

ANNIKA PASANEN

Kuávsui já peeivičuovâ
'Sarastus ja päivänvalo'

INARINSAAMEN KIELEN REVITALISAATIO



ANNIKA PASANEN

Kuávsui já peeivičuová 'Sarastus ja päivänvalo'

INARINSAAMEN KIELEN REVITALISAATIO

Inarinsaame on yksi Suomessa puhuttavista saamen kielistä. Sen perinteinen puhuma-alue sijaitsee nykyisessä Inarin kunnassa. Inarinsaame on pieni vähemmistökieli ja alkuperäiskansan kieli, joka heijastaa puhujasukupolviensa kulttuuria ja maailmankuvaa, historiaa ja tätä päivää. Enemmistön paineessa ja kieliyhteisön elämää mullistaneiden muutosten seurauksena kieli lähes sammui 1900-luvun jälkipuoliskolla. Kävi kuitenkin toisin: 1990-luvulla se alkoi saada lisää puhujia ja käyttöaloja tietoisien revitalisaation eli kielenelvytyksen avulla.

Miten muutaman sadan puhujan inarinsaame elpyi lyhyessä ajassa vakavasti uhanalaisesta kielestä vahvistuvaksi, kehittyväksi ja modernisoituvaksi kieleksi? Millaiset kieliyhteisön sisäiset ja ulkoiset tekijät ovat mahdollistaneet inarinsaamen kielen uuden nousun? Miltä kielen nykytilanne näyttää ja millaisia ongelmia ja avoimia kysymyksiä siihen liittyy? Millaista on opetella aikuisena alusta alkaen omien vanhempiansa kieli? Mikä on kielipesä ja mitä tekevät kielimestarit? Tässä tutkimuksessa tarkastellaan inarinsaamen kielen revitalisaatiota vuosien 1997 ja 2014 välillä.

ISBN 978-952-5667-70-7 (Nid.)

ISBN 978-952-5667-82-0 (Verkkojulkaisu)

ISSN 1797-3945

KUÁVSUI JÁ PEEIVIČUOVÁ.
'SARASTUS JA PÄIVÄNVALO'.
INARINSAAMEN KIELEN
REVITALISAATIO

Annika Pasanen:

Kuávsui já peeivičuová. 'Sarastus ja päivänvalo'. Inarinsaamen kielen revitalisaatio
Uralica Helsingiensia 9.

Layout, cover Alexandra Kellner, Niko Partanen

Cover photograph Paadar Images

Woman standing at the door of the church at Pielpajärvi

ISBN 978-952-5667-70-7

ISSN 1797-3945

Unigrafia Oy
Helsinki 2015

Orders • Tilaukset

Tiedekirja <www.tiedekirja.fi>
Snellmaninkatu 13 <tiedekirja@tsv.fi>
FI-00170 Helsinki

Uralica Helsingiensia

Uralica Helsingiensia is a series published jointly by the University of Helsinki Finno-Ugrian Studies Programme and the Finno-Ugrian Society. It features monographs and thematic collections of articles with a research focus on Uralic languages, and it also covers the linguistic and cultural aspects of Estonian, Hungarian and Saami studies at the University of Helsinki.

The series has a peer review system, i.e. the manuscripts of all articles and monographs submitted for publication will be refereed by two anonymous reviewers before binding decisions are made concerning the publication of the material.

Uralica Helsingiensia on Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit -oppiaineryhmän yhdessä Suomalais-Ugrilaisen Seuran kanssa julkaisema sarja, jossa ilmestyy monografioita ja temaattisia artikkelikokoelmia. Niiden aihepiiri liittyy uralilaisten kielten tutkimukseen ja kattaa myös Helsingin yliopistossa tehtävän Viron kielen ja kulttuurin, Unkarin kielen ja kulttuurin sekä saamentutkimuksen.

Sarjassa noudatetaan refereekäytäntöä, eli julkaistavaksi esitettävien tutkimusten käsikirjoitus annetaan kahden nimettömän asiantuntijan arvioitavaksi ennen kuin lopullinen julkaisupäätös tehdään.

Publishers • Julkaisijat

University of Helsinki: Department of Finnish, Finno-Ugrian and Scandinavian Studies •
Helsingin yliopisto: Suomen kielen, suomalais-ugrilaisen ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos
Finno-Ugrian Society • Suomalais-Ugrilainen Seura

Editors • Päätoimittajat

Ulla-Majja Forsberg, Riho Grünthal

Editorial board • Toimitusneuvosto

Márta Csepregi, Cornelius Hasselblatt, Magdolna Kovács, Johanna Laakso, Helle Metslang, Matti Miestamo, Irma Mullonen, Karl Pajusalu, Janne Saarikivi, Anneli Sarhimaa, Elena Skribnik

www.sgr.fi/uh

The publications are indexed in the ARTO database with the index Urbis.

Julkaisut luetteloidaan ja indeksoidaan ARTO-tietokantaan tunnuksella Urbis.

Kuávsui já peeivičuovâ.
'Sarastus ja päivänvalo'.
Inarinsaamen kielen
revitalisaatio

ANNIKA PASANEN

HELSINKI 2015

Tiivistelmä

Tutkimuksen aihe on inarinsaamen kielen, ainoan pelkästään Suomessa puhuttavan saamelaiskielen revitalisaatio eli elpyminen ja elvyttäminen. Inarinsaamen kieli uhanalaistui 1900-luvulla vakavasti, minkä vuoksi sen sammuminen näytti 1990-luvulle tullessa väistämättömältä. Uhkaava kehitys onnistuttiin kääntämään tietoisien, yhteisöllähtöisen ponnistelun avulla. Käänteisen kielenvaihdon tärkeimmät tekijät ovat olleet kielipesä eli alle kouluikäisten lasten inarinsaamenkielinen kielikylypy, omakielinen kouluopetus ja intensiivinen kielenopetus aikuisille. Revitalisaatiotoiminnasta suurimman vastuun on kantanut vuonna 1986 perustettu **Anarâškielâ servi** eli Inarinsaamen kielen yhdistys.

Tutkimuksessa tarkastellaan inarinsaamen kielen elpymistä yhteisö- ja yksilötasolla vuosien 1997 ja 2014 välillä. Aineisto koostuu kieliyhteisön jäsenten haastatteluista, havainnoista inarinsaamenkielissä ympäristöissä, lomakekyselystä Anarâškielâ servin jäsenistölle, intensiiviseen aikuiskoulutukseen osallistuneiden opiskelijoiden raporteista ja heidän kielimestareidensa haastatteluista sekä inarinsaamenkielisen **Anarâš**-lehden pääkirjoituksista. Aineistoa analysoidaan erityisesti kolmen avainkäsitteen valossa: kielellinen kulttuuri, kieli-ideologiat ja ideologinen selkiyttäminen. Kielellisellä kulttuurilla tarkoitetaan tutkimuksessa niitä historiallisten, poliittisten, maantieteellisten, sosiologisten, demografisten ja ideologisten tekijöiden muodostamia olosuhteita, joissa inarinsaamen kieli on uhanalaistunut ja elpynyt. Kieli-ideologioiden käsite jäsentää kieliyhteisössä vallitsevia kieltä koskevia asenteita, uskomuksia, periaatteita ja valintoja, jotka ovat mahdollistaneet inarinsaamen kielen elpymisen. Kolmantena, revitalisaation tulosten kannalta ratkaisevana ilmiönä näyttäytyy ideologisen selkiyttämisen prosessi eli kieli-ideologioiden tietoinen käsittely, revitalisaation tavoitteiden ja keinojen tiedostaminen ja henkilökohtainen sitoutuminen ja vastuun ottaminen omasta kielestä.

Tutkimus osoittaa, että inarinsaamen revitalisaatiossa on onnistuttu globaalissa mittakaavassa poikkeuksellisen hyvin. Tutkimuksen tarkastelujakson aikana kielen siirtyminen lapsille on käynnistynyt

uudelleen, aikuiset ovat alkaneet opetella ja ottaa takaisin inarinsaamen kieltä intensiivisen kielikoulutuksen kautta, vanhemmat äidinkielliset kielenpuhujat ovat saaneet aktiivisen roolin revitalisaatiossa ja kielen käyttö on lisääntynyt merkittävästi useilla keskeisillä domeeneilla kuten kodeissa ja koulussa. Siitä on tullut paikallisyhteisössä arvostettu ja muiden saamen kielten kanssa yhä tasa-arvoisemmin näkyvä ja kuuluva kieli.

Inarinsaamen yhteisölähtöinen revitalisaatio ilmentää käänteisen kielenvaihdon kannalta suotuista kielellistä kulttuuria ja kieli-ideologioita, jotka liittyvät esimerkiksi kielelliseen toleranssiin. Ideologisen selkiyttämisen prosessi ilmenee kieliyhteisössä inarinsaamea aikuisena opetelleiden henkilöiden motivaationa ja sitoutumisena, henkilökohtaisena käänteisenä kielenvaihtona perheissä ja sosiaalisissa verkostoissa ja kieliyhteisön kollektiivisena pyrkimyksenä käyttää inarinsaamea aina kun mahdollista. Toisaalta inarinsaamen revitalisaatioon liittyy useita kriittisiä osa-alueita ja kysymyksiä, joita kieliyhteisössä on tutkimuksen tarkastelujakson loppuun mennessä käsitelty melko vähän. Nämä kysymykset liittyvät mm. inarinsaamen uusien puhujien kielitaitoon ja kieli-identiteettiin, kielen siirtymiseen kotona tai kodin ulkopuolella sekä lasten ja nuorten kielellisiin valintoihin ja identiteettiin. Näitä kielen elinvoimaisuuden kannalta merkittäviä kysymyksiä on syytä tarkastella sekä kieliyhteisön arjessa että jatkotutkimuksissa.

Čuákánkiäsu

Tutkamuš fáddá lii anarâškielâ revilisaatio ađai iälâskem já iälâskitem. Anarâškielâ lii sâmikielâin áinoo, mon sárnuh tuše Suomâst. Tot aštâšui tuodâlávtt 1900-lovvoost, já tondiet 1990-lovo älgdijn oroi visesin, et kielâ láppoo. Aštâšeijee ovdánem jorgettij ton vievâst, ko anarâškielâ siärvádâh tiädulávtt poorgâi ääši oovdân. Jorgokielâmolsom tehálmoseh tahheeh láá lamaš kielâpiervâl ađai vuálá škovlâahasij párnái anarâškielâlâš kielâlávvgum, jieijâškielâlâš škovlâmáttááttâs já intensivlâš kielâmáttááttâs rävisulmuid. Revilisaatiotoomâin stuár- ráamus vastuu lii kuáddám ive 1986 vuáđudum **Anarâškielâ servi**.

Tutkamuš kietádâl anarâškielâ iälâskem sehe siärváduv já ovtâskâs ulmui tääsist iivij 1997 já 2014 kooskâst. Amnâstâh lii čoggâšum kielâsiärváduv jesânij sahhiittâlmijn, aiccâmijn anarâškielâlii pir-ráduvâst, Anarâškielâ seervi jesânáid čujottum luámáttáhkoijâdâlmijn, intensivlii rävisolmoošškovliimân uásálistám uáppei raportijn já sii kielâmiäštârij sahhiittâlmijn sehe anarâškielâlii **Anarâš**-loostâ uáivičalluin. Amnâstâh lii analysistum eromâšávtt kuulmâ čoovdâkonsept uáinus: kielâlâš kulttur, kielâideologiah já ideologisâš čielgâsmitem. Kielâlâš kulttur uáivild tutkamušâst taid historjâlijjn, poolitlijjn, eennâmtiedâlijjn, sosiologilijn, demografisijn já ideologilijn tahhein hámmâšum tiilijđ, main anarâškielâ lii aštâšum já iälâskâm. Kielâideologiai tuávdâh čielgee kielâsiärváduv kielân kyeskee jur-duid, uáivilijđ, oskomušâid, vuáđuprinsipijđ já valjiimijđ, moi vievâst anarâškielâ iälâskem lii šoddâm máhđulâžžân. Kuálmádin, revilisaatio puátusij uáinus merhâšitteemus almoonin itá uáinusân ideologisii čielgâsmitem proosees ađai kielâideologiai tiädulâš kiedâvuššâm, revilisaatio uulmij já vuovij tiäduštem já persovnlâš čonâdâttâm já vastuu vâldim jieijâs kielâst.

Tutkamuš čáittá, et anarâškielâ revilisaatio lii luhostum mailmvijđásii mittokaavast eromâš pyereest. Tutkamuš kietádállâmpaje ääigi kielâ sirdâšum párnáid lii oppeet jođâskâm, rävisulmuuh láá máttááttâlskuáttâm já vâldiäskúáttâm maasâd anarâškielâ uásálistmâin intensivlijđ kielâškovliimâid, puárâsuboh eenikielâliih kielâsárnooh láá finnim aktivlii rooli revilisaatiost já kielâ kevttim lii lasanâm

merhâsitteht maanġa kuávdáš domenist nuuvtko pääihist já škoovlâst. Anarâškielâst lii šoddâm páihálii siärváduvvâst áárvust oonnum kielâ já tot lii uáinimist já kulámist eres sâmikielâiguin ain täsiärvusubboht.

Anarâškielâ siärváduv paargon vuáduvum revilisaatiost puáh-tá aiccâđ kielâmolsom keežild mudágis kielâlii kulttur já kielâ-ideologiaid, moh lohtâseh ovdâmerkkân kielâlii toleransân. Ideologisii čielgâsmitem proosees lii kielâsiärváduv siste aiccâmist anarâškielâ rävisolmožin máttááttállâm ulmui motivaatiost já čonâđtmist, per-sovnlii jorgokielâmolsomist perruin já sosiallijn viärmáduvâin já kielâsiärváduv kollektivlii ulmeest kevttiđ anarâškielâ ain ko máhđulâš. Nube tááhust anarâškielâ revilisaation lohtâseh ennuv kriit-tisiih peleh já koččâmušah, moh kielâsiärváduvvâst láá taan tutkâmuš kietâdállâmpaje ääigi kiedâvuššum viehâ uccáá. Taah koččâmušah lohtâseh il. anarâškielâ uddâ sárnoi kielâtááidun já kielâidentitetân, kielâ sirdâšuumán pääihist vs. ton ulgguubeln já párnái já nuorâi kielâ-lijd valjiimaid já identitetân. Täid kielâ eellimvuáimálâšvuodâ tááhust merhâsittee koččâmušâid kannat kietâdállâđ sehe kielâsiärváduv aar-gâst já jotkâutkâmušâin.

Summary

The topic of this study is the revitalization of the Inari Saami language, the only Saami language spoken exclusively in Finland. The Inari Saami language became severely endangered in the 1900s, and toward the 1990s its extinction seemed inevitable. Thanks to conscious efforts originating from the community, this grim path of development was reversed. The most important factors for reversing language shift have been the language nest (an Inari Saami immersion program for children under school age), mother tongue medium school instruction and intensive language education for adults. The Inari Saami language association **Anarâškielâ servi**, founded in 1986, has played the most important role in the revitalization activities.

The study investigates the revitalization of the Inari Saami language on the societal and individual levels between 1997 and 2014. The data consists of interviews with members of the language community, observations from Inari Saami-speaking environments, questionnaires sent to members of **Anarâškielâ servi**, reports from students of the intensive adult language education program and interviews with their language masters, as well as editorials from the Inari Saami-language **Anarâš** newspaper. The data is analysed primarily in the light of three main concepts: linguistic culture, language ideologies and ideological clarification. In the study, linguistic culture refers to the combination of historical, political, geographical, sociological, demographic and ideological circumstances under which the Inari Saami language has experienced endangerment and subsequent revitalization. The concept of language ideologies encompasses the language-related attitudes, beliefs, principles and choices prevalent in the language community that have facilitated the revitalization of the language. A third decisive phenomenon from the perspective of the outcome of revitalization is manifested in the process of ideological clarification, which refers to facing language ideologies consciously, recognizing the goals and means of revitalization, and personally committing to and taking responsibility for one's own language.

The study demonstrates that on a global scale, Inari Saami revitalization has been exceptionally successful. During the period analysed in the study, transmission of the language to children has resumed, adults have begun to learn and reclaim the Inari Saami language through intensive language education, older native speakers have taken on an active role in the revitalization process and the use of the language has increased significantly in several integral domains, such as the home and school. The language is now valued by the local community, and has gradually gained a more equal position with the other Saami languages.

The community-based revitalization of the Inari Saami language exemplifies a linguistic culture and language ideology that foster a reversal of language shift, including factors related to linguistic tolerance. The process of ideological clarification in the language community can be seen in the motivation and commitment of those who have learned Inari Saami as adults, in the personal reversal of language shift in families and social networks, and in collective endeavours to use Inari Saami whenever possible. On the other hand, the revitalization of Inari Saami is connected to several critical factors and questions that have been investigated relatively little in the language community as of the end of this study. These include questions related to the language skills and linguistic identities of new speakers, language transmission at home vs. outside of the home, and the linguistic choices and identities of children and youth. These questions are significant with regard to the vitality of the language and should be examined both in daily life in the linguistic community and in future studies.

Sisällysluettelo

1	Johdanto	20
1.1	Tutkimuskohteena inarinsaamen kielen revitalisaatio	20
1.2	Aineisto	23
1.2.1	Aineiston osa-alueet	23
1.2.2	Aineiston keruu ja käsittely	26
1.3	Tutkimuksen rakenne	30
2	Tutkimuksen teoreettiset ja metodologiset lähtökohdat	33
2.1	Kielisosiologinen konteksti	33
2.1.1	Tutkimuksessa käytetty käsitteistö	33
2.1.2	Kielellinen kulttuuri, kieli-ideologiat ja ideologinen selkiyttäminen	41
2.2	Revitalisaation ja inarinsaamen tutkimus	45
2.3	Tutkijan positio	48
2.3.1	Positioni suomalaisena inarinsaamen kieliyhteisön tutkijana	50
2.3.2	Tutkijan positio ja tutkimusetiikka	53
2.4	Metodologinen pohja	56
2.5	Kielen uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden arvioiminen	58
2.5.1	Kielen uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden tekijät UNESCO:n asiantuntijaryhmän mukaan	59
2.5.2	Muita kielen uhanalaisuuden arviointimalleja	63
2.5.3	Revitalisoitavan kielen arvioiminen	71
3	Taustaa	75
3.1	Inarinsaamelaiset ja inarinsaamen kieli	75
3.2	Inarin alueen historiasta	79
3.3	Inarinsaamen kielen uhanalaistuminen	84
3.3.1	Kansakoulun ja yleisen oppivelvollisuuden merkitys	85
3.3.2	Sota, evakko ja modernisaatio	90
3.4	Saamelaisliikkeen järjestäytyminen ja inarinsaamelaiset	94

3.5	Anarâškielâ servi ry	100
3.5.1	Yhdistyksen perustaminen ja toiminta	100
3.5.2	Anarâškielâ servi ja inarinsaamen revitalisaatio	103
3.5.3	Anarâš-lehti	104
3.5.4	Anarâš-lehden pääkirjoitukset	106
4	Käänteinen kielenvaihto yhteisötasolla	112
4.1	Inarinsaamen kielen revitalisaation yhteiskunnalliset edellytykset	112
4.2	Kielipesä revitalisaation kulmakivenä	117
4.3	Inarinsaamen kieli koulussa	122
4.3.1	Inarinsaamenkielisen opetuksen järjestäminen	122
4.3.2	Oppimateriaalikysymykset	125
4.3.3	Inarinsaamenkielisen opetuksen haasteet	127
4.4	Kielenopetus aikuisille	129
4.4.1	Saamelaisalueen koulutuskeskus	129
4.4.2	Inarinsaamen kielen täydennyskoulutus 2009–2010	131
4.4.3	Inarinsaame tieteen kielenä	136
4.5	Uudet domeenit	137
4.5.1	Inarinsaamenkielinen kirjallisuus	137
4.5.2	Media	138
4.5.3	Musiikki	140
4.5.4	Vapaa-ajan toiminta	143
4.5.5	Seurakunta	145
4.6	Viralliset domeenit ja kielen suunnittelu	146
4.6.1	Statussuunnittelu: inarinsaamen virallinen asema	146
4.6.2	Korpussuunnittelu: kielenhuolto ja kielen kehittäminen	149
4.6.3	Tavoitteena kokonaisvaltainen kielen suunnittelu	152
5	Käänteinen kielenvaihto yksilötasolla	155
5.1	Revitalisaatio yksilötason prosessina	156
5.1.1	Yksilötason käänteisen kielenvaihdon tutkimuksesta	156
5.1.2	Erilaiset kielenpuhujat elvytettävän kielen puhujayhteisössä	161
5.1.3	Revitalisaation toinen aalto ja uudet inarinsaamen puhujat	163

5.1.4	Uusien puhujien merkitys inarinsaamen kieliyhteisössä	166
5.2	Menetetyn äidinkielen takaisin ottaminen	168
5.2.1	Yrjön kielellinen elämäkerta	168
5.2.2	Yrjön käänteisen kielenvaihdon analysointia	176
5.3	Passiivisesta puhujasta aktiiviseksi	180
5.3.1	Ritvan kielellinen elämäkerta	180
5.3.2	Ritvan käänteisen kielenvaihdon analysointia	185
5.4	Kielettömästä saamelaisesta kielen siirtäjäksi	188
5.4.1	Petran kielellinen elämäkerta	188
5.4.2	Petran käänteisen kielenvaihdon analysointia	194
5.5	Yhteenvedoa kolmesta käänteisen kielenvaihdon prosessista	197
6	Kielipesä revitalisaation tekijänä	201
6.1	Kielipesämetodi	201
6.1.1	Mikä kielipesä on?	201
6.1.2	Kielipesän ja kielikylvyn yhtäläisyydet ja erot	203
6.2	Kielipesä globaalissa kontekstissa	209
6.2.1	Äotearoa (Uusi-Seelanti)	209
6.2.2	Havaiji	211
6.2.3	Uralilaiset kielet	216
6.3	Kielipesätoiminta Saamenmaalla	219
6.3.1	Anarâškielâ servi ry:n inarinsaamenkieliset kielipesät	219
6.3.2	Koltansaamenkielinen kielipesätoiminta	221
6.3.3	Pohjoissaamenkielinen kielipesätoiminta ja päivähoito Suomessa	222
6.3.4	Kielikylpy muilla saamen kielillä	224
6.4	Kielipesätoiminnan vaikutukset inarinsaamen puhujayhteisöön	226
6.4.1	Lasten kaksikielisyys	227
6.4.2	Kouluopetus	230
6.4.3	Vanhemmat ja koti	234
6.4.4	Yhteisön kieliasenteet ja kielenvalinta	237
6.4.5	Lastenkulttuuri	239
6.5	Yhteenvedoa kielipesätoiminnan merkityksestä	242
6.5.1	Kielipesätoiminnan haasteet vuonna 2014	242
6.5.2	Lasten kielellinen tulevaisuus	243

6.5.3	Kielipesä ja käänteisen kienvaihdon dominoefekti	245
7	Kielimestari–oppilas-menetelmä revitalisaation tekijänä	249
7.1	Kielimestariharjoittelun tausta	251
7.1.1	Inarinsaamelaiset kielimestarit 1800- ja 1900-luvulla	251
7.1.2	Master–Apprentice-ohjelma Kalifornian alkuperäiskielten elvytyksessä	254
7.2	Kielimestariharjoittelun suunnittelu ja toteuttaminen inarinsaamen täydennyskoulutuksessa	256
7.3	Opiskelijoiden kokemukset kielimestariharjoittelusta	259
7.3.1	Kielimestaripäivien sisältö	261
7.3.2	Inarinsaamen kielessä pysyminen	262
7.3.3	Kielimestareiden rooli opettajana	264
7.3.4	Omilla juurilla	266
7.3.5	Opiskelijoiden ja kielimestareiden välinen suhde	267
7.3.6	Kielimestareiden inarinsaame	269
7.3.7	Käytännön järjestelyt	272
7.3.8	Kielimestariharjoittelun merkitys opiskelijoille	275
7.4	Kielimestareiden palaute	278
7.4.1	Kielimestareiden kokemukset kielimestarityöstä	279
7.4.2	Opiskelijoiden kieli ja virheiden korjaaminen	283
7.4.3	Kielimestareiden mielipiteet käytännön järjestelyistä	287
7.4.4	Kielimestareiden näkemykset inarinsaamen kielen tilanteesta	292
7.4.5	Kielimestarityön merkitys kielimestareille	298
7.5	Yhteenvedoa kielimestariharjoittelun merkityksestä	301
7.5.1	Kielimestareiden kieli-ideologiat	301
7.5.2	Kielimestari–oppilas-menetelmä myöhemmässä inarinsaamen aikuisopetuksessa	307
7.5.3	Kielimestari–oppilas-menetelmä tulevaisuudessa	309
8	Revitalisaation problematiikka	313
8.1	Inarinsaamen kieli ja inarinsaamelaisuus: kenen revitalisaatio?	313
8.1.1	Kieli ja etnisiiteetti	314
8.1.2	Etninen neutraalius revitalisaation ideologiana	315

8.1.3	Kritiikki inarinsaamen kielen elvytystä kohtaan	317
8.1.4	Vertauskohtia muista kieliyhteisöistä	327
8.2	Inarinsaamen elinvoimaisuuden haasteet	330
8.2.1	Täydellinen menestystarina?	331
8.2.2	Kielen siirtyminen kodin ulkopuolella	334
8.2.3	Inarinsaame lasten ja nuorten kielenä	338
8.2.4	Muuttuva kieli ja kieliyhteisö	342
9	Keskustelua	350
9.1	Inarinsaamen uhanalaisuus ja elinvoimaisuus	350
9.2	Revitalisaation edellytykset inarinsaamen kieliyhteisössä	357
9.2.1	Saamelainen ja suomalainen yhteiskunnallinen konteksti	357
9.2.2	Revitalisaation kieli-ideologiat	359
9.2.3	Anarâškielâ servin vaikutus kieliyhteisöön	364
9.3	Inarinsaame osana uhanalaisten kielten kontekstia	367
9.3.1	Maailman vähemmistökielten revitalisaatio	367
9.3.2	Uralilaiset kielet	372
9.3.3	Koltansaame ja inarinsaame	374
9.4	Inarinsaamen kielen uudet revitalisaatiotrendit	377
9.4.1	Monisaamenkielisen kielenkäytön malli	377
9.4.2	Kielivienti	379
10	Ulos kielenvaihdon kierteestä	383
	Lähteet	394
	Taulukot ja kuvat	426
	Liite 1: Kysely Anarâškielâ servin jäsenille	427
	Liite 2: Vuosilukuja inarinsaamen kielen ja inarinsaamelaisten historiassa	433
	Liite 3: UNESCO:n uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden arviointiytyökalun arviointiasteikot	436

Esipuhe

En tiedä vielä, minkä kaiken alku tämä tutkimus on, mutta tiedän, että se on kymmenen vuotta kestäneen prosessin loppu. Kymmenen vuotta on pitkä aika niin ihmisen kuin pienen, elpyvän kielenkin historiassa. Vaikka ajan kuluminen ja jatkuva muutos voi näyttäytyä tutkimusaineiston kannalta myös ongelmana, tämän tutkimuksen aihepiirin kannalta se on ihana asia. Inarinsaamen kielen tilanne on edennyt suurin harppauksin tutkimusprosessini aikana.

Suurin kiitos tämän tutkimuksen valmistumisesta kuuluu työni ohjaajille. Riho Grünthal ja Janne Saarikivi, kiitos ohjauksesta, avusta, eteenpäin tyrmäyksestä, rinnalla kulkemisesta ja ystävydestä. Kiitän myös Anna-Riitta Lindgreniä Langnet-tutkijakoulukauteni aikaisesta ohjauksesta. Työn esitarkastajia Tove Skutnabb-Kangasta ja Marja-Liisa Olthuisia kiitän kauniisti arvokkaista ja tarkkanäköisistä huomioista työni parantamiseksi. Tutkijuuteni juuret ovat Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisella laitoksella, joka on nykyään osa suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitosta. Franzeniassa nuorella idealistilla oli tilaa kiinnostua, kokeilla, ottaa selvää, poukkoilla ja uppoutua. Erityisesti edesmennyt professori Seppo Suhonen kannusti minua aina kielisosiologisessa suuntautumisessani ja edesauttoi päätymistäni karjalan kielen revitalisaation pariin.

Haluan kiittää kirjallisuusvinkeistä, keskusteluista ja kollegiaalisesta tuesta ainakin seuraavia henkilöitä: Niko Partanen, Markus Juutinen, Erika Sarivaara, Marja-Liisa Olthuis, Laura Arola, Torkel Rasmussen, Irmeli Moilanen, Sanna-Riikka Knuuttila, Tove Skutnabb-Kangas, Leena Huss, Ulla Aikio-Puoskari ja Reetta Toivanen. Kiitos kollegoille Poga-verkostossa ja MinorEuRus-projektissa! Oulun yliopiston vähemmistökielten tutkimus- ja opetusverkostoa kiitän siitä, että se avasi minulle ovet itämerensuomalaisten vähemmistökielten moninaisuuteen.

Kahtalainen roolini toisaalta revitalisaation tutkijana ja toisaalta sen tekijänä on ollut minulle suuri etuoikeus ja ainoa todellinen

vaihtoehto. Tunnen suurta kiitollisuutta kaikkia niitä kohtaan, joiden ansioista ja joiden kanssa olen päässyt työskentelemään vähemmistökielten elvytyksen parissa. Suomen Kulttuurirahastoa ja Suomi-Venäjä-seuraa kiitän siitä, että olen päässyt suomalais-ugrilaisessa kielipesähankkeessa perehtymään revitalisaation moniin ulottuvuuksiin Venäjällä. Kiitän Saamelaisalueen koulutuskeskusta siitä, että sain jo ammuin 1990-luvulla oppia pohjoissaamea ja inarinsaamea, ja että olen myöhemmin Sogsakin arktisen yhteistyön puitteissa päässyt tutustumaan Venäjän arktisten alkuperäiskansojen kielitilanteeseen. Uhtua-seuralle kuuluu suurkiitos siitä, että pääsin mukaan elvyttämään karjalan kieltä. Ylipäänsä haluan kiittää kaikkia niitä järjestöjä ja yksittäisiä ihmisiä, joiden kanssa olen vuosien mittaan saanut olla parantamassa maailmaa. Vaikkei se aina parantunutkaan sillä lailla kuin toivoimme.

Halijdâm kijtted Anarâškielâ seervi, eromâsávt Kuobžâ-Saammâl Maati, Vuoli Ilmár já Káábi Eljis Máárjá-Liisá puoh iše, torjuu já tiádui oovdâst, maid lam tist finnim iivij miel. Tuubdâm, et lam tuhhiittum anarâškielâ siärvádáhân kielásárnon, proojeektpargen, párnái ennin já olmožin.

Kiitos teknisestä avusta käsikirjoitusvaiheessa Satu Gahmbergille, inarinsaamenkielisten osuuksien oikolukemisesta Petter Morottajalle, suomen kielen oikoluvusta Juha Kuokkalalle ja tutkimuksen taitosta ja kannen suunnittelusta Niko Partaselle ja Alexandra Kellnerille! Tiivistelmän kääntämisestä inarinsaameksi kiitos kuuluu niin ikään Petter Morottajalle ja englanninkielisestä käännöksestä Alexandra Kellnerille. Suurkiitos myös työni rahoittajille! Kielentutkimuksen tutkijakoulu Langnet, MinorEuRus-hanketta rahoittanut Suomen Akatemia ja Helsingin yliopisto ovat eri vaiheissani mahdollistaneet minulle tutkimustyöhön keskittymisen. Ilman tällaista etuoikeutta työstä olisi tuskin tullut valmista.

Lämpimimmin kiitän kaikki niitä, joita olen saanut haastatella tätä tutkimusta varten. Jokaisen teidän tarinat ja näkemykset ovat olleet korvaamattomia – riippumatta siitä, missä määrin ne pääsevät esille tutkimuksessa konkreettisten lainausten muodossa. Erytiskii-tokset teille, Mattii Piättár Ritva / Ritva Kangasniemi, Vuáskujáavr-Heeihâ Petra / Petra Kuuva ja Váábu Maati Uulá Irján / Yrjö Musta,

siitä, että olitte valmiita rohkeasti kertomaan omilla nimillänne oman tarinanne siitä, kuinka otitte ja saitte oman kielenne takaisin.

Kiitän lapsiani Sammelia ja Kaislaa, jotka ovat rakastaneet minua ehdoitta ja pitäneet jalkani maan pinnalla tarvitsemalla minua aina enemmän kuin tiede. Olette myös avanneet minulle oven vielä yhteen tutkijuutenikin kannalta tärkeään rooliin – kaksikielisten lasten äitinä olemiseen. Kiitos myös kaikille muille läheisilleni ja rakkailleni tuesta ja hyväksynnästä.

Omistan tutkimuksen Anarâškielâ servin aktiiveille ja kaikille niille, jotka työkseen siirtävät, kehittävät ja vahvistavat inarinsaamen kieltä. Omistan tutkimuksen kaikille inarinsaamen kielen puhujille: äidinkielisille ja uuspuhujille, vanhoille ja nuorille; eläville, edesmenneille ja vielä syntymättömille. Teidän takianne ja teissä inarinsaamen kieli elää.

Inarin Riutulassa, inarinsaamelaisten mailla

1.5.2015

Annika Pasanen

1 Johdanto

*Tehálumos lii kuittág et
ulmuuh sárnuččii sãmikielâ.
Tom laahâ ij pyevti meridiâ, tot
lii ulmui jieijâs haaldust.
Anarâškielâ uáiná jo kuoksuu
sevnis ääigi maŋa.
Mij sãmmliih jiejah ennuu
meridep, itá-uv peeivičuová.
(Matti Morottaja, Anarâš-lostâ
kesimáánu 1992)*

’Tärkeintä on kuitenkin, että
ihmiset puhuisivat saamen kieltä.
Sitä laki ei voi määrätä, se
on ihmisten itsensä hallussa.
Inarinsaame näkee jo sarastuksen
pimeän ajan jälkeen.
Me saamelaiset päätämme pitkälti
itse, ilmestyykö päivänvalo.’
(Matti Morottaja, Anarâš-lehti
kesäkuu 1992)

1.1 Tutkimuskohteena inarinsaamen kielen revitalisaatio

Tässä tutkimuksessa on kyse Suomessa puhuttavan inarinsaamen kielen revitalisaatiosta eli elpymisestä ja elvyttämisestä. Inarinsaamen revitalisaatio on muodostunut maailman vähemmistö- ja alkupe-
räiskansojen kontekstissa monin tavoin ainutlaatuiseksi tapaukseksi. Muutaman sadan puhujan kieli on elpynyt lyhyessä ajassa vakavasti uhanalaisesta marginaalikiielestä paikallisyhteisössä arvostetuksi ja monilla yksityisillä ja yhteisöllisillä aloilla käytetyksi kieleksi. Inarinsaamen siirtyminen sukupolvelta toiselle on onnistuttu käynnistämään uudelleen, ja kieliyhteisössä tapahtuu jatkuvasti käänteistä kielenvaihtoa suomesta saameen eri tasoilla. Maailmanlaajuisesti tarkasteltuna samankaltaisia tuloksia on saavutettu lähinnä huomattavasti suurempien vähemmistökielten kohdalla, kuten mäori (esim. Benton & Benton 2001; King J. 2008; Spolsky 1996, 2003 ja 2005), iiri (esim. Maguire 1991; Carnie 1995) ja baski (esim. Azurmendi & al. 2001; Coyos 2008). Tilanteessa, jossa jopa 90 % maailman kielistä on vaarassa sammua kuluvan vuosisadan loppuun mennessä (UNESCO 2003: 2, painamaton), tarvitaan kiireesti lisää tietoa siitä, millaisin edellytyksin

ja millaisilla keinoilla pienet vähemmistökielet voivat selviytyä. Menestyksestä huolimatta inarinsaamen kielen tilaan ja tulevaisuudenkuviin liittyy monia avoimia kysymyksiä ja uhkia. Inarinsaamen revitalisaation analysointi on tärkeää sekä kieliyhteisön itsensä että maailman muiden vähemmistökielten revitalisaatiopyrkimysten kannalta.

Inarinsaamelaiset ovat pieni, endeeminen eli yhden valtion sisällä, rajallisella alueella asuva saamelaisryhmä. Se on tietävästi aina asuttanut nykyisen Inarin kunnan aluetta, nimenomaan sen järvi- ja jokiseutuja. Inarinsaamelaisten kielen omakielinen nimitys on *anarâškielâ* tai *sämikielâ*. Saamelaiskielet ovat osa suomalais-ugri-laista tai laajemmin uralilaista kielikuntaa (uralilaista kielistä ks. alaluvut 6.2.3 ja 9.3.2). Saamelaiskieliä puhutaan Suomessa, Ruotsissa, Norjassa ja Venäjällä, ja niitä katsotaan olevan yhdeksän. Etelästä pohjoiseen ja itään päin lukien kielet ovat etelä-, uumajan-, piitimen-, luulajan-, pohjois-, inarin-, koltan-, kildinin- ja turjansaame. Inarinsaamen kieli kuuluu taksonomisesti itäsaamelaisten kielten ryhmään, mutta kielessä on myös länsisaamelaisten kielten erityispiirteitä (Korhonen 1981: 18–19). Kielellisesti lähimpiä ovat maantieteellisestikin lähimmät kielet, pohjoissaame ja koltansaame. Näistä pohjoissaame on inarinsaamen kielen puhujille yleisesti ottaen helpompaa ymmärtää, mm. koltansaamen venäläisperäisen lainasanaston vuoksi. Pohjois-, inarin- ja koltansaamen kieliä puhutaan Suomessa saamelaisalueella ja yhä enemmän sen ulkopuolella koko maassa. Saamelaisalueen muodostavat Utsjoen, Inarin ja Enontekiön kunnat ja pohjoisin osa Sodankylän kuntaa. Saamelaisilla on saamelaisalueella itsehallinto, jota toteuttaa oma edustuksellinen elin, Saamelaiskäräjät (ks. Laki Saamelaiskäräjistä). Saamen kielillä on virallinen, saamen kielilain turvaama asema saamelaisalueella ja vähäisemmässä määrin sen ulkopuolella (ks. Saamen kielilaki).

Tarkastelen tutkimuksessa yhteisö- ja yksilötasolla tapahtuvaa inarinsaamen kielen elpymistä. Pyrin kuvaamaan sitä, miten kielenvaihto inarinsaamen kielestä suomen kieleen on tietoisin kielenelvytyksen avulla saatu käännettyä niin, että inarinsaamea on alettu käyttää sellaisissa sosiaalisissa verkostoissa ja yhteiskunnallisissa rakenteissa, jotka ennen olivat suomenkielisiä tai jotka ovat ylipäänsä syntyneet revitalisaation myötä. Pyrkimykseni on hahmotella yleiskuva siitä, millaisin keinoin vakava katoamisen uhka saatiin käännettyä kielen

ja kulttuurin renessanssiksi, sekä kielen ja kieliyhteisön nykytilasta ja ongelmista. Keskiössä on inarinsaamen kielen funktioita, puhujakuntaa ja kielenkäyttötilanteita koskeva muutos, nimenomaan parin viimeisen vuosikymmenen aikana tapahtunut kehitys, jonka tuloksena inarinsaame on saanut uusia puhujia ja kielenkäyttö on levinnyt uusille domeeneille eli kielenkäyttöaloille. Inarinsaamen kielen revitalisaation voi katsoa alkaneen vuodesta 1986, jolloin perustettiin *Anarâškielâ servi* eli Inarinsaamen kielen yhdistys. Varsinainen käännteinen kielenvaihto, jota voi luonnehtia revitalisaation toiseksi aalloksi, käynnistyi kielipesätoiminnan myötä vuonna 1997. Tutkimukseni koskee vuonna 1997 alkanutta käännteisen kielenvaihdon prosessia. Aiempia vaiheita referoin tutkimuksen taustaluvussa, ja viitteitä niihin on muissakin luvuissa. Kun tutkimuksessa viitataan tutkimuksen tarkastelujaksoon, se tarkoittaa vuosia 1997–2014.

Pyrin vastaamaan tutkimuksessa seuraaviin kysymyksiin:

- (1) Miten käännteinen kielenvaihto on tapahtunut inarinsaamen kieliyhteisössä tutkimusjakson aikana erilaisilla yksilö- ja yhteisötason domeeneilla?
 - Miten kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle on käynnistetty uudelleen?
 - Miten inarinsaamen asema kotikielenä on muuttunut?
 - Millainen asema inarinsaamen kielellä on varhaiskasvatuksessa ja kouluopetuksessa?
 - Miten kielen aikuisopetus on järjestetty?
 - Millaisin keinoin lasten ja aikuisten kielenkäyttöä tuetaan? Millaisia kielenkäyttötilanteita on luotu?
 - Miten vanhempia ikäluokkia edustavat äidinkielliset kielenpuhujat osallistuvat kielen siirtämistyöhön?
 - Miksi ja miten yksittäiset ihmiset ovat aikuisina ottaneet inarinsaamen kielen (uudelleen) käyttöön?

- (2) Miksi revitalisaatio on johtanut inarinsaamen kieliyhteisössä niin hyviin tuloksiin?
- Millainen kielellinen kulttuuri (ks. 2.1.2) inarinsaamen kieliyhteisössä vallitsee?
 - Mikä on Anarâškielâ servin eli Inarinsaamen kielen yhdistyksen merkitys inarinsaamen kielen elpymisessä?
 - Millainen rooli yhteisön ulkopuolelta tulevilla ei-inarinsaimelaisilla on revitalisaatiossa?
 - Ilmentääkö inarinsaamen kielen revitalisaatio ideologisen selkiyttämisen (ks. 2.1.2) prosessia?
- (3) Millaisena inarinsaamen tila ja tulevaisuus näyttävät ja mitä haasteita niihin sisältyy?
- Miltä inarinsaamen tämänhetkinen tila näyttää erilaisten elinvoimaisuuden ja uhanalaisuuden kriteerien valossa?
 - Miten kieliyhteisöön vaikuttaa se, että sen puhujista yhä suurempi osa on oppinut inarinsaamen toisena kielenä?
 - Mitä haasteita liittyy kielen siirtymiseen sukupolvelta toiselle nyt ja tulevaisuudessa?
 - Mitä haasteita liittyy lasten ja nuorten kieli-identiteettiin ja kielenvalintaan?
 - Millä tavoin inarinsaamen kieliyhteisö on revitalisaation myötä muuttunut?

1.2 Aineisto

1.2.1 Aineiston osa-alueet

Tutkimus pohjautuu omaan tutkimusaineistooni, paitsi niissä kohdin, joissa olen viitannut muihin lähteisiin. Aineistoni koostuu seuraavista osista: kieliyhteisön jäsenten haastattelut, havainnointi ja osallistuva havainnointi inarinsaamen kieliyhteisössä, Anarâškielâ servi ry:n (jatkossa myös AS) jäsenistön parissa tehty lomakekysely, Anarâš-lehden vuosikerrat, inarinsaamen kielen täydennuskoulutuksen

kielimestariharjoittelua koskevat opiskelijoiden raportit sekä kielimestareiden haastattelut.

(1) Kieliyhteisön jäsenten haastattelut vuosilta 2005–2012

Haastatteluaineisto muodostaa työni empiirisen perustan. Olen haastatellut 31 aikuista informanttia; nauhoitettua aineistoa on noin 32 tuntia. Suurin osa haastatteluista tehtiin vuosina 2005–2006, ja sen jälkeen olen tehnyt yksittäisiä haastatteluja aina vuoteen 2012 saakka. Haastatteluissa on käsitelty haastateltavien kielellisiä elämäkertoja (ks. 2.4) sekä kielenvalintaan ja kieliasenteisiin liittyviä seikkoja. Haastateltavasta riippuen haastattelusta on muodostunut joko strukturoitu teemahaastattelu, jolloin tilanne on edennyt minun edeltä käsin valmistelemieni kysymysten ja haastateltavan vastausten mukaan, tai puolistrukturoitu teemahaastattelu, jolloin haastateltavan vapaa kertonta on kysymysteni lisäksi ohjaillut haastattelun etenemistä.

Valitsin vuosina 2005–2006 tehtyjen perushaastattelujen joukosta kaksi henkilöä, joilta sain luvan käyttää haastattelumateriaalia yksilötason käänteistä kielenvaihtoa koskevassa luvussa 5. Myöhemmin haastattelin heitä vielä uudestaan. Vuonna 2012 haastattelin kolmatta henkilöä tätä nimenomaista lukua varten. Muokkasin näiden kolmen henkilön haastatteluaineiston henkilökohtaisiksi kielellisiksi elämäkertoiksi, joita tarkastelen narratiivisen analyysin kautta ja peilaamalla elämäkertoja inarinsaamen kieliyhteisön yleiseen kehitykseen.

(2) Havainnot inarinsaamenkielisissä ympäristöissä vuosina 2005–2014

Olen koonnut kieliyhteisön jäsenten kielenvalintaa ja kieliasenteita koskevaa havainnointiaineistoa erilaisissa inarinsaamenkielisissä tilanteissa, kuten kielipesässä, koululuokissa, harrastusilloissa, kokouksissa ja tapahtumissa. Yleensä en ole toiminut tilanteissa ulkopuolisena tarkkailijana vaan ottanut itse osaa kyseessä olevaan toimintaan, joten kyse on osallistuvasta havainnoinnista. Havainnoinnin avulla olen kontekstualisoinut haastatteluaineistoni laajempaan kokonaisuuteen. Kymmenen vuoden intensiivinen havainnointi tutkimassani

yhteisössä on auttanut minua muodostamaan moniulotteisen kokonaiskuvan tutkimusaiheesta.

Tutkijankompetenssini sisältää myös paljon sellaista ns. yleistä tietoa, jota minulle on kertynyt asuessani Inarissa ja ollessani tekemisissä inarinsaamen kielen kanssa. Esimerkiksi kielipesätoimintaa ja inarinsaamenkielistä kouluopetusta tunnen myös äidin roolin kautta. Näitä koskevissa osissa tutkimustani onkin joiltakin osin mahdotonta viitata tiettyyn osaan tutkimusaineistostani. Omaa tutkijanpositiotiani esittelen luvussa 2.3.

- (3) Anarâškielâ servi ry:n jäsenistölle vuonna 2006 tehty lomakekysely (72 vastaajaa)

Halusin selvittää inarinsaamen puhujayhteisön kielenkäyttöä ja kieliasenteita haastattelujeni lisäksi laajemmalla, anonymilla kyselyllä. Kvantitatiivisen aineiston tarkoitus oli tukea kvalitatiivista ydinaineistoani. Valitsin kyselyn kohteeksi Anarâškielâ servin varsinaiset jäsenet, koska yhdistyksen sääntöjen mukaan jäsenkunta koostuu inarinsaamen kieltä puhuvista henkilöistä. Kysely lähetettiin jäsenkunnalle inarinsaamen ja suomen kielillä ja vastaajat saivat valita, minäkielisen lomakkeen täyttivät. Lomake on tutkimuksen liitteenä (liite 1). Siinä kysytään vastaajan lapsuudenaikaiseen kielenkäyttöön ja nykyiseen kielenkäyttöön liittyviä kysymyksiä ja selvitetään vastaajien näkemyksiä inarinsaamen kielen tilanteesta ja tulevaisuudesta.

Ulkopuolinen tutkimusaineisto sisältää seuraavaa:

- (4) Anarâš-lehden vuosikerrat 1988–2014

Olen tarkastellut erityisesti lehden pääkirjoituksia ja sitä, miten ne kuvastavat inarinsaamen kielitilanteen muutosta ja Anarâškielâ servin kielenelvytystoiminnassa ilmeneviä kieli-ideologioita ja valintoja. Lehden pääkirjoituksista on paria erikoisnumeroa lukuunottamatta vastannut AS:n kulloinenkin puheenjohtaja – vuoteen 2011 saakka Matti Morottaja ja siitä eteenpäin Marja-Liisa Olthuis.

- (5) Inarinsaamen aikuisopiskelijoiden kielimestariharjoittelua koskevat loppuraportit sekä kielimestareilta kerätty haastatteluaineisto

Kielimestari–oppilas-menetelmää kuvaavassa luvussa 7 ulkopuolisen aineiston osuus on suurempi kuin muualla tutkimuksessa. Hyödynän siinä Inarinsaamen kielen täydennyskoulutuksen 2009–2010 opiskelijoiden kielimestariharjoittelua koskevia loppuraportteja sekä haastatteluaineistoa, jonka täydennyskoulutusprojektin työntekijä Anne-Marie Kalla kokosi kielimestariharjoitteluun osallistuneilta kielimestareilta koulutuksen loputtua syksyllä 2010. Tämän aineiston kautta pyrin tarkastelemaan sitä, miten opiskelijat ja kielimestarit ovat kokeneet kielimestariharjoittelun ja miten se on vaikuttanut heidän elämäänsä ja inarinsaamen kieliyhteisöön. Lisäksi analysoin kielimestareiden haastatteluiden ilmentämiä kieli-ideologioita. Opiskelijat ja kielimestarit ovat antaneet suostumuksensa tämän aineiston käyttöön tutkimustarkoituksissa.

Yhdessä kaikki edellä mainittu aineisto muodostaa kokonaisuuden, joka kuvaa inarinsaamen kielen revitalisaation eri osa-alueita kattavasti eri näkökulmista. Eri aineistot täydentävät toisiaan: Haastatteluissa tulee esille samoja kieli-ideologioita, joita esiintyy esim. Anarâš-lehden pääkirjoituksissa ja lomakekyselyssä. Samoin oma osallistuva havainnointini tukee inarinsaamen täydennyskoulutuksen loppuraporttien sisältöä. Laaja ja monipuolinen aineisto on välttämätön edellytys sen analysoimiseksi, mitä inarinsaamen kielelle tapahtui, miten ja miksi.

1.2.2 Aineiston keruu ja käsittely

Suurin osa haastatteluaineistostani on kerätty vuosina 2005–2006. Vuonna 2008 siirryin kielenelvytykseen liittyviin projektitöihin, ja seuraavan neljän vuoden aikana tutkimus ei juurikaan edennyt. Kun jatkoin sitä syksyllä 2012, jouduin pohtimaan aineistoni ajoittumista ja ajantasaisuutta. Haastattelujen ja lomakekyselyn jälkeen tilanne kieliyhteisössä oli muuttunut melko paljon. Nähdäkseni kyse on kuitenkin ollut aiemmin alkaneen kehityksen vauhdittumisesta, aiemmin valitun revitalisaatiostrategian tehokkaammasta toteutumisesta

ja revitalisaation laajenemisesta, ei varsinaisesti uusista ilmiöistä. Aikuisten kielenopetus ja yliopisto-opetus oli lisääntynyt, kielipesätoiminta oli laajentunut, kymmeniä uusia kielenpuhujia oli tullut yhteisöön aikuisopetuksen kautta ja inarinsaamen asema koulussa, mediassa, kirkollisessa elämässä ja monilla muilla aloilla oli vahvistunut. Inarinsaamen kielen täydennyskoulutuksen aikana syntynyt aineisto kattaa sitä osa-aluetta, jolla minun keräämäni aineisto on vähäistä: intensiivisen aikuisopetuksen vaikutus kieliyhteisöön ja vanhempien äidinkielisten puhujien osallistuminen revitalisaatioon. Inarissa vuodesta 2005 alkaen asuvana inarinsaamen kieliyhteisön jäsenenä ja revitalisaatiotyön tekijänä olen seurannut tiiviisti sitä, mitä yhteisössä tapahtuu (positiostani ks. 2.3). Tutkimukseni siis kattaa inarinsaamen kielen tilanteen muutoksen aina vuoteen 2014 saakka, vaikka suurin osa itse keräämäni aineistoa on jo usean vuoden takaa.

Haastattelemani henkilöt edustavat Anaråškielâ servin perustajia, kieliaktivisteja, kielipesätyöntekijöitä, opettajia, kielipesälästen vanhempia ja ”tavallisia kielenpuhujia”. Osa haastatteluista on tehty inarinsaameksi ja osa suomeksi, riippuen haastattelun kielitaidosta ja siitä, kumpaa kieltä hän on halunnut puhua. Joissain tapauksissa en ole edes kysynyt tätä, koska kyse on ollut ihmisistä, joiden kanssa olen aina puhunut inarinsaamea. Tutkimuseettisesti kysymys haastattelukielestä on kaksijakoinen. Toisaalta on mahdollista, että joku inarinsaameksi haastattelemistani henkilöistä olisi kokenut helpommaksi keskustella haastattelun aiheista suomeksi. On mahdollista, että minun etenkin vielä vuonna 2005 vajavainen inarinsaamen taitoni on vaikuttanut haastatteluihin. Toisaalta taas inarinsaamen kieliyhteisössä vallitsee kollektiivinen pyrkimys käyttää inarinsaamea aina kun mahdollista (ks. 6.5.3 ja 7.4.4). Totutusta kielenvalinnasta poikkeaminen suomen kielen hyväksi olisi voinut luoda haastattelutilanteeseen etäisyyttä ja vaivaantunutta tunnelmaa. (Haastattelukielestä ks. myös luvun 5 alku.)

Tutkimukseni sisältää runsaasti narratiiveja eli otteita haastatteluvien kerronnasta. Esitän ne sillä kielellä, jolla haastattelu on käyty (lukuun ottamatta 7. luvun haastatteluista; siitä ks. luvun 7 alku). Hänisen mukaan (2008: 129) haastatteluaineiston litterointiin liittyy tutkimuseettisiä kysymyksiä, jotka jokaisen tutkijan on ratkaistava parhaaksi katsomallaan tavalla. Aineiston editointi, kuten täytesanojen

poistaminen, parantaa luettavuutta ja häivyttää tunnistettavuutta, mutta myös heikentää autenttisuutta ja puhujan itseilmaisua.

Tässä tutkimuksessa olen priorisoinut narratiivien luettavuuden ja haastateltujen anonymiteetin. Suomenkielisistä haastatteluista valitut narratiivit olen esittänyt mahdollisimman autenttisine, puhekielisyttä säilyttäen. Olen kuitenkin poistanut täytesanoja ja saman sanan toistoa sekä katkonut puhunnokset välimerkeillä lauseiksi, vaikka haastateltava puhuisikin yhtä soittoa ilman lauseen vaihtumiseen viittaavia taukoja. Tässä esimerkinomaisesti yksi narratiivi (1) suoraan haastattelunauhalla litteroituna ja sen jälkeen (2) muokattuna:

(1) No ne ei kotona oikeestaan niinkun puhu saamen kieltä, että tuota sellasia yksittäisiä sanoja, paitsi sitte että jos niiltä kysyy että mikä tämä on tai miten tämä sanotaan, tai otetaan joku, joku, mikäs se on se allakka joka justiin tuli, tää inarinsaamenkielinen niin tuota että luetaanpa ja katotaanpa yhdessä että mitä tuota täällä on, että, et ne ei sillai niinkun omaehtosesti kauheen paljoo sitä kuitenkaan, että joissain joissain tilanteissa niin tuota se tulee, tulee esille ja ja tuota, mutta muuten muuten emmä tiedä.

(2) No ne ei kotona oikeestaan niinkun puhu saamen kieltä, että sellasia yksittäisiä sanoja. Paitsi sitte, että jos niiltä kysyy, että mikä tämä on tai miten tämä sanotaan, tai otetaan joku, mikäs se on se allakka, joka justiin tuli, tää inarinsaamenkielinen, niin että luetaanpa ja katotaanpa yhdessä että mitä täällä on. Että ne ei sillai niinkun omaehtosesti kauheen paljoo sitä kuitenkaan, että joissain tilanteissa se tulee esille, mutta muuten emmä tiedä.

Saamenkielisistä haastatteluista valikoidut narratiivit olen sen sijaan litteroinut inarinsaamen ortografian mukaiselle yleiskielelle. Kielitieteen tutkimustraditiossa käytetty inarinsaamen foneettinen transkriptio ei ole tutkimukseni kannalta tarkoituksenmukainen. Murteellisuuksiin jättäminen mukaan olisi lisännyt haastateltavan tunnistettavuutta, kun on kyse hyvin pienestä kieliyhteisöstä. Samalla periaatteella kuin suomenkielisen aineiston kohdalla olen narratiiveja tutkimukseen liittäessäni poistanut litteroinneista täytesanoja ja saman sanan toistoa sekä jakanut puhunnokset välimerkeillä lauseiksi. Mahdolliset foneettisesti, morfologisesti tai syntaktisesti virheellisiksi havaitsemani

muodot olen korjannut vastaamaan inarinsaamen kieliopin vakiintuneita normeja. Näin narratiiveista ei ole erotettavissa, onko kyseessä äidinkielen puhuja vai uusi puhuja (kielenpuhujien määrittelystä ja siihen liittyvästä käsitteistöstä ks. 2.1, 2.5.3 ja 5.1.2).

Kaikki tutkimuksessa esiintyvät käännökset inarinsaamesta suomeen lukuun ottamatta lukua 7 ovat omiani. Tämä siis koskee niin inarinsaamenkielisiä haastatteluita kuin lainauksia Anarâš-lehdistä ja muista lähteistä. Kielimestareita koskevan luvun 7 kielimestarihaastattelujen käännökset on tehnyt haastattelija Anne-Marie Kalla (ks. tarkemmin luvun 7 ja alaluvun 7.4 johdannot).

Tutkimukseni lukuun 5 liittyy erityisen kiinteästi kysymys informanttien anonymiteetista. Kuten Hänninen huomauttaa, ihmistutkimuksen etiikan pääsääntöjä on se, että tutkittavan henkilöllisyys ei saa käydä ilmi, ellei siitä ole erikseen sovittu. Narratiivisessa tutkimuksessa haastateltavien anonymiteetti pyritään yleensä turvaamaan käyttämällä keksittyjä nimiä, yhdistelemällä haastateltavien tarinoita tunnistamattomiksi tyyppitarinoiksi tai jättämällä tunnistamista helpottavat yksityiskohdat pois tutkimuksesta. Tästä huolimatta sataprosenttisen anonymiteetin lupaaminen haastateltaville voi olla katteetonta. (Hänninen 2008: 133–135.) Inarinsaamen puhujayhteisön pienuudesta johtuen luvussa 5 esiintyvien kolmen informanttini henkilöllisyys selviää helposti kenelle tahansa yhteisöä tuntevalle. Tämän vuoksi pyysin informanteilta erikseen luvan käyttää haastattelumateriaalia tähän lukuun ja julkaista sellaisia heitä koskevia henkilötietoja kuin syntymävuosi ja asuinpaikka. Kukin informantti sai etukäteen luettavaksi ja kommentoitavaksi itseään koskevan osuuden. Pyytäessäni henkilöitä haastatteluun keskustelin heidän kanssaan anonymiteettkysymyksistä. Kaikki informanttini olivat sitä mieltä, että ei ole mielekästä anonymiteetin tavoittelemiseksi sekoittaa heidän tarinoitaan keskenään – tätä ratkaisua ei tietenkään puolla myöskään kolmen henkilön laajuinen aineisto – eikä käyttää heistä keksittyjä nimiä. Niinpä informantit esiintyvät tutkimuksessa omilla nimillään.

Muilta kuin edellä kuvatulta osin noudatan tutkimuksessa tavanomaisia anonymiteettikäytäntöjä. Olen pyrkinyt valikoimaan tekstiin sellaisia narratiiveja, joista haastateltavan henkilöllisyys ei käy ilmi. Narratiivit esitetään kautta koko tutkimuksen ilman haastateltavaan liittyviä koodeja, nimimerkkejä tai muita tunnistetietoja. Sellaisten

avulla henkilöllisyys voisi käydä ilmi, kun yhden henkilön eri narratiivit voisi poimia tutkimuksesta kokonaisuudeksi. Muutamissa narratiiveissa, joiden yhteydessä haastateltavan henkilöllisyys mainitaan (ks. lukujen 3.1, 3.4, 7.1.1 ja 9.2.2 otteet Lea Laitisen haastattelusta), olen saanut haastateltavalta luvan esittää haastattelumateriaalia hänen omalla nimellään. Näin siksi, että näissä haastatteluotteissa on merkittävää nimenomaan ulkopuolisen tutkijan näkemys ja kokemus inarinsaamen kieliyhteisöstä, eikä tämä merkitys kävisi ilmi anonyymisissä lainauksessa. Havainnoinnin ja osallistuvan havainnoinnin kautta saatua tietoa en luonnollisestikaan esitä tutkimuksessa yksilöidyssä muodossa, esim. narratiiveina. Sen estäisivät jo yksin tutkimuseettiset periaatteet, joiden mukaan tutkimuksen kohteen tulee olla tietoinen siitä, että hän on mukana tutkimuksessa.

Oma aineistoni – haastattelunauhat litteraatioineen, lomakekyselyn tulokset ja havainnointia koskevat muistiinpanoni – on kokonaisuudessaan minun hallussani. En voi luovuttaa sitä ulkopuolisille tahoille, koska en ole haastatteluja tai lomakekyselyä tehdessäni ottanut huomioon tällaista mahdollisuutta enkä siis ole kysynyt informanteilta lupaa aineiston luovuttamiseen. Havainnointiaineistoni koostuu käsinkirjoitetuista tai tekstinkäsittelyohjelmalla koostetuista muistiinpanoista, jotka olen tehnyt vain itseäni varten. Ulkopuolisesta aineistostani Anarâš-lehden vuosikerrat ovat saatavissa Inarin kunnan pääkirjastosta. Inarinsaamen täydennyskoulutukseen liittyvä haastattelumateriaali ja opiskelijaraportit ovat Marja-Liisa Olthuisin johtaman Anarâškielâ servin tutkimusryhmän hallussa.

1.3 Tutkimuksen rakenne

Tässä johdantoluvussa esittelen tutkimuskysymykseni ja tutkimusaineistoni. Toisessa luvussa tulevat esille tutkimuksen tärkeimmät teoreettiset ja metodologiset lähtökohdat. Esittelen tutkimuksen kielisosiologisen viitekehyksen, käänteiseen kielenvaihtoon liittyviä käsitteitä, tutkimukseni kolme avainkäsitettä, tutkimuksen aiheisiin liittyvää aiempaa tutkimusta, työn metodologista pohjaa ja omaa tutkijan positiotani. Lisäksi käsitelen tutkimusaiheen kannalta olennaista

aihepiiriä, kielen uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden arvioimista metodologisena ja tutkimuseettisenä kysymyksenä.

Tutkimuksen kolmannessa luvussa tarkastelen sitä kehitystä, jonka tuloksena inarinsaame päätyi vakavasti uhanalaiseen tilaan. Esille tulevat Inarin alueen historian pääpiirteet 1700-luvulta alkaen ja erityisesti ne 1900-luvun tapahtumat, jotka vaikuttivat konkreettisimmin inarinsaamen kielen tilaan, kuten sota, evakko ja kansakoululaitoksen vakiintuminen. Käsittelen saamelaisliikkeen syntyä, inarinsaamelaisen asemaa saamelaisyhteisössä ja Anarâškielâ servin perustamista ja toimintaa. Erityisesti tarkastelen Anarâš-lehden pääkirjoituksia inarinsaamen revitalisaatiossa ilmenevien kieli-ideologioiden kuvastajana.

Neljäs luku tarjoaa yleiskatsauksen inarinsaamen kielen revitalisaatioon yhteisötasolla. Esittelen tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet yhteisötason käänteiseen kielenvaihtoon: kielipesä, koulu, aikuisten kielenopetus, inarinsaamen kielen täydennyskoulutus, kirjallisuus ja media, yhteisöllinen toiminta, kielipolitiikka ja kielsing suunnittelu. Pyrin tässä antamaan kokonaiskuvan siitä, millaisilla keinoilla inarinsaamen kieltä on elvytetty ja millä yhteisöllisillä domeeneilla revitalisaatio vahvimmin ilmenee.

Viidennessä luvussa kuvataan yksilötason käänteistä kielenvaihtoa. Tämä tapahtuu henkilökohtaisten kielellisten elämäkertojen kautta. Tarkastelen kolmen inarinsaamelaisen revitalisaatioprosessia, jonka tuloksena he ovat ottaneet inarinsaamen kielen käyttöön työssään ja yksityiselämässään. Peilaan heidän kielellisiä elämäkertojaan inarinsaamen kieliyhteisön yleisiin kehityslinjoihin.

Kuudennessa luvussa käsittelen kielipesää käänteisen kielenvaihdon tekijänä. Olen valinnut sen neljännessä luvussa kuvattujen domeenien joukosta lähempään tarkasteluun, koska kyseessä on inarinsaamen kielen revitalisaation kivijalka ja tärkein yksittäinen osalualue. Kuvaan kielipesätoiminnan syntyä ja toiminnan tuloksia lasten, perheiden ja yhteisön kannalta. Käsittelen kielipesätoimintaa myös laajemmassa saamelaiskontekstissa ja globaalissa mittakaavassa.

Seitsemäs luku koskee kielimestari–oppilas-menettelmää inarinsaamen kielen aikuisopetuksessa. Kyseessä on kielen ja kulttuurin siirtämiseen tähtäävä menetelmä, jossa uhanalaisen vähemmistökielen opiskelijat ja kielen natiivipuhujat viettävät aikaa yhdessä käyttäen

kommunikointikielenä kyseessä olevaa vähemmistökieltä. Tämä Kalifornian alkuperäiskielten elvytyksessä kehitetty toimintamuoto otettiin Saamenmaalla ensimmäisen kerran käyttöön strukturoidussa muodossa Inarinsaamen kielen täydennyskoulutuksessa 2009–2010. Tarkastelen kielimestari–oppilas-menetelmän globaalia taustaa, kuvaan sen käyttöä inarinsaamen kielen aikuisopetuksessa opiskelijoiden ja kielimestareiden kokemusten kautta ja analysoin sen merkitystä kieliyhteisössä.

Kahdeksannessa luvussa käsittelen inarinsaamen revitalisaation kriittisiä ja ongelmallisia puolia. Tarkastelen kielen ja etnisiteetin suhdetta ja inarinsaamen kielen etnisesti neutraaliin revitalisaatioon kohdistettua kritiikkiä. Luon katsauksen inarinsaamen kielen tulevaisuuden kannalta haastavimpiin osa-alueisiin: inarinsaamen kielen asemaan kotikielenä, lasten ja nuorten kielenkäyttöön ja kieli-identiteettiin sekä inarinsaamen kielen ja kieliyhteisön radikaaliin muutokseen.

Yhdeksännessä luvussa keskustelen inarinsaamen kieliyhteisön käännteisestä kielenvaihdosta. Tarkastelen inarinsaamen kielen nykytilaa UNESCO:n kielen uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden kriteerien pohjalta (UNESCO 2003, painamaton). Analysoin kielenvaihdon mahdollistaneita yhteiskunnallisia, yhteisöllisiä ja yksilöllisiä tekijöitä luvussa 2.1.2 esittelemiäni tutkimuksen avainkäsitteiden valossa. Peilaan inarinsaamen revitalisaatiota eräiden maailman muiden alkuperäiskansojen ja kielivähemmistöjen revitalisaatiopyrkimyksiin. Lisäksi viittaan kahteen inarinsaamen kieliyhteisössä viime aikoina virinneeseen revitalisaatiotrendiin: kielivienttiin eli inarinsaamen kielen levittämiseen perinteisen puhuma-alueensa ulkopuolelle sekä monisaamenkieliseen kommunikaatiomalliin, jossa inarinsaamen kieltä käytetään muiden saamen kielten kanssa rinta rinnan.

Viimeisessä luvussa on lyhyt yhteenveto tutkimukseni tuloksista. Palaan johdantoluvussa esittelemiäni tutkimuskysymyksiin ja käyn ne läpi tutkimuksessa esille tulleiden seikkojen valossa. Lopuksi luon silmäyksen inarinsaamen kielen tulevaisuuteen.

2 Tutkimuksen teoreettiset ja metodologiset lähtökohdat

Tässä luvussa esittelen tutkimuksen teoreettisen perustan: kielisosiologisen kontekstin, teoreettisen viitekehyksen, tutkijanpositiota sekä yleisellä tasolla että omalta kannaltani ja työni metodologisia valintoja. Lisäksi tarkastelen metodologista kysymystä kielen uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden arvioimisesta. Valtaosa maailman kielisosiologisesta tutkimuksesta on kirjoitettu englannin kielellä, eivätkä kaikkien käsitteiden suomennokset ole vakiintuneita. Mainitsen siksi monien keskeisimpien termien kohdalla sulkeissa englanninkielisen vastineen.

2.1 Kielisosiologinen konteksti

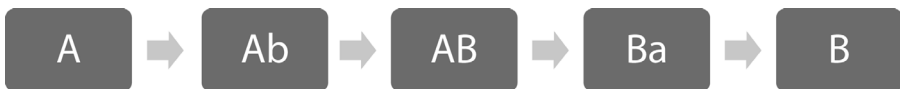
2.1.1 Tutkimuksessa käytetty käsitteistö

Tässä tutkimuksessa käsitellään **käänteistä kielenvaihtoa** (engl. *reversing language shift*). Ilmiö nousi kielentutkimuksen kentällä laajassa mittakaavassa esille Joshua A. Fishmanin teoksen *Reversing language shift* (1991) myötä. Fishman julkaisi teoksensa aikana, jolloin keskustelu vähemmistöjen oikeuksista oli lisääntynyt ja useiden uhanalaisten kielten revitalisaatio oli hiljattain alkanut eri puolilla maailmaa. Näin kielentutkimuksen kentällä oli noussut esille tarve kuvata ja teoretisoida prosesseja, joiden kautta aiemmin kuolevina pidetyt kielet alkoivat elpyä. Fishmanin teoksen keskeinen sisältö on kahdeksanportainen asteikko GIDS, joka kuvaa kielen siirtymistä ja elinvoimaisuutta (ks. luku 2.5.2). Fishman korostaa kautta koko tutkimuksensa kotona ja yhteisössä tapahtuvan luontaisen kielen siirtymisen merkitystä kielen elinvoimaisuudelle ja kritisoi revitalisaation perustamista institutionaalisen tason varaan.

Kielenvaihdolla (engl. *language shift*) tarkoitetaan prosessia, jonka tuloksena kieliryhmä tai -yhteisö alkaa puhua toista kieltä. Kielenvaihto voi ilmetä erilaisissa olosuhteissa hyvin erilaisena. Usein se

tapahtuu kolmen sukupolven aikana. Tällöin isovanhempien sukupolvi syntyy yksikielisenä osaten vain ryhmän omaa kieltä (kieli A), vanhempien sukupolvi oppii sekä omaa kieltä että jotain toista kieltä (AB) ja kolmas sukupolvi osaa alusta asti vain uutta kieltä (B). Klassisen kielenvaihtoa kuvaavan kaavan on esittänyt alun perin Einar Haugen (1953: 370). Iso kirjain kuvaa kuviossa (kuvio 1) dominoivaa ja pieni kirjain väistyvää kieltä.

Kuvio 1: Asteittainen kielenvaihto Haugenin mukaan



Kielenvaihto tapahtuu yleensä asteittain eri **domeeneilla** eli kielenkäyttöaloilla. Tällaisiksi voidaan yhteisöstä ja tutkimuksesta riippuen määritellä esim. perhe, ystäväpiiri, kirkko, työelämä ja koulutus. Kriittisenä kielenvaihdon vaiheena pidetään yleensä kielenvaihdon ulottumista kodin domeeniin (Romaine 2000: 54). **Kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle** (engl. *intergenerational language transmission*) onkin laajalti olennaisimpana pidetty kielen elinvoimaisuuden ja uhanalaisuuden kriteeri (ks. esim. UNESCO 2003, painamaton). Tämä tarkoittaa prosessia, jossa lapset omaksuvat yhteisönsä kielen vanhemmilta sukupolvilta, tavallisimmin omilta vanhemmiltaan.

Nettlen ja Romainen mukaan (2000: 90–97) kielenvaihtoprosesseja on kolmea päätyyppiä: väestökatoon (esim. sotaan tai joukkoepidemiaan) liittyviä, pakotettuja ja vapaaehtoisia. On kuitenkin korostettava, että vapaaehtoiselta näyttävä kielenvaihto voi kätkeä taakseen monimutkaisia sosioekonomisia ja poliittisia tekijöitä, joiden vuoksi kieliyhteisön vaihto uuteen kieleen ei todellisuudessa ole vapaaehtoinen valinta. Yleensä kielenvaihto viittaa tilanteeseen, jossa vähemmän käytetty tai arvostettu ja uhanalainen **vähemmistökieli** vaihtuu suurempaan ja arvostetumpaan **enemmistökielen**. Nämä termit eivät välttämättä liity pelkkään kielen puhujamäärään tai puhujayhteisöjen määrällisiin suhteisiin tietyllä alueella. Kielen puhujamäärää enemmän kielitilanteeseen vaikuttavat vallan jakautuminen kieliryhmien kesken ja kielen **prestiisi** eli kieleen liittyvä arvostus toisaalta kielenpuhujien,

toisaalta heitä ympäröivien muiden ryhmien keskuudessa. Prestiisin määrittäminen on hyvin tulkinnanvaraista ja tiukasti sidoksissa sosiaalisiin verkostoihin (ks. Sarhimaa 2009; Grünthal 2011; Partanen 2013, painamaton). Myös lukumäärällisesti suuren vähemmistökielen puhujayhteisössä prestiisikielenä voidaan nähdä jokin toinen kieli ja omasta kielestä voidaan näennäisen vapaaehtoisesti luopua tämän toisen kielen hyväksi. Inarinsaamen kontekstissa enemmistön muodostaa luonnollisesti suomenkielinen ja suomalainen väestö. Joissakin tilanteissa enemmistönä ovat näyttäytyneet myös pohjoissaamelaiset ja pohjoissaamen kieli (ks. luku 3.4).

Kun kielenvaihtoon alettiin kielen tutkimuksessa ja yhteiskuntatutkimuksessa kiinnittää huomiota enenevässä määrin 1960-luvulla, puhuttiin kuolevista tai katoavista kielistä. Vähitellen 1980- ja 1990-luvuilla tutkimuksen lisääntyessä alettiin suosia biologiasta tuttua terminologiaa, kuten **kielidiversiteetti** (ks. esim. Skutnabb-Kangas 2000). Kuolevien kielten sijaan alettiin puhua **uhanalaisista** kielistä. Tällöin ei viitata kielen odotettavissa olevaan kuolemaan vaan siihen todennettavissa olevaan tilanteeseen, että kielen siirtyminen on katkennut tai häiriintynyt, sen käyttöalat kaventuneet ja / tai puhujamäärä vähentynyt. Kielen kuoleman ennustaminen on monin tavoin tutkimuseettisesti arveluttavaa, mm. koska kielen uhanalaisuuteen ja elpymiseen liittyvät prosessit on useissa tapauksissa todettu vaikeiksi ennakoita, ja koska negatiivinen ennuste voi vähentää kieliyhteisön ja sitä ympäröivän enemmistön motivaatiota luoda kielelle elinvoimaisuuden edellytyksiä. (Ks. 2.5.3 ja esim. Lindgren 2000: 244–247.) Kielten uhanalaisuuden ja revitalisaation tutkimus on lisääntynyt voimakkaasti 1990-luvulla. Joshua Fishman kuvaa toimittamansa teoksen *Can threatened languages be saved?* esipuheessa (2001: xii) sitä, kuinka merkittävästi asenneilmapiiri kielten katoamista ja elpymistä kohtaan on muuttunut teoksen *Reversing language shift* (Fishman 1991) ja em. teoksen ilmestymisen välillä.

Käänteinen kielenvaihto tarkoittaa prosessia, jossa tietoisien toiminnan – yhteisöllisen, yhteiskunnallisen, ideologisen ja poliittisen ponnistelun – seurauksena kielenvaihto vähemmistökielestä enemmistökieleen hidastuu tai loppuu kokonaan ja sen sijaan vähemmistökieltä aletaan käyttää yhä enemmän. Kyse on yleensä sekä a) jo menetettyjen kielenkäyttöalojen takaisin ottamisesta: esimerkiksi kotona

aletaan sukupolven mittaisen tauon jälkeen puhua omaa kieltä että b) kokonaan uusien vähemmistökielisten kielenkäyttöalojen luomisesta: esimerkiksi vähemmistökieltä aletaan käyttää koulutuksessa, mediassa ja hallinnossa. Käänteisen kielenvaihdon voi katsoa ilmenevän **yksilötasolla** eli yksittäisten henkilöiden kielen opetteluna tai aktivoimisena ja **yhteisötasolla** eli kielen aseman vahvistumisena ja käytön laajentumisena erilaisissa yhteisöllisillä ja yhteiskunnallisilla domeeneilla (Huss 1999: 24).

Käänteisen kielenvaihdon prosessista käytetään usein myös käsitteitä **positiivinen kielenvaihto, kielen elvytys, kielen elpyminen ja revitalisaatio** (engl. *revitalization, revitalisation*). Revitalisaatio käsitteenä voi viitata laajasti muuhunkin kuin kielen elvytykseen. Wallacen mukaan (2009: 265) se on erityislaatuinen kulttuurisen muutoksen muoto ja yhteiskunnan jäsenten tietoista, harkittua ja suunnitelmallista toimintaa tyydyttävämmän kulttuurin luomiseksi. Revitalisaation hyväksi toimijat ovat siis jollain lailla tyytymättömiä kulttuuriinsa ja halukkaita muuttamaan sitä luomalla uusia kulttuurisia systeemeitä ja suhteita. Suomen kielen elvyttää-verbiin liittyy mielle yhtymiä, jotka saattavat antaa revitalisaatiosta harhaanjohtavan kuvan – passiivisen uhrin henkiin pelastaminen, teko hengitys jne. Usein ja myös tässä tutkimuksessa sitä käytetään silti sen ymmärrettävyyden vuoksi.

Käänteisen kielenvaihdon prosesseja voi tarkastella myös laajemmin ja systemaattisemmin erityyppisinä **kielenvahvistamisohjelmoina**. Esimerkiksi Australian hallituksen alkuperäiskansojen kieliohjelmassa kielen vahvistamiseen tai elävöittämiseen tähtääviä ohjelmia (*revival programs*) luokitellaan ohjelmatyyppeihin *revitalisation, renewal* ja *reclamation* (Our Languages: Community Programs). Tässä kontekstissa revitalisaatio viittaa tilanteeseen, jossa kielellä on edelleen puhujia ja ainakin jonkinlaista suullista käyttöä, vaikka kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle onkin ehkä katkennut. Kun taas on kyse kokonaan puhekielisestä kadonneen kielen ottamisesta takaisin käyttöön, käytetään usein englanninkielistä käsitettä *reclamation*. Suomeksi voisi tällöin puhua **kielen herättämisestä** (ks. 2.5.3 ja 9.3.1). Riippuen kielen dokumentaation määrästä ja laadusta kielen herättäminen voi edellyttää **rekonstruktioita** eli kielen kokoamista uudelleen tallenteiden ja kirjallisten materiaalien pohjalta. Kielen elvyttämisen

ja herättämisen välille sijoittuu kielenvahvistamisohjelmista *language renewal*, jolle ei ole vakiintunutta suomennosta. Se viittaa tilanteeseen, jossa kieltä sujuvasti hallitsevia ja arkikielenään käyttäviä henkilöitä ei enää ole, mutta yhteisöstä löytyy yhä jonkinlaista kielitaitoa. Tällöin kielen uudelleen kokoaminen tähtää kieltä heikosti tai fragmentaarisesti osaavien kielitaidon ja kielenkäytön vahvistamiseen.

Myös elinvoimaisen, mutta mahdollisesti uhanalaistuvan kielen tulevaisuuden turvaaminen voi edellyttää erilaisia kielen vahvistamistoimia. Tällaisessa kontekstissa käytetään usein englanninkielistä termiä *maintenance programs* (Our Languages: Community Programs). Jotkut tutkijat, kuten Anna-Riitta Lindgren (mm. 1999, 2010), käyttävät kielen vahvistamisesta käsitettä **emansipaatio**. Se viittaa kielen yhteiskunnallisen aseman nostamiseen kulttuuripoliittisen toiminnan avulla ja voi siis liittyä myös muuhun kuin uhanalaiseen vähemmistökieleen.

Mikä sitten on kielen vahvistamisen tai elvyttämisen tavoite? Rasmussen (2013: 16–17; aiemmin Rasmussen 2005) kuvaa käänteistä kielenvaihtoa Einar Haugenin kaavion (ks. tämän alaluvun alku) pohjalta neljällä vaihtoehdoisella kaaviolla. Ne kuvaavat revitalisaation etenemistä ja tavoitetta erilaisista lähtötilanteista käsin. Rasmussenin mukaan revitalisaation tavoitteena on kielitilanne AB eli vahva kaksikielisyys ja **diglossia** eli kahden tai useamman kielen eriytynyt ja vakiintunut käyttö rinnakkain yhteiskunnassa. Kielenelvytys ei tarkoita paluuta joskus muinoin vallinneeseen tilanteeseen, esimerkiksi yksikielisyteen omassa kielessä. Se ei ole kieliyhteisön kannalta taroituksenmukaista eikä yleensä edes mahdollista.

Vähemmistökielten revitalisaatio on liikkeenä osa laajempaa vähemmistöjen oikeuksien nousua, jota voi tarkastella myös ihmisoikeuskysymyksenä. Tätä näkökulmaa edustavassa tutkimuksessa käytetään termiä **kielelliset ihmisoikeudet** (engl. *linguistic human rights*, ks. Skutnabb-Kangas & Phillipson & Rannut 1994; Skutnabb-Kangas 2000) kattamaan yksilön ja yhteisön kannalta välttämättömät **kielioikeudet** tai **kielelliset oikeudet** (*language rights / linguistic rights*, ks. esim. De Varennes 2007). Näitä ovat oikeus omaan äidinkieleen kaikilla tasoilla, käsittäen myös omakielisen kouluopetuksen, ja oikeus oppia asuinmaansa virallista kieltä (koulutukseen liittyvistä kielioikeuksista ks. Tomasevski 2007).

Kielen elpyminen edellyttää jossain määrin tietoista **kielensuunnittelua** (engl. *language planning*). Kielensuunnittelu jaetaan tavallisesti kolmeen osa-alueeseen: 1) **statussuunnittelu** (engl. *status planning*), joka tarkoittaa kielen aseman vahvistamista institutionaalisella tasolla ja poliittisin keinoin, esim. lainsäädäntö ja kielen virallistaminen 2) **corpussuunnittelu** (engl. *corpus planning*), joka tarkoittaa kielen modernisaatiota ja standardisaatiota, esim. kirjakielen kehittäminen, sanaston uudistaminen ja kielen käyttö tiedotusvälineissä 3) **kielensiirtämisen / kielenoppimisen / kielenopetuksen suunnittelu** (engl. *acquisition planning*; vakiintunut suomennos ”kielenopetuksen suunnittelu” antaa osa-alueesta mielestäni yksipuolisen kuvan), joka keskittyy siihen, miten kieli saadaan siirretyksi sukupolvelta toiselle kotona ja / tai koulutuksen avulla. (Kielensuunnittelusta ks. esim. Baker 2006: 50–55; Schiffman 1996; Fishman 1991: 337–352). Kielensuunnittelu ja siihen liittyvä terminologia eivät koske yksin vähemmistökieliä ja kielen elvytystä vaan ovat osa kielipolitiikkaa minkä tahansa kielen ympärillä.

Käsitteellä **kieliyhteisö** (engl. *speech community*), viitaan tässä tutkimuksessa inarinsaamen kieltä puhuviin henkilöihin ja kielipesälästen osalta myös heidän perheenjäseniinsä – toisin sanoen siihen ryhmään, joka on välittömästi ja henkilökohtaisesti tekemisissä inarinsaamen kielen ja sen revitalisaation kanssa. Sallabank (2013: 11–14) keskustelee kieliyhteisö-käsitteen ongelmallisuudesta: se luo helposti valheellisen kuvan yhtenäisestä, yhteiset kielenkäyttönormit ja kieli-asetteet jakavasta joukosta. Hänen mukaansa kieliyhteisön käsitteen tulee etenkin uhanalaisen kielen tapauksessa kattaa aktiivisten kielenpuhujien lisäksi ”semipuhujat”, potentiaaliset kielenpuhujat ja kielen tukijat, kuten ulkopuoliset tutkijat. Kieliyhteisön määritelmä ei tällöin voi olla tarkkarajainen. Sitä se ei ole myöskään tässä tutkimuksessa. Tarvittaessa viitaan joihinkin puhujayhteisön jäseniin **äidinkielisinä puhujina** tai **natiivipuhujina**. Vastaavasti kielen aikuisena oppineita kutsun **ei-äidinkielisiksi** tai **uusiksi puhujiksi / uuspuhujiksi** (engl. *new speaker*, ks. luku 5.1.1) tai **L2-puhujiksi** (engl. *second language speaker*). Näin siitä huolimatta, että tiedostan kielenpuhujisuuden määrittelyn ongelmat (**puhuja**-käsitteen problemaattisuudesta ks. luvut 2.5, 5.1.2 ja 8.1).

Puhujuuden määrittelyyn liittyvät kiinteästi myös **äidinkielen** määritelmät. Tutkimuksessa eniten viitattuja äidinkielen määritelmiä on Tove Skutnabb-Kankaan määritelmä (alun perin 1984: 18, ks. myös Skutnabb-Kangas 2000: 105–115). Sen mukaan äidinkieltä voi määritellä neljästä näkökulmasta: alkuperä, kielitaito, kielenkäyttö ja samastuminen.

- (1) Alkuperä: Kieli, jota henkilö on oppinut ensimmäisenä kielenään tai varhaislapsuudessaan
- (2) Kielitaito: Kieli, jota henkilö osaa parhaiten
- (3) Kielenkäyttö: Kieli, jota henkilö käyttää eniten
- (4) Samastuminen: a) sisäinen: kieli, johon henkilö samastuu
b) ulkoinen: kieli, johon muut samastavat henkilön

Skutnabb-Kangas korostaa, että kielenvaihdon kontekstissa äidinkielen määrittely vaatii erityistä sensitiivisyyttä. Uhanalaisen vähemmistökielen kohdalla käyttökelpoisimmat kriteerit ovat alkuperä ja samastuminen, kun taas kielenkäyttöön ja kielitaitoon liittyvät kriteerit ovat tällöin epärealistisia. Tilanteessa, jossa uhanalaisella vähemmistökielillä on rajalliset, riittämättömät käyttömahdollisuudet, se ei usein voi mitenkään muodostua kieleksi, jota henkilö käyttäisi eniten. Jos uhanalaisella vähemmistökielillä ei anneta kouluopetusta, on tavallista, että henkilön vahvimaksi kieleksi muodostuu enemmistökieli.

Kaksi- ja monikielisyttä voi Skutnabb-Kankaan mukaan (1984: 80–93) tarkastella samojen neljän kriteerin valossa. Kaksikielisenä voi siis pitää ihmistä, joka on omaksunut alusta saakka kahta kieltä, hallitsee kahta kieltä, käyttää elämässään kahta kieltä tai samastuu kahteen kieleen. Sen määrittelemineen, millä tasolla henkilön pitäisi hallita kahta kieltä tai missä määrin hänen tulisi käyttää kahta kieltä tullakseen katsotuksi kaksikieliseksi, on hyvin ongelmallista. **Toiminnallinen kaksikielisyys** tarkoittaa tilannetta, jossa ihminen pystyy toimimaan kahdella kielellä ja käyttämään niitä eri tarkoituksiin erilaisissa tilanteissa (esim. Latomaa 2007: 39–40). Nykyään vältetään ”täydellisestä” tai ”tasapainoisesta” kaksikielisyydestä puhumista, sillä kaksikielisyys on harvoin sellaista, että kahta kieltä osataan yhtä hyvin ja käytetään yhtä paljon. Sen sijaan on tavallista,

että tietyillä domeeneilla vallitsee yksi kieli ja toisilla toinen. Näin on etenkin vähemmistö–enemmistö-kielitulanteessa, kun vähemmistökielen käyttömahdollisuudet ovat yleensä huomattavasti rajallisemmat kuin enemmistökielen. Latomaa toteaa (2007: 39):

Siellä, missä monikielisyys on arkipäivää, ei pohdita, miten hyvin jotain kieltä osataan. Kieliä tarvitaan ja käytetään eri tarkoituksia varten. Ihmistä pidetään monikielisenä, vaikka hän ei osaisi kirjoittaa jokaista osaamaansa kieltä. Katsotaan, että osakielitaitokin on arvokasta kielitaitoa. Sen sijaan yksikielisyssä maailmassa kasvaneet pitävät tavallisesti vasta kahden kielen ”täydellistä” hallintaa merkinä siitä, että yksilö on kaksi-kielinen.

Mm. Ben Rampton (1995; tässä viitattu Lehtonen 2013) korostaa monikielisyssä yhteisöissä kielirepertuaarien joustavuutta ja moninaisuutta ja näkee äidinkieliyyden ja syntyperäisyyden käsitteiden sopivan moniin tilanteisiin huonosti. Kielenpuhujan yhteyttä kieleen hän kuvaa kolmella eri kategoriolla: **asiantuntijuus** (engl. *expertise*), **affiliaatio** (*affiliation*) ja **periytyvyys** (*inheritance*). Asiantuntijuus viittaa valmiuteen käyttää tiettyä kieltä, affiliaatio kieleen liittyvään kiintymykseen ja periytyvyys kielen siirtymiseen vanhemmilta lapsille. Kaikki kolme kategoriata ovat sillä tavoin riippumattomia toisistaan, että yksi ei välttämättä johda toiseen eikä edellytä toista. Kiintymyssuhde kieleen ei esimerkiksi edellytä kielen oppimista omilta vanhemmilta eikä kielen ”täydellistä” hallintaa. Ben Rampton, kuten myös Jan Blommaert (Rampton 1995; Blommaert & Rampton 2011) kyseenalaistavatkin vahvasti monia sellaisia vakiintuneita käsitteitä kuin kieliyhteisö, kielenpuhujat, syntyperäinen puhuja ja äidinkieli. He korostavat globalisaation, muuttoliikkeiden, uusmedian ja uudenlaisen monikielisyiden (ns. **superdiversiteetin**, ks. myös Lehtonen 2013) luomia muuttuvia puhujuuksia ja puhumisen muotoja.

Termin **kielivähemmistö** käyttämisestä alkuperäiskansan, kuten saamelaisten kohdalla voi pitää kiistanalaisena. Vähemmistö- ja alkuperäiskansaterminologiaa käsittelevät esim. Skutnabb-Kangas (2000: 487–492), Tuulentie (2001: 17, 107), Valkonen (2009: 176–201) ja Seurujärvi-Kari (2012: 71–79). Tuulentien mukaan (2001: 107)

kielestä puhuttaessa saamelaiset määritellään usein vähemmistöksi, kun taas maa- ja alueoikeuksista puhuttaessa korostetaan asemaa alkuperäiskansana. Käytän tässä tutkimuksessa käsitteitä **vähemmistökieli**, **kielivähemmistö** ja **vähemmistökielisyhteisö**, koska fokuksessa on nimenomaan inarinsaamenkielinen yhteisö, ei inarinsaamelaisten etnisuus ja alkuperäiskansaisuus. Tämä ei missään nimessä tarkoita, että väheksyisin inarinsaamelaisten asemaa osana saamelaista alkuperäiskansaa. Terminologinen valinta on kielisosiologisen ja sosiolingvistisen lähestymistavan kannalta tarkoituksenmukainen. Lähes kaikki alkuperäiskansat ovat nykyään omilla alueillaan kielivähemmistöjä – lukumäärällisesti, vallan jakautumisen suhteen tai kummassakin mielessä.

Viime aikoina ovat alkaneet yleistyä tutkimuseettisinä valintoina sellaiset termit kuin **kansatutkija** tai **tutkimuskumppani** (viimeksi mainitusta ks. mm. Sarivaara 2012). Näen tällaiset terminologiset valinnat onnistuneina, jos tutkimusaineisto perustuu pienehkön ihmisjoukon syvähaastatteluihin tai haastatellut ovat osallistuneet tutkimukseen aktiivisesti myös muilla tavoin. Tässä tutkimuksessa en katso tarkoituksenmukaiseksi käyttää niitä, koska haastateltujen joukko on laaja ja käytän haastattelujen lisäksi paljon muuta aineistoa. Olen saanut tutkimukseeni kallisarvoista apua useilta henkilöiltä, mutta olisi teennäistä väittää, että he ovat tehneet tutkimusta kanssani. Niinpä käytänkin haastattelemistani ihmisistä lähinnä perinteisiä termejä **informantti**, **haastateltava** tai **haastateltu** ja kyselytutkimuksen osalta termiä **vastaaja**.

2.1.2 Kielellinen kulttuuri, kieli-ideologiat ja ideologinen selkiyttäminen

Pyrin tarkastelemaan tutkimusaiheittani, inarinsaamen kielen elpymistä erityisesti kolmen teoreettisen käsitteen kautta: **kielellinen kulttuuri**, **kieli-ideologiat** ja **ideologinen selkiyttäminen**. Nämä käsitteet ovat sillä tavoin sisäkkäisiä, että kieli-ideologiat ovat osa kielellistä kulttuuria ja ideologinen selkiyttäminen liittyy kieli-ideologioihin (ks. kuvio 2).

Kuvio 2: Tutkimuksen avainkäsitteet



Tutkimuksen tematiikkaa voidaan kuvata Harold Schiffmanin (1996) kielellisen kulttuurin (engl. *linguistic culture*; suomennos ei ole vakiintunut) käsitteen avulla. Tällä tarkoitetaan kieliyhteisössä vallitsevia kieltä, erityisesti yhteisön omaa kieltä koskevia asenteita, uskomuksia, myyttejä, arvoja, käytäntöjä, tapoja, oletuksia, stereotyyppioita ja ennakkoluuloja sekä aluehistoriallisia ja yhteiskunnallisia olosuhteita, joissa kieli elää. Nämä tekijät muodostavat kokonaisuuden, jonka pohjalta yhteisö ja yhteiskunta toteuttavat tietynlaista kielipolitiikkaa ja kielivalintoja. Pyrin tässä tutkimuksessa kuvaamaan inarinsaamelaiden kielellistä kulttuuria ja vastaamaan kysymykseen, miksi inarinsaamen revitalisaatio on mahdollistunut, mitkä kielellisen kulttuurin muutokset ovat olleet välttämättömiä kielen revitalisoituessa ja miten puhujamäärältään pientä vähemmistökieltä ylläpitävä kielellinen kulttuuri rakentuu. Lähtökohtani on, että tietynlainen kielellinen kulttuuri on aiheuttanut inarinsaamen uhanalaistumisen ja mahdollistanut sen elpymisen, ja tämän kielellisen kulttuurin tekijöitä on mahdollista nimetä ja analysoida.

Schiffmanin tutkimuskohteena ovat erityisesti yleisen tason kielipolitiikka, standardisaatio, kielenhuolto, purismi ja kielikäytänteet. Hän sanoutuu irti determinismistä, jonka mukaan kieli määrittäisi ihmisen ajattelua tai tietty kielellinen kulttuuri tuottaisi välttämättä tiettyä kielipolitiikkaa. Samoin hän kritisoi voimakkaasti sellaista

tutkimusta, jossa yhteisön kielitilannetta tarkastellaan pintapuolisesti tarttumatta sen taustalla vaikuttavaan kielelliseen kulttuuriin. Schiffmanin mukaan kielellinen kulttuuri on kielisosiologian ja kielipolitiikan tutkimuksessa välttämätön lähtökohta, jota ilman johtopäätösten tekeminen esim. valtion kielipolitiikasta on tyhjän päällä seisomista. Monet tutkijat ovat toki ottaneet tämän kontekstin huomioon, vaikkakin kielellisen kulttuurin käsitettä käyttämättä. (Schiffman 1996: 8–9.)

Yksi osa kielellistä kulttuuria on kieltä koskevien ajatusten, arvojen, uskomusten ja tunteiden kokonaisuus, jota tutkimuksessa nimitetään kieli-ideologioiksi (engl. *language ideologies, ideologies of language*). Kieli-ideologioilla tarkoitetaan kielenpuhujien käsityksiä siitä, mitä kieli on ja mitä sillä tehdään. Kieli-ideologiat voivat olla tiedostamattomia, mutta ilmetä silti hyvin konkreettisesti esimerkiksi sopivan kielenkäytön normeina. Mäntynen, Halonen, Pietikäinen ja Solin (2012) mainitsevat esimerkkeinä kieli-ideologisista kysymyksistä kielen ja murteen rajanvedon, kielen merkityksen yksilön ja ryhmän identiteetille, hyvän ja huonon kielen määrittelyn, kielen **omistajuuden** eli sen, kelle kieli kuuluu ja kielen **puhujisuuden** eli sen, kuka katsotaan kielen puhujaksi. Kieli-ideologiat ilmenevät ja vaikuttavat kaikissa kieliyhteisöissä, eikä niiden tutkimus rajoitu uhanalaisten vähemmistökielten tutkimukseen. Toisaalta vähemmistökielikontekstissa niillä voi olla erityisen merkittävä rooli kielen uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden tekijöinä. Pienessä yhteisössä jopa yksittäisten henkilöiden kieli-ideologiat ja niiden ohjailmat valinnat voivat vaikuttaa suuresti kielitilanteeseen. Lisäksi vähemmistökontekstissa merkittäviä ovat sekä vähemmistön että enemmistön kieli-ideologiat vähemmistökieltä kohtaan. Maria Wingstedt tarkasteleekin väitöstutkimuksessaan (1998) lähinnä ruotsinkielisen enemmistön parissa ilmeneviä kieli-ideologioita saamen kieltä ja meänkieltä kohtaan. Vastaavasti Kadri Koreinik (2011) analysoi sanomalehtikirjoitusten kuvastamia, Etelä-Virossa puhuttuja seton ja võrun kieltä koskevia kieli-ideologioita. Uhanalaisen, revitalisoitavan kielen kontekstissa kieli-ideologiat ovat tärkeässä roolissa esim. sellaisten kysymysten selvittämisessä, miten kielen arvostus muuttuu revitalisaation myötä, kenelle kieli kuuluu ja millaisia ratkaisuja tehdään kielen standardisoinnin suhteen. (Wingstedt 1998: 23–24; Mäntynen & al. 2012.)

Inarinsaamen revitalisaatio on tapahtunut ja tapahtuu tietynlaisten kieli-ideologioiden pohjalta, ja näitä haluan tutkimuksessani valottaa. Kiinnitän huomiota etenkin seuraaviin kieli-ideologioihin:

- kielen omistajuus: kenelle inarinsaamen kieli kuuluu
- kielen autenttisuus: miten kieliyhteisö määrittelee aitoa, hyvää ja huonoa kieltä
- kielellinen toleranssi: miten kieliyhteisö suhtautuu puutteellisesti puhuttuun inarinsaamen kieleen ja kielen muutokseen
- etninen toleranssi: miten kieliyhteisö suhtautuu etnisesti ulkopuolisiin kielenpuhujiin
- kielikeskeisyys: kieli ja kielen puhuminen itseisarvona

Kieli-ideologioihin liittyy kiinteästi Joshua Fishmanin (1991: 395 ja 2001: 17) käänteisen kielenvaihdon keskeisenä edellytyksenä mainitsema prosessi, josta hän käyttää ilmausta *prior ideological clarification*. Sitä ovat sittemmin käsitelleet syvemmin mm. Nora Marks Dauenhauer ja Richard Dauenhauer (1998) kuvatessaan Alaskan natiivikielten elvytyspyrkimyksiä. Olen käyttänyt tästä (mm. Pasanen 2003, painamaton) suomenkielistä vastinetta ”ideologinen selkiyttäminen”; tätä käännoästä on sittemmin käytetty myös eräissä muissa tutkimuksissa (esim. Kunnas 2007: 72; Knuutila tulossa). Ideologinen selkiyttäminen tarkoittaa revitalisaatioon liittyvää yhteisön arvojen, tavoitteiden, epäilysten ja sitoutumisen käsittelyä. Siinä missä kieli-ideologiat ovat usein tiedostamattomia, ideologinen selkiyttäminen edellyttää tietoista prosessointia. Ideologisen selkiyttämisen olennainen osa on se, että kieliyhteisön jäsenet tiedostavat oman vastuunsa kielestään: kielen elpyminen edellyttää kielenpuhujien henkilökohtaista sitoutumista ja kielellisen käyttäytymisen muutosta, positiiviset asenteet sinänsä eivät muuta kielen tilaa.

Nora Marks ja Richard Dauenhauerin (Dauenhauer & Dauenhauer 1998) analyysi Kaakkois-Alaskan natiivikielten revitalisaatiosta osoittaa, mihin ideologisen selkiyttämisen puuttuminen johtaa kieliyhteisössä. Artikkelin kirjoittamisen aikaan parikymmentä vuotta jatkuneet pyrkimykset mm. tlingitin ja haidan kielten elpymiseksi eivät olleet johtaneet toivottuihin tuloksiin eli kielenvaihdon kääntymiseen. Kielten standardisaatio oli käynnissä, kieliä opetettiin kouluissa,

materiaaleja kehitettiin ja kulttuuriperinnettä elvytettiin ja ylläpidettiin monin tavoin. Kieliyhteisöjen jäsenillä oli kuitenkin laaja taipumus vierittää vastuu kielen käyttämisestä ja elpymisestä institutionaalisen tason toimijoille, eivätkä positiiviset kieliassenteet heijastuneet heidän omiin kielivalintoihinsa. Dauenhauerien mukaan oman kielen opettelun ja puhumisen sijaan revitalisaatiopyrkimykset kohdistuivat yleensä kulttuuritoimintaan (”laulu ja tanssi”), jossa omalla kielellä oli symbolinen funktio. Omaa vastuuta välteltiin syyttämällä kielen heikosta tilanteesta kielimateriaalien ja teknisten apuneuvojen vähyyttä, huonosti järjestettyä kielenopetusta tai väärää henkilövalintoja.

Ideologisen selkiyttämisen puute on tullut ilmi myös mm. karjalan ja vepsän kielten uhanalaisuutta ja elvytyspyrkimyksiä koskevissa tai sivuavissa tutkimuksissa (Pyöli 1996; Sarhimaa 1999; Kunnas 2007; Pasanen 2003, painamaton; Grünthal 2011; Karjalainen & Grünthal & Kovaleva & Puura 2013; Puura & Karjalainen & Zajceva & Grünthal 2013; Knuutila tulossa). Kyseessä on selvästikin käänteisen kielenvaihdon välttämätön edellytys, jonka epäonnistuminen voi johtaa traagisiin lopputuloksiin. Ideologinen selkiyttäminen onkin tämän tutkimuksen keskeisiä kysymyksiä. Maailmanlaajuisesti tarkasteltuna poikkeuksellisen positiivisiin tuloksiin johtanut revitalisaatioprosessi antaa syytä uskoa, että ideologinen selkiyttäminen on toteutunut inarinsaamen kieliyhteisössä hyvin.

2.2 Revitalisaation ja inarinsaamen tutkimus

Tutkimukseni teoreettinen konteksti muodostuu maailmanlaajuisesta vähemmistökielten revitalisaatiota kuvaavasta kirjallisuudesta ja suomalais-ugrialaisten kielten, erityisesti saamelaiskielten kielisosiologisesta tutkimuksesta. Vähemmistökielten kielisosiologinen tutkimus koostuu yhtäältä aihetta yleisellä tasolla tarkastelevista ja teoretisovista teoksista ja toisaalta eri vähemmistökieliyhteisöjä käsittelevistä tapaustutkimuksista. Monissa tutkimuksissa on toki mukana sekä makro- että mikrotason tarkastelu. Lähinnä ensin mainittua genreä edustavat mm. Fishman (1991), Romaine (2000), Grenoble & Whaley (2006), Nettle & Romaine (2000), Crystal (2000) ja Skutnabb-Kangas (mm. 1988 ja 2000).

Globaaleista tapaustutkimuksista inarinsaamen revitalisaatiopyrkimyksiin peilautuvat kiinnostavasti mm. Gabrielle Maguiren kuvaus (1991) iirin kielen elvytyksestä pienessä paikallisyhteisössä, Leanne Hintonin ja Ken Halen toimittama kokoomateos (2008) revitalisaatiopyrkimyksistä eri puolilla maailmaa ja Leanne Hintonin toimittama kokoomateos (2013) perheiden toteuttamista henkilökohtaisista revitalisaatioprosesseista. Samoin relevantteja ovat Lenore Grenoblen ja Lindsay Whaley'n toimittama, useita eri kieliyhteisöjä käsittelevä kokoomateos (1998a), Julia Sallabankin monografia (2013) Iso-Britanniaa ympäröivien saarten kielitilanteesta ja kielipolitiikasta ja Fishmanin toimittama ja eri vähemmistökielisyhteisöjä tarkasteleva kokoomateos (2001). Alkuperäiskansojen kielten revitalisaation erityiskysymyksiä valottaa mm. Jon Reyhnerin, Gina Cantonin, Robert N. St. Clairin ja Evangeline Parsons Yazzien toimittama artikkelikoelma (1999).

Suomalais-ugrilaisten kielten kielisosiologisessa tutkimuksessa karjalan kielen tilaa ja muuttumista kuvaavat Pyöli (1996), Sarhimaa (1999 ja 2009), Kunnas (2007), Karjalainen & al. (2013) sekä Knuutila (tulossa). Oulun yliopiston koordinoiman itämerensuomalaisten kielten kielisosiologisen ja sosiolingvistisen tutkimusverkoston loppuraportti Sulkala & Mantila (toim. 2010) käsittelee eri itämerensuomalaisia kieliä. Virossa on tehty ja toimitettu runsaasti Viron vähemmistökieliin ja kielimuotoihin liittyvää kielisosiologista tutkimusta kuten Ehala & Niglas (2007), Pajusalu & Koreinik & Rahman (2000), Pajusalu & Rahman (toim. 2004), Koks & Rahman (toim. 2006) ja Eichenbaum & Koreinik (toim. 2008). Diasporien eli kielellisten emämaiden ulkopuolella elävien kielivähemmistöjen kielen säilymistä, vaihtumista ja muutosta on tutkittu erityisesti unkarin ja suomen kielten kohdalla. Tutkimuksista on mainittava esim. Gál (1979), Huss (1991), Virtaranta & Jönsson-Korhola & Martin & Kainulainen (1993), Kontra (toim. 1991), Lainio (1997), Kontra & Saly (toim. 1998), Kovács (2001), Fenyvesi (toim. 2005) ja Lane (2006).

Venäjän uralilaisiin vähemmistökieliin liittyvät mm. udmurtin kielen sosiolingvistiset kuvaukset Salánki (2007) ja Shirobokova (2011), komin ja karjalan kielitilanteita vertaileva Partanen (2013, painamaton) ja Venäjän suomalais-ugrilaisten tasavaltojen kielipolitiikkaa tarkasteleva Zamjatin (2014). Laajemmin Venäjän eri kieliä

ja konteksteja tutkivat Saarinen & Herrala (toim. 2008), Grünthal & Kovács (toim. 2011), Zamjatin & Pasanen & Saarikivi (2012), Vahtin (2001), Pavlenko (toim. 2008), Sillanpää (2008) ja Kasten & de Graaf (toim. 2013). Euroopan Unionin ja Venäjän vähemmistökieliä käsittelevät vertailevasta perspektiivistä mm. Marten & Riessler & Saarikivi & Toivanen (toim. 2014) ja Saarikivi & Toivanen (toim., painossa).

Saamelaiskielten kielisosiologisen tutkimuksen merkittävin avaus oli Marjut Aikion tutkimus (1988) Vuotson seudun kielenvaihdosta. Viime vuosina eri saamelaiskieliä on alettu tutkia enemmän kielisosiologiselta kannalta. Tutkimusaiheeseen liittyvästä saamelaiskielten kielisosiologisesta tutkimuksesta mainittakoon saamen kielten tilannetta ja käyttöä eri alueilla kuvaavat Aikio & Lindgren (1973), Aikio M. (1976), Helander-Renvall (1984) ja Lindgren (2000). Revitalisaation näkökulmaa saamelaiskielten tutkimuksessa edustavat Aikio M. (1994), Øzerk & Eira (1996), Huss (1999), Todal (2002, 2006 ja 2007), Olthuis (2003a ja 2009), Rasmussen (2005 ja 2013), Sarivaara (2012), Seurujärvi-Kari (2012) ja Olthuis & Kivelä & Skutnabb-Kangas (2013). Saamen kieltä kouluopetuksessa kuvaavat Svonni (1993), Aikio-Puoskari (2001, 2007 ja tulossa) ja Keskitalo & Lehtola & Paksuniemi (toim. 2014). Kielioikeuksien kannalta saamen kielten tilannetta lähestyvät mm. Magga & Skutnabb-Kangas (2003) ja Aikio-Puoskari & Skutnabb-Kangas (2007).

Inarinsaamen kielen revitalisaatio on maantieteellisesti hyvin pienelle alueelle keskittyvä, pientä ryhmää koskeva ja suhteellisen nuori ilmiö, joten sitä on luonnollisestikin käsitelty tutkimuskirjallisuudessa vähän. Olthuisin, Kivelän ja Skutnabb-Kankaan (2013) populaaritieteellinen teos lukuvuonna 2009–2010 järjestetystä inarinsaamen kielen täydennyskoulutuksesta on ainoa aihetta käsittelevä monografia. Teos kuvaa inarinsaamen kielen intensiivistä aikuiskoulutusta, jonka kautta käänteinen kielenvaihto aikuisväestön parissa vauhdittui merkittävästi. Tutkimukseni luku 7 käsittelee tämän aikuiskoulutuksen osana toiminutta kielimestari–oppilas-harjoittelua, jonka tavoitteena on sekä kielen opetuksen täydentäminen ja tehostaminen että kielyhteisön sitouttaminen kielenelvytystyöhön. Marja-Liisa Olthuis on tarkastellut inarinsaamen kielitilannetta ja revitalisaatiota joissakin artikkeleissaan (mm. 2000 ja 2003a). Spesifimpiä kuvia revitalisaatioon liittyvästä sanastonuudistustyöstä ovat hänen

artikkelinsa (2003b, 2008 ja 2010) sekä väitöstutkimuksensa (2007a). Sari Pietikäinen (2012) on analysoinut yhden inarinsaamen puhujan kielielämäkertaa kiinnittäen huomiota arjen kieli-ideologioihin. Itse olen käsitellyt inarinsaamen kielen revitalisaatiota artikkeleissani (2001, 2004a, 2004b, 2005a, 2010 ja 2014b) sekä yhteisjulkaisuissa Lindgren & Sulkala & Pasanen (2005) ja Pasanen & Ridanpää (2009). Opinnäytetöistä inarinsaamen kielen revitalisaatioon liittyvät ainakin inarinsaamelaisten ja karjalaisten kielipesätoimintaa kuvaava Pasanen (2003, painamaton), raman ja inarinsaamen kielipesiä vertaileva Satta (2005) ja inarinsaamenkielistä radiotoimintaa käsittelevä Wesslin (2014, painamaton).

Muista kuin kielisosiologisista näkökulmista inarinsaamen kieltä on tutkittu huomattavasti enemmän, alkaen aina Elias Lönnrotin tutkimuksesta *Ueber den Enare-Lappischen Dialekt* vuodelta 1854. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuolen inarinsaamen kielen tutkimus on luonut edellytykset kirjakielen kehittymiselle ja jonkinlaisen kirjallisen käytön tradition. Varhainen tutkimus on nähtävä myös yhtenä edellytyksenä sille, että inarinsaame on määritelty itsenäiseksi kieleksi ja että sitä myöhemmin on voitu alkaa elvyttää. Inarinsaamen sanasto-opillisen tutkimuksen huipentuma on laaja, kolmiosainen *Inarilappisches Wörterbuch* (Itkonen 1986–1989). Kaksi muuta painettua sanakirjaa ovat Sammallahden ja Morottajan kokoamia (1983 ja 1993). Lingvistiksestä tutkimuksesta on mainittava Anna Idströmin väitöstutkimus inarinsaamen käsittemetaforista (2010), Idströmin ja Morottajan idiomisanakirja (2010) sekä Pekka Sammallahden (1984), Ida Toivosen (2007a ja 2007b) ja Diane Nelsonin (2007; yhteisjulkaisu Nelson & Toivonen 2003) inarinsaamen kielioppia koskevat tutkimukset.

2.3 Tutkijan positio

Antropologian ja etnografian tutkimuskentällä on viime vuosikymmeninä alettu korostaa tutkimuksen reflektiivisyyttä, oman tutkijaposition analysoimista ja suoranaista tunnustuksellisuutta. Esimerkiksi Marjut Anttonen (1999: 22–70) kuvaa perinpohjaisesti ja henkilökohtaisesti ruijansuomalaisten / kveenien etnopolitiikkaa koskevan

tutkimuksensa syntyprosessia, ja Erika Sarivaara käsittelee omaa positiotaan statuksettomien saamelaiden tutkijana ja toisaalta itse tutkimansa joukon jäsenenä (2012: 102–112). Vigdis Stordahl (1994: 13–27) tarkastelee *anthropology at home* -asetelmaa, itsen ja toiseuden käsitteitä sekä tutkijan eri roolien vuoropuhelua Karasjoen saamelaisyhteisöä koskevassa tutkimuksessaan. Kanadan inuitien koulutusta tutkinut Fyn Dawn (Dawn 2014: esim. 24–26 ja 78–80) taas reflektoi omaa positiotaan tutkijana, joka kantaa kolonialistisen tutkimusperinteen taakkaa ja asuu tutkimassaan yhteisössä. Hän kokee joutuneensa tutkimusprosessinsa aikana yhtä lailla oppimaan uutta kuin poisoppimaan vanhaa. Keskeisiä tutkijan positioon liittyviä kysymyksiä ovat: Mikä on tutkijan suhde tutkimiinsa ihmisiin ja ilmiöihin? Miksi hän on valinnut juuri kyseisen aiheen? Onko hän tutkimassaan yhteisössä ulkopuolinen tarkkailija vai aktiivinen osallistuja? Miten tutkijan positio vaikuttaa tutkimukseen? Erityisen olennaista tutkijan aseman selvittäminen on toimintatutkimuksessa, jollaiseksi tämänkin tutkimuksen voi tietyiltä osin katsoa (ks. 2.4).

Kuten luvussa 2.1.1 ilmenee, kielentutkimuksen kentällä on viime vuosikymmeninä yleistynyt maailman kielten uhanalaistumiseen ja revitalisaatioon liittyvien prosessien kuvaaminen. Durk Gorter luo artikkelissaan (2012) katsauksen vähemmistökielen tutkijan erilaisiin rooleihin ja niistä käytyyn keskusteluun. Hän tarkastelee omaa positiotaan tutkijana ja kielipoliittisena toimijana suhteessa friisiin ja baskin kieliin. Gorter näkee tutkijan position jatkumona, jonka on alun perin esittänyt N. Elias (1956). Jatkumon toisessa päässä on osallisuus (*involvement*) ja toisessa irrallisuus tai puolueettomuus (*detachment*), ja jokaisen tutkijan oma rooli asettuu johonkin kohden tätä jatkumoa. Margaret Florey (2008) haastaa kielentutkijoita tarkastelemaan toimintatapojaan ja mahdollisuuksiaan tukea uhanalaisia kieliä puhuvia vähemmistöjä ja alkuperäiskansoja näiden pyrkimyksissä kieltensä vahvistamiseksi. Käsitteellä ”uusi lingvistiikka” tai ”uuslingvistiikka” (engl. *new linguistics*, suomennos ei ole vakiintunut) hän kuvaa osallistuvaa, kantaaottavaa kielentutkimusta, jossa keskeisellä sijalla on revitalisaatioon liittyvä kieliaktivismi. Oma tutkimukseni edustaa juuri tällaista lähestymistapaa. Florey viittaa Penfield & al.:iin (2007), joiden mukaan kieliaktivisteja voi jakaa kieliryhmän sisäisiksi tai ulkoisiksi (*internal and external language activists*), ja näkee kielentutkijoiden

roolin usein tällaisina ulkoisina kieliaktivisteina, jotka voivat omalla toiminnallaan vaikuttaa kielen elpymismahdollisuuksiin.

2.3.1 Positioni suomalaisena inarinsaamen kieliyhteisön tutkijana

Sijoitun tutkimassani kieliyhteisössä osittain ulko- ja osittain sisäpuolelle. Olen suomalainen ja varttunut Keski-Suomessa yksikielisessä, suomenkielisessä ympäristössä. Olen opiskellut pohjoissaamen kieltä ja saamelaiskulttuuria Inarissa Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa lukuvuoden 1995–96 ja pohjoissaamea Tromssan yliopistossa kevätlukukauden 1997. Sittenmin opiskelin inarinsaamen kieltä Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa kevätlukukauden 1999. Puhun, luen ja kirjoitan molempia näitä saamen kieliä sujuvasti. Valmistuin Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaiselta laitokselta vuonna 2003. Pro gradussani (Pasanen 2003, painamaton) tarkastelin karjalaisten ja inarinsaamelaisten kielipesätoimintaa kielellisen revitalisaation kontekstissa. Samaisen laitoksen – nykyään Suomen kielen, suomalais-ugrilaisien ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos – jatko-opiskelijana olen ollut siitä saakka.

Olen asunut Inarissa useaan otteeseen: vuosina 1995–96 ja 1999 ja vakituisesti vuodesta 2005 alkaen. Olen toiminut inarinsaamen kieliyhteisössä niin tutkijana ja projektityöläisenä kuin äitinä ja kansalaisaktivistinakin. Olen ollut Anarâškielâ servin jäsen vuodesta 1999 saakka, kuulunut sen hallitukseen 2006–2008 ja osallistunut sen järjestämään inarinsaamenkieliseen vapaa-ajan toimintaan. Useimpien informanttien kanssa olen ollut tekemisissä työssäni tai yksityiselämässäni. Vuosina 2008–2010 olin töissä Anarâškielâ servi ry:n inarinsaamen kielen täydennyskoulutushankkeessa (ks. luvut 4.4.2 ja 7 sekä Olthuis & al. 2013). Osallistuin tällöin lukuvuonna 2009–2010 toteutuneen vuoden mittaisen intensiivisen aikuisten kielikoulutuksen suunnitteluun ja toteutukseen. Vastuualueenani oli erityisesti koulutuksen harjoitteluosio eli kieliharjoittelu inarinsaamenkielisissä työkohteissa, kielimestariharjoittelu (ks. luku 7) sekä inarinsaamelaiset kulttuurikurssit.

Kaksi lastani ovat oppineet inarinsaamen kielen inarinsaamenkielisessä kielipesässä. Lukuvuonna 2014–15 vanhempi heistä käy

viidettä ja nuorempi toista luokkaa, molemmat inarinsaamenkielises- sä opetuksessa. Lapset ovat myös isänsä puolelta suomalaisia. Minun ja lasten isän on ollut luontevaa hakea lapsillemme kielipesäpaikkaa, koska haluamme olla tukemassa ja kasvattamassa inarinsaamen kieliyhteisöä ja pidämme kaksikielisyttä hyödyllisenä ja arvokkaana. Se, että minä puhun inarinsaamea ja teen tutkimusta inarinsaamen kiel- len revitalisaatiosta, vaikutti valintaamme. Minkäänlaista saamelais- tumisen pyrkimystä meillä ei ole itsemme eikä lastemme suhteen. Sen sijaan en suomalaisena soisi oman perheeni suomenkielistävän asuin- ympäristöämme. Näinhän väistämättä tapahtuu, jos Inariin muuttavat suomenkieliset pysyvät suomenkielisinä. Näen, että Inarissa, Suomen ainoassa virallisesti nelikielisessä kunnassa asuvilla lapsilla tulee olla oikeus kaksi- tai monikielisyteen taustasta riippumatta. Sitäkin sel- vempää on mielestäni, että kaksisuuntainen kaksikielisyys – se, että myös kielellinen enemmistö oppii vähemmistökieltä, ei ainoastaan päinvastoin – tukee ja edistää saamen kielten asemaa (ks. myös 8.1.3).

Vuosien mittaan olen osallistunut erilaiseen kansalaistoimintaan inarinsaamen kielen hyväksi. Esimerkki tästä on inarinsaamenkielisen oppimateriaalin puutteita koskeva kantelu, jonka joukko inarinsaa- menkielisten lasten vanhempia ja opettajia teki syksyllä 2009 Suomen vähemmistövaltuutetulle (ks. 4.3.2). Kantelussa pyydettiin vähemmis- tövaltuutettua selvittämään, lyökö Suomen valtio laimin velvollisuuk- siaan rahoittaessaan saamenkielisen oppimateriaalin tuotantoa tarpei- siin nähden aivan riittämättömästi. Olin yksi kantelun muotoilijoista ja allekirjoittajista. Asian tiimoilta tehtiin yhdessä vanhempien, lasten ja opettajien kanssa matka Helsinkiin, jätettiin kantelu vähemmistö- valtuutetulle ja tavattiin kansanedustajia ja presidentti. Koululaiset esittivät matkalla *Oppákirjeráp* (‘Oppikirjaräp’) -nimistä kappalet- ta, joka oli tehty lasten, opettajien ja inarinsaamenkielisen rap-artisti Amocin (ks. 4.5.3) yhteisvoimin. Esitin eduskunnassa ja vähemmis- tövaltuutetun luona ryhmämme puolesta lyhyen johdatuksen inarin- saamen kielen tilaan ja oppimateriaalikesymykseen. Minut kutsuttiin eduskunnan työ- ja tasa-arvovaliokunnan kokoukseen esittelemään kysymystä laajemmin.

Olen sekä työni että yksityiselämäni kautta esiintynyt usein saamenkielisessä mediassa. Suurimmalta osin tämä on tarkoittanut haastatteluja Yle Sápmín inarinsaamenkielisessä viikkolähetyksessä

Anarâš saavah. Muutaman kerran minua on haastateltu myös pohjoissaamenkielisiin radio-ohjelmiin tai uutislähetyskseen *Ođđasat*. Mediassa olen kertonut työstäni vähemmistökielten revitalisaation parissa, tutkimuksestani, matkoistani Venäjälle, inarinsaamen kielen tilanteesta yms. Mediakeskustelun keskiöön nousin lyhyeksi aikaa keväällä 2012, kun Yle Sápmi uutisoi valinnastani vaihtaa inarinsaame lasteni viralliseksi äidinkieleksi väestörekisteriin (Yle Sápmi 18.4.).

Vuonna 2013 valmistui Ima Aikio-Arianaickin dokumenttielokuva Suomi–saame–suomi, jossa kuvattiin kahta saamelaisyhteisöön muuttanutta suomalaista. Filmi esitettiin Yle Teema -kanavalla saamelaisten kansallispäivänä 6.2. 2014 ja esiteltiin (Yle Teema 3.2.2014) näin:

Eino Torikka tuli Angeliin yli 60 vuotta sitten ja Annika Pasanen muutti Inariin 15 vuotta sitten. Vaikka he muuttivat vain kotimaassaan, uudelle paikkakunnalle tultuaan he astuivat uuteen ja vieraaseen maailmaan. Suurin osa pohjoiseen muuttaneista suomalaisista jatkaa suomalaista elämäänsä, mutta dokumentin henkilöt ovat valinneet toisin. He ovat valinneet sopeutumisen Saamenmaahan ja saamelaiseen yhteisöön, mikä ei kuitenkaan ole ollut helppoa. Kielen opetteleminen on sopeutumisen avain, mutta se ei takaa hyväksymistä saamelaiseen yhteisöön. Aluksi uhkaavina koetut suomalaiset ovat lunastaneet toiminnallaan itselleen paikan saamelaisessa yhteisössä ja muuttuneet yhteisölle tärkeäksi voimavaraksi.

Ulkopuolisten hyväksyminen yhteisöön on yksi kielellisen kulttuurin (ks. 2.1.2) osa-alue, jolla vallitsee eroja eri saamelaisryhmien välillä. Subjektiiivinen kokemukseni on, että inarinsaamen puhujayhteisö on hyväksynyt minut joukkoonsa kielenpuhujana ja revitalisaation edistäjänä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kaikki inarinsaamelaiset näkisivät ulkopuolisten osallisuuden kieliyhteisössä ongelmatomana. (Aiheesta lisää luvuissa 3.5.4, 7.5.1 ja 8.1.)

2.3.2 Tutkijan positio ja tutkimusetiikka

Tutkimuksen tekeminen yhteisöstä, johon tutkija kuuluu tai toiminnasta, johon tutkija itse osallistuu, asettaa hänet asemaan, jossa hänen on kyettävä tarkastelemaan omia roolejaan kriittisesti. Toki sama vaatimus koskee jokaista tutkijaa ulko- tai sisäpuolisuudesta riippumatta. Aiheesta ovat kirjoittaneet myös monet saamen kielten ja saamelaiskulttuurin tutkijat, esimerkiksi Stordahl (1994: 13–27), Olthuis (2007a: 11), Lindgren (2000: 80–86), Porsanger (2007: 49 ja toim. 2008), Länsman (2008: 87–98) sekä Seurujärvi-Kari (2012: 119–120 ja 127–128). Tällaisessa tilanteessa on eittämättä sekä hyviä puolia että haasteita. Selkeää etua on siitä, että tutkija tuntee tutkimansa yhteisön omakohtaisesti ja läheisesti. Tällöin hän tuntee tutkimuskysymyksiinsä liittyvät ihmiset ja tietää, ketä kannattaa pyytää mukaan tutkimukseen. Hän on perillä siitä, mitä yhteisössä tapahtuu, millaisia sosiaalisia verkostoja siinä on, millaisia asenteita vallitsee ja millaisia tapoja ja käytäntöjä on otettava huomioon. Kun on kyse kieliyhteisön tutkimuksesta, näen erittäin tärkeäksi myös sen, että tutkija hallitsee yhteisön kieltä. Tämä mahdollistaa kirjallisten aineistojen käyttämisen, ihmisten haastatteleminen heidän omalla kielellään ja havaintojen tekemisen tilanteissa, joissa ihmiset puhuvat omaa kieltään.

On toivottavaa, että tutkimansa yhteisön jäsenyys saa tutkijan käsittelemään perusteellisesti tutkimuksen eettistä puolta. Saamelaisen, kuten ylipäänsä alkuperäiskansojen oikeudesta säädellä omaa yhteisöään koskevan tiedon jakamista ulkopuolisille on aiheellisesti keskusteltu viime aikoina yhä enemmän (esim. Mustonen 2012; Porsanger 2008 ja 2008 toim.; Valkonen 2009; Seurujärvi-Kari 2012). Eri puolilla maailmaa alkuperäiskansojen parissa on alettu kritisoida tutkijoita, jotka tulevat, tutkivat ja vievät tiedot mukanaan ilman, että yhteisö hyötyy itse tutkimuksesta tai saa edes koskaan tietää, mitä sen jakamalla tiedoilla tehtiin. Alkuperäiskansatutkimuksen yhteydessä on nostettu yhä enemmän näkyville vaatimus tutkimuksen palauttamisesta yhteisölle. Merkittävä keskustelunavaus oli vuosituhanen vaihteessa Linda Tuhiwai Smithin teos (Smith 1999) alkuperäiskansatutkimuksen problematiikasta. Tutkimuksen palauttaminen voi tapahtua esim. raporttoimalla tutkimuksen tuloksista yhteisölle, jakamalla tutkimuksen kautta saatua taloudellista hyötyä yhteisölle,

välittämällä yhteisölle sitä hyödyttävää uutta tietoa ja huomioimalla yhteisön tarpeet tutkimusagendan muotoilussa (Kuokkanen 2008: 49). Smith (1999: 16) korostaa tiedon jakamista – ja käyttää mieluummin ilmausta *sharing knowledge* kuin *sharing information* – jatkuvana sitoutumisena yhteisöön, joka ei hoidu yhden raportin tai asiakirjan jakamisella. Mustonen (2012: 262) puhuu yhteisöpohjaisesta tutkimusmenetelmästä, jossa yhteisön jäseniä ei nähdä tutkimuksen kohteina vaan kanssatutkijoina, joiden oikeus yhteisöä koskevaan tietoon otetaan huomioon tutkimuksen joka vaiheessa. Tutkimuksen palauttamisen lisäksi tutkimus hyväksytetään yhteisöllä ennen julkaisemista ja tutkimuksessa mukana olleisiin ihmisiin pidetään aktiivisesti yhteyttä kenttävaiheen jälkeen.

Yksi tutkimuksen palauttamiseen liittyvä kysymys on julkaisukielen valinta. Suomessa yhä yleistyvää englannin kielellä julkaiseminen voi olla meriitti tai jopa välttämättömyys kansainvälisessä tiedeyhteisössä, mutta myös seikka, jonka vuoksi tutkimukseen osallistuneet henkilöt eivät pääse lukemaan, mitä heistä on kirjoitettu. Tutkija voi paikata epäkohtaa julkaisemalla käännoiksi ja raportoimalla tutkimuksesta yhteisölle. Minulle tutkimukseni luettavuus inarinsaamelaisten parissa on ollut yksi syy kirjoittaa tutkimus suomen kielellä. Inarinsaameksi olen julkaissut tutkimusaiheeseeni liittyviä yleistajuisia lehtijuttuja (Pasanen 2005b ja 2014a), ja tulevaisuudessa tavoitteeni on käyttää inarinsaamea myös tieteellisessä kirjoittamisessa. Inarinsaamen kielen valinta väitöstutkimuksen kieleksi olisi kuitenkin rajannut tutkimuksen lukijakuntaa inarinsaamelaisten parissa ja akateemisilla foorumeilla niin dramaattisesti, että en katsonut sitä tarkoituksenmukaiseksi.

Research at home -tilanteen suurin haaste liittyy tutkimuksen kriittisyyteen. Asioita voi olla vaikea nähdä ja käsitellä kyllin kriittisesti, kun kyse on omista tuttavista ja ystävistä, monien muiden tutkijoiden kohdalla myös sukulaisista. Tilanteessa piilee se riski, että tutkija pyrkii korostamaan positiivisia tutkimustuloksia ja jättää yhteisön kannalta ei-toivotut tulokset vähemmälle huomiolle. Gaup (2008) korostaa, että tutkijan positio voi vaikuttaa jo tutkimusaiheen valintaan: tutkija ei välttämättä halua nostaa esille omassa yhteisössään vaikeiksi koettuja kysymyksiä. Suomen saamelaisyhteisössä tällaisiksi ovat viime aikoina nousseet Saamelaiskäräjien äänioikeuskelpoisuutta ja

ILO 169 -sopimuksen ratifioimista koskevan keskustelun myötä erilaiset saamelaisuuden ja saamelaiskulttuurin määrittelyyn ja rajaamiseen liittyvät kysymykset (ks. Yle Sápmi 14.4.2014).

Myös kysymystä mahdollisesta osallisuudesta ja jääviydestä on mietittävä: Miten tutkija voi tarkastella kriittisesti toimintaa, johon itse osallistuu? Onko tutkijan mahdollista kääntää päälle vuoroin tutkijan ja vuoroin osallistujan rooli ja pitää nämä erillään toisistaan (ks. Stordahl 1994: 13–27)? Miten yhteisön jäsenet suhtautuvat tutkijaan tämän eri rooleissa ja miten suhtautuminen vaikuttaa tutkimukseen (ks. Smith 1999: 137–139)? Toimintatutkimuksessa tutkija voi tutkia hyvin konkreettisesti omia tekemisiään (esim. Arne Trankellin tutkimus Kvarteret Flisan 1973). Tässä tutkimuksessa etenkin kielimestari–oppilas-menettelmää kuvaava luku 7 lähentelee tällaista asetelmaa, koska kuvaan siinä toimintaa, jota olen itse ollut suunnittelemassa ja toteuttamassa.

Tutkimassaan yhteisössä elävä tutkija joutuukin pohtimaan syvällisesti sitä, miten hänen tutkimuksensa ja sen tulosten julkistaminen vaikuttaa yhteisöön ja hänen omaan asemaansa siinä. On olemassa riski, että tutkimus loukkaa tai ärsyttää yhteisön jäseniä ja aiheuttaa tutkijalle hankaluuksia asuinympäristössä ja sosiaalisissa verkostoissa. Pahimmillaan yhteisön kannalta negatiiviset tutkimustulokset voivat esimerkiksi heikentää kielen elvytysmahdollisuuksia. Kuitenkin tieteellisen tutkimuksen peruslähtökohta on rehellisyys ja kriittisyys. Näen, että velvollisuuteni tutkijana on käsitellä omaa ulkopuolisuuttani ja osallisuuttani, tiedostaa tilanteen edut ja riskit, kirjoittaa ne auki ja ottaa huomioon mahdollinen tutkijanpositiooni kohdistuva kritiikki. Smithiä (1999: 139) mukaillen tutkija ei saa turvaa tai vastuuvapautta sen paremmin ulkopuolisen asiantuntijan kuin ”virallisen insiderin” rooleihin vetoamalla vaan kaikki positiot edellyttävät itsekriittisyyttä. Se ajatus, että tutkijan pitäisi tutkia vain sellaisia yhteisöjä ja sellaista toimintaa, joissa on itse täysin ulkopuolinen, edustaa jälkikolonialisessa alkuperäiskansatutkimuksessa kritisointia positivistista tutkimusotetta (ks. esim. Seurujärvi-Kari 2012: 106–117). Ongelmallinen on kuitenkin myös se ajatus, että yhteisöjä saisivat tutkia vain niiden täysivaltaiset jäsenet.

Samaan aikaan kun on selvää, että vain yhteisö itse voi pelastaa oman kielensä, tutkijoiden rooli voi olla hyvinkin merkittävä

uhanalaisen kielen yhteisössä. Perinteisesti tutkimuksen kentällä korostetaan tutkijan roolia uhanalaisen kielen dokumentoinnissa (ks. esim. Sallabank 2013: 15–19). Tällöin tutkijan päätehtävänä suhteessa yhteisöön nähdään vielä olemassaolevan tiedon tallentaminen sekä kielitieteellisen tutkimuksen tarpeisiin että kieliyhteisön saataville. David Crystal (2000: 104–111) näkee ulkopuolisen tutkijan merkityksen siinä, että tämä pystyy hahmottamaan kielitilanteen kokonaisuutena, kun taas ns. tavallinen kielenpuhuja voi muodostaa käsityksensä siitä oman kylänsä tai sosiaalisen verkostonsa perusteella tai kielitäytyä myöntämästä kielitilanteen katastrofaalisuutta (vrt. Aikio M. 1988: 302–313; Dauenhauer & Dauenhauer 1998: 71). Kielentutkijan yksi tehtävä onkin Crystalin mukaan välittää tietoa. Kieliyhteisön kielivalintojen pitäisi perustua tietoon esim. kielen välittymisen mekanismeista ja kaksikielisyydestä.

2.4 Metodologinen pohja

Luvussa 1.2 on esitelty aineisto, johon tämä tutkimus perustuu. Se koostuu mm. Anarâš-lehden pääkirjoituksista (luku 3.5.4), inarinsaamea aikuisena oppineiden kielellisistä elämäkerroista (luku 5), kielipesälästen vanhempien narratiiveista (luku 6) ja kielimestariharjoitteluun osallistuneiden opiskelijoiden raporteista ja kielimestareiden haastatteluista (luku 7). Haastattelu- ja havainnointiaineistoni toimii koko tutkimuksen runkona ja ilmenee kaikissa luvuissa. Kyse on heterogeenisestä ja luonteeltaan kvalitatiivisesta aineistosta, jota käsitellään monin erilaisin metodein.

Tutkimusta voi luonnehtia etnografiseksi, aineistolähtöiseksi toimintatutkimukseksi. Etnografia tarkoittaa tutkimusmenetelmänä asetelmaa, jossa tutkimuskohdetta tutkitaan sen luontaisessa ympäristössä – tässä tapauksessa inarinsaamen kieliyhteisöä lähinnä Inarissa. Etnografiseen tutkimusotteeseen kuuluu yleensä pitkäaikainen oleskelu kentällä, havainnointi ja osallistuva havainnointi tutkittavassa yhteisössä, osallistumisen ja analyttisen etäännyttämisen vuorottelu ja aineistojen ja menetelmien monipuolisuus. Etnografisessa tutkimuksessa tutkija joutuu jatkuvasti käsittelemään omaa rooliaan, tutkimuksen valtakysymyksiä, tutkimusetiikkaa ja tutkijan vastuuta. Fyysisen

läsnäolon lisäksi tutkimusta luonnehtii myös emotionaalinen läsnäolo. (Lappalainen 2007 ja siinä mainittu kirjallisuus.)

Työn analyysiosuus mukailee aineistopohjaisen tai ns. ankkuroidun teorian (engl. *grounded theory*) periaatteita. *Grounded theory* on erityisesti sosiologiassa käytetty aineiston analyysimalli, joka tarkoittaa, että menetelmäpainotteisuuden sijaan lähtökohtana on aineistolähtöisyys ja mahdollisesti aineiston analyysin myötä uuden mallin tai menetelmän kehittäminen. Tarkoitukseni ei siis ole hyödyntää tiettyä teoreettista lähestymistapaa tai käsiteapparaattia läpi koko tutkimuksen vaan kuvata inarinsaamen kieliyhteisön revitalisaatioprosessia eri näkökulmista empiiriseen aineistoon pohjautuen, aineistolähtöisiä tulokintamalleja hyödyntäen.

Tutkimusta voi pitää yhteisölähtöisen (*community based*) revitalisaatioprosessin toimintatutkimuksena (*action research*). Tällä tarkoitetaan sitä, että kuvauksen kohteena ovat prosessit, joista moniin kirjoittaja itse on osallistunut (ks. tarkemmin 2.3 ja lukujen 6 ja 7 johdannot). Tutkimukseni edustaa kielisosiologista vähemmistökielitutkimusta, jonka lähtökohta on emansipatorinen asenne suhteessa tutkittavaan kieliyhteisöön ja pyrkimys tutkittavan vähemmistökielen aseman parantamiseen samalla kun objektiivisesti kuvataan revitalisaatioon liittyviä prosesseja. Näkökulmani yhtäältä tutkittavan yhteisön ja prosessin osallistujana ja toisaalta sitä tarkkailevana tutkijana mahdollistaa intensiivisen ja omakohtaisen suhteen tutkimusaineistoon ja -kysymyksiin. Toisaalta asetelmaan sisältyy myös riskejä, jotka liittyvät tiettyjen kysymysten ja näkökulmien sivuuttamiseen, puolueellisuuteen ja epäkriittisyyteen. (Tutkijan positiosta ks. 2.3.)

Tutkimuksen metodologiassa myös narratologia on keskeisellä sijalla. Esittelen haastatteluaineistoja (sekä oma että ulkopuolinen haastatteluaineisto, ks. 1.2.1), opiskelijoiden raportteja (ks. luku 7) ja Anarâš-lehden pääkirjoituksia narratiiveina, joita peilaan tutkimuskysymyksiini. Analyysimetodina on ollut ideologiakriittinen lähiluku, jonka tavoitteena on narratiiveissa toistuvien teemojen etsiminen ja niiden paljastamien kieli-ideologioiden kuvaaminen. Aineiston käsittelyä jäsentävinä avaimina ovat kielellisen kulttuurin, kieli-ideologian ja ideologian selkiyttämisen käsitteet, joiden määrittämässä puitteissa tulkitsen aineistosta esille nousevia kysymyksenasetteluja ja teemoja. Luvussa 3.5.4 analysoin Anarâš-lehtien pääkirjoitusten ilmentämiä

asenteita ja periaatteita eli kieli-ideologioita, joiden pohjalta inarinsaamen revitalisaatio on pitkälti toteutunut. Vastaavaa ideologiakriittistä lähilukua hyödynnän luvun 5 kielellisten elämäkertojen analyysissä kuvatakseni käänteisen kielenvaihdon prosessia inarinsaamea aikuisena oppineiden henkilöiden elämässä. Kielellinen elämäkerta (engl. *linguistic biography*) tarkoittaa haastattelun muodossa tai muilla keinoin koostettua henkilökohtaista elämänhistoriaa, jonka pääosassa on suhde kieleen ja kieliin. Kielellinen elämäkerta kuvaa ihmisen kielenkäyttöä ja kieli-asenteita eri elämänvaiheissa ja pyrkii valaisemaan sitä, millainen rooli kielellä tai kielillä hänen elämässään on ollut ja on. Keskeisiä ovat tällöin mm. kielen menettämiseen tai hylkäämiseen ja omaksumiseen liittyvät kysymykset. (Ks. Pavlenko 2007: 165.)

Yksi tutkimuksen metodologinen osa-alue on vähemmistökielen uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden arvioiminen, jota käsittelen sekä teoreettisella tasolla (luku 2.5) että aineistoni valossa (luku 9.1). Esittelen erilaisia kielitilaa kuvaamaan kehitettyjä työkaluja ja analysoin niiden käyttökelpoisuutta revitalisoitavan kielen kuvaamisessa. Arvioin inarinsaamen kielen tilaa aineistoni valossa käyttäen yhtä tavallisimmista elinvoimaisuuden arvioinnin työkaluista, UNESCO:n yhdeksään kielen uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden kriteeriin perustuvaa arviointimallia (UNESCO 2003, painamaton).

2.5 Kielen uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden arvioiminen

Uhanalaisten kielten tutkimuksen piirissä on jo vuosikymmenten ajan kehitetty arviointimalleja, joiden avulla voidaan määritellä ja vertailla kielen uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden tasoa. Työkalujen perusedilemma on se, että ne edellyttävät yleistämistä ja yksinkertaistamista, mutta kielen todellinen tila on harvoin selkeä ja mustavalkoinen (ks. Laakso & al. 2013: 34 ja siinä mainittu kirjallisuus). Yhteismitallisuuden tavoittelu johtaa siis helposti diversiteetin häivyttämiseen ja todellisuuden vääristymiseen. Kielitilanteen arviointiin liittyy myös runsaasti tutkimuseettisiä haasteita, joita käsittelen alaluvussa 2.5.3. Tavallisimmin käytettyjä arviointimalleja uhanalaisten kielten tilanteessa ovat mm. UNESCO:n uhanalaisten kielten

asiantuntijatyöryhmän malli (UNESCO 2003, painamaton), Michael Kraussin asteikko (Krauss 1997) ja Joshua Fishmanin kahdeksanportainen GIDS (Fishman 1991). Muista malleista otan tässä esille ELDIA-projektissa kehitellyn EuLaViBar -työkalun (ks. Laakso & al. 2013), Lewisin & Simonsin (2010) Fishmanin asteikkoon pohjautuvan EGIDS-skaalan sekä Martin Ehalan kehittelemän etnolingvistisen elinvoimaisuuden matriisin (Ehala 2009; Ehala & Niglas 2007).

2.5.1 Kielen uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden tekijät UNESCO:n asiantuntijaryhmän mukaan

UNESCO:n uhanalaisten kielten asiantuntijaryhmä on raportissaan Language Vitality and Endangerment (UNESCO 2003, painamaton) esitellyt yhdeksän tekijää, joiden perusteella se suosittelee arvioimaan kielen sosiolingvististä tilannetta. Samoja kriteereitä käytetään myös UNESCO:n uhanalaisten kielten Atlaksessa, jonka online-versiota päivitetään jatkuvasti (Moseley 2010 / UNESCO). Nämä uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden kriteerit arviointiasteikoineen ovat englanninkielisinä tutkimuksen liitteenä (liite 3). Vakiintuneita suomennoksia niistä ei tietävästi ole saatavissa, joten tässä tutkimuksessa (tämä alaluku sekä luku 9.1) käytän omia suomennoksiani. UNESCO:n asiantuntijaryhmän nimeämät tekijät ovat:

(1) Kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle

UNESCO:n asiantuntijaryhmä, kuten uhanalaisten kielten asiantuntijat yleensäkin, pitää kielen siirtymistä lapsille kielen elinvoimaisuuden merkittävimpänä kriteerinä. Se viittaa kielen siirtymisen kohdalla Fishmaniin (1991). Fishman (esim. 1991: 92–95) korostaa perheessä tapahtuvaa kielen siirtymistä ensiarvoisen tärkeänä kielen elinvoimaisuuden tekijänä, jonka puuttumista on mahdotonta korvata millään kielenelvytystoimilla. Kyse on yleensä kielen siirtymisestä vanhemmilta lapsille, mutta Fishman käyttää yleensä laajempaa käsitettä *home–family–neighborhood–community complex*, joka kattaa suvun, naapuruston ja muut sosiaaliset verkostot. UNESCO:n asteikolla suurinta elinvoimaisuutta ilmentää tilanne, jossa kaikki potentiaaliset puhujat kaikissa ikäluokissa puhuvat kieltä. Mitä vähemmän lapset

osaavat kieltä ja mitä vanhempaa puhujakunta on, sen uhanalaisempi kieli tältä osin on.

(2) Absoluuttinen puhujamäärä

Asiantuntijaryhmä ei näe mahdolliseksi määritellä, kuinka suuri kieltenpuhujajoukon tulisi olla, jotta kieli olisi turvassa. Tämän vuoksi kyseistä tekijää ei arvioida erityisellä asteikolla, kuten muita elinvoimaisuuden tekijöitä (ks. liite 3). Pieni puhujamäärä tarkoittaa kuitenkin kiistämättä suurempaa riskiä ja lisähaastetta kielen selviämiseksi. Pieni ryhmä on esimerkiksi helpompi sulauttaa naapuriryhmään ja se on alttiimpi luonnonmullistusta johtuvalle väestökadolle.

(3) Suhteellinen puhujamäärä

Tällä tarkoitetaan kielenpuhujien osuutta siitä etnisestä, uskonnollisesta, kansallisesta tai alueellisesta ryhmästä, jonka osa kieliyhteisö on. Mitä suurempi osuus kyseisestä ryhmästä puhuu kieltä, sitä positiivisempi kielen elinvoimaisuuden kannalta ja päinvastoin.

(4) Nykyiset kielenkäyttödomeenit

Kielen elinvoimaisuudesta kertoo paljon se, millä domeeneilla ja missä määrin sitä käytetään. UNESCO:n asiantuntijaryhmä korostaa, että monikielisyys ja diglossia eli useamman kielen eriytynyt käyttö yhteisössä ei välttämättä tarkoita kielen uhanalaisuutta. Mitä kapeammat käyttömahdollisuudet kielellä on, sitä suuremmassa vaarassa se kuitenkin on sulautua. Asteikolla suurinta elinvoimaisuutta ilmentää taso *universal use*, jolloin kieltä käytetään laajalti kaikilla aloilla. Pienintä elinvoimaisuutta – paitsi tietenkin taso *extinct*, jolloin kieltä ei käytetä lainkaan – edustaa *highly limited domains*, jolloin kielen käyttö on rajoittunut hyvin kapealle elämänalalle, esimerkiksi uskonnolliseksi rituaalikieleksi.

(5) Uusien domeenien ja median kehittyminen

Uusilla domeeneilla tarkoitetaan sellaisia institutionaalisen tason ja kirjallisen käytön domeeneja kuin koulu, modernit työympäristöt ja uusmedia. Asiantuntijaryhmä toteaa, että vain harvat vähemmistökielet onnistuvat modernisaation prosesseissa laajenemaan näille aloille. Symbolinen asema ei riitä – olennaista on tarkastella sitä, kuinka laajassa määrin kieltä todellisuudessa käytetään. Pelkästään se, että kieltä opetetaan koulussa oppiaineena, ei vielä nosta elinvoimaisuutta merkittävästi, kun taas oma kieli opetuskielenä nostaa sitä korkeammalle.

(6) Kielenopetusmateriaalin ja kirjallisuuden tilanne

Kuudes tekijä linkittyy viidenteen: siinä on kyse kielen kirjallisesta käytöstä ja kielen asemasta opetuksessa. Vaikka maailmassa on kieliä, jotka pysyvät elinvoimaisina siirtymällä sukupolvelta toiselle pelkästään suullisessa muodossa, useimmilla alueilla kielten elinvoimaisuus riippuu suuresti niiden kirjallistumisesta. Paras tilanne UNESCO:n asiantuntijaryhmän mukaan on kielillä, joilla on vakiintunut ortografia, kirjallinen perinne, kielioppeja, sanakirjoja, kirjallisuutta ja päivittäistä mediatarjontaa sekä vakiintunut asema hallinnon ja koulutuksen domeeneilla. Vastaavasti uhanalaisuutta indikoi tilanne, jossa kirjallista käyttöä ei ole lainkaan.

(7) Virallisen tason asenteet, tuki ja käyttö; kielipolitiikka

Tämä tekijä viittaa sekä valtion viralliseen kieli- ja vähemmistöpolitiikkaan että muuhun institutionaaliseen tasoon. Valtion politiikka vähemmistökieliä kohtaan voi UNESCO:n mukaan ilmetä 1) valtiossa puhuttavien kielten tasa-arvoisena tukemisena, jolloin kaikille kielille luodaan yhdenvertaiset elinvoimaisuuden edellytykset; 2) eriyttynä tukemisena, jolloin virallinen tavoite on kaikkien kielten tasa-arvoisen tuki, mutta todellisuudessa joku tai jotkut kielistä saavat enemmän tukea kuin muut; 3) passiivisena assimilaatiopolitiikkana, jolloin vähemmistökieliä ei pyritä sulauttamaan, mutta niille ei myöskään luoda riittäviä edellytyksiä säilyä ja kehittyä; 4) aktiivisena assimilaatiopolitiikkana, jolloin valtio rohkaisee vähemmistöjä vaihtamaan oman

kielensä valtion pääkieleen tarjoamalla koulutusta vain enemmistökielellä; 5) pakkoassimilaationa, jolloin edellisen lisäksi valtion taholta suoraan ilmaistaan pyrkimys yksikielisyyteen ja vähemmistökieliä ei tunnusteta tai tueta tai 6) vähemmistökiel(t)en kieltämisenä, jolloin vähemmistökielten käyttö on valtiossa kielletty ja niiden olemassaolo kiistetään.

(8) Yhteisön jäsenten asenne omaa kieltään kohtaan

Kieliyhteisön sisällä voi olla hyvinkin erilaisia asenteita kieltä ja sen merkitystä kohtaan. Siinä missä toisille kieli muodostaa koko kulttuurin ydinarvon, toisille se on yksi kulttuuripiirre muiden joukossa tai sillä on vain välineellinen arvo (ks. myös 8.1.1). Tällaiset erot voivat kuvastaa niin yhteisöjen erilaisia kielellisiä kulttuureja kuin yhteisön jäsenten erilaisia kieli-ideoologioita. UNESCO:n asteikolla vähemmistökielen elinvoimaisuus kasvaa sitä suuremmaksi, mitä suurempi osa yhteisöstä arvostaa sitä ja tukee sen säilymistä. Huonoimmassa mahdollisessa tilanteessa kukaan ei näe kielellä arvoa ja kaikki pitävät enemmistökielen käyttöä ensisijaisena.

(9) Kielen dokumentoinnin määrä ja laatu

Se, missä määrin kieltä on dokumentoitu, vaikuttaa suuresti kielen käyttömahdollisuuksiin. Paras tilanne on kielillä, joilla on olemassa laadukkaita sanakirjoja, kielioppeja, tekstikokoelmia ja audio- ja videomateriaaleja, ja joilla näitä materiaaleja tuotetaan jatkuvasti lisää. Huonoin tilanne on vastaavasti se, että kieltä ei ole dokumentoitu lainkaan, tai että vähäinen dokumentaatio koostuu fragmentaarisisista aineksista ja tallenteita on vain vanhentuneessa ja käyttökelvottomassa muodossa.

UNESCO:n asiantuntijaryhmä arvioi kutakin elinvoimaisuuden tekijää kuusiportaisella asteikolla, jossa 5. eli korkein aste kuvaa positiivisinta mahdollista tilannetta ja taso 0 huonointa mahdollista tilannetta. Nämä asteikot ovat tutkimuksen liitteenä (liite 3).

Kaikkien edellä esille tulleiden yhdeksän tekijän tarkastelun tuloksena tulisi olla kokonaiskuva kielen uhanalaisuuden ja

elinvoimaisuuden tasosta. Tällainen arviointi vaatii yleistämistä, yksittäistapauksien huomioimatta jättämistä ja suurien linjojen tarkastelua. Kuinka arviointi toimii inarinsaamen kaltaisen erittäin pienen, vakavasti uhanalaistuneen ja sitten voimakkaasti elpyneen kielen tapauksessa? Hypoteesini on, että arviointimallin soveltaminen tällaisen kieliyhteisön todellisuuteen aiheuttaa runsaasti ongelmia. Näin siksi, että käänteisen kielenvaihdon aspekti näyttää kokonaan puuttuvan UNESCO:n arviointimallista. Palaan kysymykseen luvussa 9.1.

2.5.2 Muita kielen uhanalaisuuden arviointimalleja

UNESCO:n arviointimallin ohella on kielisosiologisessa tutkimuksessa ehdotettu useita muita erilaisia kielen uhanalaisuuden arvioinnin mittareita. Näistä tunnetuimpiin kuuluu Joshua Fishmanin (1991: 87–111) *Graded Intergenerational Disruption Scale for Threatened Languages*, josta käytetään lyhennettä GIDS (Laakso & al. 2013 käyttävät suomenkielistä käännöstä ’sukupolvienvälisen kielensiirtymisen häiriintymisen asteikko’). Mallissa on kahdeksan tasoa. Ylin, kahdeksas taso tarkoittaa tilannetta, jossa kieltä puhuu pieni joukko ikääntyneitä, sosiaalisesti eristäytyneitä yhteisön jäseniä, eikä mitään järjestäytyntä kielenopetusta eikä elvytystä ole. Alemmat tasot kuvaavat asteittain paranevaa tilannetta, kunnes tasolla yksi kieltä käytetään ainakin jonkin verran korkeakoulutuksessa, työelämässä, mediassa ja valtion tasolla. (Ks. taulukko 1.)

Taulukko 1: GIDS Fishmanin mukaan

Fishmanin sukupolvien välisen kielensiirtymisen häiriintymisen asteikko	
Aste 8	suurin osa jäljelle jääneistä kielen X käyttäjistä on yksittäisiä iäkkäitä henkilöitä, ja kieli X täytyy koota uudelleen heidän puheestaan ja muistoistaan ja opettaa väestörakenteeltaan monipuoliselle aikuisryhmälle
Aste 7	suurin osa kielen X käyttäjistä on sosiaalisesti integroitunutta ja etnolingvistiksi aktiivista väestöä, mutta ei ole enää lastensaanti-iässä
Aste 6	sukupolvien välisen epämuodollisen suullisen taidon saavuttaminen sekä sen väestörakenteellinen keskittäminen ja institutionaalinen vahvistaminen

Aste 5	kielen X kirjallinen taito kotona, koulussa ja yhteisössä, mutta ei tukea sille yhteisön ulkopuolelta
Aste 4	kieli X alemman asteen koulutuksessa (tyypit a ja b), joka täyttää oppivelvollisuuslain vaatimuksia
Aste 3	kielen X käyttö työyhteisöissä (kielen X käyttöalueiden/-yhteisöjen ulkopuolella), mukaan lukien vuorovaikutus kielten X ja Y puhujien välillä
Aste 2	kieli X kunnallisissa hallinnon palveluissa sekä massamediassa, mutta ei kummankaan korkeimmilla tasoilla
Aste 1	osittainen kielen X käyttö ylemmällä koulutusasteella, ammatillisessa ja hallinnollisessa sekä mediatuotannossa (mutta ilman poliittisen itsenäisyyden tarjoamaa turvaa)

GIDS-asteikko kiinnittää huomiota moniin oleellisiin sukupolvien välisen kielensiiirtymisen kysymyksiin. Se nostaa esille kielenpuhujien iän, aseman ja aktiivisuuden yhteisössä, ulkopuolisen tuen vähemmistökielille jne. Ongelmallista asteikon soveltamisessa käytäntöön on se, että kieliyhteisöissä on usein piirteitä yhtä aikaa skaalan molemmista päistä. Vähemmistökielen tilanne voi hyvin olla esimerkiksi sellainen, että sen siirtyminen sukupolvelta toiselle on katkennut (taso 7) ja sitä käytetään tiedotusvälineissä (taso 2). Minkä tekijän mukaan sopivin taso valitaan, jos kielitilanne täyttää usean eri tason kriteerit? Ennen revitalisaation alkua ja vielä tutkimukseni tarkastelujakson alussa vuonna 1997 inarinsaame on sopinut tasolle 7, mutta tällä hetkellä kielitilanteessa on piirteitä tasoilta 6–1.

Lewis ja Simons ovat kehittäneet (2010) Fishmanin asteikon pohjalta oman parannelun versionsa, jossa tasoja on lisätty ja asteikko käännetty ympäri, jolloin taso 1 kuvaa parasta ja taso 10 huonointa mahdollista tilannetta. Joillekin tasoille on määritelty erikseen a- ja b-tasot, jolloin tasoja on yhteensä 13. (Ks. taulukko 2.)

Taulukko 2: EGIDS Lewisin ja Simonsin mukaan

Sukupolvien välisen kielensiiirtymisen häiriintymisen laajennettu asteikko		
Taso	Nimitys	Kuvaus
0	Kansainvälinen	Kieltä käytetään laajalti kansainvälisessä kaupassa, tiedonvaihdossa ja kansainvälisessä politiikassa.
1	Kansallinen	Kieltä käytetään koulutuksessa, työssä, massamediassa sekä hallinnossa kansallisella tasolla.
2	Maakunnallinen	Kieltä käytetään koulutuksessa, työssä, massamediassa sekä hallinnossa valtioiden sisäisten suurimpien hallinnollisten yksikköjen alueella.
3	Laajempi viestintä	Kieltä käytetään työssä ja massamediassa ilman virallista statusta, joka ylittäisi kielellisiä eroja alueen halki.
4	Koulutuksen kieli	Kieli on elinvoimaisessa käytössä ja sen standardisointia ja kirjallista käyttöä tukee laajalle levinnyt institutionaalinen opetusjärjestelmä.
5	Kehittyvä	Kieli on elinvoimaisessa käytössä ja sen kirjallista käyttöä harjoitetaan, vaikka tämä ei ole vielä laajalle levinnyttä ja vakaata.
6a	Voimakas	Kaikki sukupolvet käyttävät kieltä päivittäisessä kommunikaatiossaan ja tilanne on vakaa.
6b	Uhattu	Kaikki sukupolvet käyttävät kieltä päivittäisessä kommunikaatiossaan, mutta puhujien määrä vähenee.
7	Vaihtuva	Lapsia saava ikäluokka käyttää kieltä keskenään, mutta ei puhu sitä lapsilleen.
8a	Kuoleva	Ainoat kielen aktiiviset käyttäjät ovat isovanhempien ikäluokkaa tai sitä vanhempia.
8b	Lähes kuollut	Ainoat jäljelle jääneet kielen käyttäjät ovat isovanhempien ikäluokkaa ja sitä vanhempia, ja heillä on vain vähän tilaisuuksia käyttää kieltä.

9	Nukkuva	Kieli kuuluu etnisen ryhmän identiteettiin, mutta kenenkään kielitaito ei ole symbolista kielitaitoa korkeampi.
10	Kuollut	Kieltä ei enää käytetä eikä kukaan yhdistä etnistä identifikaatiotaan tähän kieleen.

Lewisin ja Simonsin malliin sisältyy erityinen elpyvien kielten tilannetta kuvaava lisäasteikko (taulukko 3). Siinä otetaan huomioon käänteinen kielenvaihto eli tilanne, jossa aiemmin enemmistökieliset domeenit muuttuvat revitalisaation kautta vähemmistökielisiksi ja aiemmin vain enemmistökieltä puhuneet ryhmät omaksuvat myös vähemmistökieltä.

Taulukko 3: EGIDS:n lisäasteikko Lewisin ja Simonsin mukaan

Vaihtoehtoiset nimitykset kasvavalle elinvoimaisuudelle		
Taso	Nimitys	Kuvaus
6b	Uudelleen vahvistettu	Jotkut kolmatta sukupolvea edustavat lapset oppivat kieltä kotona, minkä johdosta kielen siirtymisen katkeamaton ketju sukupolvien välillä on saatu palautettua.
7	Elvytetty	Toinen sukupolvi lapsia oppii kieltä vanhemmiltaan, jotka myös oppivat kielen kotonaan. Kielen oppimista tapahtuu kotona ja yhteisössä.
8a	Herätetty	Lapset oppivat kieltä yhteisössä ja kotona ja käyttävät kieltä kasvavassa määrin päivittäisessä kanssakäymisessä.
8b	Uudelleen tuotu	Vanhempien ikäluokan aikuiset ovat palauttamassa kieltään päivittäisen kanssakäymisen kieleksi.
9	Uudelleen löydetty	Aikuiset ovat löytämässä kielen symboli- ja identifikaatiomerkityksen uudelleen

Lisäasteikko kuvaa tilannetta, jossa inarinsaamen kielikin elää: kielen elinvoimaisuus on kasvusuunnassa. Taso 8a sopii inarinsaameen melko hyvin. Kun näitä tasoja tarkastellaan osana EGIDS-kokonaisuutta, on kuitenkin ilmeistä, että myös tasot 3,4 ja 5 kuvaavat inarinsaamen kielen tilannetta. Kaiken kaikkiaan voi epäillä, onko niin tyyppillistä

kielitulannetta olemassakaan, joka sopisi selkeästi sen paremmin Fishmanin GIDS:in kuin Lewisin ja Simonsin EGIDS:inkään tietylle tasolle.

Michael Krauss (1997) on muotoillut kielen uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden tasoa kuvaavan asteikon, joka perustuu kielenpuhujien ikäjakaumaan (taulukko 4).

Taulukko 4: Kielitulanteen arvioiminen Kraussin mukaan

A	Kaikki sukupolvet puhuvat kieltä, mukaan lukien kaikki tai lähes kaikki lapset
A-	Kaikki tai lähes kaikki lapset oppivat kieltä
B	Vanhempien ikäluokka ja tätä vanhemmat aikuiset puhuvat kieltä, mutta vain harva, jos yksikään, lapsi oppii sitä
B-	30-vuotiaat ja sitä vanhemmat aikuiset puhuvat kieltä, mutta nuorimmat vanhemmat eivät
C	Vain keski-ikäiset ja tätä vanhemmat (eli 40-vuotiaat ja tätä vanhemmat) aikuiset puhuvat kieltä
C-	Kaikki puhujat ovat 50-vuotiaita tai vanhempia
-D	Kaikki puhujat ovat 60-vuotiaita tai vanhempia
D	Kaikki puhujat ovat 70-vuotiaita tai vanhempia
D-	Kaikki puhujat ovat 70-vuotiaita tai vanhempia, ja heitä on vähemmän kuin 10
E	Sammunut, ei puhujia

Kraussin asteikko vaikuttaa käyttökelpoiselta, jos kielenvaihto enemmistökieleen on tapahtunut samanaikaisesti koko ikäryhmässä. Esimerkiksi Venäjällä puhuttu karjalan kieli sopii melko hyvin asteikon tasolle C tai C-, vaikka alueellista vaihtelua ja poikkeuksia toki on. Usein kielenvaihto kuitenkin etenee hyvin eri tahtiin eri paikallisyhteisöissä, kuten maaseutu vs. kaupunki ja ydinalue vs. reuna-alueet ja diasporat. Siksi saman kieliyhteisön eri alueet saattavat erota toisistaan merkittävästi kielenpuhujien ikäjakauman suhteen. Kieliyhteisöissä myös syntyy mm. muuttoliikkeiden ja uhanalaistumisen myötä usein hyvin monenlaisia ja vaihtelevia kielenkäytön muotoja, eikä yhteisön jäseniä voi aina yksinkertaisesti luokitella puhujiksi tai

ei-puhujiksi (ks. esim. Sarhimaan 1999; Blommaert & Rampton 2011; Lehtonen 2013).

Inarinsaamen tilanteeseen Kraussin asteikko sopii varsin heikosti. Mikään tasoista ei kuvaa tilannetta, jossa kielenpuhujia on kaikissa ikäluokissa, mutta läheskään kaikki potentiaaliset kielenpuhujat eivät puhu kieltä. Pelkästään ikärakennetta kuvaava asteikko ei ota huomioon käänteisen kielenvaihdon prosessia, kielen siirtymistä kodin ulkopuolella ja kieltä vaille jääneitä sukupolvia, joten revitalisoitavan kielen kuvaukseen se ei käy.

Monitieteisen, kansainvälisen tutkimusprojektin ELDIA:n tavoitteena oli kehittää työkalu, jolla eri kielten tilannetta voidaan kuvaata sekä monipuolisesti että yhteismitallisesti. Työkalua kutsutaan Euroopan kielten elinvoimaisuusbarometriksi (EuLaViBar = European Language Vitality Barometer). Tarkastelun keskiössä on neljä kielen elinvoimaisuuden kannalta olennaista päätekijää:

- (1) kieliyhteisön jäsenten kielitaito (*capacity*)
- (2) mahdollisuudet kielenkäyttöön (*opportunity*)
- (3) halu käyttää kieltä (*desire*)
- (4) konkreettiset ”kielituotteet” (*language products*)

Näistä kolme ensimmäistä mukailevat Francois Grinin & al.:in (ks. Laakso & al. 2013: 14–15 ja siinä mainittu kirjallisuus) näkemystä kielen säilymisen kannalta välttämättömistä elinehdoista, jotka tunnetaan myös lyhenteellä COD. Näiden neljän tekijän toteutumista tarkastellaan seuraavilla domeeneilla:

- (1) kielenkäyttö ja kielellinen vuorovaikutus
- (2) lainsäädäntö
- (3) koulutus
- (4) media

ELDIA-projektissa tutkittiin 12 eurooppalaista vähemmistökieliyhteisöä: Slovenian ja Itävallan unkarilaisia, Saksan ja Suomen virolaisia, Venäjän ja Suomen karjalaisia, vöron ja seton puhujia, pohjoissäämeläisiä Norjassa, vepsäläisiä, meänkielisiä ja kveenejä. Hankkeessa kerättiin suuri määrä vertailukelpoista aineistoa, jonka perusteella

muodostettiin kokonaiskuva kielivähemmistöjen nykytilasta ja erityispiirteistä. ELDIA-projektissa kehitetyn metodologian keinoin voidaan kuvata esimerkiksi Ruotsin meänkielillä ilmenevää halua käyttää omaa kieltään koulutuksen alalla. Vastaavasti se osoittaa, millaisia kielituotteita Itävallan unkarinkielisellä vähemmistöllä on olemassa median domeenilla. Analyysit on kiteytetty graafisesti ja kunkin kielen tapauskohtaista tilaa kuvaa ympyrädiagrammi, josta ilmenee kielen elinvoimaisuus kaikkien neljän päätekijän ja päädomeenin valossa. Lisäksi vaakadiagrammin avulla kuvataan yhteenvedonmaisesti kaikkien ELDIA-projektin käsittelemien kielten elinvoimaisuutta. Vertailevasta vaakadiagrammista ilmenee, että käytettyjen parametrien valossa elinvoimaisimpia tutkituista vähemmistökielistä ovat slovenianunkari ja Saksan virolaissiirtolaisten kieli, kun taas heikoin tilanne on kveenien kielellä ja Suomessa puhuttavalla karjalalla. (Laakso & al. 2013.)

EuLaViBar on muita edellä esiteltyjä arviointityökaluja huomattavasti monipuolisempi ja monimutkaisempi. Siinä missä monet muut mallit ovat yksiulotteisia ja perustuvat kielen sijoittamiseen tietylle asteikon tasolle, EuLaViBar tarkastelee useita eri tasoja ja ulottuvuuksia samanaikaisesti. Esille tulevat sekä objektiivinen että subjektiivinen taso: sekä kielitilanteeseen liittyvät todennettavat faktat että kielenpuhujien kyky ja halu käyttää kieltä. Toisaalta EulaViBar edellyttää niin laajaa tutkimusaineistoa, ettei se sovellu helposti laadittavaksi yleisarvioksi kielen tilasta. EuLaViBar-barometri voi perustua nimenomaan ja vain projektissa kehitettyihin aineistonkeruumenetelmiin, joihin kuuluu kyselylomake riittävän laajalle kohderyhmälle ja verokkiryhmälle sekä yksilö- ja ryhmähaastatteluja. Tästä huolimatta eräitä mallin piirteitä kannattaisi soveltaa myös pienempien ja luonteeltaan kvalitatiivisempien aineistojen analyysiin. Uhanalaisen kielen tilanteessa erityisen tarkoituksenmukaisena näyttäytyy monissa arviointimalleissa monoliittina käsitellyn kielitaidon jakaminen kielen puhumisen kykyyn, haluun ja mahdollisuuksiin.

Torkel Rasmussen käsittelee tutkimuksessaan (2013: 48–51) Martin Ehalan (2009) kehittämää mallia etnolingvistisen elinvoimaisuuden kuvaamiseen. Martin Ehala ja Katrin Niglas ovat käyttäneet mallia Etelä-Virossa puhuttavan võrun kielitilannetta koskevassa julkaisussaan (2007). Ehalan mukaan tavallisimpien kielen

elinvoimaisuutta kuvaavien työkalujen puute on se, että niissä keskiytään objektiiviseen kuvaukseen ja jätetään ruohonjuuritaso ja kielenpuhujien oma subjektiivinen käsitys kielestään huomiotta. Hänen mallissaan keskeisellä sijalla on vähemmistökielilyhteisön jäsenten näkemys oman kielensä ja kulttuurinsa tilasta verrattuna enemmistökieleen ja -kulttuuriin. Tarkastelussa otetaan huomioon moninaiset demografiset, taloudelliset, poliittiset sekä kielen käyttöön, statukseen ja tukemiseen liittyvät tekijät. Ehalan etnolingvistisen elinvoimaisuuden malli edellyttää riittävää kyselylomakkeen muodossa hankittua aineistoa, joka kattaa vastaajien näkemykset oman kielensä ja ympäröivän enemmistökielen tilanteesta. Vastaajia pyydetään esim. arvioimaan oman kielensä asemaa koulussa ja mediassa verrattuna enemmistökielen asemaan, omaa kielenvalintaansa eri domeeneilla ja erilaisia vähemmistökieleen ja enemmistökieleen liitettyjä väittämiä. Vastaukset muutetaan numeeriseen muotoon, jolloin lopputuloksena on selkeä ja vertailukelpoinen kielen elinvoimaisuutta kuvaava luku.

Ehalan malli, kuten myös EuLaViBar muistuttavat joiltakin osin John Edwardsin (1992) mallia, jossa kielen elinvoimaisuutta tarkastellaan puhujan, kielen ja ympäristön kategorioissa kussakin demografisen, sosiologisen, lingvistisen, psykologisen, historiallisen, poliittisen, maantieteellisen, koulutuksellisen, uskonnollisen, taloudellisen ja teknologisen tiedon valossa. Esimerkiksi ympäristön ja demografian kategorioissa kysymys kuuluu, millainen kaupungistumisen ja maaseutuasumisen suhde puhuma-alueella vallitsee, ja sosiologian ja puhujan kategorioissa kysytään, millainen sosioekonominen asema kielenpuhujilla on. Näin muodostuu 3 x 11 eli 33 kysymyksen kokonaisuus, jonka tulisi antaa kattava kuva kielitilanteesta. (Grenoble & Whaley 1998b.)

Ehala ja Niglas (2007) saivat mielestään rohkaisevia tuloksia Ehalan mallin soveltamisesta vörun kielitilanteen kuvaamiseen. Rasmussenin mukaan (2013: 51) Ehalan malli on kiinnostava ja tervetullut lisä kielen elinvoimaisuuden tutkimukseen, mutta sen toimivuudesta ja vertailukelpoisuudesta erilaisissa vähemmistökielitapauksissa tarvitaan vielä lisää kokemuksia. Rasmussen pitää mallin olennaisena etuna nimenomaan kielenpuhujien subjektiivisen näkemyksen esille-tuloa. Sen kautta kielen nykytila ja tulevaisuus näyttäytyvät realistisemmassa valossa kuin pelkästään makrotason tekijöitä objektiivisesti

tarkastelemalla. Ehalan teoria seuraa Rasmussenin mielestä luonnollista syy–seuraus-suhdetta: ihmiset tekevät kielellisiä valintoja sen pohjalta, millaiseksi he kokevat oman kielensä tilan. Ehala pitääkin kieliasteita kielellisen elinvoimaisuuden tärkeimpänä mittarina (Rasmussen 2013: 180). Samaa on painottanut Rasmussenin mukaan myös Nikolai Vahtin (2009, painamaton): jos ihmiset uskovat kielensä säilyvän, se säilyy; jos he uskovat sen katoavan, se katoaa.

Toisaalta tutkimuskirjallisuudesta ilmenee, että uhanalaisen vähemmistökielen puhujien kielelliset asenteet ja kielelliset valinnat eivät suinkaan aina korreloi. Tämä on yksi Torkel Rasmussenin väitöstutkimuksen keskeisistä havainnoista: saamen kieleen erittäin positiivisesti suhtautuvien utsjokelaisten saamelaisnuorten parissa on vahva taipumus käyttää suomen kieltä, vaikka saamea osattaisiin. Karjalankielisten kieliyhteisöjen taipumuksesta käyttää venäjän kieltä huolimatta positiivisesta asenteesta karjalan kieltä kohtaan ovat raportoineet mm. Sarhimaa (1999), Pyöli (1996), Pasanen (2003, painamaton ja 2006) ja Karjalainen & al. (2013). On tavallista, että karjalankielinen henkilö pitää karjalan kielen katoamista aivan mahdollisena, vaikka itse puhuukin omille lapsilleen pelkkää venäjää (ks. edellisten lisäksi Kuokkala & al. 2004, painamaton). Usein ilmiöön liittyy symbolinen vähemmistökielen käyttö, joka viittaa positiivisen asenteen ja todellisen kielenvalinnan ristiriitaan. Marjut Aikio (1988: 77–78, 214–215, 302–303) on kirjoittanut saamelaisyhteisön symbolisesta saamen kielen käytöstä, jonka avulla yhteisö pyrkii peittelemään kielen katoamista. Elisabeth Scheller (2011a: 84) kuvaa Kuolan niemimaan saamelaisten taipumusta käyttää saamen kieltä symbolisessa funktiossa tietyillä julkisilla domeeneilla riippumatta käyttäjän kielitaidosta ja arkielämän kielenvalinnasta. Tutkimuksen valossa onkin kyseenalaista, kuinka luotettavana kielen elinvoimaisuuden mittarina kieliasteita voi pitää.

2.5.3 Revitalisoitavan kielen arvioiminen

Kielten elinvoimaisuuden arvioiminen asteikkojen ja muiden työkalujen avulla on monimutkainen ja tulkinnanvarainen asia, johon liittyy myös useita tutkimuseettisiä ongelmia (ks. esim. Dauenhauer & Dauenhauer 1998: 71–73; Skutnabb-Kangas 2000: 46–50; Sallabank

2013: 3–15). Kielitilanteen arvioimisen perinteinen lähtökohta on kielen puhujamäärä, ja sen selvittäminen edellyttää kielenpuhujuiden määrittelyä. Määritelmät voivat olla erilaisissa kielellisissä kulttuureissa ja erilaisten kieli-ideologioiden vallitessa hyvinkin erilaisia (ks. 2.1.2 ja 8.4). Kuka katsotaan kielen puhujaksi? Kellä on oikeus määrittellä puhuja ja kielitaito? Entä jos asiasta vallitsee kieliyhteisössä ja yhteiskunnassa hyvin erilaisia näkemyksiä? Jääkö passiivinen kielitaito näkymättömiin? Entä tapaukset, joissa ihminen osaa kieltä, mutta ei halua tai saa puhua sitä? Lasketaanko puhujamäärään vain äidinkielliset puhujat, ja mitä monista äidinkielen määritelmistä käytetään? Miten vedetään raja äidinkielen ja toisen kielen välille, kun kyse on monikielisestä yhteisöstä? Onko vaarana, että tutkimuksessa tai tilastoissa käytetyt määritelmät jättävät kieliyhteisön resursseja huomioimatta, johtavat virheelliseen kuvaan kielen tilanteesta ja ulkopuolisen tuen vähenemiseen? Inarinsaamen kieliyhteisössä tällainen tilanne olisi teoriassa mahdollinen, jos kielenpuhujuus sidottaisiin tiukasti määriteltyyn äidinkielisyyteen (ks. 5.1.2 ja 8). Elisabeth Scheller mainitsee (2011a: 85), että kildininsaamen kieliyhteisössä on joukko nuoria, joilla on passiivinen kielitaito ja motivaatio aktivoida kielitaitoaan. Tällainen kielitaito jää kuitenkin Schellerin mukaan hyödyntämättä, koska kieliyhteisö, etenkin ”kielispesialistit” (*language specialists*) eivät tunnusta sitä.

Ruohonjuuritasolla kielen elinvoimaisuuden mittarina pidetään usein ainoastaan kielen puhujamäärää: suuret kielet ovat turvassa ja pienet vaarassa. Kuten jo tutkimukseni johdannossa 2.1 tulee esille, tällainen kahtiajako ei pidä aina paikkaansa. Myös UNESCO korostaa puhujamäärän epäluotettavuutta kielen elinvoimaisuuden mittarina, vaikka toteaa, että pieni puhujamäärä tekee kielestä haavoittuvamman suureen verrattuna (ks. 2.5.1 ja 9.1). Vähemmistökielten tutkimuksen piirissä keskustellaan aika ajoin kielten koon ja elinvoimaisuuden suhteesta. Professori János Pusztay on esittänyt useissa yhteyksissä, että uralilaisten vähemmistökielten revitalisaatiossa tulisi keskittää voimavarat yli sadan tuhannen puhujan kieliin, koska sitä pienemmillä kielillä on hyvin vähäiset selviämisen mahdollisuudet (Finugor: Янош Пустай). Sadantuhannen puhujan määrää näytetään yleisemminkin pidettävän jonkinlaisena kielen säilymisen ja vaarantumisen rajapyykkinä (Nettle & Romaine 2000: 9). Tällainen rajaus

on tulkinnanvarainen, kontekstista riippuvainen ja eettisesti kestävä. Kieliyhteisön pienuus on kiistaton riski kielen säilymiselle, mutta kieliltä ei saa evätä elinvoimaistumisen mahdollisuuksia pieneen puhujamäärään vedoten.

Skutnabb-Kangas (2000: 48–49) viittaa puhujamäärän ja elinvoimaisuuden suhteesta käytyyn keskusteluun kielitutkimuksen kentällä. Esimerkiksi noin 10 miljoonan puhujan ketšuan kielen (tai määritelmästä riippuen ketšualaiskielten) tapaus osoittaa, että hyvin suuret vähemmistökielet voivat uhanalaistua vakavasti. Nettle ja Romaine (2000: 9) esittävät vastaavina esimerkkeinä monia suuria vähemmistökieliä kuten Intiassa puhuttavan kurukhin. Myös bretonin ja navajon kielet ovat olleet lähihistoriassa satojen tuhansien puhujien kieliä, jotka puhujamäärästä huolimatta uhanalaistuivat nopeasti. Toisaalta taas Nettlen ja Romainen mukaan monet Vanuatun pienistä, muutamien tuhansien tai satojen puhumista kielistä elävät ja välittyvät lapsille jatkuvasti ongelmitta.

Erityisen sensitiivinen kysymys on se, miten kielitilanteen arvioinnissa kuvataan kielen sammumista. Suoraviivaisin ratkaisu on määrittellä kieli kuolleeksi, kun sen viimeinen äidinkielen puhuja on kuollut. Nicholas Evans problematisoi viimeisen puhujan dilemmaa ja kielen kuolemasta puhumista artikkelissaan (Evans 2001), jossa hän käsittelee mm. australialaisten aboriginaalikielten yhteisöjen kielen omistajuuteen liittyviä ideologioita. Niiden valossa ei ole lainkaan selvää, kuka itse asiassa katsotaan kielen puhujaksi ja kenen mukana kielen voi katsoa kuolleen. Monet tutkijat tai kieliaktivistit ovat myös esittäneet, että kielen kuolleeksi julistaminen on epäeettistä, koska se viestittää, että kielen hyväksi ei ole tehtävissä mitään. Heidän mielestään tulisi sen sijaan käyttää nimitystä ”nukkuva kieli”, joka jättää avoimeksi sen mahdollisuuden, että kieli herätetään uudelleen. (Ks. Amery 1998: 1.) Maailmassa on esimerkkejä kielistä, jotka on otettu uudelleen käyttöön pitkänkin tauon jälkeen, kuten alaluvussa esille tuleva 9.3.1 kaunan kieli.

Käsite ”nukkuva kieli” ei kuitenkaan ole sekään ongelmaton. Siinä missä kielen kuolleeksi julistaminen voi johtaa sen tukematta jättämiseen, kielen nukkumisesta ja herättämisestä puhuminen voi johtaa kieliyhteisön jäsenet ja ympäröivän enemmistön epärealistiseen käsitykseen vähemmistökielen elvyttämisestä. Pahimmillaan se

johtaa vastuun siirtämiseen tuleville sukupolville. On tiedostettava, että uhanalaisen vähemmistökielen elvyttäminen on aina vaativa prosessi, joka ei yleensä johda toivottuihin tuloksiin (esim. Dauenhauer & Dauenhauer 1998: 96).

Kaikesta problematiikasta huolimatta yleispätevien kielen uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden määritelmien kehittäminen on välttämätöntä niin tutkimuksen kuin vähemmistökielilyhteisöjen kannalta. Pelkästään kielilyhteisöjen subjektiivisiin näkemyksiin perustuva tutkimus ei palvele pyrkimyksiä kielen elvyttämiseksi ja vahvistamiseksi. On tunnettua, että uhanalaisissa kielilyhteisöissä on usein vahva tendenssi kieltää kielen todellinen tila tai määritellä kokonaistilanne henkilökohtaisten kokemusten perusteella (Aikio M. 1988: 302–305; Crystal 2000: 108–109; Dauenhauer & Dauenhauer 1998: 71–73). Tällaisesta lähtökohdasta kielen säilyttäminen ja elvyttäminen voi olla mahdotonta.

3 Taustaa

Tutkimukseni fokuksessa on kielipesätoiminnan aloittamisesta vuonna 1997 käynnistynyt käänteinen kielenvaihto inarinsaamen kieliyhteisössä. Tässä luvussa luon katsauksen sitä edeltävään aikaan: inarinsaamelaisten elinolojen muutokseen ja inarinsaamen kielitilanteen kehitykseen. Käsittelen tässä yhteydessä myös inarinsaamelaisten ja inarinsaamen kielen asemaa saamelaisten etnisessä nousussa sekä Anarâškielâ serviä (AS). Rakenteellisen selkeyden vuoksi käsittelen alaluvussa 3.5 sekä AS:n perustamista että toimintaa, vaikka toiminnan kuvaus ulottuuikin nykyhetkeen saakka ja on sikäli tutkimukseni fokuksessa eikä taustatekijä. Pyrin ottamaan esille sellaisia seikkoja, joiden pohjalle inarinsaamen kieliyhteisön kielellinen kulttuuri (ks. 2.1.2) rakentuu. Näitä ovat inarinsaamelaisten maantieteelliset, sosioekonomiset ja kulttuuriset olosuhteet, suhteet muihin kansoihin ja kieliin, inarinsaamelaisiin yhdistetty sopeutuvaisuus ja sopuisuus, kielen uhanalaistuminen, kieliyhteisön nousu taistelemaan kielen puolesta ja revitalisaatiossa vaikuttavat kieli-ideologiat. Tutkimukseni liitteenä (liite 2) on yhteenveto inarinsaamen kieleen vaikuttaneista prosesseista ja tapahtumista vuosilukuineen.

3.1 Inarinsaamelaisten ja inarinsaamen kieli

Inarinsaamelaisten tärkeimpiä elinkeinoja on koko dokumentoidun historian ajan ollut kalastus, jonka merkitys kulttuurissa on edelleen suuri. 1800-luvulle saakka pääelinkeino oli peuranpyynti. Inarinsaamelaiseen moninaistalouteen on kuulunut myös muu metsästys, keräily ja pienimuotoinen poron- ja karjanhoito. Vielä 1900-luvulle tultaessa osa inarinsaamelaista eli vuotuismuuton mukaan: perheillä oli erikseen talvi- ja kesäpaikka tai useita paikkoja. Nykyisin Inarin kunnan keskeisiä elinkeinoja ovat matkailu oheispalveluineen, metsätalous, poronhoito, kalastus ja koulutustoiminta. Inarinsaamelaisten käännytettiin kristinuskoon ainakin muodollisesti jo 1600-luvulla (Itonen T. I. 1948: 62–65).

Kansanuskon piirteitä, kuten seitojen palvontaa, on jossain määrin säilynyt kristinuskon rinnalla pitkälle 1900-luvulle saakka, ja joitakin merkkejä siitä on edelleen nähtävissä. Inarinsaamelaiset käyttävät nykyään yleisesti omaa kansanpukua; 1900-luvulla he ovat käyttäneet paljon myös Utsjoen alueen saamenpukua. Inarinsaamelainen joikutyyppe *livde* sisältää sekä pohjoissaamelaiselle joiulle että itäsaamelaiselle leuddille ominaisia piirteitä (Jouste 2012: 143). Siitä on säilynyt yksittäisiä tallenteita, ja perinnettä on viime vuosina alettu elvyttää ja kehittää eteenpäin.

Aikalaiskuvauksissa ja yleistajuisissa esityksissä inarinsaamelaisia on pidetty erityisen rauhallisena ja sopeutuvaisena kansana, jolla ei ole ollut tapana kapinoida vallanpitäjiä vastaan eikä pitää suurta melua omista oikeuksistaan. Tällaisia näkemyksiä ovat esittäneet esimerkiksi lukuisat inarilaisten kanssa tekemisissä olleet kirkonmiehet. Inarinsaamelaiset omaksuivat heidän mukaansa kristinuskon esimerkiksi hyvin verrattuna sompiolaisiin ja suomen kielen verrattuna utsjokisiin. (Buharev 2010 [1885]: 137; Itkonen T. I. 1948: 65, 74–75; Lehtola T. 1998: 46–49, 59–60, 88.) ”*Inarilaiset ovat olleet aina tunnettuja rauhallisesta, alistuvaisesta ja tyytyväisestä luonteestaan, joka harvoin jättää sijaa suuremmalle yritteliäisyydelle*”, todetaan Suomenmaa-tietokirjassa vuodelta 1931 (Rosberg & al. 1931: 345). Haastatteluaineistossani inarinsaamelaiseen mentaliteettiin viitataan mm. seuraavilla tavoilla:

Minusta se on hiljasempi sillä lailla, että se ei tuo välttämättä ittiänsä esille niin voimakkaasti.

Anarâšah láá vuálánâm ain váhá liijgás hiälpuht.

’Inarinsaamelaiset ovat alistuneet aina vähän liian helposti.’

No muu mielâst oro, et anarâšah láá tagareh, et ko vain mottoom addel ráávhu sijjân ja sij halideh lede tegu ráávhus, et, ege sij nuuvt hirmád miänuin jieijâs pyevti, mahtkis tot lii, et esille.

’No minusta tuntuu, että inarinsaamelaiset ovat sellaisia, että kun vain joku antaa rauhan heille ja he haluavat olla niin kuin rauhassa, että, eivätkä he niin kovaan ääneen itseään tuo, miten kâs se on, että esille.’

Toh láá hirmâd sijyuuh tienávt, et toh iä lah kuáassin toollâm maggaargin hirmâd stuorrâ ruojâ jeijâs aašijn, já láá tienávt et toh iä - - vyelgi jiejjâs tile nuuvt tegu pyeredid̄ ja piäluštid̄ tom, jis iärráseh tom váhá tyelmih. Et toh láá ain váhá nuuvt tegu vuálánâm toos, maggaar kuás-uv ain lii tile. Tomhân toh kal mangâseh eteh, et anarâšah láá tagareh meendu sijyuus ulmuuh lamaš já láá ain-uv vissâ.

’Ne ovat hirveän kilttejä sillä lailla, että ne eivät koskaan ole pitäneet mitään hirveän suurta melua omista asioistaan, ja ovat sillä lailla, että ne eivät - - lähde omaa tilaansa niin kuin parantamaan ja puolustamaan sitä, jos toiset sitä vähän polkevat. Että ne ovat aina vähän niin kuin alistuneet siihen, millainen milloinkin on tilanne. Sitähän kyllä monet sanovat, että inarinsaamelaiset ovat sellaisia liian kilttejä ihmisiä olleet ja ovat varmaan vieläkin.’

Tämän mentaliteetin vaikutuksesta kielelliseen ja kulttuuriseen sulautumiseen on jonkin verran keskusteltu. Kieliaktivisti Matti Morottajan mukaan ”inarinsaamelaisten liika sopuisuus todella edistää heidän häviämistään heimona.” (Olthuis 2000: 570–571 ja siinä mainittu kirjallisuus.) Haastatteleman professori Lea Laitinen muistelee kokemustaan inarinsaamelaisista saamelaisliikkeen alkuaikoina:

Hehän ovat kauhean rauhallisia, eivät koskaan ruvenneet käyttäytymään aggressiivisesti kuten pohjoissaamelaiset. Ja silloin minä ajattelin, että kun sitä ei tapahdu, niin se kieli kuolee jo sen takia, kun he ovat niin kilttejä.

Sivusin inarinsaamelaisten sopuisuutta vuonna 2006 laatimassani kyselyssä, johon vastasi 72 Anarâškielâ servin varsinaista jäsentä (ks. liite 1). Yksi kysymyksistä kuului: ”Inarinsaamelaisia on usein pidetty erityisen rauhallisina ja nöyrinä ihmisinä. Mitä mieltä olet, pitääkö tämä käsitys paikkansa?” Vastanneista 53 % valitsi vaihtoehdon ”pitää paikkansa” ja 26 % vaihtoehdon ”on saattanut pitää ennen, mutta tuskinpa enää”. 21 % ei osannut sanoa, mutta vaihtoehtoa ”ei pidä paikkaansa” ei valinnut kukaan.

Taarna Valtosen saamelaista paikannimistöä koskevassa väitöskirjassa tulee esille (2014: 344–345), että nimenomaan inarinsaamenkielistä nimistöä on käännetty runsaasti suomeksi. Toisin kuin

monilla muilla alueilla, tämä on tapahtunut kielenpuhujien itsensä eikä ulkopuolisten toimesta, ja siksi käännökset ovat valtaosin hyviä ja asianmukaisia. Valtonen tulkitsee paikannimien kääntämisen liittyvän inarinsaamelaiten tendenssiin puhua kohteliaisuussyistä suomea suomenkielisille ja myös ns. monikulttuurisen sopuisuuden ilmiöön, jota Kaisu Nikula on analysoinut pro gradussaan (2003: 133, 144). Niskulan mukaan tämä on yksi inarinsaamelaisen kulttuurin ydinarvoista, jota inarinsaamelaiset itse pitävät kulttuurisena vahvuutenaan ja etnisenä ominaispiirteensä. Palaan tähän omankin tutkimukseni kannalta merkittävään tulkintaan tutkimuksen lopussa, luvussa 9.2.2.

Inarinsaamen kieli on tunnettu kirjallisessa muodossa yli 150 vuotta. Ensimmäinen inarinsaamenkielinen kirja oli vuonna 1859 ilmestynyt, Inarin seurakunnan kappalaisen ja Utsjoen kirkkoherran E. W. Borgin kokoama *Anar sämi kielä aapis kirje*, joka sisälsi aapisen ja Lutherin katekismuksen. Inarinsaamen kieltä kirjoitettiin jo 1900-luvun alussa pitkälti nykyistä ortografiaa muistuttavalla tavalla, mm. kirkkoherra Lauri Itkosen teksteissä. *Sabmelaš*-lehden alettua ilmestyä vuonna 1934 vakiintui kielentutkija Erkki Itkosen käyttämä kirjoitustapa, ja sitä käytettiin aina vuoteen 1990 saakka, jolloin ortografiaan tehtiin muutama vokaaleja ja puolivokaaleja koskeva muutos (Olthuis 2000: 569; Morottaja M. 2006a).

Inarinsaamen kielen puhujien tarkka määrä ei ole tiedossa. 1990- ja 2000-luvulla määräksi on tavallisesti esitetty noin 350 henkeä (ks. Olthuis & al. 2013: 23–30). Tämä on alle puolet inarinsaamelaisista; etnisiä inarinsaamelaisia arvioitiin 1990-luvulla olevan noin 900 (Lehtola V-P. 1997a: 64). Viimeisimpien arvioiden mukaan puhujamäärä olisi kuitenkin noin 450, kun lukuun otetaan myös L2-oppijat ja etnisesti ei-inarinsaamelaiset (Olthuis & Trosterud 2015). Suomen Saamelaiskäräjien äänioikeutetuista eli täysi-ikäisistä, saamelaismääritelmän täyttävistä Suomen saamelaisista inarinsaamea puhui äidinkielenään vuoden 2011 tilastojen mukaan 253 henkeä, joista asui Inarin kunnan alueella 183 henkeä (Saamelaiskäräjät 2013a, painamaton). Vielä 1980-luvun alussa puhujia arvioitiin olevan noin 450 (Olthuis 2000: 568–569 ja siinä mainittu kirjallisuus.) On vaikea sanoa, missä määrin viimeisten 15 vuoden aikainen käännteinen kielenvaihto on lisännyt kielenpuhujien kokonaismäärää, sillä samaan aikaan kun yhteisöön ilmestyy uusia puhujia, vähenevät vanhat äidinkielis-

puhujat luonnollisen poistuman kautta (puhujayhteisön muutoksesta ks. esim. luku 8.2.4). Huomioon on otettava myös kielenpuhujuuuden määrittelyn monitulkintaisuus (ks. 2.5.3 ja 5.1.2) ja systemaattisen tutkimuksen puuttuminen.

Olthuis & al. (2013: 27–30) tarkastelevat inarinsaamen puhujamäärää erilaisten tilastojen ja arvioiden valossa. Yksi epävirallisista lähteistä on valokuvaaja Elina Juopperin taideprojekti vuosilta 2008–2010. Juopperi pyrki kuvaamaan kaikki inarinsaamen kielen puhujat, sekä aikuiset että lapset. Kartoitusten ja etsintöjen kautta hän löysi 287 kielenpuhujaa. Näiden ikäjakauma osoittaa, että puhujista 55 % oli yli 60-vuotiaita. Suhteellisesti pienimmät puhujamäärät ovat ikäluokissa 20–29 (4 %) ja 30–39 (7 %), kun taas alle 20-vuotiaiden osuus oli 16 %. (Ks. myös Saamelaismuseum Siida: Kaikki kielen puhujat -30.)

Puhujamäärän kehityksestä puolestaan antaa jonkinlaisia suuntaviivoja Anarâškielâ servin jäsentilasto, sillä yhdistyksen varsinaiseksi jäseneksi hyväksytään vain inarinsaamen kieltä osaavat henkilöt (AS:n jäsenpolitiikasta ks. luku 3.5). Näiden tietojen valossa näyttää siltä, että uusia puhujia tulee kieliyhteisöön enemmän kuin äidinkieliä kuolee. Tilasto ei tietenkään kata kaikkia kielenpuhujia, mutta melkoisen osan siitä, sillä varsinaisia jäseniä oli vuoden 2013 lopussa 267. Esimerkinomaisesti voi todeta, että vuoden 2009 aikana yhdistyksen jäsenistä kuoli neljä ja uusia jäseniä liittyi 14, vuoden 2011 aikana kuoli samoin neljä jäsentä ja uusia tuli 16; vuoden 2013 aikana kuoli kaksi jäsentä ja liittyi yhdeksän. (Anarâš-lostâ cuáŋuimáánu 2010, vyesimáánu 2012 ja vyesimáánu 2014.) Vuodesta 2009 käynnissä ollut aikuiskoulutus tuottaa nyt joka vuosi ryhmän uusia kielenpuhujia, ja kielipesätoiminnan laajentuessa myös lapsipuhujien määrä on kääntynyt nousuun (esim. Olthuis & al. 2013: 145).

3.2 Inarin alueen historiasta

On tärkeää ymmärtää se alueellinen ja historiallinen tausta, joka on vaikuttanut inarinsaamen kielellisen kulttuurin ja kielitilanteen kehittymiseen. Inarinsaamelaisten asuma-alueen väestösuhteiden ja elinkeinorakenteen muutos alkoi 1700- ja 1800-luvuilla. Merkittävimmät kielen elinvoimaisuuteen vaikuttaneet muutokset tapahtuivat

kuitenkin lähinnä 1900-luvun kuluessa, jolloin suomen kielen ja suomalaisen kulttuurin vaikutus alueella kasvoi hallitsevaksi.

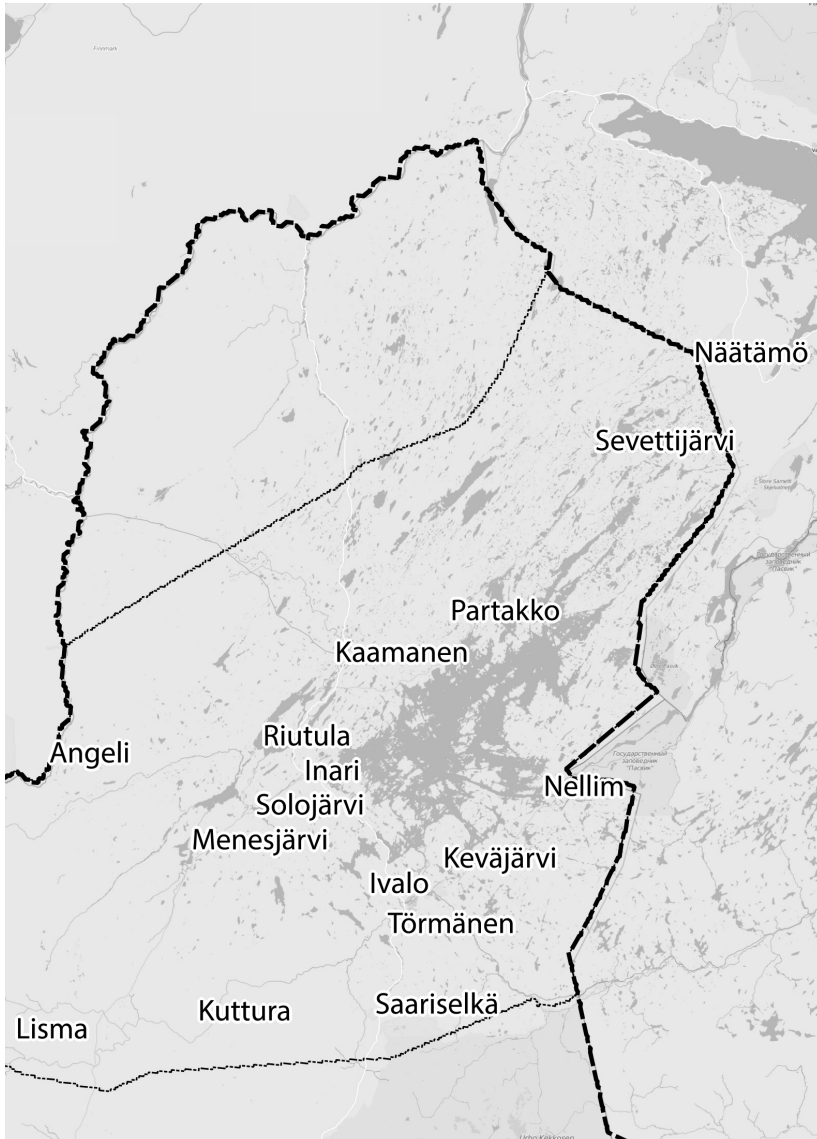
Inarinsaamelaisista puhutaan historiallisissa yhteyksissä metsälappalaisina tai kalastajalappalaisina. Metsälappalainen-nimitystä ovat käyttäneet suomalaiset viranomaiset ja papit ainakin 1500-luvulta saakka inarinsaamelaisten asuinalueen maastotyyppin perusteella, erotuksena esimerkiksi tunturilappalaisista. Kalastajalappalaiseksi inarinsaamelaiset taas on katsottu tärkeän elinkeinonsa perusteella. Inarinsaamelaiset ovat tietyvästi aina asuneet Inarin lapinkylän eli siidan alueella, jonka rajoja nykyinen Inarin kunta suunnilleen mukailee. (Nahkiaisoja 2006: 38; Vahtola 2003: 122.) Inarinsaamenkielisestä ja inarinsaamen kieleen palautuvasta paikannimistöstä on pääteltävissä, että asuma-alue ei ole historian kuluessa merkittävästi laajentunut tai kaventunut. Nimistö kattaa lähes koko Inarin kunnan alueen ja vain sen. Ainoastaan kunnan koillis- ja kaakkoiskulmissa esiintyy runsaammin vanhaa kolttasaamelaista nimistöä ja lännessä Inarijoen varrella vanhaa pohjoissaamelaista nimistöä. Toki merkittävä osa inarinsaamelaisesta paikannimistöstä on myöhempiä aikoina suomalaisittunut ja pohjoissaamelaistunut, jonkin verran myös kolttasaamelaistunut. (Aikio S. 2003: 99, 112; Inarin paikannimistöstä ks. myös Mattus II. 2010 ja Valtonen 2014.)

Inarinsaamelaisten vuosituhansia vanha elinkeinopohja on muodostunut pyynnistä ja kalastuksesta. Kaloista merkittävin on ollut siika, ja hauesta on muodostunut jopa jonkinlainen inarinsaamelaisuuden symboli johtuen inarinsaamelaisten tavasta kuivata sitä. Kuten Matti Morottaja (1998) toteaa:

Jis anarâšâin ličij vaagun, te tast vissâ ličij koškepuško kove.

’Jos inarinsaamelaisilla olisi vaakuna, niin siinä olisi varmaan-kin kuivahauen kuva.’

Kalaa pyydettiin Inarin lukuisista järvistä ja joista, ja lisäksi inarilaisilla oli ikimuistoisista ajoista saakka tapana lähteä keväisin Jäämeren rannoille jopa koko kesän kestäville kalastusmatkoille. Pyyntieläimistä peura oli tärkein vielä 1700-luvulla, mutta liikapyynnin vuoksi se alkoi huveta Inarista. Turkiksen vuoksi pyydettiin mm. kettua ja oravaa, ja riistalinnuista tärkeitä pyyntikohteita olivat riekko ja vesilinnut. Muut saaliseläimet eivät kuitenkaan voineet korvata huvennutta



Kartta 1: Nykyisen Inarin kunnan rajat ja tärkeimmät taajamat

peurakantaa, joten muut elinkeinot alkoivat yleistyä 1800-luvun loppupuolella. Lampaita inarilaisilla oli ollut jo vanhastaan, ja suomalaisen uudisasutuksen lisääntyessä Inariin levisi 1700-luvun loppupuolelta alkaen nautakarjan ja hevosten pito. Poro oli ollut lampaan ohella yleinen kotieläin, joita yhdellä perheellä oli 1800-luvun alussa korkeintaan parikymmentä. Poronhoidon merkitys inarinsaamelaiten parissa alkoi kasvaa Inariin muuttaneiden porosaamelaiten vaikutuksesta 1800-luvun puolivälissä. (Nahkiaisoja 2003a: 176–182.)

Inarin lapinkylässä vallitsi ns. puolinomadinen elämäntapa, joka tarkoitti muuttamista pysyvän talviasumuksen ja vaihtelevien kesäpaikkojen välillä. Perhekunnasta riippuen sekä talvi- että kesäpaikkoja saattoi olla useitakin. Asuinpaikka määräytyi kunakin vuodenaikana ihanteellisen kalastuspaikan mukaan. Asumuksena oli turvekattoinen puukota eli kammi. Jokainen perhekunta liikkui selkeästi määritellyn sukualueensa sisällä, kuten Mujot Nanguvuonon eteläpuolella ja Kuuvat Ivalojoella. Inarilaiset ovat ammuin viettäneet talvet yhteisessä talvikylässä, kuten kolttasaamelaiset paikoin aina toiseen maailmansotaan saakka, mutta järjestelmä on murentunut ilmeisesti viimeistään 1600-luvulla. Tämän jälkeen inarilaiset suvut kokoontuivat talvella yhteen käräjien ja markkinoiden ajaksi. 1600-luvun lopulta saakka koontumispaikkana tiedetään olleen Pielpajärvelle rakennettu kirkko. (Nahkiaisoja 2006: 50–53; Enbuske 2003: 144.)

Pielpajärven kirkon rakentaminen vuonna 1646 oli osa Ruotsi-Suomen pyrkimystä käännä saamelaiset kristinuskoon. Inariin saakka yksittäisiä pappeja alkoi kulkea käännäytymatkoillaan ainakin 1500-luvulla, ja systemaattinen työ alkoi 1600-luvun alkupuolella. Kuten alaluvussa 3.1 tulee ilmi, kirkonmiesten mukaan inarilaiset taipuivat kristinuskoon helposti. Käännäytyksen myötä lukutaito levisi kansan keskuuteen, oman kansanuskon näkyvistä merkeistä luovuttiin ja muinaiset henkilönnimet vaihtuivat kristillisiin. Tosin Teuvo Lehtolan mukaan (1997: 126–129) Inarissa annettiin huomattavan paljon kristillisiä nimiä jo 1500-luvulla, mikä voi viitata roomalaiskatolisen kirkon saarnaajamunkkien vaikutukseen. Sävyisestä käännäytymisestä huolimatta inarinsaamelaiset säilyttivät oman uskonsa piirteitä vielä pitkään 1600-luvun jälkeen. Mitä tulee kirkon kielipolitiikkaan, kirkon toiminnassa oli hyvin erilaisia vaiheita ja strategioita. Toiset papit opettelivat inarilaisten kieltä saadakseen opettaa heitä heidän

kielellään, toiset taas vaativat kansaa oppimaan suomea. Elias Lönnrot kritisoi kirkon kielipolitiikkaa 1800-luvun puolivälissä: ”- sen vuoksi, ett’ei yksi tahdo vaivautua oppimaan lapinkieltä, täytyy kaikkien oppia suomea.” (Itkonen T. I. 1948: 62–87; Lehtola T. 1997: 125–144.)

Ensimmäiset luotettavat tiedot Inarin siidan väkiluvusta ovat vuodelta 1749: 323 henkilöä. Tällöin alueella asui vielä hyvin vähän muita kuin inarinsaamelaisia. Ensimmäiset suomalaiset uudisasukkaat saapuivat Inariin 1700-luvun puolivälissä, jolloin uudisasutukseen rohkaisi kuninkaallinen Lapin asutusplakaatti. Ensimmäisten uudistilojen perustajien joukossa oli myös inarinsaamelaisia. Suomalaisten muutto Inariin alkoi merkittävässä määrin vasta 1800-luvun alkupuolella. Suurimmalta osin he asettuivat tuolloin kunnan eteläosaan, jonne muodostui nykyisin Ivalona tunnettu Kyrön kylä. (Nahkiaisoja 2003a: 166–168; Vahtola 2003: 156.)

1800-luvun puolivälistä alkaen Inarin väestösuhteita ja elinoloja muutti suuresti pohjoissaamenkielisten porosaamelaisten asettuminen Inariin. Osittain kyse oli kokonaan uudesta väestöstä alueella ja osittain poronhoitajista, jotka olivat judanneet talvilaitumille Inariin jo aiemmin. Vuoden 1852 rajasulku Suomen ja Norjan välillä johti monenlaisiin väestöliikkeitä. Utsjoelta muutti Inarin eri osiin porosaamelaisia, jotka eivät enää päässeet jutaamaan Norjan rannikolle. Rajasulun seurauksena inarilaisten kalastus Jäämerellä loppui. Samoihin aikoihin villipeura katosi Inarista kokonaan uudisasutuksen aiheuttaman liikapyynnin seurauksena. Myös suurporonhoidon leviäminen alueelle vaikutti peuran häviämiseen. (Lehtola T. 1997: 184–194; Nahkiaisoja 2003a: 176.) Inarin väestö kasvoi voimakkaasti vuosina 1870–1920. Osittain syynä oli suomalaisten ja tunturisaa- melaisten muutto alueelle, osittain syntyvyyden kasvu. Saamelaiset muodostivat lukumäärällisen enemmistön Inarissa vielä 1900-luvun alussa, mutta vuoden 1920 tietojen mukaan suomalaisten lukumäärä oli jo suurempi. Saamelaisten lisääntyvä asettuminen uudistilallisiksi, kielenvaihto suomen kieleen ja seka-avioliitot eri kansanryhmien välillä tekevät osin vaikeaksi erottaa yksiselitteisesti saamelaisten ja suomalaisten kategoriat. (Nahkiaisoja 2003b: 225–227.)

Historiallisen ajan alusta saakka Inarin alueella on liikkunut pirkkalaisia ja karjalaisia kauppiaita ja suomen-, ruotsin- ja venäjänkielisiä pappeja ja virkamiehiä. Virkamiehiä tosin kiinnostoi Inarissa pitkälle

1700-luvulle saakka lähinnä verotus. Inari joutui ainoana lapinkylistä maksamaan veroa kolmelle hallitsijalle: Ruotsin ja Tanskan kuninkaille ja Venäjän tsaarille. (Enbuske 2003: 158–161; Nahkiaisaja 2003a: 191–193.)

Inarinsaamelaiset ovat eri vaiheissa historiaa päätyneet tiiviisiin tekemisiin lukuisien eri väestöryhmien, kielten ja kulttuurien kanssa ja sopeutuneet monenlaisiin uusiin tulokkaisiin omilla maillaan. ”Inari on aina ollu ku hollitupa (= kestikievarin odotustila)”, eräs haastattelemani informantti kuvaa tilannetta. ”Kyllähän inarilaisuus se on aina venyny ja vanunu joka suunthan”, arvelee toinen. Nämä moninaiset vuorovaikutussuhteet ovat osaltaan muokanneet inarinsaamelaisen kielellistä kulttuuria. Suhteet suomalaisiin ovat vakiintuneet alueesta riippuen 1700- tai 1800-luvulla. Porosaamelaisen muutto Inariin 1800-luvun puolivälistä alkaen aloitti uuden jakson inarinsaamelaisen historiassa. Ikimüistoinen naapuruus kolttien kanssa mullistui 1940-luvulla, kun koltat asettuivat evakkoina uusille kotiseuduille Inariin. Suhteet toisiin kansoihin ja kieliin ovat sitä myöten muodostuneet hyvin erilaisiksi eri osissa Inaria. Pohjoisessa ja lännessä porosaamelaisen vaikutus on ollut suuri ja inarinsaamelaiset ovat oppineet laajalti pohjoissaamea oman kielensä lisäksi. Itäosissa kuntaa naapuruus kolttasaamelaisen kanssa on tuonut vaikutteita inarinsaamen kieleen ja kulttuuriin. Suomalaisvaikutus on ollut suurinta Ivalon ja Inarin kirkonkylän alueilla.

3.3 Inarinsaamen kielen uhanalaistuminen

Inarinsaame on nykyään puhujamäärältään pieni kieli, mutta suuri se ei ole koskaan ollutkaan. Puhujakunnan ei uskota koskaan ylittäneen tuhatta henkeä (Olthuis 2003a: 568). Kielentutkija Frans Äimän kirkkoherra Lauri Itkoselta saaman tiedon mukaan vuonna 1902 Inarin seurakunnassa oli 688 inarinsaamea äidinkielenään puhuvaa henkilöä, kun taas suomenkielisten määrä oli 632. (Äimä 1902). Erkki Nickulin pro gradu -tutkielmassa Suomen saamelaisista vuonna 1962 inarinsaamea ensimmäisenä kielenään oppineiden määräksi ilmoitetaan 510 henkilöä. Kategoriaan ”suomalaistuneet kalastajasaamelaiset”, eli henkilöihin, joiden vanhemmista tai isovanhemmista joku on oppinut

ensimmäisenä kielenään inarinsaamea, luetaan 494 henkilöä. (Nickul 1968: 38, painamaton.) Viime vuosina ajoittain kiivaana käynyt keskustelu inarinsaamelaiden asemasta Saamelaiskäräjillä liittyy osittain juuri tähän ryhmään ja sen jälkeläisiin (ks. esim. Yle Sápmi 19.4.2013 ja 20.2.2014).

Jukka Nyysönen (2007: 58–73) kuvaa väitöskirjassaan saamelaiden roolia siinä 1800-luvun puolivälissä alkaneessa ”nation-building”-prosessissa, jossa Suomen väestöstä pyrittiin rakentamaan yhtenäinen kansakunta nationalististen ihanteiden, stereotyyppien, vastakkainasetteluiden ja uhkakuvien avulla. Saamelaiset eivät sopineet tähän ideologiaan ongelmitta. Heidät nähtiin eri aikoina milloin väheksyvästi alemman rodun edustajina ja milloin pikemminkin kansallisromanttisessa valossa jaloina, alkuperäisinä luonnonlapsina. Vaikka Suomen valtion suhtautumisessa saamelaisiin oli sulauttamishakuisia ja rasistisia piirteitä, systemaattisesta assimilaatiopolitiikasta ei Nyysösen mukaan voi Suomen kohdalla puhua. Selvimpänä esimerkkinä Suomen valtion assimilaatiopyrkimyksistä voi pitää kolttasaamelaisia kohtaan paikoitellen esiintynyttä rasismia sekä suomalaista kansakoululaitosta (Nyysönen 2007: 72).

Kuten edellisestä alaluvusta ilmenee, inarinsaamen kielen uhanalaistumiseen johtaneen kehityksen juuret ovat jo monen vuosisadan takana. Kielenvaihto inarinsaamesta suomeen alkoi kuitenkin merkittävässä määrin vasta 1900-luvulla johtaen kielen siirtymisen katkeamiseen ja kielen vakavaan uhanalaistumiseen. 1900-luvun assimilaatiota kiihdyttäneistä tekijöistä selvimpiä olivat suomenkielisen koululaitoksen vakiintuminen ja toinen maailmansota kaikkine seurauksineen.

3.3.1 Kansakoulun ja yleisen oppivelvollisuuden merkitys

Haja-asutusalueiden saamelaislapsia alettiin 1800-luvun loppupuolelta alkaen opettaa niin sanotuissa kiertokouluissa. Kiertävä opettaja eli katekeetta saapui muutamaksi viikoksi kerrallaan tiettyyn taloon, johon koottiin lähiseutujen perheiden lapset saamaan oppia mm. lukemisessa, kirjoittamisessa, luterilaisessa uskonnossa ja laskennossa. Opettajista osa oli saamelaisia ja osa suomalaisia. Inarinsaamelaiset lapset saivat kiertokouluissa opetusta opettajatilanteen mukaan

suomeksi ja inarinsaameksi. (Aikio-Puoskari 2001: 134–144; Lehtola V-P. 2014: 44–52; Olthuis 2003a: 569.)

Yleinen oppivelvollisuus ja kansakoululaitoksen kehittäminen alkoi vaikuttaa Inarin eri osissa eri aikaan. Ensimmäinen kansakoulu aloitti toimintansa Inarin kirkonkylässä vuonna 1902 ja vähitellen kouluja rakennettiin lisää. Kiertokoulujärjestelmä toimi kuitenkin vuosikymmeniä kansakoulujen rinnalla. 1930-luvulla jo enemmistö Inarin lapsista kävi kansakoulua. Kiertokoulutoiminta loppui Inarissa kokonaan vuonna 1954, jolloin vastavalmistunut Partakon koulu korvasi kunnan itäisen piirin kiertokoulun. Kansakoulujen opettajat olivat pääsääntöisesti etelästä tulleita suomalaisia. Inarin kunnassa kouluopetuksessa käytettiin vain suomen kieltä. Saamelaiskulttuurilla ja saamen kielillä ei ollut kouluissa moneen vuosikymmeneen min-käänlaista asemaa. (Aikio-Puoskari 2001: 134–144; Lehtola T. 1997: 208–215.)

Inarinsaamelaisille lapsille, kuten muillekin kylien ulkopuolella asuville lapsille, kansakoulu ei merkinnyt vain koulunkäyntiä vaan myös pois kotoa joutumista. Pitkien etäisyyksien ja heikkojen liikenneyhteyksien vuoksi lapset asutettiin koulujen yhteydessä toimiviin asuntoloihin, joista he pääsivät kotiin välimatkasta riippuen joko viikonlopuiksi tai vain pitempien lomien – joulun, pääsiäisen ja kesäloman – ajaksi. Saamelaislasten kokemuksia asuntolakoulusta on käsitelty melko paljon saamelaisessa kaunokirjallisuudessa, Suomen puolen saamelaiskirjallisuudessa mm. Paadar-Leivo (1994) ja Vuolab (1994). Minna Rasmus on omaan pro graduunsa pohjautuvassa tutkimuksessa *Bággu vuolgit, bággu birget* (’Pakko lähteä, pakko pärjätä’) käsitellyt saamelaislasten selviytymisstrategioita ja identiteetin muodostumista asuntolamaailmassa 1950–60-luvuilla. Hänen mukaansa Suomen saamelaisalueen asuntoloissa ja kansakouluissa ei ollut min-käänlaisia virallisia saamen kielen asemaa koskevia sääntöjä. Useimmissa paikoissa saamen kielen puhuminen oli kuitenkin käytännössä kiellettyä sekä koulussa että asuntolassa, ja siitä saatettiin rangaista lapsia. Kenties vahvempi syy siihen, että saamenkieliset lapset oppivat yleensä pian vaikenemaan saamen kielellä, oli kuitenkin ääneenlausumaton viesti saamen kielen arvottomuudesta ja kelvottomuudesta. Opetuskielenä oli suomi ja suurin osa koulujen ja asuntoloiden henkilökunnasta oli suomalaisia. Saamelaiskulttuuri ei ollut useimmissa

kouluissa lainkaan esillä, ja koko opetussuunnitelma heijasteli yksikielisen ja homogeenisen Suomen ihanteita. Saamelaislapset vieroitettiin saamelaisista tavoista ja arvoista aina ruokakulttuuria myöten. Alueiden välillä on kuitenkin ollut eroja: Utsjoella ja Outakoskella on ollut myös saamenkielisiä asuntolatyöntekijöitä, jotka ovat puhuneet lasten kanssa saamea ja auttaneet heidät raskaimman alkuvaiheen yli. Nimenomaan asuntolan johtajan ja työntekijöiden asenne saamelaislapsia kohtaan on vaikuttanut lasten kokemuksiin asuntolaelämästä; opettajan rooli ei ole ollut niin merkittävä. (Rasmus 2008: 56–64, 81–84; ks. myös Lehtola V-P. 2014: 52–61.)

Seurauksena kansakoulun aikaisesta kielen- ja kulttuurinriistosta oli monien lasten kohdalla asuntolasyndroomaksikin kutsuttu trauma (käsitteestä ks. Rasmus 2008: 105 ja siinä mainittu kirjallisuus), jonka vaikutukset ovat kestäneet koko elämän. Asuntolakokemukset eivät kosketa vain asuntolaelämän kokeneita saamelaisia vaan myös heidän jälkeläisiään ja koko saamelaisyhteisöä. Hyvin tavallista on ollut, että saamenkielisenä asuntolakoulun aloittaneet saamelaiset ovat puhuneet omille lapsilleen suomen kieltä. (Rasmus 2008: 117.)

Oma lukunsa Inarin ja inarinsaamelaitenkin historiassa on espanjantaudilla ja osittain siihen liittyen Riutulan lastenkodilla. Se aloitti toimintansa yhdistettynä lasten ja vanhusten turvakotina vuonna 1907. Vuonna 1920 Inarissa raivosi massiivinen espanjantautiepidemia, joka surmasi kymmenen prosenttia kunnan asukkaista ja jätti suuren määrän lapsia orvoiksi. Tämän jälkeen Toivoniemeen perustettiin toinen turvakoti, joka sitten eriytyi vanhainkodiksi Riutulan jäädessä lastenkodiksi. Lastenkodin yhteyteen perustettiin myös Riutulan kansankoulu, kunnes se sai omat tilat lastenkodin vierestä. (Lehtola T. 1997: 245–247, 263–264; Vasatokka: Historia.)

Inarinsaamelainen Iisakki Mattus on kuvannut koulukokemuksiaan omaelämäkerrallisessa teoksessaan *Eellimpäälgis* ('Elämänpolku'). Esille tulevat pienen lapsen hätä ja koti-ikävä ja saamelaisiin kohdistuva halveksunta ja mitätöinti (Mattus Ii. 1996: 56, 85 ja 86).

Muoi Kaarijn passijm tohon ja eeči suláđij maasád Sigávuonân, lijjim mun-uv halidid suu fáárun, mutâ ij ávttám, tohon karttim pääccid omâs pááikán omâs ulmui kuuvl.

’Me Kaarin kanssa jäimme sinne ja isä lähti takaisin Sikovuonoon, olisin minäkin halunnut hänen mukaansa, mutta ei auttanut, sinne piti jäädä vieraaseen paikkaan vieraiden ihmisten luo.’

- - *muu mielâst oroi tegu uđđâsist evakkon liččijm karttâm.*

’- - minusta tuntui niin kuin olisimme joutuneet uudestaan evakkoon.’

- - *puáris oskovâš olmooš, sämmilijđ huánui, árvuštâlâi ja távjá eedâi: ’Puásuitavdá táid vääiviđ ja pahâsvuoiňâ taid riiváá, sämmijin ij lah laahâ.’ Uážuim kuullâđ távjá ete mon hyeneh eidu lep, ij toollâm ubâ olmožingin.*

’- - vanha uskovainen ihminen, saamelaisia halveksui, arvosteli ja sanoi usein: ”Porotauti niitä vaivaa ja pahahenki riivaa, saamelaisilla ei ole lakia.” Saimme usein kuulla miten huonoja olemme, ei pitänyt edes ihmisinä.’ [kansakouluopettajastaan]

Myös omassa haastatteluaineistossani nousee esille runsaasti negatiivisia ja traumaattisia kokemuksia. Eräältä 1940-luvun alussa syntyneeltä haastateltavalta kysyn, millaiset muistot hänelle on jäänyt asuntola-ajasta.

Tagareh, et mun jiem viišâ keččâđgin tom asuntola, ko uáinám tom tobbeen čuázžumin.

’Sellaiset, että minä en viitsi katsoakaan sitä asuntolaa, kun näen sen siellä seisomassa.’

Koulujen ja asuntoloiden välillä on ollut suuria eroja siinä suhteessa, miten saamelaisuuteen ja saamen kielen puhumiseen on suhtauduttu; suuri merkitys tuntuu olleen myös yksittäisillä opettajilla ja asuntolan työntekijöillä. Eri vuosikymmenillä syntyneillä on hyvinkin erilaisia kokemuksia samoista kouluista. Samainen haastateltu vertaa Inarin kirkonkylän ja Riutulän kouluympäristöjä:

Täábbin Anarist toh iä huškom, mut tobbeen Rivdulist, tot lâi aaibâs mielâttis saje.

’Täällä Inarissa ne eivät lyöneet, mutta siellä Riutulassa, se oli ihan mieletön paikka.’

Haastateltu kuvailee selviytyneensä koulussa mielikuvitusmaailmaan pakenemalla.

Ko mun jiem máttám kielá aalgást já jede mun smiettim, škoovlást ko čokkájim te smiettim, ko oinim veikâ lode, te smiettim et tot lii puáttám tobbeen, kost lâš puáttám, já tast lii nuuvt hitruu, ko uázžu tobbeen njuškođ, já mun lam tego fangâlist tääbbin. - - Te ferttij ráhtiä olssis taggaar jieijäs maailm. Toho ij peessâm kihheen eres ko mun.

’Kun minä en osannut kieltä alussa ja minä mietin, koulussa kun istuin niin mietin, kun näin vaikka linnun, niin mietin, että se on tullut sieltä, mistä lie tullut, ja sillä on niin hauskaa, kun saa siellä hyppiä, ja minä olen niin kuin vankilassa täällä. - - Sitä piti tehdä itselleen sellainen oma maailma. Sinne ei päässyt kukaan muu kuin minä.’

Miten vanhemmat suhtautuivat siihen, mitä lapset joutuivat kestäämään?

Mun jurdám, et toh iä tiättám. Ko tobbeenhân asuntolast etti, et jis muštâl pääihist, te uázžu siälgán. Et puoh mii tobbeen tábáh-tuvá te ij uážu muštáliä pääihist, te mij ep tuostám.

’Minä luulen, että ne eivät tienneet. Kun siellä asuntolassa sanottiin, että jos kertoo kotona, saa selkäänsä. Että kaikki, mitä siellä tapahtuu, niin ei saa kertoa kotona, niin emme me uskaltaneet.’

Koulu mainitaan suurimpana inarinsaamen kielen uhanalaistumisen syynä lähes kaikissa oman haastatteluaineistoni haastatteluissa. Toisaalta koulu on tärkeää nähdä osana yhteiskunnan laajempaa modernisaatiokehitystä: elinkeinorakenteen muutosta, asutuksen keskittymistä, rahatalouteen siirtymistä, liikenneyhteyksien ja tiedonkulun lisääntymistä sekä ylipäänsä valtakulttuurin vaikutuksen vahvistumista.

Se, mitä kansakoulu teki inarinsaamelaisille ja inarinsaamen kielelle, on tuttua niin koko Saamenmaalta kuin lukuisien muiden maailman alkuperäiskansojen ja vähemmistöjen parista. 1990-luvulta alkaen eräät valtiot ovat esittäneet virallisen anteeksipyynnön assimilaatiopolitiikan toteuttamisesta ja maksaneet sen uhreille symbolisia rahallisia korvauksia. Yksi näistä maista on Norja. (Seurujärvi-Kari 2011: 64.) Suomessa luterilainen kirkko on esittänyt anteeksipyynnön

niiden saamelaisiin kohdistuneiden vääryyksien johdosta, joihin kirkko on osallistunut (Suomen ev.lut. kirkko 4.2.2012). Suomen vahingonkorvauslain mukaan valtiolla ei ole velvollisuutta maksaa korvauksia ihmisoikeusloukkausten uhreille kuten pakkosuomalaisetuille saamelaisille (Yle Sápmi 27.8.2013.)

3.3.2 Sota, evakko ja modernisaatio

Koulun lisäksi toinen inarinsaamelaisia 1900-luvulla kohdanneista suurista mullistuksista oli sota. Konkreettisimpia sodan seurauksia oli se, että Pohjois-Suomen asukkaat joutuivat laajalti evakkoon Lapin sodan jaloista syyskuussa 1944. Inarilaiset siirrettiin pääasiassa Ylivieskaan, suomenkieliselle Pohjois-Pohjanmaalle; joukko länsi- ja eteläinarilaisia poropaimentolaisia evakuoitiin enontekiöläisten sukulaistensa mukana Ruotsiin. Kotiin Inarin kunnan asukkaat pääsivät palaamaan vaiheittain vuoden 1945 keväästä alkaen, suuri joukko vasta syksyllä. Vajaat parisataa inarilaista ei palannut vaan jäi asumaan evakkoseuduilleen. Evakko aika oli monille inarinsaamelaisille ensimmäinen tiivis kosketus suomen kieleen ja suomalaiseen kulttuuriin. Aseveljistä vihollisiksi muuttuneet saksalaiset tuhosivat vetäytyessään valtaosan Lapin infrastruktuurista. Inarin kunnan rakennuskannasta poltettiin 85 %. Lisäksi räjäytettiin sillat ja puhelinpylväät, rikottiin veneet ja kalastusvälineet, tapettiin valtava määrä karjaa ja poroja ja pilattiin kaivot. Maanteiden varret ja tuhotut kylät oli miinoitettu; kymmeniä inarilaisia kuoli miinoihin, poroista puhumattakaan. (Lehtola V-P. 1994.)

Evakon loputtua suurin osa inarinsaamelaisista joutui rakentamaan kotinsa ja elämänsä uudestaan tyhjästä. Inarin kunnan asutuskeskittymistä tuholta olivat säästyneet vain Angeli, Tirro, Riutula, Pyhäjärvi, Toivoniemi, Kuttura ja Lisma (Lehtola V-P. 1994: 162). Talot rakennettiin pitkälti vanhoille paikoille, mutta uusien, suomalaisten standardien mukaan. Samalla elämä muotoutui monilla muillakin tavoilla suomalaisemmaksi. Evakko aikana oli omaksuttu mm. uusia pukeutumistapoja ja uutta ruokakulttuuria. Maatalouteen alettiin soveltaa suomalaisia oppeja. Suomalaisten määrä Inarissa kasvoi jälleenrakennuksen myötä valtavasti: etelästä tuli kirvesmiehiä, Paatsjoen Jäniskosken voimalan rakentajia ja Lemmenjoelle suuntaavia

kullankaivajia. Liikenneyhteydet lisääntyivät ja rahatalous tuli perinteisen omavarais- ja vaihdantatalouden tilalle. Muutos tapahtui kuitenkin eri osissa Saamenmaata eri tahdissa. Tuhoutumattomilla erämaa-alueilla suomalaisen kulttuurin invaasio alkoi myöhemmin kuin jälleenrakennetuilla alueilla. (Lehtola V-P. 1994: 200–217; Lehtola T. 1998: 479.) Sotien ja evakon loputtua Inarin kuntaan asutettiin suurin osa kotiseutunsa Neuvostoliitolle menettäneistä kolttasaamelaisista ja Petsamon suomalaisista. Aluksi kolttat asettuivat kunnan kaakkoisosiin Luton alueelle ja sitten pysyville sijoilleen Sevettijärven seudulle ja Inarijärven eteläpuolella Nellimiin ja Keväjärvelle. Petsamon suomalaisia asettui mm. Sikovuonoon ja Akujärvelle. (Lehtola V-P. 1994: 170–188).

Niin mullistavia ja tuhoisia kuin sota ja evakko saamelaiskulttuurille olivatkin, ne toivat mukanaan myös positiivista kehitystä. Evakossa alkoi Suomen saamelaisten yhteiskunnallinen järjestäytyminen, kun Alavieskassa perustettiin keväällä 1945 ensimmäinen saamelaisten oma järjestö Samii Litto. Sen tavoitteena oli nostaa saamelaiset tasa-arvoiseen asemaan suomalaisten kanssa niin kulttuurillisessa kuin taloudellisessa mielessä sekä kohentaa saamen kielen ja kulttuurin asemaa. (Lehtola V-P. 1994: 152–153.) Sodan ja Neuvostoliiton sanelemien rauhanehtojen jälkeen nationalismi lientyi Suomessa, mikä loi pohjaa vähemmistöoikeuksien vaatimuksille. Myös YK:n yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus pakotti Suomea tarkastelemaan uudelleen vähemmistöpolitiikkaansa. Keväällä 1947 Saamenmaalta suuntautui Helsinkiin viisihenkinen saamelaislähetystö esittämään saamelaisia koskevia ajankohtaisia huolia presidentti Paasikivelle. Esille nostettiin mm. kolttien asutukseen, saamen kielen ja poronhoidon suojeluun liittyviä kysymyksiä. Näkyvin tulos lähetystön matkasta oli Saamelaisasiain komitean perustaminen. Komitea teki useita ehdotuksia mm. poronhoitolain muuttamiseksi, saamelaislain luomiseksi ja saamelaisalueen perustamiseksi, mutta ehdotusten toteutuminen vei vuosikymmeniä. Saamelaisasiain komitea pyrki vakiinnuttamaan termin ”saamelainen” viralliseen käyttöön lappalainen-nimityksen tilalle. (Lehtola V-P. 1994: 225–229 ja siinä mainittu kirjallisuus.)

Sotia seuranneen jälleenrakennuksen aikana Inarin liikenneyhteydet laajenivat nopeasti. Ennen sotia rakennetut maantiet jouduttiin tekemään uudestaan. Jo vuonna 1946 maantie ja postiautot kulkivat

Kaamaseen asti. 1950-luvulla saatiin tiet Menesjärvelle ja Lemmenjoelle ja Koppeloon, 1960-luvulla Sevettijärvelle asti. Maantielikenteen lisäksi joillakin reiteillä oli käytössä lumikiittäjiä, ja poroillakin kuljettiin edelleen. Ivalon lentokenttä avattiin säännölliselle matkustajaliikenteelle vuonna 1955. Liikenneyhteyksien myötä Inariin alkoi suuntautua matkailua, ja 1950-luvulla sillä alkoi olla jo merkitystä kunnan elinkeinorakenteen kannalta. (Lehtola V-P. 2003: 465–468.)

Suomen saamelaisten suomalaistuminen kiihtyi voimakkaasti 1950-luvulla (Nickul 1968: 73). Myös inarinsaamen kielen käyttö kotikielenä koki selvästi dramaattisimman muutoksen 1940-luvun ja 1960-luvun välillä. Eräs iäkäs haastateltu kuvaa oman perheensä kieli-tilannetta 1950-luvulla. Suomen kieli oli jo tullut saamen kielen tilalle:

Kalhân tot lâi lappuumin jo, mii pääihist kuittâg jo. Kalhân tot äkku, kal muu vyene liijká sáárnui párnáigijn sämikielâ, mutâ kuittâg tot suomâkielâ lâi tast pajemustâá.

’Kyllähän se oli katoamassa jo, meidän kotona ainakin jo. Kylähän se mummo, minun anoppini silti puhui lasten kanssa saamea, mutta kuitenkin se suomen kieli oli siinä päällimmäisenä.’

Syrjemmällä asutuskeskuksista inarinsaame säilytti asemansa pitempään kuin kylissä. Eräs 1950-luvulla syntynyt haastateltu oppi inarinsaamen kotikielenään ja on aina pitänyt sitä vahvimpana kielenään.

NN: *Munjin tot lii kale uáli älkkee lonottiâ kielâ suomâkielâst anarâškielân, já jiešalnees mangii älkkeeb vala, ko mangâid aasijd puáhtá anarâškielân ettâđ tienávt maht juurdâš. - -*

’Minulle on kyllä aina ollut helppoa vaihtaa kieltä suomesta inarinsaameen, ja itse asiassa monesti helpompikin vielä, kun monia asioita voi sanoa inarinsaameksi sillä lailla miten ajattelee. - - ’

AP: *Et tun jurdáh, et tust lii sämikielâ tot nanosumos kielâ?*

’Että sinä ajattelet, että sinulla on saamen kieli se vahvin kieli?’

NN: *Lii, lii tiäđust-uv, ko lam tom avepeeivi sárnum jiemge lah kuássin joskâm sárnumist.*

’On, on tietenkin, kun olen sitä iän kaiken puhunut enkä koskaan ole lakannut puhumasta.’

Sama haastateltu kuvailee, miten inarinsaame pysyi vahvasti yllä myös kouluaikana:

Mun orom muštemin, et mun lijjim kuálmád luokkaast vala te motomin vahâgist västidim anarâškielân, veikâ suomâkielân lâi kojâdâm.

’Muistelin, että minä olin kolmannella luokalla vielä, niin joskus vahingossa vastasin inarinsaameksi, vaikka suomeksi oli [opettaja] kysynyt.’

Kalehân mij tobbeen koskâinân sáárnuim ain sâmikielâ ko lâi rijjââigi, ko puoh oholoopâid-uv tobbeen asuntolast aasâi.

’Kyllähän me siellä keskenämme puhuimme aina saamea, kun oli vapaa-aikaa, kun kaikki viikonloput siellä asuntolassa asui.’

Ennen toista maailmansotaa syntyneistä inarinsaamenkielisten vanhempien lapsista lähes kaikki oppivat saamea kotikielenään. Sota-aika mullisti koko sen elämänmuodon ja yhteisön, jossa inarinsaame oli toiminut luontaisena kommunikoinnin kielenä. Inarinsaamelaiset kaksikielistyivät laajalti, ja avioliitot etelästä muuttaneiden suomalaisten ja inarinsaamelaisien välillä yleistyivät. 1950-luvulla inarinsaamen aktiivinen oppiminen kotikielenä enää ollut niissäkään perheissä, joissa molemmat vanhemmat puhuivat inarinsaamea. 1960-luvulla syntyneistä inarinsaamelaisista enää kourallinen oppi inarinsaamea aktiivisesti. 1970–80-luvuilla inarinsaame oli menettänyt kotikielen funktion lapsiperheissä – poikkeuksena vain kaksi perhettä (ks. 9.2.2). Niinpä vuonna 1997, kun kielipesätoiminta alkoi, alle 30-vuotiaita aktiivisesti inarinsaamea puhuvia henkilöitä oli neljä tai viisi. Noin 30–50-vuotiaita puhujia oli vielä useita kymmeniä, mutta kieltä käytettiin hyvin rajallisissa yhteyksissä. Suomi oli muodostunut paitsi modernin työelämän, koulutuksen, median ja yhteiskunnan kieleksi niin myös useimpien sosiaalisten verkostojen kieleksi. Inarinsaamesta oli muutamassa vuosikymmenessä tullut vanhusten kieli.

3.4 Saamelaisliikkeen järjestäytyminen ja inarinsaamelaiset

Saamelaisliikkeen juuret ulottuvat 1800-luvun loppuun ja 1900-luvun alkuun, jolloin eri alueilla virisi pyrkimyksiä nostaa esille saamelaiskulttuuria ja ajaa saamelaisten asioita. Saamelaisten kulttuurisista ja kielellisistä oikeuksista alettiin Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa puhua laajemmassa määrin toisen maailmansodan jälkeen. Yhteispohjoismainen saamelaisyhteistyö virisi 1950-luvulla. Irja Seurujärven mukaan saamelaisliikkeestä käsitteenä voidaan puhua vasta, kun se voimistui Suomessa 1960-luvulla ja johti lopulta saamelaisvaltuuskunnan (myöhemmin Saamelaiskäräjät) perustamiseen vuonna 1973. (Seurujärvi-Kari 2012: 37–39, 43.) Saamelaisliike syntyi osaksi globaalia alkuperäiskansojen taistelua oikeuksiensa, kulttuuriensa ja kielensä puolesta, ja solidaarisuus maailman muiden alkuperäiskansojen kanssa oli saamelaisliikkeen tärkeä voimavara (Anttonen 1999: 135). Toisaalta Nyysösen mukaan (2007: 334) Suomen saamelaisten kanssa alkuperäiskansaliikkeen kansainvälinen konteksti ei noussut niin merkittäväksi kuin monien muiden kansojen keskuudessa.

Yhteispohjoismaisen saamelaisliikkeen tärkeimpiä etappeja olivat Pohjoismaisen saamelaisneuvoston (nykyään Sámiráddi, Saamelaisneuvosto) perustaminen 1956 ja kolmen vuoden välein järjestetyt saamelaiskonferenssit vuodesta 1953 alkaen. 1960-luvulla saamelaisten asioita ajoivat vielä pitkälti akateemiset ei-saamelaiset, mutta vähitellen saamelaisten osuus kasvoi. Seurujärvi-Karin mukaan vuoden 1971 Jällivaaran saamelaiskonferenssi oli käänne kohti saamelaisten aktivoitumista ja saamelaisvetoista saamelaispolitiikkaa. Altan–Kautokeinojoen patohanke vuosina 1979–81 muodostui saamelaisliikkeen vedenjakajaksi erityisesti Norjassa, mutta myös muilla alueilla. Vaikka taistelu vapaan joen puolesta hävitettiin, se nosti saamelaiset ja heidän oikeutensa ensimmäistä kertaa Pohjoismaiden enemmistöjen ja koko maailman tietoisuuteen. 1980- ja 90-luvulla saamelaisten oikeudet omaan kulttuuriinsa, kieleensä, elinkeinoihinsa ja maankäyttöön vahvistuivat vähin erin Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa. Edelläkävijämaana on lähes kaikilla aloilla ollut Norja. Vuodesta 1992 Venäjän saamelaiset ovat toimineet osana yhteissaamelaista liikettä, mm. Saamelaisneuvostossa. (Seurujärvi-Kari 2012: 42–47.) He eivät

kuitenkaan koskaan ole saavuttaneet likimainkaan sellaisia kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia kuin Pohjoismaiden saamelaiset, ja Venäjän saamen kielten tilanne on hyvin vaikea (ks. Scheller 2011a ja 2011b).

Suomessa saamelaisilla on perustuslaissa vahvistettu ja kulttuuri-itsehallintolaissa määritelty asema alkuperäiskansana vuodesta 1995 alkaen. Kulttuuri-itsehallintoa toteuttaa Saamelaiskäräjät, joka on lailla vahvistettu saamelaisten edustuksellinen elin (Laki Saamelaiskäräjistä). Saamelaisten kielellisiä oikeuksia vahvistettiin vuonna 1991 lailla saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa, jonka pohjalta vahvistettiin saamen kielilaki 2003 (ks. Saamen kielilaki ja luvut 4.1 ja 4.6.1).

Julkiseen keskusteluun saamelaiskielten ja -kulttuurin tilasta osallistui sotienjälkeisillä vuosikymmenillä yksittäisiä inarinsaamelaisia, etupäässä Sabmelaš-lehteen ahkerasti kirjoittanut Lesk-Ant Uulá, Uula Morottaja (1892–1963). Vuonna 1959 julkaistussa inarinsaamenkielisessä kirjoituksessa Morottaja esittää vakavan huolensa inarinsaamen katoamisesta. Pääsyyllisenä inarinsaamen romahdukseen hän pitää suomenkielistä kansakoululaitosta: lapset eivät kuule koulussa sanaakaan äidinkieltään, ja jos joku sana saameksi kuuluu, se on pohjoissaamea. (Olthuis 2000: 571.) 1960-luvulla esille nousi nuori opettajaopiskelija Kuobžâ-Saammâl Matti, Matti Morottaja (s. 1942), joka alkoi kirjoittaa inarinsaameksi ja ottaa kantaa saamelaiskulttuuria ja äidinkieltään koskeviin kysymyksiin. Morottaja oli mukana Saamelaisvaltuuskunnan toiminnassa sen alusta, vuodesta 1973 saakka, samoin kuin Saamelaisneuvostossa. (Siida: Anarâš. Matti Morottaja.) Kokonaisuudessaan inarinsaamelaiset kuitenkin olivat saamelaisliikkeessä useita vuosikymmeniä melko lailla näkymättömissä.

Olthuis & al. tarkastelevat (2013: 145–146) inarinsaamen kielen nykytilaa ja tulevaisuutta ja siihen liittyviä tekijöitä. Yhtenä kielen elinvoimaisuuteen vaikuttavana tekijänä nähdään se, kuinka hyvin inarinsaamen asema itsenäisenä kielenä tunnustetaan. Saamen kieli tarkoittaa usein edelleen pelkästään pohjoissaamen kieltä.

Even in the area where these languages are spoken, not many people realise that AS [Aanaar Saami = Inari Saami] and North Saami are different languages altogether. It is easy to bundle them into one. North Saami has been the “norm” and “Saami

language” has been a synonym for North Saami for such a long time that it will take more time to raise awareness.

’Edes alueilla, joilla näitä kieliä puhutaan, monet eivät ymmärrä, että inarinsaame ja pohjoissaame ovat aivan eri kieliä. Ne on helppo niputtaa yhteen. Pohjoissaame on ollut ”normi” ja ”saamen kieli” on ollut pohjoissaamen synonyymi niin pitkään, että tietoisuuden nostaminen vie vielä aikaa.’

1900-luvun Inarissa eri saamen kielet olivat keskenään hierarkkises- sa asemassa. Yksi seikka, joka tästä kertoo, on se, missä määrin eri saamelaisryhmät osasivat toistensa kieliä. 1900-luvun alkupuoliskolla ja joillakin alueilla vielä sotien jälkeen syntyneet inarinsaamelaiset oppivat laajalti pohjoissaamea (ks. esim. Valtonen 2014: 113–114). Kaksikielisyys ei kuitenkaan ollut molemminpuolista (kaksikielisyys- den yksi- ja kaksisuuntaisuudesta ks. luvut 5.2.2, 8.1.2 ja 9.4.1). Eräs informanttini toteaa omasta lapsuusympäristöstään:

Anarâšah lijii máttááttállâm pajekielâ, mut pajekielâliih iä kale máttám anarâškielâ.

’Inarinsaamelaiset olivat opetelleet pohjoissaamea, mutta pohjoissaamenkieliset eivät kyllä osanneet inarinsaamea.’

Samantyyppisestä monikielisen alueen kielihierarkiasta raportoi esi- merkiksi Alastair Walker (2001: 269) artikkelissaan Saksan Pohjois- Frieslandin kielitilanteesta: friisin ja juutin (alueella puhuttu tanskan kielen murre) puhujat osaavat lähes aina myös alasaksaa ja itsestään- selvästi yläsaksaa, kun taas alasaksan ja yläsaksan puhujat osaavat hy- vin harvoin friisiä tai juuttia. Inarinsaamen revitalisaation aikana tämä yksisuuntaisen kaksikielisuuden perinne on saanut osakseen myös kritiikkiä (ks. 5.2.2). Viime aikoina esille onkin noussut entistä enem- män ns. monisaamenkielinen kommunikointimalli, jossa eri saamen kielten puhujat käyttävät omia kieliään toistensa kanssa (ks. 9.4.1).

Saamelaisliikkeen alkuvuosikymmeninä inarinsaamelaiset tunsit- vat usein jäävänsä väliinpuotoajiksi, joita ei juuri tunnettu ja joiden asi- aa kukaan ei ajanut. Tällaisia tulkintoja tulee runsaasti esille omassa tutkimusaineistossani. Inarinsaamelaisten mukaan saamen kielelle ja saamelaiskulttuurille tarkoitettu tuki meni automaattisesti pohjoissaa- menkielisten hyväksi, ”valtasaamelaiset” (erään informanttini käyttä- mä ilmaus) eivät ottaneet huomioon inarinsaamelaisia, ja suomalaisilla

ei yleensä ollut aavistustakaan siitä, että Suomessa on useita erilaisia saamelaisryhmiä ja saamen kieliä. Tämä tunne välittyi hyvin konkreettisesti Matti Morottajan pääkirjoituksesta kesäkuun 1990 Anarâš-lehdessä. Kirjoituksen otsikko on *Kooskân kočâttum anarâšah*, 'Väliin pudotetut inarinsaamelaiset'. Morottajan mielestä inarinsaamelaisia ei ole otettu huomioon saamelaisasioiden ajamisessa. Hän peräänkuuluttaa yhteisön omaa aktiivisuutta: on aika alkaa ajaa omia asioita itse, kun muut eivät sitä tee. Morottaja (1990a) kirjoittaa:

Táááš lii tile lamaš taggaar, et ko sämmilij ääsih láá pyeredum, te puárádušah kyeskih táválávt orjâlášâid. - - Mut anarâšah láá kočâttum kooskân. Vâi kost láá anarâškomiteah ja toimâkodieh? - - Nabai kielâlaavah? Uđđâ kielâlahâeävtuttâš ij tuubdâ anarâškielâ. - - Anarâškielâ seervi váldupargo lii tiädust-uv kielâašij ovdedem, mut kal kustoo ferttip älgid vahá jyehi kuáv-lun tiedettiđ et mij še lep taan maailmist.

'Tähän saakka tilanne on ollut sellainen, että kun saamelaisten asioita on parannettu, niin parannukset koskevat tavallisesti pohjoissaamelaisia. - - Mutta inarinsaamelaiset on pudotettu väliin. Vai missä ovat inarinsaamelaiskomiteat ja -toimikunnat? - - Entä kielilait? Uusi kielilakiehdotus ei tunne inarinsaamea. - - Anarâškielâ servin päätehtävä on tietenkin kieliasioden edistäminen, mutta kyllä meidän näemmä täytyy alkaa pitää enemmän ääntä siitä, että mekin olemme olemassa.'

Kuinka paljon syrjityksi ja unohtetuksi tulemisen kokemukset perustuvat todelliseen pohjoissaamelaisten harjoittamaan ylenkatseeseen ja syrjintään? Onko kyse ollut pohjoissaamenkielisessä yhteisössä tavallisesta käytänteestä vai yksittäistapauksista? Voiko olla kyse osittain myös inarinsaamelaisten omasta passiivisuudesta tai kenties alemmuudentunteesta, joka alkoi elää omaa elämänsä ja toteuttaa itseään? Nämä kysymykset vaatisivat lisäselvitystä. Todennäköistä on ainakin se, että inarinsaamelaisten väheksytyksi tulemisen kokemus vähensi heidän kiinnostustaan osallistua yleissaamelaiseen kulttuurielämään ja politiikkaan, mikä taas teki heistä entistä näkymättömpiä.

Kolttsaamelaisten asema ei ollut yleissaamelaisessa yhteisössä sen vahvempi, mutta toisaalta heillä oli tukenaan oma edustuksellinen elimensä Sijdsååbbar, Kolttien kyläkokous, sekä vuonna 1955

säädetty kolttalaki (ks. Kolttalaki). Inarinsaamelaisten etuja ei puolustanut mikään instituutio. Professori Lea Laitinen, joka on mm. kerännyt kieliaineistoa inarinsaamelaisten parissa 1960-luvun lopusta alkaen, kuvailee inarinsaamelaisten ja inarinsaamen kielen tilannetta ja asemaa yleissaamelaaisessa kansallisessa nousussa:

AP: *Miten silloin alkuvuosina koit asenteet inarinsaamea kohtaan?*

LL: *En minä tiedä, oliko sitä oikein ollenkaan olemassa. Ei sitä pidetty oikein minään. Pohjoissaamelaaisilla kansallinen liike alkoi 70-luvulla, mutta inarinsaamelaaisilla ei sellaista tapahtunut ollenkaan. Ja siinä oli niin valtavat erot saamelaisten itsetunnossa, se oli aika voimakas ja jyrkkä se pohjoissaamalainen liike kun se nousi.*

Haastattelumateriaalissani on runsaasti viitteitä saamelaistryhmien välisestä arkipäivän arvohierarkiasta ja väheksynnästä. Monet vanhempia ikäluokkia edustavat haastatellut muistavat, miten utsjokelaiset pilkkasivat inarinsaamelaaisia ja inarinsaamen kieltä.

Pajeulmuuh-uv motomin, jiem mun pääihist tom kuullâm, mut ain tääbbin Anarist ko lijji markkâneh, te toh pajekielâ ulmuuhhân puohtii ettâđ, et "Diet dat gal leat doavkes anaraččat!"

’Pohjoissaamelaisthan joskus, en minä sitä kotona kuullut, mutta aina täällä Inarissa kun oli markkinat, niin ne pohjoissaamenkielisethän saattoivat sanoa, että ”Ne ne kyllä on tyhmiä inarinsaamelaaisia!”

Saman fraasin muistaa lapsuudestaan vielä 1950-luvulla syntynyt haastateltukin:

Toh ucjuuváliih läävejii ain ettâđ et "doavkes anaraččat".

’Ne utsjokiset tapasivat aina sanoa, että ”tyhvät inarinsaamelaiset”’

Samoin haastatteluissa tulee esille se menneiden vuosikymmenten asenneilmapiiri, että suurporonhoitoa harjoittavat pohjoissaamelaiset olivat ”niitä kunnon saamelaisia”, inarinsaamelaiset tulivat arvojärjestyksessä heidän jälkeensä, ja kaikkein alinna asteikolla olivat

kolttasaamelaiset. Monien haastateltujen mielestä pohjoissaamelais-
ten väheksyvä asenne inarinsaamelaisia kohtaan alkoi hälventyä vasta
kielipesätoiminnan myötä 1990-luvun lopulla. Siitä lähtien ei ole ai-
nakaan julkisessa keskustelussa enää esitetty, että inarinsaamelaisten
kannattaisi vaihtaa oma, kuoleva kielensä pohjoissaameen.

Ilmiöstä löytyy mainintoja myös kirjallisuudessa. T. I. Itkonen
(1948: 153) viittaa Suomen saamelaisten arvohierarkiaan, jossa ina-
rinsaamelaiset ovat pohjoissaamenkielisiä poro- ja jokisaamelaisia
alempana, mutta tuntevat puolestaan ylemmyyttä suhteessa kolttasa-
amelaisiin. ”Jos Utsjoen murretta puhuva menee naimisiin Inarin
kalastajan kanssa, tulee edellisen murre kotikieleksi”, toteaa Itkonen.
Yllä esille tullut utsjokelaisten tapa käyttää inarinsaamelaisista ilma-
usta ”doavkes anaraččat” mainitaan joissakin lähteissä (Itkonen T. I.
1948: 153; Itkonen T. I. 1991: 139). Kalle (Karl) Nickulin saamelais-
konferenssipuheenvuorossa vuodelta 1953 (Nickul 1957: 297–298)
todetaan, että ”tunturikielisten” joukossa väheksytään toisinaan pie-
nempiä saamen kieliä ja uskotaan, että yksi saamen kirjakieli riittää
Suomessa. Nickul korostaa kaikkien saamen kielten arvoa ja pelkää,
että jos eri saamen kielten puhujat eivät arvosta toistensa kieliä, ei voi
odottaa paljonkaan esim. valtion koulutuspolitiikalta, mitä tulee saa-
melaisien huomioimiseen. Sanna Valkonen toteaa (2009: 247–249),
että eri saamelaisyhtymät ovat olleet hierarkkisissa suhteissa toisiinsa,
mutta myös suvut ja elinkeinot ovat luoneet hierarkioita. Minna
Rasmus sivuaa tutkimuksessaan saamelaisten asuntolakokemuksista
(2008: 77–81) saamelaisyhteisön sisäisiä hierarkioita osin oman haas-
tatteluaineistonsa ja osin kirjallisuuden pohjalta. Esille tulee niin po-
rosaamelaisten ylenkatse talollisia saamelaisia kohtaan kuin utsjokis-
ten ylenkatse inarinsaamelaisia kohtaan ja kolttasaamelaisten asema
hierarkian alimmalla tasolla. Toisaalta kiusaamista on esiintynyt myös
pohjoissaamelaisia kohtaan mm. murre-erojen vuoksi. V-P. Lehtolan
mukaan (2013: 29–30) inarinsaamelaisten ja utsjokelaisten välillä oli
runsaasti kahnauksia ja molemminpuolista ylenkatsetta.

Toisenlaiseen johtopäätökseen on tullut Taarna Valtonen, joka on
tutkinut mm. Pohjois-Inarin Čovčjävri–Kosseennâmin (Syysjärven–
Paksumaan) alueen paikannimistöä kulttuurisuhteiden kuvastajana.
Hän tulkitsee (2014: 345) alueen paikannimistön inarinsaamen- ja
pohjoissaamenkielisten varianttien perusteella, että kyseisellä alueella

kahden kieliryhmän välit ovat olleet tasapuoliset ja konfliktittomat. Tämä on pääteltävissä siitä, että pohjoissaamenkieliset paikannimet noudattelevat inarinsaamelaisia alkuperäisnimiä. Jos pohjoissaamelaiset olisivat suhtautuneet inarinsaameen alentuvasti, he eivät Valtosen teorian mukaan olisi omaksuneet inarinsaamenkielisiä nimiä omaan kieleensä mukauttamalla vaan nimenneet paikat itse.

Vähemmistön vähemmistön problematiikkaan liittyy groupismin eli ryhmäyttämisen ja yhtenäisyyden ylikorostamisen ilmiö, jota Sanna Valkonen kuvaa saamelaisuuden poliittisuutta käsittelevässä tutkimuksessaan. Sen kautta saamelaiset on dekolonisaation nimissä esitetty yhtenäisenä kansana, jota yhdistää sama historia, kulttuuri, identiteetti ja kokemukset. Ilmiöön kuuluu sisäisten erojen ainakin väliaikainen häivyttäminen. Groupismin voi nähdä voimaannuttavana, tarkoituksenmukaisena ja välttämättömänä jälkikolonialaisena strategiana, jonka avulla saamelaiset ovat päässeet eroon saamelaisuuden stigmasta ja tulleet poliittisesti tunnustetuiksi toimijoiksi. Sitä on kuitenkin pystyttävä kritisoimaan ja purkamaan, jotta saamelaisuus pääsee kukoistamaan ja kehittymään eteenpäin kaikissa muodoissaan. (Valkonen 2009: 11–18.)

3.5 Anarâškielâ servi ry

3.5.1 Yhdistyksen perustaminen ja toiminta

4.12.1986 Ivalossa perustettiin yhdistys nimeltä Anarâškielâ servi ry (jatkossa myös AS). Sen perustamisasiakirjan allekirjoittivat Matti Morottaja, Ilmari Mattus ja Veikko Aikio. Yhdistyksen tarkoitus oli sääntöjen mukaan ”inarinsaamen kielen edistäminen lehti- ja kirjatoiminnalla sekä tiedottamisella”. Puheenjohtajaksi valittiin Matti Morottaja ja sihteeriksi Ilmari Mattus. (Mattus II. 2011: 3.) Molemmat jatkoivat näissä toimissa aina vuoden 2011 vuosikokoukseen saakka. Matti Morottaja kuvaa yhdistyksen syntymistä maaliskuun 1997 Anarâš-lehden pääkirjoituksessa. Hänen mukaansa yhdistys oli välttämätön kolmesta syystä: pohjoissaamen kieli oli jyräämässä inarinsaamen kielen, inarinsaamelaiset olivat jäämässä näkymättömiin ja

kuulumattomiin ja saamelaisten yhteisiä asioita ajettiin pääasiassa suomen kielellä. Tarvittiin yhdistys, joka ajaisi inarinsaamen kielen asiaa inarinsaamen kielellä. Morottaja kirjoittaa (Morottaja M. 1997):

Servi ferttij šoddáđ. Toos lijjii mangâ-uv suujâ. Ohtâ lâi tot, et ton ááigán oroškuođij, et orjâlâškielâst šadda puoh sâmmilij kirjekielâ já anarâškielâst ij lah ano ige árvu. Nubbe lâi tot et mudoi-uv anarâšái ääsih päsiškuottii stuorrâ kammui vuálá. Lâi čielgâsávt uáinimist, et säämiašij ovdánmist ávhásteleh iánáážin iäráseh ko anarâšah. Ávkki monâškuođij mii lappâđ kyevt-pele: orjâlâššááid ja nuortâlâššááid. Ton suijâ-uv lii čielgâs; orjâlâšaj láá enámustáá ja nube tááhust nuortâlâšái tile koolgái historjâlâš sujâi tiet oovdedškyettiđ nanosávt sođij maŋa. Kuálmádin suijân puáhtá ettâđ vala tom, ko sâmmilij čuákkimijn lâi talle čuákkimkiellân ain peri suomâkielâ, ”vâi puohah ädde-jeh”. Tiädust-uv lii čielgâs et puoh sâmmiliih iä määti sâmikielâ, mut oroi kuittâg unohâs ja váivi sárnuđ sâmmilij aáššijn suomâkielân, kuittâg muu mielâst. Oroi tegu ličij puolâšin ulguupeln lieggâ tupán kuovlámin. Lieggâ ääššist sárnu, mut jieš kuittâg kalmoo. Nuuvtpâ lâi-uv aaibâs čielgâs et uđđâ seervi virgâlâš kiellân šoodâi anarâškielâ.

’Seuran täytyi syntyä. Siihen oli useampiakin syitä. Yksi oli se, että siihen aikaan tuntui, että pohjoissaamesta tulee kaikkien saamelaisen kieli eikä inarinsaamella ole käyttöä eikä arvoa. Toinen oli se, että muutenkin inarinsaamelaisen asiat alkoivat jäädä ison kengän alle. Oli selvästi nähtävissä, että saamelaisasioiden ajamisesta hyötyvät enimmäkseen muut kuin inarinsaamelaiset. Hyöty alkoi mennä meidän ohitsemme kahdelta puolen: pohjoissaamelaisille ja kolttasaamelaisille. Syy siihen on selvä; pohjoissaamelaisia on eniten, ja toisaalta kolttien tilannetta piti historiallisista syistä voimakkaasti edistää sotien jälkeen. Kolmantena syynä voi vielä mainita sen, että saamelaisten kokouksissa oli kokouskielenä silloin aina vain suomi, ”että kaikki ymmärtäisivät”. Totta kai on selvä, etteivät kaikki saamelaiset osaa saamea, mutta tuntui kuitenkin ikävältä ja harmilliselta puhua saamelaisen asioista suomeksi, ainakin minusta. Tuntui, kuin olisi pakka-

sesta kurkistamassa lämpimään tupaan. Lämpimästä asiasta on puhe, mutta itse kuitenkin palelee. Niinpä olikin aivan selvää, että uuden yhdistyksen viralliseksi kieleksi tuli inarinsaame.’

Säännöissä vahvistettiin myös se, että yhdistyksen varsinaiseksi jäseneksi voi liittyä vain henkilö, joka osaa inarinsaamen kieltä. Tuki-jäseneksi voivat liittyä muutkin. Varsinaisten jäsenten määrä kohosi vuosituhannen vaihteessa noin kahteensataan henkilöön ja pysytteli suunnilleen samalla tasolla, kunnes vuonna 2010 se nousi 242 henkilöön (Mattus II. 2011: 12). Vuoden 2013 lopussa varsinaisia jäseniä oli 267 (Anarâš-lostâ 2014 vyesimáánu: 16).

Anarâškielâ servi perustettiin nimenomaan kieliseuraksi, ei yleiseksi kulttuurijärjestöksi. Edellä siteeratussa pääkirjoituksessaan (Morottaja M. 1997) Matti Morottaja pohtii, että kielen lisäksi muidenkin asioiden ajamiselle olisi toki ollut tarvetta. Huoli kielen säilymisestä oli kuitenkin suurempi ja akuutimpi kuin mikään muu, sillä kieli oli uhanalaistunut kriittiseen pisteeseen. Morottajan mukaan kielen mukana elää tai kuolee muukin kulttuuri.

Anarâškielâ servistä muodostui inarinsaamen kielen ja inarinsaa-melaisuuden tärkein ylläpitäjä ja edistäjä. Se on toimintavuosiensa aikana järjestänyt inarinsaamen kielen kurseja aikuisille sekä erilaista vapaa-ajan toimintaa. Nämä tulevat esille tutkimuksessani esim. luvuissa 4.4.1 ja 4.5.4. AS on myös kustantanut kirjallisuutta ja musiikkia, kuten Ilmari Mattuksen romaanin *Čovčjäävrist Kaamâsân* (1996) ja Aune Kuvvan äänitteet *Áijihkeđgi* (Kuuva 1994b) ja *Pálgáh* (Kuuva 2004) ja inarinsaamen kielellä räppäävän Mikkâl Antti Morottajan eli Amocin esikoislelyn *Amok-kaččâm* vuonna 2007 (Amoc 2007).

Anarâš-lehden (ks. seuraava alaluku) lisäksi erityisesti inarinsaamenkielinen kielipesätoiminta kuului yhdistyksen työläimpään ydintoimintaan 1990-luvun loppupuolelta alkaen. Kielipesätoimintaa kuvataan tutkimukseni luvuissa 4.2 ja 6. Yhdistys on kielipesätyöntekijöiden työnantaja, mikä tarkoitti vuonna 1997 hallintotöiden moninkertaistumista. Yhdistyksen johto ja hallituksen jäsenet eivät ole missään vaiheessa saaneet palkkaa työstään. Lehden kokoaminen, kustannustoiminta, kielipesätoimintaan liittyvä työnantajabyrokratia ja kaikki muu toiminta on hoitunut vapaaehtoisvoimin. Tämä työ oli pitkälle 2000-luvun puolelle lähinnä yhdistyksen perustaneiden Matti Morottajan ja Ilmari Mattuksen harteilla, kunnes vuosikokouksessa

2011 yhdistyksen johto uudistui. Nykyään puheenjohtajana toimii FT Marja-Liisa Olthuis. Vuodesta 2011 alkaen yhdistyksellä on ollut osa-aikainen hallintotyöntekijä. Tarpeen ja rahatilanteen mukaan yhdistys on palkannut määräaikaista projektityöntekijöitä esimerkiksi kielipesissä käytettävän materiaalin kehittämiseen. Anarâškielâ servi onkin tutkimukseni tarkastelujakson aikana muuttunut pienestä, vapaaehtoistyöhön perustuvasta kansalaisjärjestöstä monipuoliseksi yhteiskunnalliseksi toimijaksi, jolla on Inarin ja saamelaisyhteisön kontekstissa myös työllistävä merkitys.

Vuodesta 2008 alkaen Anarâškielâ servin piirissä on toiminut tutkimusryhmä, jota vetää Marja-Liisa Olthuis. Tutkimusryhmässä on ollut mukana eri ihmisiä kulloinkin meneillään olevien inarinsaamen kielen tutkimukseen ja kehittämiseen liittyvien hankkeiden mukaan. Toteutuneita hankkeita ovat inarinsaamen täydennyskoulutus 2009–2010, siihen liittyvien nettisivujen ja materiaalipankin kokoaminen (ks. CASLE) ja uusimpana inarinsaamen kieliteknologinen kehittäminen Giellatekno-keskuksen puitteissa (ks. Olthuis & Trosterud 2015 sekä luku 4.6.2).

3.5.2 Anarâškielâ servi ja inarinsaamen revitalisaatio

Anarâškielâ servin keskeinen rooli inarinsaamen kielen revitalisaation alullepanijana ja vetäjänä on niin selkeä, että olen joutunut puntaroimaan, missä kohdin tutkimustani on oikeutettua puhua kieliyhteisöstä ja sen valinnoista ja kieliasenteista ja missä kohdin on puhuttava yksilöidymmin AS:n aktiiveista ja yhdistyksen linjavedoista. Koska AS aloitti inarinsaamen kielen revitalisaation ja on ollut ainoa yksinomaan sitä systemaattisesti ajava instituutio, inarinsaamen kielen revitalisaatiota määrittelee ja luonnehtii AS:n valitsema linja. Jos revitalisaatio ymmärretään laajemmin kaikkena toimintana inarinsaamen kielen hyväksi, toimijoita on toki ollut huomattavasti enemmän: Oulun yliopisto, Saamelaisalueen koulutuskeskus, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Suomen valtio, Saamelaiskäräjät, Inarin kunta, Suomen Kulttuurirahasto jne. Näiden eri tahojen toiminta inarinsaamen kielen elvytyksessä tulee esille tutkimuksen luvuissa 4, 6 ja 7.

AS:n voi katsoa inarinsaamenkielistä kieliyhteisöä erittäin kattavasti edustavaksi elimeksi. Jos inarinsaamen kielen puhujamääräksi

arvioidaan 350 henkeä, 267 yhdistyksen jäsentä muodostaa 76 % kielenpuhujista. Kansalaisjärjestönä AS:n voikin arvioida edustavan poikkeuksellisen suurta osaa potentiaalisesta jäsenryhmästään. On oletettavaa, että ihminen liittyy vain sellaisen järjestön jäseneksi, jonka toiminnan ja tavoitteet hän pääpiirteissään hyväksyy. Toisaalta on selvää, että vain murto-osa yhdistyksen jäsenistä osallistuu aktiivisesti sen toimintaan. Esim. omassa kyselyssäni vuonna 2006 (ks. liite 1) 72 vastaajasta 10 prosenttia kertoi osallistuvansa yhdistyksen toimintaan aktiivisesti ja 26 prosenttia silloin tällöin, kun loput eivät osallistuneet siihen ollenkaan. Toiseen inarinsaamelaisten järjestöön Anarâšah rs – Inarinsaamelaiset ry viitataan lyhyesti luvussa 8.1.1. Tämän vuonna 2007 perustetun järjestön tavoitteiksi on linjattu inarinsaamelaisen kulttuurin ylläpitäminen ja edistäminen, inarinsaamelaisten aseman ja oikeuksien edistäminen sekä etujen valvominen (Patentti- ja rekisterihallitus: Yhdistysrekisteri). Tutkimukseni kirjoittamisajankohtaan mennessä Anarâšah rs – Inarinsaamelaiset ry ei ole harjoittanut sellaista organisoitua toimintaa, jota voisi katsoa inarinsaamen kielen revitalisaatioksi, joten en käsittele järjestön toimintaa tässä tutkimuksessa.

Olen tietoinen siitä, että kaikki inarinsaamen kielen puhujat, etnisistä inarinsaamelaisista puhumattakaan, eivät hyväksy AS:n kieli-politiikkaa, kuten kieliyhteisön kasvattamiseen tähtäävää linjaa, jonka mukaan ei-inarinsaamelaiset kielenpuhujat hyväksytään osaksi kieliyhteisöä. Tätä kysymystä ja AS:n linjaa vastaan esitettyä kritiikkiä olen käsitellyt luvussa 8.1.2. AS:n merkitystä inarinsaamen kielen revitalisaatiossa tarkastelen luvussa 9.2.3.

3.5.3 Anarâš-lehti

Yhdistyksen näkyvimmäksi aikaansaannokseksi muodostui pian perustamisen jälkeen omakielinen aikakauslehti Anarâš. Se ilmestyi ensimmäisen kerran ohuena monisteena vuonna 1988. Seuraavana vuonna ilmestyi yksi lehti Sâpmelaš-lehden erikoisnumerona. Jo vuonna 1983 oli ilmestynyt yksittäinen inarinsaamenkielinen Sâpmelaš-numero, Matti Morottajan toimittama. Vuodesta 1990 alkaen Anarâš alkoi ilmestyä itsenäisenä lehtenä kolme tai neljä kertaa vuodessa, ja sama tahti on jatkunut näihin päiviin saakka. Lehden päätoimittajana on kaikki vuodet toiminut Ilmari Mattus. Hän on eläkkeelle jäänyt

rajavartija, yksi yhdistyksen perustajajäsenistä ja pitkäaikainen sihteeri-rahastonhoitaja, Inarin paikannimistön tuntija ja yksi aktiivisimmin inarinsaamen kielellä kirjoittavista henkilöistä. Lehti lähetetään ilman erillistä tilausta kaikille Anarâškielâ servin varsinaisille jäsenille. Vuodesta 1996 alkaen Anarâš-lehden vuoden viimeinen numero – vuodesta riippuen kolmas tai neljäs – on julkaistu Anarâš-kalender-nimisen kalenterin muodossa. Kalenterin kuvituksen ja tekstien aiheena on ollut joka vuosi jokin kulttuurin osa-alue, kuten vanhat rakennukset, käsityöt ja inarinsaamelaisten pyhät paikat. Paljon on ollut luontoon liittyviä aiheita kuten sienet, linnut ja marjat. Kalenterilla on ollut suuri symbolinen merkitys kielen kehittämisen kannalta. Sen avulla on esimerkiksi otettu käyttöön uudissanastoa. Toisaalta kalenteri on sanoin ja kuvin tuonut perinteistä saamelaiskäsitteistöä lukijoittensa ulottuville.

Anarâš-lehden ydinsisältöä ovat olleet muistelukset vanhoista ajoista, erityisesti päätoimittaja Ilmari Mattuksen jatkokertomukset. Merkittävin niistä on omaelämäkerrallinen *Sevŋis vuodâlohán* 'Pimeälle vuosikymmenelle', joka kuvaa Syysjärvellä vuonna 1945 syntyneen Mattuksen lapsuutta ja nuoruutta. Jatkokertomus on ollut mukana lähes joka numerossa lehden alusta saakka. Samoista aineksista on syntynyt Mattuksen kirja *Čovčjäävrist Kaamâsân* 'Syysjärveltä Kaamaseen' (Mattus II. 1996), äänikirja *Vuossâmuš škovlâčohčâ* 'Ensimmäinen koulusyksy' (Mattus II. 1992) ja viimeisimpänä jatkokertomuksen nimeä kantava kirja *Sevŋis vuodâlohán* (2014). Anarâškielâ servin toiminta on ollut lehdessä runsaasti esillä: joka vuoden ensimmäisessä numerossa julkaistaan yhdistyksen vuosikertomus, toimintasuunnitelma ja vuosikokouksen pöytäkirja. Yhdistyksen järjestämistä tapahtumista ja kurseista on raportoitu ahkerasti. Vuonna 2011 lehdessä ilmestyi yhdistyksen 25-vuotishistoriikki (Mattus II. 2011). Perinteisesti lehdessä on ollut paljon myös luontoaiheisia kirjoituksia, humoristisia lyhytjutuja ja henkilökuvia.

1990-luvun mittaan inarinsaamen kielen revitalisaatio alkaa nousta esille Anarâš-lehdessä. Ajatusta kielipesästä esitellään pääkirjoituksissa joulukuussa 1992 ja joulukuussa 1994, kunnes elokuun 1997 pääkirjoituksessa voidaan todeta, että kielipesä on saanut rahoituksen ja avautuu pian. Kielipesätoiminnan alettua sitä aletaan kuvata myös varsinaisissa lehtijutuissa. Aikuisille suunnatun inarinsaamen

kielen opetuksen lisääntyttyä lehteen tulee lisää kirjoittajia ja uusien kirjoittajien mukana aiheet monipuolistuvat. 2000-luvulla muistelistusten rinnalle alkaa tulla yhä enemmän nykyhetken kuvausta: alkaa ilmestyä koululaisten kirjoituksia ja piirroksia, kerrotaan kielipesätoiminnasta ja kielen aikuisopetuksesta, tiedotetaan ja raportoidaan erilaisista tapahtumista. Anarâš-lehti heijastaa konkreettisella tavalla kieliyhteisössä tapahtunutta muutosta, inarinsaamen kielen ja inarinsaamelaisen kulttuurin renessanssia.

Kävin läpi viime vuosien Anarâš-lehtiä saadakseni yleiskuvan lehden nykyisestä sisällöstä. Toukokuun 2011 ja elokuun 2014 välisenä aikana ilmestyi yhdeksän Anarâš-lehteä. Näissä on ilmestynyt yhteensä 30 muistelusta, joiksi lasken tässä kaikki menneisiin, vuosikymmenten takaisiin aikoihin liittyvät jutut. Ajankohtaisjutuiksi lasken tiedotukset tulevista tapahtumista, kuvaukset tapahtumista ja esim. meneillään olevasta koulutuksesta; niitä oli näissä numeroissa yhteensä 19. Luonnosta ja elämistä kertovia juttuja oli 10. Matkakerptomuksia oli 9, henkilöjuttuja 7 ja samoin 7 populaaritieteelliseksi katsottavaa kirjoitusta, joiden aiheina ovat mm. paikannimet. Lisäksi on pienempi määrä huumorijuttuja, fiktiotekstejä, juhlapuheita ja kielensuunnitteluun liittyviä kirjoituksia.

3.5.4 Anarâš-lehden pääkirjoitukset

Inarinsaamen revitalisaation kannalta erityisen kiintoisa ja olennainen osa Anarâš-lehteä ovat sen pääkirjoitukset. Muutamia erikoisnumeroita lukuunottamatta lehden pääkirjoituksen on laatinut Anarâškielä servin puheenjohtaja – vuoteen 2011 saakka Matti Morottaja ja siitä eteenpäin Marja-Liisa Olthuis. Seuraavassa luon katsauksen siihen, millä lailla pääkirjoituksista kuvastuvat inarinsaamen revitalisaatiossa keskeiset kieli-ideologiat (ks. 2.1.2). Viittaan pääkirjoitukseen myös muualla tutkimuksessa, erityisesti luvussa 8.1.

Matti Morottaja on usein käsitellyt pääkirjoituksissaan jotakin inarinsaamenkielisen tai saamelaisen maailman ajankohtaista aihetta. Joulukuun 1990 numerossa hän kirjoittaa tekeillä olevasta saamen kielilaista, maaliskuun 1997 numerossa 10 vuotta täyttävästä AS:sta ja syyskuun 2002 numerossa kielipesän päätymisestä osaksi kunnallista

päivähoitoa (Morottaja M. 1990c, 1997 ja 2002). Suurempi osa pääkirjoituksista on kuitenkin luonteeltaan ajattomampia ja pohdiskeluvampia: niissä pohdiskellaan esimerkiksi saamelaisuuden ja inarinsaamelaisuuden olemusta (Morottaja M. 1990a, 1993 ja 1998), kulttuurin käsitettä (1991a, 2003a) tai pienen kielen merkitystä (1990b, 2001). Toistuva teema Morottajan pääkirjoituksissa on inarinsaamelaisten asema unohdettuna ryhmänä, sivustaseuraajina (Morottaja M. 1994a ja 2001). Joskus jo otsikot kertovat tästä, esim. kesäkuu 1990: *Kooskân kočáttum anarâšah* 'Väliin pudotetut inarinsaamelaiset' ja joulukuu 1990: *Lavâttes anarâškielâ* 'Laiton inarinsaamen kieli' (Morottaja M. 1990a ja 1990c). 1990-luvun edetessä epäkohdat alkavat kuitenkin tehdä tilaa positiivisen kehityksen kuvaamiselle. Kesäkuun 1992 numerossa Morottaja kirjoittaa otsikolla *Kuávsuičuovâ* 'Päivänkajo' inarinsaamen viimeaikaisista edistysaskeleista (ks. myös johdantoluvun alku). Kirjoitus alkaa juhlavalla tiedotuksella: "Inarinsaame on virallinen kieli Suomen maassa." Tuore kielilaki (ks. Laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa) tunnustaa myös inarinsaamelaisten oikeuden äidinkieltensä käyttöön, ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen määrittelee inarinsaamen yhdeksi kotimaisista kielistä. (Morottaja M. 1992a.)

Kirjoitusten tyyli on usein kuivakkaan humoristinen tai sarkastinen eikä lievä provosointikaan ole niissä vierasta. Morottaja ei kaihda epäkohtien ruotimista ja lukijoidensa ravistelua, mutta pääkirjoituksia leimaa silti aina suvaitseva ja kannustava henki. Useissa pääkirjoituksissa tulee esille ajatus siitä, että tärkeintä on käyttää kieltä, ei osata sitä täydellisesti. Morottajan viesti inarinsaamelaisille on se, että kielen ja kulttuurin kohtalo on pitkälti heidän omissa käsissään. Ensimmäisessä Anarâš-numerossa 11.8.1988 Morottaja hahmottelee suuntaviivat sille, mitä inarinsaamelaisten on tehtävä, jotta kieli saadaan säilymään: puhuttava ja kirjoitettava kieltä (Morottaja M. 1988; sitaatti kirjoitettu lähteen mukaan silloisella ortografialla).

Mij ep lah epidam, et liččijm váldam paijaalsan lijkás stuorra pargo. Ep lah páaccam hundaruššad tom, et seäilu-uv anarâškiela ja et pastep-uv mij servitoimáin tom seäiluttiđ. Mij lep tuše oainam, et taan kiela oovdan kannat porgađ, já et kiela seäilumist stuarámus oasi lii mii jieččan haaldust. Oovtkeárdá-

niht: jis mij kevttip kiela sarnumáin ja čälimáin, te tot ij lappuu. Já jis ep keevti, te tot kal vissásávt láppoo. Tuotavuodast äšši ij tiädustkin leh eidu návtt njuolgad, mut kote ij iirat, tot ij maiden finniigin. - - Leävus taat anaraškiela uđđa alga!

’Me emme ole epäilleet, että olisimme ottaneet liian suuren työn tehdäksemme. Emme ole jääneet ihmettelemään sitä, että säilyykö inarinsaame ja pystymmekö me seuratoiminnalla sitä säilyttämään. Me olemme vain nähneet, että tämän kielen eteen kannattaa tehdä työtä, ja että kielen säilymisestä suurin osa on meidän omissa käsissämme. Yksinkertaisesti: jos me käytämme kieltä puhumalla ja kirjoittamalla, se ei katoa. Ja jos emme käytä, niin se kyllä varmasti katoaa. Todellisuudessa asia ei tietenkään ole aivan näin suoraviivainen, mutta joka ei yritä, se ei mitään saakaan. - - Olkoon tämä inarinsaamen uusi alku!’

Kielen merkityksen ja itseisarvon korostaminen on leimallinen piirre Morottajan pääkirjoituksissa. Tämä on luonnollista, kun Anarâškielâ servi on nimenomaan inarinsaamen kielen yhdistys. Morottaja käsittelee useissa kirjoituksissa saamelaisuutta ja saamelaiskulttuuria. Kesäkuun 1991 pääkirjoituksessa (1991a) Morottaja pohdiskelee, mitä saamelaiskulttuuri oikeastaan tarkoittaa. Laajan tulkinnan mukaan kaikki, mitä ihminen tekee, on kulttuuria. Mutta onko se saamelaiskulttuuria, jos suomalainen tekee perinteisiä saamenkäsitöitä? Entäpä se, jos saamelainen laatii bumerangin ja alkaa pyytää sillä riekkoja? Tuleeko kamelista osa saamelaiskulttuuria, jos saamelainen tuo Saamenmaalle kamelin ja alkaa käyttää sitä poroelon kokoamisessa?

Kii tiätá! Tom mun kuittâg tiädám, et sämikielâ lii säämi kulttuur.

’Kuka tietää! Sen minä kuitenkin tiedän, että saamen kieli on saamelaiskulttuuria.’

Pohdinnat päätyvätkin aina samansuuntaiseen lopputulemaan: saamen kieli on saamelaiskulttuurin välttämätön ja tärkein tekijä, jota ilman ei ole saamelaiskulttuuriakaan. Itse asiassa saamen kieli Morottajan mukaan pitää sisällään koko kulttuurin (Morottaja M. 2003a):

Tovláá kielâ luuhâm lii uáli mieläkiddiivâš. Säänih já celkkuuh láá tego tovlááh tävireh museost. Sääni ij lah tuše sääni, mut

tot lii pittá kulttuurâst. Tot lii tego kove. Kielâ merhâšume ij lah tuše tast, et toin puáhtá aášijd čielgiđ nuubán. Kielâst lii siste ubâ ulmuu eellim.

’Entisajan kielen lukeminen on hyvin mielenkiintoista. Sanat ja lauseet ovat kuin muinaisia tavaroita museossa. Sana ei ole vain sana vaan se on pala kulttuuria. Se on niin kuin kuva. Kielen merkitys ei ole vain siinä, että sillä voi selittää asioita toiselle. Kielen sisällä on koko ihmisen elämä.’

Marja-Liisa Olthuisin puheenjohtajakaudella eli vuodesta 2011 alkaen pääkirjoitukset ovat keskittyneet yhä enemmän ajankohtaisiin aiheisiin. Elokuuhun 2014 mennessä ilmestyneistä yhdeksästä pääkirjoituksestaan neljä käsittelee kielipesätoimintaa eri kannalta. Muita aiheita ovat mm. inarinsaamen kielen aikuisopetus, Anarâškielâ servin ajankohtaiset kuulumiset ja vuonna 2014 perustettu Saamen kielen ja kulttuurin tutkimusseura. Olthuis ottaa pääkirjoituksissaan vahvasti kantaa Suomen saamelaisyhteisössä ajankohtaiseen keskusteluun siitä, mihin kielen elvytyksellä pyritään, kenelle se on suunnattu ja millaisia keinoja siinä tarvitaan. Hänen linjansa on sama kuin Morottajan: kieli on kulttuurin ydin, inarinsaamen kielelle tarvitaan uusia puhujia ja sitä tavoitetta kohti on pyrittävä ennakkoluulottomasti ja suvaitsevaisuuden hengessä. Joulukuun 2011 pääkirjoitus (Olthuis 2011b) käsittelee kysymystä siitä, kenelle kieli ja kulttuuri kuuluu.

Kalgeh-uv kielâpiervâlpárnáin leđe sâmmilâš madduuh? Nabai uázžuh-uv puohah kielâpiervâlpárnááh kevttiđ sâmmimáaccuh? Taah koččâmušah kyeskih kielâpiervâlpárnái identiteetâ já láá tondiet äigikyevdiliih.

’Täytyykö kielipesälapsilla olla saamelaiset juuret? Entä saavatko kaikki kielipesälapset käyttää saamenpukua? Nämä kysymykset koskevat kielipesälasten identiteettiä ja ovat siksi ajankohtaisia.’

Olthuisin näkemys näistä kysymyksistä on selvä: kielipesälapsia, kuten kielenpuhujia yleensäkin, ei pidä rajata etnisillä perusteilla. Tärkeintä on se, että inarinsaame saa lisää kieliyhteisöön kasvaneita ja sitoutuneita puhujia.

Sämimáaccuh kevttim kalga leđe puohâi kielâpiervâlpárnâi vuoigâdnuotâ. Taah kielâpiervâlpárnâáh láa puátteevuodâ kielâsirdeeh, ja tondiet mii kennigâsvuottân šaddâ-uv faallâđ sijnân anarâš identiteet toin naaliñ, et sii maailmist sâmi kielâ já -kulttuur jotteev kietâluvâi.

’Saamenpuvun käyttäminen täytyy olla kaikkien kielipesälästen oikeus. Nämä kielipesäläpset ovat tulevaisuuden kielensiirtäjiä, ja siksi meidän velvollisuudeksemme tuleekin tarjota heille inarinsaamelainen identiteetti sillä lailla, että heidän maailmassaan saamen kieli ja saamelaiskulttuuri kulkevat käsi kädessä.’

Anarâš-lehden pääkirjoituksista käyvät ilmi tärkeimmät kieli-ideologiat ja valinnat, joiden mukaan inarinsaamen kieltä on elvytetty:

- kieliyhteisön vastuu: inarinsaamen puhujat ja inarinsaamelaiset ovat vastuussa omasta kielestään (Morottaja M. 1988; Morottaja M. 1992a; Morottaja M. 2006b)
- kieliyhteisön laajentaminen: uusien puhujien hankkiminen inarinsaamen kielelle (Morottaja M. 2007c; Olthuis 2011a)
- passiivisten puhujien aktivoiminen (Morottaja M. 1991b; Morottaja M. 2008)
- kielen siirtäminen lapsille prioriteettina (Morottaja M. 1992c; Olthuis 2011a)
- inarinsaamen käytön laajentaminen, uusien kielenkäyttöalojen luominen (Morottaja M. 1998; Morottaja M. 2005; Morottaja M. 2007b; Morottaja M. 2009)
- toleranssi: kieliyhteisön jäsenten kannustaminen puhumaan ja kirjoittamaan inarinsaamea, vaikka kielitaito ei olisi ”täydellistä” (Morottaja M. 1991b; Morottaja M. 1992b; Morottaja M. 2003b; Morottaja M. 2008)
- kielen puhuminen aina kun mahdollista, ts. kielenkäyttötilanteiden maksimaalinen hyödyntäminen (Morottaja M. 1991a; Morottaja M. 1991b)
- vaatimus tulla tunnustetuksi ja tuetuksi omana kielellisenä ja kulttuurisena ryhmänä (Morottaja M. 1990a; Morottaja M. 1990b; Morottaja M. 1994a; Morottaja M. 1997; Morottaja M. 2001)

- kielenelvytyksen etninen neutraalius: kieli tarvitsee kaikki käyttäjät kansallisuudesta riippumatta (Morottaja M. 1994b; Morottaja M. 2007c; Olthuis 2011b; Olthuis 2012; Olthuis 2013b)
- kielikeskeisyys: kulttuurin tärkeimpänä osana (Morottaja M. 1991a; Morottaja M. 2003a).

Merkillepantavaa on se, että useimmat periaatteet tulevat esille lehden alkuaajoista alkaen, jolloin inarinsaamen revitalisaatio otti vasta ensimmäisiä askeleitaan. Onko siis pääteltävä, että Anarâškielâ servi, Anarâš-lehti ja Anarâš-lehden pääkirjoitukset ovat määritelleet inarinsaamen revitalisaation suunnan? Vai onko päinvastoin niin, että ne heijastavat niitä kieli-ideologioita, jotka kieliyhteisössä ylipäänsä laajalti vallitsevat? Näihin kysymyksiin palaan mm. luvuissa 8.1 ja 9.2. Selvää on, että Anarâš-lehden pääkirjoitukset muodostavat inarinsaamen revitalisaation kannalta ensiarvoisen merkittävän aineiston. Niitä voi pitää inarinsaamen käänteisen kielenvaihdon manifestina.

4 Käänteinen kienvaihto yhteisötasolla

Tässä luvussa tulevat esille keskeisimmät yhteisötason domeenit, joilla inarinsaamen kielen revitalisaatio ilmenee. Käsittelen kielipesää, koulua, aikuisille järjestettyä kielikoulutusta, inarinsaamen kielen käyttöä kirjallisilla ja uusilla domeeneilla sekä revitalisaatioon kiinteästi liittyvää kielensuunnittelua. Tästä yleiskatsauksesta olen valinnut kaksi revitalisaation yhteisötason osa-alueita syvällisempään tarkasteluun. Luvussa kuusi kuvaan inarinsaamenkielistä kielipesätoimintaa ja luvussa seitsemän kielimestari–oppilas-menetelmää inarinsaamen kielen täydennyskoulutuksessa.

4.1 Inarinsaamen kielen revitalisaation yhteiskunnalliset edellytykset

Inarinsaamen yhteisötason käänteisessä kienvaihdossa on mukana useita erilaisia institutionaalisen tason toimijoita. Jotkut niistä näytettyvät inarinsaamen kontekstissa lähinnä revitalisaation rahoittajina, toiset taas sen käytännön toteuttajina. Valtiolliselta tasolta paikallistasolle päin tarkasteltaessa nousevat esille ainakin seuraavat tahot:

- (1) **Suomen valtion** rooli inarinsaamen revitalisaatiossa on merkittävä mm. lainsäädännön ja rahoituksen kannalta. Esimerkkeinä voi mainita a) saamen kielilain, jonka nojalla valtion ja kuntien on tarjottava palveluita saamen kielellä ja tietyillä saamelaisalueella virkasuhteessa työskentelevillä on mahdollisuus opiskella saamen kieltä työajallaan (ks. 4.6); b) perusopetuslain, jonka mukaan saamelaisalueella saamelaislasten opetuksesta pääosa on annettava saamen kielellä (ks. 4.3); c) valtionavustuksen saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottamista varten, josta pääosa inarinsaamen kielipesien rahoituksesta on tullut vuodesta 2002 alkaen (ks. 4.2 ja 6.); d) Saamelaisalueen koulutus-

keskusta koskevan lain (Laki Saamelaisalueen koulutuskeskuksesta). Yle Sápmi saa rahoituksensa valtiolta, samoin yliopistot ja Saamelaiskäräjät.

- (2) **Yksityiset säätiöt ja muut yksityiset tukijat** ovat vaikuttaneet inarinsaamen kielen elpymismahdollisuuksiin merkittävästi. Näistä merkittävin rooli on ollut Suomen Kulttuurirahastolla, jonka myöntämällä rahoituksella inarinsaamen kielipesätoiminta toimi ensimmäiset viisi vuotta ja toimitilat ensimmäiselle kielipesäryhmälle saatiin ostettua (ks. 4.2 ja 6). Samoin Kulttuurirahasto tuki merkittävästi inarinsaamen kielen täydennyskoulutusta 2009–2010 (ks. 4.4.2 ja 7).
- (3) **Oulun yliopistolla** on valtakunnallinen vastuu saamen kielen opetuksesta, tutkimuksesta ja huollosta. Näin ollen se on myös inarinsaamen kielen revitalisaation kannalta tärkeä tekijä. Tämä rooli on viime vuosina voimakkaasti kasvanut, kun saamen kielenhuoltotehtävät ovat siirtyneet Kotimaisten kielten tutkimuskeskukselta Oulun yliopistolle ja samaan aikaan inarinsaamen kielen opetus on merkittävästi lisääntynyt. (Ks. 4.4 ja Giellagas-instituutti.)
- (4) **Saamelaiskäräjät** on Suomen saamelaisten korkein poliittinen elin ja lailla säädetyn kulttuuri-itsehallinnon toteuttaja. Sen päätehtäviin kuuluu saamelaisten alkuperäiskansakulttuurin säilyttäminen ja kehittäminen. Se myös ilmaisee saamelaisten virallisen kannan asioihin. Saamelaiskäräjien kautta rahoitetaan saamelaiskulttuuria ja saamelaisten yhdistystoimintaa sekä saamenkielisiä sosiaali- ja terveyspalveluita sekä kielipesätoimintaa. (Ks. Saamelaiskäräjät.)
- (5) **Yle Sápmi** eli Saamen radio on Suomen saamen kielten elpymisen, vahvistumisen ja modernisaation keskeimpiä toimijoita. Inarinsaamalla on ollut pysyvä asema radion toiminnassa 1980-luvun alkupuolelta saakka eli jo aikana ennen organisoidun revitalisaatiotoiminnan alkua. Viime vuosina inarinsaamen osuus on kasvanut radiotoiminnassa ja myös monisaamenkielinen kielikäytänne on yleistynyt voimakkaasti. (Ks. Wesslin 2014, painamaton, 4.5.2, 9.4.1 ja Yle Sápmi.)

- (6) **Inarin kunta** edistää inarinsaamen kielen revitalisaatiota mm. ostamalla inarinsaamenkielisiä päivähoitopalveluita Anarâškielâ serviltä, järjestämällä inarinsaamenkielistä kouluopetusta, tarjoamalla inarinsaamen kieleen ja kulttuuriin liittyvää opetusta kansalaisopistossa ja täyttämällä saamen kielilain asettamia velvoitteita, mitä tulee saamenkielisten viranomaispalvelujen tarjoamiseen.
- (7) **Saamelaisalueen koulutuskeskus** on tärkeä paikallistason toimija inarinsaamen revitalisaatiossa, koska se tarjoaa inarinsaamen kielen ja kulttuurin koulutusta (40 ov) sekä kielikursseja lähi- ja verkko-opetuksena ja myös monenlaisia saamelaiskulttuurin kursseja. (Ks. Saamelaisalueen koulutuskeskus.)
- (8) **Anarâškielâ servi ry:tä** voi perustellusti pitää inarinsaamen kielen revitalisaation päätoimijana. Kuten luvusta 3.5 käy ilmi, se perustettiin inarinsaamen kielen elvytystä varten ja sen koko toiminta on tähdännyt inarinsaamen kielen elpymiseen ja vahvistumiseen. AS aloitti kielipesätoiminnan ja inarinsaamen kielen intensiivisen aikuiskoulutuksen, se toimittaa ainoaa inarinsaamenkielistä aikausjulkaisua ja on kustantanut suurimman osan inarinsaamenkielisestä kirjallisuudesta ja äänitteistä. AS on järjestänyt vapaa-ajan toimintaa lapsille ja aikuisille samoin kuin erilaisia tapahtumia ja juhlia.

Kyselyssäni vuonna 2006 (liite 1) oli kysymys siitä, kenellä vastaajien mielestä on päävastuu inarinsaamen kielen säilyttämisestä ja kehittämisestä. Vaihtoehtoiksi annoin ”Anarâškielâ servi”, ”kaikki inarinsaamelaiset”, ”Inarin kunta”, ”Suomen valtio” ja ”yleissaamelaiset elimet ja järjestöt (Saamelaiskäräjät jne.)”. Pyysin vastaajia valitsemaan 1–2 kohtaa, mutta jotkut olivat valinneet enemmänkin. Selvästi suosituimmaksi nousi vaihtoehto ”jokaisella inarinsaamelaisella”, sen valitsi 54 vastaajaa. Toiseksi eniten, 35 vastauksessa oli valittu vaihtoehto ”Suomen valtiolla”. Kaikista vähiten vastuuta oltiin sysäämässä Inarin kunnalle: vain kahdeksan vastaajan mielestä sen kuului kantaa päävastuuta.

Lainsäädäntöä tarkastellessa inarinsaamen kielen asemaa ja inarinsaamelaisien kielellisiä oikeuksia koskevat luonnollisesti samat lait ja asetukset kuin muitakin saamelaisia ja saamen kieltä Suomessa. Kielellisten oikeuksien kannalta keskeisimpiä lakeja ovat:

- Suomen perustuslaki, jonka 1) 17 § takaa saamelaisille alkuperäiskansana oikeuden ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan ja 2) 121 § määrittelee saamelaisille kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinnon saamelaisalueella. Lisäksi perustuslain 6 §:ssä todetaan, että Suomessa ketään ei saa ilman hyväksyttävää syytä asettaa eri asemaan esim. alkupeuran tai kielen perusteella. (Suomen perustuslaki.)
- Laki Saamelaiskäräjistä, jossa määritellään saamelaisalue, Saamelaiskäräjien tehtävät ja Saamelaiskäräjien äänioikeuden kriteerit (Laki Saamelaiskäräjistä).
- Saamen kielilaki, joka korvaa aiemman lain saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa. Laissa määritellään saamelaisien institutionaalisen tason kielelliset oikeudet, mm. oikeus käyttää saamen kieltä viranomaisyhteyksissä ja oikeusistuimissa. (Saamen kielilaki.)
- Perusopetuslaki, jonka 10 §:ssä todetaan, että perusopetusta voi Suomessa järjestää suomen ja ruotsin kielen lisäksi saamen tai romanin kielellä ja viittomakielellä. Lisäksi todetaan, että saamelaisalueella saamen kieltä osaavien oppilaiden opetuksesta pääosa tulee järjestää saamen kielellä. 12 §:ssä todetaan, että oppilaan äidinkielenä opetetaan suomen, ruotsin tai saamen kieltä. (Perusopetuslaki.)
- Päivähoitolaki, jonka 11 § velvoittaa kuntia järjestämään päivähoitoa lapsen äidinkielenä olevalla suomen, ruotsin tai saamen kielellä (Laki lasten päivähoidosta).
- Laki Yleisradio Oy:stä, jonka 7 § määrittelee yhtiön yhdeksi tehtäväksi tarjota palveluja saamen kielellä (Laki Yleisradio Oy:stä).

Lisäksi on lukuisa määrä muita lakeja, joissa sivutaan saamelaisien spesifimpiä kielellisiä oikeuksia, mm. Laki Saamelaisalueen

koulutuskeskuksesta, Laki vaaratiedotteesta, Laki ylioppilastutkinnon järjestämisestä ja Laki Metsähallituksesta. (Ks. tarkemmin Saamelaiskäräjät: Saamelaisten oikeudet lainsäädännössä.)

Suomi on sitoutunut suojelemaan saamen kieliä ja edistämään niiden asemaa myös useiden kansainvälisten sopimusten nojalla. Näitä ovat:

- Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus, joka tuli Suomessa voimaan vuonna 1998. Sopimukseen sitoutuneet valtiot sitoutuvat edistämään yhdenvertaisuutta kansallisten vähemmistöjen ja valtaväestön välillä sekä pidättäytymään kansallisten vähemmistöjen sulauttamiseen johtavista periaatteista ja käytännöistä. Samoin valtiot sitoutuvat esim. järjestämään opetusta kansallisella vähemmistökielellä tai vähemmistökielessä sekä sallimaan vähemmistokielen käytön opasteissa ja nimissä. (Asetus kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen voimaansaattamisesta.)
- Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva Eurooppalainen peruskirja, joka tuli samoin voimaan Suomessa vuonna 1998. Sopimuksen mukaisesti Suomi on esimerkiksi sitoutunut järjestämään esiopetusta, perusopetusta ja keskiasteen koulutusta saamen kielellä; järjestämään huomattavan osa ammattiopetuksesta saamen kielellä; järjestämään mahdollisuuden opiskella saamen kieltä korkeakoulujen opetusaineena; tarjoamaan saamen kieltä oppiaineena aikuisopetuksessa ja täydennyskoulutuksessa. Mitä tulee joukkoviestimiin, Suomi on sitoutunut huolehtimaan siitä, että televisiossa ja radiossa lähetetään riittävästi ohjelmaa saamen kielellä, edistämään saamenkielisen radiokanavan toimintaa ja saamenkielisten televisiolähetysten tuottamista. (Asetus alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan voimaansaattamisesta.)

Lisäksi Suomi on sitoutunut pidättäytymään syrjinnästä esim. alkuperän ja kielen perusteella Euroopan ihmisoikeussopimuksen nojalla (Euroopan ihmisoikeussopimus) ja YK:n kaikkinaisen rotusyrjinnän

poistamista koskevan yleissopimuksen nojalla (Asetus kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskevan kansainvälisen yleissopimuksen voimaansaattamisesta). YK:n yleissopimus lasten oikeuksista velvoittaa Suomea mm. luomaan sellaiset olosuhteet, joissa jokainen vähemmistöryhmään tai alkuperäiskansaan kuuluva lapsi saa yhdessä ryhmänsä jäsenten kanssa nauttia omasta kulttuuristaan ja käyttää omaa kieltään. (Muista kansainvälisistä alkuperäiskansasopimuksista ks. Saamelaiskäräjät: Kansainväliset sopimukset.)

Inarinsaamen kielen revitalisaatio on esimerkki yhteisöpohjaisesta käänteisen kielenvaihdon prosessista, jossa aktiivisessa roolissa ovat alusta saakka olleet kieliyhteisön jäsenet. Yhteisöjen mahdollisuudet elvyttää uhanalaisia kieliään riippuvat kuitenkin suuresti niiden asuinvaltioiden toteuttamasta kielipolitiikasta. Tässä alaluvussa esille tulleet tekijät ovat osa sitä kielellistä kulttuuria (ks. 2.1.2), jonka vallitessa inarinsaamen kieli on Suomessa päässyt elpymään. Monessa muussa valtiossa vastaavanlainen prosessi ei koskaan olisi mahdollinen, esimerkiksi koska omakielinen varhaiskasvatus ja kouluopetus ja aikuisten intensiivisen kielenopiskelun mahdollistava taloudellinen tuki ovat silkkaa utopiaa.

4.2 Kielipesä revitalisaation kulmakivenä

Kuvaan tässä alaluvussa kielipesätoiminnan osuutta inarinsaamen käänteisessä kielenvaihdossa. Tutkimukseni luku 6 keskittyy kokonaan kielipesään, joten tässä yhteydessä esittelen lyhyesti inarinsaamen kielipesän historiaa ja nykypäivää.

Kielipesien perustaminen on nähtävä vedenjakajana, josta käynnistyi inarinsaamen kielitilanteen radikaali muutos. Vuonna 1997, jolloin inarinsaamenkielinen kielipesätoiminta alkoi, yksikään alle kouluikäinen ei puhunut inarinsaamea äidinkielenään. Alle kolmekymmentävuotiaita äidinkielisiä kielenpuhujia oli muutama. Tutkimusjaksoni loppuessa vuonna 2014 lapsia, jotka ovat osallistuneet inarinsaamenkieliseen kielipesätoimintaan tai osallistuvat siihen parhaillaan, on yhteensä noin 80. Vanhimmat heistä ovat 24-vuotiaita. Heidän välillään vallitsee suuria eroja sen suhteen, miten pitkään he ehtivät viettää aikaa kielipesässä, mille tasolle heidän kaksikielisyytensä on

kehittynyt ja miten paljon he ovat käyttäneet inarinsaamea kielipesä-ajan jälkeen. Kaikki eivät välttämättä enää puhu inarinsaamea aktiivisesti. Merkittävää osaa tästä joukosta voi kuitenkin pitää toiminnallisesti kaksikielisenä (käsitteestä ks. 2.1.1).

Kielipesä on ympäri maailmaa tunnettu uhanalaisen vähemmistökielen siirtämisen malli. Se tarkoittaa kokonaan vähemmistökielellä toimivaa pikkulasten päivähoitoa, jossa lapset, tavallisesti iältään nollan ja seitsemän ikävuoden väliltä, viettävät arkipäivät vähemmistökieltä puhuvien hoitajien kanssa. Hoitajat puhuvat lapsille alusta asti yksinomaan vähemmistökieltä, vaikka nämä eivät ymmärtäisi sitä alussa lainkaan. Periaate on siis sama kuin varhaisessa, täydellisessä kielikylvyssä (ks. 6.1.2 ja esim. Vaasan yliopisto: Kielikylpy Vaasassa). Lapset alkavat ymmärtää kieltä hyvin nopeasti, muutamassa kuukaudessa, ja ajan mittaan puhua sitä itsekin. Se, kuinka nopeasti aktiivinen kielitaito kehittyy, vaihtelee suuresti eri lasten välillä. Toiminnan tavoitteena on yksilöä ajatellen toiminnallinen kaksikielisyys kouluikään mennessä. Yhteisötasolla tavoitteena on uhanalaisen kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle tilanteessa, jossa kieli ei enää siirry riittävässä määrin tai lainkaan kotona vanhemmilta lapsille. Kielipesän avulla pyritään aloittamaan uudelleen kielen siirtyminen ja elvyttämään uhanalainen kieli kaikkien ikäluokkien käyttökieleksi.

Idean inarinsaamenkielisestä kielipesästä esitti kieliyhteisölle Matti Morottaja. Anarâš-lehdessä asia tuli ensimmäisen kerran esille vuoden 1992 joulukuun numeron pääkirjoituksessa. Sevettijärvellä oli alkamassa seuraavan vuoden alussa kielipesäkokeilu, joka silloin jäi vain puolen vuoden pituiseksi. Morottaja pohti, että myös inarinsaamelaiset tarvitsisivat kipeästi kielipesiä. (Morottaja M. 1992c.) Tuolloin Uudessa-Seelannissa oli kymmenisen vuotta elvytetty vakavasti uhanalaistunutta māorin kieltä kielipesätoiminnan avulla (ks. esim. King J. 2008; Fishman 1991; Benton & Benton 2001). Matti Morottaja ei itse muista, miten Inariin kantautui tieto māorien kielipesästä, mutta Tove Skutnabb-Kangas arvelee, että kyse on voinut olla hänen seminaaripuheenvuorostaan Inarissa 1990-luvun alkupuolella (Skutnabb-Kangas, suulliset kommentit marraskuussa 2005). Kielentutkija Marjut Aikio on esittänyt māorien Kōhanga Reo -mallin soveltamista Saamenmaalle esim. vuonna 1988 ilmestyneessä väitöskirjassaan.

Anarâškielâ servi alkoi selvittää kielipesätoiminnan mahdollisuuksia 1990-luvun alkupuoliskolla. Rahoituksen löytyminen ja muiden käytännön kysymysten ratkeaminen kesti vuosia. Vuonna 1997 Suomen Kulttuurirahasto myönsi Anarâškielâ serville apurahan kielipesätoiminnan käynnistämiseen ja ylläpitämiseen viiden vuoden ajalle. Myöhemmin se laajensi tukea niin, että yhdistys pystyi ostamaan toimintaa varten oman talon. (Olthuis 2003a: 571.)

Yhdistyksen ylläpitämä kielipesä aloitti toimintansa Inarin kirkonkylässä elokuussa 1997. Kielipesään palkattiin kaksi työntekijää. Lapsia kielipesään haettiin mm. lehti-ilmoittelun avulla. Yhtä perhepäivähoidon työntekijää kohden ryhmässä saa olla neljä kokopäiväistä ja yksi osa-aikainen lapsi (Asetus lasten päivähoidosta: 8 §). Hakemuksia tuli ensimmäisenä vuonna niin paljon, että kohderyhmää piti rajata. AS päätti valita kielipesään 3 vuotta täyttäneitä ja sitä vanhempia lapsia, joiden vanhemmista ainakin toisella oli inarinsaamelaiset sukujuuret.

Toiminnan käynnistymisen jälkeen hoitopaikkahakemusten määrä on vaihdellut vuosittain. 2000-luvun alussa ryhmää ei joinakin vuosina saatu täyteen. Sitten lapsimäärä kääntyi taas nousuun, ja useina vuosina Inarin kirkonkylän kielipesäryhmiin on ollut jonoa. Nykyään kielipesälapsista suuri osa aloittaa hoidon jo vuoden täytettyään, nuorimmat 9 kuukauden iässä, ja mukana on myös lapsia, joilla ei ole inarinsaamelaista taustaa. Työntekijöiden kokemusten mukaan kielenomaksumisen kannalta on sitä parempi, mitä pienempänä lapsi tulee ryhmään. AS on muotoillut kriteerit kielipesälasten valinnalle (ks. 8.1). Kriteereissä painotetaan perheen sitoutumista kielipesätoimintaan, alle 3 vuoden ikää ja lapsen kielipesän ulkopuolelta saamaa tukea kielen käyttöön.

Samaan aikaan AS:n ylläpitämän kielipesän kanssa aloittivat toimintansa inarinsaamenkielinen kielipesä Ivalossa ja koltansaamenkielinen kielipesä Sevettijärvellä. Nämä ryhmät saivat rahoituksen nelivuotisesta EU-projektista ja jouduttiin sulkemaan projektin loputtua. Kielipesätoiminnan järjestämisen perusongelma on ollut se, että kunnilla on päivähoitolainsäädännön mukaan velvollisuus tarjota päivähoitoa vain lasten äidinkielenä olevalla suomen, ruotsin tai saamen kielellä (Laki lasten päivähoidosta: 11 §). Kielipesälasten äidinkieleksi taas on tyypillisesti merkitty suomi, koska kyse on lähinnä perheistä,

joissa vanhemmat eivät ole voineet puhua lapsilleen saamea. Niinpä kunnilla ei ole ollut velvollisuutta rahoittaa kielipesätoimintaa, vaikka kyse on suurimmalta osin lapsista, jotka joka tapauksessa tarvitsisivat päivähoitoa. Vuodesta 2002 alkaen kielipesiä rahoitettiin lähinnä sosiaali- ja terveysministeriön Saamelaiskäräjille osoittamasta, saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalveluiden tuottamiseen tarkoitettusta määrärahasta. Sitten varhaiskasvatus siirtyi opetus- ja kulttuuriministeriön toimialaksi, ja rahoitus alkoi ohjautua sen kautta.

Koska kielipesien rahoitus on sidottu valtion vuotuisen talousarvioon, sitä haetaan joka vuosi erikseen. Monivaiheiset rahoitusneuvottelut tapahtuvat opetus- ja kulttuuriministeriön, Saamelaiskäräjien, kuntien ja kielipesätoimintaa järjestävien järjestöjen kesken. Anaråskielå servin osalta seuraavan vuoden kielipesärahoituksen hakeminen alkaa niin, että se valmistelea keväällä kolmen kielipesäryhmänsä toimintabudjetin ja neuvottelee siitä kunnan kanssa. Saamelaiskäräjät kerää eri kuntien ehdotukset, joista sitten neuvotellaan kaikkien toimijoiden kesken. OKM tekee budjettiehdotuksen valtion talousarvioon. Saamelaiskäräjät tekee lopullisen hakemuksen yhdessä eri toimijoiden kanssa marraskuussa ja OKM myöntää rahoituksen alkaneen vuoden helmi-maaliskuussa. Kunnat maksavat ainakin vuonna 2014 kielipesätoiminnasta 15 % omarahoitusosuuden. (Kielipesien rahoitusta koskevat tiedot Olthuis, suulliset kommentit 2014.)

Syksyllä 2009 inarinsaamenkielinen kielipesä pääsi vuosien tauon jälkeen toimimaan Ivalossa. Kyseessä oli nyt Anaråskielå servin ylläpitämä ryhmä, jossa on kaksi työntekijää ja 8 kokopäiväistä sekä 2 osa-aikaista hoitopaikkaa. Talvella 2011 Inarin kirkonkylällä avautui uusi, edelleen AS:n hallinnoima kielipesäryhmä. Olemassaoleva kielipesä jaettiin kahtia niin, että muodostettiin erilliset ryhmät alle ja yli 3-vuotiaille lapsille. Ikäryhmittely on viitteellinen; pienempien ryhmästä siirrytään isompien ryhmään sitä mukaa, kun sieltä vapautuu paikkoja lasten siirtyessä kouluun. Molemmissa ryhmissä on kahdeksan koko-aikaista hoitopaikkaa. Ryhmät toimivat itsenäisinä ryhmäperhepäiväkoteina erillisissä taloissa, mutta tiivistä yhteistyötä tehden. 2000-luvun edetessä kielipesätoiminta laajeni myös muilla saamen kielillä (ks. luku 6.3).

Nyt toimivissa kolmessa inarinsaamenkielisessä kielipesässä on vuonna 2014 yhteensä 26 lasta. Tietoja Ivalossa vuosina 1997–2000

toimineen kielipesän lapsimääristä ei ole enää saatavilla, mutta kun kyseessä oli tavallinen 8+2 -paikkainen perhepäivähoitopaikka, voi arvioida, että neljän toimintavuoden aikana toiminta ehti koskettaa noin viittätoista lasta. Inarin kirkonkylän kielipesän lopettaneita lapsia on 40. Kielipesistä jo lähteneitä lapsia on siis noin 55, joten kaikkiaan inarinsaamenkielinen kielipesätoiminta on loppuvuoteen 2014 mennessä koskettanut noin 80 lasta.

Kielipesätoiminnan rooli inarinsaamen kielen revitalisaatiossa on ensiarvoisen merkittävä. Kaikkia vuoden 1997 jälkeen käynnistyneitä revitalisaatiotoimia voi pitää kielipesätoiminnan suorina tai epäsuorina seurauksina. Näkyvimpiä vaikutuksia on seuraavassa alaluvussa käsiteltävä inarinsaamenkielinen kouluopetus. Sen järjestäminen puolestaan on lisännyt kääntämistä, sanaston uudistamista ja oppimateriaalin valmistamista (ks. luku 4.6). Toinen näkyvä vaikutus on ollut aikuisten kielenopiskelun lisääntyminen (ks. luvut 4.4 ja 7). Merkittävä osa kielipesälasten vanhemmista on opiskellut inarinsaamen kieltä lyhyillä tai pitemmillä kursseilla. Kielipesien ja aikuisopiskelun yhteisvaikutuksena inarinsaamen kielen käyttö perheissä on lisääntynyt (ks. luku 6.4.3). Inarinsaamenkielisten lasten ilmaantuminen inarinsaamen puhujayhteisöön usean vuosikymmenen tauon jälkeen on luonut tarpeen modernin lastenkulttuurin luomiseen. Näin on syntynyt lapsille tarkoitettua inarinsaamenkielistä mediatarjontaa, kirjallisuutta ja harrastustoimintaa – kokonaan uusia inarinsaamenkielisiä domeeneja (ks. luku 6.4.5). Samoin aikuisia kielenpuhujia varten on syntynyt uusia kielenkäyttöympäristöjä, kuten harrastusillat ja sosiaalisen median inarinsaamenkieliset sivut (ks. 4.5). Inarinsaamen esimerkki osoittaa, että kielipesätoiminnan tulos on parhaimmillaan paljon laajempi kuin vain vähemmistökieltä puhuvat lapset. Se luo edellytykset moninaiseen kielen uudistamiseen ja modernisaatioon ja lisää kielenkäyttöä kaikkien ikäluokkien parissa. Käsittelen näitä aiheita syvemmin luvussa 6.

4.3 Inarinsaamen kieli koulussa

Koululla on ollut merkittävä rooli niin inarinsaamen kielen uhanalaisuudessa (ks luku 3.3.1) kuin myös sen elvyttämisessä. Inarinsaamen kielitilanteeseen pätee hyvin Ole Henrik Maggan ja Tove Skutnabb-Kankaan (2003) yhteenveto koulun merkityksestä: ”Even if schools alone cannot save languages, schools can kill them more or less on their own.” (”Vaikka koulut eivät yksin voikaan pelastaa kieliä, koulut voivat tappa ne enemmän tai vähemmän yksinään.”) Inarinsaamen kielen asema koulussa ilmentää radikaalia muutosta saamelaislasten kielellisten ihmisoikeuksien (ks. luku 2.1.1) toteutumisessa. Muutamassa vuosikymmenessä tilanne on edennyt niiden täydellisestä laiminlyömisestä niiden tunnustamiseen ja toteuttamiseen – vaikka ongelmia ja puutteita yhä on. Tässä alaluvussa kuvaan inarinsaamenkielistä opetusta eri kouluasteilla ja opetuksen haasteista erityisesti oppimateriaalitilannetta ja oppilaiden saamen kielen käyttöä koulussa.

4.3.1 Inarinsaamenkielisen opetuksen järjestäminen

Inarinsaamen kieltä alettiin opettaa peruskoulussa vuonna 1976. Kyse oli yhden viikotunnin laajuudesta valinnaisesta kielenopetuksesta äidinkielisille koululaisille ensin Inarin ja sitten myös Ivalon yläasteella. Opettajana toimi Kemijärven opettajaseminaarista valmistunut Matti Morottaja. Vuonna 1978 kieltä alkoi Nellimin koulussa opettaa Elsa Valle. Matti Morottaja kuvaa opetusjärjestelyä ”puolilittomaksi”. Saamen kielen opetukselle ei ollut vielä olemassa puitteita opetussuunnitelmassa ja -lainsäädännössä, joten viranomaiset eivät aina suhtautuneet siihen suopeasti. (Morottaja M., kommentit marraskuussa 2010; Aikio-Puoskari 2007: 75.) Yksi ensimmäisistä inarinsaamen opettajista oli Iisakki Mattus. Hän muistelee alkuaikojen kielenopetusta pioneerityönä. Hän tunsu joutuneensa kuin räjähtelevälle miinakentälle: missään ei ollut tarjolla apua, eikä kielenopetusmateriaalista ollut tietoaakaan (Anarâš saavah 3.7.2014). Yli 20 vuotta inarinsaamen kielen asema Inarin kouluissa pysyi suunnilleen samanlaisena. Oppituntien viikoittainen määrä ja opetukseen osallistuvien oppilaiden lukumäärä vaihteli jonkin verran, samoin kuin se, missä kouluissa opetus järjestyi ja kuka toimi opettajana.

Vuonna 1998 Suomen perusopetuslaki uudistui. Valtio veloitettiin korvaamaan saamenkielisestä opetuksesta koituvat kustannukset saamelaisten kotiseutualueella. Lakiin sisällytettiin ensi kertaa selkeä velvoite saamelaisalueen kunnille: saamen kieltä osaa-vien oppilaiden opetuksesta pääosa on annettava saamen kielellä. (Aikio-Puoskari 2007: 4–5.) Uudistus koski ennen muuta pohjois-saamenkielisiä oppilaita, joita saamelaisalueen kouluissa oli jo siihen mennessä opetettu pohjoissaamen kielellä. Inarinsaamenkielisen kielipesätoiminnan kannalta muutos tuli otolliseen aikaan, sillä ensimmäiset kielipesälapset olivat hiljattain aloittaneet koulunsa. Ensimmäisille Inarin kirkonkylän kielipesälapsille oli koulussa opetettu inarinsaamea äidinkielenä ja sitä oli käytetty myös parin muun oppiaineen opetuksessa. Anarâskielâ servin suunnitelmissa oli kielipesätoiminnan alusta saakka ollut, että lapsia pitäisi päästä opettamaan inarinsaamen kielellä koulussa.

Inarinsaame on syksystä 2000 saakka ollut opetuskielenä Inarin alakoulussa, nykyisessä yhtenäiskoulussa. Oppilasmäärä ja opettajatilanne ovat vuosien mittaan vaihdelleet, samoin kuin se, mitä aineita on milläkin luokalla voitu opettaa saameksi. Lukuvuonna 2014–15 esikoululaisia on neljä, ykkösluokkalaisia kaksi ja kakkosluokkalaisia kolme, ja he muodostavat yhden yhdysluokan. Vastaavasti kaksi kolmasluokkalaista, kaksi neljäsluokkalaista, yksi viidesluokkalainen ja yksi kuudesluokkalainen ovat samassa luokassa. Alaluokilla 0–2 koko opetus on inarinsaameksi. Poikkeuksena on esikoululaisten päivittäinen leikkitunti, jolle suomen-, pohjoissaamen- ja inarinsaamenkieliset oppilaat osallistuvat yhdessä. 1. ja 2. luokan oppilaiden liikuntatunnit järjestetään lukuvuonna 2014–15 suomeksi ja pohjoissaameksi ja käsityötunnit pohjois- ja inarinsaameksi. Kolmannella luokalla alkaa suomenkielinen englanninopetus, ja vähitellen tulee muitakin suomeksi opetettavia aineita. Lukuvuonna 2014–15 esimerkiksi viidesluokkalaisella inarinsaamenkielisen luokan oppilaalla 25 viikkotunnista 14 on inarinsaamenkielistä ja 11 suomenkielistä opetusta. Lapset lukevat inarinsaamea alusta saakka äidinkielenään ja suomea toiselta luokalta alkaen toisena äidinkielenään.

Muutaman vuoden ajan inarin- ja pohjoissaamenkielisten luokkien oppilaita on opetettu jonkin verran samoissa ryhmissä. Tällöin liikuntaa tai käsitöitä voi opettaa esimerkiksi kaikille saamenkielisille

3.-luokkalaisille pohjoissaamenkielinen opettaja, joka tällöin puhuu omaa kieltään myös inarinsaamenkieliselille oppilaille. Vastaavasti inarinsaamenkielinen opettaja voi opettaa kaikkia saamenkielisiä oppilaita inarinsaameksi jossain muussa aineessa tai muulla luokkatasolla. Vastaava monisaamenkielinen (termistä ks. luku 9.4.1) toimintamalli on ollut koulussa käytössä myös iltapäiväkerhossa ja ylipäänsä eri saamen kieliä puhuvien työntekijöiden ja oppilaiden välillä. Inarinsaamenkielinen esi- ja alkuopetus on viime vuosina toiminut myös kielikylpyopetuksena: yksittäisiä lapsia on tullut inarinsaamenkieliseen luokkaan suomenkielisinä, ilman kotona tai kielipesässä saavutettua aktiivista kaksikielisyyttä. Vieraana kielenä inarinsaamea voi lukea Inarin koulussa ensimmäiseltä yhdeksänteen luokkaan saakka, jolloin siitä tulee lapselle A2-kieli.

Syyslukukaudella 2010 inarinsaamea päästiin ensimmäisen kerran käyttämään myös yläkoulun oppiaineiden opetuksessa. Tämä oli mahdollista inarinsaamen kielen täydennyskoulutuksen ansiosta (ks. 4.4.2) parantuneessa opettajatilanteessa. Lukuvuonna 2014–2015 inarinsaamenkieliselille yläkoululaiselille opetetaan inarinsaameksi äidinkielen lisäksi matematiikkaa, biologiaa, maantietoa, uskontoa, terveystietoa, historiaa ja yhteiskuntaoppia.

Inarinsaamen kielen asema on kaiken kaikkiaan vahvistunut koko 2000-luvun ajan nimenomaan Inarin koulussa. Ivalossa tilanne on ollut huomattavasti heikompi johtuen ilmeisesti pääasiassa opettajapulasta. Vaikka Ivalon kielipesä ehti toimintansa aikana vuosina 1997–2000 tuottaa hyviä tuloksia, ja sieltä siirtyi Ivalon alakouluun arviolta viitisentoista lasta, lapsille ei pystytty järjestämään oma-kielistä aineopetusta eikä kaikkina vuosina myöskään inarinsaamen kielen opetusta. Syksyllä 2010 vakiintui pysyvä inarinsaamen kielen opetus kaikille luokkatasoille Ivalon ala- ja yläkouluissa, niin ikään täydennyskoulutuksen kautta parantuneen opettajatilanteen myötä. Muutos kuvastuu selvästi kielenopiskelua koskevissa tilastoissa: kun lukuvuonna 2009–2010 inarinsaamen kieltä opiskeli Inarin kunnassa vapaaehtoisena vieraana kielenä 12 oppilasta, lukuvuonna 2010–2011 lukumäärä oli 32 (Olthuis & al. 2013: 131). Syksyllä 2014 inarinsaamesta tuli ensimmäisen kerran opetuskieli Ivalon alakoulussa, kun 1.-luokkalaiselille alettiin opettaa inarinsaamen kielellä käsitöitä ja ympäristötietoa (Linnanmäki, suulliset kommentit kesäkuussa 2014).

Ivalon lukiossa inarinsaamea on 2000-luvun aikana opetettu opettaja- ja oppilastilanteen mukaan. Lukio-opetus on useina vuosina toteutunut etäopetuksena video- tai internetyhteyden kautta, kun opettajana on toiminut Saamelaisalueen ulkopuolella tai ainakin muualla kuin Ivalossa asunut henkilö. Vuodesta 1998 alkaen inarinsaamen kielestä on ollut mahdollista suorittaa vieraan kielen tai äidinkielen yo-koe (Olthuis 2003a: 573).

4.3.2 Oppimateriaalikysymykset

Vaikka opetus on Inarin koulun inarinsaamen luokilla virallisesti inarinsaamenkielistä, monien aineiden opetuksessa joudutaan käyttämään myös suomea. Tämä johtuu oppimateriaalitalanteesta, jossa on edelleen vuonna 2014 suuria puutteita. Inarinsaamenkielisiä oppikirjoja on tällä hetkellä käytössä seuraavasti:

- Äidinkieli: 1.–2. lk
 - Inarinsaame vieraana kielenä: alakoulun alaluokat, 7.–9. lk ja lukion kurssit 1 ja 2
 - Matematiikka: 1.–2. lk
 - Uskonto: 2.–3. lk
 - Ympäristötieto: 1.–4. lk
 - Biologia/maantieto: 5.–7. lk ja maantieto: 7.–9. lk
- (Saamelaiskäräjät: Inarinsaamenkieliset oppimateriaalit.)

Lisäksi joissakin aineissa on käytettävissä monistemuotoista oppimateriaalia tai kirjoja, joita ei ole tehty ensisijaisesti koulun oppikirjoiksi. Niiden aineiden ja luokkatasojen opetuksessa, joissa saamenkielistä materiaalia ei ole, käytetään opettajan kääntämää ja valmistamaa materiaalia ja / tai suomenkielisiä kirjoja. Vaikka kirjallinen materiaali olisi suomenkielistä, asioista puhutaan luokassa saameksi ja kirjallisissa tehtävissä käytetään saamea. Kiireellisimpiä tavoitteita on saada jatkoa matematiikan, äidinkielen ja vieraan kielen opetuksen kirjasarjoihin alakoulun puolella sekä yläkoulun biologian opetukseen (Kangasniemi, suulliset kommentit syyskuussa 2014).

Saamenkielisen oppimateriaalin tuottamisesta vastaa Suomessa Saamelaiskäräjät ja sen Koulutus- ja oppimateriaalitoimisto, ja sitä

rahoittaa opetusministeriö. Aiheesta on olemassa joitakin perusteellisia esityksiä, kuten Aikio-Puoskari (2006: 63–80), joten tässä sivuan sitä vain lyhyesti. Inarinsaamenkielisen oppimateriaalin niukkuus on johtunut ensisijaisesti opetusministeriön myöntämän määrärahan riittämättömyydestä ja toissijaisesti vaikeudesta löytää inarinsaamenkielisen oppimateriaalin laatijoita. Saamenkielisen oppimateriaalin tuottamiseen tarkoitettu määräraha pysyi suunnilleen samana, 250 000 euron tietämällä vuodesta 1993 aina vuoteen 2010 saakka. Näin siitä huolimatta, että kaikkien Suomen saamelaiskielten tilanne ja asema kouluopetuksessa muuttui näiden vuosien välillä radikaalisti. Saamelaiskäräjät on vuotuisissa budjettiesityksissään arvioinut, että oppimateriaalimäärärahan tulisi olla noin kaksinkertainen vastatakseen tarpeita (Aikio-Puoskari 2006: 70). Kuten edellä tulee ilmi, valtio on sitoutunut vastaamaan saamelaisalueella järjestettävän saamenkielisen opetuksen kustannuksista, mutta tämä ei koske oppimateriaalia eikä liioin saamenkielistä opettajakoulutusta (Aikio-Puoskari 2007: 5). Opettaja Pekka Lukkarin huoli vuodelta 1957 on siis ajankohtainen vielä yli 50 vuotta myöhemmin (Lukkari 1957: 293):

Saamenkielisiä oppikirjoja olisi saatava mahdollisimman moniin aineisiin. Lapsi päättelee helposti, että saamenkielisiä oppikirjoja ei ole kirjoitettu koska niitä ei ole pidetty välttämättöminä tai edes tarpeellisina. Näin ei äidinkieli pääse siihen arvoon, mikä sillä pitäisi olla jokaiselle lapselle.

Ryhmä inarinsaamenkielisten lasten vanhempia ja opettajia järjesti syksyllä 2009 kampanjan, jonka tarkoituksena oli kiinnittää huomiota oppikirjatilanteeseen ja saada rahoitukseen parannusta. Ryhmä kävi Helsingissä tapaamassa mm. kansanedustajia ja tasavallan presidenttiä. Lapset esittivät viestin päättäjille *Oppâkirjeráp*-nimisen räp-kappaleen muodossa. ”Mij tarbâšep oppâkiirjiid, mii halijdep oppâkiirjiid”, toistettiin kertosäkeessä; ”Me tarvitsemme oppikirjoja, me haluamme oppikirjoja”. Vähemmistövaltuutetulle jätettiin kantelu, jossa pyydettiin selvittämään, lyökö Suomen valtio laimin velvollisuuksiaan saamenkielisen oppimateriaalin rahoittamisessa. Vähemmistövaltuutettu Eva Biaudet kehotti syksyllä 2010 annetussa vastauksessaan opetusministeriötä ryhtymään pikaisiin toimiin oppimateriaalirahoituksen lisäämiseksi jo vuoden 2011 aikana. Karvakenkälähetystöksi nimitetyn

ryhmän kampanja saavutti runsaasti huomiota mediassa. Määräraha on sittemmin vähin erin noussut. Vuoden 2015 budjettiehdotuksessa valtiovarainministeriö esitti saamenkielisen oppimateriaalin tuotantoon 500 000 euroa; vuonna 2014 summa oli 400 000 euroa (Yle Sápmi 12.8.2014.). (Ks. myös Olthuis & al. 2013: 133–134.) Saamelais-ten kouluoloja tutkiva Ulla Aikio-Puoskari arvioi, että määrärahojen kasvua vauhdittivat merkittäväällä tavalla nimenomaan vanhempien kantelu vähemmistövaltuutetulle, Karvakenkälähetystön saama julkisuus ja kahden inarilaisrehtorin samoihin aikoihin tekemä kantelu koltansaamenkielisten äidinkielen oppikirjojen puutteesta (Aikio-Puoskari, tulossa).

4.3.3 Inarinsaamenkielisen opetuksen haasteet

Oppimateriaalikysymyksen lisäksi inarinsaamenkielistä kouluopetusta koskevat monet niistä saamelaisopetuksen yleisistä ongelmista, joita mm. Aikio-Puoskari (2007) ja Seurujärvi-Kari (2011) kuvaavat. Pula pätevästä opettajista ja omakielisestä, ajanmukaisesta oppimateriaalista koskee kaikkia saamelaiskieliä, mutta kipeimmin inarin- ja koltansaamea. Akuutti ongelma on saamelaisopetuksen järjestäminen saamelaisalueen ulkopuolella. Saamelaiskäräjien mukaan 70 % alle 10-vuotiaista saamelaislapsista asuu kotiseutualueen ulkopuolella (Saamelaiskäräjät 2013a, painamaton). Saamen kielen opetusta on järjestetty kotiseutualueen ulkopuolella hyvin vähän, saamenkielistä opetusta ei lainkaan. City-Sámit ry on esittänyt pohjoissaamenkielisen kouluopetuksen aloittamista Helsingissä syksyllä 2015, kun hiltain käynnistyneen kielipesätoiminnan myötä tarve siihen kasvaa (Yle Sápmi 10.3.2014). Inarinsaamen kieltä on opetettu Inarin kunnan ulkopuolella peruskoulutasolla vain Rovaniemen kaupungissa. Yksi saamelaisopetuksen ongelma koskee kartoitusta ja arviointia: saamen kielillä annettavan opetuksen tilannetta, tuloksia ja laatua on tutkittu hyvin vähän (Aikio-Puoskari 2007: 10).

Käytännön koulutyössä nousee usein esille kysymys lasten saamen kielen käytöstä. Lukuvuonna 2012–13 Inarin koulussa päätettiin kiinnittää erityistä huomiota saamen kielen käyttöön. Koulun henkilökunta ja saamenkielisten oppilaiden vanhemmat kävivät yhdessä keskusteluja siitä, miten lasten saamen kielen käyttöä voisi vahvistaa.

Inarin koulussa lapset puhuvat keskenään, etenkin luokkahuoneen ulkopuolella enimmäkseen suomen kieltä. Erityisesti monilla inarinsaamenkielisten luokkien oppilailta on hyvin vähän saamen kielen käytömahdollisuuksia koulun ulkopuolella.

Utsjoella tutkittiin vuonna 2012 saamenkielisten 13–17 -vuotiaiden nuorten kielenkäyttöä mm. koulussa, perheissä ja median alalla. Selvityksessä tuli ilmi, että saamea kotikielenään puhuvat nuoret käyttävät saamenkielisen opetuksen ulkopuolella keskenään enimmäkseen suomen kieltä. Näin siitä huolimatta, että he arvostaisivat saamen kieltä ja halusivat ehdottomasti lastensa oppivan sen ensimmäisenä kielenään. (Taipale 2012.) Samaan tulokseen on tullut myös Torkel Rasmussen, joka on väitöstutkimuksessaan (2013) tutkinut Utsjoen ja Tanan kuntien 10–16-vuotiaita saamenkielisiä nuoria, heidän kielenkäyttöään ja kieliasenteitaan. Tanassa saamenkieliset nuoret käyttävät koulussa ja ystäväpiirissä saamen kieltä merkittävästi enemmän kuin Utsjoen saamenkieliset nuoret. Myös perheenjäsenten ja sukulaisten kanssa tanalaiset saamelaisnuoret käyttävät enemmän saamea kuin utsjokelaiset, mutta koulun ja ystäväpiirin domeenissa ero on erityisen suuri. Tanalaisista nuorista, jotka puhuvat äidinkielenään saamea ja saavat saamenkielistä opetusta, 71 % ilmoittaa puhuvansa aina saamea muiden oppilaiden kanssa, kun Utsjoen informanteista näin ilmoittaa vain 9 %. Kyse on kielenvalinnasta saamenkielisten oppituntien ulkopuolella koulussa, esim. välitunneilla. Vastausvaihtoehdon ”usein” on valinnut 27 % utsjokelaisinformanteista ja 20 % tanalaisista. Utsjokelaisista jopa 45 % ilmoittaa puhuvansa koulukavereidensa kanssa oppituntien ulkopuolella saamen kieltä harvoin ja 18 % ei koskaan, kun tanalaisten keskuudessa luvut ovat 3 % ja 6 %. (Rasmussen 2013: 152.)

Utsjoen koululaisten kielikäytänteitä on tutkittu aiemminkin (Guttorm 1987; Alaraudanjoki & Kurki-Joensuu 2002). Koululaisten saamen kielen käyttöä koskeva selvitystyö ja seuranta olisi ehdottomasti tarpeen myös Inarin koulussa. On tunnettua, että nimenomaan teini-ikä on ratkaiseva vedenjakaja lapsen vähemmistökielen käytön ja vähemmistökielisen identiteetin suhteen. Esimerkiksi iirinkielisistä nuorista, jotka ovat omaksuneet iirin kielen kielikylvyssä iirinkielisen ydinalueen ulkopuolella, enemmistö käyttää kouluiän jälkeen vain enemmistökieltä (Ó Riagáin & al. 2008: 1). Vähemmistökielisen

nuorison kielikäytänteistä olisi saatava runsaasti lisää tietoa, jotta kieliyhteisöissä voitaisiin luoda suotuiset olosuhteet nuorten kielenkäytön ja kieli-identiteetin vahvistumiseksi.

Inarinsaamenkielisten opettajien saatavuus on ollut inarinsaamenkielisen opetuksen kenties suurin haaste sen alusta asti. Tilanne on 2000-luvun mittaan parantunut vähin erin, kun intensiivisen kielikoulutuksen ansiosta kieliyhteisöön on lyhyessä ajassa ilmestynyt suhteellisen paljon työikäisiä kielenpuhujia. Muodollinen opettajapätevyys on kuitenkin vain muutamalla. Suurin osa inarinsaamen kielellä opettavista, kuten myös inarinsaamen kielen opettajista on vailla alan loppututkintoa. Vuonna 2014 näyttää siltä, että tilanne on kohentumassa kahta kautta. Toisaalta SOGSAKK:in vuoden pituiseen intensiivikoulutukseen on viime aikoina osallistunut koulutettuja opettajia, toisaalta yliopistoista on valmistumassa opettajiksi inarinsaamentaitoisia henkilöitä. (Opettajatilanteesta ks. myös Olthuis & al. 2013: 131–133.)

4.4 Kielenopetus aikuisille

4.4.1 Saamelaisalueen koulutuskeskus

Samaan aikaan, kun kielen siirtyminen lapsille on pyritty käynnistämään kielipesän ja kouluopetuksen avulla, inarinsaamen kieltä on opetettu enenevässä määrin myös aikuisille. 1980–90-lukujen aikana opetus tarkoitti sekä alkeiskursseja että äidinkielisille tarkoitettuja luku- ja kirjoitustaitokursseja, joita pidettiin kertaluontoisesti esim. viikon mittaisina tai sitten useammissa periodeissa. Varhaisimmista inarinsaamen kielen kursseista ei ole saatavissa dokumentoitua tietoa. Saamelaismuseum Siidan ja Anarâškielâ servi ry:n Anarâš-sivuston mukaan (Anarâš-sivusto: Pekka Sammallahti) ensimmäinen inarinsaamen kielikurssi järjestettiin Ivalossa vuonna 1982 ja sen opettajina toimivat Oulun yliopiston saamen kielen ja saamelaiskulttuurin professori Pekka Sammallahti sekä Matti Morottaja. Ilmari Mattuksen (2011: 3–4) mukaan historian ensimmäinen aikuisille tarkoitettu inarinsaamen kielen kurssi pidettiin 6.–17.6.1988. Sen järjesti Lapin kesäyliopisto. Osallistujia kursseilla oli neljätoista ja opettajina toimivat

Matti Morottaja ja Pekka Sammallahti. Sittemmin kielikursseja ovat järjestäneet ainakin Anarâškielâ servi, Saamelaisalueen koulutuskeskus (SOGSAKK) ja Oulun yliopisto. Kyse on ollut lyhyistä intensiivikursseista tai ilta- ja viikonloppuopetuksesta ja viime vuosina yhä enemmän verkko-opetuksesta.

Keväällä 1999 SOGSAKK järjesti ensimmäisen koko lukukauden mittaisen inarinsaamen kielen peruskurssin. Sitä tarjottiin erityisesti kielipesälästen vanhemmille. Mukana oli viitisentoista osallistujaa, joista osa oli kielipesälästen äitejä. Kurssi lisäsi merkittävästi yksilötason käänteistä kielenvaihtoa. Monet opiskelijoista alkoivat kurssin jälkeen puhua kieltä aktiivisesti, opiskella sitä lisää ja eräät jopa käyttää työssään tai kotonaan (ks.luku 5.4). Sittemmin SOGSAKK on tarjonnut yhä enenevässä määrin inarinsaamen kielen lyhytkursseja – kuten myös pohjois- ja koltansaamen kursseja – internetin kautta järjestettävänä etäopetuksena. Tämä on mahdollistanut kielienopiskelun myös Inarin ulkopuolella asuville.

Lukuvuonna 2011–2012 SOGSAKK:issa järjestettiin ensimmäisen kerran koko vuoden pituinen inarinsaamen kielen kurssi. Sittemmin se on järjestetty joka vuosi. Inarinsaamen linjan opettaja Anna Morottajan mukaan opiskelijoita oli ensimmäisenä lukuvuonna 13, toisena 10, kolmantena 11 ja lukuvuonna 2014–15 10 henkeä. Opintojen tavoitteena on sellainen kielitaito inarinsaamen kielessä, että niiden jälkeen pystyy työskentelemään inarinsaamen kielellä. Arviolta puolet inarinsaamen perusopinnot suorittaneista opiskelijoista on sijoittunut inarinsaamenkieliseen työelämään. Heidän paristaan on tullut uusia työntekijöitä mm. kielipesiin ja Yle Sápmiin. Seuraavassa alaluvussa esille tulevaan inarinsaamen kielen täydennyskoulutukseen verrattuna SOGSAKK:in inarinsaamen linjan opetussisällöt ovat hie-man käytännönläheisempiä. Teorian osuus ja etenemistahti on pyritty suunnittelemaan niin, että kuka tahansa pystyy seuraamaan opetusta. Toisaalta monien kielen osa-alueiden sujuva hallinta edellyttää itsenäistä työtä tai jatko-opintoja, sillä yhden lukuvuoden aikana ei pystytä paneutumaan kaikkeen. Opintoihin sisältyy kielimestariharjoittelua sekä aikuisten että lapsikielimestareiden kanssa (ks. 7.5.2), inarinsaamelaisen kulttuurin kursseja ja kieliharjoittelua inarinsaamenkielisillä työpaikoilla. (Morottaja A. suulliset kommentit 2014.)

4.4.2 Inarinsaamen kielen täydennyskoulutus 2009–2010

Käänteinen kielenvaihto edellyttää kaikki ikäluokat läpäisevää muutosta kieliyhteisössä. Kielipesätoiminnan ja inarinsaamenkielisen kouluopetuksen alkaessa ongelmaksi muodostui se, että aikuisia, työikäisiä kielenpuhujia oli aivan liian vähän suhteessa kieltä oppiviin lapsiin. Ongelma paheni 2000-luvun mittaan sitä mukaa, kun tarpeet kasvoivat. Kieltä puhuvat lapset tarvitsivat kieltä sujuvasti puhuvia ja kirjoittavia opettajia, kielipesäopettajia, oppimateriaalin tekijöitä, media-alan osaajia, vapaa-ajan toiminnan ohjaajia jne. Kouluopetuksen järjestäminen oli 2000-luvun alun ajan joka vuosi vaakalaudalla. Avoinna olevia opettajanpaikkoja haki joskus yksi tai kaksi henkilöä, toisinaan taas ei yhtään, ja koulu ja sivistystoimi joutuivat ponnistelemaan inarinsaamenkielisten luokkien toiminnan jatkumiseksi. Koulutettuja inarinsaamenkielisiä luokan- tai aineenopettajia ei ollut. Ensimmäinen muodollisesti pätevä opettaja saatiin inarinsaamenkieliseen opetukseen lukukaudella 2010–2011.

Työntekijäpula heijastaa uhanalaisten kielten puhujayhteisöissä tavallista ns. kadotetun sukupolven ongelmaa (ks. Olthuis & al. 2013: 217–222 ja Grenoble & Whaley 2006: 57). 1960-luvulla ja sitä myöhemmin syntyneet inarinsaamelaiset olivat jääneet vaille inarinsaamen kieltä. Lyhyet tai periodeina järjestettävät kielikurssit eivät suinkaan kaikkien kohdalla riittäneet niin vankan kielitaidon saavuttamiseen, että se mahdollistaisi inarinsaamen kielellä työskentelemisen.

Vuonna 2006 syntyi idea jo ammatissa toimiville ihmisille järjestettävästä kokovuotisesta kielikoulutuksesta. Asia tulee esille Anarâš-lehden joulukuun 2007 numerossa, jonka pääkirjoituksessa Matti Morottaja esittelee ideaa opettajien kielikoulutuksesta ja jossa on Marja-Liisa Olthuisin kirjoitus *Maht čuavdiđ anarâškielâ máttááttiej-jei vânuođâ?* 'Kuinka ratkaista pula inarinsaamen opettajista?' Alun perin täydennyskoulutuksen kohderyhmänä pidettiin selkeästi opettajia, mutta lopulta suurin osa osallistujista edusti muita ammattiryhmiä. Marja-Liisa Olthuis (2007c) kuvaa täydennyskoulutuksen lähtökoh-
taa: kieliyhteisöllä ei ole aikaa jäädä odottelemaan, että inarinsaamea puhuvia opettajia ilmestyisi jostakin itsestään.

*Mij ep pyevti innig vyerdiđ, et anarâškieltáidusaš máttáátteijeeh fakkist iđesteh kostnii. Tot ij lah meendugin realistlâš juurdâ. Lam tom uáivilist, et taam máttáátteijeeääši ferttee-uv čuávdiškyettid nubenáál. Muu mielâst tom puáhta porgâđ valmâš máttáátteijeid teikâ valmâstuumin leijee máttáátteijei kielâlâš škovliimáin. Tääł kuulâm kale motomijd ulmuid juurdâšmin jianusân, et anarâškiel máttáátteijeeh kolgáččij leđe eenikielâliih. Ideaal tii-leest návt tiädust-uv lii-uv. Muu mielâst mist ij kuittâg lah ennus-
tkin mihheen, maid monáttiđ. Jis pääccip sálbukkieđái vyerdiđ eenikielâlâš máttáátteijei itteem, te monáttep viehâ vissásávt tááláá kielásárnoo suhâpuolvâ já läpíttep ubâ kielâ.*

’Me emme voi enää odottaa, että inarinsaamentaitoisia opettajia ilmestyy yhtäkkiä jostain. Se ei ole kovinkaan realistinen ajatus. Olen sitä mieltä, että tätä opettaja-asiaa pitääkin ryhtyä ratkomaan toisin. Minusta sen voi tehdä valmiiden opettajien tai valmistumassa olevien opettajien kielellisellä koulutuksella. Nyt kuulen kyllä joidenkin ihmisten ajattelevan ääneen, että inarinsaamenkielisten opettajien pitäisi olla äidinkielisii. Ideaalitalanteessa näin tietenkin onkin. Minusta meillä ei kuitenkaan ole juuri mitään menetettävää. Jos jäämme kädet ristissä odotamaan äidinkielisten opettajien ilmestymistä, niin menetämme melko varmasti nykyisen kielenpuhujapolven ja kadotamme koko kielen.’

Hanketta ajamaan Marja-Liisa Olthuis perusti Anarâškielâ servin yhteyteen tutkimusryhmän, johon kuului hänen lisäksi KM Irmeli Moilanen sekä minä. Inarinsaamen kielen täydennyskoulutusta suunniteltiin intensiivisesti puolisentoista vuotta ennen kuin se toteutui lukuvuonna 2009–2010. Opetuksen järjesti Oulun yliopiston saamen kielen ja saamelaiskulttuurin yksikkö Giellagas-instituutti ja se tapahtui Saamelaisalueen koulutuskeskuksen tiloissa Inarissa. SOGSAKK myös osallistui koulutuksen järjestämiseen tiettyjen kokonaisuuksien osalta. Opiskelijat rekrytoitiin osittain mm. Inarin kunnan ja Saamelaisalueen koulutuskeskuksen työntekijät kattavalla yleisellä tiedotuksella ja hakukuulutuksella, osittain taas henkilökohtaisesti. Opiskelijavalinnat suoritti Giellagas-instituutti. Tavoitteena oli saada koulutukseen korkeakoulututkinnon suorittaneita, jo työelämässä

olevia ihmisiä sellaisilta ammattialoilta, joilla inarinsaamenkielisten työntekijöiden tarve oli polttavin.

Koulutukseen osallistui 17 aikuisopiskelijaa, joista suurin osa oli työelämässä jo mukana olevia ihmisiä ja muutama oli opiskelijoita. Mukana oli mm. opettajia, lastenhoitoalan ammattilaisia, filologian opiskelijoita, toimittaja ja pappi. Opiskelijoista suurin osa ei osannut inarinsaamen kieltä aloittaessaan. Jotkut olivat aiemmin käyneet inarinsaamen kielikursseja ja muutamat osasivat sujuvasti pohjoissaamea. Noin puolet opiskelijoista oli inarinsaamelaisia ja puolet suomalaisia; mukana oli myös yksi unkarilainen. Tämä on yksi esimerkki inarinsaamen revitalisaatiolle ominaisesta etnisestä neutraaliudesta, jota käsittelem luvussa 8.1.

Projektin johtaja Marja-Liisa Olthuis on yhdessä täydennyskoulutukseen osallistuneen Suvi Kivelän sekä kielentutkija Tove Skutnabb-Kankaan kanssa kirjoittanut inarinsaamen kielen täydennyskoulutuksesta teoksen *Revitalising indigenous languages. How to recreate a lost generation* (2013). Tässä alaluvussa esittelemäni seikat tulevat esille myös kyseisessä kirjassa. Lisäksi täydennyskoulutuksesta on koottu englanninkieliset www-sivut <www.casle.net>, joilla esitellään täydennyskoulutusta yleistajuisessa muodossa. Mukana on myös kuvia ja videomateriaalia.

Täydennyskoulutus kesti koko vuoden. Osallistujat irtaantuivat täksi ajaksi työ- tai opiskelupaikoistaan ja saivat koulutuksen ajaksi rahoituksen, joka vastasi vähintään 80 % koulutusta edeltäneestä ansiotasosta. Rahoitus räätälöitiin jokaiselle opiskelijalle erikseen ja rahoituslähteitä oli useita, mm. työ- ja elinkeinohallinnon koulutustuki ja Suomen Kulttuurirahaston myöntämät stipendit. Lukuvuoden ohjelma koostui Giellagas-instituutin inarinsaamen kielen opetusohjelmasta sekä käytännönläheisestä harjoitteluosiosta. Se sisälsi saamelaiskulttuuriin liittyviä kursseja, kieliharjoittelua työpaikoilla ja kielimestariharjoittelua. Viimeksi mainittu oli saamelaisalueella ensimmäistä kertaa strukturoidusti käytetty kielen ja kulttuurin opiskelumetodi, jonka viitteellisenä lähtökohtana oli Kalifornian alkuperäiskielten elvyttämistyössä kehitetty Master–Apprentice Language Learning Program (Hinton 2002 ja 2008). Se tarkoitti järjestelyä, jossa opiskelijat viettivät tietyt päivät kuukaudesta vanhempien, äidinkielisten

kielenpuhujien kanssa käyttäen päivän mittaan ainoastaan inarinsaamen kieltä. Kielimestareiden luona oltiin yksin tai pareittain, ja opiskelijoilla oli lukuvuoden aikana useampia kielimestareita. Päivän mittaan opiskelijat ja kielimestarit saattoivat tehdä arkisia askareita, ehkä inarinsaamelaiseen kulttuuriin liittyviä töitä kuten kalastus tai käsityöt, tai sitten koko päivä kului juttelun ja muistelusten parissa. Kielimestariharjoittelu osoittautui opiskelijoiden palautteen perusteella korvaamattoman tärkeäksi osaksi koulutuskokonaisuutta. Tarkastelen kielimestarimenetelmää inarinsaamen kielen aikuisopetuksessa tutkimuksen seitsemännessä luvussa. (Ks. myös Olthuis & al. 2013.)

Täydennyskoulutus oli koulutusprojektiksi poikkeuksellisen mittava, mitä tulee suunnittelutyöhön, oppimateriaalin laatimiseen ja rahoituksen järjestämiseen. Sen kokonaisbudjetti oli noin 700 000 euroa. Projektin johtaja Marja-Liisa Olthuis totesi koulutuksen loputtua, että sen syvälliset vaikutukset kieliyhteisöön tulevat näkymään vasta muutaman vuoden päästä (Olthuis, suulliset kommentit elokuussa 2010). Olthuis & al. 2013 (129–148) analysoivat täydennyskoulutuksen vaikutuksia kielipesätoimintaan, kouluopetukseen, oppimateriaalitalanteeseen, yliopisto-opetukseen, Saamelaisalueen koulutuskeskuksen opetukseen, yhteisölliseen toimintaan, seurakuntaan ja inarinsaamenkielen tilanteeseen. Heidän teoksensa kirjoittamisen aikaan tilanne näytti seuraavanlaiselta:

- Inarin koulussa toimivista neljästä inarinsaamenkielisestä opettajasta kaksi oli täydennyskoulutuksen opiskelijoita, ja yläkoulussa oli päästy aloittamaan inarinsaamenkielinen aineopetus. Inarinsaamen kielen opetus oli alkanut Ivalon ala- ja yläasteella.
- Kaksi täydennyskoulutuksen lopettanutta oli valmistunut Oulun yliopiston Giellagas-instituutista pääaineenaan inarinsaamen kieli. Toinen heistä toimi Giellagas-instituutin inarinsaamen kielen yliopisto-opettajana ja toinen Ivalon ala- ja yläasteen inarinsaamen kielen lehtorina.
- Uusia kielipesäryhmiä oli täydennyskoulutuksen kautta parantuneessa työntekijätilanteessa avattu kaksi, yksi Ivaloon ja toinen Inariin.

- Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa oli aloitettu jatkuva, kokovuotinen inarinsaamen kielen intensiiviopetus, jossa opettajana toimi täydennyskoulutuksen läpikäynyt henkilö.
- Inarinsaamen kielen asema oli Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa vahvistunut muutenkin useiden inarinsaamenkielisten työntekijöiden ansiosta.
- Saamelaiskäräjien inarinsaamen kielen kääntäjänä työskenteli täydennyskoulutuksen opiskelija.
- Inarinsaamen kieltä oli alettu käyttää Inarin seurakunnan toiminnassa täydennyskoulutuksessa opiskelleen papin ansiosta, ja hän sekä Giellagas-instituutin inarinsaamen lehtori käänivät Raamattua inarinsaameksi.

Täydennyskoulutuksen suurimpana puutteena projektin työntekijät ovat nähneet jälkikäteen sen, ettei se tavoittanut riittävässä määrin kasvatusalan, etenkin varhaiskasvatuksen ammattilaisia. Kouluteuista lastentarhaopettajista ja perhepäivähoitajista on edelleen vuonna 2014 pula. Myös opettajia olisi ollut tarve saada mukaan enemmän. Opettajapula vaikeuttaa esimerkiksi inarinsaamenkielisen opetuksen järjestämistä Ivalon kouluissa.

Yhteenvedonomaaisesti opiskelijoiden sijoittumisesta työelämään voi tätä kirjoittaessani vuonna 2014 todeta seuraavaa: 17 opiskelijasta pääosin inarinsaamenkielisessä työssä toimii seitsemän. Sellaisessa työssä, jossa inarinsaamen kielellä on melko säännöllistä virallista käyttöä, toimii tulkintani mukaan viisi henkilöä. Muutama käyttää kieltä työssään satunnaisesti tai yhtenä työyhteisön kommunikatiivikielistä. Vain pari täydennyskoulutuksen suorittaneista ei vuonna 2014 käytä inarinsaamea työelämässä lainkaan.

Täydennyskoulutuksen opiskelijoiden kielitaidon kehittymistä ja kielikäytänteitä ei ole resurssipulasta johtuen päästy seuraamaan eikä jatkotutkimaan, joten seuraavanlaiset kysymykset jäävät toistaiseksi avoimiksi: Millaista kielitaitoa koulutus tuotti? Miten opiskelijat kokevat oman asemansa kieliyhteisössä inarinsaamen kielen uusina puhujina? Miten he arvioivat omaa kielitaitoaan ja kielenvalintaansa eri domeeneissa? Kuinka suuressa määrin täydennyskoulutus lisäsi inarinsaamen kielen käyttöä perheissä? Onnistuiko täydennyskoulutus integroimaan opiskelijat kieliyhteisöön? Otettiin inarinsaamelainen

kulttuuri riittävässä määrin huomioon? Miten saamen kielen aikuis-koulutusta voisi kehittää kulttuurisensitiivisempään suuntaan?

4.4.3 Inarinsaame tieteen kielenä

Vuonna 2001 inarinsaamen kielestä tuli yliopisto-opintojen kieli. Siihen saakka kieltä oli voinut opiskella Oulun yliopiston saamen kielen koulutusohjelmassa pohjoissaamen kielen ohessa yksittäisten kurssien muodossa, mutta nyt tuli mahdolliseksi suorittaa kielestä approbatur-opintokokonaisuus (15 silloista opintoviikkoa). Opetus järjestettiin Oulun yliopiston Giellagas-instituutin ja Saamelaisalueen koulutuskeskuksen yhteistyönä. (Olthuis 2003a: 576.) Muutama vuosi sen jälkeen käynnistyi aineopintojen kokonaisuus. Vuodesta 2011 saakka inarinsaamesta on voinut suorittaa syventävät opinnot. Muista yliopistoista Helsingin yliopistossa inarinsaamea opetetaan satunnaisesti yksittäisten kurssien muodossa osana suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen ja saamentutkimuksen opintokokonaisuuksia.

Talvella 2013 valmistui Giellagas-instituutista ensimmäinen inarinsaamen kielen maisteri ja aineenopettaja ja myöhemmin samana vuonna toinen. Inarinsaamen kielellä on siis myös kirjoitettu kaksi pro gradu -tutkielmaa. Mervi Skopetsin pro gradu (2013) on nimeltään *Uđđá Testament jurgálem anaráškielân. Suomákielást anaráškielân – keevátláš pággu vai máhđulášvuotâ uccâ kielân?* 'Uuden Testamentin kääntäminen inarinsaameksi. Suomesta inarinsaameksi – käytännön pakko vai mahdollisuus pienelle kielelle?'. Skopets tarkastelee tiettyjen teologisten käsitteiden käännöksiä eri lähteissä verraten käännöksiä suomenkieliseen kirkkoraamattuun 1992 ja kreikankielisiin alkuteksteihin. Teija Linnanmäki kirjoitti pro gradun sukunsa kielellisestä historiasta ja henkilökohtaisesta käänteisen kielenvaihdon prosessistaan (Linnanmäki 2014). Vuoden 2014 lopussa inarinsaamen kieleen liittyviä pro gradu -tutkielmia on tekeillä tai suunnitteilla noin kymmenen. Gradujen lisäksi inarinsaamen kielellä on kirjoitettu muutamia kandidaatintutkielmia. (Olthuis, suulliset kommentit 2014.)

Opinnäytetöiden lisäksi tieteellisiä julkaisuja on ilmestynyt inarinsaameksi tähän mennessä vasta muutamia. Mainittavia ovat Olthuisin artikkelit inarinsaamen kielen elvytyksestä ja tutkimuksesta (2007b) ja inarinsaamen kirjakielen kehityksestä (2009). Lisäksi on

ilmestynyt artikkeleita, joita voi pitää populaaritieteellisinä. Tällaisia ovat mm. Anarâš-lehdessä ilmestyneet Olthuis (2003c) lintusanas-
tosta, Pasanen (2005b) kielten uhanalaisuudesta, Mattus II. (2009) ja
Aikio S. (2013) paikannimistöistä ja Laitinen (2013) Erkki Itkosesta
inarinsaamen tutkijana. Morottaja P. (2009) käsittelee artikkelissaan
inarinsaamelaista kirjallisuutta.

4.5 Uudet domeenit

Uusina domeeneina pidetään esimerkiksi mediaan, uusmediaan ja kie-
len kirjallistumiseen liittyviä kielenkäyttöaloja (ks. esim. UNESCO
2003, painamaton). Uhanalaisen ja elpyvän vähemmistökielen kon-
tektissa kysymys on usein domeeneista, joilla on toimittu enemmistö-
kielellä, ja joita aletaan luoda omalla kielellä revitalisaation myötä.
Vähemmistökielen kirjallistuminen on erottamaton osa sen moderni-
saatiota ja revitalisaatiota.

4.5.1 Inarinsaamenkielinen kirjallisuus

Vaikka inarinsaamen kieltä on käytetty kirjallisesti jo 1850-luvulta läh-
tien (ks. 2.2 ja 3.1), niin inarinsaamenkielisen kirjallisuuden synnystä
voi puhua vasta 1990-luvulta alkaen. Sitä ennen ilmestyi lähinnä teks-
tikokoelmia ja kirkollisia julkaisuja. 1970-luvulla ilmestyivät esim.
Inarin seurakunnan julkaisema, kirkkoherra Antero Nivan toimittama
Ucca salmakirjááš 'Pieni virsikirja' (Niva 1978) sekä uusintapainos
alun perin vuonna 1917 ilmestyneestä tekstikokoelmasta *Inarinlappa-
laista kansantietoutta* (Koskimies & Itkonen 1978[1917]). Kertomus-
kokoelmia on ilmestynyt myöhemminkin, mm. Matti Morottajan toi-
mittama *Tovlááh maináseh* (1996) ja Pekka Sammallahden toimittama
Javrij jieŋah parguu (2004). Ensimmäisiä kaunokirjallisia julkaisuja
inarinsaamen kielellä olivat Aune Kuvvan lastenlaulukirja *Piiččus*
(1987), runokirja *Uáináh-uv – Oainnátgo* (1992) ja lastenkirja *Tuálu
fangâ* (1994), Iisakki Mattuksen muistelmateos *Eellimpäälgis* (1996)
sekä Ilmari Mattuksen omaelämäkerrallinen *Čovjäävrist Kaamásân*
(1996). (Anarâš: Kieli. Kirjallisuus.) Sittenmin inarinsaamenkielistä

kaunokirjallisuutta ovat kirjoittaneet myös Petter Morottaja ja Marja-Liisa Olthuis.

Vuonna 2014 inarinsaamelainen kirjallisuus tarkoittaa pitkälti lastenkirjallisuutta, jota sivuan tässä tutkimuksessa lastenkulttuurin yhteydessä (luku 6.4.5). Aikuisille tarkoitettua kaunokirjallisuutta on julkaistu hyvin vähän. Yksi harvoista teoksista on Matti Morottajan ja Ilmari Mattuksen toimittama novelliantologia *Kyelisieidi maccâm já eres novelleh* vuodelta 2006. Antologia sisältää sekä perinteisiä muisteluksia että uudempaa novelligenreä. Anarâš-lehdellä (ks. 3.5.3) onkin suuri merkitys myös kirjallisuusfoorumina. Kun kirjoja on vähän, lehti toimii ainoana säännöllisenä foorumina, joka tarjoaa muisteluksia, proosaa, asiatekstejä ja yhä enemmän myös ajankohtaisiin aiheisiin paneutuvia tekstejä inarinsaamen kielellä.

4.5.2 Media

Inarinsaamen kieltä on käytetty mediassa jo kolmisenkymmentä vuotta säännöllisesti, joskin pitkään hyvin vähäisessä määrin. Vuonna 1947 perustetun Yleisradion saamenkielisen toimituksen (vuodesta 1985 alkaen Sámi Radio, nykyään Yle Sápmi) toiminnassa inarinsaamen kielellä oli aluksi hyvin pieni rooli, vaikka kieltä toki saattoi joskus kuulua pohjoissaamen ohella ainakin haastatteluissa. Vuonna 1973 saamenkielinen toimitus muutti Rovaniemeltä Inariin, ja tämän jälkeen koltan- ja inarinsaamenkielen asema vahvistui. Koltankielinen toimittaja palkattiinkin jo samana vuonna, mutta inarinsaamenkielisten lähetysten vakiinnuttamista hidasti erimielisyys siitä, onko inarinsaame todella itsenäinen kieli. Vuonna 1982 alkoivat säännölliset inarinsaamenkieliset lähetykset, joita toimittamaan palkattiin oma toimittaja. (Lehtola V-P. 1997b: 71–72.)

Loppuvuodesta 2014 inarinsaamenkielisiä lähetyksiä tulee Yle Sápmin tuotannossa seuraavasti: 1) viikoittainen ajankohtaisohjelma *Anarâš saavah*, joka kestää kaksi tuntia; 2) viikoittainen puolituntinen lastenohjelma *Binna báanna*, jossa inarinsaamenkielinen osuus noin kolmannes; 3) viikottainen, kaksi ja puoli tuntia kestävä nuortenohjelma *Sohkkašohkka*, jossa puhutaan kaikkia kolmea saamen kieltä; 4) viikoittainen, puoli tuntia kestävä arkistomateriaaliin perustuva ohjelma *Anarâš vuárkká*, jossa kuullaan inarinsaamenkielisiä muisteluita,

haastatteluja ja reportaaseja Saamen radion menneiltä vuosikymmeniltä ja 5) viikoittainen, puolituntinen hengellinen ohjelma *Rohkos ja musihkka*, joka tehdään inarinsaamen kielellä kerran kuussa.

Inarinsaamen kielen osuus Yle Sápmín toiminnassa on kasvusuunnassa. Viime aikoina inarinsaamea on alettu käyttää myös kanavan yleisissä ohjelmissa, kuten *Buorre idit Sápmi*, jossa toimittaja saattaa olla inarinsaamenkielinen ja haastatteluissa ja jutuissa saattaa kuulua kaikkia kolmea kieltä. Tätä monisaamenkielistä toimintamallia radiossa ja muilla domeeneilla käsitellen luvussa 9.4.1. Vuoden 2013 aikana inarinsaamenkieliset toimittajat alkoivat myös kirjoittaa inarinsaamenkielisiä uutisia internetiin Yle Sápmín yhteiselle uutispalvelimelle. Siihen saakka internet-uutisia oli julkaistu pohjoissaameksi ja suomeksi. (Wesslin 2014.)

Television puolella inarinsaamen asema on edelleen marginaalinen. Vuodesta 2002 alkaen Suomessa on näkynyt uutislähetys *Ođđasat*, jonka tuottamiseen Yle Sápmi osallistuu yhdessä Ruotsin SVT:n ja Norjan NRK:n kanssa. Se sisältää silloin tällöin inarinsaamenkielistä uutismateriaalia. *Ođđasat*-lähetys on tullut Suomessa vaihtelevaan lähetyksaikaan, kunnes elokuussa 2014 ohjelma sai vakituisen lähetyksajan 20.45 Yle Fem -kanavalla. Loppuvuodesta 2013 käynnistyivät Ylen omat saamenkieliset tv-uutiset, joissa inarinsaamen kieltä kuuluu useammin kuin yhteispohjoismaisissa uutisissa, vaikka pääkielenä onkin pohjoissaame. Ne lähetetään viisiminuuttisena lähetyksenä TV 1 -kanavalla joka arkipäivä klo 15.10. Monisaamenkielisen toimintamallin lisääntyminen koskee myös *Unna Junná* -lastenohjelmaa. Talvesta 2013 alkaen joka lähetyksessä on materiaalia kaikilla kolmella Suomessa puhuttavalla saamen kielellä.

Inarinsaamen kielen käyttö lehtitoiminnassa on vähäistä, mutta vakiintunutta. Sitä on pidettävänä merkittävänä osa kielen kirjallistumista, revitalisaatiota ja modernisaatiota. Vuodesta 1987 alkaen on ilmestynyt inarinsaamenkielinen aikakauslehti Anarâš, jota käsitellen tutkimuksen luvussa 3.5. Tätä ennen inarinsaamen kielellä kirjoitettiin jonkin verran saamelaisessa aikakauslehdessä *Sabmelaš / Sápmelaš* (ks. esim. Olthuis 2000). Vuosien 2007 ja 2011 välillä ilmestyi Petter Morottajan toimittama viikoittainen inarinsaamenkielinen uutislehti Kierâš. Se toimi ajankohtaisena tiedotuskanavana ja keskusteluforumina. Tällaiselle kanavalle oli syntynyt tarve, kun omakielinen

toiminta oli vilkastunut eikä Anarâš-lehti soveltunut tiedotuksen ja keskustelun areenaksi harvaan ilmestymisen vuoksi. Kierâš toimitettiin tilaajilleen ensisijaisesti sähköpostissa, mutta tarvittaessa myös postitse.

Vuonna 2014 tiedotuksen ja keskustelun foorumina toimii yhä enemmän inarinsaamenkielinen Facebook-ryhmä *Anarâškielâ or-roomviste*, 'Inarinsaamelainen olohuone' (Facebook: Anarâškielâ or-roomviste). Ryhmässä keskustellaan paljon inarinsaamen kielestä, esimerkiksi kysellään neuvoja kääntämisessä ja sanojen taivutuksessa. Kuka tahansa voi ilmoittaa tapahtumista, jotka koskevat inarinsaamea ja inarinsaamelaisia. Ajoittain sillä käydään myös vilkasta keskustelua ajankohtaisista aiheista. Facebookissa, kuten myös Twitterissä inarinsaamea käytetään luonnollisesti jonkin verran myös yksityisten käyttäjien sivuilla ja tileillä. Toinen tiedotukseen, keskusteluun ja materiaalien jakamiseen tarkoitettu yhteisöllinen internet-foorumi on Wiki-sivusto *Nettisaje*. (Ks. myös Olthuis & al. 2013: 148, 212.) Inarinsaamenkielisistä internet-sivustoista mainittavin on Saamelaismuseo Siidan ja Anarâškielâ servin yhdessä kokoama laaja sivusto *Anarâš – Inarinsaamelaiset – The Inari Saami* (Siida: Anarâš). Se esittelee kolmella kielellä inarinsaamelaisten historiaa ja nykypäivää, kieltä, kulttuuria ja toimijoita. Täydennyskoulutushankkeen puitteissa (ks. 4.4.2 ja 7.) luotu CASLE-sivusto tarjoaa englanninkielistä tietoa ja materiaalia inarinsaamen täydennyskoulutuksesta, kielitilanteesta ja kulttuurista.

4.5.3 Musiikki

Inarinsaamenkielinen populaarikulttuuri on hyvin nuori ilmiö. Sen tunnetuin – ja lähes ainoa – edustaja on inarinsaamenkielistä rap-musiikkia tekevä ja esittävä Mikkâl Antti Morottaja, taiteilijanimeltään Amoc. Hän aloitti rap-musiikin tekemisen 2000-luvun alussa suomen kielellä, mutta vaihtoi pian inarinsaameen. Mikkâl Antti Morottaja on yksi niistä harvoista 1980-luvulla syntyneistä, jotka oppivat inarinsaamea kotikielenä. Hän alkoi esiintyä paikallisissa tilaisuuksissa vuonna 2004, saavutti pian myös valtakunnan tason julkisuutta ja julkaisi esikoislevynsä *Amok-kaččâm* vuonna 2007 (Amoc 2007). Amocin musiikissa on vaikutteita bronxilaisesta gangsta-rapista, esitystapa ja

äänenkäyttö ovat melko aggressiivisia ja sanoitukset ikään kuin ivaat saamelaisiin liitettyjä odotuksia. Kappaleet kertovat traagisesta rakkaudesta, yksinäisyydentunteista, väkivaltafantasioista, juopotelusta ja rap-skenestä. Saamelaiskulttuuriin viitataan esikoislevyllä lähinnä ironisoiden, stereotypioihin viittaamalla. (Ks. Ridanpää & Pasanen 2009.) Amocin kanssa esiintyy usein toinen rap-artisti Jukka Kangasniemi, taitelijanimeltään Ružže. Amocin uudemmassa, vielä julkaisemattomassa tuotannossa on konserteissa kuultujen kappaleiden perusteella enemmän viitteitä saamelaiseen mytologiaan.

Amocin merkitys inarinsaamen kielen elpymiselle ilmenee ainakin seuraavilla osa-alueella:

- (1) Inarinsaamenkielinen nuorisokulttuuri: Amoc on käytännössä luonut inarinsaamenkielisen nuorisokulttuurin. Aikana, jolloin inarinsaamea yleisesti puhuttiin nuorison keskuudessa, ei ollut olemassa populaarikulttuuria meidän tuntemassamme muodossa ja mittakaavassa, mm. koska joukkotiedotusvälineet olivat vasta kehittymässä. Vaikka Amoc toteaa itse kappaleessaan *Čalmekäittee* (Amoc 2007), että ”Jiem haaljij ledē nuorâi roolimalli” eli ’En halua olla nuorten roolimalli’, niin sellainen hänestä on väistämättä tullut inarinsaamenkielisten lasten ja nuorten parissa. Hän on heille ensimmäinen mahdollisuus samastua omakieliseen nuorisokulttuuriin tekijään.
- (2) Kielen modernisaatio: Amoc käyttää inarinsaamen kieltä julkisella domeenilla ja esittävässä taiteessa aivan uudella tavalla. Hänen musiikkinsa ja esiintymisensä herättää risitiitaisia tunteita, tai herätti ainakin 2000-luvun alkupuolella, jolloin asia oli kokonaan uusi. Inarinsaamen kieli ja gangsta-rap ovat jo lähtökohtaisesti epäodotuksenmukainen yhdistelmä, ja kappaleiden sanoituksissa on paljon sellaista, mitä saatetaan pitää epäsopivana ja loukkaavana. Uhanalaisen vähemmistökielen käyttö tällaisessa muodossa saattaa kohdata jyrkkääkin kritiikkiä, kuten Zamjatin, Pasanen ja Saarikivi (2012: 35–36) huomauttavat puristista kieli-ideologiaa ja Venäjän vähemmistökielten modernisaatiota koskien. Ajatus kielen puhtaudesta ja pyhydestä elää vah-

vasti monissa alkuperäiskansa- ja vähemmistöyhteisöissä. Samaan aikaan on kuitenkin selvää, että vähemmistökielen elinvoimaisuuden kannalta kielen luova ja epäodotuksen mukainen käyttö on välttämätöntä. (Ks. myös 8.2.4.)

- (3) Inarinsaamelaisten ja inarinsaamen kielen tunnettuus suomalaisten parissa: Amoc nousi vuoden 2005 aikana lyhyeksi aikaa mediailmiöksi valtakunnallisella tasolla. Suomalainen media kiinnostui hänestä ja häntä haastateltiin useissa lehdistä sekä radiokanavilla ja televisiossa. Tätä kautta moni suomalainen todennäköisesti kuuli ensimmäistä kertaa, että saamelaiskieliä on useita ja että Suomessa on olemassa jotain sellaista kuin inarinsaamelaiset ja inarinsaamen kieli.
- (4) Inarinsaamen kielen prestiisin nousu saamelaisessa kontekstissa: Amoc on ollut hyvin suosittu myös muiden saamelaisryhmien kuin inarinsaamelaisten parissa. Hän on mm. esiintynyt lukuisia kertoja Kautokeinossa erilaisissa juhlissa ja tapahtumissa. Hän on noussut suosioon siitä huolimatta, kenties osittain myös sen takia, että esiintyy kielellä, jota Norjassa asuva pohjoissaamen kielen puhuja ei voi ymmärtää aivan helposti. Inarinsaamelaiset eivät ole aina kokeneet tullessa arvostetuksi pohjoissaamenkielisten parissa, ja kaksikielisyys inarinsaamen ja pohjoissaamen välillä on ollut lähinnä yksisuuntaista (ks. 3.4 ja 5.2.2). Tätä taustaa vasten väitän, että Amocista on muodostunut yksi tekijä, jonka kautta inarinsaamelaisuuden ja inarinsaamen kielen tunnettuus ja prestiisi on lisääntynyt saamelaisessa kontekstissa.

Amocilla on ollut laajempaakin merkitystä. Samalla kun hänen tuotantonsa ja toimintansa on ollut nostamassa esille inarinsaamen kieltä ja inarinsaamelaisuutta, hän on ollut purkamassa koko saamelaiskulttuuriin liitettyjä stereotyyppioita ja modernisoimassa koko saamelaiskulttuuria. Valkonen (2009: 268) viittaa Saamelaiskäräjien entisen puheenjohtajan Pekka Aikion toteamukseen: ”Amoc on todennäköisesti vienyt enemmän saamelaiskulttuuria eteenpäin kuin Saamelaiskäräjät koko olemassaolonsa aikana”. Amoc on ollut omalta osaltaan raivaamassa tietä saamenkielisille räppäreille. Nykyään mm.

pohjoissaamenkielistä rap-musiikkia esittävä Ailu Valle nauttii suurta suosiota. Mitä tulee muihin vähemmistöryhmiin, niin ainakin karjalan kielellä räppiä esittävä petroskoilainen Ondrei (ks. Yle Satakunta 17.1.2013) on saanut alkusysäyksen taiteelliselle työlleen Amocin tuotannosta.

Inarinsaamen kielellä oli toki tehty, esitetty ja julkaistu musiikkia jo ennen Amocin aktiivista toimintaa. Alan pioneerinä voi pitää musiikintekijä, taitelija Aune Kuvvaa, jonka säveltämiä ja sanoittamia lauluja on julkaistu *Äijihkedgi*-kasetilla (1994b) ja *Pálgáh*-levyllä (2004). Kuvvan laulujen sanoituksista suuri osa liittyy tavalla tai toisella luontoon ja inarinsaamelaisten perinteiseen elämäntapaan. Tuotannossa on myös paljon lastenlauluja. Lauluja on soitettu radiossa ja laulettu kielipesissä ja kouluissa. Aune Kuvvalla on paljon myös toistaiseksi julkaisematonta musiikkia, jota muutamat inarinsaamenkieliset laulajat esittävät erilaisissa tilaisuuksissa. Yksi harvoista inarinsaamenkielisistä musiikkijulkaisuista on Rauni Mannermaan vuonna 2004 ilmestynyt, hengellistä musiikkia sisältävä levy *Pávhájusbâ eellim meerâ*.

Muutaman viime vuoden aikana on noussut esille kaksi inarinsaamen kielellä esiintyvää ryhmää. Koškepuško-lauluryhmä koostuu inarinsaamen kielen täydennyskoulutuksen opiskelijoista, jotka alkoi-
vat opiskeluvuoden aikana kääntää inarinsaameksi suomen- ja muunkielisiä iskelmiä ja pop-kappaleita. Ryhmän lauluja on nauhoitettu Yle Sápmin studiossa ja soitettu runsaasti radiossa, ja se on esiintynyt monenlaisissa juhlissa ja tilaisuuksissa. (Ks. myös 4.4.2, 7.4.4 ja Olt-huis & al. 2013: 72.) Aila-duo-niminen kokoonpano esittää omaa musiikkiaan, jossa sanat ovat inarinsaameksi ja soittimina mm. kantele ja rumpu. Duo voitti Sámi Grand Prix -musiikkikilpailun lauluosion Kautokeinin pääsiäisfestivaaleilla 2014 ja sijoittui toiseksi kansainvälisessä vähemmistökielisten laulujen kilpailussa Liet International (Yle Sápmi 19.4.2014 ja 15.12.2014).

4.5.4 Vapaa-ajan toiminta

Kun kieli halutaan palauttaa yhteisön sosiaalisen toiminnan kieleksi, on institutionaalisten tasojen lisäksi otettava huomioon kielenpuhujien vapaa-aika. Anarâškielâ servi ry on koko olemassaolonsa ajan

järjestänyt harvakseltaan inarinsaamenkielistä vapaa-ajan toimintaa. Anarâš-lehdistä käy ilmi esimerkiksi, että kesällä 1997 AS järjesti Ii-järvellä nuottaustapahtuman ja keväällä 2008 pilkkireissun Ahvenjärvelle (Anarâš porgemáánu 1997: 18–19; Kaarret 2008). Vuosina 1992 ja 2005 pidettiin kirjoituskurssit, joiden tavoitteena oli saada uutta inarinsaamenkielistä lyhytproosaa; kurssien tuloksena syntyneistä teksteistä on koottu teos *Kyelisieidi maccâm já eres novelleh* (Morottaja M. & Mattus II. toim. 2005).

Ajan mittaan kieliyhteisössä tuli yhä suurempi tarve säännölliselle vapaa-ajantoiminnalle. Vuonna 2008 alettiin järjestää noin keran kuukaudessa inarinsaamenkielisiä harrastusiltoja *Anarâš eehid*. Ne ovat toteutuneet välillä AS:n omana toimintana, välillä Inarin kansalaisopiston tai Saamelaisalueen koulutuskeskuksen toiminnan puitteissa. Iltojen teemat ovat vaihdelleet ja ohjaajat sen mukaan. Ohjelmassa on vuosien mittaan ollut mm. lauluiltoja, linturetkiä, marja- tai kalastusreissuja, matkakertomuksia, leipomista ja liikuntaa. Harrastusiltojen kävijämäärä on vaihdellut muutamasta osanottajasta useisiin kymmeneen. Niistä on tiedotettu *Anarâš saavah* -radio-ohjelmassa sekä Facebookin *Anarâškielâ orroomviste* -ryhmässä. (Olthuis & al. 2013: 138.)

Inarinsaamen kieli on viime vuosina päässyt yhä paremmin esille Inarin kansalaisopiston toiminnassa. Vuoteen 2010 saakka inarinsaamen alkeis- tai jatkokursseja järjestettiin silloin tällöin, mutta siitä alkaen kielikursseja ja keskustelukerhoja on ollut säännöllisesti. Tähän vaikuttaa jälleen inarinsaamen täydennyskoulutuksen myötä kohentunut opettajatilanne. Lukuvuonna 2014–2015 kansalaisopiston kurssitarjonnassa on inarinsaamen kielen alkeiskurssi Inarissa ja keskustelu-piiri Ivalossa. Muualla kuin Inarin kunnassa tapahtuvaa inarinsaamen kielen aikuisopetusta käsittelen kieliviennin yhteydessä alaluvussa 9.4.2.

Nellimin kylässä toimii inarinsaamen keskustelukerho SOGSACK:in kurssitarjonnan puitteissa. Täydennyskoulutuksesta valmistuneen opettaja Teija Linnanmäen pitämä keskustelukerho on lajissaan ensimmäinen inarinsaamenkielinen foorumi Nellimin inarinsaamen puhujille, joista suurin osa on vanhuksia. Toimintaa kutsutaankin leikkilisesti nimityksellä *ákkukerho*, 'mummokerho'. Harvat Nellimin alueen inarinsaamenkieliset ovat osallistuneet Inarin

kirkonkylälle keskittyneeseen inarinsaamenkieliseen toimintaan. Syyinä tähän ovat varmaankin Nellimin maantieteellinen etäisyys Inarista ja kielenpuhujien ikäjakauma. Keskustelukerhon myötä monet sellaiset, joiden kielitaito on ollut lähinnä passiivista, ovat alkaneet puhua kieltä aktiivisemmin. (Linnanmäki 2014: 51–52, 89; Olthuis & al. 2013: 138, 165–166.)

4.5.5 Seurakunta

Inarinsaamen kielen kirjallistumisessa, kuten monien muiden maailman vähemmistökielten kirjallistumisessa on nähtävissä kehitysvaihe, jossa uskonnon ja kirkon rooli on ollut olennainen. Monet varhaisimmista inarinsaamen kielellä julkaistuista teksteistä ovat kirkollisia: Inarin kirkkoherra E. W. Borg julkaisi vuonna 1859 kirjan *Anar sämi kiela aapis kirje ja doktor Martti Lutherus Ucca katkismus*, ja kirkkoherra Lauri Itkonen toimittamana ilmestyi vuonna 1902 *Katkismus* ja 1906 *Ráámmát historja* (Anarâš: Kieli. Kirjallisuus.) Evakelisluterilaisella kirkolla oli pyrkimys laajentua mm. toimimalla sillä kielellä, jota kansa puhui, joten kirkollisia tekstejä käännettiin saameksi ja monet kirkonmiehet opettelivat saamen kieliä. Kirkon toiminnan piiriin kuului myös kiertokoulujärjestelmä (ks. luku 3.3.1). Se perustui kirkon pyrkimykseen tarjota sivistystä kouluttamattomille, hajallaan asuville saamelaislapsille. Vaikka kiertokoulujärjestelmä toimikin monin paikoin kokonaan suomeksi, se näyttäytyy kuitenkin kansakouluun verrattuna hyvin inhimillisenä koulutusmuotona saamelaisten historiassa.

Nykyään evankelisluterilainen kirkko ja Inarin seurakunta näyttäytyvät yhtenä yhteisötason käänteisen kielenvaihdon potentiaalisena osa-alueena. Inarinsaamen revitalisaation myötä ne ovat vähin erin lisänneet tukeaan inarinsaamen kielelle. Merkittävä askel oli se, että Inarin seurakunnan pohjoissaamen kieltä puhuva saamelaispappi osallistui inarinsaamen kielen täydennyskoulutukseen 2009–2010. Näin ollen inarinsaamenkielisillä on mahdollisuus saada inarinsaameksi erilaisia kirkollisia toimituksia kuten kaste ja vihkiminen. Samoin inarinsaamen kielen käyttö seurakunnan tilaisuuksissa on lisääntynyt. Jumalanpalveluksissa saatetaan lukea tekstejä inarinsaameksi tai Kauneimmat Joululaulut -tilaisuuksissa laulaa jokunen joululaulu myös inarinsaameksi. Inarinsaamen käyttö on kuitenkin toistaiseksi

satunnaista ja kiinni yksittäisistä ihmisistä. Säännöllistä inarinsaamenkielistä toimintaa kirkolla ei ole. (Olthuis, suulliset kommentit 2014.) Oulun hiippakunnassa on vuodesta 2008 alkaen ollut saamelaistyön sihteeri ja vuodesta 2009 alkaen toiminut saamelaistyön neuvottelukunta (Oulun hiippakunta: Sámebargu / Saamelaistyö). Sen tavoitteena on mm. vahvistaa kirkon saamelaisille tarjoamia palveluita ja kirkollista yhteistyötä eri maiden saamelaisten välillä. Marja-Liisa Olthuisin mukaan (suulliset kommentit 2014) inarinsaamen jalansijan vahvistamiseksi kirkossa tarvittaisiin selkeämpää strategiaa ja velvoittavia toimenpiteitä, kuten inarinsaamen kielen taidon vaatimista joissakin seurakunnan viroissa.

Kirkko on myös yksi inarinsaamen kielen kääntämisen ja modernisoinnin areenoista. Inarinsaameksi on ilmestynyt jonkin verran kirkollisia julkaisuja, uusimpana kolmella saamen kielellä julkaistu *Sotilaan virsikirja* (Yle Sápmi 2.10.2014). Suomen Piiphiaseuran tuella on käynnissä evankeliumitekstien kääntäminen inarinsaameksi. Lopullisena tavoitteena on koko Uuden Testamentin kääntäminen. Käännöstyö etenee henkilöressurssien ja rahoituksen vähyyden vuoksi hitaasti, ja ensin pyritään kääntämään pragmaattisesti niitä osia, joita seurakuntatyössä kipeimmin tarvitaan (Olthuis, suulliset kommentit 2014; käännöstyöstä ks. myös Skopets 2014).

4.6 Viralliset domeenit ja kielensuunnittelu

4.6.1 Statussuunnittelu: inarinsaamen virallinen asema

Inarinsaamesta tuli pohjois- ja koltansaamen ohella virallinen kieli Saamelaisalueella vuonna 1992, kun astui voimaan laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa (Laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa). Lakia muokattiin ja täydennettiin, ja uudistettu saamen kielilaki tuli voimaan vuonna 2004 (Saamen kielilaki). Saamen kielilaki velvoittaa saamelaisten kotiseutualueella toimivia valtion- ja kunnanhallinnon viranomaisia sekä tuomioistuimia tarjoamaan palveluita saamen kielellä. Rajoitetummassa määrin laki on voimassa myös kotiseutualan ulkopuolella. Lain mukaan saamelaisella on saamelaisalueella viranomaisyhteyksissä vapaus valita, käyttääkö hän

suomen vai saamen kieltä, ja viranomaisilla on velvollisuus huolehtia, että palveluita on tarjolla kummallakin kielellä. Jos saatavilla ei ole saamen kieltä puhuvaa viranomaista, saamelaisen oikeus käyttää saamen kieltä on turvattava tulkkipalvelun avulla. Lakiin pohjautuen virkasuhteessa työskentelevillä valtion ja kuntien työntekijöillä on saamelaisalueella oikeus työssään tarvittavan saamen kielen taidon hankkimiseen palkallisen virkavapaan turvin. Valtion ja kunnan on huolehdittava siitä, että Saamelaisalueen asukkaat saavat viralliset tiedotukset sekä suomen että saamen kielellä. Laki koskee kaikkia Suomen saamelaiskieliä ”käytetystä kielestä tai pääasiallisesta kohderyhmästä riippuen”. (Saamen kielilaki.)

Kielilain toteutumisesta käytännössä voi yleisesti todeta, että parhaiten sen vahvistamista kielellisistä oikeuksista ovat toteutuneet viranomaisten oikeus opiskella saamen kieltä työajallaan sekä virallisten tiedotusten ja dokumenttien julkaiseminen saamen kielillä. Riippuu tosin alueesta, ovatko nämä toimet järjestyneet hyvin, tyydyttävästi vai välttävästi. Inarinsaamen kielen täydennyskoulutukseen (ks. 4.4.2.) pääsi kielilakiin perustuvan rahoituksen turvin osallistumaan kaksi Inarin kunnassa työskentelevää opettajaa. Saamelaisalueen koulutuskeskuksen vuodesta 2011 alkaen järjestämään inarinsaamen kielen ja kulttuurin koulutukseen on samoin osallistunut opiskelijoita kielilakiin perustuvan palkallisen virkavapaan turvin. Inarin kunnan viralliset ilmoitukset, kuten työpaikkailmoitukset käännetään kaikille kolmelle saamen kielelle ja julkaistaan kunnan www-sivuilla sekä julkisten kuulutusten ilmoitustaululla; osa ilmestyy myös Inarin ja Utsjoen viikoittaisessa paikallislehti Inarilaisessa. Virallisen käännöstyön mielekkyyttä on myös kritisoitu (Morottaja M. 2007b ja 2009), samoin kuin sellaisen inarinsaamen kielelle tapahtuvan tulkkauksen, jota kukaan ei tosiasiansa kuuntele (Morottaja M. 2010). Matti Morottaja (2009) näkee, että vähäisiä resursseja voisi suunnata mielekkäämminkin kuin hallintotekstien kääntämiseen:

Puátá mielân meiddei taggaar juurdâ, et jis haldâttâstevstâid pieijum ruudâid já pargonaavcâid piejáččij oppâkirjij rähtimân, te tast ličij eenâb ävkki kielâ ovdânem pyerrin. Sâttá leđe nuuvt, et ulmuuh iä ennuvgin luuvâ haldâttâstevstâid, mut škovlâmaterialâid kal ličij tâllân ano.

’Tulee mieleen sellainenkin ajatus, että jos hallintoteksteihin laitettu raha ja työpanos laitettaisiin oppikirjojen tekoon, niin siitä olisi enemmän hyötyä kielen kehittymiselle. Saattaa olla, että ihmiset eivät juurikaan lue hallintotekstejä, mutta koulumateriaaleille olisi kyllä heti käyttöä.’

Kielilain heikko toteutuminen viranomaispalveluiden osalta ilmenee mm. Saamelaiskäräjien selvityksessä *Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2004–2006* (Näkkäläjärvi 2007). Selvitys osoittaa suuria puutteita niin saamenkielisten työntekijöiden määrässä kuin viranomaisten tiedotustoiminnassa. Inarissa tilanne on erityinen, koska saamen kieliä on kolme. Jos viranomainen osaa jotakin saamen kielistä, se on todennäköisimmin pohjoissaame, mikä ei useinkaan riitä siihen, että asiointi sujuisi inarin- tai koltansaamenkielisen henkilön kanssa. (Ks. myös Seurujärvi-Kari 2011: 67–68.) Vuosien 2004 ja 2006 välisenä aikana Inarin kunnan kaikkien alojen – sivistystoimi, sosiaalitoimi, tekninen toimi jne. – työntekijöistä neljä puhui äidinkielenään inarinsaamea, yhdellä oli muuten hyvä kielitaito ja neljä hallitsi inarinsaamen alkeet. Koko kunnan työntekijöistä siis viiden katsottiin kykenevän tarjoamaan inarinsaamenkielistä palvelua. Saamelaisalueen valtiollisista elimistä – kirkko, poliisi, maistraatti, maanmittauslaitos jne. – vain evankelisluterilaisessa kirkossa työskenteli selvityksen tarkastelujakson aikana yksi henkilö, joka hallitsi inarinsaamea. Saamelaisalueen ulkopuolisissa valtiollisissa elimissä ei tullut selvityksessä ilmi yhtään inarinsaamen taitoista työntekijää. Tulkkauspalveluiden järjestämisen suhteen selvitys osoitti suuria eroja eri viranomaisten välillä. Toisin paikoin tulkki oli saatavissa samana päivänä kun tarve tulkkaukseen ilmeni, toisaalla tulkkauksen järjestäminen saattoi kestää useita päiviä.

Saamelaiskäräjien selvitys osoittaaakin, että oikeus asioida viranomaisissa saamen kielillä on ollut lähinnä symbolinen oikeus vailla käytännön merkitystä. Inarinsaamenkielisen inarinsaamelaisen kieli-oikeuksien toteutumiseen on vielä pitkä matka, vaikka tarkasteltaisiin vain saamen kielilain suomia oikeuksia, kansainvälisistä sopimuksista ja suosituksista puhumattakaan. Tilanne on tosin kohentunut selvityksen jälkeen jossain määrin. Vuonna 2014 Inarin kunnan sosiaali- ja terveystoimessa työskentelee kunnan informaation mukaan kuusi inarinsaamea hallitsevaa henkilöä (Inarin kunta: Saamenkieliset sosiaali- ja terveystoimien palvelut Inarin kunnassa). Muista kunnan toimialoista

ei vastaavaa julkista tietoa ole saatavilla. Yksittäinen viranomainen, jonka inarinsaamenkielisten palveluiden saatavuus on viime vuosina lisääntynyt merkittävästi, on Metsähallitus. Sen luontokeskus Siidassa työskentelee vuonna 2014 useita inarinsaamenkielisiä asiakaspalvelijoita, ja inarinsaamea käytetään jossain määrin sen verkkopalveluissa. (Ks. Metsähallitus: Lundui.)

4.6.2 Korpussuunnittelu: kielenhuolto ja kielen kehittäminen

Saamen kielten virallinen asema on lisännyt merkittävästi käännytöitä suomen ja eri saamen kielten välillä. Kääntäminen puolestaan lisää sanaston uudistamisen tarvetta, samoin kuin kielen käyttäminen koulu- ja yliopisto-opetuksessa. Marja-Liisa Olthuis on käsitellyt tätä inarinsaamen sanastotyötä lukuisissa julkaisuissa (Olthuis 2000, 2003a, 2003b ja 2007a). Olthuisin mukaan (2007a: 1) uudissanaston tarve lisääntyi merkittävästi vuonna 2000, kun inarinsaamesta tuli opetuskieli Inarin alakoulussa. Tällöin luotiin nopeassa tahdissa noin 2500 biologian alan uudissananaa, koska biologia oli yksi inarinsaameksi opetettavista aineista, jonka alalla moderni sanasto puuttui lähes tyystin. Olthuis toteaa (2003a: 574), että uudissanaston luominen on yksi elpyvän kielen näkyvimpiä tunnusmerkkejä, ja että inarinsaamen revitalisaation myötä uusia sanoja oli vuoteen 2003 mennessä vakiinutettu jo noin 10 000. Sen jälkeen inarinsaamen kielen käyttö en edelleen laajentunut uusille aloille, esimerkiksi yläkoulun aineopetukseen. Vuoden 2014 loppuun mennessä uudissanaston määrä oli kohonnut noin 15 000:een, ja sanastoa on luotu ainakin matematiikan, biologian, maantiedon, liikunnan, terveyden- ja sairaanhoidon ja historian aloilla (Olthuis & Trosterud 2015). Uhanalaisten kielten sanaston uudistamisesta on yleisesti todettava, että sen epäonnistuminen johtaa pahimmillaan kielen dramaattiseen marginalisaatioon. Tämä käy ilmi esim. Grünthalin analyysistä (2011: 271) vepsän kielen kuihtumisen syistä.

Vuonna 2014 inarinsaamen kielen sanasto- ja kielenhuoltotyö elää keskellä epäselvää murrosvaihetta. Vuonna 2004 Kotimaisten kielten tutkimuskeskukseen perustettiin inarinsaamen kielen huoltajan toimi, joka siirtyi Oulun yliopiston Giellagas-instituuttiin vuonna 2012. Pian inarinsaamen kielenhuolto keskitettiin yhteispohjoismaisen

Giellagáldu-kielikeskuksen alaisuuteen. Kun Giellagáldun rahoitus loppui Suomessa vain reilun vuoden toiminnan jälkeen (ks. myös 4.6.3), inarinsaamen kielenhuolto jäi tyhjän päälle. Samalla myös vuonna 2004 perustetun viisihenkisen inarinsaamen kielen neuvontaryhmän toiminta jäi vaille rahoitusta. Ainoa pysyvä toimi inarinsaamen kiелensuunnittelun alalla kuuluukin Saamelaiskäräjien saamen kielen toimiston inarinsaamen kielityöntekijälle ja kielenkääntäjälle. (Olthuis 2007a: 2; Saamelaiskäräjät: Saamen kieli; Saamelaiskäräjät / Oktavuolta-nettilehti: Giellagáldu; Saamelaiskäräjät: Saamen kielen toimisto.)

Inarinsaamen uudissanaston vakiintumisesta kieleen ei ole tutkittua tietoa. Olthuis & al. (2013: 144) toteavat, että yleisesti ottaen vanhemmat, äidinkielliset, omalla kielellään kirjoitustaidottomat kielenpuhujat pitävät uutta terminologiaa vaikeana ymmärtää. Tältä tilanne vaikuttaa myös oman haastatteluaineistoni perusteella, samoin kuin inarinsaamen täydennyskoulutusprojektiin liittyvän Anne-Marie Kallan haastatteluaineiston (ks. luku 7.4.4) perusteella. Seuraavassa omasta aineistostani kaksi otetta, joista käy ilmi iäkkään haastatellun vaikeus ymmärtää modernia inarinsaamea. Ensimmäisessä kysyn, luukeko haastateltu mitään inarinsaamen kielellä, ja hän kuvailee tekstin ymmärtämistä vaikeaksi. Jälkimmäisessä haastateltu kuvaa tilannetta, jossa on ollut koulussa inarinsaamenkielisessä luokassa vieraillessaan eikä ole ymmärtänyt oppilaan käyttämää sanaa.

NN: - - *na taid saanijd. Et maidsun tuot sääni táárgut.*

’- - no niitä sanoja. Että mitähän tuo sana tarkoittaa.’

AP: *Naa, uáivildah-uv tagarijd uđđâ saanijd, moh láá tääl rahtum?*

’Niin, tarkoitatko sellaisia uusia sanoja, mitä on nyt tehty?’

NN: *Naa, uđđâ saanijd, já toh pustaveh láá, magarehnii koukeroh, et ij tiede.*

’Niin, uusia sanoja, ja ne kirjaimet ovat, jonkinlaisia koukeroita, että ei tiedä.’

NN: *Na toh ain kojâdâleh maidnii.*

’No ne aina kyselevät jotakin.’

AP: *Na maid toh ovdâmerkkân kojâdeh?*
 'No mitä ne esimerkiksi kysyvät?'

NN: *Na tom-uv kojâdii ohtii, et maht talle onnii luámu. Já tot lái munjin uddâ sääni. Mun jiem tiättám, et mii lii luámu.*
 'No sitäkin kerran kysyivät, että miten silloin pidettiin lomia. Ja se oli minulle uusi sana. Minä en tiennyt, että mikä on "luámu".'

Eräs haastattelemani henkilö toteaa, että uudissanaston luomisessa on oltava realistinen: vanhemmat kielenpuhujat eivät todennäköisesti tule koskaan oppimaan ja hyväksymään sitä, koska he eivät tarvitse sitä. On katsottava eteenpäin, tulevia sukupolvia. Koululaisille ja kieltä aikuisena opiskelleille uudissanasto tulee tutuksi alusta saakka mm. oppimateriaalin kautta. Heidän ongelmansa onkin yleensä päinvastainen: perinteiseen inarinsaamelaiseen elämäntapaan ja maailmankuvaan liittyvän sanaston ja ilmausten puuttuminen omasta puherekisteristä. Ongelmaa yritetään paikata monin tavoin. Vanhoja sanoja ja sanontoja tehdään tutuksi oppimateriaalin kautta. *Anarâš saavah* -radio-ohjelmassa on jo pitkään ollut erityinen *Kielâmiinut* 'kieliminuutti'-osio, jossa käsitellään milloin mitään inarinsaamen kieleen liittyvää ilmiötä. Esille tulee usein uusille puhujille ongelmallisia kieliopillisia seikkoja, kuten suomen ja inarinsaamen väliset syntaktiset erot, tai esimerkiksi luontoon liittyviä uusien puhujien huonosti tuntemia sanoja ja sanontoja. Yllä mainittu Giellagáldu-hankkeen inarinsaamen työntekijä lähetti kaikille halukkaille sähköpostitse inarinsaamenkielisen kuukausitiedotteen, johon sisältyi mm. "kuukauden idiomi". Inarinsaamen kielen idiomien säilymistä ja siirtymistä edistää se seikka, että niistä on ilmestynyt sekä yleistajuinen idiomisanakirja (Idström & Morottaja 2010) että väitöstutkimus (Idström 2010).

Suomessa puhuttavien saamen kielten asiaa ajaa korkeimmalla poliittisella tasolla Saamelaiskäräjien kielineuvosto. Neuvostossa ovat edustettuina kaikki kolme saamen kieltä ja sen tehtäviin kuuluu Suomessa käytettävien saamen kielten ylläpitäminen ja kehittäminen. Se antaa ohjeita ja suosituksia kielen- ja nimistönhuoltoon ja terminologiaan liittyvissä asioissa, edistää kielen tutkimusta, jakaa tietoa saamen kielistä ja osallistuu pohjoismaiseen kielyhteistyöhön. Lisäksi saamen kielineuvosto valvoo saamen kieltä koskevan lainsäädännön soveltamista, saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumista ja

kieliolojen kehitystä. (Saamelaiskäräjät: Saamen kielineuvosto.) Saamelaiskäräjillä toimii myös saamen kielen toimisto, jossa työskentelee mm. kielilain toteutumista valvova kieliturvasihtööri sekä eri saamen kielten kielityöntekijöitä ja kääntäjiä. Inarinsaamen ja koltansaamen kielillä on molemmilla yksi kielityöntekijä tai kielenkääntäjä, pohjoissaamenkielisiä työntekijöitä on useita (Saamelaiskäräjät: Saamen kielen toimisto). Auktorisoidun kääntäjän tutkinto on mahdollista suorittaa inarinsaamen kielestä lähtö- tai kohdekielenä. Opetushallituksen rekisterin mukaan on olemassa yksi suomesta inarinsaameen kääntävä auktorisoitu kääntäjä (Opetushallitus: Viralliset / auktorisoidut kääntäjät). Sen sijaan Opetushallituksen kielitutkintoa ei ole mahdollista suorittaa inarinsaamen kielestä; saamen kielistä vain pohjoissaame on mukana tutkintokieliissä (Opetushallitus: Kielitutkinnot).

Loppuvuodesta 2014 Anarâškielâ servin tutkimusryhmä on Marja-Liisa Olthuisin johdolla aloittamassa aktiivista yhteistyötä Troms-san yliopiston Giellatekno-keskuksen kanssa (Romssa Universitehtta: Sami Giellatekno). Giellatekno on luonut vuodesta 2001 alkaen erilaisia teknisiä sovelluksia saamen kielten ja joidenkin muiden vähemmistökielten kirjoittamisen, opettamisen ja tutkimisen tarpeisiin, mm. konekäännös-, kielenopetus- ja korjausohjelmia. Niitä on tarkoitus kehittää lähivuosina myös inarinsaamen kielelle. Tämä on erityisen tärkeää inarinsaamen kielen ja inarinsaamenkielisen opetuksen kannalta. Kieliteknologian avulla opettajat voivat luoda juuri omiin tarpeisiinsa sopivaa oppimateriaalia valmiiden ohjelmien ja korpusten avulla. Inarinsaamen kieltä työkseen tai muuten kirjoittavat saavat käyttöönsä ajantasaisia korjaus- ja käännösohjelmia, joita valtakielillä on ollut jo pitkään. (Olthuis & Trosterud 2015; Olthuis, suulliset kommentit 2014.)

4.6.3 Tavoitteena kokonaisvaltainen kielen suunnittelu

Saamen kielten elvyttäminen ja kehittäminen on pirstaloitunut Suomessa monelle taholle. Se perustuu pitkälti vapaaehtoistyöhön ja lyhytaikaisiin projekteihin. Esimerkki tästä on mainittu Giellagálduhanke, jonka rahoitus Suomessa loppui puolentoista toimintavuoden jälkeen. Opetus- ja kulttuuriministeriö on kehottanut Saamelaiskäräjiä

rahoittamaan sen toimintaa vastedes omasta budjetistaan, mutta käräjillä ei ole tähän varoja.

Saamen kielten elvyttäminen ei onnistu ilman terminologia- ja kielenhuoltotyötä. Jotta saamen kieli voi säilyä virka-, työ- ja modernina kielenä globaalissa maailmassa, uudissanojen tarve on valtava ja kielenhuoltotyön tarve tätäkin suurempi,

toteaa Ylen uutisessa käräjien puheenjohtaja Klemetti Näkkäljärvi. (Yle Sápmi 7.7.2014.)

Alkuvuodesta 2012 julkaistiin opetus- ja kulttuuriministeriön koordinoiman selvityksen ja työryhmätyöskentelyn tuloksena *Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi* (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012). Ohjelma tähtää Suomessa puhuttavien saamelaiskielten aseman vahvistamiseen. Erityishuomio kohdistuu vakavimmin uhanalaisiin inarin- ja koltansaameen sekä saamen kielten asemaan saamelaisalueen ulkopuolella. Elvytysohjelman puitteissa on tarkoitus kartoittaa eri saamen kielten nykytilanne ja -tarpeet ja tutkia kielilain eri osa-alueiden toteutumista. Tavoitteena on, että Suomen valtio ottaa vastuun saamen kielten tukemisesta nykyistä kokonaisvaltaisemmin ja pitkäkestoisemmin. Tämä olisi olennaista esimerkiksi kielipesätoiminnan kannalta, sillä pätkittäinen ja epävarma rahoitus vaikeuttaa merkittävästi toiminnan suunnittelua ja siihen sitoutumista (ks. myös 6.3.3). Loppuvuoteen 2014 mennessä elvytysohjelman rahoittamisesta ja toteuttamisesta ei ole mitään tietoa. Kielipesätoiminnan rahoitusta on useana viime vuonna leikattu valtion budjettiesityksissä, mutta lopulta rahoitus on aina järjestynyt erilaisin väliaikaisratkaisuin, kuten Veikkauksen voittovarojen turvin. Sámi Giellagáldu -hankkeelle kielteinen rahoituspäätös annettiin OKM:sta samana päivänä kuin valtioneuvosto vahvisti saamen kielen elvytysohjelman täytäntöönpanon (Yle Sápmi 7.7.2014). Positiivinen kehitysaskel on kuitenkin ollut saamenkielisen oppimateriaalituotannon määräraha, joka vuodelle 2015 on nousemassa 400 000 eurosta 500 000 euroon (Yle Sápmi 12.8.2014). Summa on tosin edelleen kaukana Saamelaiskäräjien hakemasta miljoonasta eurosta.

Anarâškielâ servin puheenjohtaja Marja-Liisa Olthuis näkee, että saamen kielten huolto ja muu kielensuunnittelu on välttämätöntä saada vakiinnutettua pysyviin rakenteisiin, pois lyhytaikaisten projektien piiristä. Kielenelvytys ja kielenhuolto ovat pysyvä osa inarinsaamen kieliyhteisön arkea, ja ne edellyttävät systemaattista suunnittelua ja asiantuntemusta. Lähtökohtana kaikessa kielensuunnittelussa on se, että inarinsaamesta ei koskaan tule suurta kieltä eikä valtakieltä. Sen täytyy pystyä elämään ja kukoistamaan rinnakkain toisten, suurempien kielten kanssa. (Olthuis, suulliset kommentit 2014.)

5 Käänteinen kielenvaihto yksilötasolla

Tässä luvussa käsittelen yksilötason käänteistä kielenvaihtoa inarinsaamen kielen puhujayhteisössä. Esittelen kolmen inarinsaamen kieltä aikuisena opetelleen kielenpuhujan kielelliset elämäkerrat, joista käyvät ilmi ilman inarinsaamen kieltä kasvaminen, käänteisen kielenvaihdon toteuttaminen ja sen vaikutukset tämänhetkiseen elämään. Tavoitteeni on näiden henkilökohtaisten kokemusten kautta 1) kuvata sitä, millaista on aikuisiässä opetella tai ottaa takaisin kieli, joka olisi odotuksenmukaisesti kuulunut itselle lapsuudesta saakka, ja toisaalta 2) konkretisoida sitä, mitä inarinsaamen kielen puhujayhteisössä on tapahtunut 1950-luvulta nykypäivään saakka.

Luvun käänteisen kielenvaihdon kertomukset perustuvat omaan haastattelumateriaaliini. Luvussa esiintyy kolme erilaista informantia, joita yhdistää käänteinen kielenvaihto suomesta inarinsaameen aikuisiässä. Yhtä henkilöistä olen haastatellut yhden kerran, kahta useamman kerran. Haastatteluja voi luonnehtia puolistrukturoiduksi: niiden pohjana ovat olleet minun edeltä käsin valmistelemani kysymykset, mutta haastattelun kulkua on sen lisäksi ohjailnut haastateltavan oma kerronta. Haastattelut ovat kestäneet tunnista kahteen tuntiin ja ne on tehty inarinsaameksi. En ole edes tullut kysyneeksi haastateltavilta, haluavatko he käydä keskustelun saameksi vai suomeksi, sillä kaikki kolme ovat minulle ennestään tuttuja, ja olen aina puhunut heidän kanssaan inarinsaamea (ks. myös luku 1.2.2). Tällaista menettelytapaa voi myös kritisoida. L2-oppijoiden omaelämäkerrontaa tutkinut Pavlenko korostaa (2007: 171–174), että haastattelukielen valinnalla on merkitystä, sillä haastattelu ei ole vain faktojen keräämistä vaan monin tavoin sensitiivinen ja interaktiivinen tilanne. Hänen mukaansa eri kielellä tehdyissä haastatteluissa voi nousta esille erilaisia korostuksia ja tunteita, ja kaksi- ja monikielisen henkilön haastattelu vain yhdellä kielellä voi johtaa värittyneen tai yksipuolisen kuvan välittymiseen.

Kirjoitettuani kutakin informanttia koskevan alaluvun alustavan version kesän ja alkusyksyn 2014 aikana annoin sen kullekin

luettavaksi ja kommentoitavaksi. Kahden henkilön kanssa tapasimme ja kävimme yhdessä läpi tekstiä ja heidän elämäänsä koskevia päivityksiä. Kolmas kommentoi käsikirjoitusta kirjallisesti, teki joitakin oikaisuja ja tarkennuksia sekä kirjoitti melko pitkään aiheista, jotka olivat tulleet koskettamaan hänen elämäänsä vasta haastattelujemme jälkeen. Loppuvuonna 2014 lähetin vielä kullekin luettavaksi koko luvun käsikirjoituksen ja hyväksyttäväksi oman osuutensa. Tässä vaiheessa tekstiin tuli vielä pieniä tarkennuksia.

Käsittelen haastatteluaineistoani narratiivisen analyysin avulla. Poimin litteroiduista haastatteluista esille olennaisia henkilöiden kielenkäyttöä, kieliaseiteita ja kielen oppimisprosessia valottavia kohtia. Keskityn seuraaviin kysymyksiin:

- Miksi informantti jäi lapsuudessaan vaille inarinsaamen kieltä?
- Millaisia tunteita kieltä vaille jääminen aiheutti hänen elämässään ennen kielen opiskelua?
- Miksi informantti ryhtyi opiskelemaan saamea?
- Kuinka hän koki saamen kielen opiskelun?
- Millaista oli alkaa puhua kieltä?
- Millä domeeneilla ja missä sosiaalisissa suhteissa käänteinen kielenvaihto näkyy informantin elämässä?
- Miten inarinsaamen kielen taito on muuttanut informantin elämää?

5.1 Revitalisaatio yksilötason prosessina

5.1.1 Yksilötason käänteisen kielenvaihdon tutkimuksesta

Käänteinen kielenvaihto (engl. *reversing language shift*, usein käytetään lyhennettä RLS) on käsite, joka tuli tunnetuksi Joshua Fishmanin vuonna 1991 ilmestyneestä teoksesta *Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Se tarkoittaa prosessia, jossa kielellinen sulautuminen eli kielenvaihto vähemmistökielestä enemmistökieleen hidastuu tai loppuu, ja vähemmistökieltä aletaan käyttää ennen enemmistökielillä

käyttöaloilla. Yksilötasolla käänteinen kielenvaihto ilmenee niin, että ihmiset, jotka eivät ole lapsena oppineet vähemmistökieltä, opettelevat sen aikuisina ja alkavat käyttää sitä. On myös mahdollista, että ihmiset, joiden vähemmistökielen taito on ollut yksinomaan passiivista, tai jotka ovat lakanneet pitkäksi aikaa puhumasta kieltä, alkavat puhua sitä. Yksilötaso kattaa myös perheeseen, sukuun ja sosiaaliin verkostoihin liittyvän kielenkäytön. Yhteisötason käänteinen kielenvaihto puolestaan tarkoittaa kielen käyttöönottamista sellaisilla instituutio-naalisilla aloilla, joilla sitä ei ole ennen tai pitkään aikaan käytetty: tyypillisimmin koulutus, media ja hallinto. (Huss 1999: 24.) Kyse ei ole kielen palauttamisesta entiseen asemaansa yhteisössä eli paluusta yksikielisyyteen – se ei ole yhteiskunnan muututtua mielekästä eikä edes mahdollista (Fishman 1991: esim. 60–61). Sen sijaan tavoitteena on kaksikielisyys ja vähemmistökielen nostaminen kokonaan uuteen asemaan, enemmistökielen rinnalle. Käänteinen kielenvaihto on paitsi kielen takaisin ottamista, myös vähemmistöyhteisön modernisointumista omalla kielellä (ks. Zamjatin & al. 2012: 36–46).

Kuten olen tutkimukseni johdannossa kuvannut, kielten uhanalaisuus ja revitalisaatio ovat viimeisten vuosikymmenien aikana nousseet yhä vahvemmin esille maailmanlaajuisessa kielen- ja kulttuuritutkimuksessa. Eri kieliyhteisöjen revitalisaation kuvauksia ja toisaalta revitalisaatiota teoretisoivia tutkimuksia on ilmestynyt runsaasti (ks. 2.2). Yksilötason käänteistä kielenvaihtoa on kuitenkin analysoitu kielisosiologisessa tutkimuskirjallisuudessa melko vähän siihen nähden, että kyse on uhanalaisten kielten revitalisaation välttämättömästä edellytyksestä. Nähdäkseni on tärkeää tarkastella yhteisön käänteistä kielenvaihtoa nimenomaan yksilöiden päätösten ja ponnistelujen kautta. Usein se nähdään projektina, jonka toteuttavat poliitikot, opettajat tai projektityöntekijät, vaikka se on pohjimmiltaan tavallisten kielenpuhujien kielellisten valintojen ja kieli-ideologioiden muutosta. Näiden kielenpuhujien taustojen, motiivien, kielenoppimisprosessin ja kielikäytänteiden analysointi avaa inhimillisen näkökulman siihen, mitä revitalisaatio todella on, mitä se edellyttää ja miksi se usein ei johda toivottuihin tuloksiin.

Jonkin verran tutkimusta käänteisestä kielenvaihdosta yksilöiden kokemusten kautta on toki olemassa. Erika Sarivaara on kasvatustieteen alaa edustavassa tutkimuksessaan *Statuksettomat saamelaiset:*

Paikantumisia saamelaisuuden rajoilla (2012) kuvannut ns. statuksettomien saamelaisten käänteistä kielenvaihtoa suomesta saameen. Kyseessä ovat alun perin suomenkieliset ihmiset, joilla on saamelaiset sukujuuret, mutta jotka eivät täytä Suomen Saamelaiskäräjien äänioikeuskriteereitä – he eivät esim. pysty todistamaan saamelaisia sukujuuriaan Saamelaiskäräjien vaatimalla tavalla – ja joita ei niin muodoin voi pitää saamelaisyhteisön täysvaltaisina, tunnustettuina jäseninä. Sarivaaran tutkimuksen keskiössä on kymmenen statuksettoman saamelaisen identiteetin rakentuminen ja henkilökohtainen kielienelvytysprosessi. Sen tuloksena kaikki käyttävät tätä nykyä saamen kieltä elämässään aktiivisesti. Osa myös puhuu sitä omille lapsilleen. Sarivaara on tarkastellut mm. näiden henkilöiden motivaatiota oppia saamen kieltä (2012: 202–207) ja kielellisiä valintoja erilaisissa verkostoissa (2012: 208–216).

Eräs kiintoisa yksilötason käänteisen kielenvaihdon kuvaus on Gabrielle Maguiren teos *Our Own Language: An Irish Initiative* (1991). Se kuvaa iirinkielistä yhteisöä nimeltään Shaw’s Road Community, joka 1960-luvun lopulta alkaen loi valtavin ponnistuksin Länsi-Belfastiin sellaisen kieliympäristön, jossa saattoi kasvattaa lapsistaan iirinkielisiä. Yhteisö koostui aluksi viidestä perheestä, joiden vanhemmat olivat käyneet läpi käänteisen kielenvaihdon englannista iiriin nuorina aikuisina. He rakensivat talonsa vierekkäin, tekivät iiristä perheidensä pääkielen ja järjestivät lapsilleen omakielisen päivähoiton ja koulun, Bunscoilin. Nykyään Shaw’s Roadin yhteisössä asuu 22 perhettä ja Bunscoil on laajentunut vuosien mittaan 350 oppilaan kouluksi (Wikipedia: Shaw’s Road). Maguiren tutkimus koskee sekä Shaw’s Roadin ydinyhteisöä että muita perheitä, joiden lapset kävivät Bunscoilia. Iirinkielisen koulun vaikutukset yhteisön ulkopuolisiin perheisiin olivat mittavat, sillä lähes kaikki vanhemmat alkoivat opiskella iirin kieltä lastensa koulun myötä ja käyttää kieltä perheissä. Tutkimus kuitenkin tuo hyvin esille myös kodin ulkopuolelta alkavan revitalisaation ongelmat verrattuna kotoa alkavaan revitalisaatioon.

Tutkimukseni kannalta erittäin kiinnostavan viitekehysten muodostaa viime vuosina noussut *new speakers* -tutkimus, jota edustavat mm. O’Rourke & Ramallo (2011), Walsh & O’Rourke (2014), O’Rourke & Pujolar & Ramallo (painossa) ja Pujolar & Puidgevall (painossa). *New speakers* -tutkimus, jonka voinee suomentaa

uuspuhujatutkimukseksi, tarkastelee erilaisiin kieliyhteisöihin – niin vähemmistö- kuin enemmistökielisiin – integroituvia ihmisiä, mm. vähemmistökieliyhteisöjen uusia aikuispuhujia. Vähemmistökielikontekstissa uusi puhuja tai uuspuhujana on henkilö, joka on oppinut vähemmistökielen kielikylvyssä, kaksikielisen kouluopetuksen puitteissa, erilaisten revitalisaatio-ohjelmien kautta tai aikuisopetuksessa (O'Rourke & al. painossa: 1). Käsitteen vastaparina on vähemmistökielen äidinkielen puhuja, natiivipuhuja, joka on oppinut vähemmistökielen kotikielenä. Uuspuhujuuuden ilmiötä esiintyy sellaisissa vähemmistökieliyhteisöissä, joissa uhanalaisen kielen revitalisaatio on edennyt pisteeseen, jossa a) on olemassa riittävät rakenteelliset edellytykset kielen aktiiviseen oppimiseen kodin ulkopuolella, esim. kielikylvyssä, ja b) vähemmistökieli on saavuttanut sellaisen presitiisin, että sitä haluavat oppia henkilöt, jotka eivät ole oppineet sitä omilta vanhemmiltaan. Inarinsaamen kieliyhteisössä tilanne on juuri tällainen, ja kuten kautta tutkimukseni tulee esille, uusien puhujien ilmiö on erottamaton osa kielen revitalisaatiota ja kielen suunnittelua. Edellä mainituista lähteistä Pujolar & Puidgevall (painossa) paneutuu kysymykseen myös yksilökokemusten kautta. Artikkelissa kuvataan alun perin espanjankielisten henkilöiden katalaanin kielen omaksumista ja käyttöä eri elämänvaiheissa: koulu, opiskeluaika, työelämä ja oma perhe. Walsh & O'Rourke (2014) kuvaavat vastaavasti iirin kielen uuspuhujien kokemuksia.

Torkel Rasmussenin väitöstutkimuksessa saamen kielen elinvoimaisuudesta Utsjoen ja Tanan kunnissa esiintyy myös vanhempia, jotka ovat opetelleet saamen kielen aikuisena. Esille tulee mm. hyvin erilaisia kokemuksia saamen kielen oppimisesta kielikursseilla: toisilla ne eivät ole johtaneet aktiiviseen kielitaitoon, toiset taas ovat onnistuneet kieliopintojen ja käytännön kieliympäristön avulla omaksumaan saamen kieltä hyvin. Rasmussenin informantit korostavat luontaista kielenoppimista ystäväpiirin, sukulaisten ja naapurien kautta. Monet kertovat myös oppineensa saamea, kun perheen toinen vanhempi ja lapset puhuvat sitä keskenään. (Rasmussen 2013: 195–197.)

Kielellinen elämäkerta on henkilökohtainen kuvaus kielenpuhujan suhteesta kieleensä tai kieliinsä (ks. tarkemmin 2.4). Anna-Riitta Lindgren (2000) on kuvannut Helsingin saamelaiden kieliasenteita ja kielenvalintaa kielellisten elämäkertojen muodossa. Lindgren on

haastattelut 26 pääkaupunkiseudulla asuvaa saamelaista haastattelulomakkeessa määritellyistä aiheista, mm. lapsuuden kielitilanne, saamen kielen asema koulussa, kielenvalinta saamelaisten kanssa ja oma kielitaito. Haastatteluista hän on koostanut tiiviit kuvaukset henkilöiden koko kielellisestä historiasta.

Paitsi kielisosiologisessa tutkimuksessa, yksilötason käännteistä kielenvaihtoa on käsitelty myös käytännönläheisessä kirjallisuudessa. Norjassa Unjárgan (Nesseby, Uuniemi) kunnassa sijaitsevan Isak Saba -keskuksen saamen kielityöntekijä Jane Juuso on koonnut kaksikielisen opaskirjan *Valddán giellan ruovttoluotta – Tar språket mitt tilbake* (2009), jossa esitellään kognitiivinen ohjelma saamen kielen opiskelijoille. Ohjelma on kehitetty ensisijaisesti juuri yhteisönsä kieltä aikuisena oppiville henkilöille, jotka tarvitsevat tukea kielenpuhumiseen liittyvien psyykkisten esteiden ja mahdollisten traumojen voittamiseen. Leanne Hinton on kuvannut kirjassaan *How to keep your language alive* (2002) Kalifornian alkuperäiskieliyhteisöissä kehitettyä Master–Apprentice-kielenoppimisohjelmaa. Tämä perustuu tavallisesti vanhemman äidinkielen puhujan ja nuoremman kielenopiskelijan yksilölliseen vuorovaikutussuhteeseen, jossa käytetään vain ja ainoastaan kyseessä olevaa vähemmistökieltä. Esittelen kielimestari–oppilas-menetelmän käyttöä inarinsaamen kielen aikuisopiskelussa luvussa 7. Myös toinen Leanne Hintonin toimittama teos *Bringing our languages home* (2013) on yksilötason käännteisen kielenvaihdon kannalta tärkeä yleistajuinen kuvaus. Siinä tarkastellaan uhanalaisten vähemmistökielten elvyttämistä yksittäisissä perheissä. Joissakin tapauksissa kyse on useita sukupolvia sitten puhekielenä sammuneista kielistä, kuten wampanoagin kieli, joissakin taas edelleen elävistä ja kieliyhteisöissään laajasti elvytettävistä kielistä, kuten havaiji. Teos kertoo yksilöiden kokemusten kautta siitä, millaista on vanhempana pitää perheessä yllä uhanalaista kieltä enemmistökielen paineesta ja omasta vajavaisesta kielitaidosta huolimatta. Esille tulee kiinnostavasti myös perheiden lasten kokemuksia.

Inarinsaamen kielen oppimista aikuisena on ennen tätä tutkimusta käsitelty ainakin kahdessa henkilökohtaisessa kuvauksessa. Suvi Kivelä valottaa teoksessa Olthuis & al. (2013: esim. 17–22, 58–69) kokemuksiaan inarinsaamen kielen täydennyskoulutuksesta 2009–2010. Hän kuvaa mm. motiivejaan koulutukseen osallistumiseen,

opiskeluvuoden kulkua ja kielimestariharjoittelun herättämiä tunteita. Kivelän kokemukset ovat samalla dokumentti suomalaisen osallistumisesta inarinsaamen revitalisaatioon ja kieliyhteisön arkipäivään. Teija Linnanmäki käsittelee pro gradussaan (Linnanmäki 2014) omaa käänteisen kielenvaihdon prosessiaan, joka toteutui samassa koulutuksessa. Hän lähestyy aihetta oman inarinsaamelaisen sukunsa perspektiivistä ja tarkastelee syitä, joiden vuoksi inarinsaamen kieli katosi suvusta. Esille tulee myös henkilökohtaisen käänteisen kielenvaihdon vaikutus sosiaalsiin verkostoihin ja kieliyhteisöön: Linnanmäki on täydennyskoulutusvuodesta saakka työskennellyt monin tavoin inarinsaamen kielen ja kieliyhteisön parissa.

5.1.2 Erilaiset kielenpuhujat elvytettävän kielen puhujayhteisössä

Kielen uhanalaistuminen ja elpyminen muuttavat monin tavoin sitä, kuka kieltä puhuu ja miten sitä puhutaan. Se, miten vähemmistökielen puhujat ovat oppineet kielen, miten hyvin sitä hallitsevat ja kuinka paljon sitä käyttävät, vaihtelee suuresti. Sallabank (2013: 13–15) ryhmittelee uhanalaisen vähemmistökielen puhujayhteisön jäseniä seuraavasti:

- perinteiset puhujat (*traditional speakers*) tai natiivipuhujat (*native speakers*)
- uuspuhujat / uudet puhujat eli aikuisena kieltä oppineet
- neopuhujat eli elvytettyä kieltä varhaislapsuudessaan oppineet, jotka ovat tyypillisimmin kielikylypypylapsia
- semipuhujat tai muistajat (*rememberers*)
- latenttipuhujat tai passiiviset puhujat (*latent / passive speakers*), jotka eivät käytä kieltä aktiivisesti

O'Rourke ja Ramallo (2011: 153) viittaavat Ó Giollagáiniin (2002), joka määrittelee kielenpuhujutta iirin kieliyhteisössä. Hän erottaa ääri-iltojen eli iirin natiivipuhujan ja yksikielisen englanninpuhujan väliltä neonatiivipuhujan, semiaktiivisen puhujan, L2-puhujan ja oppijan kategoriat. Elisabet Scheller (2011a: 83) nimeää potentiaalisen kielenkäyttäjän kategorian, jolla hän tarkoittaa hyvän passiivisen

kielitaidon omaavia kieliyhteisön jäseniä. Itse käytän samaa ilmausta tässä tutkimuksessa (esim. 8.2.1) viittaamaan henkilöihin, joille inarinsaamen kieli sukujuuriensa perusteella kuuluisi, mutta jotka eivät osaa kieltä.

Inarinsaamen kieliyhteisöstä voi erottaa seuraavanlaiset kielenpuhujuiden pääkategoriat:

- Äidinkielen puhuja: oppinut inarinsaamen kielen kotonaan varhaislapsuudessaan ja puhunut kieltä kautta koko elämänsä, joskin vähäisemmän käytön kaudet mahdollisia.
- Kielen aktivoija: oppinut inarinsaamen kielen kotonaan varhaislapsuudessaan, mutta lakannut kokonaan käyttämästä kieltä nuoruus- tai aikuisvuosinaan, kunnes ottanut kielen uudelleen käyttöön aikuisiässä. Erona edelliseen selkeä keskeytys kielen käytössä.
- Inarinsaamen aikuisoppija / L2-puhuja / uusi puhuja / uuspuhujat: henkilö, joka on oppinut inarinsaamen kielen aikuisena.
- Kielipesälapsi: oppinut inarinsaamea varhaislapsuudessaan inarinsaamen kielipesässä. Kotikielenä oppinut mahdollisesti pelkästään suomea tai jotakin muutakin kieltä, osalla inarinsaamea myös kotikielenä.
- Passiivinen kielentaitaja: ymmärtää inarinsaamea, mutta ei pysty puhumaan sitä.

Käytännössä kielenpuhujien joukko on paljon heterogeenisempi. Monet inarinsaamen puhujayhteisön jäsenet sijoittuvat ryhmien väliin: On äidinkielen puhujia, jotka osaavat kieltä hyvin, mutta eivät käytännössä käytä sitä. On sellaisia puhujia, jotka ovat oppineet kielen alkeet koulussa ja myöhemmin opiskelleet sitä ja ottaneet sen aktiiviseen käyttöön. Kielipesälapsen kielitaito voi kielipesän tai kouluajan jälkeen muuttua passiiviseksi ja mahdollisesti taas aikuisiässä aktivoitua. Harva puhuja siis itse asiassa kuuluu koko elämänsä ajan selvästi vain yhteen kategoriaan. Sama pätee yllä viittaamiini Salla-bankin ja Ó Giollagáinin kategorioihin.

Tässä luvussa esiintyy kolme inarinsaamen kielen aikuisiässä opetellutta henkilöä, jotka ovat kielitaustoiltaan erilaisia. Yksi heistä puhui kieltä varhaislapsuudessaan, jonka jälkeen lakkasi kokonaan

käyttämästä kieltä ja menetti aktiivisen kielitaidon, kunnes opetteli sen uudestaan yli 50-vuotiaana. Toinen osasi lapsuudestaan saakka kieltä passiivisesti, mutta ei puhunut kieltä itse ennen kuin opetteli kielen noin 30-vuotiaana. Kolmas oppi kieltä varhaislapsuudessaan vähäisessä määrin, mutta ei koskaan aktiivisesti puhunut kieltä, kunnes opetteli sen lähemmäs 30-vuotiaana. Yhteistä artikkelini henkilöille on se, että kaikkien kielenvaihto käynnistyi opiskelemalla inarinsaamen kieltä strukturoidun aikuisopetuksen muodossa, ja että kaikki käyttävät inarinsaamea aktiivisesti omassa työssään ja yksityiselämässään. Heidän kielellisissä elämäkerroissaan on kysymys kielen takaisinottamisesta: inarinsaame on heidän perheittensä ja sukujensa kieli, jota vaille he eri syistä jäivät lapsuudessaan.

5.1.3 Revitalisaation toinen aalto ja uudet inarinsaamen puhujat

Inarinsaamen revitalisaation voi jakaa kahteen vaiheeseen. Ensimmäinen niistä alkoi Anarâškielâ servin perustamisesta vuonna 1986 ja toinen kielipesätoiminnan käynnistymisestä vuonna 1997. Koska ennen yhdistyksen perustamista ei ollut organisoitua toimintaa inarinsaamen kielen elvyttämiseksi, AS:n perustaminen määritteli inarinsaamen kielen revitalisaation suunnan ja peruseriaatteet. Analysoin AS:n revitalisaatiotyötä ohjailevia kieli-ideologioita luvussa 3.5.4. Revitalisaation keskiöön päätyi kielikeskeinen ideologia, jonka mukaan inarinsaamen kielen osaaminen ja käyttäminen on inarinsaamelaisen kulttuurin tärkein osa-alue. Voi tuntua itsestäänselvyydeltä, että kielitaito ja kielen käyttö ovat revitalisaation keskiössä, mutta todellisuudessa näin ei ole kaikissa uhanalaisten kielten puhujayhteisöissä. Keskiöön päätyvät sen sijaan usein kansallisen identiteetin ja perinteiden vaaliminen, folkloretoiminta, käsityöt ja muut kulttuurin osa-alueet, joilla itse asiassa toimitaan enemmistökielellä vähemmistökielen jäädessä symboliseen funktioon (ks. esim. Dauenhauer & Dauenhauer 1998; Zamjatin & al. 2012). Näin on usein siitä huolimatta, että kielen uhanalaisuus ja kielen käytön tarve tiedostetaan. Olen kuvannut (Pasanen 2014b: 304) tätä ilmiötä niin, että kun monissa käänteistä kielenvaihtoa tavoittelevissa yhteisöissä puhutaan paljon kielestä, inarinsaamen puhujayhteisössä tehtiin selkeä päätös puhua kieltä.

Ensimmäisinä vuosina yhdistyksen toiminta ja inarinsaamen revitalisaatio rakentui kokonaan äidinkielisten inarinsaamen puhujien varaan. Aktivistit olivat lähinnä 1940- ja 1950-luvuilla syntyneitä kielenpuhujia, jotka olivat kasvaneet vielä vahvasti inarinsaamenkielisessä perheessä ja säilyttäneet aktiivisen inarinsaamen kielen taidon läpi inarinsaamen kuihtumisen vuosikymmenten, toisin kuin monet ikätoverinsa. Revitalisaation toista vaihetta, jota tutkimuksessani tarkastelen, luonnehtii se, että suurin osa kielen parissa työskentelevistä – kielipesien työntekijöistä, opettajista jne. – on inarinsaamen uusia puhujia. Suurin osa heistä on aloittanut kielenoppimisprosessinsa kielikursseilla tai intensiivisessä aikuisopetuksessa ja sitten syventänyt ja aktivoitunut kielitaitoa käytännön työssä ja mahdollisesti lisäopinnoilla. Nuoremman polven edustajista jotkut ovat lukeneet inarinsaamea koulussa. Ensimmäiset kurssit, joiden tiedetään johtaneen yksilötason käänteiseen kielenvaihtoon, järjestettiin 1990-luvun alkupuolella. Kyse oli äidinkielisille tarkoitettusta kurssikokonaisuudesta, joka jatkautui vuoden ajalle niin, että silloin tällöin pidettiin lähiopetusta ja lisäksi opiskelijat opiskelivat itsekseen (ks. 5.3).

Inarinsaamen kieliyhteisössä on tapahtunut yksilötason käänteistä kielenvaihtoa myös strukturoidun kielenopetuksen ulkopuolella. Haastatteluaineistossani joitakin esimerkkejä inarinsaamelaisista, jotka ovat oppineet kotonaan tai muilla domeeneilla pohjoissaamen kielen ja alkaneet omaksua inarinsaamea aikuisiällä tietoisien päätöksen kautta lähinnä sosiaalisissa verkostoissaan. He ovat sopineet esim. inarinsaamenkielisen tuttavansa kanssa, että tämä alkaa puhua heille inarinsaamea. Osin itseopiskelun kautta ja osin käytännön tilanteissa harjoittelemalla he ovat sitten alkaneet itse puhua kieltä. Eräs haastateltu kuvaa, kuinka inarinsaamen kielen oppiminen käynnistyi uudessa työpaikassa:

Te mun NN:n, et jieħ uážu sárnuđ munjin pajekielá, et koolgah ubá ääigi sárnuđ anarâskielá. - - Já nuuvthân keevâi, et NN aalgij munjin. Aalgâst tot lâi váhá [vaigâd?], mut muoi soovâin, et mun västidâm pajekielân já tot sárnu munjin anarâskielân, já juovlâi ääigi mun jo iberdim. Já tom maŋa tot kiđđâ moonâi nuuvt, et mun tuostim jo sárnuđ.

’Niin minä [sanoin] NN:lle, että et saa puhua minulle pohjoissaamea, että sinun pitää koko ajan puhua inarinsaamea. - - Ja niinhän kävi, että NN alkoi minulle. Alussa se oli vähän [vaikeaa?], mutta me sovimme, että minä vastaan pohjoissaameksi ja se puhuu minulle inarinsaamea, ja joulun aikaan minä jo ymmärsin. Ja sen jälkeen se kevät meni niin, että uskalsin jo puhua.’

Merkittävä askel käänteisen kielenvaihdon hyväksi oli kevätlukukaudella 1999 järjestetty neljän kuukauden mittainen inarinsaamen alkeiskurssi (ks. 5.4). Olin itse mukana kurssilla. Kurssille toivottiin erityisesti kielipesälästen vanhempia; sekä Inarin kylän että Ivalon kielipesät olivat tällöin toimineet kaksi vuotta. Muutamia kielipesälästen äitejä olikin mukana. Naiset ovat ylipäänsä olleet enemmistönä inarinsaamen kielen kursseilla ja koulutuksissa. Siinäkin tapauksessa, että perheen vanhemmista isä on inarinsaamelainen ja äiti suomalainen, usein nimenomaan äiti on opetellut kielen. Yksi käytännön syy tähän on monien inarinsaamelaismiesten työ poronhoitajina. Poronhoitaja ei voi ottaa töistään vapaata osallistuakseen kielenopetukseen tiukasti määriteltynä ajankohtina, kun oma työ on hoidettava kelloon katsomatta, vuodenaikojen ja säiden mukaan. Ilmiön takana on kuitenkin epäilemättä myös muita syitä.

Marjut Aikio (1988: 312) näkee tilanteen, jossa suomalainen äiti opettelee saamen kielen perheen saamelaisen isän sijaan, saamen kielen tabuilmiön taustaa vasten. Hänen mukaansa yhteisön ulkopuolelta tulevan voi olla helpompi alkaa puhua saamea verrattuna yhteisössä kasvaneeseen, koska hänellä ei ole ”myötäsyntyisenä painolastina saamea kieltävää tabua”. Elisabeth Scheller (2011b: 99–100) sivuaa kiinnostavasti kildininsaamen kieliyhteisössä vallitsevia kaksoisstandardeja kildininsaamen taidon arvottamisessa. Siinä, missä oman yhteisön jäsenten kielitaidolle asetetaan hyvin korkeat vaatimukset ja heidän puhumaansa saamea arvostellaan helposti, ulkopuolisten kielenopettelijoiden kielitaitoa ylistetään ja liioitellaan. Tämä on esimerkki Sari Pietikäisen analysoimista (2012) ns. risteävistä kieli-ideologioista eli keskenään ristiriitaiselta näyttävistä kieleen liittyvistä asenteista ja käytänteistä (ks. myös 7.5.1). Tässä siis oman yhteisön jäseniin kohdistuu puristinen, hyvää kielitaitoa ja puhdasta kieltä korostava kieli-ideologia, kun taas ulkopuolisiin kielenopettelijoihin suhtaudutaan suvaitsevaisen ja kannustavan ideologian mukaan.

Vuoden 1999 kielikurssin opiskelijoista muutama alkoi kurssin loputtua kehittää omaa kielitaitoaan edelleen jatko-opiskelun ja kielipesässä työskentelemisen kautta. Inarin kylän kielipesä – vuodesta 2011 alkaen kaksi erillistä kielipesäryhmää – on muodostunut tärkeäksi inarinsaamen kielen aktivoimisen ja vahvistamisen foorumiksi. Siellä on vuosien mittaan ollut harjoittelijoita ja työntekijöitä, joiden kielitaito on heidän työhön tullessaan ollut vasta kehittymässä, ja jotka ovat nimenomaan kielipesätyön aikana alkaneet puhua kieltä sujuvasti ja käyttää sitä aktiivisesti. Lisäksi koko joukko kielen opiskelijoita on viettänyt kieliharjoittelussa yksittäisiä harjoittelupäiviä ja -viikkoja nykyään toimivissa kolmessa kielipesässä. Vuoden 1999 kielikurssin jälkeen uusia kielenpuhujia on tullut kieliyhteisöön lukuvuoden 2009–2010 aikana järjestetyn, aikuisille tarkoitetun täydennyskoulutuksen kautta ja sen jälkeen vuosittain järjestetyn SOGSAKK:in vuoden pituisen inarinsaamen linjan kautta. Osa kielipesien nykyisistä vakituksista työntekijöistä on tullut työhön nimenomaan näiden kieliopintojen jälkeen. (Ks. Olthuis & al. 2013: 129–131.) Erityisen merkille pantavaa on se, että viime vuosina kielipesäryhmissä on ollut töissä joko sijaisena tai vakituksesti muutamia sellaisia nuoria naisia, jotka ovat itse olleet lapsena kielipesässä.

5.1.4 Uusien puhujien merkitys inarinsaamen kieliyhteisössä

Äidinkielisten kielenpuhujien ikääntyessä ja eläköityessä ja revitalisaation samaan aikaan vahvistuessa uusien puhujien rooli inarinsaamen kielen siirtämisessä eteenpäin kasvaa jatkuvasti. Olthuis & al. (2013: 147) arvioivat, että jo kolmannes inarinsaamen puhujista on L2-puhujia, ja heidän osuutensa tulee edelleen kasvamaan. Inarinsaamen kielen uusien puhujien merkitys on suuri sekä yhteisötasolla, esim. työelämässä, että yksityisillä domeeneilla kuten kodeissa. Työpaikkoja, joissa inarinsaamen kieli on pääasiallinen työkieli tai yksi niistä, on vuonna 2014 ainakin seuraavissa instituutioissa:

- Anarâškielâ servi: kielipesien työntekijät ja osa-aikainen hallintosihteeri, lisäksi lyhytaikaisempia projektityöntekijöitä

- Saamelaiskäräjät: kielenkääntäjä, tulkit, koulutus- ja oppimateriaalitoimiston työntekijät, Saamelaiskulttuurikeskus Sajos
- Inarin kunnan koulut: inarinsaamenkieliset luokan- ja aineenopettajat
- Inarin kansalaisopisto: inarinsaamen kielen tuntiopettajat
- Yle Sápmi: päätoimiset ja osa-aikaiset toimittajat
- Saamelaismuseo ja Metsähallituksen luontokeskus Siida: työntekijät
- Saamelaisalueen koulutuskeskus: inarinsaamen kielen opettaja
- Giellagas-instituutti: inarinsaamen kielen opettajat

Näissä työpaikoissa on yhteensä kolmisenkymmentä jatkuvasti tai osittain inarinsaamen kielellä työskentelevää henkilöä. Joukossa on vain muutama sellainen, joka on oppinut inarinsaamen kielen kotikielenä omassa lapsuudessaan. Selvä enemmistö on kielen eri lailla aikuisena oppineita. Muutamilla heistä ei ole lainkaan inarinsaamelaisia sukujuuria. Ei-syntyperäisten integroitumista inarinsaamen kieliyhteyksiin ja kieliyhteyksiin asenteita ilmiötä kohtaan käsittelen erityisesti luvussa 8.1.

Inarinsaamen kielen puhumista kotikielenä ei ole kartoitettu systemaattisesti. Havainnointiaineistoni perusteella arvioin, että vuonna 2014 on noin kymmenen sellaista perhettä, joissa vanhemmat tai toinen vanhemmista puhuu alaikäisille lapsille inarinsaamea jokapäiväisenä kotikielenä. Lisäksi vähintään kymmenessä perheessä inarinsaamea käytetään lasten kanssa vähemmän systemaattisesti. Lähes kaikki inarinsaamea lapsilleen puhuvista ovat nimenomaan kielen uusia puhujia. Se, että L2-puhujat pystyvät siirtämään kieltä eteenpäin omille lapsilleen, ei ole selviö globaalissa vähemmistökielten revitalisaation kontekstissa (Fishman 1991: 128–130).

Haastatteluaineistossani on paljon konkreettisia esimerkkejä myös muiden sosiaalisten verkostojen käänteisestä kielenvaihdosta. Ihmiset, jotka olivat tottuneet lapsuus- tai nuoruusiästään saakka puhumaan keskenään suomea, alkoivat revitalisaation voimistuessa puhua keskenään inarinsaamea. Jotkut alkoivat puhua inarinsaamea omien vanhempiansa tai sisarustensa kanssa, mutta yleisempää näytti

olevan käänteinen kielenvaihto tuttavien, ystävien ja työkavereiden kesken. Kenties niin läheisessä ja elämänpituudessa suhteessa kuin perheenjäsenten kanssa on vaikeampaa muuttaa totuttua kielenkäytömallia. Tämä kysymys nousee eri tavoilla esille myös seuraavien alalukujen kielellisissä elämäkerroissa.

5.2 Menetetyn äidinkielen takaisin ottaminen

5.2.1 Yrjön kielellinen elämäkerta

Yrjö Musta, Váábu Maati Uulá Irján, syntyi Inarin Junnaksessa (Junnáás) vuonna 1954. Molemmat vanhemmat olivat inarinsaamelaisia, äiti oli kotoisin Menesjärveltä ja isä Paadarjärven länsipuolella sijaitsevalta Lankojärveltä. Vanhempia sisaruksia Yrjöllä oli kaksi, ja hänen jälkeensä perheeseen syntyi vielä kaksi lasta. Junnaksessa perheen kotikielenä oli pääasiassa inarinsaame, joskin suomea käytettiin myös.

Junnáásisthân lâi kiellân tiäđust-uv anarâškielâ talle. - - Toh kevtii meiddei suomâkielâ. Mutâ kale muu vuossmuš kielâ lii lamas tiäđust-uv anarâškielâ.

’Junnaksessa oli kielenä tietenkin ollut inarinsaame silloin. - - Ne käyttivät myös suomea. Mutta kyllä minun ensimmäinen kieleni on tietenkin ollut inarinsaame.’

Kielitilanne muuttui nopeasti, kun perhe muutti Riutulaan vuonna 1959. Vanhemmat saivat töitä Riutulan koululta, ja perhe asettui koulun pihapiirissä sijaitsevaan talonmiehen asuntoon.

Rivdul lâi taggaar saje, et kielâhân muttui njuolgist. Et piirâs lâi taggaar.

’Riutula oli sellainen paikka, että kielihän muuttui heti. Että ympäristö oli sellainen.’

Riutula oli erityinen ympäristö. Vuosina 1907–1978 siellä toimi lastenkoti, jonka tiloissa aloitti toimintansa myös kansakoulu, kunnes erillinen koulu valmistui lastenkodin naapuriin vuonna 1931 (Vasatokka: Historia). Suuri osa lastenkodin ja koulun lapsista oli saamelaisia.

Koulussa ja asuntolassa puhuttiin kuitenkin ajan vaatimusten mukaisesti vain suomen kieltä. Opettajat ja muut työntekijät korostivat, että lasten pitää oppia kunnolla suomea, että pärjäisivät elämässään.

Já kale muu mielâst tot máttáattejei vaikuttâs lâi nuuvt hirmâd styeres. Ete ko tohhân ettii, ete ferttee máttiđ suomâkielâ. Ete mudoi ij piergii taan mailmist.

’Ja kyllä minusta se opettajien vaikutus oli niin hirveän suuri. Että kun nehän sanoivat, että pitää osata suomea. Että muuten ei pärjää tässä maailmassa.’

Vaikka kukaan ei kieltänyt saamen kielen käyttöä kotikielenä, saamen kielen tarpeettomuutta ja haitallisuutta korostava ideologia välittyi koitehinkin, myös Mustan perheeseen. Vanhemmat jatkoivat keskenään inarinsaamen puhumista, mutta lapsille alettiin puhua suomea. Yrjön 7 vuotta vanhempi sisko on perheen lapsista ainoa, joka oli ehtinyt omaksua saamen niin vahvasti, että on jatkanut sen puhumista koko elämänsä ajan. Vanhempi veli on kuollut, Yrjö ehti unohtaa ensimmäisenä kielenään oppimansa inarinsaamen ja nuoremmat sisarukset ovat kasvaneet alusta asti suomenkielisiksi.

Yrjön muistikuvan mukaan Riutulan koulussa ei varsinaisesti rangaistu saamen kielen puhumisesta, mutta selvästi kiellettyä se oli. Asuntolassa asui paljon Angelin suunnalta tulleita pohjoissaamenkielisiä lapsia, jotka eivät aluksi osanneet lainkaan suomea. Yrjö muistelee vanhempiensa auttaneen heitä kielellisissä vaikeuksissa.

Rivdulân pottii párnááh ovdâmerkkân Angelist. Já tobbeenhân lijjii tagareh párnááh, kiäh iä máttám suomâkielâ ollágin. Te kale mun muštám, et enni já eeči išedáin ennuv, ko kuohtuuhân mattijn meiddei pajekielâ.

’Riutulaan tuli lapsia esimerkiksi Angelista. Ja siellähän oli sellaisia lapsia, jotka eivät osanneet ollenkaan suomea. Niin kyllä minä muistan, että äiti ja isä auttoivat paljon, kun molemmathan osasivat myös pohjoissaamea.’

Yrjö pitää mahdollisena sitä, että on lapsena ollessaan puhunut satunnaisesti saamea juuri angelilaisten lasten kanssa pihalla leikkiessään. Varmoja muistikuvia saamen kielen puhumisesta kuudennen ikävuotensa jälkeen hänellä ei ole.

Vuonna 1965 eli 11-vuotiaana Yrjö jatkoi Ivalon keskikouluun ja asettui asumaan sen asuntolaan. Koska kyse oli seutukunnan ainoasta keskikoulusta, sinne tuli runsaasti lapsia saamelaisvoittoisilta alueilta, kuten Utsjoelta, Sevettijärveltä ja Menesjärveltä. Silti Yrjö ei muista kuulleensa koulussa tai asuntolassa sanaakaan saamen kieltä. Itse hän kiisti osaavansa sitä enää lainkaan.

Mielân lii pááccám taggaar, ete ko -65 moonnim Avelân koskáškoovlân, já tobbeen máttáatteijeeh kojâdii, ete mon pye-reest mun máátám sámikielâ, mun ettim, ete ij, jiem mun mááti ollágin.

’Mieleen on jäänyt sellainen, että kun -65 menin Ivaloon keski-kouluun, ja siellä opettajat kysyivät, että miten hyvin minä osaan saamea, minä sanoin, että ei, en minä osaa ollenkaan.’

Erityisesti Yrjö muistaa tilanteen, jossa kieltenopettaja kysyi häneltä oppitunnilla, miten sanotaan numerot yhdestä kymmeneen inarinsaamen kielellä. Hän oli vastannut, että ei tiedä.

Keskikoulun jälkeen vuorossa oli lukio, joka siihen aikaan toimi Ivalossa iltapäivisin keskikoulun tiloissa. Yrjön mukaan keskikoulussa tai lukiossa ei ollut tarjolla minkään saamen kielen opetusta. Luki-on jälkeen Yrjö suuntasi Rovaniemelle opiskelemaan opettajaksi. Rovaniemellä toimi tällöin Oulun yliopiston filiaali. Opintojensa aikana hän opiskeli pohjoissaamen kieltä. Mieluummin hän olisi opiskellut inarinsaamea, mutta sitä ei vielä opetettu.

Tot lâi nuuvt, et mun lijjim smiättám tom kuhháá - - já ko ij lamaš eres máhđulâšvuotâ ko pajekielâ, te mun talle oopâm pajekielâ kuittâg.

’Se oli niin, että minä olin miettinyt sitä pitkään - - ja kun ei ollut muuta mahdollisuutta kuin pohjoissaame, niin minä sitten opin ainakin pohjoissaamea.’

Pohjoissaamen kielestä ei koskaan tullut Yrjölle kovin aktiivista tai läheistä kieltä, mutta hän oppi ymmärtämään sitä ja pystyi tarvittaessa puhumaankin. Valmistumisensa jälkeen hän toimi lyhyen aikaa luokanopettajana Nuorgamissa ja sitten Inarissa. Vuonna 1984 hänestä tuli Inarin alakoulun rehtori, vuonna 2002 yläkoulun rehtori, ja vuodesta 2005 vuoteen 2014 hän toimi Inarin yhtenäiskoulun rehtorina.

Yrjö ei ollut mukana inarinsaamen kielen elvyttämisen alkuvaiheissa eikä erityisesti seurannut sitä. Hän ei ajatellut aktiivisesti omaa kielitilannettaan tai identiteettiään. Hän korostaa eläneensä koko elämänsä saamelaisen elämäntavan mukaan, vaikkakin vailla kieltä.

Musthân lii kuittâg ubâ äigi lamaš taggaar, muu eellim lii lamaš sämmilâš kuittâg ubâ ääigi, anarâš. - - must lii lamaš taggaar sämmilâš eellimvyehi, veik lam kiävttâm suomâkielâ.

’Minullahan on kuitenkin koko ajan ollut sellainen, minun elämäni on ollut saamelaista kuitenkin koko ajan, inarinsaamelaisista. - - minulla on ollut sellainen saamelainen elämäntapa, vaikka olen käyttänyt suomen kieltä.’

Tähän elämänmuotoon ovat kuuluneet ainakin kalastaminen, metsästys, inarinsaamelaiset ruuat ja myös tietynlainen saamelainen luontosuhde ja aikakäsitys.

Anarâšâin ij lah lamaš tijme já äigitaavvâleh.

’Inarinsaamelaisilla ei ole ollut kelloa ja aikatauluja.’

Ain ferttee leđe suiijâ ko vuálgá miäcán, et tušij tet ij uážu vyelgiđ. Syemmilâšhân vuálgá tohon tušij tet väzziđ.

’Aina pitää olla syy, kun lähtee metsään, että turhan takia ei saa lähteä. Suomalainenhan lähtee sinne turhan päiten kävelemään.’

Saamelainen mentaliteetti aiheutti aikoinaan yhteensovittelamista suomalaisen vaimon kanssa. Yrjön vaimo on kuitenkin suhtautunut aina positiivisesti saamelaisuuteen ja saamen kieleen ja opiskellut itsekin inarinsaamea. Kaksi 1980-luvulla syntynyttä tyttöä ovat oppineet kotikielensä suomen, mutta opiskelleet koulussa pohjoissaamea. Haastattelun aikaan vanhempi tyttö käyttää pohjoissaamea aktiivisesti ja on kiinnostunut myös inarinsaamesta.

Vaikka Yrjö ei vielä inarinsaamen kielen revitalisaation käynnistyessä osannut kieltä eikä pitänyt sitä itselleen välttämättömänä, hän oli työnsä kautta paljonkin tekemisissä kielen kanssa. Kun ensimmäiset kielipesälapset siirtyivät kouluun 1990-luvun lopussa, Yrjö ponnisteli rehtorina sen eteen, että näille voitaisiin tarjota inarinsaamenkielistä opetusta. Alussa tavoitteeseen päästiin vain osittain, mutta vuodesta 2000 alkaen yhä paremmin. Opettajien ja oppimateriaalin

vähyys teki opetuksen järjestämisestä hyvin haasteellista. Yrjö uskoo, että on edistänyt inarinsaamenkielistä opetusta koulussa merkittävästi, ja että tilanne ei olisi läheskään nykyisellä tasolla, jos hänen tilallaan olisi toiminut saamen kielen ja saamelaiskulttuurin suhteen passiivisempi rehtori.

Yrjö ei osaa määritellä, milloin ja miksi hänellä olisi herännyt halu oppia inarinsaamea. Keväällä 1999 järjestettiin SOGSAKK:issa ensimmäinen koko lukukauden kestänyt kielikurssi (ks. myös 4.4.1 ja 5.4) ja Yrjön nuorempi sisko osallistui tälle kurssille. Yrjö olisi itsekin halunnut osallistua, mutta hän oli juuri ruvennut suorittamaan maisterintutkintoa Lapin yliopistoon ja joutui oleskelemaan pitkiä aikoja Rovaniemellä, joten muita opintoja ei mahtunut elämään.

Vuonna 2006 inarinsaamen puhujayhteisössä syntyi idea jo koulutettujen ja työelämässä toimivien aikuisten ihmisten kokovuotisesta kielikoulutuksesta. Pari vuotta myöhemmin käynnistyi inarinsaamen täydennyskoulutusprojekti, jota johti FT Marja-Liisa Olthuis (ks. luvut 4.4.2 ja 7). Tämä alkoi hyvissä ajoin suostutella Yrjöä osallistumaan koulutukseen. Yrjö oli loppumetreille saakka epävarma. Hän katsoi asiaa pitkälti työnsä kautta ja epäröi, olisiko kielitaidosta enää hyötyä, kun suunniteltuun eläkkeelle siirtymiseen oli enää jokuunen vuosi aikaa.

Mun smiettim, et ko must ij lah kuhes pargoäigi innig, te jiem mun taarbâš kielâ. Já smiettim, et kalehân tot mana tegu tušij tiet muu škovliittäš.

’Minä mietin, että kun minulla ei ole pitkästi työaikaa enää, niin en minä tarvitse kieltä. Ja mietin, että kyllähän se menee niin kuin hukkaan minun koulutukseni.’

Projektin vetäjä ei kuitenkaan antanut periksi, ja myös kunnan sivistysjohtaja piti Yrjön osallistumista tärkeänä. Kun sitten selvisi, että rehtori voi osallistua koulutukseen palkallisesti saamen kielilakiin perustuvan tuen turvin, Yrjö lähti mukaan. Kysymykseen siitä, miten hänelle syttyi halu osallistua koulutukseen, hän vastaa ironisesti:

Ijhân munjin lah šoddâm taggaar mielâ ollágin. Tot lii kale Márjá-Liisá suijá.

’Eihän minulle ole tullut sellaista halua ollenkaan. Se on kyllä Marja-Liisan syy.’

Vaikka Yrjön mukaan lähteminen tapahtui epävarmana ja toisten ihmisten pitkällisen suostuttelun jälkeen, se ei tarkoita sitä, että hän olisi väheksynyt inarinsaamen kielen taidon merkitystä itselleen. Täydennyskoulutus alkoi elokuussa 2009 kolmen päivän orientaatiojaksolla. Toisena päivänä opiskelijat saivat kertoa itsestään ja omista motiiveistaan osallistua koulutukseen. Yrjö kertoi kielellisestä taustastaan ja totesi: ”Kyllähän minä olen etuoikeutettu ihminen, jos ja kun vielä tässä iässä saan oman äidinkieleni takaisin” (Pasanen 2009).

Yrjön mukaan hänen pohjoissaamen kielen taitonsa toisaalta helpotti ja toisaalta haittasi inarinsaamen kielen opiskelua. Aluksi oli vaikeaa puhua inarinsaamea, kun pohjoissaame painoi koko ajan läpi sanastossa ja taivutuksessa. Toisaalta hän ymmärsi kieltä alusta asti melko hyvin, osittain pohjoissaamen opiskelun ansiosta ja osittain sen vuoksi, että oli kuullut inarinsaamea koko elämänsä ajan. Oma varhaislapsuuden kielitaitokin tuntui vielä jossain takaraivossa.

Kale ferttee ettâđ, et tääbbin tyehin lâi kuittâg anarâškielâ, et muu mielâst nuuvt älkkeht poodij mielân. Veikâ ijhân tot pärni-kielâ, jis smiättâ, et mun lijim viidâihásâš.

’Kyllä täytyy sanoa, että täällä takana oli kuitenkin inarinsaamen kieli, että minusta niin helposti tuli mieleen. Vaikka eihän se lapsen kieli, jos miettii, että minä olin viisivuotias.’

Inarinsaamen täydennyskoulutuksen myötä Yrjö alkoi puhua saamen kieltä monien sellaisten ihmisten kanssa, joille oli ennen puhunut suomea. Tärkeimmäksi saamenkieliseksi puhekaveriksi hänelle muodostui hyvin nopeasti Hans Mattus, Junnáás-Háánu Hansâ, lähemmäs kahdeksankymmentävuotias Junnaksessa asuva vanha perhetuttu ja kala- ja metsästyskaveri. Yrjö vietti suurimman osan koulutukseen kuuluvista kielimestaripäivistä (ks. alaluku 4.4.2 ja luku 7) nimenomaan Hansin kanssa. He olivat puhuneet keskenään inarinsaamea jo aiemmin – viisikymmentä vuotta sitten, kun Mustan perhe vielä asui Junnaksessa ja Yrjö oli pieni poika. Viisikymmentä vuotta oli puhuttu suomea, ja nyt kieli vaihtui toisen ja viimeisen kerran. Yrjön mielestä ei ollut kovinkaan vaikeaa alkaa puhua saamea ihmisten kanssa. Negatiivista palautetta ei tullut, kaikki kielitaitoiset rupesivat mielellään

puhumaan. Hansilla oli tapana korjata tunnollisesti Yrjön kielivirheitä, erityisesti pohjoissaamen kielen interferenssiä. Tämä oli Yrjön mielestä hyvä.

Inarinsaamen kielen taito toi Yrjön elämään muutakin kuin pelkän kielen. Yksi merkittävä asia oli se, että täydennyskoulutusvuoden aikana hän luki läpi koko inarinsaamenkielisen kirjallisuuden.

Ja talle must oroi, et lii lii kale tehálâš, et máttá kielâ, et ibbeerd, maid lii Issi já Matti čáállám.

’Ja silloin minusta tuntui, että on kyllä tärkeää, että osaa kielen, että ymmärtää, mitä on Issi [Iisakki Mattus] ja Matti [Morottaja] kirjoittaneet.’

Koulutuksen työharjoittelujaksojen aikana hän vietti paljon aikaa Saamen radion arkistojen parissa kuunnellen omien sukulaistensa ja vanhempiensa haastatteluja. Hänelle on jäänyt mieleen äitinsä haastattelu 1980-luvun alusta. Äidiltä kysytään siinä jotakin inarinsaamen kielen tilasta ja tulevaisuudesta, ja äiti toteaa, että eipä inarinsaamen kielellä ole mitään arvoa. Miltä se hänestä tuntui?

Naa, kalehân tot lii nuuvt, et TÄÄL ličij somá teivâdiđ ennijn vala. Mutâ kalehân tot siärváduv tile lii lamaš taggaar, et niem mun kuittâg uáini nuuvt, ete muu vanhimeh liččijn porgâm maidnii puástuđ. Ete tot lii lamaš tot tile, já ij toos lah vaijaam maiden.

’No, onhan se niin, että NYT olisi hauska tavata äitiä vielä. Mutta kyllähän se yhteiskunnan tilanne on ollut sellainen, että en minä ainakaan näe niin, että minun vanhempani olisivat tehneet jotain väärin. Että se on ollut se tilanne, ja ei sille ole voinut mitään.’

Yrjön perheessä oli aina käytetty saamenpukua juhlatilanteissa. Kuten inarinsaamelaisten parissa laajalti, myös heidän perheessään oli käytetty nimenomaan Utsjoen pukua, ei Inarin mallia. Yrjö muistelee, että jossain vaiheessa hänellä oli myös Enontekiön puku. Hän arvelee sen johtuneen siitä, että hän vietti paljon aikaa erään länsipuolen pukua käyttävän kaverinsa kotona ja oli itse halunnut länsipuolen puvun, koska piti sitä hienona. Inarinsaamen täydennyskoulutuksen loppujuhlaan, joka pidettiin elokuussa 2010, Yrjö ompelutti elämänsä ensimmäisen Inarin puvun. Sen koommin hän ei ole käyttänyt muuta saamenpukua.

Haastatteluhetkellä, vuonna 2012 Yrjö käyttää inarinsaamea päivittäin koulussa: inarinsaamenkielisten opettajien kanssa, pitäessään saamen ja suomen tunteja kahdelle yläkoulun inarinsaamenkieliselle oppilaalle ja muissakin yhteyksissä. Kovin paljon läheisiä inarinsaamenkielisiä hänellä ei ole: Hansin lisäksi muutama muu vanhempi inarinsaamelainen kaveri ja tuttava, vanhempi sisko sekä nuoremman siskon tyttö, joka opiskeli samassa täydennyskoulutuksessa hänen kanssaan. Siskon kanssa hän puhuu saamea joskus, siskontytön kanssa yleensä. Kotona hän puhuu toisinaan inarinsaamea vanhemmalle tyttäleen, joka on hiljattain paluumuuttanut Inariin. Tyttö ymmärtää kieltä hyvin pohjoissaamen opintojensa pohjalta ja on harkinnut myös inarinsaamen kielen opiskelua. Yksi saamenkielinen elementti Yrjön kotona on Saamen radio, jota kuunnellaan aktiivisesti.

Yrjö vältteli pitkään politiikkaan ja järjestötoimintaan sitoutumista, koska hän on mielestään saanut kylliksi ahertaa ja vaikuttaa omassa rehtorintyössään. Vuonna 2008 hän kuitenkin päätyi Saamelaiskäräjien Koulutus- ja oppimateriaalilautakunnan jäseneksi. Anarâškielâ servin jäsen hän on ollut pitkään, mutta melko passiivinen rivijäsen, kunnes vuonna 2011 hänet valittiin johtokunnan varajäseneksi. Samoin vuonna 2011 hän on osallistunut Suomen opetus- ja kulttuuriministeriön vastuulle annetun Saamen kielen elvytysohjelman laadintaa seuraavaan ohjausryhmään. Vuoden 2012 alusta alkaen Yrjö on Saamelaiskäräjien edustaja. Hän asettui ehdolle vaaleissa, koska niin monet pyysivät häntä, ja pääsi läpi. Käräjillä Yrjö haluaa ponnistella nimenomaan saamen kielen, kaikkien Suomen kolmen saamen kielen eteen.

Päivittäessämme tilannetta syksyllä 2014 Yrjön elämässä on tapahtunut suuri muutos, kun hän on hiljattain jäänyt eläkkeelle rehtorin toimesta. Luottamustoimia hänellä on edelleen. Hänet valittiin Saamelaiskäräjien nelivuotiskautensa alussa käräjien koulutus- ja oppimateriaalilautakunnan puheenjohtajaksi, samoin valtakunnallisen Saamelaisten koulutusasiain yhteistyöelimen puheenjohtajaksi. Yrjö arvelee, että saamen kielen käyttö on lisääntynyt hänen elämässään viimeisten parin vuoden aikana. Suuri syy siihen on se, että hänen vaimonsa on opiskellut inarinsaamea SOGSAKK:in kokovuotisessa koulutuksessa, ja kotona on alettu käyttää suomen ohessa inarinsaamea. Vanhempi tytärkin ymmärtää kieltä jo hyvin. Yrjö kertoo puhuvansa

inarinsaamea myös joidenkin pohjoissaamenkielisten kanssa ja iloitsi siitä, että inarinsaamen kieltä kuulee ja näkee jatkuvasti enemmän. Erityisesti hän huomaa sen aseman vahvistuneen viime vuosina radiotoiminnassa.

5.2.2 Yrjön käänteisen kielenvaihdon analysointia

Yrjön kielellisessä historiassa kiinnittää huomiota perheen kielitilanteen dramaattinen muutos ja konkreettinen varhaislapsuuden kielen takaisin ottaminen pitkän ajan jälkeen. Niin ikään kiinnostavaa on Yrjön pitkään melko passiivinen henkilökohtainen suhde kieleen, ja se, että hän oli vielä inarinsaamen opinnot aloittaessaan epävarma prosessin mielekkyydestä itselleen oman uransa kannalta. Toisaalta hän oli rehtorina jo pitkään toiminut merkittävässä asemassa inarinsaamen kielen elvytyksen kannalta ja edesauttanut sitä työssään.

Mustan perheen muutto Junnaksesta Riutulaan ja muuton myötä seurannut nopea kielenvaihto saamesta suomeen kuvastaa Inarin 1950-lukua monella tapaa. Monet perheet lähtivät syrjäseuduilta taajamiin työn ja palveluiden perässä ja lasten koulunkäynnin helpottamiseksi. Kyläelämän kieli oli suomi. Yrjön perheen kielenvaihtoa vauhditti Riutulalan lastenkodin ja koulun ympäristö, jossa suomen kielen merkitys ja saamen kielen tarpeettomuus tulivat esille jokapäiväisessä elämässä niin sanattomana kuin usein ääneenkin lausuttuna kieli-ideologiana.

Riutulalan kansakoulun kielikäytänteitä ja niiden vaikutuksia saamelaislapsen identiteettiin ja elämään on käsitelty jonkin verran kaunokirjallisuudessa (esim. Paadar-Leivo 1994). Vuonna 2010 valmistui Anja Aholan ohjaama filmi *Suomi tuli Saamenmaahan*, jossa inarilainen Kirsi Länsman käy läpi omia koulu- ja asuntola-aikojaan Riutulassa (Ahola 2010). Länsman tuli Riutulaan Angelista seitsemänvuotiaana ja täysin saamenkielisenä 1970-luvun alussa. Monissa pohjoissaamenkielisissä yhteisöissä oma kieli oli siis vielä 1970-luvulla niin vahvassa asemassa ja kontakteja suomenkielisiin oli sen verran vähän, että lapset eivät oppineet suomea ennen kouluikää. Kuten mm. tämän luvun kielellisistä elämäkerroista käy ilmi, inarinsaamenkielisissä perheissä tilanne oli tällöin jo aivan toinen. Dokumentissa tulee esille, että toisin kuin Yrjö muistelee, saamen kielen puhumisesta

saatettiin Riutulan koulussa rangaista eri tavoin henkisesti tai fyysisesti. Tietenkin on mahdollista, että tilanne on vaihdellut vuosikymmenten mittaan eri opettajien tai asuntolatyöntekijöiden mukaan.

Yrjö oppi inarinsaamea ensimmäisenä kielenään ja puhui sitä viisivuotiaaksi asti. Yksitoistavuotiaana Ivalon keskikoulussa hän vastasi saamen kielitaitoa kysyttäessä, että ei osaa sitä lainkaan. Faktisesti hänen on täytynyt tällöin edelleen jossain määrin osata saamea, mutta näin hän joka tapauksessa on oman kielitaitonsa mieltänyt tai halunnut sen ulkopuoliselle kertoa. Näin dramaattinen yhden sukupolven sisällä tapahtuva kielenvaihdos ei ole tavaton saamelaisyhteisöissä, kuten muissakaan maailman assimilaatioprosessin keskelle joutuneissa alkuperäiskansayhteisöissä. Tällaista prosessia voidaan kutsua myös kielenriistoksi (esim. Skutnabb-Kangas 1988), joka käsitteenä korostaa yhteiskunnallisten olojen, kieli-ideologioiden ja kielipolitiikan roolia sen sijaan, että kyseessä olisi vähemmistöyhteisön vapaaehtoinen valinta. Marjut Aikion Vuotson kielenvaihtoa koskevassa väitöstutkimuksessa (1988: 136, 313) tulee esille mm. 1950-luvulla täysin saamenkielisenä Vuotson suomenkieliseen asuntolakouluun joutuneen saamelaistytön tapaus. Totaalisen kulttuurishokin ja parin vuoden puhumattomuuden jälkeen tyttö oli suomenkielistynyt ja tietoisesti päättänyt olla puhumatta saamea enää koskaan. Yrjön kielenvaihtoon ei ole liittynyt shokkia eikä tietoista päätöstä – ainakaan sellaista, jonka hän muistaisi jälkeensä.

Samoin Aikion väitöskirjassa on esimerkkejä siitä, että saman perheen sisällä lapsilla voi olla eri äidinkielet ja erilainen kielenvalinta; vanhimmat lapset muistuttavat kielenvalinnaltaan enemmän vanhempiaan kuin nuorempia sisaruksiaan (1988: 306). Tältä osin Yrjön ja Ritvan (alaluku 5.3) perheiden kielenvaihto noudattaa samaa kaavaa. Vanhemmille lapsille on puhuttu saamea, sitten perhettä kohdanneen muutoksen seurauksena on siirrytty puhumaan lapsille suomea. Ritvan tapauksessa laukaiseva tekijä on ollut sisarusten kouluunlähtö ja kielelliset konfliktit suomenkielisessä yhteiskunnassa, Yrjön tapauksessa perheen muutto suomenkieliseen kouluympäristöön. Keskenään molempien perheiden vanhemmat ovat puhuneet edelleen myös saamea.

”Saamelainen elämäntapa” on ollut Yrjölle tuttu ja luonteva koko elämän. Sillä hän tarkoittaa omalla kohdallaan kalastusta, metsästystä,

saamelaista ruokaperinnettä ja tietynlaista saamelaista mentaliteettia. Hän toteaa eläneensä koko elämänsä saamelaisen elämäntavan mukaan, vaikkei ole osannut kieltä. Hän on eri aikoina elämäänsä pohtinut inarinsaamen kielen opiskelua ja opiskeli nuoruudessaan pohjoissaamea, mutta saamen kieli ei selvästikään ole muodostunut välttämättömäksi henkilökohtaiseksi osaksi tätä saamelaista elämäntapaa ja saamelaista identiteettiä. Tässä kohtaa Yrjön historiaa on kiintoisaa verrata Petraan (alaluku 5.4) ja tämän kielikeskeisempään identiteettiin. Petra asui suurimman osan lapsuuttaan ja nuoruuttaan etelässä, kaukana saamelaisalueelta ja saamelaisesta elämäntavasta. Se oli hänen elämässään läsnä lomilla Ahvenjärvellä. Petra koki saamen kielen niin olennaisena osana saamelaisuutta, että hän ei tuntenut voivansa käyttää saamenpukua ennen kuin oppi puhumaan saamea. Esimerkki kuvastaa yhtäältä sitä, miten kieli voi merkitä ihmisille eri asioita; vähemmistön jäsen voi mieltää ryhmän oman kielen enemmän tai vähemmän välttämättömäksi osaksi omaa identiteettiään ja kulttuuriaan (kielikeskeisyydestä ks. myös 8.1). Toisaalta esimerkki kertoo jotain olennaista myös kielenvaihdon mekanismeista. Se, että on mahdollista ja normaalia elää saamelaisesti ilman saamen kieltä, mahdollistaa kielenvaihdon saamen kielestä enemmistökieleen.

Yrjö opiskeli opettajaopintojensa ohessa pohjoissaamen kieltä. Hän ei kuitenkaan kertomansa mukaan koskaan ruvennut aktiivisesti käyttämään pohjoissaamea. Inarinsaamen kielen opettelua pohjoissaamen kielen taito toisaalta helpotti ja toisaalta häiritsi. Inarinsaamen kielen opittuaan Yrjölle on vakiintunut tavaksi puhua saamenkielisisä yhteyksissä aina inarinsaamea, riippumatta siitä, mitä saamea muut puhuvat. Pohjoissaamen kielen rooli inarinsaamelaiden elämässä on kiinnostava esimerkki kielikontakteista, monikielisydestä ja vähemmistöryhmien välisestä dynamiikasta. Pohjoissaamen kielen taito on ollut yleistä inarinsaamelaiden parissa sellaisilla seuduilla, joilla kieliryhmät ovat päätyneet tiiviisiin kontakteihin. Yrjönkin elämäkerrassa tulee esille hänen vanhempiansa pohjoissaamen kielen taito. Väitöstudiumukseni haastatteluaineistossa tämä on nähtävissä mm. Pohjois-Inarista kotoisin olevien iäkkäämpien informanttien kohdalla. He ovat varhaislapsuudestaan saakka kuulleet pohjoissaamea utsjokisilta, jotka yöpyvät heidän taloissaan esim. asiointimatkoillaan Ivaloon. Tietyillä seuduilla inarinsaamelaislapset kasvoivatkin käytännössä

kaksikieliseksi niin, että osasivat kouluun lähtiessään sekä inarin- että pohjoissaamea. Suomen kieli tuli kolmantena, usein se opittiin aktiivisesti vasta koulussa. (Ks. myös 3.4.)

Viime vuosikymmeninä moni inarinsaamelainen on opiskellut pohjoissaamea koulussa tai aikuisiällä. Ennen inarinsaamen kielen nousua tämä oli monelle ainoa vaihtoehto, koska inarinsaamen kielen opetusta ei ollut tarjolla. Toisaalta lienee selvää, että monet inarinsaamelaiset ovat opiskelleet pohjoissaamea, koska laajemmin käytetyn saamen kielen taitoa on pidetty hyödyllisenä ja tarpeellisenä. Pohjoissaamen kieltä alettiin opettaa kaikilla tasoilla, myös yliopistossa huomattavasti aiemmin kuin inarinsaamen kieltä. Vasta vuonna 2011 inarinsaame saavutti siinä mielessä tasa-arvoisen aseman pohjoissaamen kielen kanssa, että siitä voi suorittaa pääaineopinnot Oulun yliopiston Giellagas-instituutissa.

Haastattelemieni henkilöiden joukossa on kuitenkin myös useita sellaisia inarinsaamen puhujia, jotka eivät ole koskaan opiskelleet pohjoissaamea eivätkä ilmeisesti aio opiskellakaan. Joillekin informanteista kysymys vaikuttaa olevan jossain määrin periaatteellinen. He eivät halua jatkaa perinnettä, jonka mukaan pienemmän vähemmistöryhmän jäsenen oletetaan puhuvan isompaa kieltä, vaikka isomman vähemmistöryhmän jäsenet eivät puhu heidän kieltään. Sen sijaan heille on luontevaa puhua inarinsaamea pohjoissaamen puhujien kanssa. Eräs haastateltu kuvaa, miten on vähitellen alkanut yhä enemmän puhua pohjoissaamenkielisille inarinsaamea:

Mun lam lamaš nuuvt taggaar jiešuaiváláš, et lam álgám sárnuđ tom kielâ. Et jos sii láá Anarist, te taan päikkikuávlu kielâhân kalga iberdiđ, taathân lii aalgâ aalgâst lamaš taam kuávlu kielâ.
 'Minä olen ollut niin sellainen itsepäinen, että olen alkanut puhua sitä kieltä [inarinsaamea]. Että jos he ovat Inarissa, niin tämän paikkakunnan kieltähän pitää ymmärtää, tähän on alun alkaen ollut tämän seudun kieli.'

Tällainen monisaamenkielinen kommunikaatio onkin yleistynyt viime vuosina voimakkaasti (ks. alaluku 9.4.1). Yrjö on ollut edistämässä tätä toimintamallia koulussa rehtorina toimiessaan ja kokee sen nykyään luontevaksi myös luottamustoimissaan ja yksityiselämässään.

5.3 Passiivisesta puhujasta aktiiviseksi

5.3.1 Ritvan kielellinen elämäkerta

Ritva Kangasniemi (o.s. Kuuva), Mattii-Piättár Ritva, syntyi vuonna 1962 Inarin Ylijärvellä (Paijávri), joka sijaitsee Kaamasen kylästä kymmenisen kilometriä pohjoiseen. Perheen molemmat vanhemmat olivat inarinsaamelaisia ja äidinkieliä kielenpuhujia. Ritvalla oli kuusi vanhempaa sisarusta. Ritva oli perheen iltatähti: ikäeroa seuraavaksi nuorimpaan sisarukseen oli seitsemän vuotta.

Ennen Ritvan syntymää inarinsaame oli ollut perheen kotikieli, jota olivat puhuneet keskenään niin vanhemmat kuin lapset. Vanhemmat olivat kuitenkin päättäneet, että jos perheeseen vielä syntyy lapsia, heille ruvetaan puhumaan suomea. Päätöksen taustalla olivat vanhempien lasten vaikeudet koulumaailmassa ja muutenkin suomenkielisesä yhteiskunnassa. Ikäistensä inarinsaamelaislasten tavoin he olivat lähteneet asuntolakouluun inarinsaamenkielisinä. Suomea oli toki kuultu jonkin verran jo ennen kouluikää, mutta Kaamasen kokonaan suomenkieliseen kouluympäristöön joutuminen oli silti ollut kaikille raskas kokemus. Sisarukset joutuivat asumaan suurimmaksi osaksi asuntolassa. Vaikka kotiin oli vain kymmenisen kilometriä, hankalien kulkuyhteyksien vuoksi lapset eivät kaikkina aikoina päässeet kotiin viikonlopuiksi. Saamen kieltä ei saanut puhua luokassa. Koulutuntien ulkopuolella se ei ilmeisesti ollut kiellettyä, mutta suomen kielen ja suomalaisen kulttuurin prestiisi oli ilmiselvää. Kyse oli siis yhtäältä ääneen lausutusta ja toisaalta ääneenlausumattomasta saamen kieltä väheksyvistä kieli-ideologiasta.

Vanhemmat puhuivat Ritvalle alusta asti suomea. Ritvan muistikuvan mukaan vanhemmat sisarukset ovat puhuneet keskenään suomea koko hänen elämänsä ajan, ja hän arvelee, että hänen syntymänsä ja vanhempien kielenvaihtaminen on suomenkielistänyt sisarustenkin kommunikoinnin.

Mun lam tom mangii smiättâm já must oro et talle muu mieldi tot muttui suomákiellán. - - Mun lam tot suijá. [povvást]

’Minä olen sitä monesti miettinyt ja minusta tuntuu, että silloin minun mukanani se muuttui suomeksi. - - Minä olen se syy.’ [nauraa]

Keskenään isä ja äiti jatkoivat inarinsaamen puhumista vielä pitkään, ja ainakin osittain suomen kielen ohella isän kuolemaan eli vuoteen 2001 saakka. Samoin vanhemmat puhuivat inarinsaamea oman ikäisensä ja vanhempien sukulaisten, naapurien ja tuttavien kanssa. Ritva siis kuuli inarinsaamea hyvin paljon syntymästään saakka ja oppi kuunnellessaan ymmärtämään sitä. Hän ei kuitenkaan koskaan itse puhunut sitä, eikä ympäristön mielestä tarvinnutkaan puhua. Etenkin isän mielipide saamen kielestä oli se, että sitä ei kannata pitää yllä tai opetella, koska se tietää vain vaikeuksia.

Kun Ritva lähti Kaamasen kouluun vuonna 1969, suomalaistamispolitiikka oli tuottanut jo selvää tulosta: Ritvan ikäisten joukossa ei enää ollut inarinsaamelaisia lapsia, jotka olisivat aktiivisesti osanneet kieltä, saati puhuneet sitä keskenään. Saamen kielestä ja saamelaisuudesta ei koulumaailmassa juuri puhuttu. Ritva ei muista kiinnittäneensä saamelaisuuteensa ja saamen kieleen kouluaikoinaan mitään huomiota.

Jiem mun vissâ ubâ smiättâm tom. Jiem mun kale kiäldámgin jiemge licčii hepânuššâm, jis kiinii ličij kojijádâm tom, mut jiem mun kal tom kulluuttámgin. Et tot lâi váhá taggaar, et tot lâi, mut ij lamaš kuittâg, tot ij lamaš tegu lâsnä tot äšši.

’En minä varmaan edes miettinyt sitä. En minä sitä kieltänyt-kään enkä olisi hävennyt, jos joku olisi kysynyt sitä, mutta en minä sitä kuuluttanutkaan. Että se oli vähän sellainen, että se oli, mutta ei kuitenkaan ollut, se ei ollut niin kuin lâsnä se asia.’

Ritva kävi neljä ensimmäistä luokkaa Kaamasessa. Sitten koulujärjestelmä muuttui peruskouluksi, ja Kaamasen koululaiset joutuivat käymään viidennen ja kuudennen luokan Inarin kirkolla. Samoin yläaste käytiin Inarissa. Toisin kuin Kaamasessa, kirkonkylän koulussa oli vielä joitakin lapsia, jotka osasivat jonkin verran inarinsaamea. Heidän kanssaan Ritva saattoi joskus pohtia, miten jokin asia sanotaan saameksi. Yläasteella oli mahdollista lukea inarinsaamea tunti viikossa, ja Ritva muistaa erään äidinkielen ystävänsä käyneen näillä Matti Morottajan pitämällä tunneilla. Itse hän ei kuitenkaan ollut valinnut saamen tunteja.

Opiskeluaikansa jälkeen Ritva meni naimisiin ikäisensä suomenkielisen inarilaismiehen kanssa ja kouluttautui vielä seurakunnan

lastenohjaajaksi. Kaksi poikaa syntyivät vuosina 1985 ja 1987. Pojilleen Ritva alkoi puhua suomea, eikä hän näinä vuosina juurikaan pohtinut saamelaisuuteen ja saamen kieleen liittyviä asioita. Ritva oli töissä Inarin seurakunnan lastenohjaajana, kun 1990-luvun alussa tuli tuomiokapitulin säädöksellä mahdolliseksi opiskella saamen kieltä työajalla. Vuonna 1995 alkoi Matti Morottajan pitämä inarinsaamen kielen kurssi, jolle Ritva osallistui. Päätös kurssille osallistumisesta ei ollut aivan helppo.

Já talle tiädust-uv mun smiettim kuhháá, et maht mun, ko mielâ tovâččij hirmádávt ton kuursân, já tobbeen servikoddeest-uv kal ettii et, tegu movtâskittii muu, et joo, et vyelgi vain. Mut kalhân mun smiettim tiädust-uv, ko tast luuvâi et "eenikielâlijd". Na mut ko ijhân tot lah muu eenikielâ, veikâ tot lii-uv, ličij-uv muu eenikielâ.

’Ja sitten minä tietenkin mietin pitkään, että miten minä, kun mieli tekisi kauheasti sille kurssille, ja siellä seurakunnassakin kyllä sanoivat, niin kuin innostivat minua, että joo, että mene vain. Mutta kyllähän minä tietenkin mietin, kun siinä luki, että ”äidinkielisille”. No mutta, kun eihän se ole minun äidinkieleni, vaikka se onkin, olisikin minun äidinkieleni.’

Opettaja teki kurssin alussa selväksi, että kurssilla puhuttaisiin vain inarinsaamea. Ritva huomasi ymmärtävänsä lähes joka sanan, jonka kuuli, mutta ei ollut aivan vaivatonta alkaa 33 vuoden iässä puhua kieltä, jota oli siihen saakka vain ymmärtänyt.

Mut talle tiädust-uv ko koolgâi jieš ettâđ maidnii - - te iä kavnum säänih. Te talle ko kojâdij kiästnii nubbeest, et maht kalga ettâđ, te ko tot eedâi tom sääni, te poodij aaibâs taggaar, et voi vitsi lamba tuávkki, et kal mun ličim tom kolgâm tiettiđ já mušted.

’Mutta sitten tietenkin, kun piti itse sanoa jotain - - niin ei löytynyt sanoja. Niin sitten, kun kysyi joltakin toiselta, että miten pitää sanoa, niin kun se sanoi sen sanan, niin tuli ihan sellainen, että voi vitsi olenpa tyhmä, että kyllä minun olisi pitänyt se tietää ja muistaa.’

Hyvin nopeasti kielitaito kuitenkin lähti etenemään. Samaan aikaan puhumisen kanssa hän opetteli myös lukemaan ja kirjoittamaan;

lukeminen tuntui alusta asti helpolta ja kirjoittaminen vähän vaikeamalta. Ritva alkoi puhua inarinsaamea kurssilaisten kanssa ja joidenkin inarinsaamen kielen aktiivien kanssa. Kyse oli pitkälti uusista ihmisistä, joiden kanssa hän ei ollut ennen ollut tekemisissä. Myös ainakin yhden läheisen ystävän kanssa kieli vaihtui kurssin myötä suomesta inarinsaameksi. Omien vanhempien ja sisarusten kanssa jäi vallitsemaan suomen kieli.

Vuodesta 1992 alkaen Anarâškielâ servi ry:n piirissä kyti ajatus inarinsaamenkielisen kielipesän perustamisesta (ks. luvut 4.2 ja 6). Talvella 1997, kun kielipesän perustamisen mahdollistava rahoitus oli varmistunut, yhdistys alkoi etsiä työntekijöitä. Yhdistyksen aktiivit ottivat yhteyttä Ritvaan ja pyysivät häntä harkitsemaan työhön alkamista. Ritva oli aluksi epävarma: hänellä oli vakituinen työpaikka seurakunnassa, ja oma kielitaitokin arvelutti.

Kalhân must lâi jo vistig-uv, et uusâm-uv mun ollágin tom par-gosaje, ko mun tubdim kuittâg, et muu kielâ ij lah nuuv nanos vala.
 'Kyllähän minulla oli jo ensinnäkin, että haenko minä ollenkaan sitä työpaikkaa, kun minä tunsin kuitenkin, että minun kieleni ei ole niin vahva vielä.'

Hän epäili myös, miten kielipesä ylipäänsä saattoi toimia, kun lapset eivät alussa ymmärrä kieltä ollenkaan. Loppujen lopuksi hän kuitenkin päätti ottaa työn vastaan.

Kielipesätyön myötä inarinsaamesta tuli Ritvalle päivittäinen kieli. Hänen työparinaan oli ensimmäisenä vuonna Ilmari Mattus, syntyperäinen kielenpuhija ja monipuolinen kieli- ja kulttuurityöläinen, josta oli hänelle paljon kielellistä apua. Myöhemmin työtovereina on ollut hyvin erilaisia kielenpuhujia. Monet heistä ovat opetelleet tai aktivoineet kielen aikuisena; lyhyempiä jaksoja työparina on ollut äidinkieliä puhujia.

Koska Ritvan pojat olivat jo kouluikäisiä siinä vaiheessa, kun hän alkoi puhua inarinsaamea aktiivisesti, hän ei pystynyt vaihtamaan kotikieltä suomesta inarinsaameksi. Pojat ovat kylläkin lukeneet inarinsaamea koulussa. Nuorempi heistä käyttää kieltä jossain määrin rap-musiikkiharrastuksessaan. Jonkin verran Ritva puhuu pojille saamea, mutta enimmäkseen suomea. Mies ei osaa inarinsaamea, mutta on suhtautunut asiaan alusta asti myönteisesti. Ritva epäilee, olisiko

koskaan tullut hakeneeksi työpaikkaa kielipesästä ilman miehensä kannustusta:

Jiešalnees talle, ko tot kielâpiervâl pargosaje lâi uuccâmnáálá te, te jiem mun vaarâ liččii tuostâm uuccâđgin tom, tuostâm já tuostâm, teikâ jiem liččii uuccâm, jis tot muu käälis ij liččii, maht mun eedâm, movttijdittám muu. Tot eedâi et tiäđust-uv tun uusah tom, tot lâi aabâs čielgâs sunjin [povvâst], mut ij munjin.
'Itse asiassa silloin, kun se kielipesän työpaikka oli haettavana, niin en minä varmaan olisi uskaltanut hakeakaan sitä, uskaltanut ja uskaltanut, tai en olisi hakenut, jos ei se minun mieheni olisi, miten sanoisin, innostanut minua. Se sanoi, että tietenkin sinä haet sitä, se oli aivan selvää hänelle [nauraa], mutta ei minulle.'

Ritvan mielestä isä ja äiti suhtautuivat neutraalisti siihen, että hän alkoi opetella ja puhua kieltä. Heistä oli Ritvalle apua: hän saattoi kysellä heiltä saamenkielisiä sanoja ja ilmauksia. Isä kuoli vuonna 2001 elettyään viimeiset vuotensa palvelutalossa, joten hän ei ehtinyt nähdä inarinsaamen kielen vahvinta nousua. Hän käytti loppuaikoinaan enimmäkseen suomea, mutta jonkin verran myös saamea. Äiti elää edelleen vuonna 2014 ja asuu Ivalon palvelutalossa. Ritva puhuu hänen kanssaan yleensä suomea, koska inarinsaamen puhumisesta ei ole tullut heidän välillään luontevaa. Joidenkin omanikäistensä kanssa äiti sen sijaan käyttää yhä inarinsaamea ja osallistui kotona asuessaan moniin inarinsaamenkielisiin tapahtumiin. Nykykieltä hän valittelee vaikeaksi ymmärtää, kun uusia sanoja on tullut niin paljon.

Haastattelussa vuonna 2005 Ritva arvelee, että voi jo määritellä itsensä kaksikieliseksi.

Kal mun tääl lam kyevtkielâlâš, joo. Kal mun tääl puávtám ettâđ jo tienávt.

'Kyllä minä nyt olen kaksikielinen, joo. Kyllä minä nyt voin sanoa jo niin.'

Ritva puhuu inarinsaamea työkielenään kielipesässä. Vapaa-aikanaan hän puhuu sitä kaikkien kanssa, jotka osaavat sitä. Hän lukee ja kirjoittaa kieltä päivittäin. Vuonna 2000 hän suoritti inarinsaamen yokeen ja vuonna 2003 inarinsaamen approbatur-kurssin Oulun yliopiston Giellagas-instituutissa.

Päivittäessämme tilannetta vuonna 2014 Ritva arvelee, että inarinsaamen puhuminen on lisääntynyt hänen elämässään ensimmäisiin haastatteluihin verrattuna. Tämä johtuu kielitilanteen yleisestä kohe-
nemisestä: inarinsaamen aikuisopiskelu on lisääntynyt ja moni vanha
tuttu on alkanut puhua kieltä opintojen myötä. Kielipesässä tilanne
näkyi niin, että toisin kuin vielä vuonna 2005, lasten vanhemmista
merkittävä osa puhuu nykyään inarinsaamea. Kielipesän työntekijät
pystyvät nyt puhumaan inarinsaamea lasten vanhempien kanssa eri-
laisissa tilanteissa. Ritva on pitänyt vuonna 2014 ensimmäistä kertaa
kielipesän vanhempainiltoja inarinsaameksi. Yksi Ritvan siskoista on
alkanut viime vuosina käyttää inarinsaamea aktiivisemmin, ja inarin-
saamesta on tullut toinen kommunikointikieli heidän välillään.

5.3.2 Ritvan käänteisen kielenvaihdon analysointia

Ritva Kangasniemen kielenvaihtotarinnassa kiinnostavat huomiota per-
heen dramaattinen ja nopea kielenvaihto inarinsaamesta suomeen,
Ritvan jääminen ainoana perheen lapsista vaille aktiivista saamen
taitoa ja toisaalta hänen päätymsensä lopulta sisarusparvensa aktii-
visimmaksi kielenkäyttäjäksi. Lapsuudenperheen kielellinen historia
kuvastaa mitä konkreettisimmin inarinsaamelaiden elämässä ja kieli-
ympäristössä tapahtunutta muutosta. 1940- ja 50-luvuilla syntyneille
lapsille puhuttiin omaa kieltä, 1960-luvulla syntyneelle kuopukselle
suomea.

Vanhemmat uskoivat tekevänsä oikein säästäessään nuorimmai-
sensa niiltä vaikeuksilta, joita vanhemmat sisarukset olivat kohdanneet
koulussa, asuntolassa ja muualla suomenkielisessä yhteiskunnassa.
Vaikeuksien syynä oli kielellinen konflikti: enemmistöyhteiskunnan
rakenteissa ei ymmärretty saamenkielistä lasta eikä saamenkielisenä
kouluun lähtenyt lapsi oppinut suomea hetkessä riittävästi selvitäk-
seen kaikissa tilanteissa. Tällainen kielenriistoa seuraava kotikielen
vaihdos on hyvin tavallinen alkuperäiskansojen ja kielivähemmis-
töjen vanhempien keskuudessa ympäri maailman (esim. Skutnabb-
Kangas 2000: 332–347). Vanhemmat haluavat lastensa parasta, ja ym-
päristön viesti on se, että enemmistökieli edustaa sitä. Omat negatii-
viset kokemukset vaillinaisesta enemmistökielen taidosta vahvistavat
tätä viestiä. Vanhemmat eivät tällaisessa tilanteessa tule ottaneeksi

huomioon, että ilman oman kansansa kieltä jääminen voi muodostua lapselle taakaksi ja ongelmaksi, viimeistään aikuisiässä. 1960-luvulla mikään ei viitannut siihen, että muutaman vuosikymmenen päästä inarinsaamesta tulee kieli, jota aletaan opetella, elvyttää ja ottaa takaisin.

Ritvan kokemukset 1960–70-luvun koulusta ja asuntolaelämästä vahvistavat sitä kuvaa, joka muualtakin haastatteluaineistostani välittyy: inarinsaamea ei koulumaailmassa ollut olemassakaan. Vaikka sekä Kaamasen että Inarin koulujen oppilaista osa tuli saamenkielisiä saamelaisperheistä, saamelaisuudesta ja saamen kielistä ei juuri puhuttu. Ritvan mukaan se oli jotakin, joka samaan aikaan ”oli ja ei ollut”. Eräs haastattelemani henkilö kuvaa samansuuntaisesti omaa kouluaikaansa 1960–70-luvuilla:

Jos mietitään meikäläisen nuoruutta kouluaikana, nii ei varmaan kukaan mainostanu että ”me saamelaiset”. Se oli kyllä aivan takuvarma et ei. - - Siihen aikaan ei ollu saamelainen kukaan, se oli aivan selevä asia.

Ritva kuvailee oppineensa ymmärtämään inarinsaamea, koska kuuli sitä vanhemmiltaan ja vanhemmilta kielenpuhujilta jatkuvasti. Passiivinen kielitaito kehittyi ilman minkäänlaista ponnistelua niin hyväksi, että alkaessaan opiskella inarinsaamea aikuisena hän huomasi edelleen ymmärtävänsä lähes joka sanan. Näin siitä huolimatta, että vanhemmat olivat jossain vaiheessa alkaneet puhua keskenään inarinsaamen lisäksi suomea. Itse Ritva ei muista puhuneensa lapsena saanaakaan saamea. Kielellinen kompetenssi, jossa ihmisellä on jossakin kielessä täydellinen passiivinen kielitaito, mutta ei lainkaan aktiivista, voi tuntua yksikielisen henkilön näkökulmasta erikoiselta. Saamelaisen parissa, kuten monikielisisä yhteisöissä ja kielenvaihtotilanteissa yleensäkin, ilmiö ei ole harvinainen (ks. esim. Juuso 2009: 8–11).

Koska Ritva ymmärsi inarinsaamea hyvin, muttei puhunut sitä lainkaan, on ymmärrettävää, että ajatus inarinsaamen kielen opiskelusta äidinkielisille tarkoitetulla kurssilla tuntui aluksi hämmentävältä. Inarinsaame samaan aikaan oli ja ei ollut hänen äidinkielensä. Mitä käsite äidinkieli oikeastaan tarkoittaa? Vastaus riippuu paljon mm. siitä, kysytäänkö asiaa yksikieliseltä enemmistökielen puhujalta vai monikielisen yhteisön jäseneltä ja katsotaanko sitä lainsäädännön vai sosiolingvistiikan näkökulmasta. Tavallisimmin äidinkieli käsitetään

kaiketi kieleksi, jota henkilö on oppinut ensimmäisenä kielenä omilta vanhemmiltaan. Kuten mm. tutkimukseni luvuissa 2.5 ja 5.1.2 tulee ilmi, kielenpuhujuus ja kielitaito ovat varsin monitulkintaisia käsitteitä. Passiivinen kielitaito on kiistatta kielitaitoa, eikä voi väittää, ettei henkilö olisi oppinut kieltä varhaislapsuudessaan, jos tämä on koko elämänsä ajan ymmärtänyt kieltä. Alaluvussa 2.1.1. tulee esille Tove Skutnabb-Kankaan neljään vaihtoehtoiseen kriteeriin perustuva äidinkielen määritelmä. Skutnabb-Kankaan mukaan (1984 ja 2000) äidinkielen alkuperäkriteeriä on tulkittava laajasti. Ensimmäisenä opitun kielen ei tarvitse välttämättä olla kieli, jota henkilö on oppinut äidiltään ja alkanut ensimmäisenä puhua, vaan se voi tarkoittaa kieltä, johon henkilö on ensimmäisenä muodostanut pitkäkestoisen verbaalisen kontaktin. Näitä kieliä voi luonnollisesti olla useita. Sisäisen identifikaation kriteeri mahdollistaa sen, että henkilö voi pitää äidinkielenään kieltä, jota hallitsee heikosti tai ei lainkaan. Näiden kriteerien valossa Ritva olisi voinut pitää inarinsaamea äidinkielenään alusta saakka.

Ritvan elämäkerrassa tulee esille monia inarinsaamen kielitilannetta vuosikymmenten aikana kohentaneita institutionaalisia muutoksia. Inarinsaamen kielen opetus Inarissa alkoi vuonna 1976 (ks. alaluku 4.3). Ritva oli tällöin yläasteella. Hän ei osallistunut inarinsaamen opetukseen. Eikö hän katsonut itseään tai tullut katsotuksi äidinkieleliseksi vai eikö hän osallistunut muista syistä, tämä ei ole jäänyt hänen mieleensä. Vuosien mittaan inarinsaamea alettiin opettaa myös vieraana kielenä. Tällaisessa opetuksessa olivat omana kouluaikanaan Ritvan pojat. Vihdoin vuonna 2000 inarinsaamesta tuli Inarin alakoulussa virallinen opetuskieli, ja sillä alettiin opettaa kaikkia aineita, joita opettaja- ja oppimateriaalitalanteen puitteissa oli mahdollista opettaa inarinsaameksi. Ritvan oma saamen kielen opiskelu mahdollistui 1990-luvulla, kun saamelaisalueen seurakuntien työntekijät saivat oikeuden opiskella saamen kieltä palkallisesti. Tämä on ilmeisesti liittynyt vuonna 1991 säädettyyn lakiin saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa. Esimerkki kuvastaa konkreettisesti sitä, miten suotuisasti lainsäädännöllä ja pienellä taloudellisella panostuksella voidaan parhaassa tapauksessa vaikuttaa yksittäisen ihmisen kielellisten oikeuksien toteutumiseen ja koko kieliyhteisön ponnisteluihin kielen takaisin saamiseksi (ks. tarkemmin luku 9.2.1).

Ritva Kangasniemi on ollut kielipesätyössä aivan toiminnan alkamisesta, vuodesta 1997 asti. Hän on toiminut Inarin kielipesän (vuodesta 2011 alkaen toisen niistä) johtajana, osallistunut saamelaisen varhaiskasvatussuunnitelman laatimiseen, edustanut kielipesää erilaisissa tilaisuuksissa ja työryhmissä ja ollut koko ajan tiiviisti mukana jokapäiväisessä kielipesätyössä. Aluksi ryhmän toinen työntekijä oli vanhempi, äidinkielen kielenpuhuja, jolta Ritva tunsii saavansa kielellistä ja kulttuurista tukea, kun oma kompetenssi ei aina riittänyt. Ajan kuluessa ja työntekijätilanteen muuttuessa Ritva on jäänyt edustamaan vanhempaa, äidinkielistä puhujapolvea, joka on vuorostaan päässyt ohjaamaan ja perehdyttämään työhön nuorempia, uusia kielenpuhujia. Viime vuosina Ritvan työtoverina on ollut myös omassa lapsuudessaan kielipesässä kielen oppineita nuoria naisia. Tämä on konkreettinen merkki siitä, miten byrokratian ja epävarman rahatilanteen vuoksi varmasti välillä raskaskin työ on tuottanut tulosta.

5.4 Kielettömästä saamelaisesta kielensiirtäjäksi

5.4.1 Petran kielellinen elämäkerta

Petra Kuuva, Vuáskujáávr-Heeihâ Petra syntyi vuonna 1970 Ivalossa. Hänen isänsä on syntyperäinen inarinsaamen puhuja ja kotoisin Nelimin kylän itäpuolella sijaitsevalta Ahvenjärveltä (Vuáskujávri). Äiti on suomalainen ja kotoisin Kemistä. Petran varhaislapsuuden ajan perhe asui Ivalossa, mutta paljon aikaa vietettiin Ahvenjärvellä. Siellä isä ja isän sisarukset puhuivat inarinsaamea, ja Petra oppi ymmärtämään kieltä jonkin verran. Hänelle, kuten muillekin lapsille siihen aikaan, puhuttiin kuitenkin suomea, eikä aktiivista inarinsaamen taitoa siten kehittyntykään. Vanhemmat erosivat Petran ollessa alle kouluikäinen, ja lapset muuttivat äidin kanssa Espooseen, mutta viettivät edelleen melkein kaikki kesänsä Ahvenjärvellä. Siellä Petra kuuli inarinsaamea, mutta ymmärsi sitä vuosi vuodelta heikommin. Espoossa saamelaisuus ja saamen kieli eivät olleet läsnä, niitä ei pohdittu eikä tuotu esille. Petra muistelee, että veljeä saatettiin joskus kiusata asiaa koulussa, häntä itseään ei. Saamelaisuus herätti kaveripiirissä myös

mielenkiintoa ja positiivista huomiota; ainakin poroista ja moottori-
kelkoista Petralta ja veljeltä kyseltiin joskus ihailleen.

Lukion jälkeen Petra halusi perehtyä paremmin isän puolen su-
kuun ja inarinsaamelaisuuteen. Hän muutti Inariin ja opiskeli Inarin
kansanopistossa vuoden kestäväällä luovan tekemisen sapattilinjalla.
Opintoihin kuului pohjoissaamen kielen alkeiskurssi, jonka Petrakin
aloitti, mutta pohjoissaame tuntui vieraalta, eikä hän innostunut siitä.
Vuonna 1990 Petra osallistui kansalaisopistossa inarinsaamen kielen
alkeiskurssille, jossa Matti Morottaja opetti kieltä kaksi tuntia viikos-
sa, mutta se ei vielä merkittävästi lisännyt hänen inarinsaamen pu-
humistaan. 1990-luvun ajan Petra teki hotelli- ja ravintola-alan töitä
lähinnä Inarissa, opiskeli oppisopimuksella tarjoilijaksi sekä vaate-
tusalan artemiksi Rovaniemen taide- ja käsiteollisuusoppilaitokses-
sa. Keväällä 1999 hän osallistui Saamelaisalueen koulutuskeskuksen
järjestämälle kokonaisen lukukauden mittaiselle inarinsaamen kielen
kurssille, jonka opettajana toimi Ilmari Mattus.

Talle tot jiešalnees aalgij tot muu kielâkevttim.

’Silloin se itse asiassa alkoi se minun kielenkäyttöni.’

Kielen opetteleminen alkoi hänen mukaansa melkein nollostasta: lapsuu-
desta oli jäänyt muistiin lähinnä yksittäisiä sanoja. Kurssin aikana hän
rupesi puhumaan inarinsaamea monien ihmisten kanssa, joista osa oli
uusia tuttavuuksia, kun taas osan kanssa hän oli ennen puhunut suo-
mea. Jälkimmäiseen ryhmään lukeutuivat hänen isänsä ja isän puolen
sukulaiset. Isä vähätteli aluksi omaa kielitaitoaan, mutta tottui saamen
puhumiseen vähitellen ja oli tyytyväinen päästessään puhumaan.

*Eeči lâi aalgâst váhá, et ij sun määti, et sun lii vájaldittâm nuuvt
ennuv saanjid - - aalgâst tot lâi váhá vaigâd tiädust-uv, mut kal
tot eeči mangii munjin-uv talle teikâ tääl-uv val suáittá, et uázžu
sárnuđ sâmikielâ.*

’Isä oli alussa vähän, että ei hän osaa, että hän on unohtanut niin
paljon sanoja - - alussa se oli vähän vaikeaa tietenkin, mutta kyllä
se isä monesti minullekin silloin tai nytkin vielä soittaa, että saa
puhua saamea.’

Sukulaisten kanssa nousivat esille murre-erot. Kurssilla Petra oli
oppinut kieltä pääasiassa pohjoisempiin inarinsaamelaismurteisiin

perustuvan kirjakielen mukaan, josta Nellimin murre eroaa sekä sanaston että äänneopin puolesta. Sukulaiset eivät aina sulattaneet muiden murteiden piirteitä Petran puheessa. Petran mielestä oli kuitenkin helppoa ja luonnollista siirtyä käyttämään saamea sukulaisten kanssa. Pian saamen kieli muodostui jo niin luonnolliseksi, että suomen puhuminen sukulaisten kanssa ei tuntunut luontevalta:

Motomeh ääsih láá, ete ličij älkkeeb selvättiđ teikâ čielgiđ suomâ-kielân. Mut tääl, ko lii oppeet hárjánâm anarâškielâ sárnuđ, te lii vaigâđ talle suomâstiđ.

’Jotkut asiat ovat, että olisi helpompi selvittää taikka selittää suomeksi. Mutta nyt, kun on taas tottunut puhumaan inarinsaamea, niin on vaikea silloin puhua suomea.’

Kielen oppimisen myötä Petra teki itselleen inarinsaamelaisen puvun ja alkoi käyttää sitä juhlissa yms. Siihen saakka hän ei ollut tuntenut voivansa käyttää pukua.

Te must oroi, et jis must lii sâmimâáccuh pajalist já kiinii puátá munjin sâmikielâ sárnuđ já jiemge mun määtiigin västidiđ, te talle oro, et lam-uvsun mun ollágin sâmmilâš.

’Niin minusta tuntui, että jos minulla on saamenpuku päällä, ja joku tulee minulle saamea puhumaan enkä minä osaakaan vastata, silloin tuntuu, että olenkohan minä ollenkaan saamelainen.’

Syksyllä 2000 hän meni vuodeksi töihin kielipesään. Siellä kieltä oli pakko ruveta puhumaan aktiivisesti, joten sanavarasto kasvoi ja puhumisesta tuli sujuvampaa. Kielipesävuoden lopulla Petra muistaa nähneensä ensimmäisen kerran unta inarinsaameksi. Keväällä 2001 hän alkoi myös opettaa inarinsaamea vieraana kielenä Inarin ala-asteella. Syksyllä hän siirtyi inarinsaamenkielisen luokan opettajaksi, jossa työssä oli neljä lukuvuotta. Tällöin oli tullut tarve toiselle inarinsaamenkieliselle opettajalle, koska esikouluun tuli suuri lapsijoukko kielipesästä eikä yksi opettaja koko ala-asteella enää riittänyt. Opetustyö tuntui alusta asti mielekkäältä, vaikkakin haasteelliselta. Oppimateriaalia oli niukasti ja kunnolliset kirjat vasta parissa oppiaineessa, joten materiaalia piti jatkuvasti kääntää ja kehittää itse. Oman kielitaidon rajat tulivat usein vastaan, mutta lapset suhtautuivat asiaan luontevasti:

Kal toh párnááh tietih, et jiem mungin tiede puoh saaniid sämi-kielân - - Mun lam ettâm, et mii lep váhá siämmáa tiileest. Áinoo, et mun lam eenâb sárnum já máttááttállâm sämikielâ já tiädâm eenâb kuittâg motomijd aašijd ko sii. - - Et mun puávтам ettâd párnáid, et mun jiem tiede, mut vyerdistbâ váhá mun keejâm. Jede mun lam adelâm párnáid-uv, kuálmádduokkalijd sánikiirjijd, et sij pyehtih keččáđ, jis lii miinii saaniid, maid sij iä tiede. Ete tot ij lah mihheen tagariid, et tarbâšičij hepânuššáđ.

’Kyllä ne lapset tietävät, että en minäkään tiedä kaikkia sanoja saameksi - - Minä olen sanonut, että me olemme vähän samassa tilanteessa. Ainoa, että minä olen enemmän puhunut ja harjoitellut saamea ja tiedän enemmän ainakin joitakin asioita kuin he. - - Että minä voin sanoa lapsille, että minä en tiedä, mutta odotas vähän, minä katson. Ja olen antanut lapsillekin, kolmasluokkaisille sanakirjat, että he voivat katsoa, jos on joku sana, mitä he eivät tiedä. Että se ei ole mitään sellaista, mitä pitäisi hävetä.’

Yhdysluokan lisäksi Petra opetti inarinsaamea yläasteella vieraana kielenä. Ivalon lukiossa hän alkoi opettaa inarinsaamea videoneuvottelulaitteiden välityksellä vuonna 2001, ja vuonna 2004 opetus siirtyi internetiin. Koska Petra halusi oman ammattitaitonsa ja työmahdollisuuksiensa takia saada opettajan pätevyyden, hän lähti syksyllä 2005 Rovaniemelle opiskelemaan luokanopettajaksi ja saamen kielen aineenopettajaksi. Pian tämän jälkeen Petra tapasi Oulun seudulla asuvan miehen. Vuonna 2007 heille syntyi tytär, ja vuonna 2010 he saivat toisen tyttären. Petran käänteinen kielenvaihto oli edennyt siihen pisteeseen, että oli tullut aika siirtää kieli eteenpäin. Inarinsaamen valinta kotikieleksi oli täysin luontevaa, eikä Petran tarvinnut pohtia asiaa. Avomiehellä ei ollut mitään asiaa vastaan, vaikka itse hän osasi vain yksittäisiä sanoja inarinsaamea. Hän oli päinvastoin mielissään siitä, että lapset saavat mahdollisuuden kaksikielisyyteen.

Petran mielestä saamen kielen puhuminen lapsille ei ollut erityisen vaikeaa, vaikka asuinympäristössä ei ollut kielellistä tukea. Näin hän kommentoi asiaa itse päivittäessämme hänen tilannettaan alkukesästä 2014:

En kokenut kielen siirtämistä hirveän haasteelliseksi suomenkielisessä ympäristössä. Asiaan saattoi vaikuttaa se, että tyttä-

remme eivät ehtineet varttua kovin vanhoiksi Oulussa. Äitiyslomalla ollessani yhden lapsen kanssa, jutteleminen oli lähinnä yksinpuhumista ja hyvää harjoittelua itselleni mm. duaalin [kak-sikko eli kahta henkilöä kuvaava persoonapronominikategoria] suhteen. Toisen tyttären syntyessä vanhempi lapsista oli vielä niin pieni (2,5 v.), ettei hänen puhekielensä ollut vielä kovin kehittynyttä saati vaihtunut suomen kieleksi pelkästään. En ehtinyt kokea sitä turhautumista, mitä ehkä vanhempien lasten ja nuorten kanssa saattaa tulla eteen, että vaikka kuinka itse puhuu saamea, niin lapset käyttävät vain suomea. Toisaalta en myöskään ottanut paineita kielen siirtämisestä. Ajattelin, että näin mennään niin kauan kuin tämä tuntuu luontevalta. Mielessäni elin jo tulevaisuuttakin siinä määrin, että ajattelin että jos esim. murrosiässä tulee tarve selittää asioita, joita en osaa saameksi, voin silloin käyttää suomea. Ajattelin jopa, että voimme lasten kanssa tulevaisuudessa käyttää myös suomen kieltä, jos tilanteet niin vaativat esim. lasten opiskeluista keskustellessamme. Siihen mennessä tyttäreni luultavimmin ovat omaksuneet saamen kielen siltä osin, mitä minä voin heille tarjota. On heidän asiansa tulevaisuudessa päättää, mitä he kielitaidollaan tekevät. Toki toivon heidän hyödyntävän sitä elämässään ja siirtävän eteenpäin.

Vaikka Petra asui melko kaukana Inarista ja fyysisestä inarinsaamen puhujayhteisöstä, hän ei jäänyt yhteisön ulkopuolelle. Hän opetti inarinsaamea vieraana kielenä Ivalon lukiolaisille internetin kautta ja jatkoi inarinsaamenkielisen oppimateriaalin kehittämistä, jonka hän kokee opettajavuosiensa ja opintojensa pohjalta tärkeäksi revitalisaation osa-alueeksi. Hän mm. valmisti yhdessä Petter Morottajan kanssa lukion vieraan kielen oppikirjan *Kieläkyeimi* ja myös kuvitti Marja-Liisa Olthuisin lapsille ja nuorille kirjoittamaa *Njobžávääri*-kirjasarjaa. Petra kävi Inarissa pitämässä draama- ja animaatiopajoja kielipesälapsille ja koululaisille ja toimi yhtenä inarinsaamen täydennyskoulutuksen opettajista lukuvuonna 2009–2010. Hän piti inarinsaamen kursseja myös Oulussa Giellagas-instituutissa. Hänen opettajaopintojensa opinnäytetyöt ovat liittyneet inarinsaamen kielen ja inarinsaamenkieliseen opetukseen, ja pro graduaan hän valmistelee

inarinsaamenkielisestä perusopetuksesta. Inarissa Petra kävi Oulun seudulla asuessaan pari-kolme kertaa vuodessa ja oli sinne puhelinyhteydessä viikoittain.

Oulun seudulla Petra osallistui monenlaiseseen saamelastoimintaan ja koki saamelaisyhteisön tärkeäksi. Hän liittyi Oulu Sámi Searvi-järjestykseen ja oli myös sen hallituksen jäsen. Lasten kanssa hän kävi perheille tarkoitettussa pohjoissaamenkielisessä lorukerhossa. Oulun hiippakunnassa perustettiin vuonna 2009 saamelaistyön neuvottelukunta, jonka inarinsaamelaisena edustajana Petra oli muutaman vuoden. Omien sanojensa mukaan hän halusi olla kaikin tavoin tuomassa esille inarinsaamelaisuutta urbaanissa ympäristössä.

Syksyllä 2012 Petra muutti lastensa kanssa Inariin ja aloitti työn inarinsaamenkielisen esi- ja alkuopetuksen (0.–2. luokat) luokanopettajana. Petran työtöt menivät kielipesään. Vanhempi tyttö aloitti esikoulun Petran opettamassa yhdysluokassa vuoden 2014 alussa. Vuonna 2014 hän opettaa lisäksi inarinsaamea vieraana kielenä 1.–2.-luokkalaisille sekä inarinsaamea äidinkielenä yläkoulussa ja lukiossa. Petran mukaan kielen opettaminen äidinkielenä isommille koululaisille on hyväksi hänen omalle kielitaidolleen. Opetustyön lisäksi Petra osallistuu jatkuvasti oppimateriaalin kehittämiseen. Hän on mukana vuoden 2014 loppuun kestävässä Opetushallituksen koordinoimassa esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelman uudistamistyössä saame äidinkielenä -oppimäärän osalta. Päivittäessämme tilannetta Petran kanssa alkukesästä 2014 hän kuvaa, että opetustyö on ollut pedagogisen koulutuksen jälkeen monin tavoin erilaista verrattuna tilanteeseen ennen opettajaopintoja. Hän kokee saaneensa laajemman näkökulman sekä oppimiseen ja opetukseen yleensä että saamelaisopetukseen ja saamen kieleen. Oppimateriaalia hän pitää edelleen tärkeänä, mutta pikemminkin kuin oppikirjoja joka aineeseen ja joka luokkatasolle hän kaipaa lisää esimerkiksi pelejä ja kuvamateriaalia. Eheytyetyn opetuksen periaatteiden mukaan lapsia voi sellaisen materiaalin avulla rohkaista luovaan ja aktiiviseen kielen tuottamiseen jopa paremmin kuin oppikirjoihin nojautumalla.

5.4.2 Petran käänteisen kielenvaihdon analysointia

Petran kielellisessä elämäkerrassa kiinnostavia elementtejä ovat mm. pitkä poissaolo Saamenmaalta ja silti tiiviit yhteydet sinne: toisaalta lapsuus- ja nuoruusaikana, toisaalta taas aikuisena. Merkittävää on myös se, että hän joutui opettelemaan kielen melkein nollasta, mutta otti siitä huolimatta muutamassa vuodessa inarinsaamen käyttöön niin sukulaistensa kanssa kuin työelämässä ja omien lastensa kanssa. Petran kielenvaihto on koitunut monella tavalla suureksi hyödyksi inarinsaamen puhujayhteisölle, koska hänellä on vahva kutsumus opetus- ja oppimateriaalityöhön.

Petra syntyi aikana, jolloin lapsille ei ollut tapana puhua inarinsaamea. Myös Petran perheessä ja suvussa kielitaitoiset aikuiset ja vanhuset puhuivat kieltä keskenään, mutteivät lapsille. Niinpä Petra ei saanut mahdollisuutta oppia inarinsaamea aktiivisesti eikä lapsuudessaan ruvennut puhumaan kieltä. Jonkin verran hän silti oppi ymmärtämään sitä. Muistan, että kevään 1999 inarinsaamen kielen alkeiskurssilla Petra oli yksi niistä opiskelijoista, jotka saattoivat kysellä opettajalta sanojen lisämerkityksistä ja synonyymeistä ja muistella lapsena kuulemiaan fraaseja. Se, että Petran sukujuuret ovat Nellimissä, on vaikuttanut hänen kielenopiskeluunsa. Inarinsaamen kielen ortografia perustuu pohjoisempiin ja läntisempiin murteisiin, ja Petra on halunnut oppia myös Nellimin murteen, joten hän on joutunut ottamaan asioista itse selvää. Tässä hänelle ovat olleet avuksi omat sukulaiset.

Inarinsaamesta tuli opetuskieli Inarin alakoulussa vuonna 2000. Petralla on inarinsaamenkieliseen opetukseen pitkä perspektiivi: hän toimi esi- ja varhaisopetuksen yhdysluokan luokanopettajana vuosina 2001–2005 ja jälleen vuodesta 2012 alkaen. Haastattelussa vuonna 2005 hän pitää opetuksen suurimpana epäkohtana oppimateriaalin puutetta, samoin ylipäänsä inarinsaamenkielisen kirjallisuuden vähyyttä. Lasten kielitaitoa koskevia haasteita on myös paljon. Monet lapsista eivät juurikaan pääse käyttämään saamea koulun ulkopuolella, ja yleisesti ottaen lasten kielitaito ei kaikilta osin yllä äidinkielisille tarkoitetun oppimateriaalin vaatimuksiin. Kielipesäaikana jääneitä kielellisiä puutteita on vaikeaa saada koulussa korjattua kuntoon. Joillakin lapsilla esimerkiksi verbintaivutus tuottaa edelleen ongelmia

ja sitä joudutaan käymään läpi vieraan kielen oppimateriaalin avulla. Petra harmittelee sitä, että ei ole ollut tiukempi lasten saamen kielen käytön suhteen. Toiset lapsista puhuvat hänelle johdonmukaisesti saamea, kun taas toiset enimmäkseen suomea, ja keskenään lapset puhuvat runsaasti myös suomea. Hän näkee myös omat rajansa inarinsaamen puhujana ja inarinsaamen kielen ja inarinsaamelaisen kulttuurin siirtäjänä. Toisaalta Petra näkee myös ilonaiheita. Kaikista vaikeuksista huolimatta lapset ymmärtävät ja puhuvat saamea, heidän kielitaitonsa edistyy vuosi vuodelta, he menestyvät koulussa normaalisti ja pystyvät kommunikoimaan muidenkin saamenkielisten kuin opettajansa kanssa. Petra uskoo, että vaikka koululaiset eivät vielä osaisikaan arvostaa inarinsaamen kielen taitoaan, he tulevat ymmärtämään sen merkityksen vanhempina, ja ainakin osa heistä tulee tekemään inarinsaamen kielen kannalta positiivisia valintoja elämässään.

Petran käänteisen kielenvaihdon tarina on esimerkki siitä, että lapsena kieltä vaille jäänyt voi siirtää kielen omille lapsilleen, kun motivaatio on tarpeeksi suuri. Monissa revitalisaatioyhteisöissä tämä ei ole lainkaan tavallista. Esim. Fishman (1991: 128–130) kuvaa iirin kielen revitalisaatioon erottamattomasti kuuluvaa, laajalti järjestettyä kielen aikuisopetusta, joka ei kuitenkaan usein johda kielen päivittäiseen käyttöön, puhumattakaan kielen siirtämisestä seuraavalle sukupolvelle. Petra on onnistunut myös käänteisessä kielenvaihdossa oman isänsä kanssa. Tämä ei ole itsestään selvää, kuten Ritvan esimerkki edellisessä luvussa osoittaa. Tutkimukseni koko haastatteluaineistossa on useita tapauksia, joissa inarinsaamen kieltä ei ole pystytty ottamaan käyttöön vanhempien tai sisarusten kanssa, vaikka tämä olisi onnistunut monissa muissa sosiaalisissa suhteissa. Läheisimpiin ja pitkäaikaisimpiin ihmissuhteisiin näyttää liittyvän seikkoja, jotka tekevät käänteisestä kielenvaihdosta vaikeamman kuin muissa sosiaalisissa suhteissa ja verkostoissa. Mitä tulee vanhempia ikäluokkia edustaviin vähemmistökielen puhujiin, yksi tällainen tekijä voi olla kielen tabuilmio. Aikion mukaan (1988: 312) saamen kielen kieltäminen on johtanut ääritapauksessa siihen, että vanhemmat kielenpuhujat pitivät ääneen lausumattomalla sopimuksella mahdottomana puhua saamea nuoremmille, vaikka nämä osaisivat sitä.

Inarinsaamen kielen opiskelu oli Petralle tietoinen ja henkilökohtainen valinta, joka liittyi omaan identiteettiin ja tarpeeseen selvittää

omat juurensa. Se siis ei liittynyt työelämään tai muihin suoranaisiin hyötynäkökulmiin. Petran asuessa nuorena pääkaupunkiseudulla saamelaisuus ja inarinsaamen kieli eivät olleet aktiivinen osa hänen elämänsä, mutta heti lukion jälkeen hän halusi takaisin pohjoiseen etsimään isän puolen juuriaan. 1990-luvun alussa ei vielä ollut sellaisia mahdollisuuksia intensiiviseen kielenoppimiseen, että käänteinen kielenvaihto olisi onnistunut henkilöltä, jolla ei ole käytännössä lainkaan kielitaitoa. Kielikurssit olivat tällöin joko äidinkielisille tarkoitettuja periodikursseja tai lyhyitä alkeiskursseja (ks. luku 4.4.1). Vasta vuonna 1999 järjestettiin ensimmäinen intensiivinen, koko lukukauden kestävä kielikurssi, jota voi pitää ensimmäisenä organisoituna mahdollisuutena käänteiseen kielenvaihtoon. Tähän mahdollisuuteen Petra tarttui. Kurssin vuoksi hän jätti vakituisen työnsä hotelli- ja ravintola-alalla. Kommentoidessaan tämän luvun käsikirjoitusta Petra kuvaa:

Näin kurssin tarjoaman hyödyn tärkeämmäksi omalle elämäleni. Tein hyvän valinnan, jota ei ole tarvinnut katua koskaan.

Inarinsaamen kielen oppiminen oli hänelle niin välttämätöntä myös oman saamelaisen identiteetin kannalta, ettei hän halunnut käyttää saamenpukua aikana ennen kielen osaamista. Tällainen asenne kuvastaa hyvin kielikeskeistä kulttuurikäsitystä (ks. 3.5.4 ja 8.1).

Petra asui Oulun seudulla vuosien 2005 ja 2012 välisen ajan. Tietoliikenneyhteyksien ja virtuaaliopetusympäristöjen nopea kehittyminen 2000-luvulla mahdollisti sen, että tällöinkin hän osallistui jatkuvasti inarinsaamen kielen opettamiseen ja kehittämiseen. Opettaminen tapahtui aluksi videoneuvottelulaitteiden kautta ja sittemmin LearnLinc-oppimisympäristössä, mikä oli Petralle suuri helpotus, kun hän saattoi alkaa pitää inarinsaamen tunteja kotoaan käsin. Petra oli ensimmäisiä opettajia, joka alkoi opettaa saamea internetin kautta. Kommentoidessaan tämän luvun käsikirjoitusta loppuvuonna 2014 Petra painottaa tietotekniikan merkitystä vähemmistökielen ja vähemmistökielisessä opettamisessa. Hän on halunnut oppia hyödyntämään tekniikkaa omassa työssään mahdollisimman hyvin, ja siksi hän luki sivuaineena Oulun yliopistossa koulutustekniikkaa. Petran mielestä kysymys on tärkeä yleiselläkin tasolla:

*Uáinám, et ucceeblovokieláin ko porgâp, te kannattičij leđe uce-
mustáá siämmáá tääsist teknisâš tääiđuin ko iárráseh-uv, mut
mielâstubboht oovtá láävhi ovddiipeln.*

’Näen, että kun teemme töitä vähemmistökielen kanssa, niin kannattaisi olla vähintään samalla tasolla teknisissä taidoissa kuin muutkin, mutta mieluummin yksi askel edellä.’

Paitsi että Petra osallistui inarinsaamen kielen opettamiseen ja kehittämiseen maantieteellisesti kieliyhteisön ulkopuolelta, hän pystyi puhumaan siellä lapsilleen inarinsaamen kieltä. Tämä ei ole saamelaiskontekstissa itsestäänselvyys. Saamelaiskäräjät teetti talvella 2014 selvityksen saamen kielten tilanteesta saamelaisalueen ulkopuolella, ja siinä kävi ilmi, että saamen kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle on saamelaisalueen ulkopuolella erittäin vähäistä (ks. luku 9.4.2 ja Arola 2014, painamaton). Tämä siis koskee myös suurinta Suomen saamen kielistä eli pohjoissaamea, ja myös sellaisia keskuksia kuin Rovaniemi, Oulu ja Helsinki, joissa äidinkieliä saamelaisia asuu suhteellisen paljon. Tässä kontekstissa se, että inarinsaamen kielen aikuisena oppinut puhuja pystyy siirtämään inarinsaamen kielen lapsilleen paikkakunnalla, jossa ei ole muita saamenkielisiä, kertoo poikkeuksellisen vahvasta motivaatiosta ja sitoutumisesta. Nämä taas ovat olennainen osa ideologisen selkiyttämisen prosessia, jota ilman uhanalaisen kielen revitalisaatio ei voi onnistua (ks. 2.1.2 ja 9.2).

5.5 Yhteenvedoa kolmesta käänteisen kielenvaihdon prosessista

Luvun alussa listasin kysymyksiä, joiden valossa halusin tarkastella kolmen inarinsaamen puhujan kielellisiä elämäkertoja. Kysymykset ovat tulleet esille tässä luvussa kunkin informantin kohdalla, mutta käyn ne seuraavassa läpi yhteenvedonomaisesti.

Miksi informantti jäi lapsuudessaan vaille inarinsaamen kieltä?

Ritva ja Yrjö jäivät vaille aktiivista inarinsaamen taitoa, koska heidän vanhempansa siirtyivät puhumaan lapsilleen inarinsaamen sijaan suomea perhettä kohdanneen muutoksen seurauksena. Ritva oppi ymmärtämään inarinsaamea, koska kuuli sitä mm. vanhemmiltaan jatkuvasti. Yrjö puolestaan menetti varhaislapsuuden kielitaitonsa mm. siitä syystä, että suomen kielen vaikutus muodostui erittäin vahvaksi koululla asuvan perheen elämässä. Petran perheen kotikieli oli alusta asti suomen kieli eikä osittainen passiivinen kielitaitokaan pysynyt yllä, koska hän muutti jo ennen kouluikänsä Etelä-Suomeen.

Millaisia tunteita kieltä vaille jääminen aiheutti hänen elämässään ennen kielen opiskelua? Miksi informantti ryhtyi opiskelemaan saamea?

Kaikki kolme kuvailevat elämänvaihetta, jolloin inarinsaamen kieli ei ollut heidän elämässään esillä; sitä ei ajateltu eikä omaa kielettömyyttä problematisoitu. Ritvalle ja Yrjölle saamelaiskulttuuri oli luonnollisesti läsnä elämässä, koska he elivät sen keskellä, kun taas Petra asui etelässä ja oli tekemisissä saamelaisuuden kanssa lähinnä lomillaan sukulaisten luona. Hän halusi lukion jälkeen perehtyä omiin juuriinsa ja muutti sen vuoksi Inariin. Yrjö ja Ritva elivät elämänsä ympäristössä, jossa saamelaisena oleminen ilman saamen kieltä oli varsin normaali tilanne. Molempien elämässä inarinsaamen kielen opiskelu tuli ajankohtaiseksi aikuisiällä työelämässä tarjoutuneen opiskelumahdollisuuden kautta.

Kuinka hän koki saamen kielen opiskelun?

Luvussa tulee esille kolme varsin positiivista, jopa toivoa herättävää esimerkkiä siitä, miten ihminen voi saada aikuisiässä takaisin vähemmistökielen, jota ei ole saanut puhua lapsesta saakka. Kielen opiskelu on vaatinut kaikilta kovaa työtä ja oman kielitaidon vajavaisuuden hyväksymistä. Kokemuksiin kielen opiskelusta vaikuttaa kunkin erilainen suhde inarinsaamen kieleen. Ritvalle kyse oli passiivisen

kielitaidon aktivoinnista. Hänen oli ylitettävä puhumisen kynnys. Petra aloitti inarinsaamen opetteluun aivan alkeista. Yrjö osasi ainoana kolmesta pohjoissaamen kieltä, mikä vaikutti hänen inarinsaamen opiskeluunsa sekä helpottavana että jossain määrin häiritsevänä tekijänä.

Millaista oli alkaa puhua kieltä? Millä domeeneilla ja missä sosiaalisissa suhteissa käänteinen kielenvaihto näkyy informantin elämässä?

Kaikki kolme informanttia kuvailevat inarinsaamen kielen käyttöön ottamista melko helppona prosessina. He kertovat alkaneensa puhua inarinsaamea kaikille, jotka osaavat sitä. Osittain kyse oli kielen opiskeluun ja kieliyhteisöön liittyvistä uusista tuttavuuksista, osittain kielen vaihtamisesta suomesta inarinsaameen olemassaolevissa sosiaalisissa suhteissa. Ritva ei kuitenkaan ole pystynyt vaihtamaan kieltä inarinsaameksi omien vanhempiensa tai useimpien sisarustensa kanssa. Yrjön vanhemmat eivät enää olleet elossa hänen kielenvaihtonsa aikaan; joidenkin muiden sukulaisten ja perheenjäsenten kanssa hän on jossain määrin vaihtanut kieltä inarinsaameen. Petra on alkanut puhua inarinsaamea sekä isänsä että isän puolen sukulaisten kanssa.

Kaikilla artikkelin kolmella kielenvaihtajalla on kaksi lasta. Yhdessä perheessä kotikielenä puhutaan systemaattisesti inarinsaamea, kun taas kahdessa lapsille on puhuttu lähinnä suomea. Tähän vaikuttaa se, mihin elämänvaiheeseen inarinsaamen kielen oppiminen on sijoittunut. Ritva Kangasniemen lapset olivat kouluikäisiä, kun hän alkoi puhua inarinsaamea; Yrjö Mustan lapset puolestaan jo aikuisia. Vähemmistökieltä oppivan vanhemman ei ole yksinkertaista muuttaa kotona totuttua kielenkäyttömallia tilanteessa, jossa lapset ovat kasvaneet enemmistökieliseksi. Toinen tilanne oli Petralla, joka oli puhunut inarinsaamea ja työskennellyt inarinsaamen kielellä jo useita vuosia siinä vaiheessa, kun hänen lapsensa syntyivät. Hänen oli luontevaa valita kotikieleksi alusta saakka inarinsaame. Valinta kuitenkin vaati häneltä johdonmukaisuutta ja periksiantamattomuutta, koska hän asui lapsineen ensimmäiset viisi vuotta Saamenmaan ulkopuolella täysin suomenkielisessä ympäristössä.

Miten inarinsaamen kielen taito on muuttanut informantin elämää?

Ritva ja Petra ovat saaneet inarinsaamen kielen myötä uuden työuran. Petra vaihtoi ravintola-alan inarinsaamenkieliseen opetustyöhön, Ritva seurakunnan lastenohjaajan työn kielipesätyöhön. Yrjö oppi kielen tilanteessa, jossa kielitaito ei enää tuonut hänelle varsinaisesti uutta työtä, mutta kylläkin uusia juonteita olemassa olevaan työhön. Inarinsaamen kielen taitoisena hän alkoi rehtorin toimensa ohessa opettaa inarinsaameksi joitakin aineita yläkoululaisille.

Kysymykseen inarinsaamen kielen merkityksestä informanteille on mahdotonta vastata tyhjentävästi. Inarinsaamen kielen taito on avannut heille uusia näkökulmia inarinsaamelaiseen kulttuuriin, kirjallisuuteen, inarinsaamelaisten historiaan ja omaan sukuun. Heidän valintansa ottaa inarinsaamen kieli takaisin vaikuttaa myös monien heidän läheistensä elämään. Yrjön, Ritvan ja Petran henkilökohtainen käänteinen kielenvaihto ja sen myötä aktiivinen rooli inarinsaamen revitalisaatiossa on muodostunut merkittäväksi koko inarinsaamen kieliyhteisön kannalta.

6 Kielipesä revitalisaation tekijänä

Olen kuvannut inarinsaamen kielipesätoimintaa osana yhteisötason käänteistä kielenvaihtoa lyhyesti alaluvussa 4.2. Tässä luvussa paneudun syvällisemmin siihen, mikä on kielipesän globaali konteksti, miten kielipesät ovat vaikuttaneet inarinsaamen kieliyhteisön eri tasoilla ja millaisia tulevaisuudennäkymiä toiminnalla on.

Tämä luku, etenkin alaluku 6.2.3 sisältää paljon varsinaiseen tutkimusaineistooni kuulumatonta havaintomateriaalia ja kokemuksia, jota on kertynyt osallistuessani kielipesähankkeisiin useiden vähemmistökielten puhujayhteisöissä. Toimin vuodesta 1999 alkaen vuoteen 2003 saakka Uhtua-seuran kielipesähankkeessa Vienan Karjalan Uhtualla (= Kalevala). Suomen Kulttuurirahaston rahoittaman Suomalais-ugrilaisen kielipesähankkeen vetäjänä toimin vuosina 2008–2012. Hankkeen tavoitteena oli levittää tietoa kielipesämetodista ja kielen elvytyksestä pääasiassa Venäjän uralilaisten kielten puhuma-alueilla. Myös Ivalon inarinsaamenkielisen kielipesän perustaminen liittyi tähän hankkeeseen. Olin siinä mukana kartoittamassa kiinnostusta kielipesätoimintaa kohtaan ja informoimassa asiasta Ivalon alueen vanhempia. Lisäksi olen osallistunut satunnaisena asiantuntijana kielipesien perustamiseen ja kielipesätoiminnan kehittämiseen niin Saamenmaalla kuin muiden kansojen parissa. Olen käsitellyt näitä hankkeita useissa tieteellisissä ja populaareissa julkaisuissa (esim. Paasanen 2003, painamaton; 2004b; 2009; 2010 ja 2014a sekä yhteismonografiassa Zamjatin & al. 2012).

6.1 Kielipesämetodi

6.1.1 Mikä kielipesä on?

Termi *kielipesä* on käännetty suomen kielelle englanninkielisestä käsitteestä *language nest*, joka on käännetty englannin kielelle mäorinkielisestä termistä *Kōhanga Reo*. Suomeksi kielipesä-termi

esiintyy (tosin muodossa ”kielen pesä”) ensimmäisiä kertoja Marjut Aikion väitöskirjassa (1988). Termi on sittemmin otettu käyttöön yleensä sellaisenaan, suoraan käännettynä niille kielille, joilla kielipesätoimintaa on järjestetty. Inarinsaameksi kielipesä on *kielâpiervâl*.

Kielipesälle ei ole olemassa universaalia määritelmää. Pisimpään toimineille kielipesille – kuten mäörin-, havaijin- ja saamenkielisille kielipesille – näyttävät olevan yhteisiä mm. seuraavat seikat: Kielipesä on pikkulapsille tarkoitettu päivähoitopaikka, joka toimii varhaisen, täydellisen kielikylvyn periaatteella. Lapset viettävät kielipesässä mahdollisimman paljon aikaa, esim. joka arkipäivä 7 tuntia. Lapsille puhutaan kielipesässä alusta saakka vain ja ainoastaan kyseessä olevaa vähemmistökieltä, vaikka he eivät alussa ymmärtäisi sitä lainkaan. Kielipesän työntekijät ymmärtävät myös lasten kotikieltä tai ensimmäisenä oppimaa kieltä, ja lapset saavat puhua sitä vapaasti. Kielipesän päätavoitteena on uhanalaisen vähemmistökielen siirtyminen seuraavalle sukupolvelle tilanteessa, jossa kieli ei siirry kotona riittävässä määrin tai lainkaan.

Olen pro gradussani (Pasanen 2003: 4, painamaton) määritellyt kielipesän seuraavasti:

Kielipesä on alle kouluikäisille kielivähemmistön lapsille tarkoitettu päivähoitopaikka, jossa uhanalainen vähemmistökieli pyritään siirtämään lapsille puhumalla sitä heille koko ajan alusta asti, vaikkeivät he ymmärtäisi sitä pesään tullessaan.

Tähän on sittemmin viitattu mm. eräissä Suomen Saamelaiskäräjien lausunnoissa. Sen tiedon ja kokemuksen valossa, mikä minulle on vuosien varrella kertynyt kielipesäasioiden parissa eri puolilla Eurooppaa ja Venäjää, poistaisin määritelmästä sanat ”alle kouluikäisille kielivähemmistön lapsille tarkoitettu” ja jättäisin siihen ”alle kouluikäisille lapsille tarkoitettu”. Jokainen kieliyhteisö määrittelee itse, millä ehdoilla ja kenen parissa haluaa kieltään elvyttää. Määritelmätasolla kielipesätoiminnan kohdistaminen vain tietyn etnisen ryhmän jäsenille näyttää ongelmalliselta ratkaisulta, koska se voi olla ristiriidassa kieliyhteisön omien pyrkimysten kanssa. Tätä kysymystä käsitelen tarkemmin alaluvussa 8.1.

6.1.2 Kielipesän ja kielikylvyn yhtäläisyydet ja erot

Kielipesän lähtökohta on kielen omaksuminen kommunikatiivisesti ja toiminnallisesti. Kielipesässä kieli siis siirtyy lapsille luonnollisen kommunikaation ja arkipäiväisen tekemisen muodossa. Kieltä ei opeteta lapsille siinä mielessä, miten kielenopetus perinteisesti ymmärretään, mutta kielen eri osa-alueita voidaan vahvistaa erilaisten toimien kautta. Esimerkiksi luontosanastoon voidaan perehtyä retkeilemällä lähiympäristössä tai verbin preteritiä harjoitella menneeseen aikaan liittyvien kertomusten avulla. Kohdekieltä – sitä kieltä, jota lapsille halutaan siirtää – puhutaan lapsille alusta saakka kaikissa tilanteissa ilman kääntämistä enemmistökielelle. Toisin sanoen lapsen *input* eli lapselle kohdistettu sanallinen viestintä on kokonaan kohdekielistä. Näin toimitaan, vaikka lapsi ei kielipesään tullessaan ymmärtäisi kieltä lainkaan. Lapset saavat puhua vapaasti sitä kieltä, jota osaavat, eli yleensä alueen enemmistökieltä, sikäli kun vielä puhuvat mitään kieltä. Ajan mittaan heitä aletaan rohkaista kohdekielen käyttämiseen, mutta tämä tehdään positiivisessa hengessä, ilman pakottamista. Kielipesässä vähemmistökieltä omaksutaan additiivisesti eli enemmistökielen (joissain tapauksissa myös jonkin muun kielen) rinnalla, ei sen kustannuksella.

Edellä esitetyltä osin kielipesän periaatteet ovat samoja kuin varhaisessa, täydellisessä kielikylvyssä. Kielikylpy on kommunikatiivisuuteen ja toiminnallisuuteen perustuva kielenoppimismuoto, joka otettiin systemaattisesti käyttöön ensimmäisen kerran 1960-luvulla Kanadan ranskankielisillä alueilla. Toisen kielen opetus – alueesta riippuen ranska tai englanti – oli tällöin vahvassa nousussa ja kaksikielisyys alettiin nähdä etuna mm. työmarkkinoilla. Vuonna 1969 ranskasta tuli virallinen kieli koko Kanadassa, mikä lisäsi kiinnostusta ja kysyntää ranskan kieltä kohtaan englanninkielisten parissa. Englanninkielisten lasten vanhemmat olivat tyytymättömiä siihen, miten heikosti lapset omaksuivat ranskaa kouluopetuksessa ja miten lapset sen vuoksi joutuivat yhteiskunnassa heikompaan asemaan kuin ranskaa ja englantia sujuvasti osaavat. Ratkaisuksi kehitettiin malli, jossa kieltä ei opita perinteisen kielenopetuksen keinoin vaan tekemällä siitä toiminnan väline. Kanadan ranskankielistä kielikylpyä on kuvattu ja analysoitu tutkimuskirjallisuudessa runsaasti 1970-luvulta alkaen

(yleisesityksistä mm. Lambert & Tucker 1972; Genesee 1987). Useamman vuosikymmenen perspektiivi on mahdollistanut myös pitkäaikaistulosten ja -vaikutusten analysoinnin (ks. esim. Cummins 1998; Wesche 2002), spesifien kysymysten, kuten kielikylpylasten luku- ja kirjoitustaidon käsittelemisen (Swain 1975; Turnbull & Lapkin & Hart 2001) sekä eri maissa toteutettavien kielikylpyohjelmien vertailun (mm. Lapkin & Hart & Swain 1991; Buss & Laurén toim. 1995; Johnson & Swain toim. 1997; Wesche toim. 2001).

Suomessa kanadalaista kielikylpymallia alettiin soveltaa vuonna 1987 Vaasassa: suomenkielisiä lapsia varten perustettiin ruotsinkielisiä kielikylpyryhmiä päiväkoteihin ja kouluihin. Suomessa toimii kielikylpyryhmiä eri kielillä ja eri paikkakunnilla, mutta Vaasassa vakiintunut malli on tunnetuin. Kielikylpy aloitetaan päiväkodissa iässä, jossa lapsi on jo omaksunut äidinkiелensä – tavallisimmin suomen kielen – perusrakenteet ja -sanaston. Alkuaikoina aloittamisikä oli Vaasassa kuusi vuotta, mutta vähitellen tultiin siihen tulokseen, että aikaisempi aloitusikä olisi parempi. Nykyään lapsi aloittaa kylvyn sinä vuonna, jona täyttää viisi vuotta. Kahden päiväkodissa vietetyn vuoden jälkeen lapsi siirtyy kielikylpyluokalle, joita Vaasassa toimii suomenkielisten koulujen yhteydessä. Näin siksi, että lapsia ei haluta eristää suomenkielisestä ympäristöstä ja suomalaisesta kulttuurista. Koulussa koko opetus annetaan aluksi ruotsin kielellä, lukuunottamatta suomen kielen opetusta. Suomenkielisen opetuksen osuus kasvaa vähitellen niin, että kuudennelle luokalle tultaessa ruotsin- ja suomenkielisen opetuksen määrä on suunnilleen yhtä suuri ja pysyy sellaisena peruskoulun loppuun saakka. (Vaasan yliopisto: Kielikylpy Vaasassa; Södergård 2002: 9–11; Laurén 1991: 11–21.)

Edellä kuvattu kielikylpymalli on varhainen, täydellinen kielikylpy (engl. *early, total immersion*): se alkaa ennen kouluikää ja useamman vuoden täydellisellä kylvetyksellä, jolloin koko lapsen varhaiskasvatus ja opetus annetaan kohdekielellä. Tältä osin myös inarinsaamenkielinen kielipesä täyttää varhaisen, täydellisen kielikylvyn kriteerit. Kielikylpy voi olla myös viivästetty (*middle immersion*) tai myöhäinen (*late immersion*), jolloin se alkaa lapsen ollessa alakoulun viimeisillä luokilla tai yläkoulussa. Osittainen kielikylpy (*partial immersion*) tarkoittaa sitä, että osa toiminnasta tapahtuu alusta asti kohdekielellä ja osa lapsen äidinkielellä. Lisäksi käytetään

termiä ”kielisuihku” sellaisesta kielenopetuksesta, jossa opetus perustuu kommunikatiivisuuteen ja toiminnallisuuteen ja tapahtuu kohdekielellä, mutta ei ole jatkuvaa vaan tapahtuu esim. kerran viikossa. Kielisuihkun tulokset jäävät huomattavasti vaatimattommiksi kuin kielikylvyssä, jonka tavoite on lasten aktiivinen kielitaito ja toiminnallinen kaksikielisyys (käsitteestä ks. 2.1.1).

Miten kielipesä sitten eroa kielikylvystä? Vastaus riippuu hie­man siitä, ymmärretäänkö käsite ”kielikylpy” laajassa merkityk­ses­seen, kommunikatiivisena kielenopetusmenetelmänä, vai kapeammin tietyntyyppisenä ohjelmana, jolla on tiukasti määritellyt kriteerit. Vertailen tässä inarinsaamenkielistä kielipesää Vaasassa käytettävään kielikylpyohjelmaan, joka on hyvin samanlainen kuin Kanadan rans­kankielinen kielikylpymalli. Ensimmäinen erottava tekijä on kielen konteksti, yhteiskunnassa vallitseva kielitilanne. Ruotsin kieli on toi­nen Suomen virallisista kielistä, samoin kuin ranskan kieli on Kana­dan toinen virallinen kieli. Kielikylpy on tällöin osa valtion virallista kielipolitiikkaa ja suunnattu kaksikielisyyden ja kielellisen tasa-arvoi­suuden lisäämiseen. Kielikylvyn kohdekielet ovat alueillaan eläviä ja edelleen siirtyviä kieliä, joille kuitenkin halutaan lisää aktiivisia pu­hujia kielellisen enemmistön joukosta. Kielipesien konteksti on toi­nen: ne ovat uhanalaisen vähemmistökielen pelastamiseen tähtäävää toimintaa tilanteessa, jossa kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle on katkennut tai vakavasti häiriintynyt. Kielipesien pääkohderyhmänä voi nähdä sen kielivähemmistön, jonka kielestä on kyse, mutta muka­na voi olla myös kielelliseen enemmistöön tai muihin kielivähemmis­töihin kuuluvia lapsia.

Vaasan ruotsinkielisessä kielikylvyssä ryhmän pitäisi olla niin homogeeninen kuin mahdollista: se koostuu samanikäisistä lapsista, joista kukaan ei osaa ennalta ruotsin kieltä (Södergård 2002: 9–10). Saamenkieliset kielipesät puolestaan toimivat käytännössä yleensä eri-ikäisistä lapsista koostuvina sekaryhminä, joissa myös lasten kie­lellinen tausta vaihtelee. Useimmat lapset eivät kielipesään tullessaan osaa kohdekieltä, mutta ryhmään voi tulla myös sellaisia lapsia, joilla on kohdekielen aktiivinen tai passiivinen taito. Jos asiaa katsoo kie­lenelvytyksen näkökulmasta, tällainen tilanne on ihanteellinen. Kieltä jo osaava lapsi voi parhaassa tapauksessa toimia rohkaisevana esi­merkkinä muille lapsille ja vahvistaa ryhmän saamenkielistymistä.

Äidinkielen lapsen kannalta kyseessä voi kuitenkin olla kielellisten oikeuksien rikkominen. Saamen kieltä äidinkielenään puhuvalla lapsella on saamelaisalueella oikeus saamenkieliseen päivähoitoon, jossa ympäristö on selkeästi saamenkielinen. Kielipesässä tilanne on usein se, että lapset puhuvat keskenään pääasiassa valtakieltä. Suomen Saamelaiskäräjät on joitakin kertoja ottanut kantaa järjestelyyn, jossa kielipesälapsia ja äidinkielisiä saamelaislapsia hoidetaan samassa ryhmässä. Käräjien mukaan järjestely on lainvastainen. (Esim. Saamelaiskäräjät 2013b, painamaton.) Inarinsaamen kieliyhteisössä tarve järjestää erillistä päivähoitoa inarinsaamea kotikielenään puhuville lapsille ei ole noussut esille ainakaan vuoden 2014 loppuun mennessä.

Sekä kielikylpy että kielipesä perustuvat vanhempien omaan valintaan ja edellyttävät sitoutumista toimintaan, mutta tässäkin suhteessa on eroja. Kielikylvyssä on pidetty tärkeänä sitä, että kotona jatketaan enemmistökielen puhumista ja huolehditaan lapsen äidinkielen ja siihen liittyvän kulttuuri-identiteetin kehittymisestä. Kielipesän tavoitteisiin kuuluu se, että vähemmistökieltä aletaan käyttää mahdollisimman paljon kielipesän ulkopuolella, mahdollisuuksien mukaan myös kotona. Vanhempia rohkaistaan opettelemaan vähemmistökieltä tai aktivoimaan vähemmistökielen taitoaan ja alkamaan käyttää kieltä lasten kanssa. Samoin korostetaan suvun ja tuttavapiirin roolia kielellisenä ja kulttuurisena tukena.

Oheiseen taulukkoon (taulukko 5) olen koonnut edellä esitetyn mukaan kielipesän ja varhaisen, täydellisen kielikylvyn olennaisimmat erot ja yhtäläisyydet. Kielipesän vertauskohtana on tässäkin lähinnä Vaasassa toimiva ruotsinkielinen kielikylpy.

Taulukko 5: Kielipesän ja kielikylvyn yhtäläisyydet ja erot

	Kielikylpy	Kielipesä
toimintaperiaate	henkilökunta puhuu vain kohdekieltä, lapset saavat valita kielen vapaasti	sama kuin kielikylvyssä
inputin määrä	mahdollisimman suuri, yleensä noin 8 h päivässä ja 5 pv viikossa	sama kuin kielikylvyssä
päätaavoite: yhteiskunta	kaksikielisyyden ja kielellisen tasa-arvoisuuden vahvistaminen	käynnistää uudelleen uhanalaisen kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle
päätaavoite: lapsi	toiminnallinen kaksikielisyyys	toiminnallinen kaksikielisyyys; integroituminen vähemmistökieli-yhteisöön ja -kulttuuriin
kohdekieli	maan toinen virallinen kieli	uhanalainen vähemmistökieli
kohderyhmä	kielellinen enemmistö	kielellinen vähemmistö, mahdollisesti lisäksi enemmistö
aloittamiskä	5 vuotta	niin varhain kuin mahdollista
perheen rooli	aktiivinen, sitoutunut; enemmistökielellä pysyminen	aktiivinen, sitoutunut; vähemmistökielen käytön lisääminen
jatkuvuus päivähoiton jälkeen	koulussa kielikylpyluokka, jossa aluksi kaikki opetus kohdekielellä, lopulta noin 50 %	sama kuin kielikylvyssä, mutta uhanalaisten kielten heikosta asemasta johtuen ei aina onnistu

On kuitenkin edelleen korostettava, että kielipesä- ja kielikylpy-termejä käytetään hyvin kirjavasti. Kuten Olthuis & al. huomauttavat (2013: 130), termi ”kielipesä” on lähtenyt elämään osin omaa elämäänsä. Sitä on alettu käyttää monenlaisten tapahtumien ja toimintojen yhteydessä, jotka liittyvät jollain tapaa kielen elvyttämiseen. Toisaalta kielikylpy-nimitystä käytetään myös monien uhanalaisten vähemmistö- ja alkuperäiskansojen elvyttämisen yhteydessä (ks. Skutnabb-Kangas & McCarty 2008: 3; Taylor 2009: 181). Esimerkiksi Kanerahtahere / Michelle Davis (2008, painamaton) kuvaa Kanadassa Ontarion alueella toimivaa mohawkin ja cayugan kielikylpyä. Näissä tapauksissa toiminnan konteksti muistuttaakin huomattavasti enemmän mäorien Kōhanga Reo -toimintaa kuin ranskalaista kielikylpyä. Käytössä on myös muita nimityksiä. Käytännössä mitä tahansa toimintaa, joka tähtää tietyn kielen ja kulttuurin siirtämiseen, saatetaan kutsua kielipesäksi tai kielikylvyksi, eikä käsitteiden käyttöä ole mahdollista valvoa tai rajoittaa. Kuten Skutnabb-Kangas ja McCarty huomauttavat (2008: 3 ja siinä mainittu kirjallisuus), pahimmillaan kielikylvyksi nimitetään harhaanjohtavasti myös sellaisia ohjelmia, jotka itse asiassa tähtäävät lapsen ensimmäisen kielen riistämiseen.

Kielipesä-termi pitäisi kuitenkin yhdistää vain ja ainoastaan uhanalaisen kielen siirtämiseen alle kouluikäisten lasten kokoaikaisen päivähoiton muodossa ja täydellisen kielikyllyn periaatteilla. Käsitteen asiaton käyttö voi aiheuttaa sekaannusta ja haittaa revitalisaatiotyössä. (Olthuis & al. 2013: 130). Kuten edellä on todettu, on olemassa tehokkaita ja vähemmän tehokkaita muotoja siirtää kieltä lapsille kodin ulkopuolella (ks. Skutnabb-Kangas 2000: 579–622; Grenoble & Whaley 2006: 50–56). Niiden periaatteet ja päivittäisen kieli-inputin määrä vaihtelevat, ja sitä myöten vaihtelevat myös tulokset. Uhanalaisten kielten puhujayhteisöjen on olennaista tiedostaa eri menetelmien periaatteet ja mahdollisuudet ja valita omat keinonsa tältä pohjalta.

6.2 Kielipesä globaalissa kontekstissa

Kielipesätoiminta alkoi inarinsaamen kieliyhteisössä vuonna 1997. Tällöin menetelmä oli ollut käytössä monissa muissa maailman alkuperäiskansa- ja vähemmistöyhteisöissä jo viitisentoista vuotta. Tässä alaluvussa luon katsauksen yhteisöihin, joissa kielipesä on pisimpään ollut osa kielenelvytystä: määorin ja havaijin kieliyhteisöihin. Lisäksi tarkastelen kielipesää inarinsaamen kielikunnan kontekstissa eli urali-laisten kielten elvytyksessä.

6.2.1 Äotearoa (Uusi-Seelanti)

Kielipesätoiminta on strukturoidussa muodossa saanut alkunsa Äotearoan eli Uuden-Seelannin määorikansan parista. Kielikylypytyyppinen, luonnolliseen kommunikaatioon perustuva kielenäsiirtämismuoto on toki voinut olla käytössä yksittäisissä tapauksissa tai osana kulttuurista akkulturaatiota eri aikoina eri puolilla maailmaa, mutta tietoisien kielenelvytyksen keinoksi sen kehittivät nimenomaan määorit. Määorien Köhanga Reo -liikettä on tutkittu ja kuvattu runsaasti; mainittakoon mm. Fishman (1991), King J. (2008), Benton & Benton (2001) sekä Spolsky (1996 ja 2003 ja 2005).

Määorin kieli on austronesialaisten kielten polynesianlaiseen ryhmään kuuluva, Uuden-Seelannin alkuperäiskansan määorien puhuma kieli. Sen uhanalaistumiseen johtaneen kehityksen voi katsoa alkaneen 1700-luvun lopulla, jolloin eurooppalaisten invaasio Uuteen-Seelantiin voimistui. 1800-luvulla saapuneet lähetysaarnajat opettelivat määorin kieltä ja loivat sille ortografian voidakseen tehokkaammin opettaa kristinuskoa määoreille. Lähetysaarnajien perustaminen määorikoulujen myötä määorien lukutaitoprosentin arvellaan olleen tuolloin korkeampi kuin englannin kielellä lukutaitoisten osuus englantilaisista. Määorin kielellä julkaistiin runsaasti kirjallisuutta. Vielä 1800-luvun puolivälissä, jolloin englantilaisia uudisasukkaita saapui määorien alueille runsaasti, määorin kieli muodostui lingua francaksi määorien ja tulokkaiden välillä. Englannin kieli syrjäytti kuitenkin määorien kielen pian virallisilla domeeneilla, kuten koulujen kielenä. Kotikielenä määori pysyi yleisesti ottaen toiseen maailmansotaan saakka mutta mm. maailmansodat kaikkine seurauksineen, kaupungistuminen ja television yleistyminen

johtivat siihen, että englannin kieli voitti pian myös perheissä. 1970-luvulle tultaessa enää korkeintaan 20 % māoreista hallitsi omaa kieltään, ja puhujat olivat keski-ikäisiä ja vanhuksia. Māorin kieltä käytettiin edelleen uskonnollisissa yhteyksissä sekä yhteisön kokoontumispaikoissa (māoriksi *marae*). Māoria oli opetettu kouluissa vuodesta 1945 ja yliopistotasolla vuodesta 1951 saakka, ja vuonna 1977 perustettiin māorien omasta vaatimuksesta ensimmäinen kaksikielinen koulu. Samoihin aikoihin alettiin myös järjestää kielenopetusta aikuisille. Kiintoisa seikka, johon Kōhanga Reo -katsauksissa on harvemmin kiinnitetty huomiota, on se, että kielikylpymetodi otettiin käyttöön ennen kielipesien perustamista jo tässä aikuisopetuksessa. (King J. 2008: 119–121; aikuisten kielikylvystä ks. Nicholson 1990.)

Uuden-Seelannin hallituksen organisoima Māoriasioiden laitos loi Kōhanga Reon konseptin ja nimen vuonna 1981 pidetyssä kokouksessaan. Ensimmäinen, māoriasioiden laitoksen rahoittama Kōhanga Reo avattiin Wellingtonissa keväällä 1982. Kielipesiä syntyi lisää valtavalta vauhdilla. Vuonna 1985 niitä oli jo 450 ja enimmillään eli vuonna 1993 noin 800. Kielipesissä on tavallisesti 1–5-vuotiaita lapsia, ryhmien lapsimäärä vaihtelee keskimäärin 10 ja 20 lapsen välillä. Kielipesiä rahoittaa Uuden-Seelannin hallituksen alainen Te Kōhanga Reo National Trust. (King J. 2008: 121–123.)

Kun ensimmäiset kielipesälapset alkoivat tulla kouluikäen, heidän vanhempansa vaativat māorin kielelle opetuskielen asemaa kouluissa. Tähän vaatimukseen vastattiin kahdella eri tavalla. Toisaalta luotiin erityisen māorikoulun konsepti Kura Kaupapa Māori (māorifilosofian mukainen koulu) ja toisaalta kaksikielisten luokkien ja yksiköiden määrää englanninkielisissä kouluissa kasvatettiin nopeasti. Jeanette Kingin mukaan (2008) Kura Kaupapa Māori -koulujen oppilaat ovat olleet lähes poikkeuksetta māoreja, kun taas kaksikieliseen opetukseen on osallistunut muitakin. Esimerkiksi vuonna 1998 etnisesti ei-māoreja oli 25 % oppilaista. Kaksikielinen opetus on toteutunut erilaisten ohjelmien muodossa; joissakin niistä māorinkielisen opetuksen osuus on suurempi ja joissain pienempi. (King J. 2008: 122–123; Kaupapa Māori -filosofiasta Mahuika 2008.) Māorin kieli on vuodesta 1987 alkaen Uuden-Seelannin virallinen kieli (Kāretu 1994: 209). Myöhemmin myös Uuden-Seelannin viittomakieli sai maassa virallisen statuksen ensimmäisenä viittomakielenä maailmassa.

Kōhanga Reo -toiminta ja māorinkielinen opetus ovat johtaneet merkittävään käänteiseen kielenvaihtoon. Māorin kieli esiintyy jatkuvasti yhtenä menestyksekkäimmistä esimerkeistä maailman vähemmistökielen revitalisaatiota kuvattaessa. Kiistämättömän hyvistä tuloksista huolimatta māorin kielen revitalisaatio on kohdannut monia vakavia ongelmia. Sekä māorinkielistä että kaksikielistä opetusta on kritisoitu kielellisten tulosten valossa: vuonna 1990 tehdyn tutkimuksen mukaan vain kolmasosa siihen osallistuneista oppilaista hallitsi māoria sujuvasti. Kielipesien määrä kääntyi laskuun 1990-luvun puolivälissä. Erimielisyydet kielipesien ja Te Kōhanga Reo National Trustin välillä ovat johtaneet siihen, että osa kielipesistä on irtaantunut niiden hallinnasta ja rahoituksesta riippumattomiksi yksiköiksi. Pätevien työntekijöiden saatavuus on ollut ongelma. 90-luvun puolivälissä suoritettun arvioinnin mukaan 27 %:ssa kielipesistä ei pystytty pysyttelemään kokonaan māorin kielessä. (King J. 2008: 123–124.) Joshua Fishman (1991: 230–251) on kritisoinut 1980-luvun māorin kielen elvytystä siitä, että se on painottunut liikaa institutionaaliselle tasolle kielipesiin ja kouluun, eikä kotien uudelleenkielistämiseen ole kiinnitetty tarpeeksi huomiota. Kielen merkittävästä elpymisestä ja virallisesta statuksesta huolimatta Uudessa-Seelannissa on myös vahva māorin kielen käyttöä vastustava liike, jonka vaikutusta māorien kieli-oikeuksien toteutumiseen kuvaa Timoti Kāretu artikkelissaan (1994). Toisaalta samassa artikkelissa tulee esille myös tarve māorien omaan, vahvempaan kielitietoisuuteen ja sitoutumiseen. Kāretu korostaa, että jokainen tilaisuus puhua omaa kieltä on käytettävä hyväksi. Tanssi, laulu ja käsityöt eivät voi korvata kieltä.

6.2.2 Havaiji

Māorin kielen revitalisaation ohella havaijin kielen revitalisaatio kuuluu kautta maailman tunnetuimpiin ja tutkituimpiin vähemmistökielten elvytyspyrkimyksiin. Aiheesta ovat kirjoittaneet mm. aihetta omakohteisesti tuntevat tutkijat Sam No‘eau Warner (2008) sekä William Wilson ja Kauanoë Kamanā (2001, 2007 ja 2009). Havaijin kielen uhanalaistumiseen johtava kehitys muistuttaa hyvin paljon edellä referoitua māorin kielen uhanalaistumista. Se on kuitenkin vielä dramaattisempi,

sillä Havaijilla tapahtui vain parin vuosisadan aikana demografinen romahdus lähes miljoonasta havaijinkielisestä havaijilaisesta arviolta 2000 kielenpuhujaan. Eurooppalaisten muutto Havaijin saariryhmään alkoi 1700-luvun lopussa, 1800-luvulla saapuivat lähetyssaarnaajat ja kehittivät havaijin kielen ortografian ja levittivät sekä kristinuskon että luku- ja kirjoitustaidon havaijilaisten pariin lähetysskoulujen kautta. Havaijin kirjallisen käytön ja havaijinkielisen opetuksen kukoistuskausi jäi lyhyeksi, kun englannin kieli valtasi asteittain koulut 1800-luvun jälkipuoliskolla. Havaijilainen kreolienglanti alkoi vallata alaa perheissä lukuunottamatta saariryhmän läntisintä, yksityisomistuksessa olevaa Ni'ihau saarta, jolla havaijin kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle ei koskaan katkennut. (Grenoble & Whaley 2006: 94–96; Warner 2008: 133–134.)

Havaijin kielen revitalisaation juuret ovat 1960-luvun kulttuurisessa heräämisessä, jolloin nuoren polven havaijilaiset nostivat havaijilaisen musiikin ja tanssin uuteen arvoon. Havaijin kieltä alettiin opetella ja elvyttää 1970-luvulla, jolloin havaijilaiset olivat käytännössä englanninkielistyneet lukuunottamatta Ni'ihau saaren väestöä. Vuonna 1978 havaijista tuli Havaijin osavaltion toinen virallinen kieli englannin ohella. Havaijia toisena kielenä puhuvien määrä alkoi nousta. Keskeinen osa revitalisaatioliikettä olivat nuoret korkeakouluopiskelijat, joiden aloitteesta mm. aloitettiin vuonna 1984 māorin Kōhanga Reo -mallin mukainen kielipesätoiminta havaijin kielellä. Toimintaa koordinoi kansalaisjärjestö Aha Pūnana Leo 'Organisation of Language Nests'. (Warner 2008: 135–136.)

Pūnana Leo -ryhmissä tarjotaan kielikylypypäivähoitoa 2–5-vuotiaille lapsille. Alle kaksivuotiaiden lasten ottaminen on osavaltion säädösten takia vaikeaa, mutta sen sijaan on yritetty vakiinnuttaa kerhoja, joissa alle kaksivuotiaat lapset käyvät vanhempineen kuulemassa ja oppimassa havaijia. (Wilson & Kamanā 2008: 151.) Toiminnan aloittaminen oli erittäin vaikeaa mm. koulujen opetuskieltä, lastentarhojen varustelua ja henkilökunnan pätevyysvaatimuksia koskevien lakien ja asetusten takia. Vaikka ryhmien perustaminen lopulta onnistui useilla paikkakunnilla, se on ollut huomattavasti hitaampaa kuin Uudessa-Seelannissa: vuonna 1993 Pūnana Leo -ryhmiä oli yhteensä kuusi, kun Kōhanga Reo -ryhmiä oli jo 600. (Warner 2008: 136–137.) Vuoden

2007 tietojen mukaan kielipesiä oli yhdeksän ja niissä oli yhteensä 175 lasta (Wilson & Kamanā 2008: 138).

Vuonna 1986 kumottiin sata vuotta voimassa ollut kielto, jonka mukaan havaijia ei saanut käyttää valtiollisissa kouluissa, ja seuraavana vuonna aloitettiin havaijinkielinen kielikylpyopetus. Opetus tapahtui aluksi opetushallinnon alaisen, valvotun pilottiprojektin muodossa, kunnes se muutamassa vuodessa vakiintui pysyväksi osaksi Havaijin koulujärjestelmää. Havaijinkielisessä kielikylpyopetuksessa kaikkia aineita opetetaan havaijin kielellä ja englannin kieltä opetetaan viidenneltä luokalta saakka tunti päivässä. (Grenoble & Whaley 2006: 96–97.) Ohjelma perustuu Kanadassa toimivaan ranskankieliseen kielikylpykoulun malliin, ”superkielikylpyyn”, jossa enemmistökieli on yksi opetettavista oppiaineista, ei opetuskieli (Warner 2008: 138–139).

Havaijin kielen elvytykselle luonteenomaisia seikkoja on mielenkiintoista peilata inarinsaamen revitalisaatioon.

- (1) Havaijin revitalisaatio alkoi hyvin pienen aktivistijoukon piiristä, mikä merkitsi aktivisteille loputtomasti palkatonta työtä ja lukuisia rooleja opetustyöstä varainkeruuseen (Grenoble & Whaley 2006: 97–98). Inarinsaamen revitalisaatioliikkeen johtohahmo Matti Morottaja on kuvannut ilmiötä seuraavasti: *”Ongelma on pienelle kieliryhmälle tyypillinen: osaavia ja aktiivisia ihmisiä on vähän. Sama ihminen joutuu olemaan opettaja, toimittaja, kulttuurityöntekijä, lakimies, muusikko, taiteilija, kirjailija, tutkija, poliitikko, nuorisotyöntekijä jne.”* (Morottaja M. 2007a.)
- (2) Havaijin kielen revitalisaation ytimessä olivat nuoret korkeakouluopiskelijat, jotka ovat oppineet havaijin kielen koulussa ja aikuisopiskelun kautta. Koska äidinkieliä kielenpuhujia on ollut niin vähän, kielen siirtäminen seuraavalle sukupolvelle on revitalisaatioliikkeen alusta asti perustunut havaijia toisena kielenä puhuvien henkilökohtaiseen sitoutumiseen ja ponnisteluun. (Grenoble & Whaley 2006: 98–99; Wilson & Kamanā 2007.) Anarâškielâ servin perustamisesta vuonna 1986 alkaneen inarinsaamen kielen ensimmäisen revitalisaatioaallon toimijat olivat äidinkieliä inarinsaamen puhujia. Varsinaiseen käänteiseen kielenvaihtoon

johtaneen, kielipesien perustamisesta alkaneen prosessin toimijoista suuri osa on ollut kielen aikuisena opetelleita ja aktivoineita henkilöitä. Tällä hetkellä kielipesät ja inarinsaamenkielinen kouluopetus toimivat näiden käänteisten kielenvaihtajien varassa (ks. luku 5.1.4).

- (3) Eräs kiintoisa yhtäläisyys havaijin ja inarinsaamen revitalisaatiossa liittyy kielen ja etnisiteetin suhteeseen. Havaijin kielen revitalisaatiossa on lähdetty alueellisesta mallista, jossa kielen elvytystä ja käyttämistä ja siihen identifioitumista ei ole sidottu etnisiteettiin (Cowell 2012). Havaijin ja Inarin asutushistoria ja monikulttuurisuuden luonne eroavat toisistaan suuresti, mutta uhanalaisen kielen elvytyksen kannalta lopputulos on samankaltainen. Paikallisyhteisön kaikkien jäsenten hyväksyminen ja rohkaiseminen vähemmistökieliyhteisön jäseniksi laajentaa kielenpuhujajoukkoa, lisää kielen prestiisiä ja vahvistaa sen asemaa yhteiskunnassa. Kaikesta huolimatta käänteiseen kielenvaihtoon osallistuvista ehdoton valtaosa on etnisiä havaijilaisia; esim. Kula Kaiapuni-kielikylpykoulujen oppilaista noin 95 % oli etnisiä havaijilaisia vuonna 1998 (Warner 2008: 138). Käsittelen kysymystä etnisiteetin ja kielenelvytyksen suhteesta alaluvussa 8.1.
- (4) Havaijin revitalisaatioon liittyvät samat haasteet kuin ne, mitä kohtaa inarinsaamen kieliyhteisö ja mikä tahansa kieliyhteisö, jonka kielen siirtymisen pääfoorumi on – ainakin revitalisaation alkuaikoina – koulu ja päivähoito. Nämä foorumit eivät riitä siihen, että kielestä tulisi lapsille luonteva kommunikointikieli kaikilla domeeneilla. Luokkahuoneen ja koulun ulkopuolella, harrastuksissa ja ystäväpiirissä valitsee enemmistökieli. ”Virkakieli”, luonnehtii eräs haastatteluaineistoni kielipesälapsen isä inarinsaamen kielen funktiota omalle lapselleen. Sam L. No’eau Warner (2008: 141) perustelee havaijinkielisten domeenien laajentamisen tarvetta:

If Hawaiians harbor any genuine hope of reviving the language, it must be revived in domains outside as well as inside the classroom. A language cannot

be perpetuated in a single domain such as school or the church. Children will need to be able to communicate their feelings, hopes, opinions, and thoughts in Hawaiian in all domains of life if the language is to truly survive. Planners for indigenous or native languages should be aware of this from the start - -.

'Jos havaijilaiset elättelevät todellista toivoa kielen elpymisestä, se täytyy elvyttää yhtä lailla luokahuoneen ulkopuolella kuin sisällä. Kieltä ei voi säilyttää yksittäisillä domeeneilla kuten koulussa tai kirkossa. Lasten täytyy voida kommunikoida tunteistaan, toiveistaan, mielipiteistään ja ajatuksesta havaijiksi kaikilla elämänaloilla, jotta kieli todella säilyy. Alkuperäis- ja natiivikielten suunnittelijoiden on tiedostettava tämä alusta saakka - -.'

Havaijin kielen käyttöaloja onkin jatkuvasti pyritty laajentamaan tietoisien yhteisöllisten toiminnan kautta. Olthuisin, Kivelän ja Skutnabb-Kankaan mukaan (2013: 204) havaijinkielisessä yhteisössä on onnistuttu integroimaan pitkän tähtäimen revitalisaatiosuunnitelmat yhteisön jokapäiväiseen elämään. He viittaavat Wilsoniin ja Kamanāhan (2009), jotka kuvaavat koulujen määrätietoista pyrkimystä havaijin kielen vakiinnuttamiseksi nuorison kommunikointikieleksi. Havaijinkielisissä kouluissa omakielisen opetuksen osuus on 100 % esikoulusta 12. luokalle saakka. Englantia aletaan opettaa aikaisintaan 5. luokalla ja myös sitä opetetaan havaijin kielellä. Kolmasluokkalaisten odotetaan puhuvan keskenään yksinomaan havaijia, ja neljänneltä luokalta alkaen oppilaat auttavat ja rohkaisevat nuorempiaan oman kielen käytössä. Wilsonin ja Kamanān mukaan kokonaan omakielinen kouluopetus on ratkaisevassa roolissa siinä, että lapset ja nuoret todella alkavat puhua keskenään omaa kieltään. (Olthuis & al. 2013: 204–208; Wilson & Kamanā 2009: 369–375.)

6.2.3 Uralilaiset kielet

Inarinsaame kuuluu saamelaiskielenä uralilaiseen kielikuntaan, josta usein käytetään myös rajaavampaa nimitystä ”suomalais-ugrilainen kielikunta”. Uralilaisen kielikunnan kielistä vain kolme – suomi, viro ja unkari – ovat itsenäisten valtioiden pääkieliä ja sikäli täysin turvatussa asemassa. Loput määrittelytavasta riippuen 30–40 kieltä ovat vähemmistökieliä Norjan, Ruotsin, Suomen, Venäjän, Viron ja Latvian alueilla. UNESCO:n uhanalaisuusluokituksen mukaan kaikki uralilaiset vähemmistökielet ovat uhanalaisia, suurin osa vähintään vakavasti uhanalaisia (ks. Moseley / UNESCO 2010). Sivuan uralilaisten vähemmistökielten siirtymistä sukupolvelta toiselle alaluvussa 9.3.2.

Kielipesätoiminta on levinnyt Saamenmaalta muiden uralilaisien kielten pariin vähitellen tiedon lisääntymisen ja kokemusten jakamisen myötä. Olen itse ollut tekemässä tätä työtä. Suomalainen Uhtua-seura ry aloitti vuonna 1999 hankkeen, jonka tuloksena Vienan Karjalan Uhtualle perustettiin kaksi karjalankielistä kielipesää. Ryhmät toimivat itsenäisinä ryhminä kahden venäjänkielisen lastentarhan yhteydessä, niissä oli kummassakin kaksi opettajaa, yksi apulainen ja vuodesta riippuen 12–20 lasta. Kuvaan karjalankielistä kielipesätoimintaa pro gradussani (Pasanen 2003, painamaton). Vuonna 2006 kaksi kielipesää yhdistettiin yhtenäiseksi ”karjalankieliseksi lastentarhaksi”, mutta samalla kielipesämenetelmän periaatteista itse asiassa luovuttiin ja ryhmäkokoja kasvatettiin niin, että kielipesämenetelmän toteuttaminen kävi mahdottomaksi. Karjalan kieli jäi uudessa lastentarhassa sivuosaan, eikä lastentarhasta ole vuoden 2006 jälkeen voinut puhua kielipesänä.

Vuonna 2008 käynnistyi Suomen Kulttuurirahaston rahoittama Suomalais-ugrilainen kielipesähanke, jonka tavoitteena oli levittää tietoa kielipesästä revitalisaatiokeinona Venäjän uralilaisten kielten puhujayhteisöissä (ks. Suomen Kulttuurirahasto: Kulttuurirahasto haluaa pelastaa pienet sukukielet). Hanketta koordinoi suurimmaksi osaksi Suomi–Venäjä-seura. Toimin kielipesähankkeen vetäjänä syksyyn 2012 saakka. Sen jälkeen Suomen Kulttuurirahasto rahoittaa Suomi–Venäjä-seurassa edelleen vuoden 2015 loppuun saakka suunniteltua jatkohanketta ”Suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit lastentarhoissa”, joka jatkaa kielipesähankkeen aihepiirin parissa.

Suomalais-ugrilaisen kielipesähankkeen puitteissa pidettiin Venäjän eri suomalais-ugrilaisilla alueilla tiedotusseminaareja, joiden aiheina olivat kaksi- ja monikielisyys, kielten uhanalaistuminen ja revitalisaatio, kokemukset revitalisaatiosta eri puolilta maailmaa ja kielipesämenetelmän periaatteet ja käytäntö. Kielipesä osoittautui hankkeen aikana poliittisesti erittäin ongelmalliseksi kielenelvytysmuodoksi Venäjällä. Varhainen, täydellinen kielikyppy vähemmistökielellä on joidenkin Venäjän federaation viranomaisten ja aluehallinnon edustajien silmissä nähty segregaaation ja ekstremismin muotona. Näin siitä huolimatta, että kielipesätoiminnasta puhuttaessa on aina korostettu vanhempien vapaata valintaa, kaksikielisuuden tavoitetta ja kielipesätoiminnan luonnetta avoimena, etnisyydestä riippumattomana kielenelvytysmuotona. Erityisen kielteisen kannan toimintaan otti Venäjän federaation Alueellisen kehityksen ministeriö (ks. esim. *Uralistica* 7.3.2012 ja *Финугор: Александр Журавский...*). Venäjä on kuitenkin sitoutunut Euroopan Neuvoston vähemmistöjen suojelun puiteyleissopimukseen, jonka valossa vähemmistökielellä järjestetty varhaiskasvatus ja kouluopetus ovat osa kielivähemmistöjen tukemista (ks. Asetus kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen voimaansaattamisesta). Venäjän perustuslaissa ja useissa alueellisissa kielilaeissa taataan kansalaisille oikeus valita vapaasti kasvatuksen ja opetuksen kieli (*Конституция Российской Федерации*, 26. artikla; ks. lisäksi esim. Karjalan tasavallan vähemmistökielilaki *О государственной поддержке карельского, вепского и финского языков в Республике Карелия*, 5. artikla).

Suomalais-ugrilaisen kielipesähankkeen välillisenä tuloksena useilla Venäjän alueilla syntyi lastentarharyhmiä, joita kutsutaan kielipesäksi tai kielikylyyksi. Useissa tapauksissa kielipesän tunnusmerkit eivät kuitenkaan täyty, koska ryhmissä puhutaan lapsille sekä venäjää että vähemmistökieltä. Tällä hetkellä kielipesätoiminta joko varsinaisessa muodossa tai osittaisena kielikylynä on alkanut Venäjällä tietojeni mukaan seuraavilla alueilla: Karjalan tasavalta, Marin tasavalta, Mordovian tasavalta, Udmurtian tasavalta, Komin tasavalta, Hanti-Mansian piirikunta ja Taimyrin dolgaanien ja nenetsien kuntapiiri. Kielet, joita tässä toiminnassa käytetään ovat: karjala, vepsä, niittymari, udmurtti, ersä, mokša, komi, hanti, mansi, enetsi, nganasani ja dolgaani (huom., näistä viimeksi mainittu ei kuulu uralilaisiin

vaan turkkilaisiin kieliin). Kominkieliset ryhmät Komin tasavallassa muistuttavat toimintaperiaatteiltaan eniten globaalia kielipesäkonseptia. Komin tasavallassa kielipesän menestystä selittää mm. se, että ai-noana Venäjän suomalais-ugrilaisena alueena siellä on ollut jo vuosia käytössä kokonaan kominkielinen, mutta äidinkielisille lapsille suunnattu lastentarhan opetusohjelma (ks. Коми школа: Лаборатория национальных проблем дошкольного образования). Muista alueista poiketen omakielisellä lastentarhatoiminnalla on siis Komissa virallinen asema.

Venäjällä kielipesätoiminnan erityisvaikeudet ovatkin viran-omaisten nihkeän suhtautumisen lisäksi liittyneet tiukasti sitovaan opetusohjelmaan ja omakielisten opetusohjelmien puuttumiseen, etenkin kaupungeissa ja keskuskylissä suuriin ryhmäkokoihin ja kaksikielisydestä yhä eläviin negatiivisiin stereotypioihin ja harhaluuloihin. Yksi merkittävä ongelma on se, että Venäjän koulujärjestelmä toimii muutamia turkkilaiskielten puhuma-alueita lukuunottamatta kokonaan venäjäksi ja vähemmistökielillä on siinä vain opetettavan aineen asema (ks. Zamjatin & al. 2012: 43–44, 106–108, 130–131). Niinpä vanhemmat empivät usein kielipesän valintaa, jos perheessä ei puhuta vähemmistökieltä: lapsen kielitaidolla on tällöin heikot mahdollisuudet kehittyä tai edes pysyä yllä lastentarhaiän jälkeen. Yleinen pelko on Venäjällä myös se, että vähemmistökieltä omaksuva kielipesälapsi ei opi riittävästi venäjän kieltä menestyäkseen venäjänkielisessä kouluopetuksessa. Useimmissa ympäristöissä tällainen pelko on Venäjän nykyoloissa luonnollisesti täysin absurdi.

Muista kuin Venäjällä asuvista uralilaisten kielten puhujista Etelä-Viron vörolaiset alkoivat soveltaa kielipesämenetelmää kielensä elvyttämisessä syksyllä 2009 (ks. Võro instituut: Keelepesä arengukava, painamaton). Suomessa, Nurmeksen kaupungissa on vuodesta 2009 alkaen toiminut karjalankielinen kielipesä. Se on järjestetty perhepäivähoitona yhden opettajan voimin, joten kerrallaan toimintaan on päässyt mukaan korkeintaan neljä kokopäiväistä lasta. (Ks. Tutkimusretkellä-blogi 21.4.2010.) Karjalan kielen seura ja eräät muut Suomessa toimivat karjalaisjärjestöt ovat suunnitelleet karjalankielisten kielipesien perustamista myös muille paikkakunnille, joilla asuu merkittäviä määriä karjalankielisiä ja heidän jälkeläisiään, kuten Joensuu ja Helsinki. Mm. liiviläisten, meänkielisten ja kveenien taholla on

ollut suunnitelmia kielipesätoiminnan aloittamiseksi, mutta ne eivät ole toistaiseksi johtaneet tuloksiin.

6.3 Kielipesätoiminta Saamenmaalla

Suomenkielisessä kielentutkimuksen alan kirjallisuudessa ensimmäinen maininta kielipesästä on tietääkseni Marjut Aikion väitöskirjassa vuodelta 1988, jonka lopussa (s. 316) tutkija pohtii revitalisaatioperspektiivejä Saamenmaalla ja viittaa māorien Kōhanga Reo-liikkeeseen. Leena Hussin mukaan (1999: 145) tiedon Kōhanga Reo-toiminnasta toi Saamenmaalle Tove Skutnabb-Kangas, joka esitteli ideaa vieraillessaan 1980-luvulla useissa saamelaisyhteisöissä. Inarinsaamelaisista asiaa ehdotti ensimmäisenä Matti Morottaja Anaråš-lehden pääkirjoituksessa joulukuussa 1992 (Morottaja M. 1992c). Kielipesistä on lyhyessä ajassa muodostunut olennainen osa Suomen saamelaiskielten elvytystä ja vahvistamista. Seuraavassa tulee esille inarinsaamenkielinen kielipesätoiminta, toiminta Suomen muilla saamen kielillä ja rinnakkaisiesimerkkejä muista saamelaisyhteisöistä.

6.3.1 Anaråškielä servi ry:n inarinsaamenkieliset kielipesät

Olen kuvannut Inarin kirkonkylän ja Ivalon inarinsaamenkielisten kielipesien syntyprosessia alaluvussa 4.2. Se tulee esille vielä perinpohjaisemmin pro gradussani (Pasanen 2003, painamaton). Tässä alaluvussa on tarkoitus tarkastella sitä, mikä on inarinsaamenkielisten kielipesäryhmien tilanne vuonna 2014, miten niitä hallinnoidaan ja mitä ongelmia toiminnassa on.

Inarin kirkonkylällä toimii kaksi kielipesää: Piervâl ja Piäju. Molemmat sanat tarkoittavat inarinsaamessa pesää, *piervâl* linnun ja *piäju* nisäkkään pesää. Molemmissa ryhmissä saa olla 8 kokopäiväistä ja 2 osapäiväistä lasta. Ryhmien välillä vallitsee periaatteellinen jako, jonka mukaan Piervâl on tarkoitettu alle 4-vuotiaille ja Piäju sitä vanhemmille lapsille. Ideaalitapauksessa lapsi aloittaa Piervälissa esim. 1-vuotiaana ja siirtyy Piäjuun sinä vuonna, kun täyttää neljä vuotta. Käytännössä esimerkiksi syksyllä 2013 Piervälissa oli myös

4-vuotiaita lapsia, koska Piäjussa ei ollut tilaa uusille lapsille. Paikkoja vapautuu sen mukaan, miten lapsia siirtyy kouluun, ja määrä vaihtelee vuosittain. Keskimäärin samana vuonna syntyneitä lapsia on pari kolme, mutta on myös suurempia ikäluokkia ja toisaalta sellaisia vuosia, jolloin kouluun siirtyjiä on vain yksi. Esikoulua käydään Inarin kirkonkylällä yhtenäiskoulussa, ja yleensä inarinsaamenkielisen esiopetuksen lapset ovat tulleet iltapäivähoitoon kielipesään. Inarinsaamenkielisen päivähoidon suosio on Inarin kirkonkylällä kasvanut viime vuosina voimakkaasti. Useina viime vuosina kaikkien halukkaiden lapsia ei ole voitu ottaa kielipesään. On keskusteltu myös kolmannen ryhmän perustamisen tarpeesta (Yle Sápmi 23.5.2013).

Se, että ryhmät toimivat erillään eivätkä yhtenä suurempana päivähoitoyksikkönä, johtuu Suomen päivähoitoa koskevista säädöksistä. Jos päivähoitoyksikkö on tarkoitettu suuremmalle joukolle kuin 8+2 lasta, sen työntekijöiltä edellytetään korkeampaa koulutusta: yksikön johtajalla tulee olla lastentarhaopettajan ja muilla työntekijöillä perhepäivähoitajan pätevyys. Tällaisiin vaatimuksiin inarinsaamenkielisyhteisö ei ole pystynyt vastaamaan, sillä vain osalla kielipesien työntekijöistä on lastenhoitoalan koulutusta, ja kautta aikain vain yhdellä työntekijällä on ollut lastentarhaopettajan koulutus. Kyseessä on tavallinen uhanalaisen vähemmistökielen dilemma. Kielitaito ja muodollinen pätevyys eivät useinkaan kohtaa, ja kadotetun sukupolven ongelma (ks. alaluku 4.4.2) vaikuttaa suuresti kieliyhteisön käytössä oleviin henkilöresursseihin.

Ivalossa inarinsaamen kielipesä toimii niin ikään 8+2 -paikkaisena perhepäivähoitopaikkana. Ivalossa, toisin kuin Inarissa, kielipesän kysyntä ei ole ylittänyt tarjontaa, eikä ryhmä ole kaikkina vuosina ollut täynnä. Yksittäistä syytä tähän on vaikea osoittaa. Ivalo on Inaria huomattavasti suurempi taajama ja siellä asuu runsaasti inarinsaamelaista ja inarinsaamelaistaustaista väkeä, jolla voisi kuvitella olevan kiinnostusta kielenelvytykseen. Toisaalta Ivalo on jo lähtökohtaisesti suomenkielinen kuntakeskus, jossa ei ole vastaavia saamen kieliin ja kulttuuriin liittyviä työpaikkoja kuin Inarin kylällä, ja jossa saamen kieli ei ehkä näyttäydy esim. työllistymismahdollisuuksien suhteen samalla tavoin hyödyllisenä kuin Inarin kirkonkylässä. Myös Ivalon kouluissa inarinsaamen asema on huomattavasti heikompi kuin Inarissa (ks. luku 4.3), mikä saattaa vaikuttaa vanhempien motivaatioon.

Jos kielipesästä ei ole jatkumoa kouluun eikä kotona puhuta saamea, vanhemmat saattavat epäillä, onko kielipesästä lapselle hyötyä.

Kaikki kolme inarinsaamenkielistä kielipesää ovat Anaråškielä servin hallinnoimia päivähoitoryhmiä. Perheille kyse on kunnallisesta hoidosta, sillä Inarin kunta ostaa päivähoitopalvelut AS:ltä. Hoitopaikan hakeminen ja hoitomaksujen määräytyminen noudattavat samaa kaavaa kuin muissakin kunnallisissa päivähoitopaikoissa. Työntekijöille kyse on kuitenkin yksityisestä työnantajasta. AS:n kielipesätyöntekijöiden lukumääräksi on vakiintunut kahdeksan: Piervälissa on kolme työntekijää, Piäjussa kolme ja Ivalon Kuāti-ryhmässä kaksi. Lisäksi yhdistyksellä on osa-aikainen hallintotyöntekijä, joka hallinnoi yhdistyksen toimintaa, erityisesti kielipesätyötä.

Kielipesätoiminta on moninkertaistanut AS:n rahaliikenteen ja työn määrän, ja suuri osa tästä työstä tehdään edelleen vapaaehtoisvoimin. Yhdistyksen puheenjohtaja, sihteeri-rahastonhoitaja, Anaråš-lehden päätoimittaja ja muut aktiivit eivät saa työstään palkkaa. Kolmen kielipesän hallinnoiminen on pienelle kansalaisjärjestölle valtava haaste. Syksyllä 2014 Saamelaiskäräjillä aloitti työn kielipesätoiminnan ohjaaja. Kielipesäohjaajan tehtävänä on ohjata kaikkia Suomen kieli- ja kulttuuripesiä, edistää kielipesätoimintaa ja toimia yhteistyössä eri tahojen kanssa kielipesätoimintaan liittyen (Yle Sääpmi 28.7.2014).

6.3.2 Koltansaamenkielinen kielipesätoiminta

Suomessa puhuttavista saamen kielistä koltansaamea käytettiin ensimmäisenä kielipesätoiminnassa. YK:n kansainvälinen alkuperäiskansojen teemavuonna 1993 Sevettijärvellä toimi puolisen vuotta kekeiluluontoinen koltansaamen kielipesä, joka ei positiivisista tuloksista huolimatta vielä johtanut pysyvään toimintaan. Kokeilua rahoitti sosiaali- ja terveysministeriö. (Huss 1999: 145; Seurujärvi-Kari 2012: 20.)

Yleisellä tasolla on todettava, että kielipesätoimintaa on kestävä töntä edistää väliaikaisten, lyhyisiin rahoituspätkiin perustuvien projektien muodossa. Kielipesää, kuten käännteistä kielenvaihtoa ylipäänsä, on mahdotonta nähdä projektina, joka loppuu, kun haluttu tulos on saavutettu. Lasten kaksikielistyminen vie vuosia, eikä yhden ikäluokan kaksikielistäminen suinkaan riitä. Toiminnan projektiluontoisuus

ja epävarmuus heikentävät vanhempien ja työntekijöiden motivaatioita. Jotta kielipesä pääsee todella vaikuttamaan kielitilanteeseen, se on vakiinnutettava osaksi normaalia päivähoitojärjestelmää.

Seuraavan kerran kielipesätoiminta käynnistyi Seveltijärvellä nelivuotisella EU-projektirahoituksella syksyllä 1997. Seveltijärven koulun pihapiirissä toimivassa ryhmässä oli aluksi kaksitoista lasta. Toiminta tapahtui koltansaamen kielellä ja kolttasaamelainen kulttuuri oli vahvasti esillä. Ensimmäistä toimintavuotta kuvaavan raportin mukaan kaikki lapset alkoivat ymmärtää päivittäiset perusasiat koltan kielellä joulukuun mennessä ja tuottaa kieltä itse ensimmäisen vuoden loppuun mennessä. Keskenään lapset puhuivat suomea. Seveltijärven kielipesän toimintaedellytyksiä vahvisti suuresti se, että kielipesästä tuli yhteinen asia, joka herätti kiinnostusta ja sai tukea pienessä ja tiiviissä kyläyhteisössä. (Huss 1999: 145–146.)

EU-kielipesähankkeen päätyttyä toimintaan tuli vuosien tauko, kunnes syksyllä 2008 Ivalossa avattiin koltankielinen kielipesä, joka toimii edelleen. Tämä ryhmä on 8+2 -paikkainen (8 kokopäiväpaikkaa ja kaksi osapäiväpaikkaa) kunnallinen ryhmäperhepäiväkotti. Seuraavana syksynä kielipesä avattiin jälleen Seveltijärvellä. Tätä ryhmää hallinnoi kolttasaamelaisten Saa'mi Nue'tt -järjestö. Järjestely oli samankaltainen kuin Anarâškielâ servillä: Inarin kunta osti päivähoitopalvelun järjestöltä ja kunta sai pääosan rahoituksesta Saamelaiskäräjien kautta opetus- ja kulttuuriministeriöstä. Myös Suomen Kulttuurirahasto on tukenut Saa'mi Nue'ttin kielipesätoimintaa. Seveltijärven alueella on vuosia kärsitty lapsipulasta, mutta tilanne näyttää olevan kohentumassa. Syksyllä 2014 Saa'mi Nue'tt joutui kuitenkin henkilöresurssien puutteen vuoksi vetäytymään kielipesätoiminnan vetovastuusta. Loppuvuonna 2014 tilanne näyttää siltä, että Inarin kunta on ottamassa Seveltijärven kielipesän hallinnoitavakseen ja toiminta pääsee jatkumaan keskeytyksettä (Yle Sääpmi 19.11.2014).

6.3.3 Pohjoissaamenkielinen kielipesätoiminta ja päivähoito Suomessa

Eri puolilla saamelaisaluetta ja lisääntyvässä määrin muualla Suomessa tarjotaan päivähoitoa pohjoissaamea äidinkielenään puhuville lapsille. Inarissa pohjoissaamenkieliset perhepäivähoitoryhmät toimivat

kirkonkylällä ja Ivalossa. Näihin ryhmiin otetaan lapsia, joiden kotikielenä on saame. Tavoitteena on, että lapset puhuvat saamea aktiivisesti ja myös keskenään. Vaikka pohjoissaamen kieliyhteisössä ei ole tapahtunut vastaavaa kielen siirtymisen totaalista katkeamista kuin inarin- ja koltansaamen kieliyhteisöissä, monissa perheissä pohjoissaamen kieli on kadonnut (esim. Rasmussen 2013). Kielipesätoimintaa ei kuitenkaan ole juurikaan ollut tarjolla. Joissain tapauksissa pohjoissaamenkielisiin päivähoitopaikkoihin on tietävästi otettu lapsia myös sellaisista perheistä, joissa saamea ei puhuta systemaattisesti kotikielenä.

Suomen ensimmäinen pohjoissaamenkielinen kielipesä aloitti toimintansa Vuotsossa vuonna 2007. Se on toiminut siitä saakka, tosin vaihtelevassa muodossa. Joinakin vuosina suomenkielinen ryhmä on toiminut samoissa tiloissa, toinen ryhmän opettajista on ollut suomenkielinen tai toiminta on ollut vain osapäiväistä. Syksystä 2011 saakka kielipesä on toiminut omissa tiloissaan kokopäiväisesti kahden tai kolmen saamenkielisen työntekijän vetämänä. Vuotson kielipesälapsista osa on siirtynyt kouluun suomenkieliselle luokalle ja osa saamenkieliselle. Koulun, kielipesän ja kunnan välillä ei ole aina vallinnut yksimielisyys siitä, voivatko kielipesälapset itsestäänselvästi siirtyä saamenkieliseen opetukseen. Saamenkielisessä opetuksessa on nähty ongelmallisena se, että kielipesälasten kielitaito ei ole äidinkielisten lasten tasolla, ja nämä suomenkielistävät luokkaa. Suomenkieliseen opetukseen siirtyminen taas johtaa lapsen saamentaidon taantumiseen, ainakin jos saamea ei puhuta kotikielenä. Tällöin koko kielipesätoiminnan mielekkyys joutuu kyseenalaiseksi.

Utsjoella ja Karigasniemellä aloitettiin kielipesätoiminta syksyllä 2011. Molemmat ryhmät toimivat pohjoissaamenkielisen päivähoiton yhteydessä erillisinä ryhminä. Enontekiön kunnassa ei toistaiseksi ole kielipesää, mutta siellä toimii pohjoissaamenkielinen kielipesäkerho, joka tarjoaa kaikille halukkaille kielisuihkun tyyppisesti pohjoissaamenkielisiä leikkiutuokioita pari tuntia viikossa.

Helsingissä, Itä-Pasilassa aloitti toimintansa pohjoissaamenkielinen kielipesä vuonna 2013. Máttabieggá-nimisessä ryhmässä oli syksyllä 2014 kuusi lasta (Kansanuutiset Verkkolehti 26.8.2014). Helsingissä järjestetään myös pohjoissaamenkielistä, äidinkielisille lapsille tarkoitettua päivähoitoa. Tämä ryhmä aloitti toimintansa syksyllä

2013 Ruoholahdessa päiväkoti Troolarissa (Helsingin kaupunki, varhaiskasvatusvirasto: Päiväkoti Troolari). Syksyllä 2014 pääkaupunki-seudun City-Sámit ry alkoi suunnitella saamenkielisen koululuokan perustamista niitä lapsia varten, jotka omaksuvat saamea kielipesässä tai kotonaan (Yle Sápmi 23.10.2014). Saamenkielistä päivähoitoa äidinkielisille lapsille on lisäksi järjestetty saamelaisalueen ulkopuolella ainakin Oulussa, vuodesta 2002 kerhotoimintana yhtenä päivänä viikossa ja vuodesta 2010 alkaen kokopäivähoitona, sekä Rovaniemellä (Arola 2014, painamaton).

Inarin ja Sodankylän kunnat kartoittivat vuoden 2012 aikana yhdessä Saamelaiskäräjien kanssa tarvetta pohjoissaamenkielisen kielipesätoiminnan laajentamiseen (Saamelaiskäräjät: Ajankohtaista 14.6.2012 ja 28.11.2012). Vuonna 2013 vastaava selvitys tehtiin Enontekiön kunnassa (Yle Sápmi 24.9.2013). Rovaniemellä toimiva saamelaisjärjestö Mii ry on ajanut aktiivisesti kielipesätoiminnan aloittamista Rovaniemellä. 20 lapsen vanhemmat ovat ilmoittaneet halukkuutensa antaa lapsensa Rovaniemen kielipesään, ja heistä kolmelle halutaan nimenomaan inarinsaamenkielistä kielipesäpaikkaa (Yle Sápmi 19.7.2013). Vuoden 2014 loppuun mennessä nämä kielipesätoiminnan laajentamishankkeet eivät kuitenkaan ole johtaneet uusien ryhmien perustamiseen.

6.3.4 Kielikyky muilla saamen kielillä

Eri puolilla Saamenmaata toimii tai on toiminut saamenkielisiä lasten päivähoitoryhmiä, jotka kontekstiltaan ja periaatteiltaan muistuttavat Suomen saamelaisten kielipesätoimintaa, vaikka nimitys ”kielipesä” ei olisikaan niiden yhteydessä käytössä. Norjassa, Divtasvuodnan eli Tysfjordin kunnassa on elvytetty luulajansaamen kieltä kielipesää muistuttavan toiminnan muodossa vuodesta 1989 saakka. Tällöin neljän saamelaisperheen vanhemmat perustivat Ájluoktan (= Drag) kylään yksityisen lastentarhan *Vuonak Sámemáná*. Vaikka kyse on luulajansaamen kielen vahvasta ja perinteisestä puhuma-alueesta, kielen siirtyminen lapsille oli katkennut, ja nuorin luulajansaamea äidinkielenään oppinut oli tuolloin 29-vuotias. Lastentarha oli aluksi kokonaan aktiivisten vanhempien käsissä, ja ryhmä koostui heidän lapsistaan, joille puhuttiin kotona saamea ainakin jossain määrin. Myöhemmin

lastentarhaa alkoi hallinnoida saamelaiskulttuurikeskus *Árran*, ryhmäkoko kasvoi ja mukaan tuli myös täysin norjankielisiä lapsia. *Vuonak Sámemáná* -tarhan periaate on alusta asti ollut se, että siellä puhutaan vain saamea. Norjankielisten lasten myötä käytäntöä on muutettu niin, että lapset saavat käyttää myös norjan kieltä, mutta tavoitteena on edelleen aktiivinen luulajansaamen kielen taito ja käyttö. 1990-luvun edetessä ja saamenkielisten lasten lisääntyessä Ájluoktan koulussa aloitettiin luulajansaamenkielinen opetus. Sen suurimpana ongelmana on ollut oppimateriaalin vähyys. (Huss 1999: 142–145.)

Jon Todal on kuvannut (2006, 2007) Norjan Engerdalin kunnassa sijaitsevan eteläsaamelaisen yhteisön Svahken Sijten eteläsaamen kielen *språkmotiveringsprosjekt*-nimellä toiminutta revitalisaatiohanketta. Hanke alkoi vuonna 2000. Aloite tuli vanhemmilta ja hanke oli nimenomaan paikallisyhteisön käsissä, mutta myös Norjan Saamelaiskäräjät osallistui siihen. Eteläsaame oli uhanalaistunut alueella siihen pisteeseen, että harvat vanhemmat osasivat kieltä ja suurin osa puhujista oli vanhuksia. Kieltä opetettiin koulussa, mutta lapset eivät sitä kautta oppineet kieltä aktiivisesti. *Språkmotiveringsprosjekt* tähtäsi siihen, että Svahken Sijten lasten tulisi oppia todella puhumaan eteläsaamea. Projektin aikana eteläsaamesta tehtiin toiminnan, kommunikoinnin ja opetuksen kieli paikallisessa Elgå Center -koulussa, jossa toimii sekä lastentarha että peruskoulu. Mallia otettiin mm. määorien *Kõhanga Reo* -liikkeestä.

Opettajapulasta johtuen täydellisen kielikylyn luominen ei onnistunut, mutta merkittävä osa lastentarhan ja koulun toiminnasta saatiin käännettyä saamenkieliseksi. Lasten kielen kehittymistä seurattiin ja arvioitiin. Havaittiin, että he oppivat saamea aktiivisesti ja alkoivat puhua sitä saamenkielisen henkilökunnan kanssa, mutta eivät juurikaan keskenään. Heidän kielitaitonsa oli niin vahva, että he pystyivät osallistumaan saamenkieliseen kouluopetukseen. Lasten vanhemmille järjestettiin omia eteläsaamen kielikursseja, jotta nämä voisivat tukea lastensa kaksikielistymistä. Svahken Sijten *språkmotiveringsprosjekt* kesti viisi vuotta. (Todal 2006 ja 2007.)

6.4 Kielipesätoiminnan vaikutukset inarinsaamen puhujayhteisöön

Millaisia vaikutuksia kielipesätoiminnalla on ollut inarinsaamen puhujayhteisöön? Seuraavassa analysoin vaikutuksia viidellä osa-alueella: lasten kaksikielisyyden, kouluopetuksen, vanhempien ja kodin, yhteisön kieliasenteiden ja kielenvalinnan sekä lastenkulttuurin domeeneilla (ks. kuvio 3).

Kuvio 3: Kielipesän vaikutusalueita



Käytän analyysini pohjana kieliyhteisön jäsenten haastatteluaineistosta poimittuja narratiiveja. Pääasiassa äänessä ovat kielipesälasten vanhemmat, joista olen haastatellut kahdeksaa vuosien 2005–2006 aikana. Narratiiveja tarkasteltaessa on syytä muistaa, että inarinsaamenkielisen kouluopetuksen ja vapaa-ajan toiminnan tilanne, samoin kuin aikuisopiskelumahdollisuudet ja sitä myöten inarinsaamen puhuvien

vanhempien määrä, ovat kehittyneet merkittävästi vuoden 2006 jälkeen. Vanhempien näkemyksistä kuvastuu aika, joka ei ole kaukana, mutta jolloin kielen käyttömahdollisuudet olivat huomattavasti kapeammat kuin tutkimusjakson lopussa, vuonna 2014. Haastatteluhetkellä kahdeksasta vanhemmasta vain yksi osasi inarinsaamen kieltä.

6.4.1 Lasten kaksikielisyys

Kielipesän tavoite on lasten kannalta katsottuna kouluikänsä mennessä kehittynyt toiminnallinen kaksikielisyys, joka mahdollistaa heidän osallistumisensa saamenkieliseen opetukseen. Haastattelemillani lasten vanhemmilla on varsin realistinen kuva lastensa kaksikielisyysdestä ja kielenvalinnasta. He ovat tyytyväisiä siihen, miten hyvin lapset ovat kieltä kielipesässä omaksuneet, mutta huolestuneita inarinsaamenkielisten domeenien vähydestä lastensa elämässä. He kuvaavat lasten kielenvalintaa selkeänä: inarinsaamea käytetään kielipesässä ja koulussa ja tiettyjen inarinsaamenkielisten aikuisten kanssa, mutta ei kotona. Tämä on luonnollista tilanteessa, jossa vanhemmat itse eivät juurikaan osaa kieltä.

[lapsi]han ei ole sitä kotona halunnu puhua. Tiukka raja ollu ainakin alkuaikoina, että ei kotona puhuta, se kuuluu vaan sinne kielipesään.

Se on kyllä aivan ehton, että rajautuu kielipesään, kielipesän työntekijöihin ja kouluun.

No ne ei kotona oikeestaan niinkun puhu saamen kieltä.

Jotkut lapset ovat käyttäneet kotonakin tietyistä asioista kielipesässä opittuja sanoja:

Sitten ne sen sano saamen kielessä, että ”kumipäddi”, että ”anna mulle kumipäddi”. [kumipäddi ’kuminauha’]

Lapset ovat myös saattaneet iloita roolistaan inarinsaamentaitoisena perheenjäsenenä, joka voi opettaa muita:

[lapsi] kyseli meiltä saamen kielen sanoja ja me arvattiin, että mitä ne on. Semmonen leikki.

Kävin siellä inarinsaamen kielen kursilla ja mullon ne kirjat ja kaikki, niin [lapsen] kans sitten, että sie alat mun kans niitä lukkeen ja opettaan, niin se on ensin että EN, ja sitten toisaalta pikkusen sitä kiinnostaaki kyllä. Että voi olla, että se onnistuu tässä ajan myötä.

No sitähan, välittömästiän sitä joutu kielikouluun, että [lapsi] han alako heti opettamaan.

Vain yksi haastattelemastani kahdeksasta vanhemmasta osasi itse inarinsaamen kieltä. Hänen pyrkimyksensä puhua kieltä kotona eivät aina herättäneet lapsissa riemua:

No joskus vasiten yritän alkaa puhumaan inarinsaameksi jotaki, mut se, lapset kääntää sen kyllä äkkiä, no kyllä ne yrittää vastata, mutta [lapsi] on että ”äiti, ole hiljaa, et sinä osaa”.

Lasten torjuvista reaktioista vanhempien inarinsaamen käyttöä kohtaan on raportteja myös siltä ajalta, jolloin inarinsaamen puhuminen kodeissa on lisääntynyt (esim. Olthuis & al. 2013: 65). Kyseessä on kaksi- ja monikielisten lasten parissa yleinen, mutta yleensä ohimenevä ilmiö, joka liittyy eri kielten prestiisiin, merkitykseen ja työnjakoon lapsen elämässä (ks. Baker 2000: 64–66; Barron-Hauwaert 2004: 33–36).

Millaista kielipesälästen puhuma inarinsaamen kieli sitten on? Asiasta ei valitettavasti ole olemassa ajantasaista tutkimustietoa. Pro gradussani (Pasanen 2003: 60–86, painamaton) olen lyhyesti esitellyt karjalan- ja inarinsaamenkielisten kielipesälästen kielen piirteitä. Aineisto, johon kuvaus perustuu, on kerätty karjalankielisestä kielipesästä vuosina 2000–2001 ja inarinsaamenkielisestä kielipesästä vuonna 2001. Totean pro gradussani, että inarinsaamen kielipesälapsia voi selvästi pitää kaksikielisinä. He käyttävät saamea aktiivisesti ja noudattavat yleisesti ottaen kielenvalintaa, jonka mukaan saamea puhutaan saamenkielisille aikuisille, mutta lasten kesken valitaan suomi. He pystyvät tuottamaan inarinsaamen kieltä kokonaisiin lauseisiin ja

spontaanisti. Lasten inarinsaamenkielisessä puheessa on runsaasti suomen kielen interferenssiä. Graduuni sisältyivistä esimerkeistä käy ilmi

- a) morfologinen interferenssi, esim.

Dinosaurukseh láá kuollum sukupuuttoon

’Dinosaurukset ovat kuolleet sukupuuttoon’ (2003: 80, esimerkki 69)

Tässä sana *dinosaurus*, joka yhtä hyvin suomen- kuin saamenkielinen, on saanut suomenkielisen taivutusvartalon *s:ks* ja toisaalta inarinsaamenkielisen monikon nominatiivin päätteeksi *h*. Suomenkielinen verbi *kuolla* on taivutettu partisiipin perfektiksi inarinsaamenkielisen *m*-päätteen avulla.

- b) syntaktinen interferenssi, esim.

Tust lii muččâdeh korvakorut

’Sinulla on kauniit korvakorut’ (2003: 77, esimerkki 48)

Tässä lause noudattaa suomen omistusrakenteen lauseoppia, jonka mukaan *olla*-verbi on yksikössä, vaikka omistettava on monikossa. Saamen kielessä verbi tulisi monikkoon. Samoin attribuuttina toimiva adjektiivi *muččâđ* ’kaunis’ on taivutettu suomen mallin mukaan monikossa, vaikka saamessa attribuutti ei yleensä taivu.

Tun lah emäntä ja mii lep pennuid

’Sinä olet emäntä ja me olemme koiria’ (2003: 76, esimerkki 44)

Tässä lauseessa sana *peenuv* ’koira’ on suomen kielen syntaksin mukaisesti taivutettu monikon partitiiviin. Saamessa odotuksenmukainen muoto olisi monikon nominatiivi.

- c) sanastollinen interferenssi. Lapset käyttävät runsaasti suomen kielen sanoja, sekä verbejä että nomineja. Esimerkiksi

Uážum-uv mun mehua?

’Saanko minä mehua?’ (2003: 78, esimerkki 55)

Osaatko tun porgâđ tágáriid?

’Osaatko sinä tehdä tällaisia?’ (2003: 78, esimerkki 57)

Muu eeči lii mettässä.

'Minun isäni on metsässä.' (2003: 77, esimerkki 50)

Graduni kieliaineistossa näkyy monia kielellisiä ongelmakohtia, joita kielipesälapsilla on havaittu myöhempinäkin vuosina (ks. 5.4, 6.5.1 ja 8.2.3). Esimerkiksi verbien taivuttaminen preteritissä ja dualimuotojen käyttäminen tuottavat monille lapsille vaikeuksia.

Tutkimusprosessini alussa suunnittelin sisällyttäväni lasten inarinsaamen kielen piirteet osaksi tutkimusaineistoani. Vuosina 2005–2006 keräsin kielipesässä jonkin verran materiaalia lasten kielestä. Nauhoitin heidän puhettaan ja muutaman lapsen kanssa tein kehittelmäni kielitestin, jonka oli määrä havainnollistaa lasten inarinsaamen kielen taitoa sekä metakielellistä kompetenssia eli ymmärrystä kielen, tässä tapauksessa kahden tai kolmen osaamansa kielen olemassaolosta ja ominaisuuksista. Nauhoitin myös inarinsaamenkielisten koululaisten kieltä ja haastattelin muutamaa oppilasta. Haastattelukysymykset liittyivät lasten ajatuksiin omasta kielitaidostaan ja kielenkäytöstään. Tulin kuitenkin siihen tulokseen, että kielellisen aineiston sisällyttäminen tutkimukseeni levittäisi aiheen liian laajaksi eikä sopisi tutkimukseni kielisosiologiseen lähestymistapaan.

6.4.2 Kouluopetus

Luvussa 4.3 tulee pääpiirteittäin ilmi inarinsaamenkielisen kouluopetuksen aloittaminen ja järjestäminen erilaisine haasteineen. Edellytykset inarinsaamenkieliselle kouluopetukselle on synnyttänyt nimenomaan kielipesätoiminta. Kielipesien konkreettisin seuraus ovat olleet niissä inarinsaamenkielistyneet lapset, ja ilman inarinsaamenkielisiä lapsia omakielistä aineopetusta eri aineissa ei olisi voitu aloittaa. Periaatteessa olisi tietenkin voitu päätyä myös kielikylyn aloittamiseen vasta koulutasolla. Tehokkaimmin kieltä kuitenkin opitaan alle kouluikäisenä. Kielipesät ovat vaikuttaneet kouluopetuksen järjestämismahdollisuuksiin myös epäsuorasti, muutenkin kuin inarinsaamen kieltä puhuvien lasten kautta. Kielipesätoiminnan myötä suuri joukko aikuisia on opetellut inarinsaamen kieltä, ja sillä tavoin kieliyhteisö on saanut uusia jäseniä, joista osa on toiminut mm. opettajina ja oppimateriaalityössä.

Inarinsaamenkielinen kouluopetus koski haastattelujen aikaan vain Inarin koulua. Ivalossa inarinsaamenkielinen opetus otti ensi-asteleitaan vasta vuonna 2014 (ks. 4.3). Inarinsaamenkielisen aineopetuksen aloittamista on viivästyttänyt ainakin opettajapula. Minulla ei ole tietoa siitä, ovatko Ivalon kielipesälästen vanhemmat vaatineet inarinsaamenkielisten opetusryhmien perustamista, mutta ainakaan julkisuudessa tällaista keskustelua ei ole käyty. Voi olla, että asiaan vaikuttaa osaltaan inarinsaamen kielen erilainen asema Inarissa ja Ivalossa (ks. 6.3.2).

Siitä saakka, kun inarinsaamenkielinen opetus alkoi Inarin koulussa, siihen ovat Inarin kielipesistä siirtyneet paria poikkeusta lukuunottamatta kaikki lapset. Osa kielipesälapsista on tosin muuttanut pois paikkakunnalta, jolloin inarinsaamenkielinen opetus ei ole ollut mahdollista. Ainakin viisi Ivalossa asuvaa koululaista on useamman vuoden ajan kulkenut tai parhaillaan kulkee Inarin koulussa inarinsaamenkielisen opetuksen vuoksi. Vanhemmilta inarinsaamenkielisen opetuksen valinta on haastatteluaineistoni mukaan edellyttänyt priorisointia ja pohdintaa. Lapsen laittaminen kielipesään on ollut helppo ratkaisu, inarinsaamenkielisen opetuksen valinta vaikeampi.

Olin vähän huolestunu, kun mennään ekaluokalle, että vielä eskari tuntu ihan luonnolliselta, mutta sitte - -.

Ei se ollu itestäänselvä, että mie siitä tosiaan kyllä keskustelin.

Se ei oo niin itsestäänselvä. Et kielipesään on paljon helpompi laittaa ku kouluun. Sitte siinä alkaa mieltimään kaikkee ihan opetukseen liittyvää.

Vanhemmat ovat pohtineet monenlaisia inarinsaamenkieliseen opetukseen liittyviä kysymyksiä ja myös keskustelleet niistä lähipiirin ja muiden kielipesälästen vanhempien kanssa. Tavalliset huolenaiheet liittyvät oppimateriaalilanteeseen, opettajien pätevyyteen ja omaan inarinsaamen taidon puutteeseen.

Suomenkielisellä puolella olis pätevä opettaja, nimenomaan pedagogisesti pätevä, en muusta pätevyydestä nyt puhu.

Onhan se tietenki vähän erikoista, että monistenippuja. [viittaa inarinsaamenkieliseen oppimateriaaliin; kirjojen sijasta materiaali oli usein itse tehtyä ja monistettua]

Mullon ainoo joka mietityttää siinä, et miten sitte ite pystyy tukemaan sitä lapsen koulunkäyntiä. Et se vaatii sitte enemmän iteltä myöskin panostamista ja oikeesti todellista halua opiskella sitä kieltä.

Kielipesätoiminnan tavoitteeksi AS asetti jo ennen ryhmien avaamista sen, että lapsi pystyy kouluun siirtyessään osallistumaan inarinsaamenkieliseen äidinkielen opetukseen ja eri aineiden opetukseen (Morottaja 1994b). Tämän tavoitteen voi katsoa toteutuneen sillä perusteella, että lähes kaikki Inarin kielipesälapset ovat siirtyneet inarinsaamenkieliseen opetukseen ja että kielipesälasten koulumenestyksessä ei ole havaittu ongelmia. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö kielipesälasten kouluopetuksessa olisi erityishaasteita. Opettajat ovat huomanneet, että kielipesälasten kielitaidon erityispiirteiden takia heitä varten pitäisi mieluiten olla omia oppimateriaaleja. Vieraana kielellä inarinsaamea oppiville tarkoitettu materiaali ei missään nimessä käy, mutta useimpien lasten kielitaito ei vastaa sellaisen lapsen kielitaitoa, joka on oppinut kieltä kotonaan ja puhuu sitä kotikielensä. Nykyään inarinsaamenkielisessä opetuksessa on tosin myös lapsia, jotka puhuvat inarinsaamea kotikielensä. Eräs inarinsaamenkielisen luokan opettaja kuvailee:

Ko sämikielâ ij lah sii eenikielâ ijge tot lah tienávt vieres kielâgin, te kolgáččij leđe taggaar oppâmateriaal, ete ij lah liijgás vaigâd ijge lah liijgás älkkee. Et oro lemin motomin váhá, ovdâmerkkân pirâstiađu kirje lii váhá liijgás vaigâd, tegu toh láittih meiddei tom, tuom oskoldâhkirje, ete tot-uv lii liijgás vaigâd.

’Kun saame ei ole heidän äidinkiellensä eikä se ole sillä lailla vieraskaan kieli, niin pitäisi olla sellaista oppimateriaalia, että ei ole liian vaikeaa eikä ole liian helppoa. Että tuntuu olevan joskus vähän, esimerkiksi ympäristötiedon kirja on vähän liian vaikea, niin kuin ne moittivat sitä, tuota uskonnon kirjaa, että sekin on liian vaikea.’

Myös vanhempien haastatteluissa tulee esille epäily siitä, miten lasten kielitaito riittää äidinkielisille tarkoitettun oppimateriaalin omaksumiseen. Eräs inarinsaamea aikuisena opiskellut vanhempi kertoo tilanteesta, jossa hän luki lastensa kanssa yhdessä ympäristötiedon (yt) kokeeseen:

Ja me sitte luettiin, me luettiin vuorotellen niitä kappaleita - - niin tuota, mie kysyin sitte, että ymmärrättekö te tästä mittään, kun minen oikeen ymmärrä näitä kaikkia sanoja, no avainsanoja siinä, niin "ei me kaikkea ymmärretä". Et siinä tuli mielee, että miten se niinkö tämä yt:n oppimine sitte. Kielelle se on hyvä, mutta miten se niinkö tämä yt. Miten sitä oppii, jos sitä ei kaikkea ymmärrä?

Yksi inarinsaamenkielisiin luokkiin liittyvä erityishaaste on inarinsaamenkielisen ympäristön luominen ja ylläpitäminen. Inarinsaamenkielisten luokkien tavoite on se, että luokissa puhutaan vain saamea, mutta tavoite ei aina toteudu. Lasten ja ryhmien välillä on eroja sen suhteen, kuinka suuri osa kommunikaatiosta tapahtuu inarinsaameksi. Parhaassa tapauksessa lapsi puhuu saamea aina opettajalle ja luokkatilanteissa useimmiten myös toisille lapsille, mutta voi olla niinkin, että lapsia täytyy jatkuvasti muistuttaa saamen puhumisesta, eikä kieli tahdo siltikään pysyä yllä kommunikaatiokielenä. Tietyissä iässä lapsilla näyttää olevan tendenssi ”boikotoida” saamen puhumista erityisesti ryhmätilanteissa ja yleisillä paikoilla. Samaan aikaan he voivat kyllä käyttää saamea aktiivisesti esim. kotona tai opettajan kanssa kaksin ollessaan. Välitunneilla ja koulun ulkopuolella inarinsaamenkielisten koululaisten välillä tuntuu vallitsevan suomen kieli. (Ks. myös 4.3 ja 8.2.3.)

Analysoin pro gradu -tutkielmassani (Pasanen 2003: 74–75, paimaton) inarinsaamen kielipesälästen kielenvalintaa sen valossa, miten inarinsaamenkielisen aikuisen ja toisten lasten läsnäolo vaikuttaa suomen ja inarinsaamen kielen valintaan. Ryhmittelin erilaisia vuoro-vaikutustilanteita karkeasti seuraavasti:

- (1) Lapsi vastaa opettajan kysymykseen muodollisessa tilanteessa.
- (2) Lapsi vastaa opettajan kysymykseen vapaassa tilanteessa.
- (3) Lapsi puhuu opettajalle.

- (4) Lapsi puhuu yleisesti kaikille.
- (5) Lapsi puhuu toiselle lapselle.

Esitin, että todennäköisyys saamen kielen valintaan on suurimmillaan ensimmäisessä tapauksessa ja pienimmillään viidennessä. Nähdäkseni samat periaatteet vallitsevat pitkälti myös koululaisten parissa. Lapset tiedostavat, että inarinsaamenkielisille aikuisille, kuten opettajalle tulee puhua saamea, vaikka kaikki eivät joka tilanteessa käytännössä teekään niin. Inarinsaamenkielisen aikuisen läsnäolo vuorovaikutustilanteessa voi vaikuttaa niin, että lapset puhuvat myös keskenään inarinsaamea.

6.4.3 Vanhemmat ja koti

Kielipesät vaikuttavat yhä vahvemmin vanhempien ja kotien kielitilanteeseen. Muutos on tapahtunut vähin erin toimintavuosien aikana, ja siihen on osaltaan vaikuttanut aikuisille tarjotun kielikoulutuksen määrä ja laatu. Suuri osa lasten vanhemmista on opiskellut inarinsaamen kieltä, ja monissa kodeissa on ruvettu käyttämään inarinsaamea. Useissa tapauksissa kielenkäytön lisääntyminen ulottuu ydinperheen ulkopuolelle sukulaisiin ja tuttavapiiriin. Yksi esimerkki on kuvattu kielipesälasten äidin, inarinsaamen täydennyskoulutuksen läpikäyneen Suvi Kivelän lyhytfilmissä *Uddâsist šoddâm – Reborn* (Kivelä 2012). Filmissä esiintyy kolme sukupolvea: Kivelän lapset, jotka ovat oppineet inarinsaamen kielipesässä, heidän isänsä, joka ei ole koskaan oppinut inarinsaamea ja isän äiti, joka on äidinkielinen inarinsaamen puhuja. Lasten isoäiti on kielipesän ja aikuiskoulutuksen myötä ryhtynyt puhumaan inarinsaamea pojanpojilleen, vaikka 1960-luvun alussa syntyneelle pojalleen ei sitä puhunut ja vaikka oli monen vuosikymmenen ajan ylipäänsä käyttänyt kieltä vähän. Esimerkkejä samantyyppisestä monta sukupolvea koskevasta käänteisestä kielenvaihdosta on inarinsaamen kieliyhteisössä useita.

Vielä vuonna 2005 vain jokunen kielipesälasten vanhemmista osasi inarinsaamen kieltä. Muutama oli opiskellut kieltä kevätlukukaudella 1999 järjestetyllä Saamelaisalueen koulutuskeskuksen peruskurssilla, muutama itsekseen tai lyhytkursseilla. Tässä vaiheessa inarinsaame oli kotikielenä vain parissa pikkulapsiperheessä. Vanhemmat

tiedostivat, että heidän olisi hyvä opetella kieltä myös lapsen kielellisen tulevaisuuden kannalta, pystyäkseen auttamaan lasta läksyissä, tukeakseen tämän kielenkäyttöä – tai joissakin tapauksissa, ymmärtääkseen mitä tämä puhuu!

Me ollaan monta kertaa mietitty, tai naurettu ku se [lapsi] hokee jotai hirveesti ja selkeesti tarkoittaa jotain, niin me, et voi ei, nytkö se jo alkaa. Et lapsi voi todellakin kirjaimellisesti sanoa parinkymmenen vuoden päästä, että vanhempani eivät ymmärtäneet minua.

Kuinka laajalti kielipesälästen vanhemmat ovat haastattelujen jälkeen opiskelleet inarinsaamen kieltä? Esimerkinomaisesti tarkastelen keväällä 2013 Inarin kirkonkylän kahdessa kielipesässä olleiden lasten vanhempien inarinsaamen kielen taitoa. 17 lapsesta 12 oli perheistä, joissa ainakin toinen vanhemmista puhuu inarinsaamea. Osa lapsista oli keskenään sisaruksia. Kaikki inarinsaamea puhuvat vanhemmat olivat kieltä aikuisena opetelleita L2-puhujia. Useimmissa niistä perheistä, joissa kummallakaan vanhemmalla ei ollut aktiivista inarinsaamen taitoa, ainakin toinen vanhemmista osasi kieltä vähän tai puhui kotikielenä jotain muuta saamen kieltä kuin inarinsaamea.

Vanhempien tilanne on siis muuttunut merkittävästi verrattuna kielipesätoiminnan alkuvuosiin. Inarinsaamen kielen aikuisopiskelumahdollisuudet ovat parantuneet huomattavasti tutkimukseni tarkastelujakson aikana vuosien 1997 ja 2014 välillä. 1990-luvulla järjestettiin vain yksi inarinsaamen kielen pitempi kielikurssi, kun taas nykyään inarinsaamen kokovuotisia kursseja järjestetään joka vuosi. Lisäksi lyhytkursseja järjestetään useampi vuodessa, kieltä opetetaan kansalaisopistossa ja yliopistossa, ja vähitellen parantuneen oppimateriaalitalanteen turvin myös kielen itsenäinen opiskelu on helpottunut. (Ks. syvemmin 4.4 ja 5.1.)

Kielen opiskelu ei kuitenkaan vielä tarkoita, että kieltä alettaisiin puhua kotikielenä, ainakaan säännöllisesti tai ainoana kotikielenä. Haasteita, joita uhanalaista vähemmistökieltä aikuisena oppineet L2-puhujat kohtaavat pyrkiessään ottamaan kielen käyttöön lastensa kanssa, on kuvattu kielisosiologisessa kirjallisuudessa jonkin verran. Mainitsemisen arvoinen on esim. Leanne Hintonin toimittama artikkelikokoelma *Bringing our languages home* (2013), jossa hyvin

erikokoisia ja eri tilanteessa eläviä vähemmistökieliä puhuvat vanhemmat kuvaavat kokemuksiaan kielen puhumisesta kotona; mukana on kiinnostavasti myös lasten kokemuksia aiheesta. Joissakin kirjan esimerkeissä on kyse jo puhekäytöstä kadonneista kielistä, joita elvytetään – tai herätetään – yksittäisissä perheissä (esim. Doe Baird 2013 wampanoagin kielestä), ja joissakin hyvin pienistä ja uhanalaisista kielistä, joita osaa enää kourallinen ihmisiä (esim. Albers & Albers 2013 karukin kielestä). Toisaalta mukana on myös suurempia vähemmistökieliä puhuvia perheitä (esim. Mac Póilin 2013 iirin kielestä). Vanhempien kokemuksista hyvin tavallisina nousevat esille oman kielitaidon vajavaisuus, pelko virheellisen tai köyhän kielen siirtämisestä lapselle, kielen siirtämisen edellyttämä valtava työmäärä, lasten protestikaudet vähemmistökieltä vastaan ja ulkopuolisten kummastelu. Silti useimmat kirjan vanhemmat ovat pysytelleet johdonmukaisesti vähemmistökielessä ja kokeneet kielen elvyttämisen perheessään hyvin palkitsevana ja tervehdyttävänä prosessina.

Suvi Kivelä kuvaa (Olthuis & al. 2013: 65–66) niitä vaikeuksia, joita inarinsaamen kielen käyttäminen lasten kanssa on hänen perheessään aiheuttanut. Kivelä on perheen suomalaisena vanhempana ottanut inarinsaamen kielen käyttöön opittuaan kieltä inarinsaamen täydennyskoulutuksessa 2009–2010, ja kuten tämän alaluvun alussa tulee ilmi, hänen lastensa isoäiti on niin ikään alkanut puhua kieltä pojanpojilleen. Kivelän vanhempi, tuolloin vielä alle kouluikäinen poika reagoi ajoittain voimakkaan torjuvasti siihen, että äiti alkoi puhua tälle saamea:

I remember that once my elder son, who was five years old at the time, shouted at me: “Mun jiem haaliid kuldâliid tuu, ko tun sáárnuh nuvvt hitásávt!” [‘I don’t want to listen to you because you talk so slowly!’]. Ironically, it was his first whole sentence in AS that was directed to me.

’Muistan, kuinka vanhempi poikani, joka oli silloin viisivuotias, huusi minulle kerran: ”Mun jiem haaliid kuldâliid tuu, ko tun sáárnuh nuvvt hitásávt!” [’Minä en halua kuunnella sinua, kun sinä puhut niin hitaasti!’] Ironista kyllä, se oli hänen ensimmäinen minulle kohdistamansa inarinsaamenkielinen lause.’

6.4.4 Yhteisön kieliasenteet ja kielenvalinta

Marjut Aikio (1988: 312) kuvaa saamen kielen kieltämisen myötä syntyntä kielenpuhumisen tabua, joka liittyy erityisesti saamen kielen puhumiseen nuorille sekä nuorten saamen kielen puhumiseen. Ilmiö on tuttu myös inarinsaamen kieliyhteisössä. Haastatteluaineistossani tulee esille kielipesälästen vanhempien toive siitä, että inarinsaamelaiset isovanhemmat alkaisivat puhua lapselle inarinsaamea, mutta myös se, että tämä ei ole aina onnistunut. Joidenkin vanhemman sukupolven edustajien on ollut mahdotonta muuttaa totuttuja kielenkäyttömalleja. Kysymys on ihmisistä, jotka eivät ole puhuneet inarinsaamea omille lapsilleen eivätkä kenties lapsille ylipäänsä.

On se yrittäny, mutta se kääntyy niin helposti suomen kielelle - - vaikka alottaa ehkä parilla lauseella. - - Se on jotenki jumissa.

On, on yritetty. Mieki olen monesti sille sanonu, muttei se, ei se käännny siihe.

No sit sieltä tuli inariks jotain [lapsenlapselle], niinku muutama lause ja sit se TAAS vaihto suomeen.

Samasta ilmiöstä kertovat myös kielipesän työntekijät toiminnan ensimmäisten vuosien osalta: jotkut kielipesässä vierailleet vanhemmat kielenpuhujat eivät pystyneet puhumaan lasten kanssa saamea. He saattoivat aloittaa keskustelun saameksi, mutta vaihtaa suomeksi heti, kun lapsi sanoi jotain suomeksi tai käytti suomen kielen sanoja inarinsaamen seassa. Eräs kielipesän työntekijä kuvaa ilmiötä:

Láá tagareh-uv ulmuuh, kiäh máttih kal anarâškielâ, mut ko toh láá tegu hárvánâm toos, et ij párnáigijn tááláá ääigist pyevti sárnuđ anarâškielâ, te mun lam keččâm, et tot lii viehâ väädis. Et toh sáttih kal ettâđ muáddi celkkuu tuođâid anarâškielân, já jis pärni västid suomâkielân, te talle tot automaatiilávt muttoo suomâkielân. - - Puáris ulmuin tot lii eidu vaigád.

’On sellaisiakin ihmisiä, jotka osaavat kyllä inarinsaamea, mutta kun ne ovat niin kuin tottuneet siihen, että ei lasten kanssa nykyään voi puhua inarinsaamea, niin minä olen katsonut, että se on

aika vaikeaa. Että ne saattavat kyllä sanoa muutaman lauseen tosiaan inarinsaameksi, ja jos lapsi vastaa suomeksi, niin silloin se automaattisesti vaihtuu suomeksi. - - Vanhoilla ihmisillä se juuri on vaikeaa.'

Ilmeisesti tilanne, jossa lapsi vastaa inarinsaamenkieliseen puheeseen suomeksi, näyttää natiivipuhujasta helposti siltä, että lapsi ei osaa inarinsaamea eikä kenties ymmärrä, mitä hänelle puhutaan. Tällöin kielenvaiennasta epävarmempi henkilö vaihtaa automaattisesti suomeen. Eräs vanhempi kuvailee:

Kun musta se aina niinku sanoo et [lapsenlapsi] ei ymmärtäis. Niinku se on monesti jotenki perustellu sitä sillä - -. Et haloo, kyllähän se nyt ymmärtää, se ymmärtää sitä ihan yhtä hyvin ku suomee. Tai eihän se puhu suomeakaan vielä, eikä se estä sitä, etteikö sille vois puhua sitä.

Vanhempia isovanhempien kyvyttömyys puhua lapsille saamea on saattanut turhauttaa, mutta he ovat myös ymmärtäneet näitä ja toivoneet, että tilanne muuttuisi ajan mittaan.

Mut se [isovanhempi], kyl mä uskon et se jotenkin tosta vielä pehmenee ku [lapsenlapsi] jonku aikaa tossa on ja se tulee vanhemmaks.

Et sittekö se alkais vasta puhumaan, oisko niin, että sitte ku [lapsenlapsi] pystys sille vastaamaan.

Havaintojeni mukaan isovanhempien ja muiden iäkkäämpien inarinsaamelaisien vaikeus puhua lapsille inarinsaamea on haastattelujen aikaista tilannetta vuoden 2014 tilanteeseen verratessa selvästi hälyntynyt. Kielipesätoiminnan vakiintuessa ja laajentuessa inarinsaamenkielisiin lapsiin on yhteisössä totuttu. Useimmilla äidinkielisillä inarinsaamelaisilla lienee suvussaan tai tuttavapiirissään lapsi, joka on oppinut inarinsaamea kielipesässä. Heitä on kuultu radiossa ja nähty televisiuutisissa sekä Unna Junná -lastenohjelmassa ja heistä on kirjoitettu lehtijuttuja. Kielipesälasten kanssa tekemisissä olleet äidinkielisistä kielenpuhujat ovat tottuneet lasten puhumaan inarinsaameen ja oppineet luottamaan siihen, että lapset ymmärtävät heitä, vaikka

vastaisivatkin suomen kielellä. Yhteisössä näkyy tietynlainen positiivinen dominoefekti: kun yksi inarinsaamenkielinen isovanhempi on alkanut puhua lapsenlapsilleen ja muille nuoremman sukupolven edustajille inarinsaamea, esimerkki on rohkaissut muita samaan ratkaisuun.

Kyse on paitsi isovanhempien tottumisesta inarinsaamen käyttöön lasten kanssa, myös yleisestä, koko kieliyhteisöä koskevasta kielenkäytön lisääntymisestä. Tämä positiivinen muutos mainitaan lähes jokaisessa aineistooni kuuluvassa haastattelussa, ja yleisesti sitä pide-tään nimenomaan kielipesätoiminnan ansiona:

AP: *Kuás tot tuu mielâst aalgij pajanið?*

’Milloin se [inarinsaamen kieli] sinusta alkoi nousta?’

NN: *Tot aalgij talle, ko kielâpiervâleh algii sehe Anarist ete tääbbin Avelist te, te tot vistig párnáid vaikuttij ja talle val vuorâsulmuuid, et vuorâsulmuuh toh tegu, šleđgâšij taggaar tullâ. Et vuorâsulmuuh-uv algii kevttið kielâ ja máaccuhijð ja pihthâsijð algii ornið ja rähtið ja rähtittið ja taid kârvudâttâð. Te muu mielâst oro, et tot talle pajanið.*

’Se alkoi silloin, kun kielipesät alkoivat sekä Inarissa että täällä Ivalossa, niin se ensin lapsiin vaikutti ja sitten vielä aikuisiin, että aikuiset ne niin kuin, syttyi sellainen tuli. Että aikuisetkin alkoivat käyttää kieltä ja pukuja ja vaatteita alkoivat järjestää ja valmistaa ja valmistuttaa ja niitä pukea. Niin minusta tuntuu, että silloin se nousi.’

6.4.5 Lastenkulttuuri

Lastenkulttuurilla tarkoitetaan lapsille ja nuorille suunnattuja taide- ja kulttuuripalveluita, mutta myös lasten oman, leikkiin tai kerrontaan perustuvan itse luodun kulttuurin edistämistä (Opetus- ja kulttuuri-ministeriö: Lastenkulttuuri). Inarinsaamenkielinen lastenkulttuuri on käytännössä syntynyt kielipesätoiminnan myötä. Ennen toista maailmansotaa, jolloin inarinsaamea laajalti puhuttiin lapsille kotikielenä, ei ollut olemassa erityistä lastenkulttuuria. Ennen vuotta 1997 ilmes-tyi toistakymmentä lapsille tarkoitettua kirjaa, joko inarinsaameksi

kirjoitettuja tai käännettyjä. Näitä olivat mm. Samuli Aikion kirjoittama ja Matti Morottajan kääntämä *Nieidâ kote šoodâi kollekoalsin* (Aikio S. 1982), Rauna Paadar-Leivon kirjoittama ja Matti Morottajan kääntämä *Halstemjeegi noaidi* (Paadar-Leivo 1990) ja Aune Kuuva *Tuálu fangâ* (Kuuva 1994a).

Kielipesätoiminnan alettuakin lastenkulttuuri on kehittynyt vahvimmin nimenomaan kirjallisuuden alalla. Julkaisutoiminta on viime vuosina vilkastunut, vaikka kokonaisuudessaan lastenkirjoja on edelleen vähän. Kirjat voi jakaa 1) käännöskirjallisuuteen, jota edustavat mm. Matti Morottajan kääntämät Inga Borgin *Puppâ*-kirjat, joissa kuvataan Puppâ-peikon elämää ja seikkailuja Saamenmaan luonnossa (Borg 1996–2014), ja 2) inarinsaameksi kirjoitettuun kirjallisuuteen. Sen tuoreimpia edustajia ovat Marja-Liisa Olthuisin *Njobžâvääri mainâseh* -kirjasarja (Olthuis 2006–2009), Anja Kaarretin runokirja *Máádu peivi, suotâs eivi* (Kaarret 2014) sekä Riitta Vesalan kirjoittamat ja kuvittamat *Hirškikkâ*-kirjat (Vesala 2014). Vuonna 1999 ilmestyi ensimmäinen ja toistaiseksi ainoa inarinsaamenkielinen nuortenkirja, Petter Morottajan fantasiaromaani *Suábi maainâs* (Morottaja P. 1999).

Radio- ja televisio-ohjelmien ja lastenkulttuuritapahtumien suhteen inarinsaamen kieli on edennyt 2000-luvulla pohjoissaamen kielen vanavedessä. Radion kolmikielinen lastenohjelma Binná Báanna sisältää joka viikko inarinsaamenkielisen osuuden. Samoin on nykyään television Unna Junná -lastenohjelman laita; alkuvuosina inarinsaamenkielisiä juttuja oli siinä silloin tällöin, mutta nykyään joka lähetyksessä. (Ks. myös 4.5.2 inarinsaamen kielen revitalisaatiosta median alalla.) Lastentapahtumista voi mainita alkuperäiskansojen musiikkitapahtuma Ijahis Idjan ja alkuperäiskansojen Skábmagovat-elokuvafestivaalin yhteydessä joka vuosi järjestetyt lasten työpajat, joissa inarinsaame on yksi toimintakielistä. Silloin tällöin on järjestetty muitakin inarinsaamenkielisiä tai monisaamenkielisiä työpajoja ja lyhytkursseja esim. animaation tekemisen ja teatterin alalta (Olthuis & al. 2013: 138). Kesinä 2013 ja 2014 Metsähallitus järjesti yhteistyössä Yle Sápmín kanssa lasten saamenkielisen elokuvaleirin, jossa toimintakielinä ovat kaikki kolme Suomen saamelaiskieltä (Metsähallitus 8.5.2014).

Resurssipulasta johtuen lapsille suunnattu inarinsaamenkielinen kulttuuritarjonta on jatkuvasti ollut tarpeisiin nähden vähäistä. Olt-huis & al. (2013: 138) näkevät inarinsaamenkielisen kulttuuritarjonnan lapsille ja nuorille yhtenä kiireellisimmistä revitalisaatiotarpeista. Tämä koskee niin kirjoja, pelejä, lehtiä ja lastenohjelmia kuin harrastuksia ja tapahtumiakin. Edistystä tapahtuu hitaasti. Kuten eräs vanhempi kuvaa: kaikki on taistelun takana.

Sitten ku ensin saahaan lastenohjelmat, sitten pitää saaha nuortenohjelmat, ja ku saahaan nuortenohjelmat ni sitte ajankoh-taisohjelmat, ja kun me saamme ajankohtaisohjelmat ni sitte me haluamme luontodokumenteja ja kaikkea muuta vastaavaa. Elikkä ei mittään muuta ku vyörytystä vaan päälle.

Ylläoleva narratiivi kertoo inarinsaamen revitalisaatiosta jotakin olen-naista. Revitalisaation päämäärät voivat näyttää ulospäin utopistisilta. Parikymmentä vuotta sitten kaikki se, mitä inarinsaamen kieliyhteisössä on nyt saavutettu, näytti ehkä samalla tavoin utopistiselta kuin nyt näyttää ajatus inarinsaamenkielisistä luontodokumenteista televisi-siossa. Matti Morottaja sivuaa revitalisaation utopistisuutta ja realisti-suutta erässä Anarâš-lehden pääkirjoituksessa (Morottaja M. 2006b):

Talle ko tággáár uccâ almugâs tego anarâšah-uv viggá ovdediđ kielá já kulttuur, te ij koolgá smiettâđ meendu ennuv, et lii-uvsun taat máhduláš. Kalga keččáđ kuhás já uáiniđ ovdáskulij, kalga orvâđ. Taat pargo ij lah pessimistâi pargo. Lii pággu leđe opti-mist.

’Silloin kun tällainen pikkuinen kansa kuin inarinsaamelaisetkin yrittää edistää kieltä ja kulttuuria, niin ei saa miettiä liikaa, että onkohan tämä mahdollista. Pitää katsoa pitkälle ja nähdä eteenpäin, pitää rohjeta. Tämä työ ei ole pessimistien työtä. On pakko olla optimisti.’

On selvää, että kielipesätoiminta ja sen käynnistämä laajempi käänteinen kielenvaihto on vaikuttanut lastenkulttuurin kehittymiseen aivan ratkaisevasti. Kielipesän ansiosta lastenkulttuurille on kysyntää, käyttäjiä ja kohderyhmä. Lastenohjelmilla on sisältöä, kun on lapsia, jotka voivat esiintyä ohjelmissa ja tehdä niitä yhdessä aikuisten kanssa.

Suuri osa nykyisistä lastenkulttuurin aikuisista tekijöistä on uusia kielienpuhujia, joiden kielenoppimisprosessiin kielipesä on vaikuttanut tavalla tai toisella.

6.5 Yhteenvetoa kielipesätoiminnan merkityksestä

Mitä kielipesätoiminnalla on tähän mennessä saavutettu? Mikä on kielipesätoiminnan pitkän tähtäimen tavoite? Millaisia ongelmia toiminnassa on? Miltä tulevaisuus näyttää? Seuraavassa vedän yhteen tämän luvun tuloksia ja tarkastelen kielipesätoiminnan tulevaisuuden perspektiivejä toisaalta lasten ja toisaalta laajemmin kieliyhteisön näkökulmasta.

6.5.1 Kielipesätoiminnan haasteet vuonna 2014

Inarinsaamenkielisen kielipesätoiminnan suurimpina haasteina näytettyvät vuonna 2014 ensinnäkin koko saamenkielistä kielipesätoimintaa koskeva rahoituksen epävarmuus ja toisekseen edelleen puutteellinen työntekijätilanne. Vuosittain uudelleen neuvoteltava ja jaettava rahoitus on ristiriidassa saamen kielten pysyvän vahvistamistarpeen kanssa (ks. myös 4.6.3). Se luo toiminnan ylle jatkuvan epävarmuuden ja haittaa pitkän tähtäimen suunnitelmallisuutta, joka olisi revitalisaatiotyössä tärkeää. Edelleen kieliyhteisössä on myös pula inarinsaamenkielisistä, koulutetuista lastenhoitoalan ammattilaisista. Intensiivisen aikuiskoulutuksen myötä työntekijöitä on löytynyt helpommin, mutta useimmilla työntekijöillä ei ole lastenhoitoalan koulutusta. Resurssien vähydestä johtuen esimerkiksi kielikylpymenetteliin ja lasten kaksikielisyyteen liittyvä täydennyskoulutus kielipesien työntekijöille on jäänyt satunnaisten luentojen ja seminaarien varaan.

Yksi ongelma on se, että kielipesätoiminnan tuloksista ei ole olemassa tutkittua tietoa, joka olisi tarpeen toiminnan kehittämiseksi. Kehittämistarve koskee mm. kielipesän ja koulun nivelvaihetta. Inarinsaamenkielisessä opetuksessa on havaittu, että kielipesästä kouluun siirtyvillä lapsilla on tiettyjä tyypillisiä aukkoja kielitaidossa ja paljon sellaisia morfologisia ja syntaktisia virheellisyyksiä, jotka pysyvät

vuodesta toiseen samoina (ks. 5.4.2, 6.4.1 ja Olthuis & Trosterud 2015). Kielipesäryhmissä inarinsaamen kieli on toiminnan väline ja prioriteettina on toiminnallinen kielitaito, eikä lasten kielen kaikkien osa-alueiden ihanteelliseen kehittämiseen ole ollut resursseja. Toiminnan tehostaminen edellyttäisi ensinnäkin lasten kielen kehitystä koskevaa seurantatutkimusta, jonka pohjalta saataisiin kattava kuva siitä, millaista kielitaitoa kielipesät tuottavat. Samoin olisi tärkeää saada systemaattista tietoa lasten kieliasenteista ja kieli-identiteetistä sekä siitä, miten lapset käyttävät inarinsaamen kieltä kielipesässä ja sen ulkopuolella. Kyse on koko inarinsaamen tulevaisuuden kannalta kriittisistä osa-alueista (ks. 8.2.2 ja 8.2.3).

6.5.2 Lasten kielellinen tulevaisuus

Kielipesätoiminnan kautta lapsista pyritään saamaan toiminnallisesti kaksikielisiä kieliyhteisön jäseniä, jotka pystyvät käyttämään inarinsaamen kieltä erilaisissa tilanteissa ja erilaisten ihmisten kanssa, integroituvat inarinsaamen puhujayhteisöön ja tuntevat inarinsaamelaista kulttuuria. Pitkän tähtäimen tavoitteena on, että lapset – tai osa heistä – alkaisivat siirtää inarinsaamen kieltä seuraavalle sukupolvelle (esim. Olthuis 2007c). Haastattelemani kielipesien työntekijät mieltävät oman työnsä merkityksen tässä hetkessä eivätkä tunnu katsovan kovin pitkälle tulevaisuuteen. He eivät ole innokkaita spekuloimaan sitä, millaiseksi lasten kielellinen tulevaisuus muodostuu tai miltä kielipesien tilanne näyttää vuosikymmenien päästä. Sama pätee monin muihin haastateltuihin, joilta olen tiedustellut pitemmän tähtäimen näkemyksiä kielipesätoiminnasta ja inarinsaamen kielen tilanteen kehittymisestä. Palaan näihin kysymyksiin luvussa 8.2.

Kielipesälasten vanhempien haastattelut kuvastavat kiitollisuutta ja tyytyväisyyttä siitä, että lapset ovat päässeet omaksumaan inarinsaamen kieltä, jota vanhemmat itse eivät ole oppineet. Vanhemmille kielipesän valinta lapsen hoitopaikaksi on ollut luonteva ja helppo, mutta kuten alaluvussa 6.4.2 tulee esille, lapsen kielellinen tulevaisuus kielipesän jälkeen on huomattavasti hankalampi aihe. Eräs vanhempi kuvaa sitä, miten voisi selittää lapselleen tämän olevan yhtäkkiä osa jotain suurta kokonaisuutta ja prosessia:

Et ei sua niinku turhaan sinne laitettu, et kysymys on nyt vähän isommista asioista ku vaan susta ittestäs. - - ku sitä pysähtyy miettimään niin tulee, nousee pala kurkkuun et voi herrajjuma, et se on tosi iso, kauheen iso asia.

Jotkut vanhemmat suhtautuvat melko pessimistisesti siihen, millainen inarinsaamen kielen rooli tulee olemaan lasten elämässä. Nuorisokulttuurin puuttuminen, inarinsaamen kieliyhteisön pienuus, inarinsaamenkielisten domeenien vähyys, odotettavissa oleva opiskelu-aika ja paremmat työmahdollisuudet Inarin ulkopuolella saavat vanhemmat epäilemään, millä tavalla inarinsaame tulee kuulumaan lasten elämään koulun jälkeen.

No valitettavasti se tuntuu siltä, että se jää siihen koulun piiriin. Kun ei ole mitään tarjontaa sitten inarinsaamenkielistä - - ei niinkö ole sillä lailla nuorille semmosta inarinsaamen kulttuuria.

En tiä, kyllä se taitaa ainakin vielä tuntua vähän siltä, että ei se, ei se ainakaan kovin yleiseksi tulla. Se riippuu siitä porukasta, ku se on vaan niin pieni se porukka, ja sitte ku se hajautuu aina yks Ivaloon ja yks minne lie - -.

Eihän sillä paljon mahdollisuuksia ole, mutta toisaalta taas pakokohan sitä on olla idealisti ja uskoa siihen että kaikki on mahdollista. - - Mut onhan se parempi, että se kieli säilyy ees näin, ku että se kokonaan kuolis, että ei tässoo paljon valinnanvaraa.

Vanhemmat arvelevat, että se, säilyykö lasten inarinsaamen kielen taito ja käyttö ja tulevatko he aikanaan siirtämään kielen omille lapsilleen, riippuu monista tekijöistä, esim. tulevasta asuinpaikasta ja elämäntilanteesta.

No jos [lapsella] ois inarinsaamenkielinen puoliso, niin ehkä se sitä kautta lähtis sitte. Tai jotenki se identifioituisi työelämään, tai niinku tänne sillä lailla, että tämä Inari ja tämä inarinsaamelainen tausta ja kieli tulis hälle itelle merkityksellisemmäksi - -.

Sekihän paljon sitte riippuu siitä parisuhteesta.

Se riippuu tietenkin siitä, onko se täällä kasvamassa. Kyllähän se voi olla, jos se Helsinkiin muuttaa, niin hyvin vaikiaa.

Lapsen tulevaan elämänkumppaniin liittyen eräs vanhempi naurahtaa, että suunnilleen samanikäisten inarinsaamenkielisten ehdokkaiden rajallinen joukko olikin jo hyvin tiedossa:

No, muutamat, kolme vaihtoehtoa.

Joidenkin vanhempien vanhimmat lapset olivat haastattelujen aikaan jo siinä iässä, jolloin nuorten välinen yhdenmukaisuuden paine alkoi laimentaa intoa inarinsaamen kielen käyttöön ja inarinsaamelaisuuden esilletuomiseen. Vanhemmat uskoivat tämän olevan kuitenkin vain ohimenevä kausi.

Kyllä mie uskon, että sitten ku kielenpuhujia on enemmän ja, varsinki sitte, kun vähän varttuu ja alkaa ymmärtämään sen kielen tärkeyden ja ja arvon.

Kyllä uskon, että [lapsella] tulee vielä seki kausi, että se laittaa taas lapintakin päälle. - - Kyllä varmaan tulee se aika, että haluavat osottaa, että ovat inarinsaamelaisia.

6.5.3 Kielipesä ja käänteisen kielenvaihdon dominoefekti

Aiemmin tässä luvussa on tullut ilmi, että vuonna 2005 kielipesälästen vanhempia huolestutti inarinsaamen kielen kapea käyttöala lasten elämässä. Lapset käyttivät inarinsaamea kielipesässä tai koulussa ja niiden piiristä tuttujen inarinsaamenkielisten aikuisten kanssa, mutta eivät juurikaan sellaisissa tärkeissä domeeneissa kuin kotonaan, harrastuksissaan tai ystäväpiirissään. Vanhemmista vain harva osasi inarinsaamea. Vuonna 2014 monet perushaasteet ovat samoja kuin tuolloin. Lasten keskinäisenä kielenä vallitsee suomen kieli, ja inarinsaamenkielisen lastenkulttuurin ja vapaa-ajan toiminnan tarjonta on, vaikkakin runsaampaa kuin vuonna 2005, niin edelleen tarpeisiin nähden vähäistä. Suuri muutos on kuitenkin tapahtunut inarinsaamenkielisten aikuisten määrässä. Nykyään merkittävä osa kielipesälästen vanhemmista osaa inarinsaamen kieltä ainakin jossain määrin, ja

lasten ympärillä on nykyään vuoteen 2005 verrattuna muutenkin paljon enemmän kielenpuhujia. Tämä tarkoittaa lapsille enemmän mahdollisuuksia kuulla inarinsaamea, puhua inarinsaamea, tottua erilaisiin inarinsaamen idiolekteihin eli yksittäisten puhujien puhetapoihin ja nähdä inarinsaamen kieli osana normaalia, arkipäiväistä kanssakäymistä myös kielipesän ja koulun ulkopuolella. (Ks. myös Olthuis & al. 2013: 130–131.)

Inarinsaamen kieltä viime vuosina opiskelleilla aikuisilla vallitsee laajalti sellainen kielenvalinta, että inarinsaamea puhutaan aina kun mahdollista, etenkin inarinsaamenkielisiksi tiedetyille lapsille. Havaintojeni mukaan lapset suhtautuvat luontevasti näihin kieltä opetteleviin aikuisiin ja vastaavat näille yleensä inarinsaameksi. Tähän viittaavat myös Olthuis & al. (2013: 130–131). Sellaisilla inarinsaamenkielisillä vanhemmilla, jotka eivät välttämättä puhu inarinsaamea lastensa kanssa systemaattisesti tai kodin seinien sisäpuolella ollenkaan, on havaitakseni taipumus puhua lapsilleen inarinsaamea tilanteissa, joissa on läsnä muita inarinsaamenkielisiä. Näin toimin myös itse. Olen eräässä blogikirjoituksessani (Tutkimusretkellä-blogi 8.4.2010) perustellut asiaa seuraavasti:

Yhdestä seikasta olen itse vakuuttunut vähemmistökielisiä yhteisöjä tutkiessani tai niissä muista syistä hengaillessani. Nimittäin siitä, että kielenvalinta on usein silkkaa matematiikkaa ja dominoefektin tulos.

Tämä on yksi syy siihen, miksi minä puhun lapsilleni inarinsaamea sellaisissa tilanteissa, joissa on läsnä muita saamenkielisiä. Olen huomannut käytännössä, mitä tapahtuu, jos puhun lapsilleni silloin suomea (niin kuin kotona heille enimmäkseen puhun): Ensinnäkin, kun saamen puhujat kuulevat minun puhuvan lapsilleni suomea, hekin puhuvat näille todennäköisemmin suomea. Toisekseen, he saattavat ruveta puhumaan suomea myös minulle. Kolmannekseni, jos he eivät ole systemaattisia kielenvalinnassa omien lastensa kanssa, he saattavat vaihtaa suomeen myös näiden kanssa. Neljännekseni, ei ole juurikaan toivoa, että lapsemme puhuisivat tällaisessa tilanteessa saamea, jos me emme tee niin. - -

Kielenvalinnan tiedostaminen onkin tärkeää uhanalaisten vähemmistökielen puhujayhteisössä. Se, millä kielellä yksittäinen puhuja puhuu tietyssä tilanteessa, vaikuttaa loppujen lopuksi koko ryhmän kielenvalintaan.

Torkel Rasmussen (2013: 46–47) tarkastelee tätä yksilön ja ryhmän kielenvalinnan suhdetta Landryn, Allardin ja Henryn (Landry & al. 1996: 447) käsitteen *individual network of linguistic contacts* kautta.

Dát psykologalaš fáktorat váikkuhišgohtet olbmo gielalaš láhttemiidda mat iešalddes váikkuhišgohtet olbmo lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádahkii. Fierpmádat lea oassin stuorat giellaservodagas ja nuppástusat ovttaskas olbmuid lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádahkii šaddet loahpaloahpas váikkuhit olles joavkku etnolingvisttalaš ceavzinnávccaide - -

’Nämä psykologiset tekijät alkavat vaikuttaa ihmisen kielelliseen käytökseen, joka itse asiassa alkaa vaikuttaa ihmisen kielellisten yhteyksien yksilölliseen verkostoon. Verkosto on osana suurempaa kieliyhteisöä ja muutokset yksittäisten ihmisten kielellisten yhteyksien yksilöllisessä verkostossa vaikuttavat loppujen lopuksi koko ryhmän etnolingvistiseen elinvoimaisuuteen.’

Tarkasteltaessa kielipesätoimintaa tutkimukseni aikaperspektiivissä 1997–2014 on ilmeistä, että kielipesätoiminta on sysännyt inarinsaamen kieliyhteisössä käyntiin juuri Rasmussenin kuvaileman prosessin. Kielipesien kautta lasten perheiden ja sukujen muodostamissa verkostoissa on tapahtunut kielellisen käytöksen muutos, joka on lisännyt koko inarinsaamen kieliyhteisön etnolingvististä elinvoimaisuutta. Vaikka kielipesätoiminta ei ole koskettanut henkilökohtaisesti kaikkia inarinsaamelaisia ja inarinsaamen puhujia, pienessä yhteisössä se on päässyt vaikuttamaan tarpeeksi moneen verkostoon. Aloittaessani haastattelut vuonna 2005 tämä muutos oli vasta alkuvaiheessa. Useimmat vanhemmat eivät osanneet inarinsaamea, olosuhteita sen tehokkaaseen oppimiseen ei vielä ollut ja monet kielitaitoiset isovanhemmat eivät puhuneet inarinsaamea lapsenlapsilleen. Ratkaisevana käännekohtana, jolloin kielipesätoiminnan yhteisölliset ulottuvuudet alkoivat toden teolla vaikuttaa kieliyhteisöön, näyttäytyy

inarinsaamen intensiivisen aikuisopetuksen käynnistyminen vuonna 2009. Kielipesälasten perheitä koskeva kielellinen muutos kuvastaa paitsi konkreettista opiskelumahdollisuuksien parantumista, myös yhteisössä tapahtunutta ideologista selkiyttämistä (ks. 2.1.2). Sen tuloksena kielipesälasten vanhemmat ja isovanhemmat ovat sisäistäneet oman vastuunsa kielenpuhujina, lasten kielellisenä tukena ja kielen eteenpäin siirtäjinä.

7 Kielimestari–oppilas-menetelmä revitalisaation tekijänä

Tämä luku kuvaa kielimestari–oppilas-menetelmää osana inarinsaamen kielen aikuisopetusta ja revitalisaatiota. Globaalissa mittakavassa kielimestari–oppilas-menetelmä tarkoittaa yksilölliseen vuorovaikutukseen perustuvaa kielenoppimismuotoa, jossa uhanalaisen vähemmistökielen tavallisesti vanhempi, äidinkielen kielenpuhuja ja nuorempi kielenopiskelija viettävät aikaa yhdessä käyttäen kommunikaatiokielenä yksinomaan kyseessä olevaa uhanalaista vähemmistökieltä (Hinton 2002; Hinton 2008: 217–226; Olthuis & al. 2013). Näin opiskelija pääsee harjoittelemaan opiskelemaansa kieltä käytännössä sekä tutustumaan kieliyhteisön jäseniin ja kielen välittämään kulttuuriin. Kielimestarit puolestaan pääsevät siirtämään kieltä ja kulttuuria eteenpäin ja tutustumaan nuorempiin kielenpuhujiin. Kielimestari-termi voi viitata myös kielentutkijoiden kanssa työskenteleviin kielenoppaisiin, jotka paitsi opettavat kieltä tutkijalle, osallistuvat tutkimuksen tekemiseen muilla tavoin (ks. 7.1.1).

Kielimestari–oppilas-menetelmää, lyhyemmin sanottuna kielimestariharjoittelua on käytetty strukturoituna osana inarinsaamen kielen opetusta vuodesta 2009 alkaen. Tällöin käynnistyi inarinsaamen kielen täydennyskoulutus, vuoden kestävä intensiivinen aikuiskoulutus (ks. Olthuis & al. 2013, CASLE ja luku 4.4.2). Pysin tässä luvussa hahmottelemaan yleiskuvan siitä, miten menetelmä kehitettiin inarinsaamen kielen opetuksen tarpeisiin sopivaksi, millaista palautetta siitä saatiin ja millaisia vaikutuksia sillä on ollut kieliyhteisöön. Kiinnitän huomiota seuraaviin kysymyksiin:

- Miksi ja miten kielimestari–oppilas-menetelmää on käytetty inarinsaamen kielen aikuisopetuksessa?
- Miten opiskelijat ovat kokeneet kielimestariharjoittelun?
- Mitä kielimestarina toimiminen on merkinnyt kielimestareille?
- Millaisia vaikutuksia menetelmän käytöllä on ollut kieliyhteisöön ja kielen revitalisaatioon?

Kielimestari–oppilas-menetelmää on käsitelty maailman revitalisatiokirjallisuudessa hyvin vähän. Leanne Hintonin käytännönläheinen opas (2002) Master–Apprentice-ohjelmasta on ainoa aihetta käsittelevä monografia. Lisäksi hän käsittelee aihetta joissakin artikkeleissa (Hinton 1997 ja 2008). Aikuisille tarkoitetuilla mäorien kielen kielikylpykursseilla kieltä ovat siirtäneet vanhemmat, äidinkielliset kielenpuhujat, joita nimitetään englanninkielisessä kirjallisuudessa käsitteellä *elders* tai *tutors* (Nicholson 1990). Olthuis & al. (2013: 40–46, 79–94) kuvaavat inarinsaamen kielen täydennyskoulutuksessa kehitettyä kielimestariharjoittelua. He sivuavat myös Hintonin kuvaamaa Master–Apprentice-ohjelmaa sekä inarinsaamen kielen tutkijoiden ja inarinsaamelaisten kielimestareiden yhteistyötä 1800- ja 1900-luvuilla. Kielimestari–oppilas-menetelmä on arvattavasti ollut käytössä monien maailman vähemmistökielten puhujayhteisöissä, mutta vailta tietoista suunnittelua ja organisointia, yksilöllisten sopimusten tai satunnaisten tapaamisten muodossa. Kirjallisten lähteiden perusteella vaikuttaa siltä, että sitä on käytetty strukturoidusti Kalifornian Master–Apprentice-ohjelman lisäksi Uudessa-Seelannissa (Nicholson 1990) ja inarinsaamen puhujayhteisössä. Inarinsaamen mallin mukaan menetelmä on otettu käyttöön ainakin eteläsaamen ja koltansaamen kielen opetuksen osana (ks. Sametinget 2011: 10, painamaton; Saamelaisalueen koulutuskeskus 2014, painamaton). On kuitenkin täysin mahdollista, että menetelmää on käytetty muuallakin eri nimellä tai ilman kirjallista dokumentointia.

Väitöstutkimukseni tässä luvussa asemani yhtäältä inarinsaamen kielen revitalisaation tutkijana ja toisaalta sen osanottajana korostuu. Olin Anarâškielâ servin työntekijänä Inarinsaamen kielen täydennyskoulutushankkeessa, jossa kielimestariharjoittelua ensimmäisen kerän käytettiin strukturoituna osana opetusta. Kielimestariharjoittelun suunnittelu ja järjestäminen kuului hankkeessa minun vastuualueeseen. Vaikka näin läheisen aiheen tutkiminen asettaa tutkijalle erityisiä haasteita, pidän asetelmaa enemmän vahvuutena kuin ongelmana. Näin läheltä, kuinka menetelmän soveltaminen inarinsaamen puhujayhteisöön tapahtui, millaisia hankaluuksia siinä oli ja miten se otettiin vastaan. Esittelen tätä prosessia luvussa 7.2. Tutkijan positiotani ja siihen liittyviä tutkimuseettisiä kysymyksiä olen kuvannut tarkemmin luvussa 2.3.

Käytän tässä luvussa pitkälti inarinsaamen täydennyskoulutuksen yhteydessä kerättyä aineistoa: opiskelijoiden kirjoittamia loppuraportteja sekä täydennyskoulutushankkeessa varsinaisen koulutuksen loputtua työskennelleen Anne-Marie Kallan tekemiä kielimestareiden haastatteluja ja niiden pohjalta koottua raporttia (Kalla 2010, painamaton). Tämän aineiston käyttöön olen saanut luvan jo täydennyskoulutuksen aikana kaikilta osapuolilta. Aineistoa käytän samojen periaatteiden mukaisesti kuin omaakin aineistoani (ks. luku 1.2): anonyymiteettiä kunnioittaen ja sen vuoksi ilman henkilöön yhdistettäviä koodeja, nimimerkkejä tms. tunnisteita.

7.1 Kielimestariharjoittelun tausta

7.1.1 Inarinsaamelaiset kielimestarit 1800- ja 1900-luvulla

1800- ja 1900-luvulla useilla suomalaisilla kielentutkijoilla ja kirkon työntekijöillä oli henkilökohtaisia inarinsaamelaisia kielennoppaita, jotka opettivat heille kieltä ja toimivat apuna käännöstyössä ja tutkimuksessa. Näitä kielennoppaita on usein nimitetty kielimestareiksi, inarinsaameksi *kielâmiäštár* (ks. esim. Anarâš kalender 2005). Tämä nimitys otettiin sittemmin käyttöön inarinsaamen kielen täydennyskoulutuksessa. Esimerkiksi T. I. Itkonen käyttää kyseistä nimitystä, mainiten mm. turjansaamelaiseksi kielimestarikseen Jelisei Matrehinin Jokangan kylästä ja koltansaamen kielimestarikseen Mikko Fedotovin Kolttakönkäältä (Itkonen T. I. 1991: 185, 252).

Ensimmäinen kielentutkija, jonka tiedetään perehtyneen inarinsaamen kieleen kielimestari–oppilas-tyyppisen käytännön avulla, oli Inarin seurakunnan kappalainen ja Utsjoen seurakunnan kirkkohera E. W. Borg. Tämä julkaisi vuonna 1859 ensimmäisen kokonaan inarinsaamenkielisen kirjan: *Anar Sämi Kiela Aapis Kirje ja Doktor Martti Lutherus Ucca Katkismus* (Borg 1859). Hänen kielimestarianaan toimi Heikki Mattus, Jormo-Hendrih, joka samalla vastavuo- roisesti vahvisti omaa suomen kielen taitoaan. E. W. Borg kiinnitti heti Inariin saavuttuaan huomiota 18-vuotiaaseen Mattukseen, jolla oli hyvä kielitaito. Mattus toimi sittemmin katekeettana eli kiertokoulun opettajana, vankikuljettajana ja lukkarina. Hän osallistui myös

Inarin kunnallispolitiikkaan. Heikki Mattus kirjoitti inarinsaameksi jo 1880-luvulla, ja ortografiaeroista huolimatta teksti on ymmärrettävää nykypäivän inarinsaamen puhujalle. Näitä kirjoituksia on tallennettu SKS:n kirjallisuusarkistoon A. V. Koskimiehen kieliaineistoihin sekä julkaistu teoksessa *Inarinlappalaista kansantietoutta* (Koskimies & Itkonen 1978 [1917]). (Kangasniemi & Kuuva 2003; Anarâš kalender 2005; Siida: Anarâšah. Tutkimus.)

Kielentutkija A. V. Koskimies teki kesällä 1886 matkan Inariin tarkoituksenaan tutkia inarinsaamen kieltä. Hänellä oli lukuisia eri inarinsaamen murteita puhuvia kielimestareita, mm. Heikki Mattus, Iisakki Mannermaa, Mikko Aikio ja Paavali Valle. Kahden ja puolen kuukauden pituisen matkansa aikana Koskimies sai talteen satoja muisteluksia, lasten tarinoita ja sananlaskuja. Aineisto päätyi myöhemmin T. I. Itkosen toimittamana ja täydentämänä kokoelmaan *Inarinlappalaista kansantietoutta*, joka ilmestyi vuonna 1917 ja uudelleen Lea Laitisen toimittamana 1978. Inarin kirkkoherran poika, kielentutkija T. I. Itkonen keräsi kenttätömatkojensa aikana suuren määrän inarinsaamen kieltä ja inarinsaamelaista kulttuuria koskevaa aineistoa sekä otti satoja valokuvia. Hänen kielimestarinaan toimi Uula Morottaja, jota on luonnehdittu 1900-luvun inarinsaamen kirjoittamisen ja inarinsaamelaisen kertomaperinteen pioneeriksi. Tämä oli köyhän kalastajaperheen poika, joka elätti itsensä renkinä, sekatoilla ja luontaiselinkeinoilla ja kehittyi sujuvaksi kertojaksi ja aktiiviseksi kirjoittajaksi. Morottaja kirjoitti inarinsaameksi *Sabmelas-lehteen*. Hän otti kantaa myös ajankohtaisiin asioihin, esimerkiksi vuonna 1959 kirjoituksellaan *Tuhoutuuko inarinsaame* (Olthuis 2000: 571–572). (Siida: Anarâš. Tutkimus ja Anarâš kalender 2005.)

Uula Morottajan rooli oli tärkeä myös nuoremman Itkosen, inarinsaamen tutkimuksen ja koko fennougriistiikan merkkihenkilön Erkki Itkosen kielimestarina. Lisäksi tällä oli vuosikymmenten mittaisen tutkijanuransa aikana lukuisia muita kielimestareita, mm. Aili Paadar ja Elsa Kuuva (myöh. Valle). Erkki Itkosen inarinsaamen kieltä koskevan työn tuloksista näkyvimpiä ovat neliosainen suursanakirja *Inarilappisches Wörterbuch* sekä kahdentoista kielimestarin kertomuksista koottu kielennäytekokoelma *Aanaarkiela čajttuzeh*. (Anarâš kalender 2005; Siida: Anarâš. Tutkimus.)

Uudemman ajan inarinsaamen kielen tutkijoista emeritusprofessori Pekka Sammallahti perehtyi inarinsaamen kieleen pääasiassa Matti Morottajan kanssa vuodesta 1965 alkaen (Siida: Anarâš. Tutkimus). Konkreettisenä tuloksena yhteistyötä ilmestyivät sanakirjat *Säämi–suomâ–säämi škovlâsänikirje* vuonna 1983 ja *Säämi–suomâ sänikirje* vuonna 1993. Professori Lea Laitisen kielimestareina ovat toimineet mm. nellimiläiset Elsa Saijets ja Elsa Valle. Lea Laitinen kuvaa heidän ilmiömäisiä kielimestarin kykyjään tutkimusaineistooni sisältyvässä haastattelussa seuraavasti:

AP: *Miten kielen opettaminen tapahtui?*

LL: *Ei ollut kirjoja. Puhumalla vaan, ei millään muulla tavalla. - - Sen muistan hyvin, että kerran nauhoitin opettajiani niin – mistä näkee, miten kauhean lahjakkaita he olivat – että he niin kuin kuvittelivat, kun olivat kalastajia, että he lähtevät kalaan Inarinjärvelle. Jossain saarella kahvisteltiin ja sitten kuivattiin kalaa, se oli sellainen improvisoitu kuunnelma, yli puolen tunnin, se on siellä nauhoitearkistossa. He olivat kyllä hirveän monipuolisia, kielellisesti lahjakkaita.*

Laitinen keräsi paikannimiä ja perehtyi erityisesti Nellimin murteeseen. Hän toimitti kokoelman *Inarinsaamelaisia kielennäytteitä – Aanaarkielä čájtuzeh* (Laitinen 1992) ja samoin toimitti yhdessä professori Raija Bartensin kanssa Erkki Itkosen keräämään aineistoon perustuvan suursanakirjan *Inarilappisches Wörterbuch*. Olthuis & al. (2013: 43–47) analysoivat Lea Laitisen työskentelyä kielimestareidensa kanssa. Se perustui monena vuonna noin kuukauden pituiseen intensiivijaksoon, jonka aikana Laitinen asui Nellimissä, perehtyi inarinsaamen kieleen kielimestareidensa avulla ja nauhoitti heitä ja muita inarinsaamen kielen puhujia. (Anarâš kalender 2005; Siida: Anarâš. Tutkimus.)

7.1.2 Master–Apprentice-ohjelma Kalifornian alkuperäiskielten elvytyksessä

Kalifornian alkuperäiskielten elvytyksessä ja opiskelussa on parikymmentä vuotta käytetty ohjelmaa nimeltä Master–Apprentice Language Learning Program. Ohjelma sai alkunsa Native California Network -järjestön vuonna 1992 järjestämässä kielikongressissa, jossa tutkija Leanne Hinton esitteli idean vanhempien natiivipuhujien ja nuorempien kielienopiskelijoiden yksilölliseen vuorovaikutukseen perustuvasta kielienoppimisesta. Kielimestariohjelmaa kehittämään ja koordinoimaan perustettiin em. järjestön yhteyteen komitea nimeltä Advocates for Indigenous California Language Survival. Master–Apprentice-ohjelmaa on kuvattu kattavasti Leanne Hintonin yhdessä Matt Veran ja Nancy Steelen kanssa kirjoittamassa teoksessa *How to keep your language alive* (2002), johon kaikki tämän alaluvun tiedot perustuvat, ellei muuta lähdettä ole mainittu.

Kaliforniassa oli ohjelman alkaessa noin viisikymmentä alkuperäiskieltä, joilla yhä oli äidinkieliä puhujia – suurimmalla osalla kuitenkin alle tusina puhujaa. Yksikään kielistä ei siirtynyt sukupolvelta toiselle luontaisesti. Kalifornian alkuperäiskielet koostuvat mm. hokanilaiseen, uto-asteekkilaiseen ja penutilaisiin kielikuntiin kuuluvista kielistä, minkä lisäksi on isolaattikieliä kuten karukin kieli. Monien kielimuotojen kohdalla on mahdotonta vetää yksiselitteistä rajaa kielen ja murteen välille. Survey of California and other Indian languages -sivusto listaa seitsemisenkymmentä Kalifornian alkuperäiskieltä, mutta monet näistä ovat puhekielinä jo sammuneet. Muutaman kymmenen puhujan kieliä on muutamia; yli sadan puhujan kieliä ovat quechan (tunnetaan myös nimellä yuma), pohjois-paiute ja kumeyaay. (University of California: Survey of California and other Indian languages.)

Master–Apprentice-ohjelman tarkoitus on siirtää kriittisesti uhanalaisia kieliä eteenpäin tilanteessa, jossa kielen luontainen siirtyminen on katkennut ja arkipäivän kielenkäyttöyhteydet kadonneet. Ohjelmaan osallistuva henkilö sitoutuu kolmevuotiseen vuorovaikutussuhteeseen, jossa kielimestari ja hänen oppilaansa viettävät joka viikko tietyn tuntimäärän yhdessä käyttäen kommunikaatiokielenä alusta asti ainoastaan kyseessä olevaa alkuperäiskieltä. Minimitavoite on kymmenen yhdessäolotuntia viikossa, ihanne 20 tuntia viikossa.

Kielimestarit saavat palkkaa työstään. Enemmistökieltä ei ole tarkoitus käyttää lainkaan, lukuunottamatta käytännön järjestelyjä koskevia keskusteluja ohjelman alkuvaiheessa. Kyseessä on aikuisten kielikylpy, jossa kielen oppiminen perustuu suulliseen kommunikaatioon ja konkreettiseen tekemiseen. Jokaiselle vuodelle asetetaan tavoitteet. Ensimmäisen vuoden jälkeen oppilaan tulisi ymmärtää kielimestarin puheen olennainen sisältö ja kyetä muodostamaan yksinkertaisia lauseita; viimeistään kolmannen vuoden jälkeen hänen tulisi ryhtyä opettamaan kaikkea oppimaansa eteenpäin.

Master–Apprentice-ohjelmassa korostetaan oppijan aktiivista roolia. Kielimestareilla ei useinkaan ole koulutusta eikä kokemusta kielen opettamisesta. Heiltä ei missään nimessä voida edellyttää luku- ja kirjoitustaitoa kyseisessä kielessä, ei myöskään kykyä selittää kieliopillisia rakenteita analyttisesti ja paradigmoittain. Oppilaan on otettava päävastuu oppimisprosessista ja ohjattava kielimestaria opettamaan häntä tarkoituksenmukaisesti. Kieliopilliset rakenteet on opittava kysymällä, vertaamalla ja esimerkkilauseiden kautta, jos kieliopin kuvauksia ei ole. Oppilaan on usein myös tuettava kielimestaria siinä, että tämä pysyttelee kohdekielessä eikä vaihda enemmistökielen. Kielimestarille voi olla hyvin raskasta puhua kieltä oppilaalle, joka ei aluksi ymmärrä sitä. Kyseessä saattaa olla kieli, jota ei enää käytetä päivittäisenä kommunikaatiokielenä, joten kielimestarilla voi olla vahva tendenssi vaihtaa kieltä englantiin. Kielikylvyn ylläpitäminen tällaisessa tilanteessa vaatii molemmilta osapuolilta vahvaa sitoutumista.

Master–Apprentice-ohjelman suositus on, että oppilas ei tee yhdessäolotuntien aikana muistiinpanoja vaan kirjoittaa ne tarvittaessa ylös jälkeenpäin. Muistiinpanot eivät saa viedä aikaa kommunikatiolta. Sen sijaan nauhoittaminen on hyvä keino saada kielimestarin puhetta talteen, koska se ei yleensä haittaa yhdessäoloa, ja nauhoitteisiin voi palata itse jälkeenpäin niin usein kuin tarve vaatii.

Leanne Hinton kuvaa teoksessaan yksityiskohtaisesti Master–Apprentice-sessioiden sisältöä ja etenemistä ja suosittelee tiettyjä puheenaiheita ja yhteisiä aktiviteetteja. Jokainen pari kuitenkin muodostaa yhdessäoloajasta sellaisen kuin haluaa. Teoksessa tarkastellaan myös sitä, miten kielimestariohjelmaa voi soveltaa erilaisissa kieliyhteisöissä ja luokkahuoneopetuksessa.

7.2 Kielimestariharjoittelun suunnittelu ja toteuttaminen inarinsaamen täydennyskoulutuksessa

Olthuis & al. (2013: 79–94) kuvaavat inarinsaamen täydennyskoulutuksen kielimestari–oppilas-harjoittelun lähtökohtia, suunnittelua ja toteutumista yksityiskohtaisesti. Tässä yhteydessä esittelen niitä lyhyesti. Silloin kun kuvaukseni liittyy suoraan Olthuis & al.:n monografiin (2013), viitataan siihen. Muilta osin alaluku pohjautuu omaan empiiriseen tietooni. Suurin osa alla esitetystä sisältyy painamattomaan raporttiini (Pasanen 2010), johon myös Olthuis & al. (2013) viittaavat (huom., heidän teoksensa lähdeluettelossa raporttini esitetään vuosiluvulla 2010b, mutta tekstissä siihen viitataan vuosiluvulla 2010a).

Kielimestariharjoittelun idea syntyi täydennyskoulutushankkeessa noin puolitoista vuotta ennen koulutuksen alkua. Projektia suunnittelevaan Anarâškielâ servin tutkimusryhmään kuuluivat FT Marja-Liisa Olthuis, KM Irmeli Moilanen ja minä. Hankkeen tavoitteena oli mahdollistaa lyhyessä ajassa, yhden vuoden sisällä sellainen kielitaito, jonka turvin koulutuksen läpikäyneet henkilöt pystyisivät työskentelemään inarinsaamen kielellä erilaisilla aloilla. Näimme yhtenä koulutuksen keskeisimmistä haasteista sen, että opiskelijat pääsisivät puhumaan inarinsaamen kieltä aidossa kieliympäristössä mahdollisimman paljon. Toisaalta koko kieliyhteisön kannalta oli tärkeää löytää keinoja, joilla ns. tavallisia inarinsaamen puhujia voitaisiin ottaa mukaan kielen ja kulttuurin siirtämiseen. Ryhmä päätti lähteä kehittämään Leanne Hintonin kuvaamaa (Hinton 2002) Master–Apprentice Language Learning -ohjelmaa sopivaksi inarinsaamen kieliyhteisöön ja koulutuskokonaisuuteen. Kielimestariharjoittelun suunnittelu ja toteuttaminen kuului projektissa minun vastualueeseeni inarinsaamenkielissä työpaikoissa tapahtuvan kieliharjoittelun sekä inarinsaamelaiseen kulttuuriin liittyvien kulttuurikurssien lisäksi.

Kielimestariosuuden aktiivinen suunnittelu käynnistyi noin vuosi ennen koulutuksen alkua. Ratkaistavana oli mm. seuraavia kysymyksiä: Miten löytyisi riittävä määrä äidinkielisiä kielimestareita? Miten heidät saataisiin perehdytettyä ja sitoutettua toimintaan? Maksettaisiinko heille palkkaa, ja jos, niin millä periaatteella? Mitä kielimestariharjoittelussa konkreettisesti tapahtuisi? Miten järjestyisivät

sellaiset käytännön seikat kuin kyydit ja ruokailut? Missä opiskelijat ja kielimestarit tapaisivat? Olisiko yhdellä opiskelijalla yksi henkilökohtainen kielimestari koko vuoden ajan vai vaihtuisiko kokoonpano joka kerta? Olisiko yhtä kielimestaria kohti aina yksi opiskelija vai olisivatko opiskelijaparit tai -ryhmät parempi ratkaisu? Miten voitaisiin varmistaa se, että tapaamisten aikana puhuttaisiin vain ja ainoastaan inarinsaamea?

Tärkein yksittäinen osuus suunnitteluvaiheessa oli kielimestareiden rekrytointi. Se aloitettiin kartoittamalla resurssit. Projektitiimin kesken ja parin kieliyhteisön hyvin tuntevan kielenpuhujan avulla listattiin sellaisia inarinsaamen kielen puhujia, jotka sopisivat kielimestarityöhön. Kielimestarin piti pystyä puhumaan äidinkieltään koko päivä ehkä itseään huomattavasti nuoremmalle ja tuntemattomalle ihmiselle, mikä teki kielenkäyttötilanteesta poikkeavan vanhemmille äidinkielisille puhujille (ks. Olthuis & al. 2013: 81–84). Toinen reunaehto oli se, että henkilö olisi tarpeeksi hyväkuntoinen jaksakseen ottaa vastaan vieraita ja viettää näiden kanssa koko päivän mahdollisesti jotakin puuhaillen. Se, miten vanhemmat, äidinkieliset kielenpuhujat suhtautuisivat ehdotukseen kielimestariksi alkamisesta, mietitytti projektitiimiä etukäteen. Voisihan olla, etteivät ihmiset haluaisi, jaksaisi tai uskaltaisi alkaa mukaan eikä suunnitelmista tulisi mitään.

Suurimmalle osalle listatuista henkilöistä soitin minä, muutama kielimestari löytyi muuta kautta. 31 henkilöstä, joita pyydettiin mukaan, 23 ilmoitti halukkuutensa kielimestarityöhön. Kaikki heistä eivät lopultakaan päätyneet kielimestareiksi, ja toisaalta jotkut kertaalleen kieltäytyneet osallistuvatkkin toimintaan myöhemmin. Koulutuksen aikana kielimestarina työskenteli loppujen lopuksi 21 henkilöä, joista naisia oli 11 ja miehiä 10. Mahdollisia kielimestareita olisi ollut toki paljon enemmänkin, mutta projektitiimi halusi välttää tilannetta, jossa pyydetäisiin mukaan suurta joukkoa, josta osalle ei ehkä todellisuudessa riittäisikään opiskelijoita.

Keskusteluissa kielimestarityöstä kiinnostuneiden kanssa korostettiin opiskelijoiden tarvetta kuulla inarinsaamen kieltä aivan tavallisilta kielenpuhujilta. Kielimestareilta ei missään nimessä odotettaisi kirjallista kielitaitoa, teoreettista kieliopin hallintaa tai kokemusta kielenopetuksesta. Riittäisi, kun kielimestari osaisi kieltä riittävästi

puhuakseen sitä opiskelijan kanssa koko tapaamisen ajan. Täydennyskoulutuksen alettua elokuussa 2009 järjestettiin täydennyskoulutuksen opetustiloissa tutustumis- ja tiedotustilaisuus, johon kutsuttiin kaikki kielimestarityöstä kiinnostuneet. Paikalle pääsi kahdeksan henkilöä. Tapaamisen alussa syötiin yhdessä. Opiskelijoista koostuva Koškepuško-lauluryhmä lauloi pari inarinsaameksi käännettyä laulua, ja sekä kielimestarit että opiskelijat esittäytyivät, kertoivat itsestään ja taustoistaan. Sitten opiskelijat lähtivät, ja projektitiimi jäi kielimestareiden kanssa puhumaan kielimestari–oppilas-harjoittelun periaatteista ja käytännön kysymyksistä. Tapaamispäivää kiiteltiin opiskelijoiden palautteissa, samoin monien kielimestareiden haastatteluissa, tarpeelliseksi ja onnistuneeksi. Pitkien välimatkojen ja syyskiireiden vuoksi monet kielimestareiksi halukkaat eivät kuitenkaan päässeet paikalle.

Opiskelijoille annettiin lokakuussa täytettäväksi kyselylomake, jonka avulla kartoitettiin heidän kielimestariharjoittelua koskevia toiveitaan. Opiskelijat saivat itse vaikuttaa mm. siihen, halusivatko he harjoitteluun yksin, parin kanssa vai ryhmässä. Samoin he saivat itse ehdottaa, kenen luo halusivat mennä. Toiveet otettiin huomioon mahdollisuuksien mukaan.

Täydennyskoulutuksen ensimmäinen harjoittelujakso ajoittui joulukuulle. Tällöin puolet opiskelijoista oli kielimestariharjoittelussa ja toinen puoli kieliharjoittelussa inarinsaamenkielisisä työpaikoissa. Tammikuussa osat vaihtuivat. Harjoittelut toteutuivat aluksi viikon mittaisina jaksoina. Oli kuitenkin alusta asti selvää, etteivät opiskelijat voi olla viittä päivää kielimestareiden luona. Niinpä viikoksi oli suunniteltu kaksi päivää varsinaista kielimestariharjoittelua ja kaksi päivää itsenäistä työskentelyä, jonka aikana kirjoitettiin muistiinpanoja, litteroitiin mahdollisia nauhoituksia ja suunniteltiin seuraavia kielimestaripäiviä. Viikon loppuksi perjantaina kokoonnuttiiin luokkaan reflektoidaan viikon antia.

Kahden ensimmäisen kielimestariviikon reflektointipäivään osallistui myös kielimestareita. Tällöin keskusteltiin siitä, mitä kukakin oli tehnyt, mitä oli opittu ja mistä oli puhuttu. Näitä tapaamispäiviä kritisoitiin useissa opiskelijapalautteissa kankeiksi tai epämääräisiksi. Monet kielimestarit eivät edelleenkään päässeet paikalle, eikä kaikista tuntunut luontevalta ryhtyä referoimaan kielimestaripäivien sisältöä

luokassa. Näin oli etenkin silloin, jos koko päivä oli kulunut enemmän tai vähemmän henkilökohtaisen juttelun ja muistelusten merkeissä.

Myöhemmin keväällä kielimestaripäivät sijoituivat lukujärjestykseen yksittäisinä päivinä, jolloin kaikki opiskelijat olivat yhtä aikaa kielimestariharjoittelussa. Tällöinkin kielimestareita löytyi joka päivälle riittävästi. Käytännössä tavallisimmaksi kokoonpanoksi muodostui se, että yhden kielimestarin luo meni kerrallaan kaksi opiskelijaa. Jotkut opiskelijat olivat joka kerta eri kielimestarin luona, toiset taas halusivat päästä useamman kerran saman henkilön luo. Joku projektitiimistä, tavallisimmin minä, soitti kielimestareille noin viikkoa ennen kielimestaripäivää ja tiedusteli, onko kielimestarilla tällöin mahdollisuus ottaa vastaan opiskelijoita. Opiskelijat soittivat itse kielimestareille esim. edellisenä päivänä sopiakseen tulonsa tarkemmasta ajankohdasta, samoin ajo-ohjeista ja ruokailuun liittyvistä seikoista. Opiskelijat ohjeistettiin puhumaan kielimestareille inarinsaamea jo tämän puhelun aikana. Yhteensä opiskelijat viettivät kielimestareiden kanssa kymmenen täyttä päivää eli 70 tuntia.

7.3 Opiskelijoiden kokemukset kielimestariharjoittelusta

Esittelen tässä alaluvussa inarinsaamen täydennyskoulutuksen opiskelijoiden kokemuksia kielimestariharjoittelusta. Aineistonani käytän opiskelijoiden kielimestariosuuden päätteeksi kirjoittamia loppuraportteja. Raporteissa opiskelijoiden tuli referoida kielimestaripäivien kulkua ja antia. Monet myös kertoivat kielimestariharjoittelun herättämistä tunteista ja esittivät mielipiteitä harjoitteluosuuden järjestelyistä. Raportit kirjoitettiin inarinsaameksi. Olen kuitenkin päätynyt esittämään alaluvun lainaukset vain suomennettuna. Lainauksia tulee niin runsaasti, että niiden esittäminen kahdella kielellä veisi suhteettoman paljon tilaa. Opiskelijoiden inarinsaamenkielisissä teksteissä on myös sellaisia kielellisiä virheitä ja erityispiirteitä, joiden perusteella lainauksista voisi tunnistaa yksittäisen opiskelijan. Lainaukset esitän ilman nimiä, nimimerkkejä tai koodeja, kuten muutkin narratiivit tässä tutkimuksessa, poisluettuna luku 5 (aineiston käsittelystä ks. 1.2.2). Näin yksittäisen henkilön tunnistaminen on epätodennäköisempää kuin

siinä tapauksessa, että saman henkilön kaikki lainaukset voisi jäljittää jonkin tunnistetiedon perusteella. Lainauksissa esiintyvät erisnimet ja paikannimet olen korvannut seuraavilla koodeilla:

- KM = kielimestari (jos lainauksessa puhutaan useammasta kielimestarista, KM1 ja KM2)
- OP = opiskelijatoveri (vastaavasti tarvittaessa OP1 ja OP2)
- NN = jokin muu ulkopuolinen henkilö tai suku
- XX = paikannimi sellaisissa tapauksissa, joissa sen esittäminen vaarantaa opiskelijan tai kielimestarin anonymiteetin

Lainauksissa tulee esille joitakin henkilöitä omilla nimillään sellaisissa tapauksissa, joissa kyse on yleisluontoisesta, heidän julkiseen toimintaansa kuuluvasta tiedosta. Olen pyrkinyt suomentamaan otteet mahdollisimman sanatarkasti, mutta mahdolliset virheet olen suomentanut korrektissa muodossa. Saamen kieltä koskevissa kohdissa olen suomentanut sanan *anarâškielâ* joka kerta 'inarinsaame(n kieli)' ja sanan *sämikielâ* joka kerta 'saame(n kieli)'.

Tarkastelen opiskelijoiden kokemuksia seuraavien kysymysten valossa:

- Mitä kielimestareiden kanssa tehtiin?
- Miten inarinsaamen kielen puhuminen sujui ja miltä se tuntui?
- Millaisena kielimestareiden suhde inarinsaamen kieleen ja asenteet sitä kohtaan näyttäytyivät?
- Miten kielimestarit suhtautuivat kielimestariharjoitteluun ja omaan opettajanrooliinsa?
- Millaisiksi muodostuivat opiskelijoiden ja kielimestareiden väliset suhteet?
- Millaisia tunteita harjoittelupäivät nostivat esiin?
- Mitä hyvää ja mitä parannettavaa harjoittelun järjestelyissä oli?

7.3.1 Kielimestaripäivien sisältö

Kuten edeltä käy ilmi, täydennyskoulutuksen järjestäjät antoivat opiskelijoille ja kielimestareille vapaat kädet sen suhteen, miten nämä käyttäisivät määritellyn ajan keskenään. Joitakin ideoita annettiin, mutta kielimestareille ei haluttu luoda liikaa paineita ohjelman laatimisesta eikä myöskään antaa valmista kaavaa siihen, miten päivät pitäisi viettää. Opiskelijoiden aktiivista roolia korostettiin ja heitä kehoitettiin esittämään kielimestarille ajatuksia siitä, mitä yhdessä voitaisiin tehdä. Tietenkin se, että kielimestaripäivät vietettiin yleensä kielimestareiden kotona, vaikutti siihen, mitä tehtiin ja kumman osapuolen aloitteesta.

Mitä kielimestarit ja opiskelijat sitten lopulta tekivät keskenään? Ainakin seuraavia töitä ja ajanvietteitä tulee raporteissa esille: ruuanlaitto, leipominen, porojen ruokkiminen, haravointi, käsityöt, risuluidan tekeminen, kalastus, riekostus, siivoaminen, valokuvien katselu, luonnossa liikkuminen ja ostoksilla käynti.

Niin me ehdotimme KM:lle, että antaisi meille haravat käteen, että me pääsisimme töihin. Ensin hän sanoi, että ei hän kehtaa panna meitä sellaiseen työhön, mutta kyllä hän uskoi, kun me molemmat sanoimme, että haluamme ulos.

KM oli kyllä puhunut minulle puhelimesta kielojen kokemisesta / kielten oppimisesta [inarinsaameksi kielä tarkoittaa sekä kieltä että kielaa ja oppâđ sekä oppimista että pyydyksen kokemista], mutta en ollut aivan ymmärtänyt, että kyse on riekonkieloista.

Monet opiskelijat raportoivat, että koko päivänä ei loppujen lopuksi, mahdollisista suunnitelmista huolimatta, ehditty tehdä muuta kuin puhua. Seitsemän tuntia kului nopeasti juttelun ja kahvistelun merkeissä.

Puhumista oli ensimmäisenä päivänä 7,5 tuntia. Tarvetta ilmeisesti oli.

Aika meni hirveän nopeasti. Me emme ehtineet tehdä mitään muuta, kun oli niin paljon puhuttavaa. Me vain istuimme, joimme

kahvia, teimme ruokaa ja katsoimme, mitä koirat ja linnut tekivät ja millainen ilma oli.

Raporttien mukaan puheenaiheita todella riitti. Kielimestarit kertoivat ilmeisen mielellään elämästään, asuinseutunsa ihmisistä ja luontoon liittyvistä asioista. Monet opiskelijat ihailivat kielimestareidensa kertojantaitoja etenkin menneiden aikojen muistelusten yhteydessä. He olivat myös vaikuttuneita siitä tiedosta, jota kielimestareilla oli ja jota oli vaikea saada muualta.

Hänellä on kyllä niin paljon tietoa, että oli suorastaan lahja minulle, kun pääsin hänen luokseen.

KM on taitava kertoja, en minä niin paljon edes ehtinyt ehdottaa hänelle mitään aiheita. KM:lla oli intoa puhua ja kertoa vanhoista asioista, nuoruudestaan, niin kuin olin toivonutkin.

Iltapäivän me nauhoitimme, kun KM kertoi elämästään. Siitä tuli suunnilleen tunnin verran nauhoitettua materiaalia. KM on hyvä ja hauska kertoja.

7.3.2 Inarinsaamen kielessä pysyminen

Raporttien mukaan kielimestariharjoittelun pääperiaate eli pelkästään inarinsaamen kielen puhuminen kielimestarin kanssa onnistui erinomaisesti. Kieliympäristön pitävyyttä seurattiin alusta asti opiskelijoilta ja kielimestareiltakin kyselemällä, koska kyse oli koko toiminnan kannalta olennaisesta ja toisaalta myös hyvin herkästä seikasta. Onhan tiedossa, että nimenomaan vanhempien, äidinkielisten kielenpuhujien ei kaikissa tapauksissa ole ollut helppoa alkaa puhua inarinsaamea uusien, nuorempien kielenpuhujien kanssa (ks. 6.4.4, 7.2 ja Olthuis & al. 2013: 81–84). Raporteissa on vain pari mainintaa tilanteesta, jossa kielimestaria piti muistuttaa inarinsaamessa pysymisestä. Tällöinkin kieleen päästiin pian takaisin.

KM:lla oli aika paljon suomen kielen sanoja ja joskus hän alkoi aivan puhua suomeksi, mutta me emme alkaneet, niin hän jatkoi taas inarinsaameksi.

KM:n oli silloin tällöin vaikea muistaa, että pitää käyttää saamen kieltä. Minä vastasin saameksi ja silloin hän aina huomasi, että oli väärä kieli, ja sanoi saman asian uudestaan myös saameksi. ”Voi voi, kun minä en ole tottunut käyttämään saamea pitkään aikaan, anteeksi vaan.”

Joissakin paikoissa oli inarinsaamenkielisen kielimestarin lisäksi tämän puoliso tai muita ihmisiä, jotka eivät välttämättä osanneet inarinsaamea. Tämä vaikutti päivien kielelliseen sisältöön.

Siksi en voinutkaan koko aikaa puhua vain inarinsaamea niin kuin muissa paikoissa; minunhan piti jutella myös NN:n kanssa.

Enimmäkseen me kaikki puhuimme inarinsaamea, mutta kuitenkin NN1:n kanssa suomea ja NN2:n kanssa sekaisin inarinsaamea, suomea ja pohjoissaamea. Se ei minusta haitannut ollenkaan, kun kuitenkin enimmäkseen me olimme KM:n kanssa.

Monet kertovat, että kielimestareiden ymmärtäminen ei ollut etenkin alussa itsestäänselvää. Kieltä oli opiskeltu harjoittelujakson alkaessa 4–5 kuukautta – toisilla kielimestariharjoittelu alkoi joulukuussa, toisilla tammikuussa. Opettajien puhumaan inarinsaameen oli totuttu ja opiskelukavereiden kanssa oli alettu puhua kieltä, mutta uusien, vielä vanhojen ja äidinkielisten kielenpuhujien kieli saattoi olla hyvinkin erilaista.

Minä keräsin KM1:ltä ja KM2:ltä kudontasanoja ja yritin ymmärtää mitä he puhuivat inarinsaameksi. Koulutuksessa oli mennyt jo melkein 4 kuukautta, mutta kyllähän se oli vielä vaikeaa ymmärtää kaikki ja puhuminen oli vielä vaikeampaa.

Kielen puolesta voi sanoa, että paljon meni minulla vielä ohi sen takia, että en ymmärtänyt kaikkea. Joskus aina sanoin, etten ymmärtänyt ja kysyin, että mitä hän sanoi. Mutta sitten, kun en ymmärtänyt sen jälkeenkään, niin en viitsinyt enää kysyä uudestaan.

Hänen kielensä ei ollut aivan helppoa meille. Ystävällisesti me kuitenkin nauroimme aina mukana, vaikka emme aina tienneetkään, miksi.

Onneksi KM oli kärsivällinen opettaja eikä hermostunut, vaikka ymmärsin häntä vähän huonosti. Maanantai oli vaikea päivä, kun ajattelin, etten ymmärrä mitään. Tiistai oli jo vähän helpompi.

Minun kielimestariharjoitteluni eteni niin, että ensimmäisenä tuli inarinsaamen kuunteleminen ja sitten puhuminen. Kielitaito parani koko ajan ja minusta tuli rohkeampi puhuja. Kun aikaa kului, se kielenkäyttö ei ollut aina mielessä, inarinsaamen puhuminen tuli luonnollisesti ja saattoi ”mennä mukaan” kulttuuriin ja asioihin. Sanat ja muodot olivat tarttuneet päähän ja odottivat siellä käyttöä. Hyvä oli, jos alkoi jo matkojen aikana puhua inarinsaamea. Huomasin myös, että kielieroja ja sanontaeroja jäi päähän paremmin, kun kielimestariharjoittelu eteni.

Jotkut opiskelijoista kertoivat väsyneensä etenkin ensimmäisten kielimestaripäivien aikana kovasti, kun kielen ymmärtäminen ja tuottaminen vaati niin kovasti energiaa.

Puhuminen oli ”kovaa työtä” minulle ja KM:llekin, mutta se antoi meille paljon.

7.3.3 Kielimestareiden rooli opettajana

Opiskelijat vaistosivat, että kielimestarit olivat aidosti iloisia siitä, että pääsivät puhumaan inarinsaamea ja tekemään jotain inarinsaamen kielen hyväksi. Useimmissa raporteissa tuli esille se, että monet kielimestarit eivät nykyään pääse käyttämään kieltä kovinkaan paljon. Syitä tähän saattoivat olla maantieteellinen etäisyys muihin kielenpuhujiin, inarinsaamen puhujien vähyys omassa suvussa tai tuttavapiirissä tai vain tottumus puhua suomea.

KM oli iloissaan, kun tulin. - - Hän sanoi monesti, miten hauskaa on puhua saamea muidenkin kanssa kuin NNI:n ja NN2:n ja päästä puhumaan omaa äidinkieltään nuoren naisen kanssa.

XX:ssä hänellä ei ole niin paljon mahdollisuuksia puhua inarinsaamea. Tuntuu siltä, että hänelle se oli hyvin tärkeä asia, että

hänkin pääsi kielimestariksi, kun näin hänestä tuntui, että hänkin on inarinsaamelaisen yhteisön tärkeä osa (vaikka asuukin XX:ssä eikä Inarissa) ja hän pääsee tekemään jotain hyödyllistä yhteisön hyväksi.

Hän sanoi, että on kyllä tykännyt siitä, että aina tulee vieraita ja saa puhua koko päivän inarinsaamea.

KM puhuu hyvin ja sujuvasti inarinsaamea, vaikka on puhunut niin vähän ja nykyäänkin vielä puhuu harvoin.

Niin kuin muutkin kielimestarit, hän sanoi, että puhekavereita ei ole paljon. Hän kertoi, ettei hän pääse käyttämään inarinsaamea joka päivä, mutta oli onnellinen, että inarinsaamea kyllä kuuluu melkein joka paikassa nyt.

Monet kielimestarit ottivat oman roolinsa opiskelijoiden opettajana vakavasti. Puhelimessa ei joutanut puhumaan, kun piti paukuttaa opiskelijan päähän saamen sanoja!

Jotkut myös soittivat puhelimella, mutta hän halusi olla hyvä kielimestari ja uskollisesti aina sanoi, että nyt hän on töissä ja hänen pitää jatkaa inarinsaamen puhumista. ”Niitä saamen kielen sanoja olen tämän tyttösen päähän paukuttamassa”, hän sanoi puhelimessa, ja minä nauroin.

Yksi osa-alue, jossa kielimestareiden opettajanrooli konkreettisesti näkyi, oli opiskelijoiden kielivirheisiin puuttuminen. Tämä seikka jakaa usein kielenopiskelijoiden mielipiteitä: toiset ovat mielissään, kun natiivipuhujat korjaavat heidän virheitään, toisia se taas ärsyttää tai masentaa (ks. myös 8.2.4). Raporteissa kielivirheisiin puuttuminen nähdään lähestulkoon pelkästään positiivisessa valossa. Opiskelijat olivat motivoituneita kehittämään omaa inarinsaameaan ja iloitsivat avusta.

KM on erityisen hyvä kielimestari siksi, että hän aina ja aina jaksaa korjata, kun minä sanon väärin. Vaikka se alussa (joulu-kuussa) tuntui siltä, että joka toinen sana oli väärin, mutta kyllä siihen tottui.

Hän oli myös ottanut kielimestari”työn” hirveän vakavasti. Hän korjasi minun kieltäni ja aina sanoi, että olisi parempi, jos sanoisit näin ja näin. Ja minusta se oli hyvä, että hän korjasi.

KM ystävällisesti korjasi meidän kieltämme ja myös opetti sanomaan paremmin \bar{d} -kirjainta. Minä aina vahingossa sanon sen kuin suomen kielen d:n, vaikka minä kyllä tiedän, miten se pitäisi sanoa.

Oli hirveän hauskaa mennä uudestaan, kun minusta KM puhui niin selkeästi ja hän myös korjasi minun kieltäni. Ei jatkuvasti, mutta kuitenkin aina silloin tällöin. Ja hän osaa tehdä sen niin, että ei tule sellaista epämiellyttävää tilannetta vaan uskaltaa puhua enemmän.

Toisaalta joidenkin kielimestareiden asenne opiskelijoiden inarinsaamen puhumista kohtaan ei ollut niin opettajamainen.

KM:n kanssa se koko kielimestari–opiskelija–paradigma vähän niin kuin unohtui jo alussa, kun hänellä ei ollut ollenkaan sellaista ”minä olen suuri opettaja” -roolia.

KM ei korjannut, jos ja kun minä sanoin väärin.

7.3.4 Omilla juurilla

Inarinsaamen täydennyskoulutuksen opiskelijoista noin puolet tuli inarinsaamelaisesta suvusta. Heille kielimestareiden joukossa oli sekä tuttuja että sukulaisia, ja kielimestareiden kanssa tuli ilmi uusia sukulaisuussuhteita. Jotkut saivat kielimestareilta uusia tietoja suvustaan. Tällaiset kokemukset ja niiden myötä syntyneet tai lujittuneet sosiaaliset verkostot ovat epäilemättä muodostuneet merkittäväksi tekijäksi oman identiteetin ja inarinsaamelaiseen yhteisöön integroitumisen kannalta.

Voi, miten hauska päivä. OP sai tietää, että KM on melkein kuin hänen mummonsa.

Minäkin löysin omia juuriani XX:stä.

KM oli minulle tuttu ihminen jo ennalta. Ja minä tiesin etukäteen, että kysyn häneltä, että millaisia muistoja hänellä on minun mummo- ja vaarivainaastani.

KM kertoi minulle paljon asioita minun mummostani ja vaaris-tani. Se oli minulle tärkeää.

Hänellä oli mukana NN-suvun papereita, joissa olin minäkin. Se oli ihmeellistä.

Minä olen hänen kanssaan puhunut saamea ennenkin ja kuullut jo pienenä tyttösenä, kun hän puhui saamea.

Olen melkein joka paikassa huomannut, että olen jollain lailla sukua kielimestareille.

7.3.5 Opiskelijoiden ja kielimestareiden välinen suhde

Suurin osa täydennyskoulutuksen opiskelijoista oli kotoisin Inarista tai ainakin asunut Inarissa jo pitkään. Niinpä osa kielimestareista ja opiskelijoista tunsi toisensa jo ennalta. Opiskelijat saivat esittää toiveita siitä, kenen kanssa halusivat harjoitella, ja jotkut toivoivatkin pääsevänsä nimenomaan omien tuttujensa luo. Se, oliko kyse ennalta tutusta ihmisestä, jonka kanssa oli jo totuttu puhumaan suomea, vai kokonaan uudesta tuttavuudesta, loi kielimestaritapaamisille hieman erilaiset lähtökohdat. Monet miettivät etukäteen, miten kielen vaihtaminen suomesta inarinsaameen onnistuisi. Raporttien perusteella kielenvaihto onnistui hyvin.

Minä ja KM olemme ”tuttuja jo suomeksi”, mutta nyt me olimme ensimmäistä kertaa yhdessä niin, että kieli oli saame.

KM oli minulle jo ennalta tuttu, kun hän on minun äitini toinen serkku, mutta nyt oli ensimmäinen kerta, kun puhuimme hänen kanssaan saamea.

Minä vähän jännitin, että mitenköhän se inarinsaamen puhuminen onnistuu hänen kanssaan, kun olimme tottuneet aina käyttämään suomea. Aika hyvin se kuitenkin onnistui.

Se oli sen takia vähän erilainen kielimestaripäivä kuin muut, kun KM on minun kaverini, ja olemme vasta vähän aikaa sitten alkaneet puhua keskenämme inarinsaamea.

Tuttujen kesken juttu saattoi jatkua siitä, mihin se oli viimeksi jäänyt, vaikka kieli olikin nyt eri.

Me puhuimme monenlaisista asioista, ja kun me tunsimme toisemme jo pitkältä ajalta, mutta emme olleet tavanneet taikka puhuneet yli kymmeneen vuoteen, niin meillähän oli paljon kerrottavana ja kysyttävänä.

KM on tuttu mies minulle ja se oli ensimmäinen kerta pitkään aikaan, kun meillä oli mahdollisuus jutella niin, ettei ole kiirettä ollenkaan.

Eräs opiskelija vertaa kahta erilaista kielimestaritapaamista, joista toisessa kielimestari on hänen vanha tuttunsa ja toisessa uusi tuttavuus.

Minä en tuntenut häntä ennalta, ja niinpä meidän tapaamisemme olivat aivan erilaisia kuin KM:n kanssa. Minulle ne olivat paljon helpompia enkä ollut läheskään niin väsynyt niiden jälkeen, kun meidän puheenaiheemme olivat yleisemmällä tasolla kuin KM:n kanssa. Harjoituksen kannalta ne olivat kuitenkin molemmat yhtä hyödyllisiä.

Opiskelijat kokivat kielimestariharjoittelun tietenkin jokainen yksilöllisellä tavallaan. Toisille kyse oli erittäin tunnepitoisista hetkistä. Mo-nissa raporteissa tulee esille hyvin läheinen tunneside kielimestariin, vaikka kyse olisi uudestakin tuttavuudesta.

Hän usein sanoi, että hänellä on sellainen tunne, että aivan niin kuin olisimme tunteneet koko elämämme. Hän itse mielti, että syynä siihen oli varmaankin inarinsaamea.

Hän soitti minulle pian sen jälkeen kun olin ollut siellä, halusi vain jutella. Hän oli niin innoissaan, kun pääsi puhumaan inarinsaamea!

Niitä juttuja minä en unohda. Istuin aivan olkapää vasten hänen olkapäättään, melkein hänen kainalossaan ja tunsin oloni turvalliseksi.

7.3.6 Kielimestareiden inarinsaame

Kielimestareiden joukossa oli monenlaisia kielenpuhujia, jotka kuitenkin yhtä poikkeusta lukuunottamatta olivat oppineet inarinsaamen varhaislapsuutensa ensimmäisenä kielenä tai yhtenä äidinkielistään. Monet olivat käyttäneet kieltä aktiivisesti koko elämänsä ja puhuivat hyvin vahvasti ja varmasti.

KM:n kieli oli todella hyvää ja puhdasta, ja hän osaa myös pohjoissaamea ja koltansaamea eikä sekoita niitä.

Minusta oli hyvä kuulla sitä ”vanhaa inarinsaamea” vähän enemmän. Ne olivat niin hyviä puhujia kaikki.

Hän oli myös niin kuin ammattimainen kielenopettaja: esim. jos minä kysyin jotain adjektiivia, että mikä se on saameksi, hän pian sanoi sen ja lisäksi myös antonyymin, esimerkikilauseen ja vähintään kaksi synonyymia!

Toisaalta osa kielimestareista epäili omaa kielitaitoaan. 1930–50-luvulla syntyneistä inarinsaamen puhujista vain jokunen osasi kirjoittaa äidinkieltään. Tätä kysymystä jouduttiin käsittelemään jo siinä vaiheessa, kun kielimestareita rekrytoitiin. Osa arveli aluksi, ettei ole sopiva toimeen, koska ei osaa kirjoittaa inarinsaamea tai on unohtanut omaa kieltään eikä ehkä puhu riittävän hyvin. Kielimestareiksi pyydetty saattoivat esittää näitä epäilyksiä siitä huolimatta, että heille oli korostettu ensihetkestä alkaen sitä, että aivan tavallinen kielitaito ja kielen puhuminen riittää. Täydellisyyttä, kirjallista kielitaitoa tai kielioopin teoreettista hallintaa ei lainkaan odotettu heiltä.

KM oli hyvin avoin ja kiltti, hän vaan koko ajan pelkäsi sitä, että puhuuko hän tarpeeksi hienosti, ”niin kuin kirjakieleessä”.

Minulle KM kertoi myös, kuka hän on, ja miten hän oli jo unohtanut inarinsaamen/inarinsaamea, mutta oli opetellut sen/sitä uudestaan. [Inarinsaamen ja suomen erilaisten objektijärjestelmien vuoksi lauseen objektit voi kääntää suomeksi joko kokonais- tai osaobjektina. Lause saa siitä riippuen hieman erilaisen merkityksen.]

Raporteissa tulee hyvin esille se, että kyse ei ollut suinkaan vain yksisuuntaisesta kielen siirtämisestä. Joissakin tapauksissa myös opiskelijat saivat opettaa kielimestareita. Kyse oli yleensä uudissanoista, joita monet vanhempien ikäluokkien kielenpuhujat eivät juurikaan tunne. Jotkut kielimestarit pääsivät puhumaan äidinkieltään niin harvoin, että eivät aina muistaneet kaikkia sanoja muutenkaan.

KM sanoi, että nykyään on niin paljon uusia sanoja, että ei hän osaa niitä. Hän myös sanoi, että on hyvä, kun on sellainen koulutus menossa; vanhat ihmiset myös saavat tietää uusia sanoja, kun opiskelijat tulevat kylään.

KM puhuu hyvin, mutta ei tunne uusia sanoja ja hän hakee sanoja aina silloin tällöin ja saattaa sanoa, että ”minäpä sanon sen nopeasti suomeksi”.

KM:llä tulee harvoin suomenkielisiä sanoja, mutta hän kyllä kysyy silloin tällöin jonkun sanan merkitystä, jos ei tiedä uutta sanaa taikka ei muista.

KM sanoi, että hän on unohtanut paljon sanoja, ja kävi muutamana kerran niin, että kun hän sanoi jonkin sanan suomeksi ja minä sanoin sen saameksi, niin hän huomaa, että niinhän se oli se sana. Kun hän oli nuori, hän oli puhunut saamea kotona, mutta tuli yhä enemmän suomea, kun elämä suomalaistui. Hän oppi paljon aivan uusia sanoja, esimerkiksi säppi ’mehu’, fakkist ’äkkiä’ ja molsođ ’vaihtaa’.

Joskus oli sanoja, joita hän ei tiennyt, kun ne ovat varmaan uudempia sanoja tai vain sellaisia, joita hän ei ole käyttänyt elämänsä aikana. Niistä hän sanoikin, että varmaan on ollut ”Morottajan Matti asialla”.

Eipä hätää, jos sanoja oli hukassa – niitä saattoi etsiä sanakirjasta tai kysyä kaverilta!

Keskustelu meni luontevasti ja oli helppoa jutella ja kysyä häneltä asioita. Aina silloin tällöin tuli sanoja, jotka piti tarkistaa. Minä katsoin hänelle sanakirjasta muutaman sanan, joita hänkään ei muistanut enää.

Sain hyvän sanalistan KM:ltä, vaikka hän ei kaikkia sanoja muistanutkaan. Muutaman sanan takia hän soitti kaverilleen ja siskolleen ja kysyi niistä, ja se oli hauskaa.

Tapaamisten aikana keskusteltiin paljon inarinsaamen kielestä. Monilla kielimestareilla oli paljon sitä koskevia ajatuksia. Tämä aihe tulee syvemmin esille alaluvussa 7.4.4.

Meillä oli vielä mielenkiintoisia juttuja sekä inarinsaamen nykytilasta että tulevaisuudesta. KM:llä on monenlaisia ajatuksia inarinsaamen uudesta ortografiasta.

Yksi ajankohtainen huoli hänellä oli saamen kielestä. Tietenkin hän kuuntelee Anarâš saavah -lähetystä ja muutenkin ihmisten juttuja ja on huomannut, että miten nopeasti puhekieli on alkanut muuttua.

Kielimestaritapaamiset olivat opiskelijoille kaiken muun ohessa kurkistus inarinsaamen kielen murre-eroihin ja myös yksittäisten kielenpuhujien puhetapoihin eli idiolekteihin.

Minä huomasin murre-eroja KM1:llä ja KM2:llä; esimerkiksi hiivsig – hyysig ’vessa’ ja forgâ – horgâ ’pian’.

KM puhui XX:n murretta, sitä oli vähän vaikea ymmärtää.

KM:t käyttivät minusta joskus vähän erilaista kieltä tai sanoja, jotka eivät olleet tuttuja.

Kielimestareilta opiskelijat saivat elävää tietoa niistä ajoista, jolloin inarinsaamen tila ja prestiisi olivat jotain aivan muuta kuin tällä hetkellä. Kielimestariharjoittelussa sama kieli, jonka puhumisesta kielimestari oli lapsena joutunut nurkkaan, oli arvostettua ja tavoiteltua kulttuurista pääomaa.

KM kertoi myös kouluajoistaan XX:ssä. Hän oli joutunut nurkkaan, kun oli puhunut saamea ja muutenkaan hän ei ollut pitänyt kouluajasta XX:ssä.

Hän kertoi, että kukaan ei ollut kieltänyt häntä puhumasta, mutta hän itse vähän häpesi puhua muuta kieltä kuin koulukieltä. Keskenään illalla he kyllä puhuivat inarinsaamea.

Hän sanoi, että lapsena hän ei itse tiennytkään, että hän osaa kahta muuta kieltä, kun hän vain puhui mitä puhui.

Omien lastensa kanssa hän ei ollut puhunut inarinsaamea. Sitä hän vähän ihmetteli nyt myöhemmin.

7.3.7 Käytännön järjestelyt

Suunnitteluvaiheessa projektitiimi oli pohtinut perusteellisesti seuraavanlaisia kysymyksiä: Olisiko kielenoppimisen ja tunnelman kannalta parempi vaihtoehto yksi opiskelija – yksi kielimestari vai useampi osallistuja yhdellä kertaa? Tulisiko parien tai ryhmien olla koko ajan samoja vai vaihtua joka kerta? Montako kielimestaripäivää osapuolet jaksaisivat yhteen menoon tai samalla viikolla? Kuinka pitkiä päivät voisivat olla? Miten paljon opiskelijoilta edellytettäisiin nauhurin käyttöä ja nauhoitteiden käsittelyä? Lopputulos oli luonnollisestikin kompromissi, kun 17 opiskelijan yksilöllisten toiveiden täydellinen huomioiminen oli opetussuunnitelman puitteissa mahdotonta. Opiskelijat ovat raporttien perusteella varsin tyytyväisiä kielimestariharjoittelun järjestelyihin.

Oli hauskaa olla OP:n kanssa. Yksin kun on, niin pitää koko ajan ”johtaa” keskustelua, taikka ainakin miettiä, että mitä seuraa-vaksi tapahtuu. Nyt oli helppoa, niin kuin lomalla.

Minun kielitaitoni kannalta oli juuri oikea valinta mennä yksin kielimestarin luo ensimmäisellä kerralla.

En ollut koskaan yksin kielimestarin luona, aina pareittain. Minusta se oli hyvä tapa. Matka meni nopeammin ja sen ajan saattoi käyttää suunnittelua ja juttelua varten. Kielimestaripai-kassa oli hauskaa, kun oli enemmän kuin kaksi puhujaa, tuli enemmän kysymyksiä ja niiden myötä asioita esille.

Jos tulee uusi mahdollisuus järjestää kurssi, silloin kielimesta-riharjoittelut saavat olla pitempiä, ainakin kolme–viisi päivää peräkkäin.

Selvästi eniten mielipiteitä jakava tekijä oli kielimestareiden nauhoit-taminen. Joidenkin mielestä se oli erittäin hyvä ja hyödyllinen, jopa välttämätön osa tapaamisia, toisten mielestä taas vastenmielistä, vai-keaa ja vaivaannuttavaa. Myös kielimestareiden välillä oli vastaavia eroja: useimmat suhtautuivat nauhoittamiseen luontevasti, jotkut taas negatiivisesti.

Minulla oli kyllä nauhuri mukana, mutta minä en käyttänyt sitä, kun KM ei välitä nauhoitushommasta.

Se ei vain sovi minulle.

Nyt kyllä kadun vähän, kun en silloin nauhoittanut mitään. Jol-lain lailla minulla oli tunne, että se häiritsisi meidän keskustelu-amme, mutta nyt minusta tuntuu, että KM olisi mielellään myös itse saanut niitä juttuja nauhalle myös toisia varten. Myöhemmin minulla oli sellainen kokemus yhden kielimestarin kanssa, että hän ei ollenkaan halunnut juttujaan nauhalle. Silloin me opis-kelijat emme nauhoittaneet mitään. Aivan toisenlainen kokemus minulla oli toisen kielimestarin luona, joka tuntui olevan hyvin tottunut kertomaan asioita nauhalle.

Kielen puolesta olisi ollut hyödyllistä, jos vaikka joka harjoituspäivästä olisi pitänyt nauhoittaa jotain ja myös litteroida jotain.

En ole nauhoittanut niin paljon kielimestareiden juttuja enkä kirjoittanutkaan ylös sanoja; olen vain nauttinut niistä päivistä.

Muutamissa kielimestaritapaamisissa oli mukana myös ulkopuolinen kuvaaja. Tämä tallensi joitakin kielimestareiden ja opiskelijoiden tapauksia lyhytfilmeiksi. Tarkoituksena oli sekä dokumentoida kielimestarimenetelmää että saada talteen kielimestareiden kieltä ja osaamista. (Ks. Olthuis & al. 2013: 52–54.)

Sen päivän aikana siellä oli myös Anneli Lappalainen kuvaamassa, ja aluksi kaikilla oli vähän sellainen tunne, että tuleekohan siitä mitään, ja minulla oli sellainen tunne, että uskallankos minä puhua mitään. Mutta onneksi sellaiset tunteet menivät nopeasti ohi.

Nauhurit oli hankittu kielimestaritapaamisia varten sekä opiskelijoiden muistamisen avuksi että kieliaineiston ja muistelusten keräämistä varten. Olimme periaatteessa kieltäneet opiskelijoita tekemästä kirjallisia muistiinpanoja päivän aikana. Ne veisivät aikaa ja huomiota varsinaisesta fokuksista eli suullisesta kommunikoinnista, ja saattaisivat luoda etäisyyttä opiskelijan ja kielimestarin välille, kun tavallisesti toinen osapuoli ei osannut kirjoittaa kieltä. Muistiinpanoja kehoitimme tekemään jälkeensä itsenäisen työskentelyn päivinä nauhoitteiden pohjalta. Tässä kohtaa noudatimme Kalifornian Master–Apprentice Language Learning -ohjelman periaatetta (ks. 7.1.2). Jotkut opiskelijat harmittelivat tätä linjavetoa.

Uusien sanojen oppimiseksi minun olisi kyllä pitänyt olla kynä kädessä koko ajan.

7.3.8 Kielimestariharjoittelun merkitys opiskelijoille

Kuten edellä on tullut esille, riippui paljon opiskelijan omasta luonteesta ja taustasta, miten henkilökohtainen ja tunnepitoinen kokemus kielimestariharjoittelu hänelle oli. Raporteista käy kuitenkin selvästi ilmi se, että kaikille se oli myönteinen ja merkittävä kokemus. Suuri osa opiskelijoista nimeää sen koko opiskeluvuoden tärkeimmäksi osa-alueeksi.

Minä en varmaankaan ole ainoa, joka sanoo, että tämä kielimestariharjoittelu on ollut kaikkein tärkein osa meidän koulutuksessamme. Ei vain kielen puolesta, vaan myös kulttuurin ja tunteiden puolesta. On tullut tunne siitä, että on päässyt paremmin inarinsaamelaisten joukkoon ja on oppinut ymmärtämään heidän elämäänsä. Meidät on aina otettu vastaan tosi ystävällisesti, ja tekee kyllä mieli kyläillä myöhemminkin.

Kielimestaripäivät ovat olleet kaikkein parhaita tämän kurssin aikana. Ne ovat antaneet minulle perspektiiviä ja tehneet myös Saamenmaan historiasta elävän, mielenkiintoisen ja värikkään osan, mikä on auttanut minua ymmärtämään tätä kansaa ja ihmisiä paremmin. En ole oppinut vain kieltä, olen oppinut aika paljon myös elämästä.

Raporteista kuvastuu syvä kiitollisuus kielimestareita kohtaan. Kielimestariharjoittelu tuntui olevan monille poikkeuksellinen kokemus myös yhteisöllisesti. Inarinsaamelaisten parissa, niin kuin muuallakin, ihmisten kyläily toistensa luona on vähentynyt. Oppilaita kosketti se, miten kielimestarit toivottivat oppilaat tervetulleiksi omiin koteihinsa ja käyttivät omaa aikaansa heidän hyväkseen.

Annan suuren arvon kaikille meidän kielimestareillemme, kun he ovat jakaneet kielitaitoaan ja sanavarastoaan meidän kanssamme. He ovat päästäneet meidät sisään elämäänsä ja inarinsaamen puhujayhteisöön.

En voi tarpeeksi heitä kiittää.

On ollut melkeinpä uskomaton mahdollisuus olla kielimestareiden kanssa. Mieli on nyt kiitollinen, mutta myös murheellinen, kun harjoittelu on loppunut. On vaikea uskoa, että on tällaisia ihmisiä, jotka haluavat avata oven kotiinsa ja ottaa vastaan tuntemattomiakin ihmisiä. Minä olen oppinut paljon kielestä ja myös saamelaisesta elämästä, kun olen ollut heidän kanssaan. Minä en tiedä, miten haluaisin kiittää kielimestareitamme, suuret kiitokset eivät ole tarpeeksi.

Päivät olivat todella inarinsaamelaisten kieli- ja kulttuurikylpyä minulle. Ihmisten ystävällisyys, miten ihmiset ottivat vieraat ihmiset vastaan ja jaksoivat kertoa aina uudestaan elämästään, kosketti kyllä sydäntä. Sain tutustua moniin hienoihin ihmisiin kielimestaripäivien aikana.

Opiskelijat kokivat hyötynensä kielimestariharjoittelusta monella tavalla. Useimmin mainittuja asioita olivat arkipäivän kommunikointitaito ja itsevarmuuden lisääntyminen kielenpuhujana.

Kielimestariharjoittelu on kyllä ollut tosi hyvä tapa oppia puhumaan kieltä luonnollisessa yhteydessä. Se on ollut minulle kaikin tavoin hyödyllinen, mielenkiintoinen ja hauska oppimistapa.

Olin kyllä iloinen, että ymmärsin melkein kaikki sanat ja asiat mitä KM sanoi. Minusta tuntuu, että se oli hirveän tärkeää kielitaidolleni ja sille, että uskallan käyttää inarinsaamea. Minulla on hyvin positiivinen mieli ja olen tyytyväinen.

Jonkin verran tuli uusia sanoja, mutta minulle oli hirveän tärkeää nähdä, että ei ole niin vaarallista, jos lauseeseen tulee joskus suomalainen sana.

Kaikki kielimestaripäivät ja kielimestarit antoivat minulle rohkeutta puhua inarinsaamea ja edistivät puhumistaitoa tosi paljon. Oli helppo alkaa puhua, kun ei tarvinnut pelätä virheitä eikä kukaan odottanut täydellistä puhetta.

Oman kielellisen kompetenssin vahvistumisen lisäksi yhtä tärkeäksi nousee loppuraporteissa inarinsaamelaiseen kieliyhteisöön tutustuminen ja tunne siitä, että kuuluu siihen itsekkin.

Käytännön puoli kielimestarityössä on ollut hirveän tärkeä meille opiskelijoille myös siinä mielessä, että olemme saaneet tutustua äidinkieliin.

Olen halunnut aina eri kielimestarin luo, kun olen halunnut oppia tuntemaan niin paljon inarinsaamelaisia ihmisiä kuin on ollut mahdollista.

Koko talossa oli iloinen meininki, kun ihmiset olivat tekemässä käsitöitä ja puhumassa ja nauramassa, ja myös muita inarinsaamelaisia kävi siellä kylässä. Niin tuli sellainen tunne, että täällä minä olen nyt inarinsaamelaisen kulttuurin keskellä, wau.

Se oli ainutlaatuinen ja hirveän hyvä mahdollisuus tutustua inarinsaamelaisten arkipäivään, ja sain myös tietoa, miten inarinsaamelaiset ovat ennen eläneet. Oli hirveän hauskaa nähdä ja kokea inarinsaamelainen vieraanvaraisuus ja että minäkin pärjään inarinsaameksi arkielämässä.

Joistakin raporteista kuvastuu ilo kielimestareiden puolesta. Opiskelijat vaistosivat, että harjoittelu muodostui merkittäväksi myös kielimestareille.

Heillekin on ollut ilo kuunnella meitä ja todella nähdä ja kuulla, että me olemme oppineet hyvin ja uusia puhujia on tulossa. He ovat päässeet osallistumaan kielityöhön.

Näkyi, että kielimestarit olivat innoissaan, ja että heistä oli tärkeää osallistua kielen ja kulttuurin edistämistyöhön. Sai olla ylpeä, kun on inarinsaamelainen.

Kielimestaripäivien aikana opittiin paljon inarinsaamelaisesta kulttuurista, kuten käsitöistä, poronhoidosta ja aikakäsitteestä.

Olen oppinut käsitöistä tosi paljon.

Miehillä oli oma tapansa kutsua poroja huutamalla. En ole koskaan ennen kuullut sellaista ääntä.

KM sanoi, että kun sohjoon ajaa [juuttuu kelkalla sohjoiseen lumeen], niin kiire loppuu. Se oli hyvä tapa opettaa sellaisia asioita. Ei siinä kyllä mitään kiirettä ollut muutenkaan.

Kulttuuriopetuksen suhteen se päivä oli minulle kaikkein tärkein tämän koko koulutuksen aikana.

Kaiken kaikkiaan kielimestariharjoittelu osoittautui monille jopa loppuelämän kannalta käänteentekeväksi kokemukseksi.

Päivät olivat hauskoja. Muistan ne koko elämäni. Minä olen saanut oikean äidinkieleni takaisin. Ensimmäisen kerran myös kirjoitin inarinsaamenkielistä päiväkirjaa, ja se onnistui hyvin. Pian minä varmaan voin myös ajatella saamenkielisiä ajatuksia.

Nyt minulla on elämä ennen sitä päivää ja elämä sen päivän jälkeen.

Minun mieleeni tulee aina mummo, kun olen kielimestareiden luona. Kieli on samanlainen, minulle rakas ja kaunis, mikä jotenkin oli kiellettyä lapsuudessani. Ja tunne on samanlainen, kiireetön ja lämmin, ja minä olen aina tuntenut, että olen myös tärkeä heille, kun olen inarinsaamelainen ja pidän inarinsaamasta ja olen opetellut sen. Tämä on ollut minulle tärkeä vuosi.

7.4 Kielimestareiden palaute

Kielimestariharjoittelu järjestettiin inarinsaamen täydennyskoulutuksessa ensimmäistä kertaa strukturoidussa muodossa osana vähemmistökielen akateemista opetusohjelmaa, joten siitä haluttiin kerätä mahdollisimman paljon tietoa. Yksi olennaisimmista osa-alueista olivat kielimestareiden näkemykset toiminnasta. Inarinsaamen täydennyskoulutuksen suorittanut VTM Anne-Marie Kalla jäi koulutuksen loputtua työskentelemään koulutushankkeessa muutamaksi

kuukaudeksi. Hänen tehtävänään oli haastatella täydennyskoulutuksen kielimestariharjoitteluun osallistuneita kielimestareita ja kartoittaa heidän ajatuksiaan harjoittelun järjestämisestä, sisällöstä ja tuloksista. Haastatteluissa tuli esille paljon muutakin varsinaisesti kielimestariharjoitteluun kuulumatonta asiaa, kuten haastateltujen lapsuus ja inarinsaamen kielen käyttö eri elämänvaiheissa. Käsittelen itse tässä yhteydessä haastateltujen kielimestariharjoittelua koskevaa sisältöä sekä kielimestareiden näkemyksiä inarinsaamen kielen tilasta.

Anne-Marie Kalla haastatteli kaikkia koulutuksessa toimineita 21 kielimestaria. Raportissaan hän jakaa heidät 1) maallikkokielimestareihin, jotka rekrytoitiin kielimestareiksi nimenomaan tämän koulutuksen tarpeisiin ja joihin kuului 15 henkilöä, joista 8 naista ja 7 miestä, ja 2) kieliammattilaisiin, jotka toimivat tai ovat toimineet työssään inarinsaamen kielellä ja joihin kuului kolme naista ja kolme miestä. Samaa luokittelua käyttävät Olthuis & al. (2013: 82–83). Haastattelut tehtiin inarinsaamen kielellä, mutta erilaisista käytännön syistä joutuin Kalla litteroi haastattelut suoraan suomen kielelle käännettyinä. Myös haastatteluihin pohjautuva raportti on suomenkielinen. Niinpä kielimestareiden narratiivit esitetään tässäkin suomenkielisinä. Haastatteluotteissa AMK viittaa Anne-Marie Kallaan ja KM haastateltuun kielimestariin. Haastatteluotteet ovat tässä alkuperäisessä asussaan luukunottamatta joitakin haastattelulitteraatioissa olleita näppäilyvirheitä, jotka olen korjannut. Anonymiteetin suhteen olen toiminut samoin kuin opiskelijoiden raporttiotteiden kohdalla: Henkilöt esiintyvät otteissa omilla nimillään vain, jos kyse on heidän julkisesta toiminnastaan. Muuten OP viittaa opiskelijaan, NN muuhun ulkopuoliseen ihmiseen ja XX paikannimeen, jos sen kertominen vaarantaa kielimestarin tai opiskelijan anonymiteetin.

7.4.1 Kielimestareiden kokemukset kielimestarityöstä

Useimmat haastatellut kertovat alkaneensa kielimestariksi, koska joku koulutuksen järjestäjistä – tavallisimmin minä – soitti heille ja pyysi heitä mukaan. Osa kielimestareista kertoo epäröineensä aluksi omaa kielitaitoaan ja sopivuuttaan ”mestariksi”, osa taas suostui oikopäätä.

Annika Pasanen soitti minulle. No, minähän ajattelin silloin, että eihän minun kielitaito ole enää sellainen, että kehtaan alkaa. Ja mietin ja mietin.

Marja-Liisahan tahtoi tähän koulutukseen ja ensin kauhistuin, että enhän minä. Hän sanoi kuitenkin, että ne on aivan tavallisia ihmisiä, jotka ovat äidinkielenään puhuneet saamen kieltä ja osaavat sitä. Kun minä mietin, että minähän en ole lukenut saamen kieltä missään. Se on vain kieli, jota olen puhunut ja kuullut.

Annika Pasanen soitti ja kysyi voisinko ja haluaisinko alkaa tällaiseen työhön. No, minä tietysti lupasin. Että minulla ei täällä kodissa ole sellaisia kotitöitä, joita voisin oppilaiden kanssa tehdä, mutta olen lapsuudesta saakka puhunut sitä vielä. Ja itse ajattelen, että osaan sitä vielä vähän [nauraa].

Jotkut olivat tunteneet jännitystä ennen opiskelijoiden tuloa: miten kaikki sujuisi?

No, sehän oli jännää, että osaanko puhua niinkuin pitää. Mutta sehän meni kuitenkin melko hyvin vissiin.

Haastattelujen perusteella kielimestarit kokivat työn kielimestarina mielekkääksi ja mieluisaksi. Useissa haastatteluissa tulee esille se, miten mukavaa heistä oli saada vieraita ja päästä puhumaan inarinsaamea.

AMK: *Oliko kielimestarin työnkuva helppoa vai raskasta?*

KM: *Ei ainakaan raskasta, oli niin mukavaa kun siinä itsekin oppi. Ja kun ihminen on yksin, niin sitähän tykkää, kun joku tulee ja saa puhua.*

AMK: *Oliko raskas päivä?*

KM: *Ei se ollut, oikein hauska oli. Aika meni, lensi niin, ettei huomannutkaan, että piti lopettaakin. Istuimme ja puhuimme, emme edes niin paljon tehneet.*

Tämä oli minulle oikein hauskaa aikaa, kun kävivät kylässä. Kiitän kaikkia, jotka kävivät luonani.

Oli kyllä mukavaa. Nopeasti menivät, juteltiin ja syötiin, ei huomannutkaan kun päivä loppui jo. Kerran kävi niinkin, etten ehtinyt ruokaakaan tehdä, kun en hoksannut, että mihin aikaa pitää lähteä, ja sitten hoksasin, että mikä on asia. Ruokakin on tekemättä.

Pari kielimestaria myöntää, että kielimestarina toimiminen oli alussa väsyttävää, vaikkakin antoisaa.

*No, alussa ensimmäiset päivät oli, mutta lopussa ei ollut ras-
kaat. Sitten pääsi vähän sisälle.*

Vain yksi haastateltu mainitsee, että inarinsaamen kielessä pysytteleminen ei käynyt aivan itsestäänselvästi.

AMK: *Oliko se sinusta vaikeaa?*

KM: *No, ei se vaikeaa ollut, mutta joskus ei hoksannutkaan [nauraa] suomen kielellä tietenkin vastasin.*

Kielimestarityön hyväksi puoliksi mainitaan mm. mahdollisuus käyttää omaa äidinkieltään enemmän, tutustuminen uusiin kielenpuhujiin ja uusien sanojen oppiminen opiskelijoilta. Kysymykseen, mikä oli kielimestarityön paras puoli, vastattiin mm. seuraavasti:

No se, että itse pääsin puhumaan inarinsaamea.

Että pääsi itekin puhumaan saamen kieltä, että kyselivät ja sillä lailla. Se henki oli sellainen iloinen ja avoin ja sellainen pitää ollakin, että jos jotain virheitä tekee niin sen voi korjata.

Ja sekin, kun en tuntenut ollenkaan oppilaita, ja nythän minä tunnen paljon ja tiedän, että te puhutte saamen kieltä ja voin tuolla Ivalossakin alkaa puhumaan, kun tiedän, että tehän puhutte.

Huonoja puolia kielimestarina toimimisessa ei juurikaan osattu sanoa, tai sitten haastattelussa kehdattu sanoa. Jotkut valittelivat omaan kielitaitoonsa liittyvää riittämättömyyttä.

AMK: *Mitkä olivat sinusta huonoja puolia?*

KM: *No, tietysti se, kun en itse ole opetellut kirjoittamaan. Sen minä olen tuntenut, että se on minulle itselleni huono.*

Lähes kaikki kielimestarit sanoivat olevansa valmiita jatkamaan kielimestarina mahdollisesti tulevissa inarinsaamen kielen koulutuksissa. Monet myös mainitsivat, että olisivat jaksaneet ja halunneet viettää enemmänkin aikaa opiskelijoiden kanssa.

KM: *Että jos vaikka uudestaan alkaisi tällainen niin mielelläni ottaisin vastaan näitä tänne.*

AMK: *Sinä jaksaisit?*

KM: *Tervetuloa!*

AMK: *Oliko se mielestäsi tarpeeksi vai olisitko jaksanut enemmän päiviä?*

KM: *Olisin tietenkin. Silloinhan minä jaksan paremmin, kun tulevat.*

AMK: *Häiritsikö sinun omia töitä?*

KM: *Sehän oli minulle niin kuin terapiaa.*

Kielimestareiden välillä oli selvästi eroja siinä, miten he mielsivät oman roolinsa oppilaiden kanssa. Toiset suhtautuivat kielimestarina

toimimiseen hauskana jutusteluna ja yhdessäolona, toiset taas näkivät selvemmän opettaja–oppilas-asetelman.

AMK: Millainen kielimestarin työ on ollut?

KM: Tässä pitää tarkkaan miettiä miten opettaa, kun ei ole itse aiemmin ollut opettajana.

Erään kielimestarin haastatteluotteessa kuvastuu kiinnostavalla tavalla ”tavallisen kielenpuhujan” ajatus siitä, mitä on kulttuuri. Kyseessä on henkilö, jota kieliyhteisössä pidetään monella lailla inarinsaamelaisen kulttuurin tuntijana. Omasta mielestään kielimestari ei juuri tiedä kulttuuriasioita.

AMK: Oliko sinun mielestäsi tärkeää opettaa kulttuuriasioita?

KM: Sehän oli tärkeää, mutta minä niin vähän kulttuuriasioita tiedän. Muuta kuin, mitä ennen oli ja vanhoja sanoja. En niin kulttuuriasioita tiedä.

7.4.2 Opiskelijoiden kieli ja virheiden korjaaminen

Keskeinen aihe kielimestareiden haastatteluissa on opiskelijoiden inarinsaamen kielen taito ja sen edistyminen sekä opiskelijoiden kielivirheisiin suhtautuminen. Kuten alaluvussa 7.4.3 tulee esille, monet kielimestarit suhtautuivat omaan rooliinsa varsin vakavasti ja katsoivat velvollisuudekseen korjata opiskelijoiden tekemiä virheitä.

AMK: Korjasitko sinä oppilaiden kieltä?

KM: [Nauraa] Kyllä minä jouduin korjaamaan, että toivottavasti kukaan ei huonona pitänyt, kun minä aina sanoin, että täytyy sanoa näin ja täytyy sanoa näin. Ja tietysti sanoivat, että pitää korjata ja toivottavasti kukaan ei huonolle mielelle jäänyt kun minä niin tein.

AMK: En usko, sehän juuri oli tarkoitus.

KM: *Niin, minäkin ajattelin, että kun minä olen kielimestari, niin minunhan pitää korjata.*

AMK: *Miten teit sen?*

KM: *Jos hän sanoi väärin niin sanoin perässä oikein miten se kuuluu ja hän sitten korjasi.*

KM: *Aluksi liian tarkasti aloin opettaa, kun jokaisen sanan korjasin, ennen kuin hoksasin, että eihän se niin pidäkään tehdä. Sitä ei kukaan ihminen kestä, että joka sanan muuttaa.*

AMK: *Raskitko aina korjata?*

KM: *Sellaiset, jotka oli pakko korjata, korjasin. Mutta silloin, kun ymmärsin, annoin mennä.*

AMK: *Oliko joskus niin ettet raskinut korjata kieltä?*

KM: *[Nauraa] no, olihan sitä joskus niinkin, täytyy tunnustaa.*

Parissa haastattelussa kielimestari näki kielivirheiden korjaamisen hieman toisella tavalla kuin enemmistö heistä: virheiden korjaaminen ei ehkä olekaan ainoa tai ongelmaton tapa suhtautua opeteltavaan kieleen.

Otin sen linjan, että en korjaa, oikaise hänen kieltään. Että on parempi, että oppii ensin puhumaan sillä kielellä, niillä sanoilla joilla puhuu.

Se ei ole tarkkaan selvinyt, että kuinka paljon tulee korjata oppilaiden kieltä, etteivät säikähdä tai loukkaannu. Tulisiko korjata. Joillekin sopii paremmin korjaaminen. Toiset saattavat olla sellaiset, etteivät kestä korjaamista niin paljon, toiset haluavatkin että korjataan, haluavat tarkkaa kieltä puhua.

Tässä kohtaa tulee joissakin haastatteluissa ilmi kielimestareiden näkemys siitä, että opiskelijoiden inarinsaamen taito oli jo joiltain osin parempaa kuin heidän omansa.

AMK: *Oliko joskus, ettet raskinut korjata?*

KM: *Ei. Kyllä korjasin, kun oli tarvetta. Mutta oli sellaisiakin sanoja, joita minä en tiennyt. Piti kysyä, että mikä tuo on? Se oli sellaista vastavuoroista kyselyä. Kun paljon on uusia sanoja, joita en ymmärrä.*

Tuntuu, että kyllähän ne ovat enemmän mestareita kuin me. Puhuvat niin hyvin ja kuulen sellaisia sanoja, joita en ole ennen kuullutkaan, ja sanon, että jaa tulee uusia sanoja, Morottajan Matin ja Mattus Ilmarin sanoja.

Anne-Marie Kalla kysyi kielimestareilta, millaisia virheitä he havaitsivat opiskelijoiden kielessä. Mainituiksi tulivat ainakin pohjoissaamen vaikutus, taivutusvirheet, duaalin ja monikon sekaantuminen ja väärät sanavalinnat.

AMK: *Millaisia virheitä opiskelijoilla oli?*

KM: *No, en minä muista. No, sellaisia esimerkiksi, kun sinulla nyt, kun sanoit, että läi, vaikka olisi pitänyt sanoa lijjii. Sellaisia pieniä virheitä.*

AMK: *Millaisia virheitä olet huomannut oppilaiden kielessä, tavallisia?*

KM: *Nehän kyllä ovat monenlaisia. Verbien taivuttaminen se taitaa olla vaikeinta.*

Eikä OP niin väärin puhunut, että ei olisi ymmärtänyt. Hyvin puhui. Taivutusvirheitä saattoi tulla, minä aina korjasin.

Tietysti sellaisia uudempia sanoja, ne piti korjata pois. Että niihin löytyy vanhemmat sanat.

Kun inarinsaamessahan on duaalimuoto ja monikko. Muutamat sekoittivat sen duaalin, monikon, yksikön. Ja minä kyllä ymmärsin, että silloin pitää korjata sellaisia asioita.

- - ja sellaiset jotka osasivat pohjoissaamea puhua, mutta inarinsaamea eivät ollenkaan. Oli sellainen vaikeus, että se sana jatkui pohjoissaamessa, ei katkennutkaan niin kuin inarinsaamessa pitää. Sanan loppuun tulee loppu pohjoissaamesta.

Pari kielimestaria pohdiskeli kielitaitoa ilmiönä. Se ei heidän mielestään ole niin yksiselitteinen asia, että voisi määritellä selvästi, mikä on hyvää ja virheetöntä kielitaitoa.

Oppilaat eivät keskimääräisesti osaa tarpeeksi, jotta se vastaisi äidinkielen taitoa. Mutta kielitaito on sellainen, että on äidinkielsiäkin, jotka puhuvat mutta eivät tiedä kielen teoriasta paljонkaan. Ei kielitaidosta voi sanoa milloin ihmisellä on hyvää kielitaito, se on monenlaista.

Ja olen sitä miettinyt, että kukas se sanoo, mikä on virhe ja mikä on oikein? Minä tietenkin puhun niin kuin olen oppinut ja se on oikein ja te oppilaat puhutte niin kuin olette oppineet ja sekin on minusta oikein.

Suurin osa kielimestareista ihasteli haastatteluissa sitä, miten hyvin opiskelijat olivat jo muutamassa kuukaudessa oppineet inarinsaamea ja miten paljon kielitaito edistyi vuoden mittaan.

AMK: Kun ensimmäinen oppilas tuli, osasiko hän mielestäsi tarpeeksi hyvin saamea?

KM: Kyllä mielestäni sikäli, että saameksi pystyttiin keskustelemaan. Ei tarvinnut suomea ottaa.

AMK: *Miten opiskelijat mielestäsi edistyivät kielessä?*

KM: *Se oli aivan ihme miten hyvin, kun koko vuoden kuljin teidän mukana. Alussa jotkut uskalsivat heti alkaa puhumaan. Ja toiset eivät heti, mutta sitten syksyllä te puhuitte joka ikinen, uskalsitte radioonkin puhua. Se oli aivan ihme. Oliko vahinko, että näin hyvin onnistui. Kukaan ei keskeyttänyt koko vuonna. Jokainen oppi puhumaan hirveän hyvin. Ja se oli niin kuin uskomatonta koko tämä juttu.*

AMK: *Miten opiskelijat etenivät vuoden aikana?*

KM: *Niin hyvin, ettei paremmin olisi voinut mennä. Teillä oli hyvät opettajat vissiin.*

AMK: *Miten oppilaat edistyivät kielessä?*

KM: *Kuinka noin nopeasti voi oppia puhumaan niin hyvin? Että itse en oppisi mitään kieliä vuodessa.*

7.4.3 Kielimestareiden mielipiteet käytännön järjestelyistä

Haastattelujen mukaan kielimestarit kokivat hyväksi sen järjestelyn, että opiskelijat tulivat heidän kotiinsa. Kotioloissa oli heille kaikkein mukavinta olla, eikä kaikilla edes olisi ollut mahdollisuutta liikkua kotoaan muualle.

AMK: *Oliko sinusta hyvä, että ihmiset tulivat kotiisi?*

KM: *Oli. Hyvä oli. En itse niinkään olisi halunnut minnekään mennä. Hyvä, että tulivat tänne.*

AMK: *Mutta sinun mielestäsi se oli hyvä, että oppilaat tulivat tänne sinun kotiisi?*

KM: *Oli, en minä olisi alkanutkaan, jos olisi pitänyt johonkin mennä, kun tiesin, etten ole ehtimässä.*

Kielimestariharjoittelussa otettiin huomioon opiskelijoiden toiveet siitä, haluavatko he mennä kielimestarin luo yksin vain parin kanssa. Myös kielimestarit saivat luonnollisesti vaikuttaa tähän. Haastatteluiden mukaan heille ei ole juurikaan ollut väliä sillä, tuliko opiskelijoita yksi vai kaksi vai enemmänkin.

AMK: *Olisiko ollut parempi, että sinulla olisi ollut vain yksi oppilas?*

KM: *Ihan samalla meni, kaksi taikka yksi. Kaksin meni ihan siksikin hyvin, että jos toisella meni väärin, niin toinen saattoi korjata.*

AMK: *Mikä sinun mielestäsi oli paras tapa? Kun oppilas oli yksin täällä vai?*

KM: *Jos kaksi oli, niin aina enemmän hoksaa, ja erilaisia kysymyksiä. Miksi ei yksinkin, ei sekään ole huono.*

Kielimestariosuuden suunnitteluvaiheessa pohdittiin sitäkin vaihtoehtoa, että jokainen opiskelija saisi henkilökohtaisen kielimestarin, jonka kanssa hän viettäisi kaikki harjoittelupäivät. Parin opiskelijan suhteen kävi käytännössä niin, että he olivat lähes kaikki harjoittelupäivät saman kielimestarin kanssa. Valtaosin kielimestari–opiskelija-parit ja -ryhmät kuitenkin vaihtuivat joka kerta. Tätä pidettiin yleisesti onnistuneena ratkaisuna.

AMK: *Miten, jos sinulla olisi ollut vai yksi oppilas ja olisit seurannut yhden oppilaan kieltä koko vuoden.*

KM: *No, sen takia oli näin hyvä, että en tuntenut teitä ollenkaan ja nyt tunnen ja sain uusia ihmisiä, keitä tunnen. Sen takia kuitenkin oli hausempi näin.*

AMK: *Olisiko sinusta ollut parempi, jos olisi ollut vain yksi oppilas kielimestarilla jonka kieltä mestari seuraa monta kuu-kautta vai parempi niin, että oppilaat tulevat kahdestaan, kol-mestaan tai siis käyvät useiden luona?*

KM: *Kyllähän sekin aivan olisi, että seuraisi. Aivan hyvä olisi. Mutta sekin on hyvä jos monta yhdellä kertaa tulee. Mutta en osaa sanoa, kumpi on parempi.*

Yksi kielimestari oli tästä eri mieltä:

Mielestäni tulisi olla vielä niin, että jokaisella tulisi olla oma kielimestari, joka puhuisi heidän kanssaan aina inarinsaamea ja opettaisi aina lisää ja lisää.

Toinen suunnitteluvaiheen keskeisiä kysymyksiä oli se, missä vai-heessa opiskelijat lähetettäisiin kielimestareiden luokse: heti alussa vai vasta siinä vaiheessa, kun he jo puhuvat kieltä. Suurin osa kie-limestareista piti hyvänä sitä ratkaisua, että opiskelijoilla oli jo pe-ruskielitaito. He arvelivat, että työ olisi ollut heille raskaampaa, jos kaikki olisi pitänyt aloittaa alkeista. Tämähän on yleensä tilanne Ka-lifornian Master–Apprentice Language Learning -ohjelmassa (Hinton 2002 ja 2008). Osa kuitenkin katsoi, että aiemmin aloittaminen olisi mennyt yhtä hyvin tai jopa paremmin.

AMK: *Jos oppilaat eivät olisi osanneet vielä paljon mitään. Oli-sivat enemmänkin olleet kielikylvyssä. Olisiko se onnistunut?*

KM: *Kyllä. Miksipä ei. Minä olisin vain puhunut inarinsaamen kieltä.*

AMK: *Jos oppilaat olisivat tulleet aiemmin, esim. lokakuussa, eivät olisi osanneet niin hyvin puhua, miten se olisi onnistunut?*

KM: *No, sehän olisi onnistunut paljon paremmin. Silloinhan oli-sin ollut mestari.*

AMK: *Olisit jaksanut kuunnella?*

KM: *Nyt kun osasivat niin hyvin, olin ihan, että en osaa niin hyvin. Silloin kyllä, olisin tykännyt enemmän.*

Suurin osa haastatelluista suhtautui luontevasti ja positiivisesti siihen, että opiskelijat nauhoittivat heidän puhettaan. Kuitenkin myös joku-
nen yksittäinen negatiivinen näkemys tulee esille. Anne-Marie Kalla kysyy haastatteluissa, miltä kielimestareista tuntui, kun opiskelijoilla oli nauhurit mukanaan.

No, minä olen tottunut siihen nauhuriin. Se ei ollut minulle outo, ja kun itsekin olen haastatellut.

No, sehän oli aivan luonnollista minulle. Monestihan ovat tällä käyneet ennenkin nauhoittamassa tuohon radioon. Että, ei se minusta ollut mitään.

No, siitä en kyllä oikein tykännyt.

Yksi käytännön seikka oli suomenkielisten henkilöiden mahdollinen läsnäolo tapaamisten aikana. Sitä yritettiin välttää, mutta aina se ei ollut mahdollista.

Täällä kaukana ei paljon ihmisiä käy kylässä. Eivätkä kehdanneetkaan tulla, kun täällä oppilaita oli, etteivät häiritse. Että ihan rauhassa saimme jutella.

Olin sanonut että ei saa tulla. Että minulle tulee huomenna vieraita.

AMK: *Oliko helppo pysyä vain saamen kielessä?*

KM: *Muuten oli, mutta jos vieraita tuli...*

Kielimestarit kertoivat harjoittelupäivien kulusta samaa kuin opiskelijatkin. Jotkut olivat tehneet erilaisia asioita yhdessä, toisilla aika oli kulunut kokonaan jutustelun merkeissä. Päivien sisältö ja mahdollinen suunnittelu olivat ainoita asioita, joissa monet kielimestarit näkivät

parantamisen varaa. Suunnittelua, ideointia ja etukäteisvalmistelua voisi olla enemmän, jotta päivistä saisi enemmän irti. Toisaalta monet vaikuttivat erittäin tyytyväisiltä vapaaseen jutteluun.

AMK: *Mitä teitte, kun oppilaat kävivät?*

KM: *Tässä me aina juttelimme, ja aina varasin ruokaa, teimme ruoan ja kahvistelimme ja puhuimme ja nauroimme.*

AMK: *Olisitko kaivannut, että joku olisi auttanut alussa, suunnittelemaan näitä?*

KM: *Joo, kyllä se olisi ollut hyvä. Luulen, että kaikkien kielimestareiden. En tiedä, mutta uskon, että oli samanlainen ajatus, että miten pitää alkaa ja mitä minä...*

AMK: *Oliko sinusta vaikeaa keksiä mitä tehdä?*

KM: *No, tietenkin. Olisi pitänyt miettiä, mitä me tehtäisiin ennen kuin he tulivat tänne. Mutta en minä sillä lailla viitsinyt alkaa itseä vaivaamaan, että miettimään. Ruokaa tehtiin ja minä vähän kerroin, että miten minä ruokaa tein. Myöhemmin ajattelin, että minunhan olisi pitänyt tehdä niin kutsuttuja perinneruokia, kumpuksia ja niin edelleen. Mutta kyllä myöhemmin kuulin, että jossain paikassa oli tehtykin.*

Se mikä tulisi kuulua kielimestarityöhön, se tulisi ennalta vähän enemmän suunnitella niin, että kielimestari oppilaineen kokee verkkoja. Tulisi tehdä valmiiksi sanat ja kuvatkin ja sellaiset sanontatavat, jotka kuuluvat työhön. Tulisi ennalta opetella, osata hyvin, olisi jo käytössä sanavarasto ennen kuin menisi työhön.

Oli hauskaa puhua heidän kanssaan, olivat kuin vieraita. Annikahan sanoi, että saa laittaa oppilaat töitä tekemään, mutta en minä viitsinyt. No, OP:han paistoi munkkeja, mutta en minä sitten muille alkanut teettämään. Hehän olivat kuin vieraita.

Että jos töitä laitan tekemään, että eihän siinä ehdi puhumaan. Parempi, että istutaan pöydän ääressä ja puhutaan.

Käsitteestä ”kielimestari” keskusteltiin projektissa ennen sen käyttöönottoa. Vaarana nähtiin se, että se säilyttää kielitaidostaan epävarmempia puhujia – kaikki eivät ehkä tuntisi itseään ”mestariksi”. Kallan raportin (2010) mukaan nimitys koettiin pääosin positiiviseksi. Vain pari kielimestaria kritisoi sitä.

Mutta se mitä ajattelin tämän vuoden aikana, että jos joskus alkaa tällainen koulutus, niin se sana pitäisi laittaa eri tavalla, ei pitäisi kielimestari-sanaa olla. Jokin muu pitäisi olla. Kun minä kuitenkin ajattelen, että enhän minä ole mikään kielimestari, että enhän minä osaa niin hyvin.

No joo, mutta en minä tietenkään monille sanonutkaan, että olen tällainen kielimestari. Kun en minä omasta mielestäni mikään mestari ole. Mutta tulihan minulle sellainen kielimestarikunnia-kirja, inarinsaamen kielen, mutta en ole seinään sitä laittanut.

7.4.4 Kielimestareiden näkemykset inarinsaamen kielen tilanteesta

Tutkimuksessani on jo useissa kohdissa tullut esille se, että inarinsaamen kieliyhteisöön tulee jatkuvasti puhujia inarinsaamelaisen etnisen ryhmän ulkopuolelta. Täydennyskoulutuksessa ei-inarinsaamelaisia oli noin puolet. Joillakin heistä oli kytkös inarinsaamelaisuuteen lastensa tai puolisonsa kautta. Anne-Marie Kalla kysyi kielimestareiden mielipiteitä uusista puhujista ja ei-inarinsaamelaisista puhujista. Useissa haastatteluissa kielimestarit pohtivat aihetta pitkään. Tässä kohtaa haastattelujen analyysissä on otettava huomioon Kallan tutkijan positio: hän on itse yksi ei-inarinsaamelaisista uusista kielenpuhujista, mikä on voinut vaikuttaa haastateltujen vastauksiin.

AMK: Mitä ajattelet siitä, että on tullut tällaisia uusia puhujia?

KM: *No, sehän on hyvä. Kielihän ei siitä pilaannu, jos ulkopuolelta tuleva ihminen ei ole saamelainen.*

AMK: *Mitä ajattelit, kun oli myös suomalaisia oppilaita koulutuksessa? Oliko se ihmeellistä?*

KM: *Oli, ihmeellistä ja hauskaa, että nykyään suomalaisetkin haluavat saamen kieltä osata ja opetella.*

AMK: *Oliko mielestäsi outoa?*

KM: *Ei se niin outoa, kun on siihen ajatukseen tottunut, mutta silloin 60–70-luvulla olisi ollut omituisempi ajatus.*

AMK: *Oliko mielestäsi eroa siinä onko suomalainen tai inarinsaamelainen?*

KM: *Ei, ei se minulle ollut mitään eroa. Tai, tietenkin siltä kannalta tunteeko seutua, tapoja, siltä kannalta tietysti.*

AMK: *Mitä ajattelet, onko siinä eroa, jos vaikka sinun luoksesi olisi tullut saamelaisia oppilaita tai suomalaisia?*

KM: *Ei siinä minun mielestä kovin suurta eroa ole, jos puhutaan saamen kielestä. En tiedä oliko merkittäviä eroja tai olisiko eroa ollenkaan. Kun tässähän on pääasia kuitenkin kielen oppiminen. Olkoon vaikka mustalainen, kunhan osaa inarinsaamea, ei siitä ole niin, en minä kyllä näe. Tietysti mukavaahan olisi, että oppilas olisi saamelainen, mutta sehän ei ole mahdollista aina. En kyllä näe siinä eroa.*

AMK: *Mitä ajattelet siitä, että tulee tällaisia uusia puhujia?*

KM: *No, se on hirveän tärkeää. Inarinsaamen puhujia on niin vähän, että ei haittaa vaikka kuinka paljon enemmän tulisi puhujia.*

AMK: *Onko se sinusta outoa, että myös suomalaiset haluavat?*

KM: *Ei se ole ollenkaan, kun haluavathan suomalaisetkin oppia englantia ja venäjää ja niin edelleen, sehän on aivan sama asia. Minun mielestäni kuitenkin.*

Kallan haastattelemasta 21 kielimestarista kolme käsitteli kysymystä uusista kielenpuhujista ja inarinsaamen kielen ja inarinsaamelaisuuden suhteesta myös kriittiseen sävyyn. Yksi heistä korosti sitä, ettei kielen opetteleminen tee suomalaisesta saamelaista, toinen taas kritisoi uusien puhujien inarinsaamen kielen taitoa. Kolmas oli sitä mieltä, että etnisiteetti vaikuttaa siihen, miten hyvin kielen voi oppia. Kuitenkin myös nämä kolme korostivat muiden kielimestareiden lailla sitä, että on hyvä, kun uusia puhujia tulee, olipa näiden tausta mikä tahansa.

AMK: *Onko sinun mielestäsi outoa, että tulee uusia, tehtyjä puhujia, mitä ajattelet?*

KM: *No, sehän on tietysti hyvä, että opettelee sen kielen, että en minä niinkään sano, ettei pitäisi. Sehän on hyvä, mutta kun se on kuitenkin niin, että he eivät ole selviä inarinsaamelaisia, niin se on kuitenkin, miten sen sanoisin. Hyvähän se on, että kieli säilyy. Mutta niin kutsuttuja oikeita inarinsaamelaisia he kuitenkin eivät ole.*

AMK: *Mitä tarkoitat oikealla inarinsaamelaisella?*

KM: *Niin kuin te olette suomalaisia, alun perin suomalaisia ja opetelleet sen kielen. Että teistähän ei tekemälläkään tule inarinsaamelaisia.*

No, sehän kyllä, tuolta kun kuulee radiosta, niin kyllähän he puhuvat, mutta vaikeuksia on. Että sanat ei mene niin kuin pitäisi mennä. [nauraa] Niin, sen kyllä heti kuulee, kuka on opetellut.

Sellaiset, joilla on ollut suvussa - - puhuja, vaikka mummo taikka äiti, niin ne puhuvat, ääntävät vähän eri tavalla kuin ne, jotka

ovat suomalaisia, jotka ovat vieraana kielenä opetelleet. Että kyllähän sen ääntämisestä kuulee, kuka on kuka. Mutta sehän ei ole tärkeintä.

Kielimestarit olivat yhtä poikkeusta lukuunottamatta kaikki inarinsaamen kielen äidinkieliisiä puhujia. Heidän keski-ikänsä oli 66 vuotta. (Olthuis & al. 2013: 82–83). Vain kieliaktivisteiksi luokitellut kielimestarit osasivat kirjoittaa inarinsaamen kieltä. Kielimestarien kouluaikana inarinsaamea ei opetettu koulussa – puhumattakaan inarinsaamenkielisestä opetuksesta – ja suurin osa heistä oli inarinsaamen laajamittaisen revitalisaation alkaessa sen verran ikääntyneitä, etteivät olleet erityisemmin opiskelleet kieltä. Tämä tausta näkyy heidän haastatteluissaan mm. inarinsaamen uutta sanastoa koskevissa kohdissa. Lähes kaikissa haastatteluissa tulee esille kielen muuttuminen, ja usein kielimestarit näkevät sen ongelmallisena ja valitettavana asiana. Muutoksesta esille nousevat haastatteluissa ainakin vanhan sanaston unohtuminen, uudissanojen runsaus ja uusi ortografia. (Ks. myös Olthuis & al. 2013: 144–145.)

AMK: *Kirjoitustapa on muuttunut.*

KM: *Ja ilmeisesti puhetapakin, kun piti ne kirjat laittaa pois. Minä en kyllä sitä oikein ymmärrä, että miksi sitä pitää muuttaa. Niin kuin inarinsaame on ollut se, mitä olemme puhuneet, niin ovat nyt muuttaneet sen toisenlaiseksi.*

AMK: *Mitä ajattelet uusista, tehdyistä sanoista?*

KM: *Minkäs sille voi, kun ovat uusia sanoja tehneet, niin tehneet on. Mutta toivottavasti eivät kovin paljon niitä muuta.*

AMK: *Käyttivätkö he sinulle outoja, uusia, tehtyjä sanoja?*

KM: *En muista, ei kai niitä uusia sanoja käytä kukaan muu kuin Sammallahden Pekka tai Morottajan Matti.*

Se, että osa kielimestareista kokee uudet sanat vaikeiksi ja valitettaviksi, on ymmärrettävä reaktio. Ikääntyneiden, äidinkielisten inarinsaamen puhujien tuntemat lapsuuden ympäristöt ja elintavat ovat muuttuneet, ja sen myötä osa heidän tuntemastaan inarinsaamen kielen sanastosta, sanonnoista ja kielen käyttöyhteyksistä on hävinnyt tai häviämässä. Eräs haastateltu mainitsi tästä esimerkkinä poronhoitoon liittyvän sanaston. Tilalle on tullut kokonaan uusia kielenkäyttöympäristöjä, kuten koulu, tiede, media ja ylipäänsä moderni yhteiskunnallinen elämä. Useimmilla kielimestareilla ei ole henkilökohtaista kontaktia näihin uusiin aloihin, eivätkä he ymmärrä uutta sanastoa itsestäänselvästi, perehtymättä siihen. Monikaan ei jaksa tai näe tarpeelliseksi tätä tehdä. Haastattelujen kuvastamasta lievästä muutokriittisyydestä huolimatta kielimestarit iloitsevat inarinsaamen kielen elpymisestä.

AMK: Miltä sinusta vaikuttaa kielen tulevaisuus?

KM: Nyt on mukavaa, kun on uusia puhujia tullut, ja kielipesä. Kulttuurin eteen on paljon tehty. Sehän oli 60-, 70-luvulla kun tuntui, että se inarinsaamehan loppuu juuri. Kun nuoremmat, jotka osasivat, eivät saamea puhuneet lapsilleen.

AMK: Millainen kielen tila mielestäsi on?

KM: Parempi, kun lapset ovat kielipesässä oppineet, paljon ovat oppineet, ja te. Ja mukavaa on kuunnella kun te laulatte, ja Moskovan valotkin jo tulee radiosta. [Viittaa Koškepuško-lauluryhmän käännöskappaleisiin, joita Saamen radiossa soitetaan usein, ks. luku 4.5.3.]

Eräs kieliaktivisteihin lukeutuva kielimestari kuvaa omaa nykyistä inarinsaamen käyttöään tavalla, joka kertoo jotain hyvin olennaista inarinsaamen kielen revitalisaatiosta. Inarinsaamen kielen puhuminen on haastatellusta niin tärkeää, että sitä kannattaa puhua, ”vaikka ei olisi asiakaan”.

AMK: Kenen kanssa nykyään puhut saamen kieltä?

KM: *Kaikkien, jotka osaavat.*

AMK: *Se on aina tietoista?*

KM: *Joo. Ja vaikka ei olisi asiaakaan niille ihmisille. Niin se tekee sen, että menee puhumaan ihan sen takia, että pääsee puhumaan.*

Kielipesät nähtiin haastatteluissa inarinsaamen elpymisen olennaisena tekijänä ja niitä kiiteltiin kovasti. Entä sitten kielipesälästen tulevaisuus?

AMK: *Mitä ajattelet kielipesälästen sukupolven tulevaisuudesta? Miten se kieli?*

KM: *Se on vielä aivan savun sisällä, siitä ei vielä tiedä. - - Ei kannata spekuloida sillä, jatkuuko tuo kielipesälästen kieli eteenpäin, sitä ei kannata ollenkaan spekuloida. Kun mehän emme tiedä sitä. Tiedämme vain, että kieli on siirtynyt heille ja kielipesälästen asia on sitten siirtää se eteenpäin.*

Joissakin haastatteluissa tuli esille myös epäilyksiä revitalisaation ja kielen tulevaisuuden suhteen. Kuinka syvällisesti kielipesä lopultakaan vaikuttaisi lasten inarinsaamen kielen käyttöön? Samanlaisia ajatuksia on tullut esille myös omassa haastatteluaineistossani (ks. lisää 8.2).

AMK: *Mitä ajattelet inarinsaamen kielen tilasta?*

KM: *Kyllähän minä, jos toden sanon, niin minäkin vielä epäilen. Minä epäilen, kun meitä on kuitenkin niin vähän, ja jos nuo ovat, kun minä en nyt tiedä muita pienempiä lapsia. En tiedä muita kuin NN:n lapset puhuvat inarinsaamea. Mutta tietysti puhuvat muutkin, olenhan kuullut radiosta. Mutta puhuvatko hekään kun ovat keskenään, muiden ihmisten kuulematta. Puhuvatko he kuitenkaan inarinsaamea? Minä epäilen, että ne voivat puhua suomea. En tiedä olenko väärässä luulossa, mutta senhän näkee, tai kuka sen näkee, minähän olen niin vanha, että...*

Eräs kielimestari taas oli hieman huolissaan inarinsaamea oppivien uusien puhujien työtilanteesta.

Pitäisi pitää huoli siitä, että työpaikkoja olisi. Lyhytaikaisiahan töitä saattaa olla, syntyäkin, mutta pidempiaikaisia.

7.4.5 Kielimestarityön merkitys kielimestareille

Monissa haastatteluissa kielimestarit iloitsevat avoimesti siitä, että täydennyskoulutusvuosi ja vieraina käyneet opiskelijat ovat lisänneet heidän kielitaitoaan ja kielenkäyttöään. Tähän viittaavat myös Olthuis & al. (2013: 144); monet kielimestarit ovat aktivoineet omaa inarinsaameaan ja alkaneet käyttää kieltä uusissa yhteyksissä, esim. keskenään.

No, teidän kanssa kuitenkin on päässyt puhumaan. Osaa itsekin paremmin inarinsaamea puhua, kun on päässyt teidän kanssa puhumaan. Enemmänkin pitäisi päästä yhdessä puhumaan.

No, tänä kesänä, keväänä voi sanoa, että olen paljon puhunut inarinsaamea [nauraa] kun täällä, minä niin tykkäsin kun täällä kävivät!

Tämä vuosi on ollut minulle hyvä, käytän nyt paljon enemmän saamen kieltä

Ja nyt on muuttunut helpommaksi puhuminenkin. Kiitos teille!

AMK: *Onko mielestäsi tämä vuosi muuttanut kielenkäyttöyhteyksiäsi?*

KM: *On, on paljon muuttanut.*

AMK: *Miten?*

KM: *Niin, että haluan itsekin puhua. Että en vielä ennen viime vuotta ajatellut, että voisin puhua, uskaltaisin edes puhua saa-*

mea. Nyt kun teidän opiskelijoiden kanssa olen päässyt puhumaan, olen huomannut, että voi kun se on hauskaa, kun pääsee taas käyttämään omaa äidinkieltään. Ja on kyllä muuttunut minun saamen kielen taitonikin.

Eräs kielimestari korostaa kielimestari–oppilas -harjoittelun vastavuoroisuutta.

AMK: *Oletko oppinut mitään oppilailta?*

KM: *Kyllä olen, aina oppii uusia asioita, kyllä se on vastavuoroista. Pitää itsekin skarpata. Aina on sanojakin niin, että joskus oppilaat kysyvät, että kun sanakirjassa on jotain ja sitten keskustellaan. Että ei ne kielimestaritkaan kaikkea osaa, ei ole mitään jumalia.*

Monille suuri ilo näyttää olleen se, että on päässyt mukaan johonkin uuteen ja tärkeään. Kielimestarina äidinkielliset inarinsaamen puhujat ja inarinsaamelaisen kulttuurin tuntijat ovat saaneet osakseen arvostusta jostain sellaisesta, jota ei aina ole arvostettu.

Näet, vaikka olisi miten lukenut kieltä, kun ei ole elänyt tällä kielellä, niin kauan kuin minä olen. Ei ole vain se kieli, siinä on paljon muitakin asioita kuin kieli mukana. Että minäkin olen päässyt avuksi sen kielen takia. Että ei ole vain nyt vaan se jatkuu niin kauan kuin tarvitaan. Me vanhemmat ihmiset, jotka osaamme, emme ole enää kovin kauaa täällä. Ei mene kuin kymmenkunta vuotta, sitten on vain musta reikä, paljon tietoa vanhoista ajoista, elämäntavasta ja vaikeuksista joita oli. Todella tärkeä historia, siitä ei ole kirjoitettu koskaan. Jotain on kirjoitettu, mutta ei ollenkaan kaikkea. - - Emme enää kauaa ole kertomassa, eikä moni ole laittanut paperille sitäkään mitä minulla on. Millainen elämäntapa on ollut silloin ennen, kun pystyn muistamaan evakkoajasta, kaikista niistä asioista.

No, se oli kyllä niin mukavaa ensinnäkin, että minäkin vielä kelpaan johonkin.

Kyllähän se on mukava homma, että minäkin olen päässyt projektiin ja jotenkin edistämään kieltä, ja toivottavasti jotain on jäänyt. Olen iloinen ollut siitä ja itseni tuntenut onnelliseksi, että pääsin olemaan projektissa mukana.

Yhden kielimestarin tyytyväisyys liittyi kielimestaripäivän käytännöllisempään puoleen:

Muuta en tiedä, kuin että se oli hyvä, kun kaksi taimenta tuli. Se vähän alussa jännitti, että jos ei tulekaan.

Eräessä haastattelupätkässä kuvastuu inarinsaamen kielitilanteen muutos mitä konkreettisimmalla tavalla. Kielimestari iloitsee siitä, että on päässyt siirtämään inarinsaamen kieltä opiskelijoille, mutta samalla tuntee haikeutta siitä, ettei ole aikoinaan siirtänyt sitä omille lapsilleen.

AMK: *Oletko tyytyväinen, että aloit kielimestariksi?*

KM: *No, olen tietysti.*

AMK: *Miksi se oli tärkeää?*

KM: *No, ensiksi se oli tärkeää, että itekin pääsen puhumaan inarinsaamea, ja mukavaa nähdä oppilaita. Oli outoja ihmisiä ja pääsi tutustumaan teihin, ja minä kovasti tykkään ihmisistä ja tykkään keskustella. Kun ovat vissiin huomanneet, että olen kova puhumaan. Että kaikin puolin olen tykännyt.*

AMK: *Että nyt sinusta tuli kielensiirtäjä, ei vain kielenpuhujia.*

KM: *Nii-in. Mutta omalle polvelleni en ole kuitenkaan onnistunut, omien lasten...*

AMK: *Mutta se on ollut eri aikakausi, se on käynyt melkein kaikille niin.*

7.5 Yhteenvedoa kielimestariharjoittelun merkityksestä

7.5.1 Kielimestareiden kieli-ideologiat

Kielimestareiden haastattelut muodostavat kiinnostavan aineiston, joka kuvaa inarinsaamea äidinkielenään puhuvien henkilöiden kokemuksia ja asenteita. Haastattelut ovat hyvin erilaisia siinä mielessä, että osa heistä asuu Inarissa ja osa sen ulkopuolella. Osa edustaa kieliaktivisteja, jotka käyttävät kieltä myös kirjallisesti, ja osa on pysynyt inarinsaamen revitalisaatiosta melko sivussa kielimestarin toimeensa saakka. Yhteistä kielimestareille on heidän kielitaitonsa lisäksi se, että he ovat pyydettyinä halunneet mukaan siirtämään inarinsaamen kieltä ja inarinsaamelaista kulttuuria itseään nuoremmille opiskelijoille. Kielimestareiden haastatteluissa tulee esille monia inarinsaamen koko revitalisaation kannalta merkittäviä kysymyksiä, jotka valaisevat osaltaan kieliyhteisössä vallitsevia kieli-ideologioita. Omaan haastatteluaineistooni ne muodostavat mielenkiintoisen lisän, sillä minun haastattelemani henkilöiden joukossa on huomattava osuus nuorempia, kieltä aikuisena opetelleita tai kieltä osaamattomia kielipesälästen vanhempia, samoin kuin kieliaktivisteja ja kirjallisen kielitaidon omaavia.

Kielimestareiden haastattelujen kuvastamia kieli-ideologioita on syytä tarkastella vielä lähemmin. Teen sen muutaman Anne-Marie Kallan haastatteluaineistosta kuvastuvan keskeisen kieli-ideologian kautta. Allaolevista narratiiveista osa on jo tullut esille alaluvussa 7.4 ja osa ei. Otan tässä alaluvussa esille seuraavia kielimestareiden kieli-ideologioita:

- inarinsaamen kielen puhumisen tärkeys
- oman kielenpuhujisuuden ja kulttuurintuntijuuden näkeminen merkittävänä / omaan kielenpuhujuteen liittyvä epävarmuus
- käsitys hyvästä ja autenttisesta inarinsaamen kielestä / toleranssi kielellistä variaatiota ja epätäydellistä kieltä kohtaan
- torjuva asenne inarinsaamen muuttumista kohtaan / positiivinen asenne inarinsaamen muuttumista kohtaan
- kirjakielen prestiisi
- etnisiteetin korostaminen/etnisiteetin näkeminen toissijaisena

Kielimestareiden enemmistö edustaa kielenpuhujia, jotka eivät ole osallistuneet inarinsaamen revitalisaatioon aktiivisesti. Siitä huolimatta he ovat hyvin tietoisia äidinkieltensä uhanalaisuudesta ja elpymisestä. He tietävät kielipesien merkityksen ja iloitsevat uusista puhujista ympärillään. Jo pelkästään kielimestariksi alkaminen on nähdäkseni merkki siitä, että he tunnistavat inarinsaamen kielen itseisarvon ja kielen puhumisen tärkeyden. Eräs kielimestari uskoo, että kaikki inarinsaamen puhujat puhuvat mielellään omaa kieltään kaikkien kanssa, myös kieltä opettelevien:

Kyllä kaikki jotka inarinsaamea osaavat, ovat iloisia jos heille menee puhumaan. Ei varmasti kukaan huonoa tykkää jos menee puhumaan.

Kielimestariharjoittelu on merkinnyt kielimestareille inarinsaamenkielisen verkoston laajentumista. Yhtäkkiä heillä on koko joukko uusia ihmisiä, joille voi puhua omaa kieltä.

Ja sekin, kun en tuntenut ollenkaan oppilaita, ja nythän minä tunnen paljon ja tiedän, että te puhutte saamen kieltä ja voin tuolla Ivalossakin alkaa puhumaan, kun tiedän, että teidän puhutte.

Eräs kuvaa omaa kielenvalintaansa. Se on systemaattista: kaikille, jotka osaavat saamea, puhutaan saamea.

Joo, jos minä tiedän, että se puhuu saamen kieltä, puhun aina saamea. Se on eri asia, millä kielellä hän vastaa.

Sama kielimestari kuvaa tiettyä seutua, jossa inarinsaamea osaavat eivät hänen kokemuksensa mukaan puhu inarinsaamea keskenään. Tämä on hänestä huono merkki.

XX:ssä olen huomannut, jossa enimmäkseen on inarinsaamelaisia, että keskenään kuitenkin suomea puhuvat. Se on minun mielestäni ihme. - - he eivät pidä tärkeänä sitä kielen merkitystä, kun suomea puhuvat keskenään. XX on juuri sellainen alue. Ja niin, jos ei käytä, se kyllä katoaa.

Haastatteluaineistosta, kuten omastakin aineistostani näkyy, että inarinsaamelaiset ovat tottuneet asemaansa pienen marginaalikielen

puhujina. Inarinsaame ja inarinsaamelaiset eivät ole kielimestareiden nuoruudessa suuremmin kiinnostaneet ketään. Kielen elvytys ja kielimestariharjoittelu yhtensä sen osana nostaa uuteen arvoon pienen joukon puhuman kielen ja inarinsaamelaisen kulttuurin tuntijoiden hiljaisen tiedon. Erityisesti yksi kielimestari analysoi inarinsaamen kielen tilannetta ja kielimestarityötä hyvin tietoisena oman kielellisen ja kulttuurisen kompetenssinsa merkityksestä.

Näet, vaikka olisi miten lukenut kieltä, kun ei ole elänyt tällä kielellä, niin kauan kuin minä olen. Ei ole vain se kieli, siinä on paljon muitakin asioita kuin kieli mukana.

Toisaalta inarinsaamen revitalisaation myötä vanhemmat, äidinkielliset puhujat saattavat tuntea riittämättömyyttä, koska eivät osaa kirjoittaa omaa kieltään eivätkä hallitse modernia sanastoa. Jotkut heistä eivät olleet puhuneet inarinsaamea kovinkaan aktiivisesti viime vuosina. Omaan inarinsaamen puhujuuteen liittyviä riittämättömyyden tunteita ja epäilyksiä ilmenee monissa haastatteluissa.

No, minähän ajattelin silloin, että eihän minun kielitaito ole enää sellainen, että kehtaan alkaa. Ja mietin ja mietin.

No, sehän oli jännää, että osaanko puhua niinkuin pitää. Mutta sehän meni kuitenkin melko hyvin vissiin.

Kun minä mietin, että minähän en ole lukenut saamen kieltä missään. Se on vain kieli, jota olen puhunut ja kuullut.

Se, kun en itse ole opetellut kirjoittamaan. Sen minä olen tuntenut, että se on minulle itselleni huono.

Kieli-ideologiat esiintyvät usein eräänlaisina ristiriitaisuuksina. Sari Pietikäinen kuvaa kieli-ideologioiden moninaisuutta käsitteellä ”risteävät kieli-ideologiat” (2012: 411–412). Kielimestareiden haastatteluissa tällaisina näyttäytyvät erityisesti ajatukset inarinsaamen kielen muuttumisesta ja hyvästä kielestä. Toisaalta monilla kielimestareilla oli selvä käsitys siitä, millaista on hyvä ja aito inarinsaamen kieli, toisaalta taas heidän parissaan vallitsi laaja toleranssi opiskelijoiden inarinsaamen kieltä ja kielellistä variaatiota kohtaan.

Muistan, että nuorempana puhuin paremmin. Ei tarvinnut suomen kielen sanoja käyttää.

Ja kun opistolla kävin niin minulla tuli paljon suomen kielen sanoja sekaan. Nyt olen oppinut, että harvoin tulee suomen kieltä.

Teksteissä näen ja kuulen, että inarinsaamen kieleen on paljon tullut pohjoissaamen kielen sanoja.

Opettajat ja radiossa puhujat, heillä täytyy kyllä puhdasta kieltä, monille olen sanonut, että lainasanoja ei saa opettaa.

Onhan se parempi kirjoittaa niin kuin osaa eikä niin ettei kirjoita ollenkaan. Mitä se haittaa jos ei joka kirjain ole niin kuin kirjakielessä.

Suunnilleen kuulen, että joo, tuo on tuolta. Niin kuin suomen kielessäkin on murre. Ja eikä sekään ole väärin, että murteethan on kaikki oikein.

Samoin haastatteluissa ilmenee paljon eräänlaista inarinsaamen kielen kehittymiseen ja kehittämiseen liittyvää muutosvastarintaa, mutta myös ajatuksia kielen muutoksen luonnollisuudesta ja positiivisuudesta. Samaan aikaan, kuten yllä jo ilmenee, kuvastuu myös kirjakielen prestiisi verrattuna omaan ”vain” puhumalla ja kuulemalla opittuun kieleen. Näitä risteäviä kieli-ideologioita esiintyy osittain samoilla haastatteluilla.

Minä en kyllä sitä oikein ymmärrä, että miksi sitä pitää muuttaa. Niin kuin inarinsaame on ollut se, mitä olemme puhuneet, niin ovat nyt muuttaneet sen toisenlaiseksi.

Minkäs sille voi, kun ovat uusia sanoja tehneet, niin tehneet on. Mutta toivottavasti eivät kovin paljon niitä muuta.

Enkä aio alkaa opettelemaan niin kutsuttua virallista saamen kieltä, kun uusia sanoja ilmestyy. - - Osaan, jos osaan. Minulla

on kesken töitä niin paljon, ei ole aikaa niin että alkaisin opettelemaan. Tulevat, jos tulevat. Otan käyttöön, jos muistan. Tämän kielen kanssa olen pärjännyt sen minkä tarvitsen ja sanakirjoja on, vaikka joistakin sanoista en pitäisikään, kun ne eivät ole inarinsaamea.

Ei ole kerätty sanoja talteen niin kuin suomenkielessä. Otetaan helposti uusi sana silloin kun olisi löydettävissä vanhakin nimi.

Kielihän menee eteenpäin, uusia sanojahan pitää tehdä, niitä sanoja aina.

Kielihän muuttuu, se on luonnollista, sukupolvien myötä suomen kielikin. Tulee sellaisia asioita, että kieli elää ajan mukaan.

Eihän ennen ole tarvittu nykyisiä sanoja. Joka on porohommia tehnyt, on porosanoja tarvinnut, ja joka on kalastanut, on osannut ne kalastussanat, mutta kun on uusia asioita, on tarvittu uusia sanoja.

Kielimestareiden suhtautuminen etnisesti ulkopuolisia inarinsaamen oppijoita kohtaan on kautta linjan positiivinen ja kannustava. Kuten luvussa 7.4.4 ilmenee, muutama heistä näkee kyllä etnisiiteetillä jonkinlaista merkitystä kielenpuhumisessa.

Niin kuin te olette suomalaisia, alun perin suomalaisia ja opetteleet sen kielen. Että teistähän ei tekemälläkään tule inarinsaamelaisia.

Että kyllähän sen ääntämisestä kuulee, kuka on kuka. Mutta sehän ei ole tärkeintä.

Etnisiiteetillä siis on merkitystä, mutta se ei ole tärkeintä. Samat kielimestarit myös iloitsevat siitä, että myös suomalaiset ovat alkaneet opetella inarinsaamea.

Oli, ihmeellistä ja hauskaa, että nykyään suomalaisetkin haluavat saamen kieltä osata ja opetella.

Anne-Marie Kallan kysyessä kielimestareilta opiskelijan etnisiteetin merkityksestä useimmat vastaavat, että sillä ei ollut heille väliä.

Olkoon vaikka mustalainen, kunhan osaa inarinsaamea, ei siitä ole niin, en minä kyllä näe. Tietysti mukavaahan olisi, että oppilas olisi saamelainen, mutta sehän ei ole mahdollista aina. En kyllä näe siinä eroa.

Että ei ole niin suurta eroa onko oppilas suomalainen vai saamelainen. Se on tärkeää, että ihminen kuuluu samaan kieliryhmään.

Kuvaava on erään kielimestarin vastaus kysymykseen siitä, oliko hänen mielestään eroa sillä, oliko hänen luonaan käynyt opiskelija saamelainen vai suomalainen: hän ei ollut kiinnittänyt asiaan huomiota.

Jaa, en minä sellaista asiaa laittanut merkille.

Kahdessa haastattelussa tulee erityisen kiinnostavalla tavalla ilmi kielen puhumisen ja etnisiteetin suhde. Ensimmäisessä narratiivissa kielimestari kysyy suomalaiselta haastattelijalta, onko tämä ollut ”inarinsaamelainen alusta jo”. Toisessa kielimestari näkee hyvänä asiana sen, että tulee ”uusialsaamelaisia, saamen kielen puhujia”.

No, oletko sinä inarinsaamelainen ollut alusta jo?

No, sehän on hyvä asia, että tulee uusia saamelaisia, saamen kielen puhujia. En tiedä, ajattelisiko joku, että se on huono asia. En tiedä, miten niin voi ajatella. En minä kuitenkaan niin ajattele.

Näiden narratiivien analyysi edellyttäisi laajemman haastattelukontekstin huomioon ottamista. Niiden voi tulkita viittaavan siihen, että ko. kielimestareiden mielestä inarinsaamen kielen oppiminen tekisi ihmisestä inarinsaamelaisen. Toisaalta ensin mainitussa narratiivissa voi olla kyse väärinkäsityksestä – jos kielimestari on luullut haastattelijaa saamelaiseksi – ja jälkimmäisessä sattumanvaraisesta sanojen hakemisesta. Vertauskohtana mainittakoon kuitenkin, että omassa haastatteluaineistossani kolme äidinkielenään inarinsaamea puhuvaa inarinsaamelaista on sitä mieltä, että kielipesässä inarinsaamen kieltä

oppiva lapsi tulee inarinsaamelaiseksi, vaikkei hänellä olisi inarinsaamelaisia sukujuuria. Tai kuten yksi heistä sanoo:

Must, muu peeleest tot kale uážžu leđe anarâš.

’Minusta, minun puolestani se saa kyllä olla inarinsaamelainen.’

Nämä haastatellut kuitenkin korostavat, että inarinsaamelaisuuden määrittelyminen ei ole yksiselitteistä ja tämä on heidän henkilökohtainen näkemyksensä. He ymmärtävät, että esimerkiksi Saamelaiskäräjien äänioikeuskriteereissä etnisiteetin raja on vedettävä johonkin, vaikka arkielämässä rajat eivät aina ole selviä.

7.5.2 Kielimestari–oppilas–menetelmä myöhemmässä inarinsaamen aikuisopetuksessa

Olen tässä luvussa kuvannut kielimestari–oppilas–menetelmän taustaa, suunnittelua, toteutumista ja tuloksia inarinsaamen kielen täydennyskoulutuksessa 2009–2010. Opiskelijoiden ja kielimestareiden palautteen perusteella on selvää, että kielimestariharjoittelusta muodostui merkityksellinen kokemus niin opiskelijoille kuin kielimestareillekin.

Kielimestariharjoittelu on osa myös myöhempää inarinsaamen kielen aikuisopetusta. Siihen on syytä luoda lyhyt katsaus, koska sen kautta ilmenee, että täydennyskoulutusta varten suunniteltu menetelmä on muodostunut pysyväksi osaksi inarinsaamen kielen opetusta ja revitalisaatiota. Inarinsaamen kieltä ryhdyttiin opettamaan Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa kokovuotisen intensiiviopetuksen muodossa syksyllä 2011. Lukuvuosi 2014–2015 on siis järjestyksessä neljäs. Inarinsaamen perusopinnot on vuosittain aloittanut noin 12 henkilöä, joista kymmenisen henkilöä on suorittanut opinnot. Opettaja on alusta asti toiminut Anna Morottaja, joka kävi itse läpi inarinsaamen täydennyskoulutuksen.

Kielimestariharjoittelu sisällytettiin mukaan SOGSAKK:in inarinsaamen opetusohjelmaan alusta asti. Sitä on koulutusvuodessa kolmen opintoviikon verran. Opiskelijat käyvät kielimestareiden luona pareittain, ja muutenkin käytännön järjestelyt on hoidettu pitkälti samalla lailla kuin täydennyskoulutuksessa. Kielimestareista suuri osa on samoja kuin täydennyskoulutuksen aikana. Jotkut ovat jääneet toiminnasta pois oman ikääntymisen ja väsymisen myötä, ja toisaalta

mukaan on tullut uusia kielenpuhujia. Jotkut kielimestarit ovat osallistuneet harjoitteluun nimenomaan tietyn opiskelijan, tavallisesti oman sukulaisansa osalta, mutteivät muuten. Anna Morottajan mukaan kielimestariharjoittelu on – yhtä lailla kuin täydennyskoulutuksessa 2009–2010 – edelleen opiskeluvuoden tärkein ja koskettavimmaksi koettu osuus. Kielimestariharjoittelun yksi hyvä puoli on Morottajan havaintojen mukaan se, että se tasoittaa eroja, jotka ilmenevät opiskelijoiden välillä luokkahuoneopetuksessa. Kielimestarien kanssa myöskin, joille kieliopin omaksuminen on raskaampaa, pääsevät aktiiviseen rooliin ja kokemaan onnistumisen elämyksiä. Morottaja näkee, että kielimestariharjoittelussa kiteytyy jotakin olennaista siitä, minkä ansiosta inarinsaamen revitalisaatio on johtanut niin hyviin tuloksiin: yhteisöllisyydestä ja puhumisen tärkeydestä. (Morottaja A., suulliset kommentit marraskuussa 2014.)

Kokonaan uutena osana inarinsaamen aikuisopetusta Anna Morottaja on kehittänyt SOGSACK:in koulutukseen osuuden, jossa opiskelijoiden kielimestareina toimivat inarinsaamenkieliset koululaiset. Tällaista metodia ei tietävästi ole käytetty systemaattisesti missään muussa maailman kieliyhteisössä. Yläluokkalaiset ovat kyllä joissakin yhteisöissä toimineet nuorempiensa kielellisenä tukena ja roolimallina (havaijin kieliyhteisöstä ks. Olthuis & al. 2013: 207). Idea syntyi Morottajan mukaan kahdesta tarpeesta: ensinnäkin tarpeesta saada nuorimpia kielenpuhujia aktiiviseen rooliin kielenopetuksessa ja -elvytyksessä ja toiseksi tarpeesta madaltaa opiskelijoiden kynnystä kielen tuottamiseen. Monet inarinsaamen aikuisopiskelijat ovat havainneet esimerkiksi kielipesässä, että lasten kanssa on helpoaa puhua, koska nämä suhtautuvat ennakkoluulottomasti kaikkiin kielenpuhujiin ja joustavasti puutteelliseen kielitaitoon (ks. myös luku 9.2.2).

Inarinsaamen opiskelijat lähetetään kieliharjoitteluun lasten kanssa syyslukukauden lopussa, jolloin lapset toimivat siltana myöhemmin talvella alkavaan kielimestariharjoitteluun aikuisten kielenpuhujien kanssa. Mukaan on pyydetty 3.-luokkalaisia ja sitä vanhempia koululaisia, jotka osallistuvat inarinsaamenkieliseen kouluopetukseen. Suurin osa lapsista on oppinut inarinsaamen kieltä ennen kouluikää kielipesässä. Morottajan mukaan ikärajan perusteena on se, että pienimmät lapset eivät usein kykene erottamaan suomen ja saamen

kieliä ja valitsemaan tietoisesti saamen kielen puhumista. Opetusohjelmaan sisältyy kuusi tuntia tätä ns. lapsikielimestariharjoittelua. Opiskelijat ovat sopineet lasten ja heidän vanhempiansa kanssa, tulevatko he vierailulle lapsen kotiin vai lähtevätkö lapsen kanssa esim. harrastamaan jotain ulkona. Tyypillisesti opiskelija ja nuori kielimestari tapaavat pari kertaa. (Morottaja A., suulliset kommentit marraskuussa 2014.) Oma lapseni on toiminut kielimestarina jo muutamana vuonna. Esimerkiksi marraskuussa 2014 inarinsaamen opiskelija kävi kotonamme kaksi kertaa. Ensimmäisellä kerralla opiskelija ja perheemme tutustuivat, ja lapset pelasivat opiskelijan kanssa erilaisia pelejä. Toisella tapaamiskerralla leivoimme joulu-leipomuksia, autoimme lasta saamen kielen läksyissä ja opiskelija ja kielimestari pelasivat šakkia.

Morottajan mukaan lapsikielimestariosuus on onnistunut yleensä hyvin ja osoittautunut tärkeäksi osaksi opintoja. Opiskelijoiden kokemuksiin vaikuttaa paljon se, kuinka luontevaa heille on olla tekemisissä lasten kanssa. Lasten välillä vallitsee suuria eroja kielitaidon ja inarinsaamen kielessä pysymisen suhteen. Opiskelijapalautteen mukaan jotkut lapset puhuvat systemaattisesti saamea tiettyjen aihepiirien yhteydessä, mutta tapaavat vaihtaa helpommin suomen kieleen joistakin muista aiheista puhuttaessa. Anna Morottaja on saanut vanhemmilta jonkin verran positiivista palautetta kielimestarityön merkityksestä lapsille. Monet lapset ovat tyytyväisiä, kun saavat kerrankin opastaa ja neuvoa aikuisia. Eräs lapsi oli ensimmäisen kielimestaripäivänsä jälkeen todennut, että haluaa alkaa inarinsaamen opettajaksi. (Morottaja A., suulliset kommentit marraskuussa 2014.)

7.5.3 Kielimestari-oppilas-menetelmä tulevaisuudessa

Inarinsaamen kieliyhteisössä on vuosi vuodelta vähemmän niitä kielenpuhujia, jotka ovat oppineet inarinsaamen varhaislapsuudessaan ja puhuneet sitä koko elämänsä. Parinkymmenen vuoden päästä suuri osa täydennyskoulutuksen kielimestariharjoitteluun osallistuneista äidinkielisistä puhujista on poissa. Heidän mukanaan tulee kieliyhteisöstä häviämään paljon sellaista tietoa ja osaamista, mitä on vaikea siirtää uusille puhujille formaalin kielenopetuksen muodossa (ks. myös 8.2.4). Tässä luvussa, kuten myös Olthuis & al.:ssa (2013: 83–89)

tulee esille joidenkin kielimestareiden tietoisuus siitä, että kohta kukaan ei ole kertomassa heidän sukupolvensa tarinoita.

Koulutusprojektin puitteissa tallennettiin suuri määrä videomateriaalia mm. inarinsaamelaisen kulttuurin kursseilta ja kielimestariharjoittelusta. Tavoitteena oli saada talteen niin inarinsaamen kieltä kuin kielimestareiden kulttuurista kompetenssia. (ks. Olthuis & al. 2013: 52–54.) Täydennyskoulutuksen aikana myös opiskelijoiden parissa syntyi paljon ideoita siitä, miten kielimestareiden tarinoita, tietoutta ja elämänhistoriaa voisi tallentaa. Eräs opiskelija oli niin vaikuttunut tietystä kielimestaristaan, että halusi koota tämän elämäkerran kirjaksi. Toinen suunnitteli tietyn alueen perinnetiedon ja murteen tallentamista ja kolmas oman inarinsaamelaisen sukunsa historian kirjoittamista. Yhdessä täydennyskoulutusprojektin tiimin kesken ideoimme inarinsaamelaiseen vuotuiskiertoon pohjautuvaa *Anaråš ihe* 'Inarinsaamelainen vuosi' -materiaalikokoelmaa. Siinä olisi eri vuodenaikoihin liittyvää tietoutta ja muisteluksia nauhoitteina ja litteroituna, valokuvia, videotallenteita, ruokaohjeita, käsityömalleja jne. jäsenneltyä perinteisen inarinsaamelaisen vuotuiskierron mukaan. Tällaista kokoelmaa voisi käyttää inarinsaamen kielen ja kulttuurin opetuksessa eri tasoilla. Tutkimuksen kirjoittamishetkellä em. suunnitelmat eivät rahan- ja ajanpuutteen vuoksi ole toistaiseksi edenneet toteuttamisen tasolle.

Kielimestariharjoittelu jatkuu kaikesta päätellen tulevaisuudessa pysyvänä osana inarinsaamen kielen opetusta. Sitä mukaa, kun äidinkielisten, vuonna 2014 lähinnä yli 60-vuotiaiden osuus kieliyhteisössä pienenee, keski-ikäisten ja nuorten uusien puhujien osuus kasvaa. Väistämättä myös heidät on saatava mukaan kielimestaritoimintaan siirtämään eteenpäin inarinsaamen kieltä ja kulttuuria. Tähän liittyy haasteita, joita käsitellen syvemmin mm. luvussa 8.2.4. On selvää, että inarinsaamea aikuisena oppineet eivät tule kielimestareina siirtämään eteenpäin samanlaista kieltä, kulttuurista puhumattakaan, kuin nyt äidinkielliset kielimestarit. Heidän puhumansa inarinsaame saattaa olla sanastollisesti ja foneettisesti köyhempää ja morfologisesti puutteellista. Osa heistä on perehtynyt ja paneutunut myös ns. perinteiseen inarinsaamelaiseen kulttuuriin kuten käsitöihin, ruokaperinteeseen, kalastukseen ja muisteluksiin, osa taas ei. Tämä riippuu

sekä henkilökohtaisista kiinnostuksen kohteista että jossain määrin siitä, onko uuspuhujalla oman sukunsa ja lähipiirinsä kautta yhteys tähän kulttuuriin. Toisaalta aikuisena kielen opetelleilla on myös vaihtoehtoja: he osaavat lukea ja kirjoittaa inarinsaamea, heille inarinsaamenkielen käyttö mediassa ja koulutuksessa on luontevaa, he tuntevat uudissanaston ja pystyvät keskustelemaan moderniin yhteiskuntaan liittyvistä asioista inarinsaameksi.

Kielimestariharjoittelua on tähän mennessä järjestetty nimenomaan inarinsaamen kielen aikuisopiskelijoille. Jo vuosia sitten kieliyhteisössä on tiedostettu tarve saada kielellistä ja kulttuurista tukea myös inarinsaamenkielisille ja kieltä opiskeleville lapsille. Vuonna 2005 inarinsaamenkielisen yhdysluokan opettaja Petra Kuuva pohtii haastattelussa ajatusta järjestää inarinsaamenkielisten luokkien oppilaille niin sanottuja kielikummeja. Kielikummi olisi vanhempi, äidinkielen puhuja, jonka kanssa oppilas pääsisi puhumaan inarinsaamea koulun ulkopuolella.

Tot ij lah tuárvi, et toh sárnuh tuše škoovlást. - - Muu mielást ličij pyeri, et ličij kiinii rävisolmooš, kiäin puávtaččij sárnuđ. Já tääl pođij mudoi mielân, et lâi taggaar juurdâ must motomin ete, ete tain uáppein ličij taggaar tegu faadârenni teikâ ristenni teikâ -eeči, kiän kulen puávtaččij kolliđ já talle ain sárnuđ sämi-kielâ. - - Tot lii ohtâ konkreetlâš hommá, mon puávtaččij ovdediđ.
 'Se ei ole tarpeeksi, että ne puhuvat vain koulussa. - - Minusta olisi hyvä, että olisi joku aikuinen, jonka kanssa voisi puhua. Ja nyt tuli muuten mieleen, että oli sellainen ajatus minulla jonkus että, että näillä oppilailla olisi sellainen niin kuin kummitäti tai -setä, jonka luona voisi käydä ja silloin aina puhua saamea. - - Se olisi yksi konkreettinen asia, jota voisi edistää.'

Inarinsaamen täydennyskoulutuksessa kehitetty kielimestari-metodi on herättänyt kiinnostusta monissa uhanalaisissa kieliyhteisöissä. Se otettiin alusta asti käyttöön Saamelaisalueen koulutuskeskuksen kolmansaamen kielen ja kulttuurin linjalla, jossa opetus alkoi syksyllä 2012. Ruotsissa kielimestari-oppilas-menetelmää on alettu soveltaa ainakin eteläsaamen kielen opetuksessa. (Ks. Sametinget 2011: 10, painamaton; Saamelaisalueen koulutuskeskus 2014, painamaton.)

Olen esitellyt kielimestariharjoittelua ja sen merkitystä vähemmistökielilyhteisöissä Ruotsissa, Norjassa ja Venäjällä ja saanut sitä koskevia tiedusteluja eri kielilyhteisöistä. Kielimestarimenetelmän käyttöönottonen edellyttää sekä vahvaa yhteisöllistä aloitteellisuutta että organisatorisia resursseja ja rahaa. Aika näyttää, leviääkö toimintamalli muihin kielilyhteisöihin.

8 Revitalisaation problematiikka

Tässä luvussa paneudutaan inarinsaamen kielen revitalisaation kannalta kriittisiin kysymyksiin. Alaluvussa 8.1 käsittelen kielen ja etnisiteetin suhdetta inarinsaamen kielen elvytyksessä ja yleisellä tasolla. Viittaan myös inarinsaamen kielen elvytystä koskevaan kritiikkiin. Alaluvussa 8.2 esille nousevat inarinsaamen revitalisaation ja tulevaisuuden kannalta vaikeimmat kysymykset: inarinsaamen kielen siirtyminen lapsille, lasten ja nuorten kielikäytänteet sekä inarinsaamen kieltä ja sen käyttöä koskeva massiivinen muutos.

8.1 Inarinsaamen kieli ja inarinsaamelaisuus: kenen revitalisaatio?

Olen tässä tutkimuksessa kuvannut inarinsaamen kielen revitalisaatiota eri tasoilla. Olen tietoisesti rajannut tutkimusaiheen ulkopuolelle inarinsaamelaiseen etnisiteettiin ja identiteettiin sekä saamelaismääritelmään liittyvät kysymykset siltä osin kuin ne eivät kiinteästi liity kielen revitalisaatioon. Tutkimukseni fokuksessa on inarinsaamen kieli ja kieliyhteisö, eivät inarinsaamelaiset etnisenä ja kulttuurisena ryhmänä. Tätä rajausta voi kritisoida, niin kuin tutkimusaiheen rajausta aina. Esimerkiksi Rasmussen (2013: 39–40) huomauttaa, että kun halutaan selvittää saamen kielten elinvoimaisuutta ja ihmisten motivaatiota opetella saamen kieltä, etnisiteettikäsitystä ei voi sivuuttaa. Minulle ratkaisu on ollut välttämätön jo yksin siitä syystä, että em. kysymysten mukaan ottaminen olisi paisuttanut tutkimuksen liian laajaksi ja vienyt tutkimuksen fokuksen oman tieteenalani ja asiantunteukseni ulkopuolelle. Rajaukseeni on olennaisesti vaikuttanut koko se kielellinen kulttuuri, jonka pohjalle inarinsaamen revitalisaatio rakentuu: siinä on kyse kielen puhumisesta, ei etnisestä taustasta.

Olen myös halunnut välttää päällekkäisyyttä viime vuosina ilmestyneiden tutkimusten kanssa, joissa tarkastelun kohteena ovat saamelaisliike ja saamelaisten identiteetti. Jukka Nyysönen on tutkinut väitöskirjassaan (Nyysönen 2007) Suomen saamelaisten

identiteettipolitiikkaa vuosien 1945 ja 1990 välisenä aikana. Erkki Pääkkösen väitöskirja (Pääkkönen 2008) paneutuu saamelaisten etniseen mobilisaatioon ja 1990-luvulla syntyneeseen ns. lappalaisliikkeeseen. Saamelaisuuden ja alkuperäiskansadiskurssin poliittisuudesta on ilmestynyt Sanna Valkosen väitöstutkimus (Valkonen 2009). Saamen kielen ja alkuperäiskansaliikkeen vaikutusta saamelaisten identiteettiin käsittelee Irja Seurujärvi-Karin väitöstutkimus (Seurujärvi-Kari 2012). Erika Sarivaara on tutkinut väitöskirjassaan (Sarivaara 2012) ns. statuksettomien saamelaisten identiteettiä ja saamen kielen oppimista. Inarinsaamelaisen kulttuurin, etnisyyden ja identiteetin tutkimukselle kentällä on toki edelleen tilaa. Sellaista lienee tulevaisuudessa odotettavissa – onhan inarinsaamen kielen ja kulttuurin pääaineopetus Oulun yliopiston Giellagas-instituutissa juuri käynnistynyt (ks. 4.4.3).

8.1.1 Kieli ja etnisiteetti

Edellä sanotusta huolimatta kielen ja etnisyyden suhde on kysymys, joka nousee väistämättä jossain määrin esille inarinsaamen kielen revitalisaatiossa ja sitä koskevassa keskustelussa. Tässä tutkimuksessa sivuan sitä esim. luvuissa 3.5.4, 4.4.2, 5.1, 7.4.4 ja 9.2. Tutkimuksesta käy ilmi, että ei-inarinsaamelaisten osuus uusista kielenpuhujista on yhä suurempi, ja että kieliyhteisö suhtautuu positiivisesti suomalaisiin ja muihin yhteisön ulkopuolelta tuleviin, jotka opettelevat inarinsaamea ja alkavat käyttää sitä työssään tai yksityiselämässään. Siitä huolimatta etnisesti ulkopuoliset inarinsaamen kielen puhujat joutuvat käsittelemään omaa rooliaan kieliyhteisössä, oman kielitaitonsa ja kulttuurintuntemuksensa aukkoja ja muodostamaan identiteetin ei-inarinsaamelaisena inarinsaamen kielen puhujina. Viime vuosina on noussut esille myös kriittisiä näkemyksiä ulkopuolisten osallisuudesta inarinsaamen kieliyhteisöön.

Marjut Aikio (1988: 6) ja Harold Schiffman (1996: 11–12) viittaavat Smoliczin (1979 ja 1981: 25–26) näkemykseen joidenkin kulttuurien kielikeskeisyydestä. Kieli nähdään tällöin kulttuurin ydinarvona, jota ilman kulttuuri ei voi säilyä. Ryhmän kansallinen identiteetti voi Smoliczin mukaan perustua kokonaan kielellisten oikeuksien taivotteluun, kuten on Belgian flaamien ja Quebecin ranskankielisten

laita. Nähdäkseni paitsi kulttuurien niin yhtä lailla myös yksilöiden välillä on suuria eroja siinä, kuinka olennaisena kieli nähdään. Toisille kieli on keskeinen etnisyyden ja kulttuurin tekijä, ja toisaalta on niitä, joille kieltä enemmän merkitsevät muut tekijät, kuten suku, verenperintö, elinkeinot ja käsityöt. Kutsuisin tätä eroa kielikeskeisyyden ja perinneskeisyyden vuoropuheluksi tai ristiriidaksi.

Inarinsaamelaisten parissa tilannetta kuvaa mm. se, että on olemassa kaksi järjestöä: 1) Anarâškielâ servi ry (AS), jonka tavoitteena on inarinsaamen kielen elvyttäminen ja vahvistaminen, ja jonka jäseneksi pääsee etnisyyteen katsomatta jokainen, joka osaa inarinsaamen kieltä, ja 2) Anarâšah rs – Inarinsaamelaiset ry, jonka tavoitteena on inarinsaamelaisen kulttuurin ylläpitäminen ja edistäminen, inarinsaamelaisten aseman ja oikeuksien edistäminen sekä etujen valvominen ja jonka jäseneksi pääsee jokainen, jonka yhdistyksen johto katsoo inarinsaamelaiseksi. Toisin sanoen ensin mainitun järjestön fokuksessa on kieli, toisen fokuksessa etnisiteetti.

Kyselytutkimuksessani vuonna 2006 (ks. liite 1) kysymys nro 12 kuului: ”Kuinka paljon seuraavat asiat sinusta merkitsevät inarinsaamelaisessa kulttuurissa ja identiteetissä?” ja rästittävät vaihtoehdot ”Merkitsee paljon”, ”Jonkin verran” ja ”Ei ole tärkeä”. Tekijät, joita pyysin arvioimaan, olivat inarinsaamen kieli, saamenpuku, kalastus, kielipesä, oma lehti ja radio-ohjelma, musiikki, poronhoito, suku ja sukulaiset sekä käsityöt. Eniten ”Merkitsee paljon” -vaihtoehtoa oli valittu inarinsaamen kielen (61 valintaa 72 vastaajasta), kielipesän (54/72) sekä lehden ja radio-ohjelman ja suvun ja sukulaisten (molemmissa 49/72) kohdalla. Tällä perusteella ei kuitenkaan voi vetää johtopäätöstä inarinsaamelaisen kulttuurin kielikeskeisyydestä, koska kysely oli suunnattu nimenomaan inarinsaamen kielen puhujille. Tulos voisi olla merkittävästi toisenlainen, jos kysymys suunnattaisiin sen sijaan inarinsaamelaiseksi identifioituille.

8.1.2 Etninen neutraalius revitalisaation ideologiana

Anarâškielâ servin aloittamaa ja toteuttamaa inarinsaamen kielen elvytystä voi luonnehtia etnisesti neutraaliksi. Etnisesti ulkopuolisten osallistuminen kieliyhteisöön ei ole vain sattumaa, joka on hyväksytty, vaan se on osa AS:n revitalisaatiostrategiaa. Yhdistyksen edellinen

puheenjohtaja Matti Morottaja on argumentoinut joissakin Anarâš-lehden pääkirjoituksissa (mm. 1994c ja 2007c) sen puolesta, että inarinsaamen elvytyksessä tarvitaan kaikki mahdolliset puhujat kansallisuudesta riippumatta. Nykyinen puheenjohtaja Marja-Liisa Olthuis on jatkanut Anarâš-lehdessä samalla linjalla esim. pääkirjoituksissaan *Kielâpiervâlpárnái sâmmilâšvuotâ* 'Kielipesälästen saamelaisuus' (Olthuis 2011b) ja *Kielâpiervâleh: moh toh láá já kiäi várás?* 'Kielipesät: mitä ne ovat ja ketä varten?' (Olthuis 2012) sekä kirjoituksessaan *Kielâ ja identiteet* 'Kieli ja identiteetti' (Olthuis 2013a). Olthuis kiteyttää näkemyksensä inarinsaamen kielen revitalisaation edellytyksistä Anarâš-lehden pääkirjoituksessa joulukuussa 2013 (Olthuis 2013b):

Anarâškielâ taarbâš kielâ siäilumân vistig-uv ton visâsmittem, et kielâ sirdoo párnáid já nuoráid (nuuvt mangâsân ko máhđulâš) já nubben tom, et kielâ kevttimohtâvuotâh vijdâneh. Taat tiätá kielâ pajastoollâm já kiävrudem sehe etnisii juávhu siste ete etnisii juávhu ulguupeln nuuvt sâmikuávlust ko ton ulguupeln-uv.

'Inarinsaame tarvitsee kielen säilymiseksi ensinnäkin sen varmistamista, että kieli siirtyy lapsille ja nuorille (niin monelle kuin mahdollista) ja toiseksi sitä, että kielen käyttöyhteydet laajenevat. Se tietää kielen ylläpitämistä ja vahvistamista sekä etnisen ryhmän sisällä että etnisen ryhmän ulkopuolella niin saamelaisalueella kuin sen ulkopuolellakin.'

Anarâškielâ servi on yhdessä Inarin kunnan päivähoitotoimen kanssa muotoillut kriteerit, joiden mukaan hoitopaikkoja myönnetään inarinsaamen kielipesiin. Kriteereissä korkeimmalla ovat perheen pitkäaikainen sitoutuminen kielipesätoimintaan ja inarinsaamenkieliseen kouluopetukseen sekä perheiden tarjoama kielellinen tuki kielipesän ulkopuolella. Samoin on tärkeää, että hoitotarve on vähintään 27 tuntia viikossa, jotta lapsi tulee viettämään kielipesässä riittävästi aikaa kielenomaksumista ajatellen. Etusijalle pannaan pienimmät lapset, jotta lapsi ehtii viettää kielipesässä mahdollisimman monta vuotta ennen koulun aloitusta. Lapsen etnisiteetin merkitys tulee esille valintakriteerien loppupäässä. Jos hoitopaikkoja haetaan samaan aikaan useampia kuin on tarjolla, muuten samalla viivalla olevista lapsista

valitaan kielipesään ensisijaisesti se, jolla on inarinsaamelaiset sukujuuret. (Olthuis, suulliset kommentit 2014.) Niin Matti Morottajan (1994c) kuin Marja-Liisa Olthuisin mukaan kielipesä kasvattaa lapsia inarinsaamen kieleen ja kulttuuriin etnisyydestä riippumatta. Heidän näkemyksensä mukaan suomalaisilla kielipesälapsilla on oltava sama oikeus esimerkiksi saamenpuvun käyttöön kuin saamelaislapsilla. Olthuis (2011b) kirjoittaa:

Jis kerd párnááš lii pajasšoddâm kielâpiervâlist aabâs uccevuodâ rääjist já tobdá sâmikulttuur já máttá kielâ, sust kalgeh leđe siâmmaáh vuoigâdnuodâh sâmikielân já kulttuurân ko kiäs peri sâmmiliist. Kihheenhân mist ij oomâst kielâ. Kielâ ij siäilu toin naalijn, jis tom suoijâl jaamâs.

’Jos kerran lapsi on kasvanut kielipesässä aivan pienestä asti ja tuntee saamelaiskulttuuria ja osaa kieltä, hänellä pitää olla samat oikeudet saamen kieleen ja kulttuuriin kuin kellä tahansa saamelaisella. Kukaanhan meistä ei omista kieltä. Kieli ei säily sillä lailla, jos sen suojelee kuoliaaksi.’

Kielipesälästen valintakriteerit, kuten jo vuonna 1986 vahvistetut Anarâškielâ servin jäsenyyden kriteerit osoittavat konkreettisesti, mitä Anarâškielâ servi korostaa inarinsaamen kielen elvytyksen edellytyksinä. Etnisiteettiä tärkeämpinä se pitää inarinsaamen kielen puhumista, motivaatiota kielen oppimiseen ja sitoutumista kieliyhteisöön. Anarâš-lehden pääkirjoituksista käy myös ilmi näkemys, että inarinsaamen kieli on inarinsaamelaisen kulttuurin tärkein tekijä (ks. 3.5.4). Tällainen näkemys on ristiriidassa syntyperää painottavan perinnekeskeiseen kulttuurikäsitteen (ks. 8.1.1) kanssa.

8.1.3 Kritiikki inarinsaamen kielen elvytyksestä kohtaan

Etnisesti ulkopuolisten rooli inarinsaamen kielen elvytyksessä on aiheuttanut myös kritiikkiä. Julkisuudessa tätä on esittänyt inarilainen kunnallispoliitikko ja Saamelaiskäräjien edustaja Anu Avaskari, joka on myös Anarâšah rs – Inarinsaamelaiset ry:n puheenjohtaja. 6.3.2013 hän esiintyi Yle Sápmín ohjelmasarjassa, jossa Saamelaiskäräjien jäsenet pääsevät vuorotellen puhumaan saamen kieltä ja saamelaiskulttuuria

koskevista ajankohtaisista kysymyksistä. Avaskari käsitteli puheen-
vuorossaan mm. inarinsaamen kielen elvytystä. Hän kertoo kielipesä-
toiminnan roolia kielen elvytyksessä ja toteaa seuraavaa:

Ymmärrän, että nämä vähemmistökielet tarvii kaikki puhujat ja kielen oppijat. Inarinsaamelaisia lapsia ei riitä kielipesään, eikä sitten inarinsaamelaisia [ole] niin paljon, että nämä kielet säilyis sillä. - - Tässä sitten syntyy tällaisia erikoisia tilanteita myös, kertakaikkinen lieveilmiö, että nää täysin suomalaiset perheet merkitsevät lapsilleen äidinkielenksi saamen. En tiedä, mikä näitten perheiden tarkoitusperä on, mutta pidän tätä niinkö hyvin vakavana huolena.

Avaskari viittaa tässä äidinkielen merkitsemistä koskevaan kokuvaan, jossa itse olen ollut keskeisessä roolissa (ks. 2.3.1). Hän jatkaa kielen elvytyksestä ja viittaa vasta käynnistyneeseen yhteissaamelaiseen Sámi Giellagáldu -projektiin, jonka tavoitteena on vahvistaa viiden saamen kielen elpymistä:

Mutta tuota sitten tässä myös näen tällaisia uhkatekijöitä. Että onko tavoitteena kielen yhtenäistäminen, että miten näitä vähemmistökieliä voijaan sitten säilyttää? Tällä hetkellä inarinsaamen kieltäki elvyttää henkilöt, jotka ovat kaukana olleet, osittain henkilöt, jotka ovat kaukana olleet kulttuurista ja eivät ole inarinsaamelaisia.

Avaskari siis toisaalta ymmärtää, että ei-inarinsaamelaisia tarvitaan kielitilanteen vahvistamisessa, mutta toisaalta näkee siinä ongelmia. Avaskarin kritiikkiin vastasi jo seuraavana päivänä 7.3.2013 Yle Sápmiin Anarâš saavah -ohjelmassa Saamelaiskäräjien jäsen, Inarin yhteinäiskoulun silloinen rehtori Yrjö Musta (ks. myös 5.2). Hän korostaa samaa kuin Anarâškielâ servin johto: inarinsaamen kieli tarvitsee lisää puhujia etnisiteetistä riippumatta.

Anarâškielâ sárnooh láá tuš kulmâ–neljičyeđe, ete mudoi tot kielâsárnoi juávkku ij šoodâ stuárráábin, jis fáárun iä lah puá-timin syemmiliih, ungarliih, ryešiliih teikâ kiäh peri. Tothân ij

muu mielâst häittid, ete veik ličij šoddâm kost peri olmooš mut jis haalijd opâttâllâđ anarâškielâ. Tothân lii mii ävkkîn.

’Inarinsaamen puhujia on vain kolme–neljäsataa, että muuten se kielenpuhujien joukko ei kasva suuremmaksi, jos mukaan ei ole tulossa suomalaisia, unkarilaisia, venäläisiä ja ketä tahansa. Sehän ei minusta haittaa, että vaikka olisi syntynyt missä tahansa ihminen mutta haluaa opetella inarinsaamea. Sehän on meille hyödyksi.’

Inarin koulussa, jota Musta haastattelun aikaan johti, työskenteli myös ei-inarinsaamelaisia opettajia, jotka opettivat inarinsaamen kieltä tai eri aineita inarinsaameksi (ks. luku 4.3). Tämän hän näkee positiivisena seikkana:

Tothân lii stuorrâ äšši mijjân ete láá tagareh ulmuuh kiäh láá opâttâllâm anarâškielâ ja pyehtih škoovlâst mattáättiđ kielâ ja eres amnâsijd. Ja vala tot kulttuur ete, tiäđust-uv jis lii aassâm tääbbin Anarist ubâ eellim ja lamaš Anaar kulttuurist fáárust, tot eellimvyehi taggaar ko mist lii, et tot sáttá váiluđ, mut kalhân olmooš uáppá veik maid.

’Sehän on suuri asia meille, että on sellaisia ihmisiä, jotka ovat opetelleet inarinsaamea ja voivat koulussa opettaa kieltä ja muita aineita. Ja vielä se kulttuuri, että tietysti jos on asunut täällä Inarissa koko elämän ja ollut Inarin kulttuurissa mukana, se elämäntapa sellainen kuin meillä on, että se saattaa puuttua, mutta kyllähän ihminen oppii vaikka mitä.’

Mustan – ja selvästi myös toimittajan – mielestä kielipesät kasvattavat lapsia inarinsaamelaiseen kulttuuriin syntyperästä riippumatta:

Toimâtteijee Anja Kaarret: *Na tääl toh párnááh kiäh láá pier-vâlist, te puohahhân iä lah anarâšah, mut toh láá ubbâ eellimavvees lamaš tääbbin ja pirrâsist jottáám.*

’Toimittaja Anja Kaarret: No nyt ne lapset jotka ovat pesässä, niin kaikkihan eivät ole inarinsaamelaisia, mutta ne ovat asuneet koko ikänsä täällä ja kulkeneet ympäristössä.

YM: *Na, ja tallehân sijnân lii jo šoddâm taggaar tiätulágán anarâš kulttuur, ko láá lamas̄ - - kielâ juávhust toh láá lamas̄ fáarust ubâ ääigi. Já ko tääl lii nuuvt pyereest monâmin, et mist láá ereslágáneh tábáhtumeh tääbbin, kost puáhtá opáttálláá uđđá aasijd. Tothân lii hirmâd pyeri.*

’YM: Niin, ja silloinhan heille on jo tullut sellainen tietynlainen inarinsaamelainen kulttuuri kun ovat olleet - - kieliryhmässä ne ovat olleet mukana koko ajan. Ja kun nyt menee niin hyvin, että meillä on erilaisia tapahtumia täällä, joissa voi opetella uusia asioita. Sehän on hirveän hyvä.’

Kriittisiä näkemyksiä suomalaisten roolista inarinsaamen kieliyhteisössä on esiintynyt silloin tällöin sosiaalisessa mediassa sekä mielihyvä- ja blogikirjoituksissa. Osa inarinsaamelaisista näyttää kokevan epäoikeudenmukaisena sen, että inarinsaamen kieltä puhuva ei-inarinsaamelainen voi päätyä kieliyhteisössä näkyvään asemaan, hyötyä kielitaidostaan ja edustaa inarinsaamenkielisten asioita. Yleensä kritiikissä tulee esille ärtymys siitä, että ei-inarinsaamelaiset ovat esiintyneet kieliyhteisössä ja julkisessa diskurssissa liian äänekkäästi. Lapin Kansa -lehden mielipidesivulla ilmestyi 8.3.2014 inarinsaamelaisen poromiehen ja kalastajan Jouni Aikion kirjoitus *Peukku alas sopen hämmentäjille*, joka viittasi käynnissä olevaan keskusteluun inarinsaamelaisten asemasta saamelaisyhteisössä (Aikio J. 2014). Kirjoituksessa kritisoiitiin voimakkaasti näkemystä, jonka mukaan inarinsaamelaisia olisi syrjitty saamelaispolitiikassa ja väheksytty pohjoissaamelaisten taholta. Kirjoituksessa sivutaan myös inarinsaamen kielen elvytystä ja ulkopuolisten roolia siinä. Aikion mukaan muualta tulleet ovat usein liikaa äänessä kielen ja kulttuurin elvyttämistä koskevista asioista, vaikka he eivät ymmärrä inarinsaamelaista kulttuuria. He saattavat sotkea kielen opiskeluun ja elvyttämiseen liaksi politiikkaa, esiintyä liian kärjekkäästi ja siten karkottaa kielen piiristä paikallisia inarinsaamelaisia. Mielipidekirjoitusta seuranneessa radiohaastattelussa (Bures ain 21.3.2014) Jouni Aikio esittää huolensa siitä, että inarinsaamesta voi muodostua ”akateemisten emäntien salakieli”. Hänen mielestään kaikki ovat kyllä tervetulleita opiskelemaan inarinsaamen kieltä, mutta politiikka pitäisi pitää erillään kielestä.

Namaheapmi-nimisessä anonyymissa blogissa käsitellään kysymystä etnisyyden merkityksestä kielenelvytyksessä 26.4.2013 postatussa (sittemmin internetistä poistetussa) kirjoituksessa. Kirjoittaja korostaa saamen kieltä osana saamelaisia ja saamelaiskulttuuria eikä näe mahdolliseksi elvyttää saamen kieltä irrallaan niistä. Hänen mielestään oikea tapa elvyttää saamen kieliä on vahvistaa olemassaolevia ja potentiaalisia kieliresursseja, ei hankkia kielenpuhujia yhteisön ulkopuolelta.

Kielenvaihtoa ei välttämättä pysäytä uusien puhujien tuominen yhteisön ulkopuolelta. Kielenvaihtoon voidaan vaikuttaa, jos kielenvaihtajat tunnustetaan ja kielenvaihtoon johtavat syyt tunnustetaan sekä niihin puututaan. Joissain tapauksissa yhteisön ulkopuolelta tuotu ”uusi veri” voi myös syrjäyttää kieliyhteisön jäseniä, joilla yhteys kieliyhteisöön ei ole olemassa kauhean vahva.

Ulkopuoliset puhujat vahvistavat osaltaan kieliyhteisöä hetkellisesti, mutta eivät samalla tasolla kuin yhteisöön kasvaneet jäsenet (niin aktiiviset ydinhenkilöt kuin passiivisemmat tai jopa kielenvaihtajat). Yhteisön ja kielen kannalta tärkeää olisikin pidemmällä aikavälillä vaalia (potentiaalisten) kielenvaihtajien yhteyttä yhteisöön sekä käytännön kielitaitoa, ja tunnistaa ja hyödyntää myös passiivisen kielitaidon omaavien ihmisten voimavarat. Näin luodaan myös yhteenkuuluvuuden ja tarpeellisuuden tunnetta sekä vahvistetaan yhteisöä myös henkilökohtaisella tasolla.

Kirjoittajan mukaan kieltä pitää elvyttää ja vahvistaa nimenomaan etnisen ryhmän sisällä. Etnisesti ulkopuolisten integroituminen kieliyhteisöön ei siten ole kestävä lähtökohta ja pahimmillaan se syrjäyttää kieliyhteisön jäseniä heidän omalta alueeltaan.

Saamelaisessa kontekstissa yksittäisiä mielipiteenilmauksia merkittävämpää on se, että AS:n ja Suomen Saamelaiskäräjien kielenelvytyslinjaukset eroavat toisistaan, mitä tulee kielen ja etnisyyden suhteeseen. Näin on pääteltävissä mm. monista Saamelaiskäräjien lausunnoista. Vuoden 2012 lausunnossa toimenpideohjelmaehdotuksesta saamen kielen elvyttämiseksi (ks. 4.6.3; Saamelaiskäräjät 2012,

painamaton) Saamelaiskäräjät määrittelee saamen kielen elvyttämistä seuraavasti:

Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan saamen kielten elvyttäminen tarkoittaa saamen kielen taidon menettäneiden tai sitä heikosti osaavien saamelaisten kielitaidon parantamista, kielen palauttamista sellaisten saamelaisperheiden lapsille, joiden vanhemmat eivät osaa saamea ja äidinkielenään saamea puhuvien saamelaisten kielitaidon turvaamisesta. Ratkaisevaa saamen kielten elvyttämiselle on luonnollisten saamen kielen käyttöympäristöjen säilyminen sekä saamen kielen käytön ja saamenkielisten palvelujen lisääntyminen.

Toimenpideohjelman yhdeksi tavoitteeksi on asetettu saamen kielen puhujien kokonaismäärän kasvattaminen ja kielen oppimisen mahdollistaminen mahdollisimman monille etniseen tai kielelliseen alkuperään katsomatta. Saamen kielen oppimisen mahdollistaminen myös valtakulttuurin edustajille on tärkeää saamen kielilain toteutumisen kannalta, mutta varsinaisesti tavoite ei kuulu toimenpideohjelmaan. Sellaisten henkilöiden kielitaitoa ei voi elvyttää, jotka eivät ole koskaan saamea puhuneet tai heidän kulttuuritaustaansa saamen kieli ei ole kuulunut.

Saamelaiskäräjien virallisen linjan mukaan saamen kielten elvytys koskee siis vain saamelaisia, ja valtakulttuurin edustajien saamen kielen taito nähdään tärkeänä vain kielilain toteutumisen kannalta. Ylläolevan perusteella Saamelaiskäräjät ei näe niin sanottua kaksisuuntaista kaksikielisyyttä keinona saamen kielten vahvistamiseksi. Kaksisuuntainen kaksikielisyys tarkoittaa tilannetta, jossa kaksi- tai monikielisellä alueella myös enemmistön edustajat oppivat vähemmistökieltä, kun taas yksisuuntaisen kaksikielisyyden vallitessa vain vähemmistökielen puhujat oppivat toisen ryhmän kieltä (ks. Zamjatin & al. 2012: 11–12).

Enontekiön kunta laati vuonna 2012 saamen kielen ja saamelaiskulttuurin elvytyssuunnitelman, jossa kaavailtiin erilaisten saamen kielen elvyttämiseen ja saamelaiskulttuuriin liittyvien toimien aloittamista kunnassa (Enontekiön kunta 2012, painamaton). Kielenelvytyksessä oli tarkoitus toimia etnisen neutraaliuden periaatteella. Saamelaiskäräjien vuonna 2014 antamassa lausunnossa Enontekiön kunnan

suunnitelmaan (Saamelaiskäräjät 2014, painamaton) todetaan, että kielipesätoiminta, kuten muukin saamen kielten elvytys, voi koskea vain saamelaisia, joiden suvusta saamen kieli on kadonnut 1900-luvun assimilaatioprosessin seurauksena. Lisäksi todetaan:

Suunnitelman toimenpiteet voivat johtaa saamelaiskulttuurin erityisyyden heikkenemiseen ja kulttuuriseen yhdenmukaistumiseen, koska suunnitelman sisällön perusteella saamelaiskulttuurin perinteitä, tapoja ja kulttuuriperintöä haluttaisiin saada opetettua ja siirrettyä myös valtakulttuurin edustajille ja myös kaikille muille halukkaille ja hyödynnettäväksi myös matkailutuotteena. Suunnitelma voi johtaa kansainväliseen ihmisoikeusrikkomukseen, koska kaikenlaiset – välilliset tai välittömät – alkuperäiskansan sulauttamispyrkimykset ovat kansainvälisen oikeuden vastaisia ja kyseeseen voi tulla kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen artiklan 27 mukainen kulttuurin kieltäminen.

On epäselvää, tarkoitetaanko ”saamelaiskulttuurin perinteiden, tapojen ja kulttuuriperinnön” siirtämisellä valtakulttuurin edustajille myös kielen siirtämistä, mutta näin voi tulkita, kun kyse on kielenelvytys-suunnitelmasta. Siinä tapauksessa Saamelaiskäräjät näyttää pitävän etnisesti neutraalina kielenelvytyksenä esiteltyä toimintaa haitallisena sulauttamispyrkimyksenä saamelaisia kohtaan.

Anarâškielâ servin nykyinen puheenjohtaja Marja-Liisa Olthuis on kritisoinut vahvasti edellä esille tulleita Saamelaiskäräjien revitalisaationäkemyksiä. Toukokuun 2012 Anarâš-lehden pääkirjoituksessa hän kommentoi käräjien hallituksen oikeusasiamiehelle lähettämää selvityspyyntöä, jossa määritellään kielipesätoiminta vain ja ainoastaan saamelaislapsille tarkoitetuksi kielenelvytysmuodoksi. Olthuisin mielestä tällainen rajaus osoittaa lyhytnäköisyyttä ja heikentää saamen kielten elinvoimaisuutta (Olthuis 2012).

Siämmáá reevâst paijaan meiddei taggaar juurdâ, et kielâ-piervâleh iä liččiigin iärrásij ko sämmilij várás. Tuáivu mielđ Sämitige haldáttâs lii šoddâm čälidijnis jurdâččid tom, mon čuuvtij tággáár uáinu áštá sämikielâi puátteevuodâ: tot räijee potentiaallâš kielânaavčâid olgos kielâsárnoi koskâvuodâst.

Kielâ ij iällää nääli putestmäin já kielâsárnoid korrâsávt sierriimáin, om. tađe mielđ, maht já kost jieškote-uv lâš sâmikielâ tááidus oppâm. Kielâ piergee pyereest tuše talle, ko tot kiávtoo aktiivlávt puohlágán ohtâvuodâin já ko kielâsárnoi meeri lii tuárvi styeres. Ohtâgin sâmikielâ ij pyevti čuuvtij rammud kielâsárnoidis meerijn.

’Samassa kirjeessä [Saamelaiskäräjien selvityspyynnössä oikeusasiemiehelle] nousee myös sellainen ajatus, että kielipesät eivät olisikaan muita kuin saamelaisia varten. Toivon mukaan Saamelaiskäräjien hallitus on tullut kirjoittaessaan ajatelleeksi sitä, miten suuresti sellainen näkemys uhkaa saamen kielten tulevaisuutta: se rajaa potentiaalisia kieliresursseja ulos kielenpuhujien keskuudesta. Kieli ei elävöidy sukua puhdistamalla ja erottelemalla kielenpuhujia kovasti, esim. sen mukaan, miten ja missä kukakin on saamen kielen taitonsa oppinut. Kieli voi hyvin vain silloin, kun sitä käytetään aktiivisesti kaikenlaisissa yhteyksissä ja kun kielenpuhujien määrä on tarpeeksi suuri. Yksikään saamen kieli ei voi juuri ylpeillä kielenpuhujiansa määrällä.’

Saamen kielten elvytystoimia kritisoidaan toisinaan siitä, että niissä saamen kieli irrotetaan saamelaiskulttuurista, ja että äidinkielisten saamelaisten tarpeet jäävät sivuosaan. Saamelaiskäräjien puheenjohtaja Klemetti Näkkäläjärvi käsittelee saamen kielten elvytysohjelmaa (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012) blogikirjoituksessaan 4.7.2014 (Suoma sâmedikki sâgadoalli) ja toteaa, että se ei nyky muodossaan anna paljonkaan äidinkielisille saamelaisille. Hän korostaa saamen kielen yhteyttä kulttuuriin ja elinkeinoihin:

Kieltä ei voi elvyttää erillään muusta saamelaiskulttuurista ja kielen elinvoimaisuuteen vaikuttaa perinteisten saamelaiselinkeinojen ja luonnollisten kielenkäyttöympäristöjen säilyminen ja kehittyminen.

Eri saamelaisryhmien, kuten myös eri alueiden välillä on suuria eroja sen suhteen, miten uhanalaiseen tilaan saamen kieli ehti painua ennen revitalisaation aikakautta. Samoin vallitsee eroja sen suhteen, kuinka suuri osa saamelaisryhmän jäsenistä saa toimeentulonsa ns. perinteisten saamelaiselinkeinojen parissa. On siis selvää, että saamelaisyhteisössä on erilaisia tarpeita ja painotuksia, mitä tulee kielen ja

kulttuurin vahvistamiseen ja elvyttämiseen. Siinä, missä Saamelaiskäräjien kannanotoissa usein korostetaan kielen elinvoimaisuuden yhteydessä luonnollisten saamen kielen käyttöyhteyksien säilyttämistä, inarinsaamen elvytyksessä puhutaan käyttöyhteyksien laajentamisesta. Erot heijastelevat väistämättä myös inarinsaamen ja pohjoissaamen kieliyhteisöjen erilaisia kielellisiä kulttuureja (ks. 2.1.2) mitä tulee etnisyyden ja kielen suhteeseen sekä kielen omistajuuteen. Olthuis & al. (2013: 147) toteavat, että kaikki saamelaisyhteisöt eivät hyväksy uusia puhujia samalla tavalla, ja että Suomessa kysymys on aiheuttanut jännitteitä pohjoissaamen kieliyhteisössä.

Etnisesti neutraalia kielenelvytystä koskevassa kritiikissä on havaittavissa kaksi päälinjaa, jotka liittyvät nimenomaan omistajuuden kieli-ideologiaan (ks. 2.1.2 ja 8.1.4; Evans 2001; Dauenhauer & Dauenhauer 1998: 91–93; O’Rourke & Ramallo 2011).

- (1) Ajatus, että saamen kieli on saamelaisten omaisuutta, joka ei kuulu muille etnisille ryhmille. Tämän ideologian mukaan kieli on ikään kuin pyhä, ja ulkopuolisen kajoaminen siihen rikkoo sen ryhmän oikeuksia, jonka kulttuuriperinnön osa kieli on. Tällaista ajattelutapaa esiintyy joissakin maailman alkuperäiskansayhteisöissä, ks. esim. Amery (2000: 234–237) kauran kieliyhteisön, Evans (2001) laajemmin Australian aboriginaaliyhteisöjen ja Cowell (2012) havaijin kieliyhteisön sekä USA:n alkuperäiskansayhteisöjen kieli-ideologioista (ks. myös seuraava alaluku). Ameryn mukaan (2000: 236) joidenkin kaurayhteisön jäsenten mukaan kauran puhujilta ja heidän jälkeläisiltään on jo viety pois niin paljon, että edes kieli pitäisi pitää yhteisön sisällä eikä antaa sitä ulkopuolisille. Tästä ideologiasta eroaa radikaalisti Anarâškielâ servin puheenjohtajan näkemys (Olthuis 2011b): ”Kihheenhân mist ij oomâst kielâ” – ’Kukaanhan meistä ei omista kieltä’.
- (2) Ajatus, että ei-inarinsaamelaiset ovat vieneet yhteisössä tilaa inarinsaamelaisilta. Tämä voi tarkoittaa niin sananvaltaa ja julkisuutta kuin konkreettisia työpaikkoja. On mahdotonta arvioida objektiivisesti, onko näin todella käynyt. Ei-inarinsaamelaiset ovat tulleet kieliyhteisössä yleensä sellaisiin

työpaikkoihin, jotka ovat syntyneet tai vakiintuneet vasta revitalisaation myötä: opettajiksi, toimittajiksi, tutkijoiksi, projektityöntekijöiksi jne. Se, olisiko kaikille näille uusille kielen siirtymiseen ja vahvistamiseen liittyville paikoille löytynyt tai löytyisikö niille tulevaisuudessa riittävästi inarinsaamelaisia, ei ole etnisen ryhmän koon huomioiden lainkaan selvää. Konkreettinen osa-alue, jolla ei-inarinsaamelainen voi viedä inarinsaamelaisen paikan, on kielipesä. Inarin kirkonkylän kielipesät ovat tutkimusjakson loppuessa olleet jo vuosia täynnä, eivätkä kaikki lapset, joille on haettu hoitopaikkaa, ole päässeet kielipesään ainakaan ilman pitkää jonotusaikaa. Anarâškielâ servin kriteerit kielipesälästen valinnalle (ks. aiemmin tässä luvussa) painottavat ensisijaisesti vanhempien ja muun lähipiirin tarjoamaa kielellistä tukea ja perheen pitkäaikaista sitoutumista kieliyhteisöön. On siis mahdollista, että ei-inarinsaamelainen lapsi menee kielipesäpaikkoja myönnettäessä inarinsaamelaisen lapsen edelle.

Anarâškielâ servin kielenelvytyslinjan kritisoijat eivät ole toistaiseksi esittäneet julkisuudessa vaihtoehtoja puhujakunnan laajentamiselle etnisesti ulkopuolisten tuella. Onko sellaisia olemassa, jos muutaman sadan hengen kieliyhteisön kielenvaihdon suunta halutaan pitkällä tähtäimellä kääntää? Anarâškielâ servin puheenjohtaja Marja-Liisa Olthuis korostaa, että revitalisaatiossa on ensisijaisen tärkeää saada mahdollisimman nopeasti kriittinen määrä kielenpuhujia kielen elinvoimaisuuden kannalta olennaisille ammattialoille. Heidän kauttaan kieli vahvistuu, mistä hyötyvät myös äidinkielliset puhujat. Kielen vahvistuessa pystytään panostamaan enemmän kieltä vaille jääneiden inarinsaamelaisen kielen takaisin saamiseen. (Olthuis, suulliset kommentit 2014; Olthuis 2013a.)

8.1.4 Vertauskohtia muista kieliyhteisöistä

Kielen ja etnisiteetin suhdetta kielenelvytyksessä on revitalisaatio-kirjallisuudessa käsitelty esimerkiksi Andrew Cowell (2012). Artikkelissaan Cowell tarkastelee havaijin kielen revitalisaatiota ja vertaa

sen tuloksia USA:n mantereella puhuttavien alkuperäiskielten revitalisaatioprosesseihin. Kuvauksessa on kiintoisia yhtymäkohtia inarinsaamen kielen tilanteeseen; olen käsitellyt näitä jo aiemmin luvussa 6.2.2. Cowellin mukaan yksi keskeisistä syistä havaijin kielen näkyvään elpymiseen on ollut se, että havaijin kielen ja havaijilaisen kulttuurin on laajalti katsottu kuuluvan etnisyydestä riippumatta kaikille Havaijin asukkaille. Havaijilla vallitsee laajalti kieli-ideologia, jonka mukaan, toisin kuin monissa manner-USA:n natiiviyhteisöissä, kieltä ei pidetä pyhänä, koskemattomana ja oman etnisen ryhmän omaisuutena. Kielen revitalisaatio on osa laajempaa havaijilaisen kulttuurin nousua prestiisiasemaan. Se on edellyttänyt toleranssia muuttuvaa kieltä, uudenlaista kielenpuhujajoukkoa ja uusia kielen käyttöaloja kohtaan. Laaja toleranssi on Cowellin mukaan mahdollista tilanteessa, jossa kielen siirtyminen on lukuun ottamatta syrjäistä Ni’ihaun saarta katkennut kokonaan. Tällaisessa tilanteessa kielen aseman ja olemassaolevien kieltä säilyttävien rakenteiden vahvistaminen ei riitä vaan kieliyhteisö on pitänyt luoda uudestaan. Tähän rinnastuu edellisessä alaluvussa 8.1.3 ilmenevä korostusero: siinä missä Saamelaiskäräjät korostaa luonnollisten kielenkäyttöyhteyksien säilyttämistä, korostaa Anarâškielä servi uusien kielenkäyttöyhteyksien luomista.

Havaijin kielen parissa työskentelee myös muita kuin etnisiä havaijilaisia. Cowell toteaa (2012: 171):

Today the infrastructure is fundamentally Hawaiian, not necessarily in an ethnic sense, but in a ‘language-commitment’ sense. ‘Nykyään infrastruktuuri on lähtökohtaisesti havaijilaista, ei välttämättä etnisessä mielessä, mutta kieleen sitoutumisen kanalta.’

Muualta muuttaneiden sympatia havaijin kieltä ja havaijilaista kulttuuria kohtaan selittyy Cowellin mukaan kiinnostavasti osittain sillä, että suuri osa maahanmuuttajista on peräisin valkoisen valtaenemmistön hallitsemilta siirtomaa-alueilta. He siis jakavat Havaijin alkuperäiskansan kanssa kolonialismin historian ja ”ei-valkoisuuden” (engl. *non-whiteness*).

Cowellin tarkastelemassa arapahon kieliyhteisössä Wyomingin osavaltion Wind Riverin reservaatissa, kuten USA:n alkuperäiskielten yhteisöissä laajemminkin, oma kieli on nähty tiukasti kyseisen etnisen

ryhmän omaisuutena. Kielenelvytys on sidottu etnisyyteen, perinteeseen ja yhteisön arvostettujen vanhimpien (engl. *elders*) arvoihin. Kielelle ei ole kyetty luomaan moderneja käyttöympäristöjä eikä käänteistä kielenvaihtoa käynnistämään läheskään samassa mittakaavassa kuin esim. Havaijilla. Tähän on lukuisia syitä, jotka liittyvät alkuperäiskansojen historiaan, nykyiseen hallintomalliin, poliittiseen valtaan, koulutuksen saatavuuteen ja sosioekonomisiin tekijöihin. Yhdeksi syyksi Cowell näkee myös kielen ja etnisyyden suhdetta korostavan kieli-ideologian.

Of course, the Locals are not the heroes of Hawaiian language revitalization – the core, committed Native Hawaiian activists are.

’Tietenkään Paikalliset [= Havaijilla asuvat ei-natiivit] eivät ole havaijin kielen revitalisaation sankareita – varsinaiset sitoutuneet syntyperäiset havaijilaisaktivistit ovat.’

summaa Cowell (2012: 184). Hän jatkaa, että etnisesti ulkopuolisten osallisuus havaijin kieleen ja kulttuuriin on kuitenkin lisännyt niiden prestiisiä ja elinvoimaisuutta ja sikäli koitunut alkuperäisten havaijilaisten hyödyksi. Toisaalta ulkopuolisten osallisuuteen liittyy Cowellin mukaan joskus myös kulttuurielementtien pinnallista tai teennäistä esittämistä ja suoranaista väärinkäyttöä.

Äotearoassa eli Uudessa-Seelannissa määorinkieliseen kielipesäopetukseen ja kouluopetukseen osallistunut myös jonkin verran muita kuin määoreja. Laajassa mittakaavassa etnisesti ulkopuoliset eivät kuitenkaan ole tulleet osallisiksi määorin kieliyhteisöön. Timoti Käretu sivuaa parinkymmenen vuoden takaisessa artikkelissaan (Käretu 1995: 214) etnisesti ulkopuolisten asennetta määorin kieltä kohtaan toteamalla, että yli 200 vuotta kestäneen rinnakkainelolon aikana alle sata valkoista on omaksunut määorin kieltä sujuvasti. ”Määori for all New Zealanders” -ideologian kannattajien mukaan määorista pitäisi luoda enemmän paikallisessa kuin etnisessä mielessä uusiseelantilaisten yhteinen asia, johon sitoutuisi myös muita kuin määoreja. Määorin kielen puhujamäärät ovat viime aikoina kääntyneet laskuun, ja siksi kieliyhteisöä tulisi vahvistaa ottamalla siihen mukaan myös ulkopuolisia ja tekemällä määorin kielestä osa normaalia uusiseelantilaaisuutta. (COMET Auckland 2014; Scoop Media 18.2.2014; Abadia 2014.)

Torkel Rasmussen sivuaa pohjoissaamen kielen elinvoimaisuutta koskevassa väitöskirjassaan (2013: 45–46, 195–197, 207) ulkopuolisten roolia vähemmistökieliryhteisössä. Hän viittaa Papua-Uuden-Guinean monikielisyyttä tutkineeseen Lynn Landweeriin (2008), joka näkee yhtenä ratkaisevana tekijänä vähemmistökielen säilymisessä sen, miten yhteisöön muuttavat ulkopuoliset suhtautuvat vähemmistökieleen. Kielen säilyttäminen on selvästi helpompaa, jos muuttajat oppivat paikallista kieltä verrattuna tilanteeseen, jossa muuttajat pysyttelevät omissa kielissään tai *lingua francassa*. Rasmussen pitää ilmiötä merkittävänä myös saamenkielisissä yhteisöissä. Se, että ei-saamelaiset oppivat saamea, lisää saamenkielisten saamelaiden mahdollisuuksia käyttää saamen kieltä. Tämä ilmenee esimerkiksi perheissä: jos alun perin ei-saamenkielinen vanhempi oppii saamea, saamenkielisen vanhemman on paljon helpompi puhua lapsille saamea kuin siinä tilanteessa, jossa puoliso pysyy enemmistökielisenä. Rasmussenin haastatteleminen vanhempien joukossa on sekä muuttajia, jotka ovat omaksuneet saamenkieliseen yhteisöön muutettuaan saamen kielen, että sellaisia, jotka ovat pysyneet enemmistökielisinä.

Informántabearrašiin orru guoimmi sáme giela máhttu mearrideamen bearášgiela. Go sáme gielat olbmo guoibmi oahppá sáme giela, de sáhtta sáme giella šaddat bearášgiellan. Jos guoibmi ii máhte, de šaddá riikkagiela bearášgiellan.

’Informanttiperheissä puolison saamen kielen taito tuntuu määrävän perheen kielen. Kun saamenkielisen ihmisen puoliso oppii saamea, saamesta voi tulla perheen kieli. Jos puoliso ei osaa, niin valtionkielestä tulee perheen kieli.’

Samanlaista tulosta osoittaa Laura Arola Saamelaiskäräjille laatima ulkosaamelaisten kielitilannetta koskevassa selvitys: saamen kielen siirtyminen lapsille näyttää korreloivan sen kanssa, että enemmistökielinen puoliso osaa saamea, vaikkapa passiivisestikin (Arola 2014, painamaton). Toisaalta Rasmussen korostaa, että huomiota tulee kiinnittää enemmistön edustajien lisäksi myös saamen kieltä vaille jääneiden saamelaiden kielikäytänteisiin: oppivatko nämä saamea ja siirtävätkö sitä omille lapsilleen. Rasmussen (2013: 203) viittaa Todaliin (2002: 134–137), jonka mukaan saamenkielinen yhteisö ei helposti ota vastaan uusia jäseniä. Hänen oma haastatteluaineistonsa

Utsjoelta ja Tanasta kertoo kuitenkin toista: vain yksi saamen kieltä opetellut ei-saamelainen on kokenut saamelaisten taholta negatiivista suhtautumista saamen kielen puhumisen vuoksi. Norjassa saamelaisopetus on ainakin lähtökohtaisesti etnisesti avointa. Pigga Keskitalon mukaan (2010: 168) Norjassa saamenkieliseen opetukseen osallistuu inklusion periaatteen mukaisesti myös muita etnisiä ryhmiä edustavia oppilaita.

Sallabank (2013: 13) viittaa vähemmistökielen uuspuhujiin, joilla ei useissa kieliyhteisöissä ole aina etnistä suhdetta vähemmistökielen. Hän siteeraa manksin kielen aktivisti Adrian Cainia, joka vertaa samastumistaan yhtäältä manksin kielen puhujiin ja toisaalta sellaisiin paikallisiin ja etnisiin manksilaisiin, jotka suhtautuvat manksin kielen välinpitämättömästi. Cain toteaa, että hänellä on manksin kielen opettajana ja puhujana ikuisesti paljon enemmän yhteistä ensin mainittujen kanssa, vaikka nämä olisivat vasta alueelle muuttaneita ulkopuolisia opettelijoita. Tällaiseen kieli-ideologiaan vertautuvat eräät tutkimusaineistossani esiintyvät inarinsaamen puhujien näkemykset siitä, kenelle inarinsaamen kieli kuuluu. Luvun 7.4.4 eräässä sitaatissa todetaan: ”Olkoon vaikka mustalainen, kunhan osaa inarinsaamea - -.” ja luvussa 9.2.3 ”- - olkoon sitten vaikka venäläinen.” Toisin sanoen kielen puhumisessa etnisiteetillä ei ole merkitystä.

8.2 Inarinsaamen elinvoimaisuuden haasteet

Tämän tutkimuksen eri osissa on tullut ilmi, että inarinsaamen kieli on elpynyt tutkimuksen tarkasteluaikana merkittävällä tavalla. Inarinsaamen kieliyhteisö elää tilanteessa, jossa akuutein kielen katoamisen uhka on voitettu, kielen siirtyminen on saatu käynnistettyä uudelleen ja kielelle on vakiinnutettu jalansija monilla olennaisilla domeeneilla. Assimilaatio ja uhanalaisuus vaikuttavat kuitenkin kieliyhteisössä yhä, ja siksi kielen tilaa ja tulevaisuudennäkymiä on pystyttävä tarkastelemaan kriittisesti. Millaisia ovat inarinsaamen kieliyhteisön suurimmat haasteet ja uhat? Otan alla esille nähdäkseni kriittisimpiä kysymyksiä. Ne liittyvät

- inarinsaamenkielisen yhteisöllisen toiminnan ulkopuolelle jääviin kielenpuhujiin.
- kieltä vaille jääneisiin potentiaaliin kielenpuhujiin eli henkilöihin, joille inarinsaamen kieli kuuluisi sukujuuriensa perusteella, mutta jotka eivät osaa sitä.
- siihen, että inarinsaamen kieli siirtyy tällä hetkellä suuremmalta osin kodin ulkopuolella kuin kodeissa.
- kodin ulkopuolella kieltä omaksuvien lasten ja nuorten kieli-identiteettiin ja kielellisiin valintoihin.
- laajasti tarkasteltuna inarinsaamen kieliyhteisön massiiviseen muutokseen, joka koskee paitsi kielen puhujakuntaa, myös kielen käyttöyhteyksiä, kielen funktioita ja itse kieltä.

Väitän, että näistä osa-alueista on pitkälti kiinni se, mitä inarinsaamen kielelle tulevana vuosikymmeninä tapahtuu. Näistä kysymyksistä on kieliyhteisössä hyvin vähän tietoa, ja tarve niiden selvittämiseksi on ilmeinen. Tarvitaan lisää tietoa siitä, ketkä inarinsaamen kieltä nykyään puhuvat, missä sitä puhutaan, kuinka sitä käytetään kirjallisesti ja millaista kielitaitoa kielipesä ja aikuiskoulutus tuottavat. Kotien kielikäytänteitä ja kielipesälästen kielen ja kieli-identiteetin kehittymistä on välttämättä kartoitettava inarinsaamen kielen siirtämisen suunnittelun (engl. *acquisition planning*, ks. 2.1) tehostamiseksi. Tarvitaan tietoa myös siitä, ketkä potentiaalisista puhujista eivät puhu inarinsaamea ja mistä syistä. Potentiaalisilla puhujilla tarkoitan tässä yhteydessä ihmisiä, joille inarinsaamen kieli kuuluisi sukujuurten tai esimerkiksi ammatin vuoksi ja jotka haluaisivat osata kieltä, mutta eivät osaa.

8.2.1 Täydellinen menestystarina?

Inarinsaamen kielen revitalisaation kuvauksissa sen positiiviset tulokset ylikorostuvat helposti. Tämä pätee revitalisaatiotutkimukseen yleensäkin: esille pääsevät myös globaalissa mittakaavassa lähinnä menestysesimerkit (ks. esim. Cowell 2012: 169 alaviite). Esimerkiksi omassa haastatteluaineistossani suuri osa informanteista on kielipesälästen vanhempia ja kieliaktiiveja, jotka ovat päivittäin tekemisissä kieliyhteisön ja kielenelvytyksen kanssa. Kaiken aikaa on muistettava, että revitalisaatio koskee eri alueilla asuvia, eri-ikäisiä

ja ylipäänsä erilaisia inarinsaamelaisia ja inarinsaamen kielen puhujia hyvin eri tavalla. Kaikki heistä eivät osallistu revitalisaatioon. Inarinsaamen puhujista osa on vanhuksia, jotka asuvat syrjässä, vailla kiinteää tai säännöllistä yhteyttä inarinsaamenkieliseen yhteisöön. Anarâškielâ servin toiminta, inarinsaamenkieliset radiolähe-tykset ja Anarâš-lehti eivät suinkaan kuulu kaikkien kielenpuhujien arkipäivään.

Vuonna 2006 toteutuneessa kyselytutkimuksessani Anarâškielâ servin jäsenistölle (ks. liite 1) 72 vastaajasta 44 ilmoitti, että ei lainkaan osallistu Anarâškielâ servin järjestämään toimintaan; 18 osallistui silloin tällöin ja vain 7 aktiivisesti (3 oli jättänyt vastaamatta tähän kysymykseen). On huomattava, että vuonna 2006 AS:n järjestämä vapaa-ajan toiminta oli paljon vähäisempää kuin tarkastelujaksoni lopulla. Esimerkiksi *Anarâš ehideh* -harrastusillat alkoivat vasta vuonna 2008. Hyvin harvat vanhempia sukupolvia edustavat inarinsaamelaiset tuntevat inarinsaamen kielen kirjoitustavan ja uuden sanaston (ks. luvut 4.6.2, 7.4.4, 7.5.1 ja 8.2.4). Kaikilla ei ole kielipesälapsia omassa perheessään tai lähipiirissään. Joidenkin vanhempien kielenpuhujien on ollut mahdotonta alkaa puhua inarinsaamea nuoremmille puhujille (ks. luku 6.4.4). Tottumus puhua nuoremmille sukupolville enemmistökieltä ja tunne inarinsaamen kielen arvottomuudesta ja tarpeettomuudesta eivät hälväne hetkessä. Edelleen on myös keskiikäisiä inarinsaamelaisia, jotka ymmärtävät kieltä, mutta eivät pysty puhumaan sitä eivätkä ole tulleet aktivoineeksi kielitaitoaan esim. kielikursseille osallistumalla.

Kyselyssäni oli myös kysymys, jolla halusin selvittää, onko vastaajien inarinsaamen kielen puhuminen lisääntynyt, vähentynyt vai pysynyt samalla tasolla viimeisten kymmenen vuoden aikana. Lähtöoletukseni oli, että inarinsaamen puhuminen olisi lisääntynyt. Olihan inarinsaamen kielen elpyminen lähtenyt voimakkaasti käyntiin nimenomaan kyselyä edeltävän 10 vuoden aikana, mm. kielipesätoiminnan muodossa. Tulos oli kuitenkin toisensuuntainen. 72 vastaajasta 24 oli valinnut vastausvaihtoehdon ”puhun inarinsaamea nyt vähemmän kuin 10 vuotta sitten”, kun kielenkäyttönsä arvioi lisääntyneen merkittävästi 9 ja jonkin verran 10 henkilöä. Lisäksi 7 vastaajaa oli ylipäänsä alkanut puhua inarinsaamea viimeisten 10 vuoden aikana. Loput 22 vastaajaa arvioi inarinsaamen käyttönsä pysyneen suunnilleen samalla

tasolla. Kyselyn tulosta selittää osaltaan vastaajakunnan ikäjakauma. Vastaajista suurin osa oli 1930- ja 40-luvulla syntyneitä kielenpuhujia. Heidän joukossaan on nuorempiin ikäluokkiin verrattuna enemmän sellaisia, jotka eivät osallistu aktiivisesti inarinsaamen kielen revitalisaatioon, eivät osaa kirjoittaa inarinsaamea tai hallitse uutta sanastoa. Ilmeinen korrelaatio vallitsi tämän kysymyksen ja edeltävän kysymyksen välillä. Siinä pyydettiin vastaajaa erittelemään, minkä ikäisten kanssa hän puhuu inarinsaamen kieltä. Ne vastaajista, jotka puhuivat inarinsaamea vain yli 60-vuotiaiden kanssa, ilmoittivat yleensä kielenkäyttönsä vähentyneen.

Kuinka kieliyhteisön rajalle sijoittuvia ihmisiä ja toisaalta maantieteellisesti etäämmällä asuvia inarinsaamelaisia saisi aktivoitua mukaan kielen elvyttämiseen ja eteenpäin siirtämiseen? Vai tarvitseeko heitä saada? Inarinsaamen kielen täydennuskoulutuksessa ja sittemmin muussakin aikuisopetuksessa käytetty kielimestari–oppilasmenetelmä (ks. luku 7) on yksi keino, joka on tuonut revitalisaation piiriin uusia aktiivisia toimijoita. Kysehän on ollut pitkälti sellaisista vanhuksista ja keski-ikäisistä, jotka eivät ole toimineet kielenopettajina tai muuten osallistuneet revitalisaatiotyöhön. Kielimestareina he ovat päässeet siirtämään omaa kielitaitoaan ja kulttuurista kompetensiaan kielenopiskelijoille. Luvun 7 kielimestarien narratiivit osoittavat, kuinka tärkeää, jopa terapeutista kielimestarina toimiminen on monille vanhemmille kielenpuhujille ollut.

Myös Nellimissä vuodesta 2010 alkaen toiminut inarinsaamen kielen keskustelukerho on aktivoinut monien vanhusten ja keski-ikäisten inarinsaamen kielen taitoa ja käyttöä. Joissakin tapauksissa kerhoon osallistuminen on johtanut konkreettiseen käänteiseen kielenvaihtoon omissa sosiaalisissa verkostoissa ja oman identiteetin merkittävään vahvistumiseen. (Linnanmäki 2014: 51–52, 89; Olthuis & al. 2013: 138; ks. myös alaluku 4.5.4.) Tällaiset esimerkit osoittavat, kuinka yksinkertaisilla keinoilla kielenvaihtoon voidaan vaikuttaa. Ne osoittavat myös sosiaalisten verkostojen ja sosiaalisen toiminnan merkityksen kielen elinvoimaisuudessa.

Vähemmistökielen uhanalaistuminen tuottaa väistämättä henkilökohtaisia ja kollektiivisia traumoja. Revitalisaation onnistuminen saattaa olla kiinni näiden traumojen ja kieleen liittyvän stigman purkamista. Norjassa, Isak Saba -kielikeskuksessa on kehitetty erityinen

saamen kielen kurssikonsepti tätä tavoitetta varten. Jane Juuso kuvaa opaskirjassaan (Juuso 2009; ks. myös 5.1.1), kuinka saamen kielen puhumisen esteet pyritään ylittämään kognitiivisen kielenoppimismuodon avulla, ryhmäkeskustelujen ja -harjoitusten kautta. Suomen kolttsaamelaiten parissa käynnistyi vuonna 2014 hanke, jonka tavoitteena on ns. taakkasiirtymien purkaminen (ks. 9.3.3). Taakkasiirtymillä tarkoitetaan tässä sukupolvelta toiselle siirtyviä identiteettiä, kieleen ja kulttuuriin liittyviä häpeän, riittämättömyyden ja arvottomuuden tunteita. Inarinsaamen kieliyhteisössä tällaisesta tarpeesta ei ole toistaiseksi julkisesti keskusteltu.

8.2.2 Kielen siirtyminen kodin ulkopuolella

Inarinsaamen kielen siirtymisen pääpaino on vuonna 2014 kotien ulkopuolella: kielipesissä ja koulussa. Tällainen tilanne on tyyppinen, kun elvytetään kieltä, jota vaille on jäänyt vähintään yksi sukupolvi kieliyhteisössä. Kuten tutkimuksessa tulee ilmi, käänteinen kielenvaihto suomesta inarinsaameen on käynnistynyt myös kodeissa, mutta ei suinkaan kaikissa potentiaalisissa kodeissa (alaluvut 5.1.4 ja 6.4.3; ks. myös Olthuis & al. 2013: 163–164).

Grenoblen ja Whaleyyn mukaan (2006: 57–58) revitalisaation lähtökohtana voi olla aloittaminen aikuisista tai lapsista. Molemmissa strategioissa on etuja ja heikkouksia. Se, että käänteinen kielenvaihto alkaa aikuisista, tarkoittaa sitä, että kieliyhteisö voi ottaa vastuun omasta kielestään ja luoda omat kielenkäyttöyhteytensä. Aikuisista lähtee tällöin myös luontevasti kielen siirtyminen seuraavalle sukupolvelle. Toisaalta kielen oppiminen ja käyttöön ottaminen aikuisiällä vaatii niin suuria ponnisteluja ja panostuksia mm. ajankäytön ja toimeentulon suhteen, että kaikki eivät pysty siihen. Sen problematiikan valossa, joka liittyy uhanalaisen kielen puhumiseen kotona (esim. Hinton 2013; Barron-Hauwaert 2004), ei ole todennäköistä, että käänteinen kielenvaihto koskaan ulottuisi kaikkiin potentiaalsiin koteihin.

Inarinsaamen kieliyhteisössä valittiin 1990-luvulla käänteisen kielenvaihdon aloittaminen lapsista. Kielipesätoiminta ja omakielinen kouluopetus ovat revitalisaatiokkeinoina hyötysuhteeltaan tehokkaita. Kielipesässä ja koulussa kieli saadaan siirtymään yhden tai muutaman aikuisen ihmisen kautta samalla kertaa kokonaiselle

joukolle lapsia. Tämä on erityisen merkittävää tilanteessa, jossa mahdollisia kielensiirtäjiä on vähän, niin kuin uhanalaisten kielten puhujayhteisöissä yleensä on. Kielen siirtymisen ”ulkoistamiseen” perheiden ulkopuolelle liittyy kuitenkin suuria ongelmia. Näitä on käsitelty esimerkiksi Joshua A. Fishman (1991: 236–239, 368–380). Hänen mukaansa vanhemmat ja yhteisö kohdistavat erityisesti kouluun epärealistisia odotuksia uhanalaisen kielen elvyttäjänä. Koulun vaikutus lasten ja nuorten kielenkäyttöön ja kielelliseen identiteettiin on rajallinen siinäkin tapauksessa, että kyse on omakielisestä aineopetuksesta. Fishman korostaa perheen ja yhteisöllisyyden merkitystä kielen siirtämisessä sekä revitalisaation kokonaisuutta, jossa koulu tulisi nähdä vain yhtenä osana – ei ratkaisevana, pelastavana tekijänä. Fishman näkee uhanalaisen kielen revitalisaation välttämättömänä edellytyksenä yhteisön aikuisten jäsenten ja sitä kautta kotien uudelleenkielistämisen (engl. *relinguification*). Tätä taustaa vasten hän kritisoii mm. määorien Kōhanga Reo -liikettä: revitalisaation perusta on liian hatara, jos lasten vanhemmat eivät osaa kieltä (ks. myös 6.2.1). Marja-Liisa Olthuis (2003a) kuvaa tätä revitalisaation kokonaisuutta käsitteellä ”kielensäilyttäjien ketju”. Tämä tarkoittaa kielen elpymistä ja seuraaville sukupolville siirtymistä tukevien rakenteiden jatkumoa, joka alkaa kodista ja kielipesästä ja päättyy omakieliseen vanhustenhoitoon.

Inarinsaamen kieliyhteisö on tutkimukseni tarkastelujakson loppupuolella vähitellen pääsemässä sille tasolle, jolla kielitilannetta ja kielen tulevaisuutta voidaan tarkastella kokonaisvaltaisesti ja myös kriittisesti. Tämä on mahdollista vasta tilanteessa, jossa akuutein kielen katoamisen uhka on kielipesätoiminnan avulla voitettu ja myös käänteinen kielenvaihto aikuisväestön parissa on alkanut tuottaa tulosta. Haastatteluaiineistossani heijastuu huoli vuonna 2005 ja 2006 vallinneesta tilanteesta. Tällöin vain jokunen kielipesälästen vanhemmista osasi inarinsaamen kieltä.

Tot mast mun poolâm, et ko toh eenih ja eejih iä mäati tom kielâ. Tot kiävâ, jis taat suhâpuolvâ mii tääl šadda ja lii oppâm anarâškielâ, te toh älgih sárnuđ jieijâs pärnáid, te tohân ličij pyeri. Mut oro, oro vähâ kal nuuvt, et jiem tieđe.

’Se, mitä minä pelkään, että kun ne äidit ja isät eivät osaa sitä kieltä. Se käy, jos tämä sukupolvi mikä nyt kasvaa ja on oppinut inarinsaamen, niin ne alkavat puhua omille lapsilleen, niin sehän olisi hyvä. Mutta tuntuu, tuntuu vähän kyllä, että en tiedä.’

Toi pehti-uv lii tile váhá taggaar, et ko toh vanhimeh iä määti anarâškielâ manğâsehkin toin, kiäin pärnááh láá kielâpiervâlist. Te tothân tast lii vädisvuottân, et ij lah kiäin pääihist sárnuđ.

’Sen suhteen on tilanne vähän sellainen, että kun ne vanhemmat eivät osaa inarinsaamea monetkaan niistä, kellä on lapsia kielipesässä. Niin sehän siinä on vaikeutena, että ei ole kenen kanssa kotona puhua.’

Kuten luvuissa 6.4.3 ja 6.5 käy ilmi, tämä on yksi osa-alueista, joilla on tapahtunut suurin muutos vajaassa kymmenessä vuodessa. Tutkimukseni tarkastelujakson lopussa vuonna 2014 Inarin kirkonkylän kielipesälästen vanhemmista suurin osa osaa inarinsaamea. Kaikki kieltä osaavista eivät silti puhu sitä lastensa kanssa. Osa niistä, jotka käyttävät kotikielenä inarinsaamea, ei jaksaa, osaa tai halua puhua lapsille yksinomaan inarinsaamea, vaan kieltä vaihdellaan tilanteesta riippuen. Edelleen osalla inarinsaamen kieliyhteisön lapsista ei ole juurikaan inarinsaamen kielen käyttömahdollisuuksia kielipesän tai koulun ulkopuolella. Kaikilla ei ole kielitaitoisia sukulaisia, joko siksi että inarinsaamelaisia sukujuuria ei ole tai siksi että kielitaitoinen sukupolvi on suvusta jo kuollut. Suomen kielen prestiisi ja valta-asema on lasten ja nuorten parissa vahva. Tilanteissa, joissa ei ole läsnä inarinsaamen kielen käyttöä ylläpitäviä aikuisia, lapset ja nuoret puhuvat keskenään harvoin inarinsaamea.

Nora Marks ja Richard Dauenhauer toteavat (1998: 97), että kieli elää spontaaniudessa ja yksityisyydessä, mutta revitalisaatio edellyttää suunnittelua ja tietoisuutta. Saamen kielten kontekstissa kiinnostavina näyttäytyvät tältä kannalta mm. kielenvalinnat kodin ja julkisten domeenien välillä. Luvussa 6.5.3 viittasin havaintoihini inarinsaamen kieliyhteisön kielikäytänteestä, jonka mukaan inarinsaamea pyritään käyttämään julkisilla domeeneilla esim. lasten kanssa siinäkin tapauksessa, että heille puhutaan kotona lähinnä suomea. Torkel Rasmusenin tutkimuksessa (2013: 147, 155) tulee myös esille kielenvalintatapauksia, joissa lapsi puhuu kotona perheen kesken enemmistökieltä,

mutta kodin ulkopuolella ja muiden saamenkielisten joukossa saamen kieltä. Tilanne on siis päinvastainen kuin assimilaatioon liittyvässä kielenvaihdossa, jossa kieli tyypillisesti katoaa julkisilta domeeneilta ja jää viimeiseksi kodin seinien sisäpuolelle, ”kyökkikieleksi”. Mistä kaikesta kertoo tendenssi saamen kielen käyttöön kodin ulkopuolella yhdistettynä enemmistökielen käyttöön kotona? Kollektiivisesta pyrkimyksestä elvyttää ja vahvistaa vähemmistökieltä yhteisötasolla? Halusta saada vähemmistökielen tilanne näyttämään paremmalta kuin se todellisuudessa on? Saamen kielen institutionalisoitumisesta normiksi tietyillä julkisilla domeeneilla? Assimilaation jälkien hälvenemisestä ensin julkisilla domeeneilla ja vasta viimeiseksi kaikkein lähimmistä sosiaalisista suhteista eli perheen sisältä? Fishman (1991: 143) kuvailee iirinpuhujien tendenssiä puhua iiriä ulkomailla välttääkseen englantilaiseksi identifioimisen, vaikka he kotimaassaan puhuisivatkin lähinnä englantia. Hän pitää tätä merkinä kontrastiivisesta identiteetistä, tarpeesta erottua. Väitän, että saamen kielten kohdalla vastaava tendenssi liittyy kuitenkin enemmän kieliyhteisön revitalisaatiomotivaatioon.

Anarâškielâ servin tutkimusryhmässä on suunniteltu erityisen kielineuvolan perustamista inarinsaamenkielisten vanhempien tueksi. Kielineuvola antaisi vanhemmille neuvoja liittyen inarinsaamen puhumiseen kotona ja lapsen inarinsaamen kielen kehittymiseen. Sen puitteissa järjestettäisiin tarpeen mukaan keskustelutilaisuuksia ja kaksi- ja monikielisyyskoulutusta terveydenhuollon ja kasvatustalouden työntekijöille. Tällaiselle toiminnalle olisi suuri tarve kaikkien saamen kielten kohdalla, joten kyseeseen voisi tulla myös laajemmin saamen kielineuvola. Tilanteessa, jossa Suomen valtio ei ole pystynyt turvaamaan saamen kielten huoltoa ja kielensuunnittelua (ks. 4.6), kielineuvola on toiminut toistaiseksi vasta epävirallisena ja satunnaisena neuvontana, jota lähinnä AS:n puheenjohtaja Marja-Liisa Olthuis on tarvittaessa antanut vanhemmille.

Inari ja Ivalo ovat monikielisiä taajamia, joissa lasten sosiaalisiin verkostoihin kuuluu luonnollisesti erikielisiä lapsia. Inarinsaamenkielistä vapaa-ajan toimintaa on järjestetty jonkin verran, lähinnä leiri- viikonloppujen ja luovan toiminnan työpajojen muodossa, ja toiminta tulee todennäköisesti lisääntymään tulevaisuudessa. Lapsia ei kuitenkaan voi jatkuvasti eristää omaan pieneen inarinsaamenkieliseen

piiriin. Inarissa on viime vuosina virinnyt keskustelu siitä, että eri saamen kieliä puhuvien lasten ja perheiden pitäisi olla enemmän tekemisissä keskenään niin, että kaikki voivat tapaamisten aikana puhua omia saamen kieliään. Tämä on osa monisaamenkielisen toimintakulttuurin yleistymistä, jota käsittelem luvussa 9.4.1. Syksyllä 2010 järjestettiin Sevettijärvellä perheleiri, johon osallistui saamenkielisiä perheitä eri kieliryhmistä, ja jonka tavoite oli, että leiriviikonlopun aikana ei puhuta suomea. Lasten ja nuorten kohdalla tällainen monisaamenkielinen kommunikaatio on kuitenkin varsin haastava tavoite, kun ottaa huomioon vahvan tendenssin valtakielen puhumiseen jo pelkästään yhden kieliryhmän kesken (ks. seuraava alaluku).

8.2.3 Inarinsaame lasten ja nuorten kielenä

Inarinsaamen kielen revitalisaation perusta ja näkyvin osa on kielipesätoiminta. Uuden puhujapolven muodostuminen vakavasti uhanalaisen kielen puhujayhteisöön on luonut edellytykset laajamittaiselle revitalisaatiolle. Se on edennyt vähitellen alle kouluikäisten lasten päivähoitosta kouluun, koteihin, aikuisopetukseen, vapaa-ajan toimintaan ja muille tasoille. Vaikka revitalisaatio laajenee ja monipuolistuu jatkuvasti, keskiössä ovat edelleen lapset ja nuoret. Monet keskeiset inarinsaamen kielen tulevaisuuteen liittyvät kysymykset koskevat juuri heitä. Millaista inarinsaamea kielipesässä opitaan? Millainen kieli-identiteetti inarinsaamenkielisille lapsille muodostuu? Puhuvatko koululaiset inarinsaamea vain muodollisissa tilanteissa, kun sitä odotetaan heiltä? Miten inarinsaamesta voisi tulla heille luonteva keskinäisen kommunikaation kieli? Mitä kieltä he alkavat puhua toisilleen kouluajan jälkeen – entä omille lapsilleen?

Tutkimuksessani on eräissä kohdin (4.3.3, 6.4, 7.4.4) tullut esille kieliyhteisön jäsenten huoli lasten kielitaidosta ja kielenvalinnasta. Kuten luvussa 4.3 tulee ilmi, Inarin koulussa on keskusteltu saamenkielisten oppilaiden kielikäytännöistä ja mietitty keinoja saamen kielen käytön lisäämiseksi. Inarinsaamen kieliyhteisö ei ole näiden kysymysten kanssa yksin. Niitä joudutaan käsittelemään missä tahansa vähemmistökielisyhteisössä, jossa uhanalainen kieli on alkanut elpyä kielikylvyn, kouluopetuksen ja muiden institutionaalisten rakenteiden kautta (globaaleista vertauskohdista ks. alaluku 9.3). Vähemmistökieltä

toisena kielenään oppineiden koululaisten ja nuorten kielenkäyttöä ja kieli-identiteettiä on maailmanlaajuisesti tutkittu jonkin verran. Esim. Ó Riagáin & al. (2008) tarjoaa katsauksen nuorison kielenkäyttöön iirin, walesin, baskin ja katalaanin kieliyhteisöissä. Artikkelissa osoitetaan, että vaikka kielikylpy ja muut revitalisaatio-ohjelmat pystyvät tuottamaan tehokkaasti aktiivista kielitaitoa ja vähemmistökielisiä domeeneja, ne eivät itsestäänselvästi johda vähemmistökielen käyttöön sosiaalisessa elämässä koulun ulkopuolella. Sosiaalisten verkostojen, vapaa-ajan toiminnan ja erityisesti perheiden rooli on olennainen siinä, kuinka aktiiviseksi nuoren kielitaito muodostuu kouluajan jälkeen.

Taipumus enemmistökielen valintaan ei koske vain kielikylpylapsia vaan ylipäänsä vähemmistökielisiä nuoria. Torkel Rasmussenin väitöstutkimuksessa (2013; ks. myös luvut 4.3 ja 9.1) käy ilmi, miten Suomen ainoassa saamelaisenemmistöisessä kunnassa, Utsjoella, saamea äidinkielenään ja kotikielenään puhuvilla lapsilla on vahva taipumus puhua suomea keskenään sekä koulussa oppituntien ulkopuolella että vapaa-ajalla. Näin on siitä huolimatta, että he pitäisivät saamen kieltä ja sen siirtymistä eteenpäin hyvin tärkeinä.

Inarinsaamenkielisten koululaisten ja nuorten kielitaidon ja kieli-identiteetin vahvistamisen tarve on tiedostettu Anarâškielâ servin piirissä jo pitkään. Omakielisen toiminnan järjestäminen murrosikäisille nuorille on kuitenkin osoittautunut haasteelliseksi. Inarinsaamenkielinen radiotoimittaja ja kulttuurityöntekijä Heli Huovinen on ollut aktiivisesti mukana erilaisissa inarinsaamenkielissä työpajoissa, joita koululaisille pidetään mm. Saamelaiskäräjien lastenkulttuurikeskus Mánnun puitteissa ja Skábmagovat-elokuvafestivaalin ja Ijahis Idja -musiikkitapahtuman aikana. Hän oli mukana myös AS:n yrityksessä aloittaa erityiset nuorille tarkoitetut inarinsaamenkieliset harrastusillat Anarâš eehid -mallin mukaan (ks. 4.5.4). Yritys ei tuottanut tulosta, koska nuoret eivät innostuneet toiminnasta. Huovisen mukaan murrosikäisten nuorten motivoiminen inarinsaamenkieliseen vapaaajantoimintaan on käytännössä mahdotonta. Koululaiset saadaan toimimaan esimerkiksi työpajoissa, kun toiminta tapahtuu kouluajalla. Jo esimurrosikäisten parissa on kuitenkin selvästi havaittavissa, että inarinsaamenkielinen toiminta saattaa olla melkoista pakkopullaa. Toisaalta on nähty, että nuoret voivat peruskouluvaiheen jälkeen ja

aikuistuessaan tulla hyvinkin aktiiviseksi ja sitoutuneiksi kieliyhenteisön jäseniksi. (Huovinen, suulliset kommentit 2014.)

Mikkâl Antti Morottaja, Amocina tunnettu rap-muusikko (ks. 4.5.3), käsittelee inarinsaamenkielisen nuorisokulttuurin tilaa ja tarvetta kirjoituksessaan Anarâš-lehdessä vuonna 2006 (Morottaja M. A. 2006). Hän kirjoittaa suunnitelmista aloittaa inarinsaamenkielinen nuorisotoiminta ja ennakoii edellisessä kappaleessa esille tulleita haasteita:

Mut mun epidâm, et tot ij tooimâ nuuvt pyereest ko mij halidičijm. Nuorâi anarâškielâ sárnum lii tego etiketnjuolgâdus. Nuorâi kulttuur taarbâš kliikijd, skippáárjuávhuid jieijâs kulttuurist. Mut lâi nuorâi ahe mii peri, siämmáá kulttuur ahekyeimih láá enâmustáá siämmáá ennuv ko kiedâin láá suormah.

’Mutta minä epäilen, että se ei toimi niin hyvin kuin me haluaisimme. Nuorten inarinsaamen puhuminen on kuin etiket-tisääntö. Nuorten kulttuuri tarvitsee klikkejä, kaverijoukkoja omasta kulttuurista. Mutta oli nuorten ikä mikä vain, saman kulttuurin ikätovereita on enintään yhtä paljon kuin käsissä on sormia.’

Lainauksessa on kaksi merkittävää aspektia. Ensinnäkin ajatus siitä, että inarinsaamelaisia on yksinkertaisesti liian vähän, jotta ryhmän sisällä voisi muodostua luontaisia ”klikkejä”. Toisekseen ajatus siitä, että nuoret eivät toimi aikuisten kieli-ideologioiden mukaan (”kuin me haluaisimme”). Aikuisille inarinsaamen puhuminen näyttäytyy itseisarvona ja prioriteettina, jonka vuoksi ollaan valmiita tekemään erilaisia valintoja, jopa uhrauksia. Esimerkiksi luvussa 6.4.2 tulee esille vanhempien huoli inarinsaamenkielisestä kouluopetuksesta. Huolesta riippumatta he ovat valinneet inarinsaamenkielisen opetuksen, koska pitävät lasten inarinsaamen kielen kehittymistä niin tärkeänä. Luvussa 7.4.4 kielen puhumisen itseisarvo konkretisoituu narratiiveissa, joissa kielimestari kuvaa puhuvansa inarinsaamea ”vaikka ei olisi asiaakaan” ja ”aivan turhiakin”. Tällaiset kieli-ideologiat kertovat revitalisaation myötä syntyneestä tiedostamisesta ja ideologisesta selkiyttämisestä. Nuorten joukossa vaikuttavat yleensä toisenlaiset ideologiat, jotka eivät rakennu vähemmistökielen ja -identiteetin varaan. Yhdenmukaisuuden tarve ja paine ja joskus myös kapinointi vanhempien arvoja

vastaan johtavat helposti vähemmistökielestä etäännyttämiseen. Kuten edellisessä kappaleessa tulee ilmi, kieliyhteisö voi näyttäytyä vetovoimaisena jälleen tämän vaiheen mentyä ohitse.

Luvussa 7.4.4 on haastatteluote, jossa haastattelija kysyy kielimestarilta, mitä tämä ajattelee inarinsaamenkielisten lasten ja nuorten kielellisistä valinnoista tulevaisuudessa. Haastattelun mukaan se on asia, jota ei kannata pohdiskella, kun siitä ei tiedetä mitään.

Ei kannata spekuloida sillä, jatkuuko tuo kielipesälästen kieli eteenpäin, sitä ei kannata ollenkaan spekuloida. Kun meidän emme tiedä sitä. Tiedämme vain, että kieli on siirtynyt heille ja kielipesälästen asia on sitten siirtää se eteenpäin.

Kieliyhteisön tulevaisuuden kannalta näin kriittisestä aiheesta vaikuttaa kuitenkin välttämättömältä keskustella nykyistä syvällisemmin. Kuten edellä tulee ilmi, enemmistökielen priorisoiminen koululaisten ja murrosikäisten parissa on globaali ilmiö. Se ei siis kerro revitalisaation epäonnistumisesta eikä välttämättä tarkoita sitä, että nuoret hylkäisivät vähemmistökielen pysyvästi. Toisaalta, kuinka paljon voi laskea sen varaan, että nuoret palaavat kieliyhteisöön aikuistuttuaan? Saamen kielten kohdalla palaamiseen voivat vaikuttaa myös monet käytännön tekijät, kuten maantieteelliset etäisyydet ja opiskelu- ja työmahdollisuudet. Onko mahdollista luoda nuorille ja nuorten kanssa sellaisia mielekkäitä kielenkäytön ja kielellisen samastumisen muotoja, jotka eivät olisi heille pakkopullaa? Kaiken aikaa on muistettava, että inarinsaamen kieliyhteisössä nuorten kielellinen tulevaisuus, kuten monet muutkin kysymykset, on kriittisempi kuin suurempien kielten yhteisöissä. Pieni yhteisö tarvitsee jokaisen mahdollisen puhujan. Kuten Dauenhauer ja Dauenhauer (1998: 96) toteavat: uhanalaisessa kieliyhteisössä jokainen virhe ja hukattu mahdollisuus maksaa tuplasti.

8.2.4 Muuttuva kieli ja kieliyhteisö

Yksi tulevaisuuden haasteista liittyy inarinsaamen kielen ja inarinsaamelaisen kulttuurin suhteeseen. Se, kuka inarinsaamea puhuu ja missä sitä puhutaan, on muuttunut viimeisten 15 vuoden aikana valtavasti. Kielenpuhujista jo merkittävä osa on inarinsaamea toisena

kielenä omaksuvia lapsia ja kieltä opetelleita aikuisia; heistä osalla ei ole lainkaan inarinsaamelaisia sukujuuria. Anarâškielâ servin kielienelvytystoiminta perustuu siihen ajatukseen, että kielenpuhujakunnan laajentaminen on välttämätöntä kielen säilymisen kannalta, inarinsaamen kieliyhteisöön saa tulla ulkopuolelta, ja että kieli on koko kulttuurin tärkein osa, jonka oppiminen avaa oven myös inarinsaamelaiseen kulttuuriin (ks. 3.5.4 ja 8.1.2).

Kielen aikuisena opetelleille henkilöille asia ei kuitenkaan ole aina ongelmaton. Tämä käy selvästi esille niin haastattelu- ja havainnointiaineistossani kuin täydennyskoulutuksen opiskelijaraporteissa. Hyvin tavallinen on tunne siitä, että omassa kielitaidossa on suuria puutteita, tyypillisimmin luontoon ja perinteiseen kulttuuriin liittyvässä sanastossa. Inarinsaamen kielen välittämää tapaa hahmottaa maailma ei ole helppoa oppia kirjoista. Inarinsaamen kielen täydennyskoulutuksen opiskelijoiden palaute kielimestariharjoittelusta viittaa siihen, että yksi koko koulutuksen parhaista osa-alueista oli kontakti kielimestareihin, joiden kautta inarinsaamelainen kulttuuri avautui opiskelijoille aivan uudella tavalla. Kielimestarit ovat nyt pääosin 60–80-vuotiaita kielenpuhujia, joiden kieli, kertomaperinne ja muu kulttuurinen kompetenssi ovat muutaman vuosikymmenen päästä talenteiden varassa. Inarinsaamen kielen ja siihen liittyvän kulttuurin perinpohjaisella dokumentaatiolla on kiire (ks. 7.5.3).

Inarinsaamen kielen täydennyskoulutuksen aikana suunniteltiin ”metsäkursseja”. Niiden aikana kieltä opettelevat aikuiset tai kokonaiset perheet viettäisivät aikaa luonnossa inarinsaamea äidinkielenään puhuvien kielimestareiden kanssa ja oppisivat mm. maastoon, lajeihin, kalastukseen ym. liittyvää sanastoa. Tähän mennessä inarinsaameksi on järjestetty harvakseltaan lyhyitä tapahtumia kuten marja- tai linturetkiä ja nuottauspäiviä. Inarinsaamen kielen oppimista käytännön tekemisen kautta autenttisissa ympäristöissä on selvästi tarvetta tehostaa kaikkien ikäryhmien kohdalla.

Samalla kun inarinsaamen kielen käyttö sen perinteisillä domeeneilla, esim. luontaiselinkeinojen parissa vähenee, syntyy kokonaan uusia domeeneita, joilla kieltä käytetään. Vastaava prosessi on tapahtunut tai tapahtumassa kaikkien maailman postmoderneissa yhteiskunnissa puhuttujen kielten kohdalla. Suomen kieltä äidinkielenään puhuva keskimääräinen nykynuori ei enää tunne perinteistä

suomalaista maanviljely- tai metsästyssanastoa; kotiseutumuseo on täynnä esineitä, joiden nimet eivät kerro hänelle mitään. Toisaalta hän puhuu esimerkiksi tekniikasta ja mediasta sellaisilla ilmauksilla, joita vanhempien ikäluokkien suomenkieliset eivät välttämättä lainkaan ymmärrä.

Luvuissa 7.4.4 ja 7.5.1 tulee esille joidenkin äidinkielisten, vanhempien inarinsaamelaisten huoli tai ärtymys inarinsaamen kielen muuttumisesta. Kielen muutokseen liittyy väistämättä muutosvastarinta. Usein se ilmenee purismina. Kielestä puhuttaessa purismi tarkoittaa kielen muuttumisen, erityisesti kielessä ilmenevän vieraan vaikutuksen paheksumista. Schiffmanin mukaan (1996: 61–63) puristisen ideologian takana on uskomus siitä, että jossain menneisyydessä kielellä on ollut alkuperäinen, puhdas muoto, johon verrattuna nykykieli on degeneroitunutta, ja johon olisi mahdollista palata. Purismin lähtökohtana on ajatus siitä, että on mahdollista määritellä hyvä, puhdas kieli.

Suhtautuminen saamen kielen ja kielenpuhujakunnan muutokseen on asia, jossa näkyy suuria eroja eri saamen kielten puhujayhteisöjen välillä. Vaikkapa kysymys siitä, kuka voi toimia saamen kielen tai saamenkielisen luokan opettajana, näyttäytyy hyvin eri valossa pohjoissaamen ja inarinsaamen puhujayhteisöissä. Esimerkkinä tästä voi mainita Facebook-ryhmässä *Suoma sámeoahpaheaddjit* 'Suomen saamelaisopettajat' käydyin keskustelun touko-kesäkuussa 2014 (Facebook: *Suoma sámeoahpaheaddjit*). Pohjoissaamenkielisessä keskustelussa tuli esille voimakkaita näkemyksiä siitä, että ainakin äidinkielenä saamea saisi opettaa vain äidinkielen saamelainen. Joidenkin mielestä äidinkielisiä saamelaislapsia voi ylipäänsä opettaa vain äidinkielen saamelaisopettaja. Vähemmistössä oli näkemys, jonka mukaan äidinkielen opettaja on toki paras vaihtoehto, mutta ei aina mahdollinen, ja äidinkielisyyttä olennaisempi seikka on hyvä kielitaito ja pätevyys. Keskustelu osoittaa, kuinka erilaisessa tilanteessa pohjoissaamen kieliyhteisö elää verrattuna inarin- ja koltansaamen yhteisöihin. Jälkimmäisten kohdalla tällainen kysymyksenasettelu olisi absurdi, koska äidinkielisyyden vaatimus tarkoittaisi monin paikoin sitä, että inarin- ja koltansaamenkielistä opetusta ei lainkaan voitaisi järjestää. Kyse on kuitenkin välttämättä myös eri saamelaisryhmien kielellisen kulttuurin eroista ja erilaisista kielen omistajuuteen ja autenttisuuteen liittyvistä kieli-ideologioista.

Elisabeth Scheller kuvaa artikkelissaan (Scheller 2011b: 99–101) purismia erittäin uhanalaisen kildininsaamen kieliyhteisössä. Äärimillään se ilmenee niin, että äidinkielenään saamea puhuvat yhteisön vanhimmat kieltävät nuorempia käyttämästä saamea julkisesti, koska nämä eivät heistä osaa sitä kunnolla. Samat äidinkieliset puhujat eivät yleensä ole siirtäneet saamea seuraaville sukupolville. Schellerin mukaan purismia voi tässä kontekstissa pitää yrityksenä peittää omaa syyllisyydentunnetta ja turhautumista kielen katoamisesta. Schellerin kuvaama kildininsaamelaisen kieliyhteisön purismi on hyvin tavallista Venäjän vähemmistökielisyhteisöissä ja nousee usein keskeiseksi kysymykseksi revitalisaatiopyrkimysten yhteydessä (ks. Zamjatin & al. 2012: 35–36).

Kielen muuttumista koskeva diskurssi on globaali ilmiö ja liittyy yleisinhimilliseen tarpeeseen pitää kiinni omaksi ja tutuksi koetusta. Maria Wingstedtin tutkimuksessa Ruotsissa vallitsevista kieli-ideologioista 60,9 % vastaajista oli sitä mieltä, että ruotsin kieli muuttuu huonompaan suuntaan, ja 67 % sitä mieltä, että nuorison kieli muuttuu jatkuvasti huonommaksi (Wingstedt 1998: 244–255). Myös suomen kieltä koskevassa julkisessa keskustelussa ollaan usein huolissaan suomen kielen muuttumisesta. Pienen ja uhanalaisen vähemmistökielen yhteisössä muutos ja suhtautuminen siihen on kuitenkin monin verroin dramaattisempi kysymys kuin vaikkapa suomen kielen kohdalla. Suomen kielellä on miljoonia puhujia – se kuuluu maailman noin 7000 kielestä 150 suurimman joukkoon. Kielen muutoksesta huolimatta ja sen ansiosta suomen kielellä on olemassa kaikki edellytykset selviytyä globalisaation paineissa. Toisaalta kielen muutosta koskeva diskurssi ei muodosta näkyvää uhkaa kielen puhumiselle: muutosvastarinta ja purismi eivät sanottavasti vaikuta siihen, miten ja missä suomen kieltä puhutaan. Inarinsaamen kielen tilanne on toinen. Riittävätkö kielen uudet funktiot ja käyttöyhteydet kompensoimaan väistämättä väheneviä funktioita ja domeeneja? Tuottaako inarinsaamen kielen revitalisaatio riittävän sitoutuneita uusia kielenpuhujia, jotka pysyvät kieliyhteisössä ja ovat valmiita priorisoimaan inarinsaamen kielen puhumisen, vaikka se vaatisikin ponnistelua? Kestääkö uusien kielenpuhujien kieli-identiteetti kritiikin, jota kenties kohdistuu heidän kielitaitoan ja kulttuurista kompetenssiaan kohtaan?

Kieliyhteisön muutos, niinkin monessa suhteessa positiivinen kuin inarinsaamen kielen tapauksessa, ei aina näyttäydy ongelmattomana äidinkielisten puhujien kannalta. O'Rourke ja Ramallo, jotka ovat käsitelleet äidinkielistä ja ei-äidinkielistä puhujia iirin ja galegon kieliyhteisöissä, viittaavat natiivipuhujien mahdollisesti kokemaan ns. uudelleenstigmatisaatioon (engl. *re-stigmatisation*). Se voi ilmetä tilanteessa, jossa vähemmistökieli on elpynyt ja standardisoitu, saanut lisää prestiisiä ja uusia puhujia. Uuspuhujat hallitsevat standardisoidun kielen, kuten kirjoitustavan ja modernin sanaston, äidinkielistet puhujat puolestaan usein eivät. Revitalisaatio ei välttämättä koidu kaikkien hyödyksi. O'Rourken ja Ramallon mukaan vähemmistökielen prestiisin noustessa äidinkielisten puhujien sosioekonominen asema pysyy usein samana, kun taas tyypillisesti urbaania keskiluokkaa edustavilla uuspuhujilla se nousee (O'Rourke & Ramallo 2011: 143; ks. 4.6.2 ja 8.4.4).

Vanhemmat, äidinkielistet puhujat voivatkin kokea revitalisaation myötä alemmuudentunnetta omasta kielikompetenssistaan. Kielimestariharjoittelua koskevan luvun 7 aineistossa tulee esille monien iäkkäämpien inarinsaamen puhujien ajatus siitä, että nuoremmat kielienoppijat, jopa kokonaan muualta tulleet, puhuvat parempaa inarinsaamea kuin he itse. Samanlainen ajatus ilmenee myös omassa haastatteluaineistossani. Eräs informanttini vertaa muualta tulleiden inarinsaamen taitoa omaansa ja ikätovereittensa kielitaitoon:

Távjáhân lii-uv tááláá ääigi nuuvt, et tot, kote lii eres saajeest šoddâm já te puáttám Anarân, te sun puáhtá čielgâsub sárnuđ anarâškielâ ko mij [povvâst] ja tast lii stuárráb tot sánivarasto, riggâsub. Ko taan ááigán ko láá vissâ toh uđđâ säänih, ležeh-uv kost kávnám taid, mut toh láá ennuv anarâškielâst-uv uđđâ säänih.

'Useinhan on nykyisin niin, että se, joka on on muualla syntynyt ja sitten tullut Inariin, niin hän voi puhua selkeämpää inarinsaamea kuin me [nauraa] ja sillä on suurempi se sanavarasto, rikkaampi. Kun nykyään kun on varmaan niitä uusia sanoja, lienevätkö mistä löytäneet niitä, mutta niitä on paljon inarinsaamessakin uusia sanoja.'

Haastattelu jatkuu minun huomautuksellani siitä, että uudet inarinsaamen puhujat osaavat toki enemmän uudissanastoa, mutta paljon heikommin esimerkiksi luontoon liittyvää sanastoa. Jatkan, että jos itse yritän puhua inarinsaameksi vaikkapa maastosta tai kalastuksesta, minulta loppuvat äkkiä sanat. Haastateltu nauraa ja vakuuttaa, että minä puhun varmasti paremmin kuin hän.

Kielen muuttumista, autenttisuutta ja puhtautta koskeva diskurssi on usein hyvin olennainen osa uhanalaisen kielen elvytysprosessia. Kendall King (2001: 93–97) käsittelee autenttisuuden kysymystä tutkimansa ecuadorilaisen Lagunasin ketšuankielisen yhteisön parissa. Hänen haastatteluaineistossaan espanjan ja ketšuan kielen välistä koodinvaihtoa pidetään usein merkinä huonosta kielestä. Toisaalta yhteisön vanhimpien ketšuaa nimitetään aidoksi ketšuaksi, johon verrattuna standardisoitu *Unified Quichua* on siis ymmärrettävä vähemmän aitona; toisaalta taas nimenomaan vanhimpien puheessa havaitaan paljon espanjan interferenssiä. King viittaa Nancy Dorianiin (1994), jonka mukaan uhanalaisen kielen puhujilla näyttää usein olevan tarve korostaa puhumansa variantin ja kielen muiden varianttien eroja ja nimenomaan oman varianttinsa puhtautta.

Richard Littlebear korostaa cheyennen ja muiden Amerikan naatiivikielten tilannetta ja elvytystä koskevassa artikkelissaan (Littlebear 1999) kielellisen suvaitsevaisuuden välttämättömyyttä. Yhteisön arvostettujen vanhempien asenteet voivat vaikuttaa suuresti siihen, alkaako nuori polvi käyttää kieltä vai ei; yksikin kielivirheiden vuoksi nolatuksi tulemisen kokemus voi vieroittaa ihmisen yhteisönsä kielestä. Hän tunnistaa omissa asenteissaan tapahtuneen muutoksen:

When I first heard young Cheyennes speaking Cheyenne a little differently from the way my generation did, I was upset. One little added glottal stop here and there and I thought my whole world was falling apart. It wasn't, and it still hasn't fallen apart. So we must welcome new speakers of our languages to our languages, especially the young ones, and recognize they will continue to shape our languages as they see fit, just as my generation and the generation before mine did.

’Kun kuulin ensimmäisen kerran nuorten cheyennejen puhuvan cheyenneä hieman eri lailla kuin oma sukupolveni puhui,

olin järkyttynyt. Yksi pieni glottaaliklusiili lisää siellä täällä, ja minä ajattelin koko maailmani kaatuvan. Ei se kaatunut, eikä ole vieläkään kaatunut. Meidän on siis toivotettava tervetulleiksi kieleemme uudet puhujat, erityisesti nuoret, ja tunnustettava, että he jatkavat kieleemme muokkaamista sopivaksi katsomallaan tavalla, aivan niin kuin minun sukupolveni ja sukupolvi ennen omaani teki.’

Kielellistä suvaitsevaisuutta ja autenttisuutta käsitellään melko paljon saamenkielisten yhteisöjen arjessa. Esimerkiksi Facebook-ryhmässä *Ártegis ságat* on toisinaan toleranssia sivuavia keskusteluja, kuten kritiikkiä uutistoimittajien saamen kieltä kohtaan tai mielipiteiden vaihtoa uudissanastosta ja valtakielten vaikutuksesta saamen kieleen (Facebook: *Ártegis ságat*). Yksi kiistanalainen aihe on nuorempien kielenpuhujien tai kieltä opettelevien kielivirheiden korjaaminen. Tässä tutkimuksessa aihe tulee esille kielimestari–oppilas-harjoittelun yhteydessä luvuissa 7.3.3 ja 7.4.2. Arkikommunikaatiossa tapahtuva ja kielenopiskeluun liittyvä kielivirheisiin puuttuminen ovat tietenkin ilmiöinä erilaisia. Asenne kielivirheiden korjaamista kohtaan riippuu tilanteesta ja persoonasta. On natiivipuhujia, joilla on mielestään oikeus tai velvollisuus kommentoida nuorempia tai huonompia kielenpuhujia, ja joidenkin mielestä se taas ei kuulu heille lainkaan. Samoin kielenopettelijoiden asenteet eroavat. Toiset ovat mielissään siitä, kun saavat palautetta itseään vahvemmilta puhujilta, toisia se taas ärsyttää ja lannistaa. Joskus keskustelussa moititaan turhasta herkkänahkaisuudesta niitä, jotka loukkaantuvat neuvoista tai kritiikistä. Muistutetaan, että saamelaisyhteisössä on aina korjattu nuorempien kieltä ja huolehdiittu hyvän, rikkaan kielen välittymisestä seuraaville sukupolville. Tämänhetkinen saamen kieliyhteisö on kuitenkin monella tavalla herkempi ja haavoittuvaisempi kuin 50 vuoden takainen. Solidaarisuus ja sensitiivisyys kielenopettelijoita ja uusia puhujia kohtaan ovat saamen kielten elinvoimaisuuden yksi välttämätön edellytys. Yhtä lailla solidaarisuuden ja sensitiivisyyden vaatimus koskee tietenkin myös uusien kielenpuhujien asennetta vanhempien natiivipuhujien kielikäytänteitä kohtaan.

Inarinsaamen kieltä Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa opettavan Anna Morottajan kokemusten mukaan jotkut äidinkielliset kielenpuhujat kiinnittävät runsaasti huomiota uusien inarinsaamen

puhujien kieleen. Palautetta annetaan toisinaan hänelle opettajana: ”miksi et opeta niille oppilaillesi sitä tai tätä”. Erityisesti vanhemmat puhujat havainnoivat suomen kielen vaikutusta inarinsaamassa ja uusien puhujien inarinsaamen ääntämistä. Ääntäminen on osa-alue, johon Morottaja panostaa opetustyössä melko paljon, koska tuntee sen jääneen liian vähälle huomiolle omien inarinsaamen opintojensa aikana, täydennyskoulutuksessa 2009–2010. Vaikka inarinsaamen kielen muutos on luonnollista ja väistämätöntä, Morottaja tuntee olevansa vastuussa mm. äänteellisestä rikkaan kielen opettamisesta oppilaille. Hän toivoo välittävänsä opiskelijoilleen inarinsaamea, jossa kielen ominaispiirteet, kuten diftongien pituusvaihtelu ovat tallella, eikä jonkinlaista suomalaistunutta inarinsaamea. Se, millaista kieltä opiskelijat vuoden opintojen jälkeen puhuvat, riippuu kuitenkin monista muistakin tekijöistä, kuten heidän motivaatiostaan, ahkeruudestaan, kielellisestä lahjakkuudestaan ja mahdollisista jatko-opinnoista. (Morottaja A., suulliset kommentit marraskuussa 2014.)

Kysymys toleranssista liittyy paitsi kielen muuttumiseen, myös kielen funktioiden ja käyttöyhteyksien muuttumiseen. Revitalisaatioon liittyy usein ideologisia näkemyseroja sen tiimoilta, miten kieltä saa käyttää. Esimerkiksi udmurtinkielinen internet-erotiikka (Чичпотон: Удмурт яратон) voi näyttäytyä yhdelle kieliyhteisön jäsenelle tervetulleena merkinä kielen modernisaatiosta, toiselle kielen rappiona ja pyhäinhäväistyksenä. David Crystal käsittelee toleranssia kymrin eli walesin kielen revitalisaatiossa ja myös yleisellä tasolla (2000: 113–117). Hän kuvaa tapausta, jossa pop-yhtye Manic Street Preachers käytti kymriä musiikkinsa markkinoinnissa ja sai osakseen puristista kritiikkiä huonosta ja sopimattomasta kielenkäytöstä, mutta myös kiitosta kymrin kielen näkyvämmäksi tekemisestä. Crystalin mukaan kysymys muutoksen hyväksymisestä on uhanalaisille kieliyhteisöille kohtalonkysymys.

Inarinsaamen kielen, kieliyhteisön ja kielenkäyttöyhteyksien muutos jatkuu. Sitä, millaisessa tilanteessa kieliyhteisö elää 10 tai 50 vuoden päästä, on mahdotonta ennustaa. Selvää kuitenkin on, että inarinsaamen kielen käyttömahdollisuudet moderneilla domeeneilla laajenevat jatkuvasti. Kyse ei ole pelkästään tietoisesta kielensuunnittelusta ja institutionaalisista rakenteista vaan usein aivan arkisista yhteyksistä. Pienessä kieliyhteisössä yksittäinen kielenpuhuja voi

laajentaa kielenkäytön kokonaan uudelle alueelle, vaikkapa omaan työpaikkaansa palvelualalla. Esimerkki tästä oli heinäkuussa 2013 paikallislehti Inarilaisen Ruusuja ja risuja -palstalla (Inarilainen 10.7.2013), jolla annettiin ruusuja ”Ivalon Alkoon, kun saimme tehdä ostokset omalla äidinkielellämme inarinsaameksi! T: Juhlajuomien ostajat”.

9 Keskustelua

Olen tässä tutkimuksessa kuvannut ja analysoinut inarinsaamen kielen revitalisaatiota, kielen asemaa erilaisilla domeeneilla, käänteisen kielenvaihdon tekijöitä ja kielitilanteen kannalta kriittisiä osa-alueita kieliyhteisössä. Mitä kaiken tämän perusteella voi päätellä inarinsaamen revitalisaatioprosessista? Millaisia kielelliseen kulttuuriin, kieli-ideologioihin ja ideologiseen selkiyttämiseen liittyviä ilmiöitä revitalisaation takana on havaittavissa? Miltä se näyttää maailmanlaajuisessa vähemmistökielitutkimuksen kontekstissa? Millaisia uusia revitalisaatiotrendejä yhteisössä on nousemassa? Entä mitä tiedämme inarinsaamen kielen elinvoimaisuudesta ja uhanalaisuudesta vuonna 2014?

9.1 Inarinsaamen uhanalaisuus ja elinvoimaisuus

Tutkimuksen teoreettisessa johdannossa (alaluku 2.5) esittelin erilaisia tapoja arvioida kielen uhanalaisuutta ja elinvoimaisuutta. Esille tuli myös kielitilanteen arvioimiseen liittyviä tutkimuseettisiä ongelmia ja erityisesti revitalisaatiovaiheessa elävän kielen arvioimisen vaikeus (2.5.3). Palaan nyt alaluvussa 2.5.1 esiteltyyn UNESCO:n uhanalaisien kielten asiantuntijaryhmän laatimaan arviointimalliin, joka perustuu yhdeksään uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden tekijään:

- (1) Kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle
- (2) Absoluuttinen puhujamäärä
- (3) Suhteellinen puhujamäärä
- (4) Nykyiset kielenkäyttödomeenit
- (5) Uusien domeenien ja median kehittyminen
- (6) Kielenopetusmateriaalin ja kirjallisuuden tilanne
- (7) Virallisen tason asenteet, tuki ja käyttö; kielipolitiikka
- (8) Yhteisön jäsenten asenne omaa kieltään kohtaan
- (9) Kielen dokumentoinnin määrä ja laatu

Käsittelen alla inarinsaamen kielen tilannetta tekijöiden (1), (2), (4), (7) ja (8) valossa. Olen valinnut nämä yhdeksän tekijän joukosta relevanteimpina inarinsaamen tilanteen ja arviointiin liittyvän problematiikan kannalta. Nämä tekijät kuvaavat parhaiten tilannetta, jossa puhujamäärältään erittäin pieni kieli on alkanut siirtyä lapsille uudelleen tauon jälkeen ja saada lisää käyttöyhteyksiä. Virallisen tason käyttö ja asenteet näyttäytyvät inarinsaamen tilanteessa yhtä lailla merkittävänä kuin yhteisön sisäiset asenteet. UNESCO:n muuttujiin liittyvät arviointiasteikot ovat tutkimukseni liitteenä (ks. liite 3). Torkel Rasmussen on väitöskirjassaan arvioinut pohjoissaamen kielen tilannetta Utsjoen ja Tanan kunnissa käyttäen työkalunaan mm. UNESCO:n kriteereitä. Rasmussenin mukaan (2013: 50–51) UNESCO:n kriteerit ovat hyödyllinen työkalu kielitilanteen arvioimisessa, mutta lisäksi kielitilannetta on välttämätöntä tarkastella myös makrotasolla. Otan alla esille joitakin hänen näkemyksiään kriteerien käyttökelpoisuudesta saamen kielitilanteen arvioinnissa.

(1) Kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle (ks. liite 3, Factor 1)

Ensimmäisen tekijän kohdalla inarinsaamen kielen sijoittaminen asteikolle tuottaa vaikeuksia, sillä mikään asteikon 0–5 määritelmistä ei sovi siihen. Pääongelma on se, että määritelmissä ei oteta huomioon käänteisen kielenvaihdon mahdollisuutta, vaan kielen siirtymisen katsotaan joko tapahtuvan katkeamattomana tai loppuneen N sukupolvea sitten. Kielen siirtymistä sukupolvelta toiselle pidetään tutkimuksessa laajalti ehdottomasti olennaisimpana kriteerinä (ks. esim. Fishman 1991: 92–95; Rasmussen 2013: 32–33 ja siinä mainittu kirjallisuus). Toisaalta näkemystä siitä, että kielen siirtyminen kotona vanhemmilta lapsille olisi ainoa todella merkittävä kielen elinvoimaisuuden kriteeri, on myös arvosteltu yksipuolisena ja vanhentuneena. Lapset viettävät valtaosan ajastaan muualla kuin kotona vanhempiansa kanssa, ja uusien domeenien, mm. sosiaalisen median merkitys kasvaa jatkuvasti. Kritiikin mukaan määritelmissä on otettava paremmin huomioon myös muut kielen siirtymisen kanavat ja muiden domeenien merkitys. (King K. 2009: 13–15; Rasmussen 2013: 33.)

Ennen kielipesätoiminnan alkua inarinsaameen olisi sopinut taso 2 *severely endangered*, jota luonnehtii se, että kieltä puhuu lähinnä

isovanhempien sukupolvi. Tähän luokkaan inarinsaame UNESCO:n uhanalaisten kielten Atlaksessa edelleen määritellään (Moseley / UNESCO 2010). Vuoden 2014 tilanteeseen määritelmä ei tietenkään enää sovi. Tätä ovat kritisoineet myös Olthuis & al. (2013: 145–147), joiden mukaan inarinsaamen tilanne sopii tällä hetkellä lähinnä kategoriaan *unsafe* (ks. liite 3). Mikään UNESCO:n määritelmä ei kata tilannetta, jossa

- kielen siirtyminen on katkennut ja alkanut uudestaan
- suuri osa lapsista oppii kieltä ensimmäisenä tai toisena kieleenään, mutta kielen siirtymistä tapahtuu enemmän kodin ulkopuolella kuin kodeissa
- ns. kadotetut sukupolvet (ks. luku 4.4.2) eli vanhempien sukupolvi ja useissa tapauksissa myös isovanhempien sukupolvi joko eivät puhu kieltä tai ovat opetelleet sen aikuisiässä

(2) Absoluuttinen puhujamäärä

UNESCO:n asiantuntijaryhmä ei katso voivansa suoranaisesti arvioida kielen elinvoimaisuutta sen koon perusteella. Siksi tähän tekijään ei ole liitetty minkäänlaista asteikkoa (ks. liite 3). Asiantuntijaryhmä toteaa, että kielen pieni puhujamäärä on aina riski sen elinvoimaisuudelle ja säilymiselle, mutta sitä, kuinka paljon puhujia pitäisi olla turvallisen tason saavuttamiseksi, ei nähdä mielekkääksi arvioida (UNESCO 2003: 8). Kuinka paljon inarinsaamen kielen puhujia on? Kysymys ei sisälly omaan tutkimukseeni eikä siihen löydy selvää vastausta muistakaan lähteistä. Inarinsaamen kielen puhujamääräksi on ainakin parikymmentä vuotta arvioitu noin 350 henkeä (Olthuis & al. 2013: 23–30). Kaikki L2-puhujat huomioon otettuna luvun arvioidaan olevan vuonna 2014 jopa 450 (Olthuis & Trosterud 2015). Kysymys puhujamäärästä on usein jo sinänsä ongelmallinen, ja erityisesti se on sitä uhanalaisen vähemmistökielen kohdalla (ks. myös 2.5, 5.1.2 ja 8.2.4). Kuka katsotaan puhujaksi? Kuinka hyvin täytyy puhua, että tulisi lasketuksi puhujaksi? Näkyykö tilastoissa passiivinen kielitaito – entä puhujat, jotka osaavat kieltä, mutteivät syystä tai toisesta käytä sitä? Eri ryhmillä on hyvin erilaisia kielitaidon ja äidinkielen määrittelyn traditioita, ja siksi viralliset puhujatilastot voivat antaa

varsin epärealistisen kuvan kielitilanteesta (ks. Grünthal 2011). Absoluuttinen puhujamäärä saa erilaisen merkityksen myös riippuen siitä, millaisella alueella puhujat asuvat. Muutama sata puhujaa muodostaa hyvin erilaisen yhteisön Inarin kunnan sisällä ja esimerkiksi Taimyrin niemimaalla. Muutaman sadan puhujan muodostama nganasanin kieliyhteisö asuu Taimyrilla toisistaan satojen kilometrien päässä sijaitsevista taajamista, joiden välillä on hyvin vaikeat kulkuyhteydet ja vajavaiset tietoliikenneyhteydet.

Kielentutkimuksen piirissä on tulevaisuudessa väistämättä laajennettava ja monipuolistettava kielenpuhujuiden ja kielitilanteen määrittelytapoja. Niissä on otettava jatkossa paremmin huomioon revitalisaatiota elävän kieliyhteisön erityispiirteet. Inarinsaamen esimerkki osoittaa, että puhujamäärän kehitys – ja nimenomaan ikäryhmittäin tarkasteltuna – kertoo vähemmistökielen elinvoimaisuudesta enemmän kuin absoluuttinen puhujamäärä.

Kaikesta problematiikasta huolimatta inarinsaamea voi eittämättä pitää erittäin pienenä ja sen myötä hyvin haavoittuvaisena kielenä. Näin jo yksin sillä perusteella, että maailman kielten keskimääräinen puhujamäärä on noin 5000 henkilöä (Skutnabb-Kangas 2000: 30).

- (3) Nykyiset kielenkäyttödomeenit / olemassaolevien kielenkäyttödomeenien kehittyminen (ks. liite 3, Factor 4)

Neljännän tekijän kohdalla ongelmana on jälleen se, että käänteisen kielenvaihdon mahdollisuus ei sisälly määritelmiin. Vaihtoehtoina nähdään vain katkeamaton asema eri domeeneilla, omakielisten domeenien väheneminen ja lopulta häviäminen. Joiltakin osin inarinsaamen tilanteeseen sopisi taso 4, *multilingual parity*. Inarinsaamen kieliyhteisössä kieltä käytetään kuitenkin runsaasti juuri yhteisötason domeeneilla päivähoitossa, koulussa, kielenopetuksessa, järjestö- ja vapaa-ajan toiminnassa ja mediassa. Yksilötason domeeneilla perheissä suomalaistumisen myötä syntynyt suomen kielen valta-asema näkyy voimakkaana edelleen. 4. tason määritelmä taas lähtee tilanteesta, jossa enemmistökieli valtaa vaiheittain yhä enemmän alaa virallisilla domeeneilla ja vähemmistökieli sinnittelee viimeisenä sukuun, perheeseen ja ystäväpiiriin liittyvissä verkostoissa. Tähän on kiinnittänyt huomiota myös Rasmussen (2013: 42–44): saamen kielen

tämänhetkinen asema eri domeeneilla ei sovi siihen lähestymistapaan, joka UNESCO:n asiantuntijaryhmällä on enemmistö- ja vähemmistökielen asemasta yhteiskunnassa. Enemmän kuin domeenista, saamen kielen käyttäminen on Rasmussenin mukaan kiinni yksittäisistä yhteisön jäsenistä: toisten kanssa voi puhua saamea ja toisten kanssa ei. Tämä pätee myös inarinsaamen kielen tilanteeseen. Joissakin uhanalaisten kielten tutkimuksissa käytetty sosiaalisten verkostojen analyysi onkin tältä kannalta relevantti tapa kuvata kielenpuhujien kielenkäyttöä (ks. esim. Sarhimaa 2009; Partanen 2013).

- (7) Virallisen tason asenteet, tuki ja käyttö; kielipolitiikka (ks. liite 3, Factor 7)

UNESCO:n asiantuntijaryhmä sisällyttää tähän muuttujaan sekä valtionhallinnollisen että muun institutionaalisen kielipolitiikan. Se voi olla aktiivista tukipolitiikkaa, passiivista assimilaatiopolitiikkaa tai aktiivista assimilaatiopolitiikkaa. Suomen valtiossa inarinsaamen tilannetta kuvaa monelta osin taso 3 *passive assimilation*. Ei voi katsoa, että Suomen valtio pyrki tukahduttamaan inarinsaamen kielen, mutta ei myöskään, että se tukisi sitä erityistoimin ja tekisi kaikkensa kielitilanteen parantamiseksi. Suuri yleisö on Suomessa suhteellisen tietämätön inarinsaamen kielen olemassaolosta ja nykypäivästä, eikä inarinsaamea voi pitää laajasti arvostettuna tai tasa-arvoisena kielenä Suomessa.

Toisaalta inarinsaamen kaltaisen, hyvin rajallisella alueella eli alun perin yhdessä kunnassa puhutun kielen kohdalla valtiollisen kielipolitiikan ja asenteiden rinnalla vähintään yhtä tärkeänä on nostettava esille paikallinen taso: Inarin kunta ja Suomen saamelaisyhteisö, jossain määrin myös valtionraajat ylittävät saamelaisyhteisö. Tässä kontekstissa inarinsaamen asema ja arvostus on parantunut revitalisaation myötä merkittävästi lyhyessä ajassa. Väittäisin, että inarinsaamen kieltä voi Inarin kunnassa, ainakin Inarin kirkonkylällä tällä hetkellä pitää prestiisikielenä. Tämä näkyy mm. siinä, että paikat kielipesiin ja kielikursseille täyttyvät nopeasti, inarinsaamen taito parantaa ja laajentaa mahdollisuuksia työpaikan saantiin Inarissa huomattavasti ja inarinsaamen kielen käyttö yleistyy jatkuvasti ns. yleissaamelaisissa konteksteissa (ks. 9.4.1).

Useat paikallistason instituutiot, kuten Saamelaiskäräjät, Saamelaisalueen koulutuskeskus ja Yle Sápmi tukevat inarinsaamen kielen käyttöä aktiivisesti. On muistettava, että nämä instituutiot saavat rahoituksensa Suomen valtiolta, mikä toki nostaa valtion roolia saamen kielten tukijana merkittävämmäksi kuin se näyttäytyy päivänpolitiikassa ja ”kaukana Helsingissä”. Niinpä inarinsaamen tilanteeseen pätee paikallistasolla tasoa 3 paremmin tason 4 *differentiated support* määritelmä. 5. tason *equal support* kriteerien ei kuitenkaan voi katsoa täyttyvän. Inarinsaamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisessa on edelleen vuonna 2014 suuria puutteita. Kaikki halukkaat eivät saa lastaan inarinsaamenkieliseen päivähoitoon, inarinsaamea ei käytännössä voi käyttää virallisilla domeeneilla kielilain edellyttämällä tavalla, kouluopetuksessa käytetään runsaasti myös suomea, ja omakielistä terveyden- ja vanhustenhoitoa ei voida taata kielenpuhujille.

Rasmussen mukaan (2013: 27–29) yksikään UNESCO:n kriteereistä ei kuvaa kovin hyvin myöskään pohjoissaamen kielen asemaa Suomen ja Norjan valtioissa. Saamen kielten kohdalla valtiollisen ja paikallisen tason politiikka eivät aina kohtaa.

(8) Yhteisön jäsenten asenne omaa kieltään kohtaan (ks. liite 3, Factor 8)

UNESCO pitää yhtenä tärkeänä elinvoimaisuuden tekijänä yhteisön jäsenten kieliasteita; kyse on tässä nimenomaan puhujayhteisöstä eli ihmisistä, jotka osaavat ko. kieltä. Inarinsaamen puhujayhteisön jäsenten asennetta inarinsaamen kieltä kohtaan voi pitää pääosin positiivisena. Negatiivisia asenteita inarinsaamen kieltä kohtaan esiintyy varmasti jonkin verran. Yksittäisiä negatiivisia näkemyksiä tulee esille jopa omassa lomakekyselyssäni vuodelta 2006, jonka vastaajat edustavat Anarâškielâ servin jäseniä. Muutaman vastaajan mielestä inarinsaamen kielestä ei ole kellekään mitään hyötyä, ja siitä pidetään nykyään liikaa melua. Toisaalta negatiivisesti inarinsaamen kieleen suhtautuvia inarinsaamen kielen puhujia voi olla vaikea havaita yhteisössä, koska inarinsaamen kielen ympärillä vallitsee tällä hetkellä varsin myönteinen ilmapiiri, eivätkä negatiivisesti suhtautuvat kenties pyri tai pääse esille julkisuuteen samalla tavoin kuin positiivisesti

suhtautuvat. Sijoittaisin inarinsaamen tasolle 4: *most members support language maintenance*.

Rasmussen huomauttaa (2013: 48, 180), että yhteisöissä, joissa asuu sekä vähemmistökielen puhujia että enemmistökielisiä, myös enemmistön asenne vähemmistökieltä kohtaan on merkittävä kielen elinvoimaisuuden kannalta. Se tulisi huomioida myös tutkimuksessa. Kuten tässä tutkimuksessa tulee esille (esim. luku 8.1), inarinsaamen kieliyhteisössä vähemmistön ja enemmistön raja ja suhde on kiintoisalla tavalla muuttunut revitalisaation myötä. Vähemmistökieliyhteisöön kuuluu vuonna 2014 kasvava määrä etnisen enemmistön jäseniä. Yhteisön jäsenyys ja jäsenten asenne kieltä kohtaan on siis monitulkintainen kysymys.

Kuten edeltä käy ilmi, UNESCO:n uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden kriteerit sopivat melko heikosti inarinsaamen kielitilanteen kuvaamiseen. Perusongelma on sama kuin monien muidenkin arviointityökalujen kohdalla: käänteisen kielenvaihdon mahdollisuus näyttäytyy huonosti tai ei ollenkaan. Tämä seikka tulisi huomioida arviointia kehitettäessä. Lewisin ja Simonsin EGIDS (2.5.2) lisäasteikkoineen on tervetullut yritys revitalisaation kuvantamiseksi. Revitalisaation arvioiminen tuo kuitenkin mukanaan uusia kysymyksiä: Millaiset ponnistelut katsotaan revitalisaatioksi? Kuinka laajalti kielen siirtymisen tulee alkaa uudestaan, jotta se huomioidaan asteikoissa? Kuinka vedetään raja yksittäistapausten ja laajemman tendenssin välillä? Miten demonstroidaan elpyvän kieliyhteisön kahtalaista todellisuutta, jossa assimilaatio ja revitalisaatio vaikuttavat yleensä monilla tasoilla rinta rinnan? UNESCO:n uhanalaisten kielten Atlaksessa (Moseley / UNESCO 2010) on kategoria *revitalized*, johon kuuluvat maailman kielistä liivi, korni sekä manksi. Kaikki kuuluvat toisaalta myös kategoriaan ”kriittisesti uhanalainen”. Se, että juuri nämä kielet on määritelty elvytetyiksi ja monia muita kieliä, kuten inarinsaamea ei, herättää kysymyksiä. Positiivista kuitenkin on, että revitalisaatio huomioidaan Atlaksessa tavalla tai toisella.

9.2 Revitalisaation edellytykset inarinsaamen kieliyhteisössä

9.2.1 Saamelainen ja suomalainen yhteiskunnallinen konteksti

Inarinsaamen kieliyhteisön käänteinen kielenvaihto on esimerkki yhteisölähtöisistä revitalisaatiopyrkimyksistä, joiden voi katsoa johtaneen merkittäviin tuloksiin pitkälti kieliyhteisön jäsenten sitoutumisen ja henkilökohtaisten valintojen ansiosta. On kuitenkin selvää, että inarinsaamen poikkeuksellisen onnistuneen revitalisaation takana on syitä monella eri tasolla. Revitalisaation edellytyksiä tarkasteltaessa ja maailman muiden vähemmistökielten revitalisaatiopyrkimykseen peilattaessa on otettava huomioon myös monia kieliyhteisön ulkoisia ja kieliyhteisöstä riippumattomia tekijöitä. Tällaisia ovat esimerkiksi Suomen valtioon ja suomalaiseen yhteiskuntaan liittyvät olosuhteet. Nämä ovat osaltaan muokanneet inarinsaamen revitalisaation mahdollistanutta kielellistä kulttuuria suotuisaan suuntaan.

Koko Suomessa vaikuttava kielellisen kulttuurin piirre on valtion virallinen kaksikielisyys. Vaikka suomi–ruotsi-kaksikielisyys näkyy kansalaisten arkielämässä maantieteellisesti rajallisella alueella, ja vaikka sen monia puolia kritisoidaan Suomessa voimakkaasti, se on epäilemättä vaikuttanut myös positiivisesti vähemmistökieliä koskeviin asenteisiin ja käytäntöihin. Suomessa ei ole tavaton ajatus, että päivähoitoa ja kouluopetusta järjestetään jollain muulla kielellä kuin suomeksi. Nekin Suomen asukkaat, jotka eivät itse puhu ruotsia, ovat tottuneet näkemään ja kuulemaan ruotsin kieltä sekä virallisilla domeeneilla että käytännön tasolla – vaikkapa presidentin uudenvuoden puheessa, junaliikenteen kuulutuksissa ja maitopurkin kyljessä. Poliittisella tasolla on selviö, että suomi–ruotsi-kaksikielisyys panostetaan myös taloudellisesti, joten vähemmistökielten taloudellinen tukeminen on helpommin perusteltavissa kuin monissa muissa maissa.

Kaksikielisyyden lisäksi suomalaisesta yhteiskunnasta on nostettava esille sellaisia kielellistä kulttuuria muovaavia tekijöitä kuin demokratia, sananvapaus, tasa-arvo, yhdenvertaisuus, moniarvoisuus ja suvaitsevaisuus. Olthuis & al. (2013: 152) nostavat yhdeksi syyksi Suomen verrattain positiiviseen vähemmistökielipolitiikkaan sen

seikan, että suomi on eurooppalaisiin naapurienemmistökieliin verrattuna pieni kieli, joka edustaa eri kielikuntaa, ja suomalaiset pieni kansakunta, joka on useita kertoja joutunut taistelemaan itsenäisyytensä puolesta. Suomalaisilla on siis kokemus omasta kansakunnasta pienempänä ja poljettuna verrattuna moniin muihin kansakuntiin, ja tämä saattaa vaikuttaa myös asenteeseen maan sisäisiä vähemmistöjä kohtaan.

Suomen lainsäädäntö, kuten saamen kielilaki on osaltaan suonut inarinsaamen kielelle elpymisen ja vahvistumisen edellytyksiä. Vuonna 1992 voimaan astunut ja 2004 uudistettu saamen kielilaki takaa saamelaisalueella mm. kunnan ja valtion palveluksessa työskenteleville oikeuden opiskella saamen kieltä palkallisen virkavapaan turvin (ks. luku 4.6.1). Tämä lainkohta on käänteisen kielenvaihdon tekijänä merkittävä, katsottiinpa asiaa yksilön tai yhteisön kannalta. Se helpottaa tavallisia ongelmia, jotka liittyvät kielen opiskeluun tai takaisinottamiseen aikuisiällä: ajanpuutteen ja taloudellisen toimeentulon sanelemia rajoituksia. Samoin asiaa on edistänyt Työhallinnon käytäntö, jonka mukaan työtön työnhakija tai työttömyysuhan alainen työntekijä saa tiettyjen ehtojen täytyessä työttömyysetuuden turvin opiskella valitsemaansa alaa, joka edistää hänen työllistymistään (TE-palvelut: Työttömyysetuudella tuettu omaehtoinen opiskelu). Kielilakiin perustuva palkallinen virkavapaa ja Työhallinnon koulutustuki ovat mahdollistaneet myös inarinsaamen kielen opiskelun jo tuntuvalle joukolle aikuisopiskelijoita. Ilman tällaisia virallisia tukirakenteita saamen kielten opiskelu, aktivoiminen ja takaisinottaminen aikuisiällä olisi harvojen etuoikeus.

Sytä inarinsaamen kielen ja kulttuurin nousuun on etsittävä myös yleisistä kulttuurivirtauksista ja yhteiskunnallisesta kehityksestä. 1990-luvulla Suomessa syntyi monia paikallisuuteen ja kotoisuuteen liittyviä ilmiöitä. Esimerkkinä voi mainita murrebuumin, jonka näkyvimpiä ilmiöitä ovat suomen eri paikallismurteilla kirjoitetun runouden suosio tai murteille käännetyt Aku Ankat. Uusi-Hallilan mukaan (2006) murrebuumin voi nähdä vastarektiona globalisaatiolle ja Euroopan unionille: oma tausta ja kotiseutu tarjoavat vertauskohdan kansainvälisyydelle, vieraskielistymiselle ja angloamerikkalaiselle kulttuuri-imperialismille. Samoin 1990-luvulla kasvattivat suosiotaan esimerkiksi kansanmusiikki ja sukututkimus. Kiinnostus murteita,

kansanperinteitä ja sukujuuria kohtaan ilmentää regionalismia, joka kulttuurisessa merkityksessään tarkoittaa alueellisen omaleimaisuuden korostamista ja samastumista paikallisyhteisöön ja alueelliseen kulttuuriin. Suomessa regionalismin nousu ajoittui 1990-luvulle, jolloin Suomi haki EY-jäsenyyttä ja kansanäänestyksen jälkeen liittyi Euroopan Unioniin vuoden 1995 alussa; vastaava ilmiö on havaittavissa myös monissa muissa Euroopan maissa (Hörnström 2010: v, 11, 99).

Myös saamelaisen kontekstin korostaminen on välttämätöntä inarinsaamen revitalisaation menestystä analysoitaessa. Luvussa 3.4 tulee esille inarinsaamelaisten ja inarinsaamen kielen väliinpuotoajan osa saamelaisliikkeessä. Pohjoissaamelaisten ylenkatse inarinsaamelaisia kohtaan, tuen ohjautuminen lähinnä pohjoissaamen kielen hyväksi ja inarinsaamelaisten näkymättömyys paikallisessa, valtakunnallisessa ja yleissaamelaisessa kontekstissa pitkälle 1980- tai jopa 1990-luvulle nousevat esille niin omassa haastatteluaineistossani kuin esim. Anarâš-lehden pääkirjoituksissa (ks. 3.5.4). Samalla on aivan selvää, että inarinsaamen revitalisaatio ei syntynyt tyhjän päälle eikä vain oman kieliyhteisön voimin, vaan osaksi yleissaamelaista kontekstia. Inarinsaamen kieliyhteisö on hyötynyt merkittävästi niistä ponnisteluista, jotka on aloitettu Suomen ja Pohjoismaiden saamelaisyhteisössä jo vuosikymmeniä ennen Anarâškielâ servin perustamista. Olthuis & al. (2013: 151) huomauttavat myös, että saamen kielten elvytys on moniin muihin maailman vähemmistökieliin verrattuna hyötynyt suuresti siitä, että saamelaiset asuvat neljässä naapurivaltiossa ja ajavat asioitaan yhdessä.

Saamelaiskulttuurin nousu, saamelaisten oikeudellisen aseman parantaminen ja saamen kielten revitalisaatio ovat edelleen osa laajempaa kontekstia: maailmanlaajuista alkuperäiskansojen ja kielivähemmistöjen revitalisaatiota. Tätä kontekstia käsittelem luvussa 9.3.

9.2.2 Revitalisaation kieli-ideologiat

Miksi ihmiset alkoivat puhua inarinsaamea? Mikä sai heidät ponnistelemaan kielen oppimiseksi, mikä oli motivaatio vaihtaa helposta ja totutusta suomenkielisestä kommunikaatiosta usein työläämpään inarinsaamenkieliseen? Puhuessani inarinsaamen revitalisaatiosta

erilaisissa vähemmistökielilyhteisöissä kohtaan usein nämä kysymykset. Haastatteluaineistossani informantit kuvailevat syitä kielenvalinnan muuttumiselle melko yksinkertaisesti ja konkreettisesti. Yksi arvelee, että inarinsaamelaisille tuli ”sellainen henki päälle, että nyt puhutaan, että ei anneta kielen kuolla”. Toinen arvelee, että rupesti aktivoimaan inarinsaamen taitoaan, ”kun kerran muutkin ovat ruvenneet puhumaan”. Tämänäyttymiset selitykset ovat linjassa sen kanssa, mitä Dauenhauer ja Dauenhauer toteavat (1998: 94–95) kielilyhteisön motivaatiosta. Heidän mukaansa kielilyhteisölle ei loppujen lopuksi voi tarjota sen parempaa motivaatiota oman uhanalaisen kielen puhumiseen ja elvyttämiseen kuin se, että se tuntuu hyvältä ja on oikein.

Tarkasteltaessa ideologisen selkiyttämisen toteutumista inarinsaamen kielilyhteisössä on ensimmäisenä nostettava esille kielitilanteen tiedostaminen. Useissa tutkimuksissa on kuvattu uhanalaisen kielen puhujayhteisössä vallitsevasta kielitilanteen kaunistelun ja kielenkäytön liioittelun tendenssistä (ks. Aikio M. 1988: 302–303; Pyöli 1996: 99–100; Dauenhauer & Dauenhauer 1998; Sarhimaa 1999: 83; Pasanen 2003: 118–123, painamaton). Karjalan kielen puhujayhteisöä havainnoidessani olen nimittänyt tätä ilmiötä kollektiiviseksi itsepetokseksi ja pitänyt sitä yhtenä suurimmista esteistä karjalan kielen todellisen elpymisen tiellä (Pasanen 2003, painamaton ja 2006). Ilmiö kuvastaa ideologisen selkiyttämisen puutetta. Revitalisaatio ei voi vaikuttaa kielitilanteeseen, ellei uhanalaisen kielen puhujayhteisö tiedosta tilannetta riittävän selvästi. Tätä taustaa vasten inarinsaamen kielipesätoiminta alkoi selvästi juuri oikeaan aikaan. Kieli oli 1990-luvulle tultaessa uhanalaistunut jo niin ilmeisesti ja dramaattisesti, että kaunistelulle ei ollut sijaa. Anarâškielâ servi ajoi inarinsaamen kielen asiaa alusta asti realistisesti ja herätteli kielilyhteisöä toimimaan – joskus suorastaan ravistelemalla, mikä käy hyvin ilmi Anarâš-lehtien pääkirjoituksista (ks. 3.5.4).

Yhtenä syynä inarinsaamen revitalisaation menestykseen on väistämättä nähtävä kielilyhteisön kieli-ideologinen suvaitsevaisuus. Kuten luvussa 8.2.4 olen esittänyt, niin se, että nykyään puhuttu inarinsaamen kieli on pitkälti toisena tai vieraana kielenä opittua kieltä, edellyttää toleranssia epätäydellistä (sic!) kieltä kohtaan. Viikoittaisessa inarinsaamenkielisessä radiolähetyksessä *Anarâš saavah* haastatellaan usein henkilöitä, jotka ovat opettelemassa inarinsaamea ja siksi

luonnollisesti tekevät puhuessaan virheitä. Toimittaja Anja Kaarretin mukaan haastateltavia on nykyään helppo löytää, kun vielä 1990-luvulla monet kielitaitoiset arastelivat inarinsaamen puhumista radiossa, koska pelkäsivät puhuvansa väärin (Wesslin 2014: 18–19). Inarinsaamea on lupa puhua epätäydellisesti julkisilla domeeneilla. Virheellinen tai muuttunut inarinsaame aiheuttaa äidinkielisten puhujien parissa myös kritiikkiä (ks. 7.4.4 ja 7.5.1), mutta se ei ole muodostunut revitalisaation esteeksi.

On huomattava, että toleranssi ei ole vain viimeaikainen uusiin aikuispuhujiin liittyvä ilmiö vaan Anarâškielâ servin johdonmukaisesti alusta saakka ajama kieli-ideologia. Anarâš-lehden lukijoita on esim. rohkaistu lähettämään juttuja lehteen siitä riippumatta, osaatko he kirjoittaa kirjakielen ja ortografian normien mukaan. Tämä tuodaan lehdessä konkreettisesti esille useita kertoja (esim. Morottaja M. 1992a). Anarâš-lehden pääkirjoituksessa *Ele poolâ*, 'Älä pelkää' (Morottaja M. 1991c), Matti Morottaja pohtii:

Pyereeb lii sárnuđ ruokkáđávt váhá hyeneeb-uv sãmikielâ, ko tipteđ kielâ lappuđ kevttimettumvuodâ keežild. - - Mii aavhijđ lii jaamâ putes kielâst?

'Parempi on puhua rohkeasti vähän huonompaakin saamea kuin antaa kielen kadota käyttämättömyyttään. - - Mitä hyötyä on kuolleesta, puhtaasta kielestä?'

Haastatteluaineistostani käy ilmi myös inarinsaamenkielisten kielipesälästen ja koululaisten toleranssi. He kasvavat kieliyhteisössä, jossa on selvää, että aikuisetkaan eivät aina tiedä sopivaa inarinsaamenkielistä sanaa tai osaa puhua aina oikein. Eräs haastateltu kuvaa tilannetta kielipesässä:

... te mun lijjim, et miisun tot taat lii sãmikielân, te párnááh toos, et keežâ sãnikirjeest. Et jis sääni láppoo, te keežâ sãnikirjeest. Tot lii pyeri kal.

'... niin minä olin, että mikähän se tämä on saameksi, niin lapset siihen, että katso sanakirjasta. Että jos sana katoaa, niin katso sanakirjasta. Se on hyvä kyllä.'

Kieliyhteisön toleranssi ilmenee myös suhtautumisessa kieliyhteisön ulkopuolelta tuleviin, inarinsaamen kieltä opetteleviin henkilöihin.

Kuten kautta tutkimukseni on tullut esille, käänteinen kielenvaihto ei ole inarinsaamen kieliyhteisössä koskenut vain inarinsaamelaisia. Kieliyhteisöön on eri syistä integroitunut myös suomalaisia ja muiden kansallisuuksien edustajia, jotka ovat opetelleet inarinsaamen kielen ja alkaneet käyttää sitä. Esimerkiksi lukuvuonna 2011–2012 kaikki kolme Inarin koulussa työskennellyttä inarinsaamenkielisten ryhmien opettajaa edustivat jotain muuta kansallisuutta kuin inarinsaamelaisia. Kielikursseilla ja inarinsaamen kielen täydennyskoulutuksessa (ks. luvut 4.4 ja 7) ei-inarinsaamelaisten osuus on niin ikään ollut suuri. Ei ole itsestäänselvää, että yhteisö hyväksyy etnisesti ulkopuoliset jopa niin olennaisiin rooleihin kuin kielipesän työntekijöiksi ja opettajiksi. Hyväksyvä ja kannustava suhtautuminen ei-inarinsaamelaisiin kielipuhujiin tulee tutkimuksessani esille mm. kielimestareiden haastatteluaineistossa (ks. 7.4.4 ja 7.5.1). Toleranssi etnisesti ulkopuolisia kohtaan ilmenee selkeästi Anarâš-lehden pääkirjoituksissa (ks. 3.5.4). Haastatteluaineistossani siihen viitataan usein. Seuraavista narratiiveista ensimmäinen kuvaa inarinsaamelaisten luontaista suvaitsevaisuutta (”ovat aina hyväksyneet”), kiinnostavasti kolmannessa persoonassa, vaikka on itse osa inarinsaamelaista yhteisöä. Toinen korostaa sitä, että uudet puhujat ovat hyväksi inarinsaamen kielelle ja kielen käyttömahdollisuuksille.

Tohhân kal tohhejeh puohâid kiäh peri puátih já älgih, iändälávtuv kielâ ko älgih sárnuđ, te tohhân kal láá álo tuhhim, tuhhim mii juávkun. - - Tohhân kal láá tuđâviih ko peesih anarâškielâ sárnuđ, liákkus talle veikâ ryešilâš.

’Nehän kyllä hyväksyvät kaikki, ketä vain tulee ja alkavat, ja etenkin kieltä kun alkavat puhua, niin nehän kyllä ovat aina hyväksyneet, hyväksyneet meidän joukkoon. - - Nehän kyllä ovat tyytyväisiä, kun pääsevät puhumaan inarinsaamea, olkoon sitten vaikka venäläinen.’

Hirmâd pyeri ete veikâ mon ennuv ulmuuh máttááttâlâččii anarâškielâ, et tohân kal lii kielâ tááhust ain pyeri máde eenâb toos kevteejeh kávnnojeh.

’Hirveän hyvä, että vaikka miten paljon ihmiset opettelisivat inarinsaamea, että sehän kyllä on kielen suhteen aina hyvä, mitä enemmän niitä käyttäjiä löytyy.’

Ulkopuolisten hyväksyminen kieliyhteisöön on herättänyt myös kritiikkiä (ks. luku 8.1.3). Kritiikki ei kuitenkaan ole noussut kovin näkyvästi esille julkisessa diskurssissa. Inarinsaamen kielen elvytys perustuu Anarâškielâ servin linjaukseen ja yhä enemmän uusien puhujien aktiiviseen toimintaan yhteisössä. Vaihtoehtoisia kielenelvytysstrategioita ei ole toteutettu. Niinpä voi hyvin puhua kieliyhteisön toleranssista, vaikka kieliyhteisön sisälle mahtuu myös vastakkaisia näkemyksiä.

Luvussa 3.1 viittasin Kaisu Nikulan pro gradu -tutkimukseen, jossa hän tarkasteli inarinsaamelaiten naisten elämäkerronnassa esille nousevia etnisyyksäilyksiä ja identiteettejä. Nikula näkee inarinsaamelaisen kulttuurin ydinarvona niin sanotun monikulttuurisen sopuisuuden. Se tarkoittaa parhaimmillaan etnisten rajojen joustamista, mutta ei suinkaan periksi antamista toiselle kulttuurille. Taarna Valtonen (2014: 345) tulkitsee inarinsaamenkielisen paikannimistön laajan suomentamisen viittaavan juuri tähän kulttuuriseen erityispiirteeseen:

Mielestäni juuri tämä monikulttuurisen sopuisuuden ideologia on sen takana, että Čovčjävri–Kosseennämin alueella on niin paljon suomenkielisiä paikannimivariantteja, vaikka siellä on hyvin vähän suomalaisia. Alueen inarinsaamelaiset eivät kääntäneet paikannimiä suomen kielelle inarinsaamen heikon aseman, assimilaation tai akkulturaation takia, vaan sen takia, että avaamalla nimien merkitystä he varmistivat, että suomalaiset ymmärtävät nimien sisällön. Näin paikannimien käyttö on kontrolloitua ja suomalaisia on mahdollista opettaa ymmärtämään paremmin alueen historiaa ja tilannetta sekä pitämään arvossa inarinsaamelaista kulttuuria.

Toisaalta Valtonen jatkaa, että monikulttuurinen sopuisuus toimii vain niin kauan kuin eri ryhmien välit ovat tasapuoliset ja toistaan kunnioittavat; konfliktitilanteessa vahvempi ryhmä määrittelee säännöt. Tämä käy konkreettisesti ilmi inarinsaamen kieliyhteisön lähihistoriasta. Joustavuus ja suvaitsevaisuus näyttäytyy 1900-luvun kielitilanteen muutosta tarkasteltaessa kiintoisan kaksijakoisena ilmiönä. Yhtäältä sitä on pidetty inarinsaamelaiten sulautumista edistävänä tekijänä. Vuosisatoihin inarinsaamelaiset eivät juurikaan lähteneet taistelemaan

Inariin asettuneita uusia tulokkaita vastaan ja peräämään oikeuksiaan. He sopeutuivat muutoksiin, uusiin kulttuureihin, tapoihin, kieliin ja arvoihin – ja sopeutuivat lähestulkoon oman kielensä sammumiseen. Toisaalta revitalisaation alettua kieliyhteisön toleranssi on mahdollistanut uusien kielenpuhujien ilmestymisen kieliyhteisöön ja uusien funktioiden ja käyttöyhteyksien luomisen kielelle. Selvää on, että inarinsaamen revitalisaation menestyksen syitä määriteltäessä Nikulan nimeämä monikulttuurinen sopuisuus nousee esille inarinsaamelaisen kielellisen kulttuurin olennaisena tekijänä. Tutkimukseni tarkastelujakson alettua, käänteisen kielenvaihdon käynnistyttyä, monikulttuurinen sopuisuus muodostui kielellisen kulttuurin muutoksen myötä voimavaraksi, joka mahdollistaa lukumäärällisesti hyvin pienen kielen selviytymisen.

9.2.3 Anarâškielâ servin vaikutus kieliyhteisöön

Anarâškielâ servin tekemä työ ja sen merkitys inarinsaamen kielen ja inarinsaamelaisen kulttuurin elpymisessä ovat tulleet esille kaikissa haastatteluissani. Eräs haastateltu vastaa Anarâškielâ servin merkityksestä kysyessäni mm. seuraavasti:

Et toh láá váhá nuuvt, et toh iä lah, ohtuunis ulmuuh iä lah vuál-gám maidengin, mutâ seervi peht lii puáttám talle máhulâšvuotâ váhá eenâb toollâđ riejâ.

’Että se on vähän niin, että ne eivät ole, yksittäiset ihmiset eivät ole lähteneet mitään, mutta yhdistyksen kautta on tullut sitten mahdollisuus vähän enemmän pitää ääntä.’

Samassa yhteydessä hän kuvailee inarinsaamelaiden liiallista sopeutuvaisuutta ja sopuisuutta. Haastatellun mielestä Anarâškielâ servi on siis antanut äänen joukolle, joka ei siihen mennessä ole liian passiivisena osannut lähteä ajamaan omaa asiaansa.

Anarâškielâ servin perustaneet kieliaktiivit tekivät vuonna 1986 päätöksen, että yhdistyksestä tulee inarinsaamenkielinen: sen toiminta tapahtuu saameksi ja ehtona sen varsinaiseksi jäseneksi pääsemiselle on inarinsaamen kielen taito (ks. alaluku 3.5.1; Morottaja M. 1997). Nimensä mukaan kysymyksessä on kielijärjestö, ei yleinen kulttuurijärjestö. Matti Morottajan mukaan omakielisen kielijärjestön

perustaminen oli välttämätöntä mm. siksi, että 1980-luvulla saamelaisjärjestöt toimivat lähinnä valtioiden enemmistökielillä eivätkä siten edistäneet kielen asemaa parhaalla mahdollisella tavalla (ks. 3.5.1). Inarinsaamen kielestä tehtiin AS:n tarkoitus ja toimintaväline. Tämä loi suunnan koko kielen revitalisaatiolle. Anarâškielâ servin perustaminen ja kielilinjaus ilmentävät vahvasti inarinsaamen kieliyhteisön ideologista selkiyttämistä. AS:n perustajat ottivat vastuun omasta kielestään alkamalla itse edistää sen tilaa seuratoiminnalla. He myös tiedostivat, että kielen tilaa voi edistää parhaiten puhumalla kieltä.

Jo ennen yhdistyksen perustamista oli tapahtunut jotain käänteisen kielenvaihdon kannalta merkittävää. Kaksi kieliaktivistia ja sittemmin yhdistyksen perustajajäsentä olivat alkaneet puhua inarinsaamea 1970-luvun lopussa ja 1980-luvun alussa syntyneille lapsilleen, vaikka perheissä oli yleisesti siirrytty suomen kieleen jo vuosikymmeniä sitten. Nämäkin kielivalinnat on nähtävä osana ideologisen selkiyttämisen prosessia. Ne olivat yksityisten ihmisten yksityisiä valintoja, mutta vaikuttivat inarinsaamen kielitilanteeseen koko yhteisön tasolla. Inarinsaamen puhuminen lapsille on ensinnäkin näyttänyt kieliyhteisölle, että kieltä on edelleen mahdollista puhua lapsille. Kenties kielenpuhujille on antanut jonkinlaista toivoa, että nuoria puhujia on edelleen edes jokunen. Toiseksi valinnalla on ollut käytännön merkitystä: sen seurauksena kieliyhteisössä, kunnassa ja koulussa oli 1980- ja 90-luvulla äidinkieliä inarinsaamea puhuvia lapsia, joille oli taatava olosuhteet kielen ylläpitämiseen ja edistämiseen. Haastattelemani professori Lea Laitinen kuvaa Ilmari Mattuksen ja Matti Morottajan henkilökohtaisen kielenvalinnan merkitystä:

- - varmaan se, että [Matti] Morottaja ja Ilmari Mattus alkoivat puhua lapsilleen inarinsaamea, niin se oli se, mikä sen kielen varmaan oikeastaan pelasti.

Pienissä vähemmistökieliyhteisöissä keskeinen kielen elinvoimaisuutta murentava piirre on usein se, että kohteliaisuuden tai enemmistön painostuksen vuoksi vähemmistökielen puhujat käyttävät enemmistökieltä, kun läsnä on ihmisiä, jotka eivät osaa vähemmistökieltä tai kokevat sen käytön epämuikavaksi. Kun läsnä on assimilaation edetessä enemmän ja enemmän sellaisia ihmisiä, kielen ”sallitut” käyttötilanteet vähenevät vähenemistään. Tällaisessa tilanteessa AS:n perustaminen

ja selkeä kielenvalinta inarinsaamen kielen hyväksi antoivat kieliyhteisölle symbolisen viestin siitä, että kieltä saa ja tulee puhua, vaikka ympäristö toimiikin valtaosin muilla kielillä. Ajan mittaan se antoi myös konkreettisia kielenkäyttötilanteita. Otettiin inarinsaame käyttöön järjestötoiminnan kielenä, luotiin omakielinen aikakauslehti, alettiin opettaa kieltä ja järjestää vapaa-ajan toimintaa kielenpuhujille. Lopulta perustettiin inarinsaamenkielisiä päivähoitopaikkoja ja alettiin tarjota intensiiviopetusta myös aikuisille. Anarâškielâ servin toiminta inarinsaamen kielen hyväksi on perustunut siihen ajatukseen, että kun luontaiset kielenkäyttötilanteet ovat kielen uhanalaistuessa kuihtuneet ja kielenpuhujat vähentyneet, on luotava uusia puhujia ja domeeneja eikä jäätävä odottelemaan vanhan paluuta. Alaskan natiivikielten revitalisaatiopyrkimyksiä kuvanneet Dauenhauer ja Dauenhauer näkevät juuri tässä revitalisaation paradoksin. Kieli elää yksityisesti ja spontaaniudessa, mutta uhanalainen kieli ei voi elpyä pelkästään yksityisyydessä ja spontaanisti. Se edellyttää yksityisen tekemistä yhteiseksi, suunnittelua ja tietynlaista tekemällä tekemistä. (Dauenhauer & Dauenhauer 1998: 97.)

Anarâškielâ servin kielipoliittisella linjauksella on kuitenkin myös toinen puoli: se on rajannut toiminnan ulkopuolelle ne inarinsaamelaiset, jotka eivät puhu inarinsaamea. Vuosikokouksiin ja tapahtumiin on toki ollut vapaa pääsy, mutta kun toimintakielenä on inarinsaame, kieltä osaamattomat eivät ole varsinaisesti voineet osallistua toimintaan. Heitä ei myöskään ole hyväksytty varsinaisiksi jäseniksi, vain tukijäseniksi. Anarâš-lehteä on mahdotonta seurata ilman inarinsaamen kielen taitoa. Erotuksena muuhun toimintaan kielipesätoimintaan ovat voineet osallistua myös sellaiset perheet, joissa vanhemmat eivät puhu saamea – onhan kielipesätoiminta alun perin aloitettukin nimenomaan näitä perheitä varten.

AS:n kielilinjauksen herättämää kritiikkiä olen käsitellyt luvussa 8.1.3. Vaikka AS on nimenomaan inarinsaamen kielen yhdistys, saattaa suuri yleisö mieltää sen joskus ylipäänsä inarinsaamelaiden yhdistykseksi. Kuten luvussa 8.1.1 tulee ilmi, kaikkien inarinsaamelaiden mielestä kieli ei ole tärkein inarinsaamelaisuuden tunnusmerkki vaan tärkeämmiksi nähdään esimerkiksi sukujuuret. Tilanne, jossa inarinsaamen kieltä opetellut ei-inarinsaamelainen voi toimia järjestön täysivaltaisena jäsenenä ja edustaa inarinsaamen kieliyhteisöä, voi

aiheuttaa negatiivisia tunteita sellaisen inarinsaamelaisen mielessä, joka ei puhu inarinsaamen kieltä tai jonka mielestä inarinsaamen kieli kuuluu inarinsaamelaisille.

Olisiko AS:n toiminta johtanut näin merkittäviin tuloksiin revitalisaation saralla, jos kielilinjaus olisi ollut väljempi ja toiminnasta olisi tehty kaksikielistä? Kaiken sen perusteella, mitä tässä tutkimuksessa on tullut esille, kysymykseen voi vastata kieltävästi. Se kielisosiologinen tilanne, jossa inarinsaamen kieli eli 1980-luvun puolivälissä, edellytti radikaalia muutosta, inarinsaamen kielen priorisoimista kaikkien muiden tavoitteiden yli.

Maailman vähemmistökielten revitalisaatioliikkeet ovat usein alkaneet – ja usein myös pysyneet – hyvin pienen aktivistijoukon, joskus jopa yhden kieliaktivistin palkattomana sydämenasiana. Inarinsaamen lukumäärällisesti pienestä kielenpuhujajoukosta on kieliyhteisön onneksi noussut kieliaktiiveja, jotka ovat lähteneet ajamaan radikaalejakin kielenelvytystoimia. Näin syntyivät omina aikoinaan Matti Morottajan aloite kielipesätoiminnan aloittamisesta (Morottaja M. 1992c) ja Marja-Liisa Olthuisin aloite inarinsaamen intensiivisen aikuiskoulutuksen järjestämisestä (Olthuis 2007c). Yksi konkreettinen syy inarinsaamen kielen voimakkaaseen elpymiseen on näiden tehokkaiden revitalisaatiomenetelmien valitseminen. Niin sanotun perinteisen kielenopetuksen keinoin ei missään nimessä olisi saavutettu nykyisenkaltaisia tuloksia. Anarâškielâ servin merkitys näyttäytyy myös siinä, että se on antanut puitteet näiden aikanaan innovatiivisten hankkeiden suunnitteluun ja toteuttamiseen.

9.3 Inarinsaame osana uhanalaisten kielten kontekstia

9.3.1 Maailman vähemmistökielten revitalisaatio

Inarinsaamen revitalisaatiolla on myös globaali kontekstinsa. Inarinsaamen revitalisaatio on osa saamelaiskielten revitalisaatiota, joka on syntynyt osaksi maailmanlaajuista alkuperäiskansojen ja kielivähemmistöjen taistelua kieltensä ja kulttuuriensa puolesta. Useissa kieliyhteisöissä revitalisaation historia on samantapainen kuin inarinsaamen

tapauksessa: sen juuret ovat toisen maailmansodan jälkeisessä ihmisoikeuksien ja vähemmistöoikeuksien tiedostamisessa, mutta varsinaiset revitalisaatiotoimet ovat alkaneet 1990-luvulla. Maailman alkuperäis- ja vähemmistökansojen kielellisen revitalisaation positiivisimmiksi esimerkeiksi nostetaan usein mäörin, havaijin, katalaanin, baskin, kymrin (wales) ja iirin revitalisaatioliikkeet. Samoin mainitaan ranskan kielen emansipaatio Kanadan Quebecissä, vaikkei siinä kyse olekaan samalla tavoin uhanalaistuneesta kielivähemmistöstä kuin muiden kohdalla. ”Menestyksekkäs revitalisaatio” on ilmauksena tulkinnanvarainen, mutta itse tarkoitan sillä tässä yhteydessä prosessia, jonka kautta kielen asemaa, prestiisiä ja käyttöaloja on onnistuttu nostamaan merkittävästi. Menestyksekkäs revitalisaatio tarkoittaa nähdäkseni myös sitä, että kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle on käynnistynyt uudestaan täydellisen tai osittaisen (esim. tietyillä alueilla tapahtuneen) katkoksen jälkeen. Mitä yhteistä revitalisaation globaaleilla menestysesimerkeillä on? Miten inarinsaamen revitalisaatio asettuu tähän kontekstiin?

Mitä tulee revitalisaation edellytyksiin ja toteuttamiseen, edellä mainittuja kieliä ja inarinsaamea yhdistävät ainakin seuraavat seikat:

- Kielipesä tai kielikylpy: kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle on käynnistynyt uudelleen omakielisen päivähoidon ja varhaiskasvatuksen kautta.
- Omakielinen tai kaksikielinen kouluopetus: omasta kielestä on tehty kouluopetuksen kieli, ei pelkästään opetettava kieli.
- Valtion tuki ja virallinen asema: vähemmistökielellä on valtiossa virallinen asema ja sitä tuetaan erilaisin toimin. Havaijilla havaiji on englannin ohella virallinen kieli, Irlannissa iiri on ensimmäinen virallinen kieli (englanti on toinen virallinen kieli), baski ja katalaani ovat omilla puhuma-alueillaan Espanjassa virallisia kieliä espanjan ohella, samoin inarinsaame on yksi saamelaisalueen virallisista kielistä.
- Modernisaatio: kieliä käytetään revitalisaation myötä erilaisissa modernin kulttuurin aloilla, samoin kuin koulutuksessa ja hallinnossa.

Toisaalta kieliyhteisöillä on myös yhteisiä ongelmia ja haasteita. Kaikki edellä mainitut kieliyhteisöt katalaania lukuunottamatta kamppailevat sen kanssa, kuinka omasta elpyneestä ja elpymisestä kielestä saataisiin luotua kaikkien ikäluokkien parissa aktiivinen, luonnollinen kommunikaatiokieli. Tavallista on, että vähemmistökieli rajoittuu tiettyille institutionaalisille tasoille kuten koulun kieleksi, kun taas sosiaalisissa verkostoissa etenkin nuorten parissa vallitsee enemmistökieli. Samoin huolta aiheuttaa kotien ”uudelleenkielistäminen” (*relinguification*, ks. esim. Fishman 1991: 26), joka ei välttämättä tapahdu samaan tahtiin muiden domeenien kanssa. Toisaalta uhanalaisten kielten revitalisaatioliike on ilmiönä niin nuori, että sen pitkän tähtäimen vaikutuksia kotien ja nuorten kielikäytänteisiin on vielä monin paikoin mahdotonta analysoida.

Inarinsaamen tapauksen erottaa monista edellä mainituista yksi ilmeinen tekijä: kieliyhteisön koko. Muiden kielten puhujamäärät laskeaan kymmenissä tai sadoissa tuhansissa (iiri, havaiji, māori, baski, kymri) tai miljoonissa (katalaani, Quebecin ranska). Maailmassa elvytetään parhaillaan hyvinkin pieniä, muutaman kymmenen tai muutamaman puhujan kieliä (ks. esim. Hinton 2002 ja 2013). Inarinsaamen kieliyhteisön kaltaisia muutaman sadan puhujan kieliyhteisöjä, jotka olisivat onnistuneet merkittävästi lisäämään vakavasti uhanalaisen kielensä käyttöyhteyksiä ja elinvoimaisuutta, on maailmassa kuitenkin hyvin vähän.

Tässä suhteessa inarinsaamen revitalisaation lähimpiä vertauskohtia ovat kelttiläisiin kieliin kuuluvien manksin ja kornin kielten revitalisaatioprosessit. Molempia puhutaan Isossa-Britanniassa, kornia sen lounaiskolkassa Cornwallin alueella ja manksia Ison-Britannian ja Irlannin välissä sijaitsevalla Man-saarella. Manksin kieli uhanalaistui jo 1800-luvulla ja sen viimeisen äidinkiellisen puhujan katsotaan kuolleen vuonna 1974, mutta kieli ei ole silti missään vaiheessa kokonaan sammunut. Sen puhujamäärästä on koko 1900-luvun ajan esitetty keskenään hyvin ristiriitaisia arvioita. UNESCO:n uhanalaisten kielten ataksessa se luokiteltiin jo kuolleeksi kieleksi, mutta määritelmää muutettiin siitä seuranneen kritiikin johdosta niin, että manksi on nyt UNESCO:n mukaan kriittisesti uhanalainen, mutta elpymässä. Manksia on elvytetty aktiivisesti 1990-luvun alusta alkaen. Vuoden 2011 tilastojen mukaan noin 1800 henkilöä raportoi osaavansa manksin

kieltä. Sujuva kielitaito heistä on kuitenkin vain pienellä osalla. Joi-takin kymmeniä lapsia on kasvanut manksinkieliseksi kielikyylvyn tai manksia puhuvien vanhempien kautta. Man-saarella St. Johnin kyläs-sä toimii lajissaan ainoa manksinkielinen koulu, jota käy noin 70 las-ta. Koulun koko toiminta tapahtuu manksiksi, jopa siinä määrin että lasten odotetaan puhuvan keskenään pelkkää manksia. Manksin kieltä käytetään myös päivähoitossa, mediassa ja saaren opasteissa ja pai-kannimikylteissä. (Sallabank 2013: 53–55; Moseley / UNESCO 2010; BBC News Northern Ireland 15.9.2014.)

Kornin kielen viimeisen äidinkielisen puhujan uskotaan kuolleen vuonna 1777, ja kieli sammui kokonaan ilmeisimmin 1800-luvulla, mutta sitä alettiin elvyttää jo 1900-luvun alussa. Kieli on saanut sa-toja uusia puhujia, myös muutamia kymmeniä uusia natiivipuhujia, kun kieltä on alettu puhua perheissä. Aktiivisen revitalisaatiotyön tuloksena kornia käytetään yhä enemmän kirjallisuudessa, populaari-kulttuurissa ja esim. tieopasteissa. Vuodesta 2010 alkaen toimii kor-ninkielinen kielikyly, ja lisäksi kieltä opetetaan oppiaineena useissa puhuma-alueen kouluissa. (Ferdinand 2013; Nettle & Romaine 2000: 133.)

Erona useimpiin muihin maailman revitalisaatiotapauksiin ver-rattuna on myös inarinsaamelaisten asema vähemmistönä vähemmis-tön sisällä. Tämä on vaikuttanut inarinsaamen revitalisaatioon kah-della tavalla. Toisaalta se on luonut tarpeen nousta esille vaatimaan ja luomaan jalansijaa omalle kielelle suuremman ja tunnetumman vä-hemmistökielen, pohjoissaamen rinnalle. Toisaalta yleissaamelainen liike ja sen saavutukset sekä omaa kieliryhmää suuremman saame-laisyhteisön tuki ovat luoneet inarinsaamen revitalisaatiolle sellaisia edellytyksiä, joita irrallisella muutaman sadan puhujan kielellä ei voi olla. (Ks. 3.4 ja 9.2.1.)

Maailmassa on myös esimerkkejä kielistä, jotka kieliyhteisö on ottanut uudelleen käyttöön pitkän tauon jälkeen. Tunnetuimpia esi-merkkejä ovat Israelin virallinen kieli heprea ja Australiassa puhuttu aboriginaalikieli kurna. Tapaukset eroavat toisistaan suuresti niin his-toriallisen taustan kuin revitalisaatioprosessin tulosten suhteen. Hep-rean kielen takaisinottaminen on prosessina aivan omaa luokkaansa, eikä sitä voi monilta osin verrata uhanalaisten vähemmistökielten el-vytykseen, vaikka yhtymäkohtia löytyykin. Sitä on kuvattu runsaasti

kielisosiologisessa kirjallisuudessa (esim. Spolsky & Shohamy 1999; Spolsky 1996; Fishman 1991: 289–291).

Kaurna on yksi Australian aboriginaalikielistä, joka sammui puhekielenä 1800-luvulla ja herätettiin 1990-luvulla. Kaurnan kieliyhteisö käyttää kielen nukkumiseen ja heräämiseen liittyviä käsitteitä (ks. 2.5.3). Kieli piti monelta osin rekonstruoida uudestaan, sillä kielenaineisto rajoittui kielentutkijoiden kuvauksiin ja sanakirjaan sekä paikannimistöön. Elvytys- tai herättämisprosessin tuloksena kaurna opetetaan yliopistossa ja kouluissa ja kehitetään jatkuvasti. Sitä käytetään mm. lauluissa, julkisissa puheenvuoroissa, vakiintuneissa fraaseissa ja henkilönnimissä, mutta sen palauttaminen yhteisön kommunikaatiokieleksi ei ole toistaiseksi onnistunut. (Amery 2000; Grenoble & Whaley 2006: 64–67.)

Kaurnan ja inarinsaamen kieliyhteisöjen kielenvaihtoprosesseissa on yhteistä kielen puhuma-alueen kolonisaatio ja valtion assimilaatiopyrkimykset. Molemmat kieliyhteisöt ovat pieniä, ja kielenkäyttöympäristöt on pitänyt luoda tietoisien kiелensuunnittelun kautta. Ratkaiseva ero on siinä, että kaurna oli poissa käytöstä 150 vuotta, mutta inarinsaamen puhuminen ei missään vaiheessa katkenut, vaikka siirtyminen lapsille katkesi ja kielenkäyttö väheni merkittävästi. Inarinsaamen ja kaurnan kieliyhteisöjen välillä vallitsee myös kiinnostava kielen omistajuuteen liittyvä kieli-ideologinen ero. Kautta tutkimukseni käy ilmi, kuinka inarinsaamen kieltä on elvytetty avoimuuden ja toleranssin hengessä, mm. hyväksyen kieliyhteisöön myös etnisesti ulkopuoliset puhujat (ks. erityisesti 8.1). Kaurnan kieltä puolestaan pidetään yhteisön omaisuutena, jonka saatavuutta ulkopuolisille halutaan säädellä. Kyse on myös kielen ja maan suhdetta koskevasta kieli-ideologiasta. Kieli kuuluu erottamattomasti tiettyyn alueeseen eikä sitä voi käyttää miten vain irrallaan maantieteellisestä kontekstistaan. Tällaiset kielikäytänteet vallitsevat laajalti Australian aboriginaaliyhteisöissä (ks. 8.1.4 ja Evans 2001). Esimerkiksi Adelaiden yliopiston alaisen Kaurna Warra Pinthyanti -kielikomitean [www-sivujen etusivulla](http://www.sivujen.etusivulla) henkilön, joka haluaa päästä sivuille, on ilmaistava kunnioittavansa kaurnayhteisön oikeutta omaan kieleensä ja määräysvaltaa siihen, miten kieltä käytetään (The University of Adelaide: Kaurna Warra Pinthyanti). Em. sivuston perusteella kielikurssit ja -materiaalit vaikuttavat kuitenkin olevan kaikille avoimia. Osa

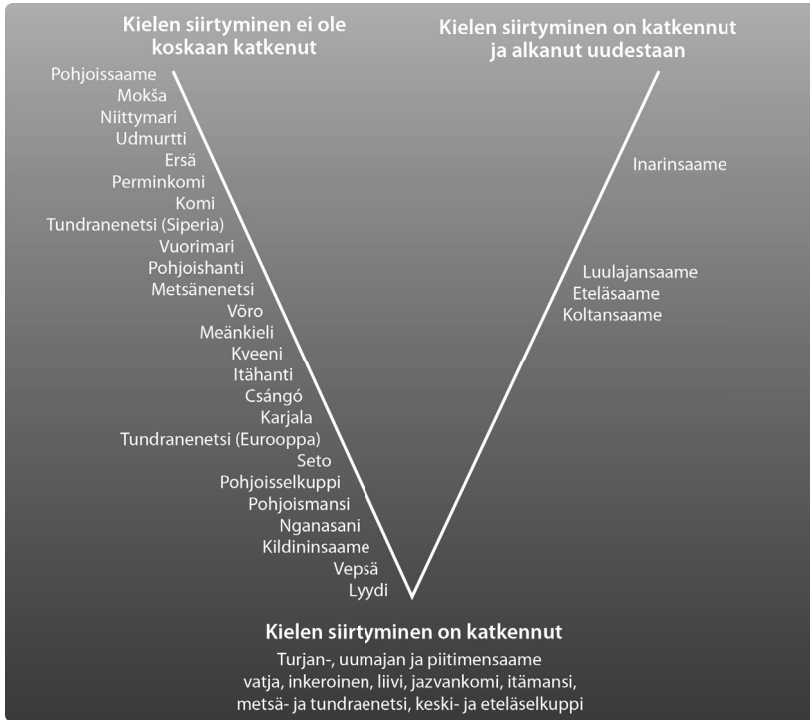
kaurnayhteisön jäsenistä on sitä mieltä, että kaurnan kieltä ei pitäisi lainkaan opettaa ulkopuolisille, kun taas osa pitää sitä välttämättömänä (Amery 2000: 234–237). Selvää kuitenkin on, että kaurnan kielen rekonstruointi ja herättäminen on ollut mahdollista nimenomaan ulkopuolisten tutkijoiden suorittaman dokumentaation pohjalta.

9.3.2 Uralilaiset kielet

Oman kielikuntansa, uralilaisten kielten kontekstissa inarinsaamen kielen revitalisaation tulokset ovat ainoita laatuaan. Olen uralilaisten vähemmistökielten uhanalaisuutta ja elinvoimaisuutta kuvaavassa artikkelissani (Pasanen 2008) hahmotellut uralilaisten vähemmistökielten nykytilannetta sen valossa, miten kielet siirtyvät tai eivät siirry sukupolvelta toiselle. Olen ryhmitellyt kielet V-kuvion eri puolille sen mukaan, onko kielen siirtyminen jatkunut (ainakin joillakin alueilla) keskeytyksettä, onko se loppunut tai onko se loppunut ja alkanut uudestaan. Viereisellä sivulla (kuvio 4) esitän kuvion alkuperäisestä jonkin verran muokattuna.

V-kuvion vasen yläreuna kuvaa tilannetta, jossa kieli siirtyy ja on aina siirtynyt ainakin puhuma-alueen joissakin osissa ilman katkosta sukupolvelta toiselle. V:n pohjalla on tilanne, jossa kieli ei enää lainkaan siirry sukupolvelta toiselle. V:n oikea yläreuna kuvaa tilannetta, jossa kielen siirtyminen on katkennut ja revitalisaation myötä käynnistynyt uudestaan. Kuviolla olen pyrkinyt havainnollistamaan kielten siirtymistä laajasti tarkasteltuna, poikkeustapauksia huomioimatta. Kielitilanteet on tässä nähtävä suhteellisina, ei absoluuttisina: kuviossa ylimpänä sijaitsevat kielet siirtyvät parhaiten suhteessa muihin uralilaisiin kieliin, eivät suinkaan koko puhuma-alueellaan ja kaikissa potentiaalisissa perheissä. Tällainen kuvaustapa vaatii luonnollisesti karkeaa yleistämistä. Olen sisällyttänyt kuvioon 41 uralilaista vähemmistökieltä. Siitä, mitkä kielimuodot lasketaan erillisiksi kieliksi ja mitkä saman kielen murteiksi, on monenlaisia näkemyksiä, jotka voivat erota suurestikin tässä esitetystä.

41 uralilaisesta kielestä selkeästi V:n pohjalle kuuluu nähdäkseni 12 kieltä, esim. vatja ja metsäenetsi. Kieliä ei siis enää puhuta lapsille ollenkaan tai siinä määrin, että sen tuloksena syntyisi aktiivista kielitaitoa. Monilla näistä kielistä ei ole juuri lainkaan natiivipuhujia



Kuvio 4: Uralilaisten kielten siirtyminen seuraavalle sukupolvelle

jäljellä. Joillakin kielillä sellaisia on edelleen vanhemmissa ikäluokissa. Niiden kielten joukkoon, jotka ovat katkeamatta siirtyneet sukupolvelta toiselle, olen sijoittanut mm. pohjoissaamen, niittymarin ja komin. Niitä on jatkuvasti puhuttu lapsille melko laajoilla alueilla, vaikka kielet ovatkin uhanalaistuneet. Suuri joukko kieliä sijoittuu kuviossa V:n vasemmalle sivulle, kielen katkeamattoman siirtymisen ja kielen siirtymisen katkeamisen välille. Näin on esim. ersän, nenetsin ja hantin kielen laita, sillä niiden siirtyminen on viime vuosikymmeninä merkittävästi vähentynyt, mutta ei kuitenkaan loppunut.

Nähdäkseni ainoa uralilainen kieli, jonka voi sijoittaa lähelle V:n oikeaa yläreunaa, on inarinsaame. Sen siirtymisen lapsille voi katsoa laajassa mittakaavassa katkenneen 1950- tai 1960-luvulla ja alkaneen uudelleen vuonna 1997. Vastaavanlaista kehitystä on tapahtunut koltan-, luulajan- ja eteläsaamen kohdalla, mutta näiden kielten

puhujayhteisöissä tulokset eivät ole ainakaan toistaiseksi yhtä kokonaisvaltaisia kuin inarinsaamen kieliyhteisössä. Yksi ilmeinen eroja selittävä tekijä on puhuma-alueen koko ja koherenssi, mutta niihin on lukemattomia muitakin syitä, joita käsittelen mm. alaluvuissa 9.2 ja 9.3.3. Myös Venäjällä puhuttavien uralilaisten kielten parissa on voinut tapahtua 1990-luvun alusta alkaen monenlaisia revitalisaatiopyrkimyksiä. Monentasoisista syistä johtuen pyrkimykset eivät ole johtaneet missään siihen, että kerran katkennut kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle olisi käynnistynyt laajemmalla määrällä uudelleen (ks. esim. Pasanen 2006 ja 2008; Zamjatin & al. 2013). V:n alanurkkaan tai lähelle sitä sijoittamistani kielistä ainakin karjalaa, nganasania ja metsäenetsiä on viime vuosina ryhdytty elvyttämään kielipesätoiminnan avulla (ks. luku 6.2.3), mutta toiminta on niin paikallista (karjala) tai niin alkuvaiheessa (nganasani ja enetsi), että sen ei voi vielä katsoa johtaneen kielenvaihdon suunnan kääntymiseen.

9.3.3 Koltansaame ja inarinsaame

Inarinsaamen revitalisaatiota on kiintoisaa verrata koltansaamen kieliyhteisön revitalisaatioon – onhan kyseessä kaksi suunnilleen samankokoista ja pääosin samassa Inarin kunnassa elävää kieliyhteisöä. Mitä yhteistä ja mitä eroa näillä kieliyhteisöillä ja niiden revitalisaatiopyrkimyksillä on?

Koltansaamelaisien revitalisaatiopyrkimyksiä on usein ruohonjuuritasolla peilattu inarinsaameen. Saamelaisalueen koulutuskeskuksen aikakausjulkaisussa koltansaamen opettaja Tiina Sanila-Aikio toteaa: ”Inarinsaamen riemukulkua vierestä seuratessa paineita tulee. Hiljaiseksihan tämä naista vetää.” (Sogsakk Sanomat / Rauno 2013: 15). Koltansaamen tämänhetkistä tilannetta voi resurssien osalta verrata siihen tilanteeseen, jossa inarinsaamen kieliyhteisö oli parikymmentä vuotta sitten. Koltankielisiä aktivisteja ja opettajia on muutama, he joutuvat toimimaan yhtä aikaa kaikissa mahdollisissa rooleissa ja heidän työtaakkansa ylittää monin verroin inarinsaamen ihmilliset resurssit. Paljon toivoa pannaan vuonna 2012 Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa alkaneeseen intensiiviseen aikuisopetukseen ja sen myötä vähitellen kasvavaan puhuja- ja toimijajoukkoon. ”Onneksi tuo Tiina hiihtää meidän edellä umpihangessa latua tehden. Kyllä me muut hiihdämme

perästä”, lupaa koltansaamen opiskelija Erkki Gauriloff Sogsakkin Sanomissa (2013:15).

Koltansaamen kielipesätoiminta on tullut esille alaluvussa 6.3.3. Kielipesiä on nyt kaksi, yksi Ivalossa ja toinen Sevettijärvellä. Mediassa, populaarimusiikissa ja virallisissa yhteyksissä koltansaamea on käytetty suunnilleen saman verran kuin inarinsaamea, kirjallisuuttakin on suunnilleen yhtä paljon tai vähän. Koltansaamen asemaa inarinsaameen verrattuna tukee tiivis yhteisö, Sevettijärven kylä ja Näätämon paliskunta, sekä kielen merkitys ja käyttö ortodoksisessa kirkossa. Institutionaalisella tasolla kolttasaamelaisilla on oma edustuksellinen elin, Sijdsååbbar eli Kolttien kyläkokous, vuonna 1955 asetettu ja viimeksi vuonna 1995 uudistettu kolttalaki sekä kansalaisjärjestö Saa’mi nue’tt (ks. Kolttalaki ja Saa’mi nue’tt ry). Järjestö on mm. ylläpitänyt Sevettijärven kielipesää ja myöntänyt vuotuisen Vuoden kolttalaki -palkinnon kolttasaamelaisista kulttuuria ja koltansaamen kieltä merkittäväällä tavalla edistäneelle henkilölle tai instituutiolle. Kolttien käytännön mukaan kolttasaamelaiseksi lasketaan myös muita etnisiä ryhmiä edustavat puoliset. Tällainen käytäntö voi teoriassa tukea myös kielen säilymistä ja elpymistä perheissä, mutta on vaikea sanoa, onko tällaista vaikutusta havaittavissa.

Kouluopetuksessa koltansaamella on huomattavasti inarinsaamea heikompi asema. Koltansaame ei ole koskaan saavuttanut vastaavaa lähes kaikkien aineiden opetuskielen asemaa kuin inarinsaame. Sevettijärven koulussa koltansaamen kielellä on opetettu muutamia oppiaineita, Ivalossa ja Inarissa on tarjolla vain koltansaamen opetusta äidinkielenä tai vieraana kielenä. Resurssipulan vuoksi koltansaamenkielistä oppimateriaalia on huomattavasti vähemmän kuin inarinsaamenkielistä, ja opettajista on vallinnut suuri pula. Tilanne on kuitenkin muuttumassa koltansaamen intensiivisen aikuisopiskelun myötä. Kokovuotiset koltansaamen kurssit ovat alkaneet vuonna 2012 ja opetus yliopistotasolla alkamassa vuoden 2015 alussa (Yle Sápmi 9.10.2014). Koltansaamen elvytystä ovat osaltaan vaikeuttaneet demografiset tekijät, kuten poismuutto kolttalueilta. Sevettijärven alueen työllistymismahdollisuudet ovat rajalliset, nuoret joutuvat muuttamaan opiskelemaan pitkien matkojen taakse eivätkä kaikki hakukaaat paluumuuttajat löydä toimeentulon mahdollisuuksia alueelta. Kielipesätoimintaa on ajoittain ollut vaikeaa järjestää liian vähäisen

lapsimäärän takia. Vuonna 2014 Sevettijärven asukastilanne ja tulevaisuudennäkymät mm. lapsimäärien osalta näyttävät kuitenkin valoisammilta kuin pitkään aikaan.

Kadotetun sukupolven ongelma (ks. 4.4.2) vaikuttaa koltansaamen revitalisaation kaikilla osa-alueilla. Pula opettajista, oppimateriaalin tekijöistä, lastenhoitoalan ammattilaisista, tutkijoista, kieli-työntekijöistä ja vapaa-ajan toiminnan järjestäjistä on monin verroin suurempi kuin inarinsaamen kieliyhteisössä. Anarâškielâ servin puheenjohtaja Marja-Liisa Olthuis nimeää joitakin tekijöitä, jotka ovat jarruttaneet koltansaamen kielen elpymistä verrattuna inarinsaameen (Olthuis, suulliset kommentit 2014). Suurimpina ongelmina hän näkee systemaattisen kielensuunnittelun (ks. terminologiasta 2.1) puuttumisen ja sen, että kielen kanssa työskenteleville, sen paremmin kuin vanhemmille tavallisille kielenpuhujille ei ole tarjolla juuri minkäänlaista tukea.

Koltansaamen kielen revitalisaatiota tarkasteltaessa ei voi unohtaa kolttasaamelaiden historiaa. Petsamo siirtyi Suomelta Neuvostoliitolle Moskovon välirauhan ehtona syyskuussa 1944. Koltat menettivät kotinsa, sukujensa ikimuistoisista ajoista asuttamat alueet ja moninaistalouteen perustuvan elinkeinopohjansa. Heidät asutettiin evakkoajan ja erilaisten välivaiheiden jälkeen Inarin kuntaan Sevettijärven–Näätämön alueelle ja Keväjärven–Nellimin alueelle. Elinolosuhteet olivat paikoin vaikeat eikä poronhoidon ja kalastuksen aloittaminen uusilla seuduilla käynyt helposti. Uudet naapurit eivät aina suhtautuneet kolttasaamelaisiin suopeasti, ja he kokivat väheksyntää ja suoranaista rasismia niin suomalaisten kuin muiden saamelaisten taholta. Palveluiden vähetessä ja työllistymismahdollisuuksien heiketessä kolttalaueilta on suuntautunut vahva muuttoliike niin kuntakeskukseen kuin Etelä-Suomeen ja ulkomaille. (Lehtola V-P. 2003: 380–386; *Sää’ mjie’ llem* – Kolttaelämää -sivusto.)

Dramaattisella tavalla hajonnut kyläyhteisö ja yhteiskuntajärjestelmä, menetettyjen kotiseutujen kaipuu ja uusille kotipaikoille sopeutumisen vaikeudet heijastuvat myös koltansaamen kielitilanteeseen ja revitalisaatioon. Vuonna 2014 käynnistyi monivuotinen kolttasaamelaiden hyvinvointiin keskittyvä projekti, jonka tavoitteena on mm. sukupolvelta toiselle jatkuvien taakkasiirtymien purkaminen (Yle Sápmi 6.8.2014). Hankkeen avausseminaarissa puhunut Saa’mi Nue’tt

-järjestön puheenjohtaja Tiina Sanila-Aikio näkee kolttasaamelaisten traagisiin historianvaiheisiin liittyvät, käsittelemättömät kollektiiviset traumat yhtensä syynä siihen, että kielenelvytyksessä ei ole ylletty samanlaisiin tuloksiin kuin esim. inarinsaamelaisten parissa.

Lokakuussa 2014 Saa'mi Nue'tt -järjestön johto joutui toteamaan, että se ei voi enää nykyisillä, olemattoman vähäisillä henkilöresursseilla jatkaa yhdistystoimintaa. Toiminta päätettiin vähentää minimiin ja odotella tilanteen paranemista. (Yle Sápmi 20.10.2014.) Sevettijärven kielipesätoiminta pääsee kuitenkin jatkumaan, ja Inarin kunta on ottamassa sen hallintaansa.

9.4 Inarinsaamen kielen uudet revitalisaatiotrendit

9.4.1 Monisaamenkielisen kielenkäytön malli

Luvussa 8.2.3 tulee ilmi, että Inarissa on alettu viime vuosina keskustella siitä, että olisi tarpeen vakiinnuttaa saamen kielten puhujayhteisöjen välille eräänlainen monisaamenkielisen kielenkäytön malli. Kysymys ei tietenkään ole uudesta keksinnöstä. Matti Morottaja käsittelee tätä tarvetta jo syyskuun 1991 Anarâš-lehden pääkirjoituksessa (Morottaja M. 1991b). Hän valittelee sitä, että saamelaiset käyttävät laajalti valtioiden enemmistökieliä yhteisenä kommunikointikielenä mm. erilaisissa kokouksissa. Hän myös paheksuu sitä, että vähemmistökielen puhujien pitäisi aina oppia isompia kieliä, mutta kaksikielisyys jää yksipuoliseksi. Moniko pohjoissaamenkielinen osaa inarinsaamea, kysyy Morottaja. Tämä inarin- ja pohjoissaamen puhujien yksisuuntaisen kaksikielisyyden perinne tulee esille myös tutkimuksen luvuissa 3.4 ja 5.2.2. Morottaja kirjoittaa (Morottaja M. 1991b; sitaatti kirjoitettu silloisella ortografialla):

Ij tot pyevti leđe nuuvt vaigâd ko puoh sâmikielâi vuáđu lii kuit-tâg seämmâš. Addim tääsi lii älkkeb juksâd ko sárnum tääsi. Mun jurdám, et ličij viehâ älkkee oppâd eres sâmikielâid tommittáá, et juáhâš puávtaččij sárnuđ jieijâs eenikielâ já addiiččij eres

kielâ sárnoid. Talle puávtáččij hilgođ viehâ muudon suomâ-, ruotâ-, táru-já ruošâkielâ sämmilij čoakkimijn.

’Ei se voi olla niin vaikeaa, kun kaikkien saamen kielten pohja on kuitenkin sama. Ymmärtämisen taso on helpompi saavuttaa kuin puhumisen taso. Minä uskon, että olisi aika helppoa oppia muita saamen kieliä sen verran, että jokainen voisi puhua omaa äidinkieltään ja ymmärtäisi muiden kielten puhujia. Silloin voisi aika lailla hylätä suomen, ruotsin, norjan ja venäjän kielet saamelaisien kokouksissa.’

Viime aikoina Morottajan ajama ideologia on alkanut ilmetä voimakkaasti saamenkielisessä mediatarjonnassa. Yhteispuhjoismaisessa Oddasat- uutislähetyksessä on alusta saakka käytetty kaikkia saamen kieliä sillä tavoin, että haastatellut ja myös toimittajat puhuvat omia saamen kieliään. Pääkieli on silti selvästi pohjoissaame, uutistenlukija puhuu pohjoissaamea ja suurin osa uutisjutuista on pohjoissaameksi. Samanlainen linjaus on ollut vallalla Yle Sápmín uutisissa, niin radiossa kuin vuoden 2013 lopussa käynnistyneissä tv-uutisissa. Sen lisäksi on ollut tiettyjä ohjelmia, kuten lasten radio-ohjelma Binná Bánná ja lasten televisio-ohjelma Unna Junná, joissa käytetään kaikkia Suomessa puhuttuja saamen kieliä. Tämä ei vielä välttämättä tarkoita varsinaista monikielistä kommunikointia, jos toimittajat ja haastatellut tai esiintyjät puhuvat samaa kieltä. Tällöin esimerkiksi koltansaamenkielisiä lapsia jututtaa koltansaamenkielinen toimittaja. Viime aikoina em. ohjelmissa on kuitenkin ollut myös tilanteita, joissa eri saamen kieliä käytetään sekaisin. Tällöin vaikkapa lastenohjelman animaatiopätkässä eri hahmot puhuvat eri kieliä.

Vuoden 2013 alussa käynnistyneessä, nuorisolle suunnatussa radio-ohjelmassa *Sohkaršohkka – Sukkâršokki – Säähharšok – Sokerishokki* on alusta asti käytetty kaikkia Suomen saamen kieliä niin, että myös studiossa on suorassa lähetyksessä eri saamen kieliä puhuvia toimittajia. Nämä kommunikoivat keskenään ja studiovieraiden, haastateltujen ja soittajien kanssa omilla saamen kielillään, vaikkeivät nämä puhuisikaan samaa kieltä. (Yle Sápmi 8.3.2013.) Vuosien 2013 ja 2014 aikana monisaamenkielinen käytäntö on yleistynyt Yle Sápmín päivittäisissä lähetyksissä: esimerkiksi *Buorre idit Sápmi* -ohjelmaa voi juontaa mitä tahansa kolmesta saamen kielestä puhuva

toimittaja (ks. Wesslin 2014: 26–27). Sama käytäntö on vakiintunut moniin Inarissa järjestettyihin saamelaisapahtumiin kuten Ijahis Idja -musiikkifestivaalit ja Skábmagovat-elokuvafestivaalit. Usein juuri radiosta tutut juontajat toimivat lavalla ja tapahtumien striimauseläytyksissä yhdessä monella kielellä, esim. inarin- ja pohjoissaameksi, suomeksi ja englanniksi. Koltansaamen kieli ei vaikuta toistaiseksi päässeen yhtä paljon esille tässä uudessa toimintamallissa kuin inarin- ja pohjoissaame. Tämä voi johtua sekä toimijoiden vähyydestä että koltansaamen suuremmasta kielellisestä etäisyydestä naapurikieliinsä.

Inarinsaamenkielisestä radiotoiminnasta opinnäytetyön tehneen Sara Wesslinin mukaan Yle Sápmissä vallitsee tietoinen pyrkimys monisaamenkielisen viestinnän lisäämiseksi. Wesslinin haastattelema radiopäällikkö Pirita Näkkäljärvi näkee tämän käytännön erittäin tarpeellisena ja tärkeänä. Hän korostaa median mahdollisuuksia kielten välisten raja-aitojen kaatajana ja keskinäisen ymmärryksen lisääjänä. Monisaamenkielinen viestintä on tavoitteena myös työyhteisössä, vaikka tämä ei aina ole helpoin tapa toimia. (Wesslin 2014: 25–27.)

Nähdäkseni monisaamenkielisen kielenkäytön malli on yksi niistä keinoista, joiden avulla eri saamen kielet voivat päästä keskenään tasa-arvoiseen asemaan ja saavuttaa lisää elinvoimaisuutta. Malli vaikuttaa kahdella tavalla: Yhtäältä se muokkaa positiivisemmiksi asenteita eri saamen kieliä kohtaan, kun kielet ovat esillä tasa-arvoisemmin. Toisaalta se lisää merkittävästi kaikkien saamen kielten käytömahdollisuuksia, kun kielen käyttö ei enää rajoitu niihin tilanteisiin, joissa on läsnä vain oman kieliyhteisön jäseniä. Suomen saamelaisyhteisössä, erityisesti monikielisimmässä Inarissa, on nähtävissä merkkejä siitä, että käytäntö on yleistymässä myös arkikommunikoinnissa. Tietyissä työyhteisöissä eri saamen kielten puhujat saattavat nykyään luontevasti puhua omia kieliään. Tällainen tilanne on nykyään mm. Inarin koulun opettajakunnan keskuudessa (ks. myös 4.3 ja 5.2).

9.4.2 Kielivienti

Aivan hiljattain esille noussut idea on inarinsaamen kielen puhuma-alueen tietoinen laajentaminen ns. kieliviennin (engl. *language export*) kautta. Tästä mainitsevat Olthuis & al. (2013: 143–144). Kyse olisi inarinsaamen kielen opettamisesta nykyistä saamelaisaluetta

eteläisemmällä alueella, esim. Sallan kunnassa. Vielä 1800-luvulla näillä alueilla puhuttiin kielimuotoa, jota tutkimuksessa kutsutaan keminsaameksi tai kuolajärvensaameksi, ja joka sittemmin vaihtui assimilaation myötä suomen kieleen. Inarinsaamen viennin ajatus on lähtenyt kansalaisjärjestötasolta vastauksena sukupolvia sitten suomenkielistyneiden, mutta identiteetiltään saamelaisten henkilöiden motivaatioon oppia saamen kieltä. Tarkempaa tietoa ei ole siitä, millaisesta opetuksesta olisi kyse ja mille ikäluokille sitä tarjottaisiin. Inarinsaamen kieltä on pidetty parhaana vaihtoehtona Sallan alueella, koska keminsaamen katsotaan muistuttaneen nykyisistä saamenkielistä eniten juuri inarinsaamea. (Ks. Yle Sápmi 24.7.2012.) Toisaalta Korhosen mukaan (1980: 50 ja siinä mainittu kirjallisuus) Sallassa puhuttu kuolajärvensaame oli nykykielistä lähinnä koltansaamea. Kieli-vienti on jo ideana herättänyt keskustelua, joka liittyy Saamenmaalla viime vuosina käytyyn, osin hyvinkin kiivaaseen keskusteluun saamelaismääritelmästä, saamelaisalueen rajoista ja saamen kielten elvyttämisestä. Anaråškielâ servi ry on suhtautunut ajatukseen positiivisesti (Yle Sápmi 2.8.2012). Loppuvuoteen 2014 mennessä inarinsaamen kielen opetus Itä-Lapissa ei ole käynnistynyt.

Yksi mahdollinen kieliviennin kohdealue on pääkaupunkiseutu. Marja-Liisa Olthuis on suunnitellut inarinsaamen täydennyskoulutuksen (ks. 4.4.2 ja 7) mallin mukaisen intensiivisen aikuiskoulutuksen järjestämistä Helsingissä. Tavoitteena olisi sekä lisätä inarinsaamen puhujien ja inarinsaamen kielellä työskentelevien määrää että luoda pääkaupunkiseudulle uusi kieliympäristö. Vuoden 2014 lopussa koulutushanke on vielä suunnitteluasteella. (Olthuis, suulliset kommentit elokuussa 2014.)

Näihin päiviin saakka inarinsaamalla on ollut jalansijaa Inarin ulkopuolella lähinnä yliopisto-opetuksessa. Tämä on tarkoittanut ensisijaisesti Oulun yliopiston Giellagas-instituutin järjestämään inarinsaamen kielen opetusta ja satunnaisesti myös Helsingin yliopiston inarinsaamen kielen kurseja (ks. 4.4.3). Yliopisto-opetuksen lisäksi ensimmäinen askel inarinsaamen leviämiseksi kaupunkiympäristöön oli inarinsaamen kielen opetuksen käynnistyminen Rovaniemen kaupungin perusopetuksessa syksyllä 2011. Vuonna 2014 inarinsaamea opetetaan valinnaisena oppiaineena 1.–9. luokilla virtuaaliympäristössä tapahtuvana etäopetuksena.

Anarâškielâ servin piirissä on nähty tarpeelliseksi aloittaa inarinsaamenkielinen kielipesätoiminta, samoin vapaa-ajantoimintaa myös kaupungeissa. Konkreettisimmat mahdollisuudet ja tarpeet tähän on Rovaniemellä, jossa asuu jonkin verran inarinsaamelaisia ja inarinsaamen kielen puhujia. Rovaniemellä toimivan saamelaisyhdistyksen Mii ry:n kielipesäselvityksessä vuonna 2013 muutama perhe oli kiinnostunut nimenomaan inarinsaamenkielisestä kielipesätoiminnasta (ks. luku 6.3.4). Loppuvuoteen 2014 mennessä kielipesätoiminta ei kuitenkaan ole käynnistynyt Rovaniemellä millään saamen kielellä.

Saamelaisalueen ulkopuolella inarinsaamen kielen opetusta aikuisille on vuonna 2014 tarjolla ainakin Oulussa ja Pudasjärvellä. Oulussa inarinsaamea opetetaan yliopiston lisäksi Oulun aikuislukiossa (Oulun kaupunki: Oulun aikuislukio). Pudasjärven kansalaisopistossa on vuodesta 2013 alkaen opiskeltu inarinsaamen kieltä (Yle Sápmi 4.2.2014). *Anarâškielâ orroomviste* -Facebook-ryhmässä julkaisujen tiedotusten mukaan jonkinlaista inarinsaamenkielistä vapaa-ajantoimintaa on ainakin Rovaniemellä ja Jyväskylässä (Facebook: Anarâškielâ orroomviste). Vuoden 2013 lopussa Rovaniemellä järjestettiin ensimmäisen kerran inarinsaamenkielinen keskusteluilta, ja sittemmin niitä on järjestetty säännöllisesti. Jyväskylän yliopistolla inarinsaamea on päässyt harjoittelemaan ja puhumaan satunnaisesti Café Lingua -kielikahvilan yhteydessä.

Suomen saamelaisyhteisössä on käyty yhä enemmän keskustelua saamen kielten ja saamelaiskulttuurin elinmahdollisuuksista kaupungeissa ja ylipäänsä saamelaisalueen ulkopuolella (tutkimuksessa esim. Lindgren 2000 ja Seurujärvi-Kari 2010). Kysymys on elintärkeä, sillä tällä hetkellä yli puolet Suomen saamelaisista ja yli 70 % saamelaislapsista asuu saamelaisalueen ulkopuolella (ks. Saamelaiskäräjät 2013a, painamaton). Kielen ja kulttuurin siirtymistä tukevia rakenteita on näille lapsille tarjolla erittäin vähän, eikä esim. oikeus saamen kielen opetukseen ja saamenkieliseen päivähoitoon aina käytännössä toteudu. Saamelaiskäräjien vuonna 2013 järjestämästä kyselytutkimuksesta käy hyvin ilmi, että saamen kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle on saamelaisalueen ulkopuolella erittäin vähäistä. Kyselyyn vastasi 111 ulkosaamelaista, joista vajaa puolet oli oppinut saamea kotikielenään, neljännes piti omaa saamen kielen taitoaan äidinkielen tasoisena ja kolmannes puhui kieltä mielestään äidinkielenomaisesti tai hyvin.

Vastaajista alle 10 % ilmoitti puhuvansa lapsilleen vain saamea, eikä joukossa ollut ketään, joka puhuisi lapsilleen inarin- tai koltansaamea. Niin ikään lapsilleen saamea ei puhunut yksikään toisen polven ulko-saamelainen. Kuitenkin lähes 90 % vastaajista piti saamen kielen siirtymistä seuraavalle sukupolvelle erittäin tärkeänä tai tärkeänä. (Arola 2014, painamaton; Yle Sápmi 11.2.2014.) Kun inarinsaamen kielen mahdollisuuksia kaupunkiympäristöissä tarkastellaan tätä taustaa vasten ja otetaan huomioon inarinsaamelaisten vähäinen lukumäärä, on selvää, että elävän inarinsaamen kieliympäristön luominen Inarin kunnan ulkopuolella on suuri haaste. Toisaalta pienetkin edistysaskeleet voivat merkitä paljon diasporassa asuville inarinsaamelaisille ja inarinsaamen puhujille ja johtaa myöhemmin odottamattomiin tuloksiin.

10 Ulos kielenvaihdon kierteestä

Suomen saamelaisten kielenvaihto saamesta suomeen nousi tutkimuksen kentällä esille Marjut Aikion Vuotson saamelaisia koskevan kielisosiologisen tutkimuksen (1988) kautta. Aikio käsittelee tutkimuksessaan suvuttain ja verkostoittain edennyttä kielenvaihtoa, jonka tuloksena saame oli 1980-luvulle tultaessa dramaattisen nopeassa tahdissa menettänyt suurimman osan funktioistaan Vuotson saamelaisyhteisön kommunikointikielenä. Aikio kuvaa (1988: 313) yhteisön kielenvaihdon kierrettä: kun kielelle ei luoda elämisen edellytyksiä, sen käyttö vähenee, ja kun sitä käytetään yhä vähemmän, sitä tuetaan yhä vähemmän. Inarinsaamen kielen revitalisaatio on esimerkki päinvastaisesta, positiivisesta kierteestä. Inarinsaamen kieli alkoi nousta, kun sitä alettiin käyttää yhdistystoiminnan kielenä ja lasten päivähoiton kielenä. Positiiviset signaalit lisäsivät kieliyhteisön jäsenten motivaatiota aktivoida, käyttää ja opetella kieltä. Kieliyhteisön ponnistelijan ja samanaikaisen suotuisan yhteiskunnallisen kehityksen myötä inarinsaamen kielen asema vahvistui monilla domeeneilla, mikä taas lisäsi kiinnostusta inarinsaamen kieltä kohtaan.

Kun inarinsaamen tilannetta tarkastellaan tutkimusjaksoni perspektiivissä, vuodesta 1997 aina vuoteen 2014, se näyttää seuraavalta: Inarinsaame siirtyy lapsille kolmessa kielipesäryhmässä ja joissakin kodeissa. Kielen siirtyminen on jo pitkälti uusien puhujien varassa, kuten ilmenee tutkimuksen luvussa 5.1: kielipesien ja koulujen inarinsaamenkieliset työntekijät ovat kielen uusia puhujia. Inarinsaamea ensikielenään kotona oppineiden kielenpuhujien osuus kieliyhteisössä on vähentynyt, työikäisten puhujien osuus taas noussut huomasti. Kielipesäryhmissä on kerrallaan 24 kokopäiväistä hoitopaikkaa. Inarinsaamen kielipesien nykyisten ja entisten lasten yhteenlaskettu määrä on 80 henkilön paikkeilla (ks. 4.2.1). Vuonna 1997 inarinsaame ei ollut yhdenkään alle kouluikäisen lapsen kotikieli. Vuonna 2014 inarinsaamea puhutaan havaintojeni mukaan systemaattisena kotikielenä ainakin kymmenessä pikkulapsiperheessä ja vähemmän systemaattisesti samoin ainakin kymmenessä (ks. 5.1.4 ja 6.4.3). Vuonna 1997 inarinsaamea opetettiin oppiaineena joissakin Inarin kouluissa. Nyt

inarinsaame on eri aineiden opetuskielenä Inarin yhtenäiskoulussa ja ensimmäiset askeleet inarinsaamenkielisen opetuksen aloittamiseksi Ivalon alakoulussa on otettu (ks. 4.3). Vuonna 1997 kieltä opetettiin aikuisille satunnaisesti lyhyiden kurssien muodossa. Vuonna 2014 intensiivinen aikuisopetus ja yliopisto-opetus ovat vakiintuneet ja lyhytkurssien tarjonta lisääntynyt (ks. 4.4). Tutkimusjakson aikana inarinsaamen käyttö radiotoiminnassa ja virallisilla domeeneilla on lisääntynyt merkittävästi. Asema kirkossa, vapaa-ajan toiminnassa ja monilla kulttuurin aloilla on vahvistunut (ks. 4.5). Saamen kielilain vahvistamien kielioikeuksien toteutuminen on kuitenkin inarinsaamen osalta, kuten kaikkien Suomen saamen kielten osalta, monilla aloilla vielä heikkoa (ks. 4.6.1). Tutkimusjakson aikana merkittävintä edistystä on tapahtunut päivähoidon, kouluopetuksen ja median domeeneilla, kun taas esim. terveydenhoitopalveluiden ja viranomaispalveluiden saatavuus inarinsaameksi on vähäistä.

Luvussa 1.1 esittelin inarinsaamen kieliyhteisön käänteiseen kielenvaihtoon liittyvät kysymykset, joita halusin selvittää tässä tutkimuksessa. Seuraavassa esitän niiden pohjalta lyhyen yhteenvedon tutkimukseni tuloksista. Kunkin kysymyksen kohdalla on viite lukuihin, joissa aihe on erityisesti tullut esille.

- (1) Miten käänteinen kielenvaihto on tapahtunut inarinsaamen kieliyhteisössä tutkimusjakson aikana erilaisilla yksilö- ja yhteisötason domeeneilla?

Miten kielen siirtyminen sukupolvelta toiselle on käynnistetty uudelleen?

Inarinsaamen kieli ei harvoja poikkeuksia lukuunottamatta siirtynyt 1970- ja 1980-luvuilla ja 1990-luvun alkupuolella syntyneille lapsille. Siirtyminen käynnistyi uudelleen vuonna 1997, kun kielipesäryhmät aloittivat toimintansa Inarissa ja Ivalossa. Kielipesissä inarinsaamea alettiin siirtää lapsille varhaisen, täydellisen kielikylvyn periaatteiden mukaisesti. Pian kielipesätoiminnan alettua kieltä alettiin puhua lapsille myös joissakin pikkulapsiperheissä. Kielen siirtyminen pikkulapsille on vuonna 2014 edelleen pääasiassa kielipesien varassa, mutta

sen lisäksi inarinsaame on pääasiallisena tai osittaisena kotikielenä parissakymmenessä pikkulapsiperheessä. (Ks. luvut 4.2 ja 6.)

Miten inarinsaamen asema kotikielenä on muuttunut?

Inarinsaamea puhutaan vuonna 2014 kotikielenä – joko säännöllisesti tai osittain – parissakymmenessä pikkulapsiperheessä. Joissakin tapauksissa kieli välittyy äidinkielen isovanhemman kautta, mutta pääasiassa kieltä siirtävät kielen aikuisena opetelleet nuoret vanhemmat. Kaikki inarinsaamen kielen puhujat eivät puhu lapsilleen inarinsaamea. Tämä koskee niin äidinkielistä kuin uusia puhujia. Inarinsaamen kielen asema kotikielenä ja siihen välittömästi linkittyvä lasten ja nuorten kielenkäyttö ja kieli-identiteetti ovat kielen tulevaisuuden kannalta kriittisimpiä kysymyksiä inarinsaamen kieliyhteisössä. Niitä ei ole tässä tutkimuksessa tai muissakaan tähänastisissa tutkimuksissa kartoitettu, ja ne ovat yksi tarpeellisimpia jatkotutkimuksen aihepiireistä. (Ks. luvut 6.4, 6.5 ja 8.2.)

Millainen asema inarinsaamen kielellä on varhaiskasvatuksessa ja kouluopetuksessa?

Inarinsaamen asema näillä aloilla on tutkimusjakson aikana mullistunut kokonaan. Varhaiskasvatus inarinsaamen kielellä alkoi kielipesätoiminnan muodossa vuonna 1997. Inarissa se on toiminut siitä alkaen keskeytyksettä, Ivalossa toiminnassa oli vuosien tauko. Kotikielenään inarinsaamea ja suomea puhuvien päivähoito toimii samoissa ryhmissä, eikä erillisten ryhmien tarve ole ollut esillä vuoteen 2014 mennessä. Kielipesätoiminnan pääongelmia on joka vuosi uudelleen haettava rahoitus sekä se, että hoitopaikkojen rajallisen määrän vuoksi kaikki halukkaat eivät ole saaneet lapselleen inarinsaamenkielistä varhaiskasvatusta. Kouluopetuksessa inarinsaamalla oli vuoteen 1997 saakka äidinkielenä tai vieraana kielenä opetettavan aineen asema. Tutkimusjakson alkuvaiheessa, vuonna 2000 inarinsaamesta tuli yksi Inarin alakoulun opetuskielistä. Vuonna 2014 inarinsaameksi on mahdollisuus saada koko alkeisopetus, alakoulun opetuksesta vähintään puolet ja yläkoulun opetuksesta lähes puolet. Suuria haasteita aiheuttavat pula oppimateriaalista ja pätevistä opettajista. (Ks. luvut 4.2, 4.3 ja 6.)

Miten kielen aikuisopetus on järjestetty?

Inarinsaamen aikuisopetus on lisääntynyt huomattavasti tutkimusjakson aikana. Kokoaikainen, intensiivinen kielikoulutus on alkanut tutkimusjakson aikana. Vuonna 2014 kieltä opetetaan aikuisille vakituisesti Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa ja Oulun yliopiston Giellagas-instituutissa. Lisäksi kielikursseja järjestetään Inarin kansalaisopistossa ja joissakin muissa oppilaitoksissa. Myös itseopiskelumahdollisuudet ovat parantuneet tutkimusjakson aikana merkittävästi, kun oppimateriaalitalanne on kohentunut. (Ks. luku 4.4.)

Millaisin keinoin lasten ja aikuisten kielenkäyttöä tuetaan? Millaisia kielenkäyttötilanteita on luotu?

Vuonna 2014 merkittävimmiksi organisoiduiksi kielenkäytön tukimuodoiksi voi katsoa jatkuvasti kasvavan mediatarjonnan ja inarinsaamenkielisen vapaa-ajan toiminnan, mukaanluettuna Anarâškielâ servin toiminnan. Seurakunnan toiminta, inarinsaamenkielinen lastenkulttuuri sekä populaarikulttuuri ovat myös merkittäviä domeeneja, joille inarinsaamen kielen käyttö on laajentunut tutkimusjakson aikana. Monilla domeeneilla inarinsaamenkielistä tarjontaa on kuitenkin edelleen vuonna 2014 hyvin vähän. (Ks. luvut 3.5 ja 4.5.)

Miten vanhempia ikäluokkia edustavat äidinkielliset kielenpuhujat osallistuvat kielenesiirtämistyöhön?

Äidinkielisten, lähinnä vanhempia ikäluokkia edustavien kielenpuhujien on ollut vuodesta 2009 alkaen mahdollista osallistua inarinsaamen kielen opetukseen ja elvytykseen kielimestari–oppilas-harjoittelun puitteissa. Kielimestariharjoittelulla on suuri merkitys inarinsaamen kieliyhteisössä mm. siksi, että sen kautta myös aiemmin passiivisina pysyneet kieliyhteisön jäsenet ovat päätyneet revitalisaation keskiöön. Uudet puhujat puolestaan ovat kielimestareiden avulla integroituneet kieliyhteisöön ja vahvistaneet kielitaitoaan ja kulttuurista kompetensiaan. (Ks. luvut 4.4.2 ja 7.)

Miksi ja miten yksittäiset ihmiset ovat aikuisina ottaneet inarinsaamen kielen (uudelleen) käyttöön?

Yksilötason käänteinen kielenvaihto on tutkimusjakson aikana lisääntynyt merkittävästi. Kieliyhteisössä on myös puhujia, jotka ovat oppineet inarinsaamen kielen koulussa, itseopiskelun kautta tai käytännössä sosiaalisissa verkostoissa. Ratkaisevin aikuisten kielen oppimisen, aktivoimisen ja takaisin ottamisen edellytys on kuitenkin intensiivinen aikuisopetus. Sitä on järjestetty vuonna 1999 ja vuodesta 2009 alkaen vakituisesti. Sen kautta yhteisöön on tullut jo useita kymmeniä uusia puhujia. Joillekin uusille puhujille inarinsaamen kielen opinnot ovat käytännön sanelema ratkaisu esim. työmahdollisuuksien parantamiseksi, joillekin päämotivaatio liittyy omaan sukuun ja identiteettiin. (Ks. luvut 4.4 ja 5.)

(2) Miksi revitalisaatio on johtanut inarinsaamen kieliyhteisössä niin hyviin tuloksiin?

Millainen kielellinen kulttuuri inarinsaamen kieliyhteisössä vallitsee?

Inarinsaamen kieliyhteisön kielellistä kulttuuria ovat muokanneet lukemattomat seikat, jotka liittyvät sekä yhteisön ideologioihin ja valintoihin että yhteisöstä riippumattomiin tekijöihin. Viimeksi mainittuja ovat mm. inarinsaamelaisten historiallis-maantieteelliseen sijainti eri kulttuurien ja kieliryhmien vaikutuspiirissä, vähemmistöasema sekä suhteessa maan enemmistöön että suurempaan saamelaisryhmään, Suomen historian ja suomalaisen yhteiskunnan luomat edellytykset ja globaali alkuperäiskansojen ja vähemmistöjen aktivisaatio. Inarinsaamelaisen kulttuurin ydinarvona pidetty monikulttuurinen sopuisuus osoittautuu historiaa tarkasteltaessa sekä assimilaatiota että revitalisaatiota edistäväksi tekijäksi. Kieliyhteisöstä lähtevän kielellisen kulttuurin keskeisiä tekijöitä ovat ensinnäkin suvaitsevaisuus, joka koskee uusia puhujia, etnisesti ulkopuolisten osallisuutta kieliyhteisössä ja ”epätäydellistä” kielitaitoa. Toinen päätekijä on kielen nostaminen itseisarvoksi, mikä tarkoittaa maksimaalista kielen käyttöä ja kielen

puhumisen priorisoimista monien muiden arvojen ja tavoitteiden yli. (Ks. luvut 3, 7.5.1, 8.2.4 ja 9.2.)

Mikä on Anarâškielâ servin merkitys inarinsaamen kielen elpymisessä?

Anarâškielâ servi aloitti inarinsaamen revitalisaation ja on koko tutkimusjakson ajan kantanut päävastuun sen strukturoidusta osasta. AS antoi äänen hiljaiselle ryhmälle, jonka kieli ja kulttuuri olivat 1990-luvulle tultaessa vakavasti uhattuna. Juuri AS:n voi katsoa kääntäneen inarinsaamelaisen monikulttuurisen sopuisuuden assimilaatiota edistävästä tekijästä kielellistä ja kulttuurista omaleimaisuutta ja moninaisuutta puolustavaksi voimavaraksi. AS:n aktiivien kieli-ideologiset valinnat määrittivät inarinsaamen revitalisaation suunnan. Näitä valintoja olivat mm. inarinsaamen valinta järjestön ainoaksi toimintakieleksi ja pyrkimys laajentaa kielen puhujakuntaa. AS on toiminut merkittävässä roolissa myös konkreettisten kielenkäyttöyhteyksien luomisessa, mm. toimittamalla Anarâš-lehteä ja järjestämällä inarinsaamenkielistä vapaa-ajan toimintaa. (Ks. 3.4, 3.5, 8.1.2 ja 9.2.3.)

Millainen rooli yhteisön ulkopuolelta tulevilla ei-inarinsaamelaisilla on revitalisaatiossa?

Ei-inarinsaamelaiden inarinsaamen puhujien osuus on kasvanut kieliyhteisössä huomattavasti tutkimusjakson aikana. Perinteisesti inarinsaamea ovat oppineet ja käyttäneet sellaiset etnisesti ulkopuoliset kuin papit ja kielentutkijat. Vuonna 2014 etnisesti ulkopuolisia inarinsaamen puhujia toimii monenlaisilla inarinsaamenkielisillä domeeneilla, myös inarinsaamenkielisissä työpaikoissa. Jotkut heistä käyttävät inarinsaamea omien lastensa kanssa. Heidän taustansa, suhteensa kieliyhteisöön ja motiivinsa puhua inarinsaamea vaihtelevat suuresti. Etninen osa kieliyhteisöä on yleisesti ottaen hyväksynyt heidät osaksi kieliyhteisöä, ja Anarâškielâ servin kielenelvytysstrategia perustuu kielen puhujakunnan laajentamiseen etnisyydestä riippumatta. (Ks. 5.1 ja 8.1.)

Ilmentääkö inarinsaamen kielen revitalisaatio ideologisen selkiyttämisen prosessia?

Tutkimukseni tulokset viittaavat siihen, että ideologista selkiyttämistä on tapahtunut inarinsaamen kieliyhteisössä merkittävässä määrin. Ideologisen selkiyttämisen olennainen osa on kieliyhteisön vastuu kielen elvyttämisestä ja henkilökohtainen sitoutuminen kieleen. Tutkimuksessa tämä ilmenee mm. kieliyhteisön jäsenten henkilökohtaisina ponnisteluina kielen oppimiseksi ja takaisin ottamiseksi ja käänteisenä kielenvaihtona perheissä ja sosiaalisissa verkostoissa. Maailmanlaajuiset esimerkit osoittavat, että uhanalaisen kielen saaminen katkoksen jälkeen takaisin kotikieleksi on vaikeaa ja harvinaista. Anarâškielâ servi on korostanut alusta saakka inarinsaamelaisten vastuuta omasta kielestään. Revitalisaatio on siten perustunut siihen, että inarinsaamen kieli pelastuu ja siirtyy vain käyttämällä sitä maksimaalisesti. Ideologinen selkiyttäminen ilmenee kautta koko tutkimukseni, esim. luvuissa 5, 6 ja 7. Toisaalta luvussa 8.2 tulee ilmi kieliyhteisön tulevaisuuden kannalta kriittisiä osa-alueita, joista on käyty vuoteen 2014 mennessä melko vähän keskustelua. Näitä ovat mm. nuorten kielenkäyttö ja kieli-identiteetti sekä institutionaalisella tasolla siirtyvän kielitaidon ongelmat. Näiden kysymysten osalta ideologisen selkiyttämisen prosessi on kieliyhteisössä vasta alkuvaiheessa.

- (3) Millaisena inarinsaamen nykytila ja tulevaisuus näyttäytyvät ja mitä haasteita niihin sisältyy?

Miltä inarinsaamen tämänhetkinen tila näyttää erilaisten elinvoimaisuuden ja uhanalaisuuden kriteerien valossa?

Inarinsaamen kaltaisen, vakavasti uhanalaisesta tilasta voimakkaasti elpyneen kielen arvioiminen tavallisimmilla kielen uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden arviointiasteikoilla on hyvin ongelmallista, sillä revitalisaation mahdollisuus ilmenee niissä heikosti. Vuonna 1997 inarinsaamen tilanne vastasi UNESCO:n asteikolla tasoa ”vakavasti uhanalainen”. Vuonna 2014 inarinsaame on kiistatta edelleen uhanalainen kieli, mutta uhanalaisuuden tasoa on vaikea määritellä. Kielen siirtyminen on käynnistynyt uudelleen, mutta toistaiseksi

suuremmissa määrin kotien ulkopuolella kuin kodeissa. Kielen käyttö on laajentunut lukuisille institutionaalisille domeeneille ja sosiaalisiin verkostoihin, mutta monilla domeeneilla asema on kuitenkin edelleen hauras, lähinnä symbolinomainen. Kielen puhujakunta on laajentunut, mutta edelleen suuri osa potentiaalisista kielenpuhujista ei puhu kieltä. (Ks. luvut 2.5 ja 9.1.)

Miten kieliyhteisöön vaikuttaa se, että sen puhujista yhä suurempi osa on oppinut inarinsaamen toisena kielenä?

Inarinsaamen puhujuuden muutos on assimilaation ja revitalisaation väistämätön seuraus. Kun kielen siirtyminen kodeissa on katkennut, lyhyellä aikavälillä ainoa mahdollisuus on elvyttää kieltä toisena ja vieraana kielenä. Tämän strategian tulos ovat kielipesälapset ja kieltä aikuisena oppivat uudet puhujat. Pitkällä aikavälillä revitalisaation tavoitteena on saada inarinsaamesta uudelleen laajemmassa määrin kotikieli. Tulevat puhujapolvet oppivat kuitenkin kotonaan – jos oppivat – hyvin erilaista inarinsaamea ja muodostavat hyvin erilaisen kieli-identiteetin kuin vuonna 2014 vielä jäljellä olevat kotikielensä inarinsaamea oppineet. Kieltä siirtävät lapsille nyt pääosin uudet puhujat. Ns. perinteinen sanasto ja perinteiset, luontoon ja luontaistalouteen liittyvät kielenkäyttöyhteydet ovat monille uusille puhujille hyvin vieraita. Toisaalta kirjallinen kielitaito, uudissanasto ja inarinsaamen modernit käyttömahdollisuudet ovat luonnollinen osa heidän repertuaariaan. Uusien puhujien – sen paremmin lasten kuin aikuisten – puhuman inarinsaamen kielen foneettisista, morfologisista ja syntaktisista erityispiirteistä tai ongelmista ei vielä vuonna 2014 ole olemassa systemaattista tai tutkittua tietoa. Sellainen olisi ehdottomasti tarpeen kielen siirtämisen ja opetuksen tehostamiseksi. (Ks. 5.1 ja 8.2.)

Mitä haasteita liittyy kielen siirtymiseen sukupolvelta toiselle nyt ja tulevaisuudessa?

Inarinsaamen kielen siirtymisen pääfoorumia ovat vuonna 2014 kielipesä ja koulu. Inarinsaamen puhuminen kotikielenä pikkulapsiperheissä on lisääntynyt tutkimusjakson aikana huomattavasti, mutta kaikki inarinsaamea osaavat eivät puhu kieltä lapsilleen. Monille

inarinsaamenkielisille lapsille ei puhuta inarinsaamea lainkaan kielipesän ja koulun ulkopuolella. Tällainen tilanne ei ole suotuisa nuorten kielitaidon, kielenkäytön ja kieli-identiteetin kannalta. Vuonna 2014 on vielä aivan liian aikaista ennakoida, missä määrin kieltä kielipesässä ja koulussa oppineet alkavat vartuttuaan käyttää inarinsaamea keskenään ja siirtää sitä eteenpäin lapsilleen. On selvää, että kielipesätoiminta tulee olemaan välttämätön osa inarinsaamen kielen suunnittelua myös tulevaisuudessa. (Ks. 6.4, 6.5 ja 8.2.2.)

Mitä haasteita liittyy lasten ja nuorten kieli-identiteettiin ja kielenvalintaan?

Lasten ja nuorten kieli-identiteetti ja kielelliset valinnat ovat inarinsaamen elinvoimaisuuden kannalta kenties kriittisin osa-alue. Globaalisti tarkasteltaessa on hyvin tavallista, että tietyssä iässä nuoret etäännyvät vähemmistökielestä ja kieliyhteisöstä, koska se ei näyttäydy heidän samastumistarpeidensa kannalta relevanttina. Samat nuoret saattavat palata kieliyhteisöön aikuistumisen myötä. Inarinsaamen kieliyhteisössä kysymys on dramaattisempi kuin suurempien vähemmistökielten kohdalla. Inarinsaamenkielisiä murrosikäisiä on vuonna 2014 korkeintaan muutama yhtä vuosiluokkaa kohti, kaikissa vuosiluokissa ei yhtään. Kasvaako näistä nuorista inarinsaamen kielen käyttäjiä ja siirtäjiä? Millaiset vaikutusmahdollisuudet kieliyhteisöllä on vaikuttaa siihen? Nämä kysymykset vaativat ehdottomasti syvällisempää tarkastelua niin kieliyhteisössä kuin tutkimuksessa. (Ks. 6.4.1, 6.5.1 ja 8.2.3.)

Millä tavoin inarinsaamen kieliyhteisö on revitalisaation myötä muuttunut?

Inarinsaamen kieliyhteisö on kohdannut tutkimusjakson aikana suuren muutoksen. Kielenpuhujakunnassa lasten ja työikäisten määrä ja osuus on kasvanut suuresti, kun taas kieltä kotikielenään oppineet iäkkäät puhujat ovat jatkuvasti vähentyneet. Puhujien joukkoon on tullut etnisesti ulkopuolisia henkilöitä. Inarinsaamen käyttöyhteyksiä on tullut lisää, kun kieli on laajentunut kokonaan uusille domeeneille, mutta iäkkäiden puhujien vähetessä kielen ns. perinteiset käyttöyhteydet

ovat kutistuneet. Itse kieli on muuttunut mm. siten, että siihen on luotu tuhansia moderneihin domeeneihin liittyviä uudissanoja. Kieltä muuttaa monin tavoin myös se, että sitä puhutaan suuressa määrin toisena ja vieraana kielenä. Inarinsaamen kieliyhteisön asema on muuttunut niin suhteessa ympäröivään suomalaisenemmistöön kuin myös suurempaan saamelaisyhteisöön. Tutkimusjakson alussa inarinsaamelaiset ja inarinsaamen kieli jäivät monella tapaa väliinputoajiksi niin suomalaisessa kuin saamelaisessa kontekstissa. Vuonna 2014 inarinsaamelaiset ja inarinsaamen puhujat näkyvät ja kuuluvat usein erilaisissa julkisissa yhteyksissä, kuten mediassa ja tapahtumissa. Inarinsaamen kielen prestiisi on kasvanut, mikä ilmenee mm. kieltä vaille jääneiden inarinsaamelaisten pyrkimyksenä ottaa kielensä takaisin, samoin kuin etnisesti ulkopuolisten kiinnostuksena kieltä kohtaan. Monisaamenkielisen kommunikointimallin kautta inarinsaamen näkyvyys ja käytömahdollisuudet ovat lisääntyneet koko saamelaisyhteisössä. (Ks. 8.1, 8.2 ja 9.4.)

Inarinsaamen kielen revitalisaatio, niin kuin muutkin maailman uhanalaisten kielten positiiviset revitalisaatioesimerkit, perustuu kieliyhteisön omaan tahtoon säilyttää oma kieli ja kulttuuri. Se perustuu alun perin hyvin pienen, nykyään jo laajemman aktivistijoukon ponnisteluun, mutta myös ns. tavallisten kielenpuhujien valintaan puhua inarinsaamen kieltä, vaikkei se ole aina helpointa. Kieliyhteisön pienuuden vuoksi yksittäisten ihmisten valinnat ovat nousseet usein ratkaisevaan asemaan. Yksi esimerkki tästä on se, että kahdessa aktivistiperheessä päätettiin puhua 1970–80-luvuilla syntyneille lapsille inarinsaamea aikana, jolloin kukaan muu ei tehnyt niin (ks. 9.2.3).

Yksittäisten ihmisten valinnoista tulee pitkälti olemaan kiinni myös inarinsaamen kielen tulevaisuus. Inarinsaamen kielen revitalisaation yksi pitkän tähtäimen tavoitteista on, että kielipesässä ja koulussa kielen oppineet sukupolvet alkaisivat siirtää inarinsaamen kielen omille lapsilleen kotona (ks. 6.5 ja 8.2). Vielä on liian aikaista arvioida, missä määrin tämä tavoite on toteutumassa. Lapsena kielipesässä olleista vasta harvalla on omia lapsia. Tietävästi ainakin yksi entinen kielipesälapsi puhuu omalle lapselleen kotikielenä inarinsaamea. Inarinsaamen revitalisaatio on kuitenkin edennyt pisteeseen, jossa kieli ei enää elä tai kuole muutaman yksilön valinnan myötä. Lasten, nuorten

ja työikäisten kielenpuhujien määrää ja suhteellista osuutta on saatu lisättyä merkittävästi. Kieliyhteisössä on suurin ponnistuksin saatu luotua kielsäilyttäjien ketju (ks. 8.2.2), joka ei missään nimessä ole aukoton eikä tarpeeksi vahva, mutta joka silti rohkaisee kielenpuhujia inarinsaamen kielen tulevaisuuden kannalta suotuisiin valintoihin.

Maaailman kielistä uhkaa kadota tämän vuosisadan loppuun mennessä eri arvioiden mukaan 50–90 %. Yksin pieni puhujamäärä pitää inarinsaamen kielen uhanalaisten kielten kategoriassa tulevaisuudessakin. Inarinsaamen kieli on kuitenkin selviytynyt läpi 1900-luvun mullistusten ja noussut sammumisen partaalta lasten, kouluopetuksen, median, sosiaalisten verkostojen ja tieteen kieleksi. Sen kuoleminen olisi jo vuosikymmeniä ollut todennäköisempää kuin sen elpyminen, mutta se ei kuollut, koska sen ei annettu kuolla.

Eräs haastatteleman henkilö kuvasi inarinsaamen kielen tilanetta vuonna 2006:

Kal tággáár uccâ kielâš ko lii, te ferttee taistáldâ ain.

’Kyllä tällainen pieni kieli kun on, niin pitää aina taistella.’

Sitaatti viittaa samalla tulevaisuuteen. Inarinsaamen kaltaisen kielen selviytyminen ja kukoistaminen ei koskaan voi olla itsestäänselvyys. Johdantoluvun alussa siteeratusta pääkirjoituksessa vuodelta 1992 Matti Morottaja maalaili inarinsaamen kielelle sarastusta pimeän ajan jälkeen. Nyt, parikymmentä vuotta myöhemmin, päivä on selvästi valjennut. Kieliyhteisön taistelu kielensä puolesta jatkuu.

Lähteet

- (1) Painetut lähteet
- (2) Painamattomat lähteet
- (3) Lait ja asetukset
- (4) Internetsivustot ja -uutiset
- (5) Henkilökohtaiset tiedonannot
- (6) Radiolähetykset

(1) Painetut lähteet

- Ahola, Anja 2010: *Suomi tuli Saamenmaahan*. Dokumenttifilmi. Ima filbma- ja sátneduodji.
- Aikio, Jouni 2014: Peukku alas sopan hämmentäjille. Mieliopikirjoitus. – *Lapin Kansa* 8.3.
- Aikio, Marjut 1976: *Saamen ja suomen kielen suhteesta Angelissa, Lismassa ja Nunnasessa. Esitutkimus 1975*. Esitutkimukseksi valtion humanistisen toimikunnan projektiin ”Kulttuurin sopeutuminen arktiseen ekologiaan”.
- 1988: *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä. Kielisosiologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1910–1980*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 479. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1994: Sami language revitalization. The language act and the case of Lisma. – Olli-Pekka Jalonen (toim.): *Finnish essays on Arctic issues*. Tampere: Tampere Peace Research Institute.
- Aikio, Marjut & Anna-Riitta Lindgren 1973: Kieliraportti. – *Saamelaiskomitean mietintö 1973*. Liite: tutkimusraportit. Helsinki.
- Aikio, Samuli 1982: *Nieidâ kote šoodâi kollekoalsin*. Pohjoissaamesta kääntänyt Matti Morottaja.
- 2003: Inarin ja inarilaisten nimiä. – *Inari-Aanaar. Inarin historia jäkaudesta nykypäivään*. s. 96–113. Inari: Inarin kunta.
- 2013: Schnitler kárttá 1744–45 Aanaarjäävríst. – *Anarâš-lostâ porgemáánu* s. 3–10.
- Aikio-Puoskari, Ulla 2001: *Saamen kielen ja saamenkielinen opetus Pohjoismaissa. Tutkimus saamelaisten kielellisistä ihmisoikeuksista Pohjoismaiden kouluissa*. Juridica lapponica 25. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

- 2006: *Raportti saamelaisopetuksesta Pohjoismaiden peruskouluissa. Pohjoismainen vertailu opetuksen perusedellytysten näkökulmasta*. Inari: Saamelainen parlamentaarinen neuvosto. Saamelaiskäräjät.
- 2007: Saamelaisopetus osana suomalaista perusopetusta: kielenvaihdoksen vai revitalisaation edistäjä? – Ante Aikio & Jussi Ylikoski (toim.): *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. s. 73–84. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 253. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- tulossa: *Saame koulussa. Vertaileva tutkimus saamelaisten kielellisistä ihmisoikeuksista Pohjoismaiden peruskouluissa*.
- Aikio-Puoskari, Ulla & Tove Skutnabb-Kangas 2007: When few under 50 speak the language as a first language: linguistic human rights and linguistic challenges for endangered Saami languages. – Nils Øivind Helander (toim.): *Revitalizing the Periphery: proceedings of the conference in language revitalization, Inari, Finland, November 14–15, 2002*. s. 9–64. Guovdageaidnu: Sámi instituhtta, Sámi allaskuvla.
- Alaraudanjoki, Arja & Katariina Kurki-Joensuu. 2002. *Saamea vai suomea: Utsjoen saamelaisten oppilaiden kielenkäyttö vuosina 1988 ja 2001*. Rovaniemi: Lapin Yliopisto.
- Albers, Phil & Elaina Supahan Albers 2013: Karuk language and the Albers Basket. – Leanne Hinton (toim.): *Bringing our languages home. Language revitalization for families*. s. 33–40. Berkeley, California: Heyday books.
- Amery, Rob 2000: *“Warrabarna Kurna!” Reclaiming an Australian language*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Amoc 2007: *Amok-kaččâm*. Äänite. Aanaar: Anarâškielâ servi ry.
- Anarâš-lostâ 1997 porgemáánu.
- Anarâš-lostâ 2010 cuánuimáánu.
- Anarâš-lostâ 2010 vyesimáánu.
- Anarâš-lostâ 2012 vyesimáánu.
- Anarâš kalender 2005. Aanaar: Anarâškielâ servi ry.
- Anttonen, Marjut 1999: *Etnopolitiikkaa Ruijassa. Suomalaislähtöisen väestön identiteettien politisoituminen 1990-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 764. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Azurmendi, M-J & E. Bachoc & F. Zabaleta 2001: Reversing language shift: The case of Basque. – Joshua Fishman (toim.): *Can threatened languages be saved?* s. 234–259. Multilingual Matters.
- Baker, Colin 2000: *A Parents’ and Teachers’ Guide to Bilingualism*. 2nd edition. Clevedon: Multilingual Matters.

- 2006: *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. 4th edition. Clevedon: Multilingual Matters.
- Barron-Hauwaert, Suzanne 2004: *Language strategies for bilingual families. The one-parent-one-language approach*. Parents' and Teachers' Guides 7. Multilingual Matters.
- Benton, Nena & Richard Benton 2001: RLS in Aotearoa / New Zealand 1989–1999. – Joshua Fishman (toim.): *Can threatened languages be saved?* s. 423–450. Multilingual Matters.
- Blommaert, Jan & Ben Rampton 2011: Language and superdiversity. – *Diversities vol. 13, No. 2*. UNESCO. <<http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/resources/periodicals/diversities/past-issues/vol-13-no-2-2011/language-and-superdiversity/>>
- Borg, Edvard Wilhelm (toim.) 1859: *Anar sämi kiela aapis kirje ja Ucca katkismus*.
- Borg, Inga 1996–2014: *Puppå-kirjasarja*. Pohjoissaamesta inarinsaameksi kääntäneet Matti Morottaja, Marja-Liisa Olthuis ja Henna Lehtola.
- Buharev, Dmitri Nikolajevič 2010 [1885]: *Matka Lapissa syksyllä 1883*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1249. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Buss, Martina & Christer Laurén (toim.)1995: *Language immersion: Teaching and second language acquisition from Canada to Europe*. Vaasa: University of Vaasa.
- Carnie, Andrew 1995: *Modern Irish. A case study in language revival failure*. MIT Working papers in linguistics. Papers on endangered languages.
- Cowell, Andrew 2012: The Hawaiian model of language revitalization. Problems of extension to mainland native America. – *International Journal of the Sociology of Language*. s. 167–193.
- Coyos, Jean-Baptiste 2008: Revitalization of the Basque language. The case of the Northern Basque country. How to reinforce synergy between agents of the linguistic policy, authorities and society? – *Language emancipation of historical minorities. Nordic–French workshop Maison des Sciences de l'Homme, Oct 2008, Paris, France*. <<http://artxiker.ccsd.cnrs.fr/artxibo-00334717/document>>
- Crystal, David 2000: *Language death*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cummins, Jim 1998: Immersion education for the millenium: What we have learned from 30 years of research on second language immersion. – Childs & Bostwik (toim.): *Learning through two languages: Research*

- and practice. Second Katoh Gakuen International Symposium on Immersion and Bilingual Education.* s. 34–47. Katoh Gakuen, Japan.
- Dauenhauer, Nora Marks & Richard Dauenhauer 1998: Technical, emotional, and ideological issues in reversing language shift. Examples from Southeast Alaska. – Lenore A Grenoble & Lindsay J. Whaley (toim.): *Endangered languages. Current issues and future prospects.* Cambridge: Cambridge University Press.
- De Varennes, Fernand 2007: Language Rights as an Integral Part of Human Rights – A Legal Perspective. – Matthias Koenig & Paul F. A. Guchte-neire (toim.): *Democracy and human rights in multicultural societies.* s. 115–125. Ashgate Publishing Ltd.
- Doe Baird, Jessie Little 2013: How did this happen to my language? – Leanne Hinton (toim.): *Bringing our languages home. Language revitalization for families.* s. 19–30. Berkeley, California: Heyday books.
- Dorian, Nancy C. 1981. *Language death: the life cycle of a Scottish Gaelic dialect.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- 1994: Purism vs. compromise in language revitalization and language revival. – *Language in Society* 23. s. 479–494.
- Edwards, John 1992: Sociopolitical aspects of language maintenance and loss: Towards a typology of minority language situations. – Willem Fase & Koen Jaspaert & Sjaak Kroon (toim.): *Maintenance and loss of minority languages.* s. 37–54. Amsterdam: John Benjamins.
- Ehala, Martin 2009: An evaluation matrix for ethno-linguistic vitality. – Susanna Pertot & Tom Priestly & Colin Williams (toim.): *Rights, promotion and integration issues for minority languages in Europe.* s. 123–137. New York: Palgrave Macmillan Ltd.
- Ehala, Martin & Katrin Niglas 2007: Empirical evaluation of a mathematical model of ethnolinguistic vitality. The case of Võro. – *Journal of Multi-lingual and Multicultural Development Vol. 28 nr. 6.*
- Eichenbaum, Külli & Kadri Koreinik (toim.) 2008: *Kuis eläs mulgi, saarõ ja võro kiil?* Võro Instituudi Toimõndusõq nr 21. Võro: Võro Instituut.
- Elias, N. 1956: Problems of involvement and detachment. – *British Journal of Sociology* 3(7). s. 226–252.
- Enbuske, Matti 2003: Elämää laajan lapinkylän perintömailla. – *Inari-Aanaar. Inarin historia jääkaudesta nykypäivään.* s. 140–163. Inari: Inarin kunta.
- Evans, Nicholas 2001: The last speaker is dead. Long live the last speaker! – Paul Newman & Martha Ratliff (toim.): *Linguistic Fieldwork.* s. 250–281.

- Fenyvesi, Anna (toim.) 2005: *Hungarian language contact outside Hungary: Studies on Hungarian as a minority language*. Studies in Language and Society 20. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.
- Ferdinand, Siarl 2013: A Brief History of the Cornish Language, its Revival and its Current Status. – *E-Keltoi. Journal of Interdisciplinary Celtic Studies. Volume 2*. Cultural Survival. s. 199–227.
- Fishman, Joshua 1991: *Reversing language shift. Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- (toim.) 2001: *Can threatened languages be saved? Reversing language shift, revisited: a 21st century perspective*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Florey, Margaret 2008: Language activism and the “new linguistics”: expanding opportunities for documenting endangered languages in Indonesia. – Peter Austin (toim.): *Language documentation and description vol. 5*. London: SOAS. <http://www.elpublishing.org/docs/1/05/ldd05_07.pdf>
- Fyn, Dawn E. L. 2014: *Our stories: Inuit create counter narratives and disrupt the status quo*. PhD Thesis, The School of Graduate and Postdoctoral Studies, The University of Western Ontario.
- Gal, Susan 1979: *Language shift: Social determinants of linguistic change bilingual Austria*. San Francisco: Academic Press.
- Gaup, Káren Elle 2008: Ehtalaš jurddašeamit, čuolmmat ja hástalusat dutkanfáttaid válljemis ja fealtabargguid oktavuodas (Sámis). – Jelena Porsanger (toim.) 2008: *Sáme- ja álgoálbmotdutkaná etihkka. Seminára raporta, Kárášjohka 23.–24.10.2006*. s. 87–93. Raporta I. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- Genesee, Fred 1987: *Learning through two languages: Studies of immersion and bilingual education*. Cambridge, MA: Newbury House.
- Gorter, Durk 2012: Minority language researchers and their role in policy development. – *Language, Culture and Curriculum 25:1*. s. 89–102.
- Grenoble, Lenore A. & Lindsay Whaley (toim.) 1998a: *Endangered languages. Current issues and future prospects*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 1998b: Toward a typology of language endangerment. – Lenore A. Grenoble & Lindsay Whaley: *Endangered languages. Current issues and future prospects*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2006: *Saving languages. An introduction to language revitalization*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Guttorm, Seija. 1987. *Dutkanraporta sámemánáid guovttegielalassvuođa birra ohcejoga vuolledásis (1–6 LK)*. Dieđut. Guovdageaidnu: Sámi instituhtta.
- Grünthal, Riho 2011: Population decline and the erosion of the Veps language community. – Riho Grünthal & Magdolna Kovács (toim.): *Ethnic and linguistic context of identity. Finno-Ugric minorities*. s. 267–293. *Uralica Helsingiensia* 5. Helsinki: Helsingin yliopisto & Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Grünthal, Riho & Magdolna Kovács (toim.) 2011: *Ethnic and linguistic context of identity. Finno-Ugric minorities*. *Uralica Helsingiensia* 5. Helsinki: Helsingin yliopisto & Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Haugen, Einar 1953: *The Norwegian language in America. A study in bilingual behavior*. Publications of the American Institute. University of Oslo. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Helander-Renvall, Elina 1984: *Om trespråkighet. En undersökning an sråkvalet hos samerna i Övre Soppero*. Umeå studies in humanities. Umeå: Almqvist & Wiksell.
- Hinton, Leanne 1997: Survival of endangered languages: The California master-apprentice program. – *International Journal of the Sociology of Language*. s. 177–191.
- 2002: *How to keep your language alive. A commonsense approach to one-on-one language learning*. Berkeley, Calif: Heyday Books
- 2008: The master–apprentice language learning program. – Leanne Hinton & Ken Hale (toim.): *The green book of language revitalization in practice*. s. 217–226. Academic Press.
- (toim.) 2013: *Bringing our languages home. Language revitalization for families*. Berkeley, California: Heyday books.
- Hinton, Leanne & Ken Hale (toim.) 2008: *The green book of language revitalization in practice*. Academic Press.
- Huss, Leena 1991: *Simultan tvåspråkighet i svensk-finsk kontext*. *Studia Uralica Upsaliensia* 21. Uppsala: Uppsala University.
- 1999: *Reversing language shift in the far north: Linguistic revitalization in Northern Scandinavia and Finland*. *Acta Universitatis Uppsaliensis. Studia Uralica Upsaliensia* 31.
- Hänninen, Vilma 2008: Narratiivisen tutkimuksen eettiset haasteet. – Pietilä & Länsimies-Antikainen (toim.): *Etiikkaa monitieteisesti. Pohdintaa ja kysymyksiä*. Kuopion yliopiston julkaisuja F. Yliopistotiedot 45. Kuopio: Kuopion yliopisto.

- Hörnström, Lisa 2010: *Redistributive regionalism. Narratives on regionalisation in the Nordic periphery*. Department of Political Science. Umeå: Umeå Universitet.
- Idström, Anna 2010: *Inarinsaamen käsitemetaforat*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 260. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Idström, Anna & Hans Morottaja 2010: *Idiomisanakirja. Suomi – inarinsaame*. Inari: Saamelaiskäräjät.
- Inarilainen 10.7.2013: Ruusuja ja risuja -palsta
- Itkonen, Lauri 1902: *Katkismus*
- 1906: *Ráámmát historja*
- Itkonen, Erkki: *Inarilappisches Wörterbuch*. Unter Mitarbeit von Raija Bartens und Lea Laitinen. Lexica societatis Fenno-ugricae XX, 1–3. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 1986–1991.
- Itkonen, Toivo Immanuel 1948: *Suomen lappalaiset vuoteen 1945*. Ensimmäinen osa. Helsinki: WSOY.
- 1991: *Lapin-matkani*. Helsinki: WSOY.
- Johnson, R. K. & Swain, M. 1997: *Immersion education: International perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jouste, Marko 2012: Luohi, livde ja leudd. Suomen saamelaisten omistettujen laulujen historialliset perinteet. – Veli-Pekka Lehtola & Ulla Piela & Hanna Snellman: *Saamenmaa. Kulttuuritieteellisiä näkökulmia*. Kalevalaseuran vuosikirja 91. s. 134–149. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Juuso, Jane 2009: *Válddán giellan ruovttoluotta / Tar språket mitt tilbake*. Nesseby: Isak Saba Guovddáš.
- Kaarret, Anja 2008: Anarâš uággumeehid Anarist. – *Anarâš syeinimáánu*, s. 32–33.
- 2014: *Máádu peivi, suotâš eivi*. Aanaar: Anarâškielâ servi ry.
- Kangasniemi, Ritva & Petra Kuuva 2003: Jormo-Hendrih. – *Anarâš-lostâ porgemáánu*.
- Kāretu, Timoti 1994: Māori language rights in New Zealand. – Tove Skutnabb-Kangas & Robert Phillipson (toim.): *Linguistic Human Rights. Overcoming linguistic discrimination*. s. 209–218. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Karjalainen, Heini & Riho Grünthal & Svetlana Kovaleva & Ulriikka Puura 2013: *Karelian language in Russia: ELDIA Case Specific Report*. Studies in European Language Diversity 26. Mainz: Research consortium ELDIA 2013. <https://phaidra.univie.ac.at/detail_object/o:314612>
- Kasten, Erich & Tjeerd de Graaf (toim.) 2013: *Sustaining indigenous knowledge. Learning tools and community initiatives for preserving endan-*

- gered languages and local cultural heritage*. Exhibitions and Symposia. SEC Publications. Kulturstiftung Sibirien.
- Keskitalo, Pigga 2010: *Saamelaiskoulun kulttuurisensitiivisyyttä etsimässä kulttuuriantropologian keinoin*. Dieđut 2010. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- Keskitalo, Pigga & Veli-Pekka Lehtola & Merja Paksuniemi (toim.) 2014: *Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*. Tutkimuksia A 50. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- King, Jeanette 2008: Te Kōhanga Reo. Māori language revitalization. – Leanne Hinton & Ken Hale (toim.): *The green book of language revitalization in practice*. s. 119–128. Academic Press.
- King, Kendall 2001: *Language revitalization processes and prospects. Quichua in the Ecuadorian Andes*. Bilingual Education and Bilingualism 24. Multilingual Matters LTD.
- 2009: Language loss and revitalization. Ten things we know. – Anna-Riitta Lindgren (toim.): *Kvener I fortid og nåtid*. s. 9–24. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Kivelä, Suvi 2012: *Uddásist šoddám – Reborn*. Dokumenttifilmi. <<http://www.youtube.com/watch?v=e0YcIkUoEhc>>
- Knuuttila, Sanna-Riikka (tulossa): *Aunuksenkarjalan revitalisaatio. Venäjällä 1989–2009 tehdyt elvytystoimet ja niiden arviointi*.
- Koreinik, Kadri 2011: Language ideologies and identity-building in the public discourse of South Estonian. – Riho Grünthal & Magdolna Kovács (toim.): *Ethnic and linguistic context of identity. Finno-Ugric minorities*. s. 247–266. Uralica Helsingiensia 5. Helsinki: Helsingin yliopisto & Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Koks, Helen & Jan Rahman (toim.) 2006: *Mitmökeelisüs ja keelevaihtus õdagumeresoomõ maiõ pääl*. Võro Instituudi Toimõndusõq nr 18. Võro: Võro Instituut.
- Kontra, Miklós (toim.) 1991: *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségrol*. Budapest: Magyaraságkutató Intézet.
- Kontra, Miklós & Noémi Saly (toim.) 1998: *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Korhonen, Mikko 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 370. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koskimies, August Valdemar & Toivo Immanuel Itkonen 1978 [1917]: *Inarinlappalaista kansantietoutta*. Toinen, uudistettu painos. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 167. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

- Kovács, Magdolna 2001: *Code-switching and language shift in Australian Finnish in comparison with Australian Hungarian*. Åbo: Åbo Akademis Förlag.
- Krauss, Michael 2007: The indigenous languages of the north: A report on their present state. – Hiroshi Shoji & Juha Janhunen: *Northern minority languages: problems of survival*. s. 1–34. Osaka: National Museum of Ethnology.
- Kunnas, Niina 2007: *Miten muuttuu runokielten kieli. Reaaliaikatutkimus jälkitaivujen A-loppuisten vokaalijonojen variaatiosta vienalaismurteissa*. Suomen kielen, informaatiotutkimuksen ja logopedian laitos. Oulu: Oulun yliopisto.
- Kuokkanen, Rauna 2008: From research as colonialism to reclaiming autonomy. Toward a research ethics framework in Sápmi. – Jelena Porsanger (toim.) 2008: *Sáme- ja álgoálbmotdukkama etihkka. Seminára raporta, Kárásjohka 23.–24.10.2006*. s. 48–63. Raporta 1. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- Kuuva, Aune 1987: *Piiččus*.
— 1992: *Uáináh-uv. Oainnátgo*. Ohcejohka: Girjegiisá.
— 1994a: *Tuálu fangá*. Ohcejohka: Girjegiisá.
— 1994b: *Áijihkedgi*. Äänite. Aanaar: Anarâškielâ servi ry.
— 2004: *Pálgáh*. Äänite. Aanaar: Anarâškielâ servi ry.
- Laakso, Johanna & Anneli Sarhimaa & Reetta Toivanen & Sia Spiliapoulou Åkermark: *Tutkimusperojekti ELDIA (European Language Diversity for All): suomenkielinen tiivistelmä loppuraportista*. <<https://fedora.phaidra.univie.ac.at/fedora/get/o:304814/bdef:Content/get>>
- Lainio, Jarmo 1997: Swedish minority language treatment and language policy – positive public rhetoric vs. grassroot struggle. *Sociolinguistica II*.
- Laitinen, Lea (toim.) 1992: *Inarinsaamelaisia kielennäytteitä. Aanaarkielä čájtuzeh*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 213. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
— 2013: Erkki Itkonen ja anarâškielâ. – *Anarâš-lostâ porgemáánu*, s. 18–24.
- Lambert, W. E. and Tucker, G. R. 1972: *Bilingual education of children. The St. Lambert experiment*. Rowley, MA: Newbury House.
- Landweer, Lynn 2008: *Endangered languages. Indicators of ethnolinguistic vitality*. <<http://www2.sil.org/sociolx/ndg-lg-indicators.html>>
- Lane, Pia 2006: A tale of two towns. A comparative study of language and culture contact. *Acta humaniora* 272. Oslo: University of Oslo.

- Lapkin, S. & D. Hart & M. Swain 1991: Early and middle French immersion programs: French language outcomes. *The Canadian Modern Language Review* 48, s. 11–40.
- Lappalainen, Sirpa 2007: Mikä ihmeen etnografia? – Sirpa Lappalainen & Pirkko Hynninen & Tarja Kankkunen & Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.): *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. s. 9–14. Tampere: Vastapaino.
- Latomaa, Sirkku 2007: Kotikielestä äidinkieleen ja kaksikielisyyteen. – Latomaa, Sirkku (toim.): *Oma kieli kullaan kallis. Opas oman äidinkielen opetukseen*. Helsinki: Opetushallitus. <http://www.oph.fi/download/46930_OPH_oma_kieli_03092007_www_lock.pdf>
- Laurén, Christer 1991: *Kielikylpymenetelmä. Kielen käyttö mielekkääksi*. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Lehtola, Teuvo 1997: *Lapinmaan vuosituhanneet. Saamelaisten ja Lapin historia kivikaudelta 1930-luvulle*. Inari: Kustannus-Puntsi.
- 1998: *Kolmen kuninkaan maa. Inarin historia 1500-luvulta jälleenrakennusaikaan*. Inari: Kustannus-Puntsi.
- Lehtola, Veli-Pekka 1994: *Saamelainen evakko. Rauhan kansa sodan jaloissa*. Helsinki: City-Sämit ry.
- 1997a: *Saamelaiset. Historia, yhteiskunta, taide*. Inari: Kustannus-Puntsi.
- 1997b: *Saamelainen ääni. Saamen Radio 1947–1997*. Helsinki: Oy Yleisradio Ab.
- 2003: Tuhon ja kasvun vuodet 1939–1960. – *Inari-Aanaar. Inarin historia jääkaudesta nykypäivään*. s. 350–483. Inari: Inarin kunta.
- 2013: *Saamelaiset suomalaiset. Kohtaamisia 1896–1954*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2014: Katekeettakouluista kansakouluihin. Saamelaisten kouluhistoriaa 1900-luvun alkupuoliskolla. – Pigga Keskitalo & Veli-Pekka Lehtola & Merja Paksuniemi (toim.): *Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*. s. 45–62. Tutkimuksia A 50. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Lehtonen, Heini 2013: Kieleilyä monietnisisessä yläkoulussa. – *Kieli, koulu ja yhteiskunta*. <<http://www.kieliverkosto.fi/journal>>
- Lewis, M. Paul & Gary F. Simons 2010: Assessing endangerment. Expanding Fishman's GIDS. – *Revue Roumaine de Linguistique* 55: 2. s. 103–120.
- Lindgren, Anna-Riitta 1999: Pohjoiskalotin vähemmistökielet – assimilaatiosta emansipaatioon? – Marja Tuominen & Seija Tuulentie & Veli-

- Pekka Lehtola & Mervi Autti (toim.): *Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit 1. Outamaalta tunturiin*. Inari: Kustannus-Puntsi.
- 2000: *Helsingin saamelaiset ja oma kieli*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 801. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2010: Modernization and small languages – fatal language sociological delay? – Helena Sulkala & Harri Mantila (toim.): *Planning a new standard language: Finnic minority languages meet the new millennium*. s. 74–94. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lindgren, Anna-Riitta & Annika Pasanen & Helena Sulkala 2005: What language does the land speak? What language does God understand? Endangered Uralic minority languages in the Arctic regions. – Lassi Heininen & Kari Strand & Kari Taulavuori (toim.): *Northern dimensions and environments. Northern sciences review 2005* s. 101–144. Oulu: Oulu University Press.
- Littlebear, Richard 1999: Some rare and radical ideas for keeping indigenous languages alive. – Jon Reyhner & Gina Cantoni & Robert N. St. Clair & Evangeline Parsons Yazzie (toim.): *Revitalizing indigenous languages*. s.1–5. Flagstaff, AZ: Northern Arizona University.
- Lukkari, Pekka 1957: Koulun ja vapaan kansansivistystyön tehtävä aktiivisoinnissa. – Kalle Nickul & Asbjörn Nesheim & Israel Ruong (toim.): *Sámiid dilit. Föredrag vid Den nordiska samekonferensen Jokkmokk*. s. 291–294. Oslo.
- Länsman, Anni-Siiri 2008: Kenelle saamentutkija tutkii? – Kirsti Lempiäinen & Olli Löytty & Merja Kinnunen (toim.): *Tutkijan kirja*. s. 87–98. Tampere: Vastapaino.
- Mac Póilin, Aodán 2013: Belfast’s Neo-Gaeltacht. – Leanne Hinton (toim.): *Bringing our languages home. Language revitalization for families*. s. 141–163. Berkeley, California: Heyday books.
- Magga, Ole Henrik & Tove Skutnabb-Kangas 2003: Life or death for languages and human beings. Experience from Saamiland. – Camilleri Grima & Leena Huss & Kendall King (toim.): *Transcending monolingualism. Linguistic revitalisation in education*. s. 35–52. Multilingualism and linguistic diversity 2. Netherlands: Swets & Zeitlinger.
- Mahuika, Rangimarie 2008: Kaupapa Māori theory is critical and anti-colonial. – *MAI Review* 2008, 3, Article 4.
- Maguire, Gabrielle 1991: *Our own language. An Irish initiative*. Multilingual Matters 66.
- Mannermaa, Rauni 2004: *Pavhájusbâ eellim meerâ*. Äänite.
- Marten, Heiko & Michael Riessler & Janne Saarikivi & Reetta Toivanen (toim.) 2014: *Cultural and linguistic minorities in the Russian Federa-*

- tion and the European Union. Comparative studies on equality and diversity. Multilingual education. Springer.*
- Mattus, Iisakki 1996: *Eellimpäälgis*. Aanaar: Anarâškielâ servi ry.
- Mattus, Ilmari 1992: *Vuossâmuš škovlâčohčâ*. Äänikirja. Aanaar: Anarâškielâ servi ry.
- 1996: *Čovějävrist Kaamâsân. Syysjärveltä Kaamaseen*. Aanaar: Anarâškielâ servi ry.
- 2009: Anarâš päikkinoomah. – *Anarâš-lostâ roovvâdmáánu* s. 4–6.
- 2010: *Itä-Inarin paikannimistö*. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 186. Vantaa: Metsähallitus.
- 2011: Anarâškielâ seervi historjá. – *Anarâš-lostâ vyesimáánu* s. 3–22.
- 2014: *Sevñis vuodâlohán*. Aanaar: Anarâškielâ servi ry.
- Morottaja, Matti 1988: Jodetteijee sääni. – *Anarâš-lostâ elomáánu*, s. 2.
- 1990a: Kooskân kočattum anarâšah. – *Anarâš-lostâ kesimáánu*, s. 2.
- 1990b: Anarâškielâ árvu. – *Anarâš-lostâ čohčâmáánu*, s. 2.
- 1990c: Lavâttes anarâškielâ. – *Anarâš-lostâ juovlâmáánu*, s. 2.
- 1991a: Kulttuur – mii tot lii? – *Anarâš-lostâ kesimáánu*, s. 2.
- 1991b: Uccâ sâmikielâš. – *Anarâš-lostâ čohčâmáánu*, s. 2.
- 1991c: Ele poolâ. – *Anarâš-lostâ juovlamáánu*, s. 2.
- 1992a: Kuávsuicuovâ. – *Anarâš-lostâ kesimáánu*, s. 2.
- 1992b: Čäáli tun-uv. – *Anarâš-lostâ čohčâmáánu*, s. 2.
- 1992c: Kielâpiervâl. – *Anarâš-lostâ juovlâmáánu*, s. 2.
- 1993: Kiäh mij lep? – *Anarâš-lostâ vyesimáánu*, s. 2.
- 1994a: Jiešmeridem. – *Anarâš-lostâ vyesimáánu*, s. 2.
- 1994b: Anarâš kielâpiervâl. – *Anarâš-lostâ juovlâmáánu*, s. 2.
- (toim.) 1996: *Tovlâáh mainâseh*. Aanaar: Anarâškielâ servi.
- 1997: Love-ihásâš servi. – *Anarâš-lostâ njuhčâmáánu*, s. 2.
- 1998: Muorâvuoggâ. – *Anarâš-lostâ skammâmáánu*, s. 2.
- 2001: Lii tárbu tutkâđ? – *Anarâš-lostâ roovvâdmáánu*, s. 2.
- 2002: Anarâš kielâpiervâl kieldâ haaldun. – *Anarâš-lostâ čohčâmáánu*, s. 2.
- 2003a: Kulttuur já kielâ. – *Anarâš-lostâ vyesimáánu*, s. 2.
- 2003b: Kielâ iälâ mainâsijn. – *Anarâš-lostâ porgemáánu*, s. 2.
- 2005: Áigápuátu lii kielâášši. – *Anarâš-lostâ juovlâmáánu*, s. 2.
- 2006a: *Anarâš. Kieli*. <<http://www.samimuseum.fi/anaras/kieli/kieli.html>>
- 2006b: Oorvâ já tuostâ. – *Anarâš-lostâ čohčâmáánu*, s. 2.
- 2007a: *Inarinsaamen kielen tilanne sekä kielenhuolto- ja tutkimusraportti*. <<http://www.kotus.fi/files/716/inariSelvitys2007.pdf>>
- 2007b: Anarâškielâ lii tiettuu kielâ. – *Anarâš-lostâ vyesimáánu*, s. 2.

- 2007c: Puoh koonstâid ferttee kevttiđ. – *Anarâš-lostâ juovlâmáánu*, s. 2.
- 2008: Čääli, sáárnu já räähti kuvviđ. – *Anarâš-lostâ cuáŋuimáánu*, s. 2.
- 2009: Masa ävhitteš jurgâlusah? – *Anarâš-lostâ juovlâmáánu*, s. 2.
- 2010: Tušes tulkum. – *Anarâš-lostâ cuáŋuimáánu*, s. 2.
- Morottaja, Matti & Ilmari Mattus (toim.) 2005: *Kyelisieidi maccâm já eres novelleh*. Aanaar: Anarâškielâ servi ry.
- Morottaja, Mikkâl Antti 2006: Mondiet anarâšah láá elimin? – *Anarâš-lostâ juovlâmáánu* s. 3.
- Morottaja, Petter 1999: *Suábi maainâs*. Aanaar: Anarâškielâ servi ry.
- 2009: Kirjalâšvuotâ jottáá já symboleh kirdâččeh fantasia suájáiguin. Inarinsaamelaisen kirjallisuuden ensiaskel ja askel sen jälkeen. – Klaas Ruppel (toim.): *Omin sanoin. Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallisuudesta*. s. 65–74. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. <<http://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk6/>>
- Mustonen, Tero 2012: Kohti saamelaistutkimuksen uutta tulkintakehystä. – Veli-Pekka Lehtola & Ulla Piela & Hanna Snellman (toim.): *Saamenmaa. Kulttuuritieteellisiä näkökulmia*. Kalevalaseuran vuosikirja 91. s. 254–264. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mäntynen, Anne & Mia Halonen & Sari Pietikäinen & Anna Solin 2012: Kieli-ideologioiden teoriaa ja käytäntöä. – *Virittäjä 3/2012*. s. 325–348.
- Nahkiaisola, Tarja 2003a: Uudisasuttajien aika 1750–1876. – *Inari-Aanaar. Inarin historia jääkaudesta nykypäivään*. s. 164–215. Inari: Inarin kunta.
- 2003b: Inarilaisyhteisön muutoksen aika 1877–1920. – *Inari-Aanaar. Inarin historia jääkaudesta nykypäivään*. s. 216–287. Inari: Inarin kunta.
- 2006: *Asutus ja maankäyttö Inarissa ja Utsjoella 1700-luvun puolivälistä vuoteen 1925*. Oikeusministeriön julkaisuja 2006: 7. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Nelson, Diane 2007: Events and case in Inari Saami. – Diane Nelson & Ida Toivonen (toim.): *Saami linguistics*. s. 207–225. Amsterdam: John Benjamins.
- Nelson, Diane & Ida Toivonen 2003: Counting and the grammar: case and numerals in Inari Saami. – Diane Nelson & Satu Manninen (toim.): *Generative approaches to Finnic and Saami linguistics*. CSLI Publications.
- Nettle, Daniel & Suzanne Romaine 2000: *Vanishing voices. The extinction of the world's languages*. Oxford: Oxford University Press.

- Nicholson, Rangi 1990: Māori total immersion courses for adults in Aotearoa / New Zealand. A personal perspective. – Jon Reyhner (toim.): *Effective language education practices and native language survival*. s. 107–120. Choctaw, Oklahoma: Native American Language Issues.
- Nickul, Kalle 1957: Katsaus Suomen saamelaisongelmiin. – Kalle Nickul & Asbjörn Nesheim & Israel Ruong (toim.): *Sámiid dilit. Föredrag vid Den nordiska samekonferensen Jokkmokk*. s. 294–301. Oslo.
- Nickul, Kalle & Asbjörn Nesheim & Israel Ruong (toim.) 1957: *Sámiid dilit. Föredrag vid Den nordiska samekonferensen Jokkmokk*. Oslo.
- Niva, Antero (toim.) 1978: *Ucca salmakirjááš*.
- Nyysönen, Jukka 2007: “Everybody recognized we were not white”. *Sámi identity politics in Finland 1945–1990*. Tromsø: University of Tromsø.
- Näkkäljärvi, Klemetti 2007: *Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2004–2006. Kertomus saamen kielilain toteutumisesta*. Inari: Saamelaiskäräjät. Saamen kielineuvosto / saamen kielen toimisto.
- Olthuis, Marja-Liisa 2000: Inarinsaamen kielen vuosisadat. *Virittäjä 104*, s. 568–575.
- 2003a: Uhanalaisen kielen elvyttäminen: esimerkkinä inarinsaame. *Virittäjä 107*, s. 568–579.
- 2003b: Sanaston aktiivisen kartuttamisen metodiikkaa. Mallina inarinsaameen luodut biologian uudissanat. *Virittäjä 107*, s. 529–544.
- 2003c: Anarâš loddenomáttásah 1800-lovvoost. – *Anarâš-lostâ vyesimáánu*, s. 4–13.
- 2006–2009: *Njobžávääri*-kirjasarja.
- 2007a: *Inarinsaamen lajinnimet. Lintujen ja sienten kansannimitysten historiaa ja oppitekoisten uudisnimien muodostuksen metodiikkaa*. Aanaar: Anarâškielâ servi.
- 2007b: Anarâškielâ iäláskitemm tutkâm já puátteevuodâ visioh. – Ante Aikio & Jussi Ylikoski (toim.): *Samit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivvi 2007*. s. 315–318. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 253. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- 2007c: Maht čuávdiđ anarâškielâ máttáátteiji vânuvuodâ? – *Anarâš-lostâ juovlámáánu*, s. 3–4.
- 2008: Inarinsaamen huoltoa ja elvytystä. *Kielikello 2008: 1*, s. 4–7.
- 2009: Mii kirjekieliâ lii já maht tot šadda? Kirjakieli ja sen synty. Inarinsaamen näkökulma. – Klaas Ruppel (toim.): *Omin sanoin. Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisu 6. s. 75–107. Kotimaisten kielten

- tutkimuskeskus. <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk6/Omin_sanoin.pdf>
- 2010: Inarinsaamen kasvinnimityö. – Sirkka Saarinen & Kirsti Siitonen & Tanja Vaittinen (toim.): *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkinenille 17. marraskuuta 2010*. s. 313–328. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
 - 2011a: Liijgás ennuv kielâpiervâleh? – *Anarâš-lostâ porgemáánu*, s. 2.
 - 2011b: Kielâpiervâlpárnái sâmmilâšvuotâ. – *Anarâš-lostâ juovlâmáánu*, s. 2.
 - 2012: Kielâpiervâleh: moh toh láá já kiäi várás? – *Anarâš-lostâ vyesimáánu*, s. 2.
 - 2013a: Kielâ já identiteet. – *Anarâš-lostâ vyesimáánu*, s. 42–43.
 - 2013b: Anarâškielâ servi já kielâpiervâleh. – *Anarâš-lostâ juovlâmáánu*, s. 2.
- Olthuis, Marja-Liisa & Suvi Kivelä & Tove Skutnabb-Kangas 2013: *Revitalising indigenous languages. How to recreate a lost generation*. Multilingual Matters.
- Olthuis, Marja-Liisa & Trond Trosterud 2015: Inarinsaamen lingvistinen suunnittelu kieliteknologian valossa. – *Agon N:o 45–46, 1–2/2015*.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012: *Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi*. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7. Korkeakoulu- ja tiedepolitiikan osasto. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. <<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2012/liitteet/tr07.pdf?lang=fi>>
- Ó Riagáin, Pádraig & Glyn Williams & F. Xavier Vila i Moreno 2008: *Young people and minority languages. Language use outside the classroom*. Centre for Language and Communication Studies. Dublin: Trinity College.
- O'Rourke, Bernadette & Fernando Ramallo 2011: The native–non-native dichotomy in minority language contexts. Comparison between Irish and Galician. *Language Problems & Language Planning 35:2*. s. 139–159.
- O'Rourke, Bernadette & Joan Pujolar & Fernando Ramallo (painossa): New speakers of minority languages. The challenging opportunity. – *The international Journal of the sociology of language. Issue 231*.
- Paadar-Leivo, Rauna 1990: *Halstemjeegi noaidi*. Pohjoissaamesta kääntänyt Matti Morottaja.
- 1994: *Goalsenjârga*. Kárâšjohka: Davvi Girji.
- Pajusalu, Karl & Kadri Koreinik & Jan Rahman 2000: Lõunaeesti keele kasutusest Kagu-Eestis. – Kadri Koreinik & Jan Rahman (toim.): *A*

- kiilt rahvas kynõlõs. Võrokeste keelest, kommetest, identiteedist.* Võro Instituudi Toimõtiseq 8. Võru: Võro Instituut.
- Pajusalu, Karl & Jan Rahman (toim.) 2004: *Kiil' ja hindätiidmine. Keel ja identiteet.* Võro Instituudi Toimõndusõq 16. Võru: Võro Instituut.
- Pasanen, Annika 2001: Kielipesä – pienen kielen pelastusrengas. – Niina Määttä & Helena Sulkala (toim.): *Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivirantaan. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti III.* s. 85–99. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja. Oulu: Oulun yliopisto.
- 2004a: Inarinsaamelainen menestystarina – kielipesästä kaksikielisyteen. – Sirkku Latomaa (toim.): *Äidinkieli ja toiset kielet. Pohjoismainen kaksikielisyystöpaja Tampereella 18.–20.10.2002.* <<http://tampub.uta.fi/tup/951-44-5999-7.pdf>>
- 2004b: Karjalaisten ja inarinsaamelaisten kielipesätoiminta ja identiteetti. – Karl Pajusalu & Jan Rahman (toim.): *Kiil' ja hindätiidmine. Keel ja identiteet.* s. 97–104. Võro instituudi toimõndusõq 16. Võro: Võro Instituut.
- 2005a: Kielipesätoiminta osana karjalan ja inarinsaamen kielen revitalisaatiota. – Paula Kokkonen (toim.): *Sukukansaohjelman arki. Suomalais-ugrilainen perintö ja arkipäivä.* s. 67–81. Castrenianumin toimitteita 64. Helsinki.
- 2005b: Maailm kieläi uhkevuäläsšvuotä. – *Anarâš-lostâ kesimáánu,* s. 3–6.
- 2006: Karjalan kielen nykytila ja tulevaisuus. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 91,* s. 115–131.
- 2008: Suomalais-ugrilaiset vähemmistökielet assimilaation ja revitalisaation ristipaineissa. – Sirkka Saarinen & Eeva Herrala (toim.): *Murros. Suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit globalisaation paineissa.* s. 47–70. Uralica Helsingiensia 3. Helsinki: Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos & Suomalainen Tiedeakatemia & Suomalais-Ugrilainen Seura.
- 2009: Vähemmistökieltä lapsille ja aikuisille. Edistysaskeleita Petroskoissa ja Inarissa. – *Tammenlastuja 3/2009.*
- 2010: Will language nests change the direction of language shifts? On the language nests of Inari Saamis and Karelians. – Helana Sulkala & Harri Mantila (toim.): *Planning a new standard language. Finnic minorities meet the new millennium.* s. 95–118. Studia Fennica. Linguistica 15. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2014a: Онэй энчу база’ пизи. Eeneec kielâpiervâl. – *Anarâš-lostâ porgemáánu* s. 3–7.

- 2014b: ”Kuolee se kumminkin!” Miksi inarinsaamen kieli ei sitenkään kuollut. – Piggä Keskitalo & Veli-Pekka Lehtola & Merja Paksuniemi (toim.): *Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*. s. 288–307. Tutkimuksia A 50. Turku: Siirtolaisinstituutti.
- Pavlenko, Aneta 2007: Autobiographic narratives as data in applied linguistics. – *Applied Linguistics* 28/2. s. 163–188.
- (toim.) 2008: *Multilingualism in Post-Soviet countries*. Multilingual Matters.
- Pietikäinen, Sari 2012: Kieli-ideologiat arjessa. Neksusanalyysi monikielisen inarinsaamenpuhujan kielielämäkerrasta. – *Virittäjä* 3/2012, s. 410–442.
- Porsanger, Jelena 2007: *Bassejoga čáhci. Gáldut nuortasámiid eamioskkoldaga birra álgoálbmotmetodologijaid olis*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- (toim.) 2008: *Sáme- ja álgoálbmotdukama etihkka. Seminára raporta, Kárášjohka 23.–24.10.2006*. Raporta 1. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- 2008: *Etihkka álgoálbmotdukamis: Seminára álggahansárdni*. – Jelena Porsanger (toim.): *Sáme- ja álgoálbmotdukama etihkka. Seminára raporta, Kárášjohka 23.–24.10.2006*. s. 9–23. Raporta 1. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- Pujolar, Joan & Maite Puidgevall (painossa): Linguistic “Mudes”. How to become a new speaker in Catalonia. *The International Journal of the Sociology of Language. Issue 231*.
- Puura, Ulriikka & Heini Karjalainen & Nina Zajceva & Riho Grünthal 2013: *The Veps language in Russia. ELDIA Case-specific report*. Studies in European language diversity 25. Mainz: Research consortium ELDIA 2013. <https://phaidra.univie.ac.at/detail_object/o:315545>
- Pyöli, Raija 1996: *Venäläistyvä aunuksenkarjala. Kielenulkoiset ja -sisäiset indikaattorit kielenvaihtolanteessa*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja n:o 18. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Pääkkönen, Erkki 2008: *Saamelainen etnisyys ja pohjoinen paikallisuus. Saamelaisten etninen mobilisaatio ja paikallisperustainen vastaliike*. Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 42. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Rampton, Ben 1995: *Crossing. Language and ethnicity among adolescents*. London: Longman.
- Rasmus, Minna 2008: *Bággu vuolgit, bággu birget. Samemánáid ceavzinstrategiijat Suoma álbmotskuvlla ásodagain 1950–1960-logus*. Publications of the Giellagas Institute 10. Oulu: Giellagas-instituhtta.

- Rasmussen, Torkel. 2005. *Jávohuvvá ja ealáska: Davvisámegiela giid demografija ja buolvvaidgaskakas sirdáseapmi Norggas ja Suomas*. Romsa: Romssa universitehta.
- 2013: *Go ealáska, de lea váttis dápmat. Davvisámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guorahallan guovtti gránnjágieldas Deanus ja Ohcejogas 2000-logu álggus*. Tromsø: Norgga Árkttalaš Universitehta.
- Reyhner, Jon & Gina Cantoni & Robert N. St. Clair & Evangeline Parsons Yazzie (toim.) 1999: *Revitalizing Indigenous Languages*. Flagstaff, Arizona: Northern Arizona University.
- Ridanpää, Juha & Annika Pasanen 2009: From the Bronx to the wilderness: Inari-Sami rap, language revitalization and contested ethnic stereotypes. *Studies in ethnicity and nationalism Volume 9, Issue 2*. s. 213–230.
- Romaine, Suzanne 2000 (second edition): *Language in society. An introduction to sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Rosberg, J.E. & Kaarlo Hildén & Erkki Mikkola (toim.) 1931: *Suomenmaa. Maantieteellis-taloudellinen ja historiallinen tietokirja*. Oulun lääni. Pohjoisosa.
- Saarinén, Sirkka & Eeva Herrala (toim.) 2008: *Murros. Suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit globalisaation paineissa*. Uralica Helsingiensia 3. Helsinki: Helsingin yliopisto & Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Saarikivi, Janne & Reetta Toivanen (toim.) (painossa): *New and old language diversities*. Multilingual Matters.
- Salánki, Zsuzsanna 2007: *Az udmurt nyelv mai helyzete. Doktori disszertáció*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem. Bölcsészettudományi Kar.
- Sallabank, Julia 2013: *Attitudes to endangered languages. Identities and policies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sammallahti, Pekka 1984: New developments in Inari Lappish phonology. – Péter Hajdú & László Honti (toim.): *Studien zur phonologischen Beschreibung uralischer Sprachen*. s. 303–310. Bibliotheca Uralica. Budapest: Akadémiai kiadó.
- (toim.) 2004: *Javrij jienah parguu*.
- Sammallahti, Pekka & Matti Morottaja 1983: *Suomâ–säämi–suomâ škovlâsänikirje. Inarinsaame–suomi–inarinsaame koulusanakirja*. Helsset: Ruovttueatnan gielaiddutkanguovddaš.
- 1993: *Säämi–suomâ sänikirje. Inarinsaamelais–suomalainen sanakirja*. Ohcejohka: Girjegiisá Oy.

- Sarhimaa, Anneli 1999: *Syntactic transfer, contact-induced change, and the evolution of bilingual mixed codes. Focus on Karelian–Russian language alternation*. Studia Fennica, Linguistica 9. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2009: Social Network Theory as a framework for studying minor Finnic languages with special reference to Karelian. – *The Quasquicentennial of the Finno-Ugric Society*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 258. s. 169–190.
- Sarivaara, Erika 2012: *Statuksettomat saamelaiset. Paikantumisia saamelaisuuden rajoilla*. Diedut 2. Guovdageaidnu: Sámi Allaskuvla.
- Satta, Erika Katjaana 2005: *Let the children grow with our language. indigenous language revitalization. The cases of Inari Saami language and Rama language*. Thesis submitted for the degree: Master of Philosophy in Indigenous Studies. Faculty of Social Science. Tromsø: University of Tromsø.
- Scheller, Elisabeth 2011a: The Sámi language situation in Russia. – Riho Grünthal & Magdolna Kovács (toim.) 2011: *Ethnic and linguistic context of identity. Finno-Ugric minorities*. Uralica Helsingiensia 5. s. 79–96. Helsinki: Helsingin yliopisto & Suomalais-Ugrilainen Seura.
- 2011b: Samisk språkreitalisering i Ryssland – möjligheter och utmaningar. *NOA norsk som andrespråk. Årgang 27*. s. 86–119.
- Schiffman, Harold F. 1996: *Linguistic culture and language policy*. London and New York: Routledge.
- Seurujärvi-Kari, Irja 2010: ”Nubbi” sápmelašvuodas – oddalagan identitehtat. – *Sámi diedálaš áigečála 1/2010*. s.71–95.
- 2011: “We Took Our Language Back.” The Formation of a Sámi Identity within the Sámi Movement and the Role of the Sámi Language from the 1960s until 2008. – Riho Grünthal & Magdolna Kovács (toim.): *Ethnic and Linguistic Context of Identity. Finno-Ugric Minorities*. s. 37–78. Uralica Helsingiensia 5. Helsinki: University of Helsinki & Finno-Ugric Society.
- 2012: *Ale jaskkot eatnigiella. Alkuperäiskansaliikkeen ja saamen kielten merkitys saamelaisten identiteetille*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Shirobokova, Larisa 2011: Ethnic Identity and Udmurt people. – Riho Grünthal & Magdolna Kovács (toim.): *Ethnic and Linguistic Context of Identity. Finno-Ugric Minorities*. s. 295–320. Uralica Helsingiensia 5. Helsinki: University of Helsinki & Finno-Ugric Society.
- Sillanpää, Lennard 2008: *Awakening Siberia: from marginalization to self-determination. The small indigenous nations of Northern Russia on the*

- eve of the millennium*. Acta Politica 33. Helsinki: University of Helsinki.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1984: *Bilingualism or not. The education of minorities*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- 1988: *Vähemmistö, kieli ja rasismi*. Helsinki: Gaudeamus.
- 2000: *Linguistic genocide in education or worldwide diversity and human rights?* Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Skutnabb-Kangas, Tove & Teresa McCarty 2008: Clarification, ideological/epistemological underpinnings and implications of some concepts in bilingual education. – Jim Cummins & Nancy H. Hornberger (toim.): *Encyclopedia of language and education, 2nd edition. Bilingual education Volume 5*, s. 3–17. New York: Springer.
- Skutnabb-Kangas, Tove & Robert Phillipson & Mart Rannut (toim.) 1994: *Linguistic human rights: overcoming linguistic discrimination*. Walter de Gruyter.
- Smith, Linda Tuhiwai 1999: *Decolonizing methodologies: Research and indigenous peoples*. Zed Books Ltd.
- Spolsky, Bernard 1996: Conditions for language revitalization: a comparison of the cases of Hebrew and Māori. – S. Wright (toim.): *Language and the state: Revitalization and revival in Israel and Eire* s. 5–50. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- 2003: Reassessing Māori regeneration. – *Language in Society*, 32, 4, s. 553–578.
- 2005: Māori lost and regained. – Allan Bell & Ray Harlow & Donna Starks (toim.): *Languages of New Zealand* s.67–85. Wellington: Victoria University Press.
- Spolsky, Bernard & Elana Shohamy 1999: *The languages of Israel. Policy, ideologies and practice*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Stordahl, Vigdis 1994: *Same i den moderne verden. Endring og kontinuitet i et samisk lokalsamfunn*. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Sulkala, Helena & Harri Mantila (toim.) 2010: *Planning a new standard language. Finnic minority languages meet the new millennium*. Studia Fennica, Linguistica 15. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Svonni, Mikael 1993: *Samiska skolbarns samiska. En undersökning av minoritetsspråkbehärskning i en språkbyteskontext*. Umeå: Universitetet i Umeå.
- Swain, M. 1975: Writing skills of grade three French immersion pupils. – *Working Papers on Bilingualism* 7, s. 1–38.

- Södergård, Margareta 2002: *Interaktion i språkbadsdaghem. Lärarstrategier och barnens andraspråksproduktion*. Acta Wasaensia nr 98. Språkvetenskap 20. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Taipale, Riitta. 2012. *Ohcejoga sámegielat nuoraid giellageavaheapmi*. Ohcejohka: Sámi Siida ja Ovttas-prošeakta.
- Taylor, Shelley K. 2009: The caste system approach to multilingualism in Canada: Linguistic and cultural minority children in French immersion. – Tove Skutnabb-Kangas & Robert Phillipson & Ajit K. Mohanty & Minati Panda (toim.): *Social Justice through Multilingual Education*. s. 177–200. Multilingual Matters.
- Todal, Jon 2002: *-jos fal gáhttet gollegielat. Vitalisering av samisk språk i Noreg på 1990-talet*. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- 2006: The Southern Saami language in Svahken Sijte. – Nancy J. Dorian (toim.): *Small languages and small language communities 52. – International Journal of the Sociolgy of Language 180*. s. 147–158.
- 2007: *Samisk språk i Svahken Sijte. Sørsamisk vitalisering gjennom barnehage og skule*. Dieđut 1. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- Toivonen, Ida 2007a: Microvariation in Inari Saami. – Ante Aikio & Jussi Ylikoski (toim.): *Sámit, sánit, sátnehámit : riepmočála Pekka Sammal-lahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. s. 389–400. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 253. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- 2007b: Verbal agreement in Inari Sami. – Diane Nelson & Ida Toivonen (toim.): *Saami linguistics*. s. 227–258. Amsterdam: John Benjamins.
- Tomasevski, Katarina 2007: *Education denied. Costs and remedies*. London – New York: Zed Books Ltd.
- Tranckell, Arne 1973: *Kvarteret Flisan. Om en kris och dess övervinnande i ett svenskt förortssamhälle*. Norstedt.
- Turnbull, M. & S. Lapkin & D. Hart 2001: Grade 3 immersion students' performance in literacy and mathematics: Province-wide results from Ontario (1998-99). – Wesche (toim.): *French immersion and content-based language teaching in Canada*. The Canadian Modern Language Review. Special Issue 58. s. 9–26.
- Tuulentie, Seija 2001: *Meidän vähemmistömmä. Valtaväestön retoriikat saamelaisten oikeuksista käydyissä keskusteluissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 807. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Uusi-Hallila, Tuula 2006: *Kieli ja identiteetti*. SKS verkko-oppimateriaalit. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <<http://www.finlit.fi/oppimateriaali/kielijaidentiteetti/>>

- Vahtin, Nikolai 2001: *Jazyki narodov Severa v XX veke. Očerki jazykovogo sdviga*. Saint-Petersburg: Dmitrij Bulanin.
- Vahtola, Jouko 2003: Saamelaiset – Inarin kansa. – *Inari-Aanaar. Inarin historia jääkaudesta nykypäivään*. s. 216–287. Inari: Inarin kunta.
- Valkonen, Sanna 2009: *Poliittinen saamelaisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Valtonen, Taarna 2014: *Kulttuurista onomastiikkaa. Neljän saamen kielten paikannimien rakenne, sanasto ja rinnakkaisnimet vähemmistö–enemmistö-suhteiden kuvastajina*. Publications of the Giellagas Institute 15-e. Oulu: Oulun yliopisto.
- Vesala, Riitta 2014: *Hirškiihâ já Myerji mainâseh 1–3*. Aanaar: Anarâškielâ servi ry.
- Virtaranta, Pertti & Hannele Jönsson-Korhola & Maisa Martin & Maija Kainulainen 1993: *Amerikansuomi*. Tietolipas 125. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vuolab, Kerttu 1994: *Čěppári čárahus*. Karášjohka: Davvi Girji.
- Walker, Alastair 2001: Extent and position of North Frisian. – Horst Haider Munske (toim.): *Handbuch des Friesischen. Handbook of Frisian Studies*. s. 263–284. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Wallace, Anthony F. C. 2009: Acculturation. Revitalization movements. *American Anthropologist* 58:2. <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1525/aa.1956.58.2.02a00040/pdf>>
- Walsh, John & Bernadette O'Rourke 2014: Becoming a new speaker of Irish. Linguistic mudes throughout the life cycle. – *Digithum*, s. 67–74.
- Warner, Sam L. No'eau 2008: The movement to revitalize Hawaiian language. – Leanne Hinton & Ken Hale (toim.): *The green book of language revitalization in practice*. s. 133–144. Emerald.
- Wesche, Marjorie (toim.) 2001: *French immersion and content-based language teaching in Canada*. The Canadian Modern Language Review. Special Issue, 58.
- 2002: Early French immersion: How has the original Canadian model stood the test of time? – Petra Burmeister & Thorsten Piske & Andreas Rohde (toim.): *An integrated view of language development. Papers in honor of Henning Wode*. Wissenschaftlicher Verlag Trier.
- Wilson, William H. & Kauanoe Kamanā 2007: Hawaiian language programs. – Cantoni, Gina (toim.): *Stabilizing indigenous languages*. s. 137–140. Flagstaff: Northern Arizona University.
- 2008: Mai Loko Mai O Ka 'Īini. Proceeding from a dream. The 'Aha Pūnana Leo connection in Hawaiian language revitalization. – Leanne Hinton & Ken Hale (toim.): *The green book of language revitalization in practice*. s. 147–176. Emerald.

- 2009: Indigenous youth bilingualism from a Hawaiian activist perspective. – McCarty & Wyman (toim.): Special issue on Indigenous Youth and Bilingualism. *Journal of Language, Identity, and Education* 8 (5). s. 369–375.
- Wingstedt, Maria 1998: *Language ideologies and minority language policies in Sweden. Historical and contemporary perspectives*. Centre for Research on Bilingualism. Stockholm: Stockholm University.
- Zamjatin, Konstantin 2014: *An official status for minority languages? A study of state languages in Russia's Finno-Ugric republics*. Helsinki: Unigrafia.
- Zamjatin, Konstantin & Annika Pasanen & Janne Saarikivi 2012: *Kak i začem sohranjat' jazyki narodov Rossii?* [Miten ja miksi säilyttää Venäjän kansojen kieliä?] Helsinki. <<http://blogs.helsinki.fi/minor-eurus/files/2012/12/kakizachem1.pdf>>
- Äimä, Frans 1902: Matkakertomus Inarin Lapista. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 20:4, s. 10–25.
- Øzerk, Kamil & Inger Marie G. Eira 1996: *Språkrevitalisering og samisk-norsk tospråklighet i offentlige organer. En studie av bruken av samisk som forvaltningspråk i kommuner i forvaltningsområdet for samisk språk*. Kautokeino: Samisk Språkråd.

(2) Painamattomat lähteet

- Arola, Laura 2014: Saamen kielten tilanne saamelaiden kotiseutualueen ulkopuolella. Selvitys Saamelaiskäräjille. Painamaton raportti.
- COMET Auckland 2014: Submission on the Draft Te Reo Māori Strategy. <http://www.tpk.govt.nz/_documents/mls-submissions/COMET-Auckland.pdf>
- Enontekiön kunta 2012: Enontekiön kunnan saamenkielen ja -kulttuurin elvytysuunnitelma. Esisuunnittelun ja esiselvityshankkeen käynnistäminen. Painamaton suunnitelma.
- Kanerahtahere / Michelle A. Davis 2008: Implementation of language and cultural objectives at Kawenni:io/Gaweni:yo School. Faculty of Education, Brock University St. Catharines, Ontario.
- Kuokkala, Juha & Sonja Laitinen & Tarja Melin & Outi Pynnönen & Kirsimaria Riihola 2004: Karjalan kielen tulevaisuus? ”Ei suata sanuo”. Kielisosiologinen tutkimus Vuokkiniemen kylässä. Kenttätyökurssin lopputyö. Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos. <<http://www.helsinki.fi/~jkuokkal/tutki/karjalayhd3.pdf>>
- Linnanmäki, Teija 2014: ”Mijjån lii adelum maassâd mii lappum kielâ já identiteet.” Eenikielâ molsom suomâkielâst anarâskielân. Pro gradu -tutkielma. Giellagas-instituutti. Oulun yliopisto.
- Nickul, Erkki 1968: Suomen saamelaiset vuonna 1962. Selostus Pohjoismaiden saamelaisneuvoston suorittamasta väestöntutkimuksesta. Pro gradu -tutkielma. Tilastotieteen laitos. Helsingin yliopisto.
- Nikula, Kaisu 2003: Muistelevat inarinsaamelaiset. Empiirisen etnisyyden ja identiteettien kirjon tarkastelua elämäkerronnan kautta. Pro gradu -tutkielma. Folkloristiikan laitos. Helsingin yliopisto.
- Partanen, Niko 2013: Kahden suomalais-ugrilaisen yhteisön kielenvaihdon vertailevaa tarkastelua: Tuuksa Karjalassa ja Koigort Komissa. Pro gradu -tutkielma. Suomen kielen, suomalais-ugrilaiden ja pohjoismaiden kielten ja kirjallisuuden laitos. Helsingin yliopisto.
- Pasanen, Annika 2003: Kielipesä ja revitalisaatio. Karjalaiden ja inarinsaamelaiden kielipesätoiminta. Pro gradu -tutkielma. Suomalais-ugrilainen laitos. Helsingin yliopisto.
- 2010: Loppuraportti täydennyskoulutuksen harjoitteluosuudesta. Kielimestariharjoittelu, kieliharjoittelu inarinsaamenkielisissä työkohteissa ja kulttuurikurssit.
- Penfield, Susan & Emilia Flores & Benjamin Tucker 2007: The role of the language activist in documentation and revitalization. Conference on

- the Endangered Languages and Cultures of America (CELCNA 2007). Salt Lake City.
- Olthuis, Marja-Liisa 2013: Tiedonanto sähköpostitse 5.3.
- Saamelaisalueen koulutuskeskus 2014: Nuõrttsää' mkiõll da kulttur 40 mn mä ttemplaan. Koltansaamen kieli ja kulttuuri 40 ov opetussuunnitelma. <<http://www.sogsakk.fi/hotel/Koulutus/Opetussuunnitelmat/2014/Koltansaamen%20kieli%20ja%20kulttuuri%202014-2016.pdf>>
- Saamelaiskäräjien koulutus- ja oppimateriaalitoimisto 2014: Inarinsaamenkielisen oppimateriaalin tilanne. Painamaton taulukko.
- Saamelaiskäräjät 2012: Saamelaiskäräjien lausunto toimenpideohjelman ehdotuksesta saamen kielen elvyttämiseksi. Lausunto 30.11.2012.
- Saamelaiskäräjät 2013a: Saamelaiskäräjien lausunto valtioneuvoston kertomukseen kielilainsäädännön soveltamisesta 2012. Saamen kieliä koskevat kieliolot. Lausunto 9.1.2013.
- Saamelaiskäräjät 2013b: Saamenkielinen päivähoito ja kielipesätoiminta Vuotsossa. Lausunto 15.5.2013.
- Saamelaiskäräjät 2014: Saamelaiskäräjien lausunto Enontekiön kunnan saamenkielen ja kulttuurin elvytysuunnitelmasta. Lausunto 5.3.2014.
- Sametinget 2011: Lägesrapport. De samiska språken i Sverige. <<http://www.sametinget.se/30175>>
- Skopets, Mervi 2013: Uddâ Testament jurgâlem anarâškielân. Suomâkielâst anarâškielân – keevâtlâš pâggu vâi mâhđulâšvuotâ uccâ kielân? Pro gradu -pargo. Giellagas-instituut. Oulu ollâopâttâh.
- UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages 2003: Language vitality and endangerment. Document submitted to the International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages, Paris, 10–12 March 2003.
- Vahtin, Nikolai 2009: Field research on endangered languages. Logaldallan Sámi allaskuvlla PhD Semináras sosiolingvistihka ja mánggagielalášvuoda birra 21.–23.9.2009. Guovdageaidunu. (viitattu: Rasmussen 2013)
- Võro instituut: Keelepesä arengukava 2011–2014. <http://wi.ee/img/picture/keelepesa_arengukava_VALMIS.pdf>
- Wesslin, Sara 2014: Anarâš saavah. Media kielenelvyttäjänä. Yle Sápmín rooli vähemmistökielten elinvoimaisuudessa. Kulttuurialan opinäytetyö. Viestinnän koulutusohjelma. Lapin AMK.

(3) Lait ja asetukset

- Asetus alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan voimaansaattamisesta
<<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1998/19980023>>
- Asetus kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskevan kansainvälisen yleissopimuksen voimaansaattamisesta
<<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1970/19700037>>
- Asetus kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen voimaansaattamisesta
<<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1998/19980002>>
- Asetus lasten päivähoidosta
<<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730239>>
- Euroopan ihmisoikeussopimus
<http://www.echr.int/Documents/Convention_FIN.pdf>
- Конституция Российской Федерации [Venäjän federaation perustuslaki]
<<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-4.htm>>
- Kolttalaki <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950253>>
- Laki lasten päivähoidosta
<<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>>
- Laki Saamelaisalueen koulutuskeskuksesta
<<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100252>>
- Laki Saamelaiskäräjistä
<<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950974>>
- Laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa (kumottu)
<<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/kumotut/1991/19910516>>
- Laki Yleisradio Oy:stä
<<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931380>>
- О государственной поддержке карельского, вепсского и финского языков в Республике Карелия [Karjalan, vepsän ja suomen kielen valtiollisesta tukemisesta Karjalan tasavallassa]
<<http://www.gov.karelia.ru/Karelia/1162/15.html>>
- Perusopetuslaki <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20031086>>
- Saamen kielilaki <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20031086>>
- Suomen perustuslaki <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>>
- Valtioneuvoston päätös saamenkieliseen ja saamen kielen opetukseen perusopetuksessa, lukiossa ja ammatillisessa koulutuksessa myöntävän valtionavustuksen perusteista. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1999/19990191>>

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2010: Asettamis päätös. Saamen kielen elvyttämishjelman laatimisen työryhmän ja ohjausryhmän asettaminen. (painamaton asiakirja)

Patentti- ja rekisterihallitus. Yhdistysrekisteri. Anarâšah rs – Inarinsaamelaiset ry.

(4) Internetsivustot ja -uutiset

Abadia, Karina 2014: Māori language in crisis. – Auckland City Harbour News.

<<http://www.stuff.co.nz/auckland/local-news/auckland-city-harbour-news/9788041/Māori-language-in-crisis>>

Australian Government, Department of the Environment, Water, Heritage and the Arts: Our Languages. Community Programs. Types of Programs. <<http://ourlanguages.net.au/community-programs.html>>

BBC News Northern Ireland 15.9.2014: Can Northern Ireland learn lessons from the world's only Manx-speaking school? <<http://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-29171457>>

CASLE = Complementary Aanaar Saami language Education project <<http://www.casle.fi>>

Чичпотон: Удмурт яратон <<http://chichpoton.ru/>>

Facebook: Anarâškielâ orroomviste

<<https://www.facebook.com/groups/264702290230055/>>

Facebook: Suoma sámeoahpaheadjit

<<https://www.facebook.com/groups/113577231999930/>>

Finugor: Александр Журавский: Языковые гнезда не разрешены в России, у нас есть двой богатый опыт преподавания родных языков. <<http://finugor.ru/node/24611>>

Finugor: Янош Пустаи: «Малые финно-угорские языки умрут, надо срочно спасать более крупные. <<http://finugor.ru/node/42837>>

Giellagas-instituutti <<http://www oulu.fi/giellagas/>>

Helsingin kaupunki, varhaiskasvatusvirasto: Päiväkoti Troolari <http://www.hel.fi/hki/Vaka/fi/P_iv_kotihoito/P_iv_koti+Troolari/ryhmat_saamenkieli>

Inarin kunta: Saamenkieliset sosiaali- ja terveyspalvelut Inarin kunnassa. <<http://www.inari.fi/fi/palvelut/sosiaali-ja-terveyspalvelut/saamenkieliset-sosiaali-ja-terveyspalvelut.html>>

Kansan Uutiset Verkkolehti 26.8.2014: Kinatkin käydään saamen kielellä <<http://www.kansanuutiset.fi/uutiset/kotimaa/3219779/kinatkin>>

- kaydaan-saamen-kielella?fb_action_ids=10152375812513087&fb_action_types=og.recommends>
- Коми школа: Лаборатория национальных проблем дошкольного образования <http://komishkola.ucoz.ru/index/o_centre/0-27>
- Namaheapmi-blogi 26.4.2013: <<http://tribar.net/namaheapmi/2013/04/miet-teita-kielen-vaalimisesta/>> viitattu 25.9.2014
- Nettisaje: <<http://nettisaje.wikispaces.com/home>>
- Metsähallitus 8.5.2014: Lapsille saamenkielinen elokuvaleiri kesäkuussa <<http://www.metsa.fi/sivustot/metsa/fi/ajankohtaista/Tiedotteet%202014/Sivut/Lapsillesaamenkielinenelokuvaileiri.aspx>>
- Moseley 2010 / UNESCO: Atlas of the World's Languages in Danger [online] <<http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/>>
- Metsähallitus: Lundui. <<http://www.aanaar.lundui.fi/>>
- Opetushallitus: Kielitutkinnot <http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/kielitutkinnot>
- Opetushallitus: Viralliset / auktorisoidut kääntäjät <<http://www03.oph.fi/kaantajat/>>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö: Lastenkulttuuri <<http://www.minedu.fi/OPM/Kulttuuri/lastenkulttuuri/>>
- Oulun hiippakunta: Sámebargu. Saamelaistyö. <http://www.oulunhiippakunta.evl.fi/toiminta/tyoalat/s_mebargu_saamelaistyo/>
- Oulun kaupunki: Oulun aikuislukio. Opetussuunnitelma. <<http://www.ouka.fi/oulu/oulu-aikuislukio/opetussuunnitelma>>
- Romssa Universiteetti: Sámi Giellatekno <<http://giellatekno.uit.no/>>
- Saamelaisalueen koulutuskeskus <<http://www.sogsakk.fi/>>
- Saamelaiskäräjät <<http://www.samediggi.fi/>>
- Saamelaiskäräjät: Ajankohtaista 14.6.2012. Saamelaiskäräjät ja Inarin kunta kartoittavat pohjoissaamenkielisen kielipesän tarvetta. <http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=602&Itemid=149>
- Saamelaiskäräjät: Ajankohtaista 28.11.2012. Saamelaiskäräjät ja Sodankylän kunta kartoittavat pohjoissaamenkielisen kielipesän tarvetta. <http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=602&Itemid=149>
- Saamelaiskäräjät: Inarinsaamenkieliset oppimateriaalit <http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=158&Itemid=61&lang=finnish>
- Saamelaiskäräjät: Kansainväliset sopimukset <http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=227&Itemid=361>

- Saamelaiskäräjät / Oktavuolta-nettilehti: Giellagáldu. <http://www.same-diggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=680&Itemid=256>
- Saamelaiskäräjät: Saamelaisten oikeudet lainsäädännössä <http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=87&Itemid=106>
- Saamelaiskäräjät: Saamen kieli <http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=23&Itemid=120>
- Saamelaiskäräjät: Saamen kielineuvosto <http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=52&Itemid=69>
- Saamelaiskäräjät: Saamen kielen toimisto <http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=57&Itemid=70>
- Saamelaismuseo Siida & Irja Jefremoff: Sää' mje' llem – Kolttaelämää. <<http://www.samimuseum.fi/saamjiellem/index.html>>
- Saamelaismuseo Siida & Anaråškielâ servi ry: Anaråš – Inarinsaamelaiset – The Inari Sámis. <<http://www.samimuseum.fi/anaras/index.html>>
- Saa'mi nue'tt ry <<http://www.saaminuett.fi/saami-nuett-ry.html>>
- Scoop Media 18.2.2014: Cross-Sector Group Calls for Te Reo Māori for All Nzers. <<http://www.scoop.co.nz/stories/PO1402/S00214/cross-sector-group-calls-for-te-reo-māori-for-all-nzers.htm>>
- Siida: Anaråš. Matti Morottaja <<http://www.samimuseum.fi/anaras/tutkimus/mmorottaja.html>>
- Siida: Anaråš. Tutkimus <<http://www.samimuseum.fi/anaras/tutkimus/tutkimus.html>>
- Saamelaismuseo Siida: Kaikki kielen puhujat -30. <<http://www.siida.fi/sisalto/nayttelyt/vanhat-nyttelyt/kaikki-kielen-puhujat-2013-30>>
- Suoma sámedikki ságadoalli. Suomen Saamelaiskäräjien puheenjohtajan, Klemetti Näkkäljärven blogi. <<http://klemetti.blogspot.fi>>
- Suomen ev-lut. kirkko 5.2.2012: Piispa Samuel Salmi esitti saamelaisseminaarissa anteeksipyyntö: Anteeksipyyntö on askel yhteiseen vuoropuheluun. <<http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/0/9908E1AFF8FC8796C225799A00610CA3?opendocument&lang=FI>>
- Suomen Kulttuurirahasto: Kulttuurirahasto haluaa pelastaa pienet sukukielet <<https://www.skr.fi/fi/ajankohtaista/kulttuurirahasto-haluaa-pelastaa-pienet-sukukielet>>
- TE-palvelut: Työttömyysetuudella tuettu omaehtoinen opiskelu <http://te-palvelut.fi/te/fi/tyonhakiljalle/ammatinvalinta_koulutus/omaehtoinen_opiskelu/>

- Tutkimusretkellä-blogi 8.4.2010: <<http://blogs.helsinki.fi/t-retki/2010/04/08/kielenvallinnan-dominioefekti/#more-754>>
- Tutkimusretkellä-blogi 21.4.2010: <<http://blogs.helsinki.fi/t-retki/2010/04/21/nurmeksen-kielipeza/>>
- The University of Adelaide: Kaurna Warra Pinthyanti <<http://www.adelaide.edu.au/kwp/>>
- University of California: Survey of California and Other Indian Languages <<http://linguistics.berkeley.edu/~survey/>>
- Uralistica 7.3.2012: Рабочая группа минрегиона РФ похоронила языковые гнезда в России <<http://uralistica.com/forum/topics/2161342:Topic:146300?commentId=2161342%3AComment%3A146404>>
- Vaasan yliopisto: Kielikylypy Vaasassa <http://www.uva.fi/fi/sites/immersion/about_immersion/vaasa/>
- Vasatokka: Historia <<http://www.vasatokka.fi/suomeksi/Esittely/Historia/tabid/11164/language/fi-FI/Default.aspx>>
- Wikipedia: Shaw's Road, viitattu 10.1.2013 <http://en.wikipedia.org/wiki/Shaw%27s_Road>
- Yle Satakunta 17.1.2013: 90 kilon rap-tähti: ”Karjalan kieli valitsi minut”. <http://yle.fi/uutiset/90_kilon_rap-tahti_karjalan_kieli_valitsi_minut/6454163>
- Yle Sápmi <<http://yle.fi/uutiset/sapmi/>>
- Yle Sápmi 18.4.2012: Oažžugo suomagielat váhnen almmuhit mánás eatnigiellan sámegiela? <http://yle.fi/uutiset/oazzugo_suomagielat_vanhnen_almmuhit_manas_eatnigiellan_samegiela/6627786>
- Yle Sápmi 24.7.2012: MGDS ealaskahtta jávkán sámegielaide ja -kultuvrraid <http://yle.fi/uutiset/mgds_ealaskahtta_javkan_samegielaide_ja_kultuvrraid/6628233>
- Yle Sápmi 2.8.2012: Olthuis: Anárašgiela ealaskahttin Sallas buorre jurdda <http://yle.fi/uutiset/olthuis_anarasgiela_ealaskahttin_sallas_buorre_jurdda/6628276>
- Yle Sápmi 8.3.2013: Nuorten saamelaisten radio-ohjelma Sohkaršohkka – Sokerishokki alkaa viimein! <http://yle.fi/uutiset/nuorten_saamelaisten_radio-ohjelma_sohkarsohkka__sokerishokki_alkaa_viimein/6621844>
- Yle Sápmi 19.4.2013: Inarinsaamelainen: Pahinta on kun oma kansa syrjii <http://yle.fi/uutiset/inarinsaamelainen_pahinta_on_kun_oma_kansa_syrjii/6586220>
- Yle Sápmi 23.5.2013: Anarist ličij tárbu kuálmád kielâpiervâlân <http://yle.fi/uutiset/anarist_licij_tarbu_kualmad_kielapiervalan/6656914>

- Yle Sápmi 19.7.2013: Giellalávgun beroštahtta Roavvenjárggas – jo 20 máná almmuhan beroštumiset. <http://yle.fi/uutiset/giellalavgun_berostahtta_roavvenjarggas_-_jo_20_mana_almmuhan_berostumiset/6739604>
- Yle Sápmi 27.8.2013: Suoma ii mávsse buhtadusaid suomaiduhtton sápmelaččaide <http://yle.fi/uutiset/suopma_ii_mavsse_buhtadusaid_suomaiduhtton_sapmelaccaide/6795683>
- Yle Sápmi 24.9.2013: Eanodagas čielggadit giellabeasse- dahje giellalávgunđarbuid <http://yle.fi/uutiset/eanodagas_cielggadit_giellabeasse-_dahje_giellalavgunđarbuid/6846075>
- Yle Sápmi 4.2.2014: Pudasjärvellä opiskellaan inarinsaamea <http://yle.fi/uutiset/pudasjarvella_opiskellaan_inarinsaamea/7068172>
- Yle Sápmi 11.2.2014: Dutki Arola: Sámebearrašat váillahit doarjaga giellasirdimii <http://yle.fi/uutiset/dutki_arola_samebearrasat_gavpogiin_vaillahit_doarjaga_giellasirdimii/7081010>
- Yle Sápmi 20.2.2014: Näkkäljärvi cuiggodii Avaskari garrasit Ubmis – Anáraš áirasat atnet hui unohassan <http://yle.fi/uutiset/nakkalajarvi_cuiggodii_avaskari_garrasit_ubmis__anaras_airasat_atnet_hui_unohassan/7098798>
- Yle Sápmi 10.3.2014: City-Sámit -searvvi ulbmilin sámegielat luohkká čakčii 2015 <http://yle.fi/uutiset/city-samit_-_searvvi_ulbmilin_samegielat_luohkka_cakcii_2015/7128006>
- Yle Sápmi 14.4.2014: Neahttačálášeapmi soaita giddet dutkiid njálmmiid <http://yle.fi/uutiset/neahttacalaseapmi_soaita_giddet_dutkiid_njalmmiid/7189778>
- Yle Sápmi 19.4.2014: Heli Aikio Aila-duo vuittii SGP lávlunoasi <http://yle.fi/uutiset/heli_aikio_aila-duo_vuittii_sgp-lavlunoasi/7198348>
- Yle Sápmi 7.7.2014: Ministeriö kehottaa Saamelaiskäräjä rahoittamaan Giellagaldua nykyisestä budjetista – ”Teillähän on kulttuuri-itsehallinto”. <http://yle.fi/uutiset/ministerio_kehottaa_saamelaiskarajia_rahoittamaan_giellagaldua_nykyisesta_budjetista__teillahan_on_kulttuuri-itsehallinto/7342820>
- Yle Sápmi 28.7.2014: Sámediggi ohcá mearreáigásaš giellabeassejodiheadđji <http://yle.fi/uutiset/samediggi_ohca_mearreaigasas_giellabeassejoiheadđji/7380098>
- Yle Sápmi 6.8.2014: Monivuotisella hankkeella pyritään purkamaan kolttien taakkasiirtymä <http://yle.fi/uutiset/monivuotisella_hankkeella_pyritaan_purkamaan_kolttien_taakkasiirtymia/7396741>
- Yle Sápmi 12.8.2014: Ruhtaministeriija evttoha sámegiela oahppomateriála buvttadeapmái 100 000 euro eanet go ovddit jagi <<http://yle.fi/uutiset/>>

- ruhtaministeriija_evttoha_samegiel_oahppomateriala_buvttadeap-
mai_100_000_euro_eanet_go_ovddit_jagi/7405814>
- Yle Sápmi 2.10.2014: Suáldát sámikielâláš salmákirje almostui <http://yle.fi/uutiset/sualdat_samikielalas_salmakirje_almostui/7506051>
- Yle Sápmi 9.10.2014: Koltansaamen perusopinnot alkavat – ensimmäistä kertaa yliopistotasolla. <http://yle.fi/uutiset/koltansaamen_perusopinnot_alkavat_-_ensimmaista_kertaa_yliopistotasolla/7518519>
- Yle Sápmi 20.10.2014: Saa'mi Nue'tt rō kie'ppad tuáimmjumuužž <http://yle.fi/uutiset/saami_nuett_ro_kieppad_tuaimmjumus/7538233>
- Yle Sápmi 23.10.2014: City-saamelaiset haluavat Helsinkiin saamenkielisen koululuokan <http://yle.fi/uutiset/city-saamelaiset_haluavat_helsinkiin_saamenkielisen_koululuokan/7544446>
- Yle Sápmi 19.11.2014: Aanar ká'dd plaa'ne Če'vetjääu'rra odd sää'mkiõllsaž kiõllpie'ss <http://yle.fi/uutiset/aanar_kadd_plaane_cvetjaurra_odd_saamkiollsaž_kiollpiess/7638084>
- Yle Sápmi 15.12.2014: Aila-duo bodii nubbin Liet International –lávlungilvvus <http://yle.fi/uutiset/aila-duo_boii_nubbin_liet_international_lavlungilvvus/7688465>
- Yle Teema 3.2.2014: Suomi–saame–suomi & Siivekkäät <<http://yle.fi/vintti/yle.fi/teema/ohjelmat/juttuarkisto/suomi-saame-suomi-siivekkaat.html>>

(5) Henkilökohtaiset tiedonannot

- Huovinen, Heli: suulliset kommentit marraskuussa 2014
- Kangasniemi, Hannu: suulliset kommentit syyskuussa 2014
- Linnanmäki, Teija: suulliset kommentit kesäkuussa 2014
- Morottaja, Anna: suulliset kommentit marraskuussa 2014
- Morottaja, Matti: suulliset kommentit marraskuussa 2010
- Olthuis, Marja-Liisa: suulliset kommentit elokuussa 2010
- suulliset kommentit lokakuussa 2014
- Skutnabb-Kangas, Tove: suulliset kommentit marraskuussa 2005

(6) Radiolähetykset

- Anarâš saavah 6.3.2013
- Anarâš saavah 7.3.2013
- Anarâš saavah 3.7.2014
- Bures ain 21.3.2014

Taulukot ja kuvat

Kartta 1: Nykyisen Inarin kunnan rajat ja tärkeimmät taajamat karttapohja: < www.openstreetmap.org >, rajat: < www.gadm.org >	81
Kuvio 1: Asteittainen kielenvaihto Haugenin mukaan	34
Kuvio 2: Tutkimuksen avainkäsitteet	42
Kuvio 3: Kielipesän vaikutusalueita	226
Kuvio 4: Uralilaisten kielten siirtyminen seuraavalle sukupolvelle	373
Taulukko 1: GIDS Fishmanin mukaan	63
Taulukko 2: EGIDS Lewisin ja Simonsin mukaan	65
Taulukko 3: EGIDS:n lisäasteikko Lewisin ja Simonsin mukaan	66
Taulukko 4: Kielitilanteen arvioiminen Kraussin mukaan	67
Taulukko 5: Kielipesän ja kielikyllyn yhtäläisyydet ja erot	207

Liite 1: Kysely Anarâškielâ servin jäsenille

Kielen käyttö

- Mitä kieltä perheessänne käytettiin, kun olit lapsi?
 - Vain inarinsaame
 - Inarinsaame JA pohjoissaame / kolttasaame / suomi (Alleiviivaa sopiva vaihtoehto.)
 - Vain pohjoissaame / kolttasaame / suomi (Alleiviivaa sopiva vaihtoehto.)
- Mitä kieltä käytät tai käytit aikuisena vanhempiesi ja sisarustesi kanssa ?
 - Vain inarinsaame
 - Inarinsaame JA pohjoissaame / kolttasaame / suomi (Alleiviivaa sopiva vaihtoehto.)
 - Vain pohjoissaame / kolttasaame / suomi (Alleiviivaa sopiva vaihtoehto.)
- Mitä kieltä käytät tai olet käyttänyt puolisosasi kanssa ? (Jos ei ole koskaan ollut puolisoa, siirry seuraavaan kysymykseen.)
 - Vain inarinsaame
 - Inarinsaame JA pohjoissaame / kolttasaame / suomi (Alleiviivaa sopiva vaihtoehto.)
 - Vain pohjoissaame / kolttasaame / suomi (Alleiviivaa sopiva vaihtoehto.)
 - Jokin muu kieli
- Entä lastesi kanssa ? (Jos ei ole, siirry seuraavaan kysymykseen.)
 - Vain inarinsaame
 - Inarinsaame JA pohjoissaame / kolttasaame / suomi (Alleiviivaa sopiva vaihtoehto.)
 - Vain pohjoissaame / kolttasaame / suomi (Alleiviivaa sopiva vaihtoehto.)
 - Jokin muu kieli
- Entä lastenlastesi kanssa ? (Jos ei ole, siirry seuraavaan kysymykseen.)
 - Vain inarinsaame
 - Inarinsaame JA pohjoissaame / kolttasaame / suomi (Alleiviivaa sopiva vaihtoehto.)
 - Vain pohjoissaame / kolttasaame / suomi (Alleiviivaa sopiva vaihtoehto.)
 - Jokin muu kieli
- Miten hyvin osaat

	sujuvasti	melko hyvin	joten kuten	huonosti	en ollenkaan
a. puhua inarinsaamea?	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
b. lukea inarinsaamea?	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
c. kirjoittaa inarinsaamea?	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
- Minkäikäisten ihmisten kanssa puhut nykyään inarinsaamea? (Ympyröi kaikki sopivat vaihtoehdot.)
 - alle kouluikäiset
 - 7–15-vuotiaat
 - 15–25

- d. 26–40
- e. 41–60
- f. yli 60-vuotiaat

8. Onko inarinsaamen käyttösi lisääntynyt tai vähentynyt viimeisten 10 vuoden sisällä?

- a. Olen alkanut puhua inarinsaamea vasta viimeisten 10 vuoden sisällä.
- b. Puhun inarinsaamea nyt merkittävästi enemmän kuin 10 vuotta sitten.
- c. Puhun inarinsaamea nyt jonkin verran enemmän kuin 10 vuotta sitten.
- d. Puhun inarinsaamea nyt yhtä paljon kuin 10 vuotta sitten.
- e. Puhun inarinsaamea nyt vähemmän kuin 10 vuotta sitten.

9. Luetko Anarâš-lehteä?

- a. Luen aina kun ilmestyy ja tarkasti.
- b. Luen silloin tällöin tai selailen lehteä.
- c. En lue.

10. Kuunteletko radiosta inarinsaamenkielistä viikkolähetystä Anarâš-saavah?

- a. Kuuntelen joka viikko tai melkein joka viikko.
- b. Kuuntelen silloin tällöin.
- c. En kuuntele.

11. Osallistutko Anarâškielâ servin toimintaan, vuosikokouksiin ja tapahtumiin?

- a. Aina tai usein.
- b. Silloin tällöin.
- c. En osallistu.

Inarinsaamelaisuus

12. Kuinka paljon seuraavat asiat sinusta merkitsevät inarinsaamelaisessa kulttuurissa ja identiteetissä:

	Merkitsee paljon	Jonkin verran	Ei ole tärkeä
a. Inarinsaamen kieli	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
b. Saamenpuku	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
c. Kalastus	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
d. Kielipesä	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
e. Oma lehti ja radio-ohjelma	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
f. Musiikki	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
g. Poronhoito	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
h. Suku, sukulaiset	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
i. Käsityöt	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

13. Inarinsaamelaisia on usein pidetty erityisen rauhallisina ja nöyrinä ihmisinä. Mitä mieltä olet, pitääkö tämä käsitys paikkansa?

- a. Ei pidä paikkaansa.
- b. On saattanut pitää ennen, mutta tuskinpa enää.
- c. Pitää paikkansa.
- d. En osaa sanoa.

Kielen tila

14. Millainen on mielestäsi inarinsaamen kielen nykytila?

15. Mitä pitäisi tehdä, että kielen tila paranisi?

16. Kenellä on mielestäsi suurin vastuu kielen säilyttämisestä ja kehittämisestä? (Ympyröi 1–2 kohtaa.)

- a. Anaråškielá servillá
- b. jokaisella inarinsaamelaisella
- c. Inarin kunnalla
- d. Suomen valtiolla
- e. yleissaamelaisilla elimillä ja -järjestöillä (Saamelaiskäräjät jne.)

17. Mitä sinä itse teet tai voisit tehdä kielen tulevaisuuden eteen?

Taustatiedot

18. Äitisi äidinkieli tai -kielet? _____

19. Isäsi äidinkieli tai -kielet? _____

20. Oma(t) äidinkielesi? _____

21. Millä vuosikymmenellä olet syntynyt? 1910 1920 1930 1940 1950 1960 1970 1980

22. Syntymäpaikkasi: _____ (Ei ole pakko ilmoittaa!)

23. Nykyinen asuinpaikkasi: _____ (Ei ole pakko ilmoittaa!)

Koijädâllâm Anarâškielâ seervi jesânáid

Kielâkevttim

1. Mii kielâid tii perruust kevttui, ko tun lijjih pärni?
 - a. Tuše anarâškielâ
 - b. Anarâškielâ JÁ pajekielâ / nuorttâlâškielâ / suomâkielâ (Sargii vuálá olmâ moolsáiävtu.)
 - c. Tuše pajekielâ / nuorttâlâškielâ / suomâkielâ (Sargii vuálá olmâ moolsáiävtu.)

2. Mon kielâ tun kiävtáh teikâ kevttih vuorâsolmožin jieččâđ vanhimiġgijn, objiġgijn já viljâġgijn?
 - a. Tuše anarâškielâ
 - b. Anarâškielâ JÁ pajekielâ / nuorttâlâškielâ / suomâkielâ (Sargii vuálá olmâ moolsáiävtu.)
 - c. Tuše pajekielâ / nuorttâlâškielâ / suomâkielâ (Sargii vuálá olmâ moolsáiävtu.)

3. Mon kielâ tun kiävtáh teikâ kevttih pelikuoimijnâđ? (Jis tust ij lah kuássin lamaš pelikyeimi, te sirduu čuávvoov koččâmušân.)
 - a. Tuše anarâškielâ
 - b. Anarâškielâ JÁ pajekielâ / nuorttâlâškielâ / suomâkielâ (Sargii vuálá olmâ moolsáiävtu.)
 - c. Tuše pajekielâ / nuorttâlâškielâ / suomâkielâ (Sargii vuálá olmâ moolsáiävtu.)
 - d. Monnii eres kielâ

4. Nabai párnáidâđgijn? (Jis iä lah, te sirduu čuávvoov koččâmušân.)
 - a. Tuše anarâškielâ
 - b. Anarâškielâ JÁ pajekielâ / nuorttâlâškielâ / suomâkielâ (Sargii vuálá olmâ moolsáiävtu.)
 - c. Tuše pajekielâ / nuorttâlâškielâ / suomâkielâ (Sargii vuálá olmâ moolsáiävtu.)
 - d. Monnii eres kielâ

5. Nabai párnáipárnáidâđgijn? (Jis iä lah, te sirduu čuávvoov koččâmušân.)
 - a. Tuše anarâškielâ
 - b. Anarâškielâ JÁ pajekielâ / nuorttâlâškielâ / suomâkielâ (Sargii vuálá olmâ moolsáiävtu.)
 - c. Tuše pajekielâ / nuorttâlâškielâ / suomâkielâ (Sargii vuálá olmâ moolsáiävtu.)
 - d. Monnii eres kielâ

6. Mon pyereest tun máátáh

	njebžilávt	viehâ pyereest	mahtnii hyeneht	jiem ollâġin
a. sárnuđ anarâškielâ?	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
b. luuhâđ anarâškielân?	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
c. čäälliđ anarâškielân?	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

7. Mon ahasij ulmuigijn tun taan ääigi sáárunh anarâškielâ? (Riegist puoh hiäivulijđ moolsäivtuid.)

- a. vuálá škovlâahasijgijn
- b. 7–15-ihásijgijn
- c. 15–25-ihásijgijn
- d. 26–40-ihásijgijn
- e. 41–60-ihásijgijn
- f. paijeel 60-ihásijgijn

8. Lii-uv tuu anarâškielâ kevttim lasanâm teikâ kiäppánâm majemui 10 ive siste?

- a. Mun lam álgám sárnuđ anarâškielâ esken majemui 10 ive siste.
- b. Mun sáárnum anarâškielâ tääl čuuvtij eenâb ko 10 ihheed tassááš.
- c. Mun sáárnum anarâškielâ tääl vähá eenâb ko 10 ihheed tassááš.
- d. Mun sáárnum anarâškielâ tääl siämmáá ennuv ko 10 ihheed tassááš.
- e. Mun sáárnum anarâškielâ tääl ucceeb ko 10 ihheed tassááš.

9. Luuvah-uv tun Anarâš-loostâ?

- a. Luuvâm tárkkilávt ain ko tot almostuvá.
- b. Luuvâm motomin teikâ ladástálâm tuogu táágu.
- c. Jiem luuvâ.

10. Kuldálah-uv tun radiost anarâškielâg okkovuolgáttâs, Anarâš-saaváid?

- a. Jyehi oho teikâ masa jyehi oho.
- b. Tyellittälli.
- c. Jiem kuldâl.

11. Vááldáh-uv uási Anarâškielâ seervi toimáid, ihečuákkimáid já tábáhtussáid?

- a. Ain teikâ távjá.
- b. Tyellittälli.
- c. Jiem vääldi.

Anarâšvuotâ

12. Mon teháliih čuávvooh ääsih tuu mielâst láá anarâš kulttuurân já identiteetân:

	Uáli teháláš	Meerhâš monnii verd	Ij lah teháláš
a. Anarâškielâ	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
b. Anarâš mááccuh	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
c. Kielâpiervâl	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
d. Kuálâstem	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
e. Loostâ já radiovuolgáttâs	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
f. Muusik	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
g. Puásuipargo	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
h. Suuhâ, hyelhih	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
i. Tyeji	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

13. Anarâšah láá távjá oonnum uáli rávháláš já vyelligis aalmugin. Maid tun jurdáh, lii-uv tot tuotâ?

- a. Ij lah tuotâ.
- b. Lii sáttám tovlle leđe nuuvt, mut illá innig.
- c. Tot lii tuotâ.
- d. Jiem máäti ettâđ.

Kielâ tile

14. Maggaar tuu mielâst lii anarâškielâ tááláš tile?

15. Maid kolgâččij porgâđ, vai kielâ tile puáráničij?

16. Kiäst lii tuu mielâst stuárráamus kenigâsvuotâ kielâ siäiludem- já ovdedempar-
goost? (Riegist 1-2 hiäivulii moolsáiävtu.)

- a. Anarâškielâ seervist
- b. Puoh anarâšâin
- c. Aanaar kundást
- d. Suomâ staatâst
- e. Olessämmilâš orgaanijn já seervijn (Sämitigge jna.)

17. Maid tun jieš poorgah teikâ puávtáččih porgâđ kielâ puátteevuodâ pyerrin?

Tuáváštiäđuh

18. Tuu eeni eenikielâ / eenikielah? _____

19. Tuu eejii eenikielâ / eenikielah? _____

20. Tuu jieččâđ eenikielâ / eenikielah? _____

21. Mon ihelovveest tun lah šoddâm? _____ 1910 1920 1930 1940 1950 1960 1970 1980

22. Tuu šoddâmsaje: _____ (Ij lah págggu almottid!)

23. Tááláš aassâmsaje: _____ (Ij lah págggu almottid!)

Liite 2: Vuosilukuja inarinsaamen kielen ja inarinsaamelaisten historiassa

- 1600–1700 Inarinsaamelaiset käännytetään kristinuskoon.
-luku
- 1800 Merkittävä määrä pohjoissaamenkielisiä poronhoitajia sekä
-luku suomalaisia uudisasukkaita muuttaa Inarin alueelle.
- 1854 Inarinsaamen kieli esiintyy ensimmäisen kerran painetussa kirjallisuudessa: Elias Lönnrotin tutkimuksessa *Ueber den Enare-Lappischen Dialekt*.
- 1859 Ilmestyy ensimmäinen kokonaan inarinsaamenkielinen kirja, kirkkoherra E.W. Borgin *Anar sämi kielä aapis kirje*.
- 1902 Ensimmäinen kansakoulu perustetaan Inariin; kansakoulun rinnalla kuitenkin toimivat vielä pitkään kiertokoulut.
- 1919–1921 10 % Inarin kunnan asukkaista kuolee espanjantautiin.
- 1930 Jo enemmistö Inarin kouluikäisistä lapsista on kansakoululaitoksen piirissä. Toinen maailmansota: Inarin kunnan asukkaat evakuoidaan Keski-Pohjanmaalle, suuri osa Lappia poltetaan ja jälleenrakennetaan, yhä enemmän suomenkielisiä muuttaa Inariin. Assimilaatio suomalaisiin kiihtyy.
-luku
- 1949 Kolttasaamelaiset, joiden asuinalueet on menetetty Venäjälle, asutetaan erilaisten välivaiheiden jälkeen Inarin kunnan itäosiin (Sevettijärvi, Nellim, Keväjärvi).
- 1954 Kiertokoulujärjestelmä lakkautetaan.
- 1950 Inarinsaamen puhuminen kotikielenä vähenee radikaalisti.
-luku
- 1976 Inarinsaamea aletaan opettaa oppiaineena peruskoulussa.
- 1983 Säännölliset, jokaviikkoiset inarinsaamenkieliset lähetyksen alkavat Sámi Radiossa.
- 1986 *Anarâškielâ servi* 'Inarinsaamen kielen yhdistys' perustetaan.
- 1987 Inarinsaamenkielinen lehti *Anarâš* alkaa ilmestyä.
- 1992 Saamen kielilaki: inarinsaamesta, kuten muistakin saamelaiskielistä, tulee virallinen kieli Suomen Saamelaisalueella.

- 1994 Ilmestyy ensimmäinen inarinsaamenkielinen musiikkijulkaisu, Aune Kuuvaan lauluja sisältävä *Áijihkedgi*.
- 1996 Ilmestyy ensimmäinen inarinsaamenkielinen romaani: Ilmari Mattuksen kirjoittama omaelämäkerrallinen *Čovčjäävrst Kaamásán – Syysjärveltä Kaamaseen*.
- 1997 Kaksi inarinsaamenkielistä kielipesää perustetaan, toinen Inariin ja toinen Ivaloon. Tässä vaiheessa alle 30-vuotiaita äidinkieliä puhujia on neljä.
- 1998 Ylioppilaskirjoituksissa tulee mahdolliseksi kirjoittaa inarinsaame äidinkielenä tai vieraana kielenä.
- 1999 SOGSACK järjestää viiden kuukauden mittaisen kielikurssin, joka on tarkoitettu erityisesti kielipesälästen vanhemmille.
- 2000 Inarinsaameksi aletaan opettaa lähes kaikkia alakoulun oppiaineita.
- 2001 Ivalon kielipesätoiminta loppuu rahoituksen loppuessa. Inarinsaamea aletaan opettaa yliopistotasolla, sivuaineena Oulun yliopiston Giellagas-instituutissa.
- 2004 Saamen kielilakia uudistetaan ja laajennetaan.
- 2005 Inarinsaamenkielinen rap-artisti Amoc saavuttaa suurta suosiota Suomessa ja Saamenmaalla.
- 2007 Perustetaan viikoittainen, lähinnä sähköpostitse levitettävä uutislehti Kieráš. Ilmestyy ensimmäinen populaarimusiikkilevy inarinsaameksi (Amoc: *Amok-kaččám*). Ensimmäinen inarinsaamelainen väittelee tohtoriksi inarinsaamen kieleen liittyvästä aiheesta ja osittain inarinsaamen kielellä. (Marja-Liisa Olthuis: Inarinsaamen lajinnimet. Lintujen ja sienten kansannimitysten historiaa ja oppitekoisten uudisnimien muodostuksen metodiikkaa).
- 2008 Anaráškielä servissä käynnistyy inarinsaamen kielen elvytyshanke, jota johtaa Marja-Liisa Olthuis. Anaráškielä servi käynnistää inarinsaamenkieliset harrastusillat *Anaráš eehid*. Inarinsaamelaiden oikeuksia ajamaan perustetaan yhdistys *Anarášah rs – Inarinsaamelaiset ry*.
- 2009 Alkaa vuoden kestävä inarinsaamen kielen täydennyskoulutus opettajille ja muille kielen siirtymisen kannalta tärkeille ammattiryhmille. Tämän myötä kieliyhteisöön tulee 17 uutta, koulutettua kielenpuhujaa. Koulutuksessa käytetään ensimmäisen kerran kielimestari-menetelmää, joka tuo vanhemmat, äidinkieliset inarinsaamen puhujat mukaan kielen siirtämistyöhön.

- 2010 Inarinsaamen kielen opetus käynnistyy Ivalon alakoulussa tauon jälkeen. Inarinsaameksi aletaan opettaa joitakin aineita Inarin koulun yläluokilla. Inarinsaamen kielikerhotoiminta alkaa Nellimissä. Ivalossa alkaa kymmenen vuoden tauon jälkeen inarinsaamen kielipesätoiminta. Inarinsaamenkielinen lauluryhmä Koškepuško alkaa esittää ja äänittää inarinsaamenkielisiä käännöskappaleita. Matti Morottaja vihitään Helsingin yliopiston kunniatohtoriksi ansioistaan inarinsaamen kielen revitalisaation hyväksi.
- 2011 SOGSACK aloittaa kokovuotisen inarinsaamen linjan. Inarin kyllän kielipesä jaetaan kahtia pienempien ja isompien lasten erillisiksi kielipesiksi. Anaråškielä servin pitkäaikaiset vetäjät Matti Morottaja ja Ilmari Mattus vetäytyvät yhdistyksen johdosta ja tilalle valitaan puheenjohtajaksi Marja-Liisa Olthuis ja sihteeriksi Petter Morottaja. Facebookissa perustetaan inarinsaamenkielinen keskustelu- ja tiedotusryhmä *Anaråškielä orroomviste*.
- 2012 Inarinsaamen opetus Giellagas-instituutissa laajenee syventäviin opintoihin.
- 2014 Ensimmäiset kaksi maisteria valmistuvat inarinsaamen kielen koulutusohjelmasta Giellagas-instituutissa. Anaråškielä servi aloittaa mittavan kieliteknologiahankkeen Tromssan yliopiston Giellatekno-keskuksen kanssa. Anaråškielä servillä on kaikkien aikojen vilkkain vuosi kustannustoiminnan saralla: vuoden aikana julkaistaan kahdeksan inarinsaamenkielistä kirjaa. Ivalon alakoulussa alkaa inarinsaamenkielinen aineopetus kahdessa oppiaineessa. Inarinsaamen kielellä esiintyvä Aila Duo voittaa Sami Grand Prix -laulukilpailun Kautokeinosssa ja sijoittuu toiseksi eurooppalaisten vähemmistökielisten laulujen kilpailussa Liet International.

Liite 3: UNESCO:n uhanalaisuuden ja elinvoimaisuuden arviointiytyökälu arviointiasteiket

(UNESCO ad hoc group on endangered languages 2003)

Factor 1: Intergenerational Language Transmission

Degree of Endangerment	Grade	Speaker Population
safe	5	The language is used by all ages, from children up.
unsafe	4	The language is used by some children in all domains; it is used by all children in limited domains.
definitively endangered	3	The language is used mostly by the parental generation and up.
severely endangered	2	The language is used mostly by the grandparental generation and up.
critically endangered	1	The language is used mostly by very few speakers, of great-grandparental generation.
extinct	0	There exists no speaker.

Factor 3: Proportion of Speakers within the Total Population

Degree of Endangerment	Grade	Proportion of Speakers Within the Total Reference Population
safe	5	All speak the language.
unsafe	4	Nearly all speak the language.
definitively endangered	3	A majority speak the language.
severely endangered	2	A minority speak the language.
critically endangered	1	Very few speak the language.
extinct	0	None speak the language.

Factor 4: Trends in Existing Language Domains

Degree of Endangerment	Grade	Domains and Functions
universal use	5	The language is used in all domains and for all functions
multilingual parity	4	Two or more languages may be used in most social domains and for most functions.
dwindling domains	3	The language is in home domains and for many functions, but the dominant language begins to penetrate even home domains.
limited or formal domains	2	The language is used in limited social domains and for several functions
highly limited domains	1	The language is used only in a very restricted domains and for a very few functions
extinct	0	The language is not used in any domain and for any function.

Factor 5: Response to New Domains and Media

Degree of Endangerment	Grade	New Domains and Media Accepted by the Endangered Language
dynamic	5	The language is used in all new domains.
robust/active	4	The language is used in most new domains.
receptive	3	The language is used in many domains.
coping	2	The language is used in some new domains.
minimal	1	The language is used only in a few new domains.
inactive	0	The language is not used in any new domains.

Factor 6: Materials for Language Education and Literacy

Grade	Accessibility of Written Materials
5	There is an established orthography, literacy tradition with grammars, dictionaries, texts, literature, and everyday media. Writing in the language is used in administration and education.
4	Written materials exist, and at school, children are developing literacy in the language. Writing in the language is not used in administration.

3	Written materials exist and children may be exposed to the written form at school. Literacy is not promoted through print media.
2	Written materials exist, but they may only be useful for some members of the community; and for others, they may have a symbolic significance. Literacy education in the language is not a part of the school curriculum.
1	A practical orthography is known to the community and some material is being written.
0	No orthography available to the community.

Factor 7: Governmental and Institutional Language Attitudes And Policies, Including Official Status and Use

Support	Grade	Official Attitudes toward Language
equal support	5	All languages are protected.
differentiated support	4	Minority languages are protected primarily as the language of the private domains. The use of the language is prestigious.
passive assimilation	3	No explicit policy exists for minority languages; the dominant language prevails in the public domain.
active assimilation	2	Government encourages assimilation to the dominant language. There is no protection for minority languages.
forced assimilation	1	The dominant language is the sole official language, while non-dominant languages are neither recognized nor protected.
prohibition	0	Minority languages are prohibited.

Factor 8: Community Members' Attitudes toward Their Own Language

Grade	Community Members' Attitudes toward Language
5	<i>All</i> members value their language and wish to see it promoted.
4	<i>Most</i> members support language maintenance.
3	<i>Many</i> members support language maintenance; others are indifferent or may even support language loss.

2	<i>Some</i> members support language maintenance; others are indifferent or may even support language loss.
1	<i>Only a few</i> members support language maintenance; others are indifferent or may even support language loss.
0	<i>No one</i> cares if the language is lost; all prefer to use a dominant language.

Factor 9: Amount and Quality of Documentation

Nature of Documentation	Grade	Language Documentation
superlative	5	There are comprehensive grammars and dictionaries, extensive texts; constant flow of language materials. Abundant annotated high-quality audio and video recordings exist.
good	4	There are one good grammar and a number of adequate grammars, dictionaries, texts, literature, and occasionally updated everyday media; adequate annotated high-quality audio and video recordings.
fair	3	There may be an adequate grammar or sufficient amount of grammars, dictionaries, and texts, but no everyday media; audio and video recordings may exist in varying quality or degree of annotation.
fragmentary	2	There are some grammatical sketches, word-lists, and texts useful for limited linguistic research but with inadequate coverage. Audio and video recordings may exist in varying quality, with or without any annotation.
inadequate	1	Only a few grammatical sketches, short word-lists, and fragmentary texts. Audio and video recordings do not exist, are of unusable quality, or are completely un-annotated.